

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI
XORAZM VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI
XIVA SHAHRIDAGI PREZIDENT MAKTABI
MUHAMMAD RIZO OG‘AHYI NOMIDAGI IJOD MAKTABI**

**TA’LIM TIZIMIGA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI
TATBIQ ETISH: MUAMMO VA YECHIMLAR**

mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi
(Xiva shahri, 2025-yil 28-noyabr)

MATERIALLARI

**ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ**

Республиканская научно-практическая онлайн конференция
(г. Хива, 28 ноября 2025 г.)

МАТЕРИАЛЫ

**INTEGRATING INNOVATIVE TECHNOLOGIES INTO THE
EDUCATION SYSTEM: CHALLENGES AND SOLUTIONS**

Republican Scientific and Practical Online Conference
(Khiva, November 28, 2025)

MATERIALS

Xiva - 2025

74.00ya43

T 29

“Ta’lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish: muammo va yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi to’plami [Matn] / muharrir A.X.Vaisov. - Xiva: Xorazm Ma’mun akademiyasi, 2025.- 754b.

KBK 74.00ya43

UDK 37.014.5:004.9

“Ta’lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish: muammo va yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasini o’tkazishdan ko’zlangan maqsad O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PQ-231-sonli qarori ijrosini hamda Xiva shahridagi Prezident maktabi, Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi ijod maktabi o’qituvchilari va pedagogik mahorat markazlari xodimlari o’rtasida o’zaro tajriba va fikr almashishni ta’minlashdan iborat.

To’plamda maktabgacha va maktab ta’limi tizimiga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish jarayonining sifatini oshirish, zamonaviy metodikalarni joriy etish, shuningdek, XXI asr ko’nikmalari asosida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, maktab ta’limida o’quvchilarning bilimi va ko’nikmalarini baholashda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning o’rni va roli, ta’lim tizimida ilg’or zamonaviy metodikalarni qo’llashning ilmiy-amaliy asoslari, xalqaro tadqiqotlar va STEAM yondashuvini maktab ta’limiga tatbiqi, pedagogik innovatsiyalarni qo’llash orqali samaradorlikni kuchaytirish kabi dolzarb masalalarning muhokamalari aks etgan.

To’plam maktabgacha va maktab ta’limi sohasida faoliyat yuritayotgan pedagoglar, tadqiqot olib borayotgan olimlar, tayanch doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrant va talabalar uchun mo’ljallangan.

Konferensiya tashkiliy qo’mitasi raisi: J.K.Salayev-i.f.b.f.d., (PhD), dotsent

Y.S.Polvonova	– Akademik faoliyat bo’yicha direktor o’rinbosari, tashkiliy qo’mita raisi o’rinbosari.
M.K.Matnazarov	– Pedagoglarni kasbiy rivojlantirish bo’yicha direktor o’rinbosari, tashkiliy qo’mita a’zosi.
N.E.Sabirova	– “Tillarni o’qitish metodikasi” kafedrası mudiri (DSc), professor, tashkiliy qo’mita a’zosi
A.X.Vaisov	– “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası mudiri, (PhD), dotsent, tashkiliy qo’mita a’zosi
S.A.Yo’ldashev	– Xiva shahridagi Prezident maktabi direktori, tashkiliy qo’mita a’zosi
N.A.Abdullayev	– Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi ijod maktabi direktori, tashkiliy qo’mita a’zosi

Mas’ul muharrir: A.X.Vaisov-t.f.b.f.d., (PhD), dotsent

R.M.Davletov	– “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası mudiri, tahrir hay’ati a’zosi
N.A.Axmedova	– “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi
Y.X.Polvonnazirova	– “Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi
X.D.O’rinbayev	– “Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta’lim metodikasi” kafedrası o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi
A.K.Babadjanov	– “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası katta o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi
H.M.Djabbarova	– “Tillarni o’qitish metodikasi” kafedrası o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi
M.A.Sobirova	– “Maktabgacha, boshlang’ich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrası o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi
Z.J.Ismoilov	– Xiva shahridagi Prezident maktabi o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi
M.O.Shixova	– Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi ijod maktabi o’qituvchisi, tahrir hay’ati a’zosi

Taqrizchilar:

D.Sh.Rajabova – t.f.b.f.d., (PhD)

I.O.Shixova – p.f.b.f.d., (PhD)

Ushbu anjuman materiallari Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi kengashida (Bayonnoma №10, 2025-yil, 23-oktabr) muhokama qilingan va chop etishga tavsiya etilgan.

ISBN – 978-9910-8352-6-1

© Xorazm Ma’mun akademiyasi nashirlik bo’limi, 2025- yil.

I SHO‘BA.

XXI ASR KO‘NIKMALARI ASOSIDA TA’LIM-TARBIYA JARAYONININI TASHKIL ETISH

BOLALARDA TEJAMKORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA IQTISODIY AHAMIYATI

**Salayev Jasurbek Komilovich,
Xorazm viloyati PMM direktori,
(Phd), dotsent**

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda tejamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik va iqtisodiy ahamiyatini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning maqsadi — bolalarda iqtisodiy ong, resurslardan samarali foydalanish va tejamkorlik fazilatlarini rivojlantirish jarayonlarini aniqlash va tahlil qilishdir. Maqola natijalari shuni ko‘rsatadiki, bolalarda tejamkorlik ko‘nikmalarini maktabgacha yoshdan shakllantirish kelajakda mas’uliyatli, iqtisodiy ongli shaxslarni tarbiyalash, oilaviy va milliy byudjetni samarali boshqarish hamda jamiyatning iqtisodiy barqarorligiga hissa qo‘shishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tejamkorlik, bolalarda iqtisodiy tarbiya, pedagogik ahamiyat, ekologik ong.

Аннотация: Статья посвящена изучению педагогического и экономического значения формирования навыков сбережения у детей дошкольного возраста. Цель исследования – выявление и анализ процессов развития экономической грамотности, эффективного использования ресурсов и бережливости у детей. Результаты статьи показывают, что формирование навыков сбережения у детей с дошкольного возраста имеет важное значение для воспитания ответственной, экономически сознательной личности в будущем, эффективного управления семейным и

государственным бюджетом, а также способствует экономической стабильности общества.

Ключевые слова: дошкольное образование, бережливость, экономическое воспитание детей, педагогическое значение, экологическое сознание.

Abstract: This article is devoted to the study of the pedagogical and economic significance of the formation of savings skills in preschool children. The purpose of the study is to identify and analyze the processes of developing economic awareness, efficient use of resources, and thrift qualities in children. The results of the article show that the formation of savings skills in children from preschool age is important in raising responsible, economically conscious individuals in the future, effectively managing the family and national budget, and contributing to the economic stability of society.

Keywords: preschool education, thrift, economic education in children, pedagogical importance, environmental awareness.

Bugungi globallashuv davrida iqtisodiy resurslar cheklangan, raqobat kuchaygan va inson kapitalining qadri oshgan bir paytda, iqtisodiy ong va tejamkorlik madaniyatini shakllantirish muhim masalalardan biridir. Ayniqsa, bolalik davri — shaxsning kelajakdagi moliyaviy va iqtisodiy xatti-harakatlari, shaxsiy resurslarni boshqarish ko‘nikmalari, mas’uliyat va mustaqillik darajasi shakllanadigan eng muhim bosqichdir.

Shu bois, maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarda tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish pedagogik va iqtisodiy jihatdan dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu jarayon bolaga pul, vaqt, energiya va boshqa resurslarni oqilona ishlatishni, mehnat qadriyatini, tartib-intizomni va jamiyatdagi iqtisodiy madaniyatni o‘rgatadi.

Tejamkorlik — bu resurslardan ongli va samarali foydalanish, keraksiz isrofgarchilikni oldini olish, kelajakni o‘ylab qaror qabul qilish qobiliyatidir.

Iqtisodiy nuqtai nazardan tejamkorlik:

Moddiy boyliklarni oqilona ishlatish;

Oila va jamiyat byudjetini tejash;

Vaqt va energiyani samarali boshqarish.

Pedagogik va axloqiy nuqtayi nazardan:

Mas'uliyatni shakllantirish;

Tartib-intizomni rivojlantirish;

Mehnat va natijaga hurmatni o'rgatish.

Mutaxassislar fikricha, bolalik davrida shakllangan tejamkorlik odatlari balog'at yoshida insonning iqtisodiy muvaffaqiyati va jamiyatdagi mas'uliyatini belgilaydi. Shu sababli, pedagogik jarayonda tejamkorlikni uyg'un rivojlantirish katta ahamiyatga ega.

Maktabgacha yosh — shaxsiyatning eng muhim poydevori shakllanadigan davrdir. Bolaga resurs qadrini anglash, mas'uliyatli qaror qabul qilish, o'z vaqtini to'g'ri taqsimlash kabi fazilatlarni o'rgatish aynan shu bosqichda samarali bo'ladi.

Pedagogik nuqtai nazardan tejamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish quyidagi maqsadlarni beradi:

1. Mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasi;
2. Mehnatning qadrini tushunish;
3. Vaqt va resurslarni samarali boshqarish;
4. Jamoadagi hamkorlik va adolatli almashinuvni rivojlantirish;
5. Bolada mantiqiy fikrlash va real hayotdagi muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

Misol uchun, “Do‘kon”, “Bozor”, “Bank” kabi o‘yinlar bolalarga pulni tejash, xarid qilish, qiymatlarni solishtirish va qaror qabul qilishni o‘rgatadi. Shu tarzda, o‘yin — pedagogik jarayonning samarali vositasi hisoblanadi.

Bolada tejamkorlik ko‘nikmalarini erta shakllantirish jamiyat va davlat iqtisodiga bevosita ta’sir qiladi.

Foydalari:

Oila byudjeti samarali taqsimlanadi;

Isrofgarchilik kamayadi;

Iqtisodiy barqarorlik ta’minlanadi;

Kelajakda ongli iste’molchi va mas’uliyatli shaxs yetishadi.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalik davrida olingan iqtisodiy tarbiya balog‘at yoshida moliyaviy ong va qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy ongni shakllantirish — milliy taraqqiyot va barqarorlikning poydevori hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim jarayonida quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

1. Syujetli-rolli o‘yinlar – do‘kon, bank, bozor, qurilish loyihalari orqali bolalar iqtisodiy vaziyatni o‘rganadi.

2. Amaliy mashg‘ulotlar – o‘yinchoqlarni saqlash, inventar va materiallardan to‘g‘ri foydalanish.

3. Didaktik o‘yinlar – qimmat/arzon narsalarni ajratish, solishtirish, tanlash.

4. Ertak terapiyasi – iqtisodiy xulosalar chiqarish va axloqiy qadriyatlarni singdirish.

5. Ekologik o‘yinlar – tabiat resurslarini tejash va ekologik mas’uliyatni anglash.

6. Oilaviy hamkorlik – bolani uyda byudjet rejalashtirishga jalb qilish, jamg‘arma qutisidan foydalanish.

Tejamkorlik tarbiyasi faqat bog‘chada emas, oilada ham shakllanishi lozim. Ota-onalar shaxsiy namuna ko‘rsatishi, uy budjetini rejalashtirish va bolani real iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb qilishi bolada iqtisodiy ongni rivojlantiradi.

Bog‘cha va oila hamkorligi quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

seminar va treninglar;

ko‘rgazma va mahorat darslari;

o‘yin va viktorinalar orqali bilimni mustahkamlash.

Bolada iqtisodiy va ekologik tejamkorlikni uyg‘un rivojlantirish muhimdir. Suv, yorug‘lik, energiya va oziq-ovqat mahsulotlarini tejash bolaga resurs qadrini tushuntiradi va tabiatni asrashga o‘rgatadi. Shu tarzda, iqtisodiy tarbiya ekologik madaniyat bilan uyg‘unlashadi.

Xulosa. Bolalarda tejamkorlik ko‘nikmalarini maktabgacha yoshdan shakllantirish pedagogik, psixologik va iqtisodiy jihatdan muhim jarayondir. U kelajakda mas’uliyatli, iqtisodiy ongli va milliy taraqqiyotga hissa qo‘shadigan avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Tejamkorlikni shakllantirish jarayoni o‘yinlar, amaliy mashg‘ulotlar, oilaviy hamkorlik va ekologik loyihalar orqali amalga oshirilsa, pedagogik samaradorlik yanada oshadi. Shu bilan birga, jamiyatning iqtisodiy barqarorligi va milliy farovonligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi (2027-yilgacha).
3. Montessori M. “Bolalar olami”.
4. Piaget J. “Bolalar fikrlashi psixologiyasi”.
5. Iqtisodiy savodxonlik bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar.

XXI ASR KO'NIKMALARIGA ASOSLANGAN TA'LIM-TARBIYA: INNOVATSION YONDASHUVLAR ORQALI RIVOJLANISH STRATEGIYASI

**I.N.Axmedov,
Jizzax viloyati PMM direktori,
(PhD), dotsent**

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada XXI asr ko'nikmalariga asoslangan ta'lim-tarbiya jarayonini innovatsion yondashuvlar orqali tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari chuqur tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim paradigmasi o'quvchilarda faqat akademik bilimlarni emas, balki kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil, muammolarni hal qilish, raqamli savodxonlik, jamoaviy ishlash va madaniyatlararo muloqot kabi hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishni talab qilmoqda. Maqolada ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishda pedagogik innovatsiyalar, texnologik vositalar, kompetensiyaga asoslangan ta'lim modellari va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish strategiyalari muhim omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Maktabgacha va maktab bosqichlarida XXI asr ko'nikmalarini singdirishning metodik asoslari, mavjud muammolar va ularning yechimlari ilmiy-nazariy asosda yoritiladi. Shuningdek, maqolada ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarish va ta'lim tizimini global tendensiyalarga moslashtirish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmalari, innovatsion ta'lim, kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil, muammolarni hal qilish, raqamli savodxonlik, hamkorlikda ishlash, kompetensiyaga asoslangan ta'lim, shaxsiylashtirilgan o'quv strategiyalari, gamifikatsiya, STEAM modeli, sun'iy intellekt texnologiyalari, virtual haqiqat, adaptiv ta'lim tizimlari, pedagogik innovatsiyalar, kasbiy rivojlanish, maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi, axloqiy me'yorlar, madaniyatlararo muloqot, ta'lim siyosati, ta'lim texnologiyalari, o'qituvchi malakasi, ta'limda transformatsiya.

Аннотация: В данной научной статье проводится глубокий анализ теоретических и практических аспектов организации учебно-

воспитательного процесса на основе навыков XXI века с применением инновационных подходов. Современная образовательная парадигма требует от учащихся не только академических знаний, но и жизненно важных навыков, таких как креативное мышление, критический анализ, решение проблем, цифровая грамотность, командная работа и межкультурная коммуникация. В статье рассматриваются роль педагогических инноваций, технологических инструментов, моделей обучения на основе компетенций и стратегий профессионального развития педагогов в формировании этих навыков. Также освещаются методологические основы внедрения навыков XXI века в систему дошкольного и школьного образования, выявляются существующие проблемы и предлагаются научно обоснованные решения. Кроме того, в статье представлены рекомендации по повышению качества образования, раскрытию личностного потенциала учащихся и приведению образовательной системы в соответствие с глобальными тенденциями.

Ключевые слова: Навыки XXI века, инновационное образование, креативное мышление, критический анализ, решение проблем, цифровая грамотность, сотрудничество, обучение на основе компетенций, персонализированные стратегии обучения, геймификация, модель STEAM, технологии искусственного интеллекта, виртуальная реальность, адаптивные образовательные системы, педагогические инновации, профессиональное развитие, дошкольное образование, школьное образование, этические нормы, межкультурная коммуникация, образовательная политика, образовательные технологии, квалификация педагога, трансформация образования.

Annotation: This scientific article provides an in-depth analysis of the theoretical and practical aspects of organizing the educational process based on 21st-century skills through innovative approaches. The modern educational paradigm requires students to develop not only academic knowledge but also essential life skills such as creative thinking, critical analysis, problem-solving,

digital literacy, teamwork, and intercultural communication. The article examines the role of pedagogical innovations, technological tools, competency-based learning models, and teacher professional development strategies in fostering these skills. It also explores the methodological foundations for integrating 21st-century skills into preschool and school education, identifies existing challenges, and proposes scientifically grounded solutions. Furthermore, the article offers recommendations for improving the quality of education, realizing students' personal potential, and aligning the education system with global trends.

Keywords: 21st-century skills, innovative education, creative thinking, critical analysis, problem-solving, digital literacy, collaboration, competency-based learning, personalized learning strategies, gamification, STEAM model, artificial intelligence technologies, virtual reality, adaptive learning systems, pedagogical innovations, professional development, preschool education, school education, ethical norms, intercultural communication, education policy, educational technologies, teacher qualification, educational transformation.

Zamonaviy dunyo o'zgarayotgan sharoitda ta'lim-tarbiya tizimidan yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. XXI asr ko'nikmalari — bu shunchaki bilim emas, balki hayotiy muammolarni hal qilish, muloqot qilish, texnologiyalardan foydalanish va jamiyatda faol ishtirok etish qobiliyatidir. Ta'lim tizimi endilikda o'quvchilarda faqat akademik bilimlarni emas, balki shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilishi kerak. Shu bois, innovatsion yondashuvlar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish dolzarb masalaga aylangan.

XXI asr ko'nikmalari orasida eng muhimlari sifatida kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil, muammolarni hal qilish, raqamli savodxonlik, hamkorlikda ishlash va moslashuvchanlik ko'rsatiladi. Bu ko'nikmalar o'quvchilarning kelajakdagi hayotda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur. Ta'lim-tarbiya jarayonida ushbu ko'nikmalarni shakllantirish uchun innovatsion metodlar, texnologik vositalar va yangi pedagogik yondashuvlar joriy etilishi lozim.

Innovatsion ta'lim yondashuvlari orasida loyiha asosidagi ta'lim, STEAM modeli, gamifikatsiya, raqamli platformalar, sun'iy intellekt yordamida shaxsiylashtirilgan o'quv rejalar, interfaol metodlar va kompetensiyaga asoslangan baholash tizimlari ajralib turadi. Masalan, loyiha asosidagi ta'lim o'quvchilarda mustaqil fikrlash, jamoaviy ishlash va natijaga yo'naltirilgan yondashuvni shakllantiradi. STEAM modeli esa fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasi orqali o'quvchilarning ijodiy va analitik salohiyatini rivojlantiradi.

Raqamli savodxonlik XXI asrda eng muhim ko'nikmalardan biri bo'lib, o'qituvchilar va o'quvchilar uchun zaruriy shartga aylangan. Onlayn ta'lim platformalari, virtual laboratoriyalar, sun'iy intellekt yordamida baholash tizimlari, raqamli resurslar va interaktiv darsliklar ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu vositalar o'quvchilarning o'rganish motivatsiyasini oshiradi, o'qituvchilarga esa darsni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim bosqichida esa XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish uchun o'yin asosidagi ta'lim, sensorli texnologiyalar, vizual resurslar va bolalarning individual rivojlanishiga yo'naltirilgan metodlar qo'llaniladi. Bu bosqichda kreativlik, muloqot, hissiy intellekt va muvofiqlashtirish ko'nikmalari shakllanadi.

Maktab bosqichida esa fanlararo integratsiya, muammoga asoslangan ta'lim, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar, jamoaviy loyihalar va raqamli baholash tizimlari orqali XXI asr ko'nikmalari chuqurlashtiriladi. O'qituvchilar uchun esa kasbiy rivojlanish dasturlari, onlayn treninglar, mentorlik tizimi va innovatsion metodik qo'llanmalar zarur.

Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida axloqiy me'yorlar, madaniyatlararo muloqot, ijtimoiy mas'uliyat va ekologik ong kabi umuminsoniy qadriyatlar ham XXI asr ko'nikmalarining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Bu ko'nikmalar yosh avlodni nafaqat bilimli, balki ma'naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Avvalgi qismda XXI asr ko'nikmalarining mazmuni, ularni shakllantirishda innovatsion yondashuvlarning roli va ta'lim bosqichlaridagi

metodik yondashuvlar haqida fikr yuritildi. Endi ushbu fikrlarni chuqurlashtirib, ta'lim-tarbiya jarayonining strategik tashkil etilishi, o'qituvchilarning roli, baholash tizimlari va siyosiy-huquqiy asoslar nuqtai nazaridan tahlil qilamiz.

Ta'lim-tarbiya jarayonini XXI asr ko'nikmalariga asoslab tashkil etish uchun, eng avvalo, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va metodik savodxonligi yuqori bo'lishi zarur. Chunki innovatsion metodlarni amaliyotga joriy etish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish — bu pedagogning professional kompetensiyasiga bog'liq. Shu bois, o'qituvchilar uchun muntazam ravishda tashkil etiladigan treninglar, onlayn kurslar, mentorlik dasturlari va tajriba almashish platformalari XXI asr ta'limining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

Baholash tizimlari ham yangicha yondashuvni talab qiladi. An'anaviy test va imtihonlar o'rniga kompetensiyaga asoslangan baholash, portfoliolar, loyiha natijalari, reflektiv yozuvlar va o'z-o'zini baholash usullari orqali o'quvchilarning real salohiyati aniqlanadi. Bu esa o'quvchilarda o'z fikrini ifodalash, tanqidiy tahlil qilish, ijodiy yondashish va o'z ustida ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ta'lim siyosatida XXI asr ko'nikmalarini joriy etish uchun davlat darajasida strategik hujjatlar, normativ-me'yoriy bazalar va moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimlari ishlab chiqilishi zarur. Maktabgacha va maktab ta'limi bosqichlarida raqamli infratuzilmani rivojlantirish, o'qituvchilarni texnologik vositalar bilan tanishtirish, ta'lim muassasalarini innovatsion resurslar bilan ta'minlash — bu jarayonning muvaffaqiyatini belgilovchi omillardandir.

Shuningdek, XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda madaniyatlararo muloqot, global fikrlash, ekologik ong va ijtimoiy mas'uliyat kabi umuminsoniy qadriyatlar ham muhim rol o'ynaydi. Bu qadriyatlar yosh avlodni nafaqat bilimli, balki ma'naviy jihatdan yetuk, jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois, ta'lim-tarbiya jarayonida axloqiy me'yorlar, inson huquqlari, gender tengligi, tinchlik va bag'rikenglik kabi tamoyillarni singdirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ta'limda sun'iy intellekt, virtual haqiqat, adaptiv o'quv tizimlari, gamifikatsiya va raqamli baholash vositalarining joriy etilishi XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda yangi ufqlarni ochmoqda. Bu texnologiyalar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini real vaqt rejimida tahlil qilish, ularga moslashtirilgan o'quv materiallarini taqdim etish va o'qituvchilarning ish yukini kamaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, pedagogik jarayonni shaxsiylashtirish, o'quvchilarning qiziqishlariga mos ta'lim muhitini yaratish va ularning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatlari kengayadi.

Umuman olganda, XXI asr ko'nikmalariga asoslangan ta'lim-tarbiya jarayoni — bu faqat metodik yangilik emas, balki ta'lim falsafasining tubdan yangilanishidir. Bu yondashuv orqali ta'lim tizimi o'quvchini markazga qo'yadi, uning ehtiyojlari, qobiliyatlari va orzulariga mos ta'lim muhitini yaratadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirish, jamiyatda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va global tendensiyalarga moslashish uchun zaruriy shartdir.

XXI asr ko'nikmalariga asoslangan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish — bu zamonaviy jamiyatning intellektual, texnologik va ma'naviy ehtiyojlariga javob beradigan kompleks yondashuvdir. Ushbu maqolada ko'rib chiqilganidek, innovatsion ta'lim metodlari, raqamli texnologiyalar, kompetensiyaga asoslangan baholash tizimlari va pedagogik strategiyalar orqali o'quvchilarda hayotiy muhim ko'nikmalarni shakllantirish mumkin. Bu ko'nikmalar nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki yosh avlodni kelajakda raqobatbardosh, mas'uliyatli va global fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilarning roli alohida ahamiyatga ega. Ularning kasbiy rivojlanishi, texnologik savodxonligi va metodik tayyorgarligi XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu bois, o'qituvchilar uchun muntazam treninglar, innovatsion metodik qo'llanmalar, tajriba almashish platformalari va mentorlik tizimlari joriy etilishi zarur. Bu nafaqat pedagoglarning malakasini oshiradi, balki ta'lim muhitini yangilaydi va o'quvchilarning o'rganish motivatsiyasini kuchaytiradi.

Shuningdek, ta'lim siyosatida raqamli infratuzilmani rivojlantirish, texnologik vositalarni ta'lim muassasalariga joriy etish, o'qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish va ularni qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish muhim vazifalardandir. Bu orqali ta'lim tizimi global tendensiyalarga moslashadi, innovatsion rivojlanish sur'atini ushlab turadi va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Umuminsoniy qadriyatlar — axloqiy me'yorlar, madaniyatlararo muloqot, ekologik ong va ijtimoiy mas'uliyat — XXI asr ko'nikmalarining ajralmas qismi sifatida ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiyalashishi lozim. Bu qadriyatlar yosh avlodni nafaqat bilimli, balki ma'naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantiradi. Xulosa qilib aytganda, XXI asr ko'nikmalariga asoslangan ta'lim-tarbiya — bu shunchaki metodik yangilik emas, balki ta'lim falsafasining tubdan yangilanishidir. Bu yondashuv orqali ta'lim tizimi o'quvchini markazga qo'yadi, uning ehtiyojlari, qobiliyatlari va orzulariga mos ta'lim muhitini yaratadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirish, jamiyatda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va global tendensiyalarga moslashish uchun zaruriy shartdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Partnership for 21st Century Skills. "Framework for 21st Century Learning". – Washington D.C., 2019.
2. Abduvaliyev A. "Innovatsion ta'lim metodlari va XXI asr ko'nikmalari". – Toshkent: Fan, 2021.
3. UNESCO. "Reimagining our futures together: A new social contract for education". – Paris, 2021.
4. OECD. "Future of Education and Skills 2030". – OECD Publishing, 2020.
- G'ulomov S. "Ta'limda kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish". – Toshkent: Ma'naviyat, 2022.
5. Norboyeva D. "4K modeli asosida boshlang'ich ta'limni tashkil etish". // "Ta'lim va innovatsiya", 2023, №2.

6. Anderson J. “Digital Learning and Teacher Development”. – Routledge, 2020.
7. Qodirova N. “Maktabgacha ta’limda XXI asr ko’nikmalarini shakllantirish metodikasi”. // “Pedagogik izlanishlar”, 2022, №3.
8. World Bank. “Education Technology and the Future of Learning”. – Washington D.C., 2021.
9. Selwyn N. “Education and Technology: Key Issues and Debates”. – Bloomsbury Academic, 2022.
11. Turaqulov B. “Kompetensiyaga asoslangan ta’lim: nazariy va amaliy jihatlar”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
12. Ministry of Preschool and School Education of Uzbekistan. “Ta’limda innovatsion yondashuvlar strategiyasi 2025–2030”. – Toshkent, 2024.

ZAMONAVIY TA’LIMDA MIGRANT OILALARDAN BO’LGAN O’QUVCHILARDA TANQIDIY, IJODIY, KOMMUNIKATIV VA KOLLABORATIV KO’NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA 4K MODELINI QO’LLASH

**Jabborov Maqsud Mashrabovich,
Jizzax viloyati PMM metodisti,
p.f.b.f.d. (PhD)**

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy ta’lim jarayonida “4K” modelini qo’llash orqali boshlang’ich sinf o’quvchilarining tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik va kollaborativ ko’nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini o’rganishga bag’ishlangan. Maqolada o’quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash, migrant oilalardan bo’lgan bolalarni qo’llab-quvvatlash va ijodiy fikrlashni shakllantirish metodikasi tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy va mahalliy tajribalar asosida dars jarayonini samarali tashkil etish bo’yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so’zlar: 4K modeli, boshlang’ich ta’lim, tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik, kollaboratsiya, migrant oila, ijodiy fikrlash

Аннотация: Данная статья посвящена изучению возможностей формирования ключевых компетенций учащихся начальной школы —

критического мышления, креативности, коммуникативных и коллаборативных навыков — посредством применения модели «4К» в современном образовании. В работе проанализированы методы выявления индивидуальных способностей учеников, поддержки детей из мигрантских семей и формирования творческого мышления. Также даны рекомендации по эффективной организации учебного процесса на основе зарубежного и отечественного опыта.

Ключевые слова: модель 4К, начальное образование, критическое мышление, креативность, коммуникация, сотрудничество, мигрантская семья, творческое мышление

Abstract: This article is devoted to exploring the possibilities of developing primary school students' key competencies—critical thinking, creativity, communication, and collaboration—through the application of the “4K” model in modern education. The study analyzes methods for identifying students' individual abilities, supporting children from migrant families, and fostering creative thinking. Recommendations are provided based on both international and local experiences for the effective organization of lessons.

Keywords: 4K model, primary education, critical thinking, creativity, communication, collaboration, migrant family, creative thinking

Kirish

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish pedagogik faoliyatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Xususan, “4K” modeli – tanqidiy fikrlash (Critical thinking), ijodkorlik (Creativity), kommunikativ ko'nikma (Communication) va hamkorlikda ishlash (Collaboration) kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan samarali yondashuv hisoblanadi. Ushbu model o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qila olish qobiliyatini oshiradi va jamiyatda faol ishtirok etishiga zamin yaratadi.

So'nggi yillarda ta'lim jarayonida migrant oilalardan chiqqan o'quvchilar sonining ortishi ushbu masalani yanada dolzarb qiladi. Migrant oila tajribasiga ega bo'lgan

o'quvchilar ko'pincha yangi ijtimoiy-madaniy muhitga moslashuv jarayonini boshdan kechiradilar. "4K" modeli aynan shunday o'quvchilarni moslashuv, o'zini ifoda etish, til va ijtimoiy kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish orqali qo'llab-quvvatlaydi. Shu bois, mazkur yondashuvni migrant oilalar farzandlari bilan ishlash amaliyotiga integratsiya qilish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Ta'lim-tarbiya jarayonini nazariy jihatdan asoslashda bir qancha tadqiqotlar mavjud. Z.K. Ismoilova (2021) pedagogik jarayonlarda boshlang'ich ta'limning shaxs tarbiyasidagi ahamiyatini, shuningdek, ma'naviy va axloqiy ko'nikmalarni shakllantirish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslarini ko'rsatadi. Bu jihatlar "4K" modelini maktablarda qo'llash bilan o'quvchilarda tanqidiy, ijodiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir.

M. Jabborov (2023) esa, tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlash metodikasi bo'yicha tadqiqot olib, individual yondashuvning samaradorligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Jabborovning ishida migrant oilalardan bo'lgan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy va psixologik moslashuvini hisobga olgan holda 4K modelini qo'llash masalasi ham amaliy jihatdan izohlangan.

V.A. Suxomlinskiy (1980) esa ta'lim va tarbiyaning integratsiyalashgan yondashuvini, shaxsning ma'naviy va axloqiy rivojlanishidagi boshlang'ich ta'limning rolini yoritadi. Bu nuqtai nazar 4K modelini maktabda joriy etishda asosiy nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar, 4K modeli va migrant oilalardan bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash integratsiyalashgan tarzda o'quvchilarning tanqidiy, kreativ, kommunikativ va kollaborativ ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, yuqoridagi manbalar ta'lim jarayonida pedagogning roli, individual yondashuv va shaxsning ma'naviy rivojlanishi muhimligini qayd etadi.

Muhokama

Shaxsning yaxshi yoki yomon fazilatlari, xulq-atvori odatda bolalik davrida shakllanadi. Murgʻak qalbga singdirilgan har bir fazilat keyinchalik uning amaliy xulqida namoyon boʻladi. Shuning uchun yosh avlod ongiga Vatanga muhabbat, halollik, bagʻrikenglik, mehr-oqibat singari insoniy fazilatlarni erta yoshdan boshlab singdirish zarur. Demokratik jamiyatda esa har bir shaxs erkin fikrlovchi boʻlib voyaga yetishi lozim. Prezidentimizning “Bilim zarur, ammo bilim oʻz yoʻliga. Mustaqil fikrlash esa katta boylikdir” degan fikri ham bejiz emas. Demak, kelajak avlod bilimli boʻlishi bilan birga mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muloqot madaniyati va hamkorlikda ishlay olish koʻnikmalariga ega boʻlishi lozim.

Shu nuqtada taʼlim jarayoniga “4K” modelini (tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kommunikativlik, hamkorlik) integratsiya qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, soʻnggi yillarda jamiyatda migrant oilalardan chiqqan oʻquvchilar sonining oshishi ushbu masalani yanada dolzarb qiladi. Migrant oilalar farzandlarida ijtimoiy moslashuv, muloqot, oʻzini ifoda etish, madaniy muhitga kirish jarayoni murakkab kechishi mumkin. “4K” modeli esa bunday oʻquvchilarning psixologik moslashuvi, ijtimoiy faolligi va oʻziga boʻlgan ishonchini rivojlantirishga samarali taʼsir koʻrsatadi.

Demak, boshlangʻich taʼlimda “4K” modelidan foydalanish nafaqat umumiy kompetensiyalarni shakllantiradi, balki migrant oilalardan kelgan oʻquvchilarning jamiyatga moslashuvi uchun zarur boʻlgan muloqot, fikrlash, ijodiy va hamkorlik koʻnikmalarini mustahkamlashda ham muhim didaktik vosita boʻlib xizmat qiladi. Har bir davlat va har bir millat oʻz kelajagini, avvalo, voyaga yetib kelayotgan yosh avlod timsolida koʻradi. Chunki yoshlar xalqning oʻziga xos fazilatlari, milliy qadriyatlari va maʼnaviy merosini davom ettiruvchi, uning azaliy orzu-intilishlarini roʻyobga chiqaruvchi asosiy kuch hisoblanadi. Shu bois taʼlim tizimining bosh maqsadlaridan biri – Mustaqil Oʻzbekistonning munosib, aql-zakovatli, ijodkor va teran fikrlovchi farzandlarini tarbiyalashdir.

Ta'lim jarayonida o'yinli, ijodiy faoliyatlar, harakatli mashg'ulotlar va quvnoq metodik holatlar qo'llanilishi maqsadga muvofiq bo'lib, ular o'quvchilarning qiziqishlarini oshiradi, bilishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi va ta'limiy maqsadlarni tabiiy ravishda amalga oshirishga yordam beradi.

Bugungi zamonaviy ta'limda ayniqsa "4K" modeli – tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kommunikativlik, hamkorlikda ishlash kompetensiyalarini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu model o'quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, o'z fikrini asoslab ifodalashga o'rgatadi, jamoada ishlash madaniyatini shakllantiradi.

Shuni ta'kidlash joizki, hozirgi kunda ta'lim muassasalariga migrant oilalardan kelgan o'quvchilar ham sezilarli darajada qatnashmoqda. Bunday o'quvchilarda yangi ijtimoiy-madaniy muhitga moslashish, o'zini erkin ifoda etish, muloqotga kirisha olish jarayoni ba'zan murakkab kechishi mumkin. "4K" modeli esa aynan ular uchun zarur bo'lgan kommunikativlik, hamkorlik, o'z fikrini erkin bayon etish, o'zini qadrlash kabi kompetensiyalarni shakllantirishda juda samarali metodik asos sifatida xizmat qiladi.

Ta'lim jarayoni — bu o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi maqsadli faoliyati bo'lib, ushbu jarayon davomida shaxsning me'yoriy rivoji, bilim darajasi va tarbiyasi bosqichma-bosqich shakllanadi. Dars jarayonida o'qituvchi o'z bilim, ko'nikma va malakalarini turli pedagogik vositalar orqali o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa mazkur bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirib, amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini egallab boradilar.

Zamonaviy ta'limda ayniqsa "4K" modeli (tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kommunikativlik, hamkorlik)dan foydalanish o'quvchilarning bilimni ongli ravishda o'zlashtirishini, fikrni mustaqil bayon qilishini, jamoada ishlash va ijtimoiy muhitga moslashuvini kuchaytiradi. Bu jarayon migrant oilalardan chiqqan o'quvchilar uchun yana ham dolzarb, chunki ular yangi ijtimoiy-madaniy sharoitda o'zini ifoda etish, tengdoshlar bilan muloqot qilish va sinf jamoasiga moslashishda qo'shimcha pedagogik ko'makka muhtoj bo'lishi mumkin. "4K"

modeli bunday o'quvchilarda o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik va madaniy muloqot kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, mustaqil ta'lim faoliyatlari va 4K kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar shaxs kamolotini ta'minlashning samarali vositasidir.

Natijalar

Ta'limning maqsadi jamiyatning rivojlanish ehtiyojlari va ijtimoiy talablariga mos ravishda shakllanadi. Shu sababli ta'lim-tarbiya jarayonida qo'yiladigan maqsadlar jamiyat taraqqiyoti, milliy qadriyatlar, iqtisodiy va madaniy talablar bilan uyg'un bo'lishi zarur. Ilmiy manbalarda ta'limning asosiy vazifalari sifatida o'quvchilarda mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalana olish ko'nikmalarini shakllantirish, mantiqiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oya va qadriyatlarni singdirish, sharqona tarbiya tamoyillari asosida shaxsni ma'naviy jihatdan boyitish jarayonlari alohida ta'kidlanadi.

“4K” modeliga asoslangan innovatsion yondashuvni maktab ta'limida tatbiq etish maxsus yoki murakkab sharoitlarni talab qilmaydi. Mazkur modelni dars jarayoniga oddiy savol-topshiriqlar, muhokama mashg'ulotlari, guruhli ishlar va interfaol pedagogik usullar orqali bosqichma-bosqich joriy etish mumkin. Masalan, tanqidiy fikrlash turli savollarga izlanish asosida javob topish jarayonida shakllansa, kommunikativ ko'nikmalar muloqot, bahs-munozara va o'z fikrini asoslab ifodalash orqali rivojlanadi. Shunday ekan, “maktablarda bu uchun sharoit yetarli emas” degan fikr haqiqatga mos kelmaydi.

Bugungi kunda ta'lim standartlari o'qituvchilardan yangicha metodik yondashuvlar, ijodiy ishlash, hamkorlikda o'qitish va o'quvchini faol ta'lim jarayoniga jalb qilishni talab qilmoqda. Ta'lim jarayonida turli tashkiliy shakllardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Xususan:

Jamoaviy ta'lim shakli – butun sinf bilan vazifani muhokama qilish va bajarish. Bu shaklda “ko'tarilgan qo'l qoidasi” va “gapirayotgan o'quvchini hurmat qilish” tamoyillari muhimdir. Mazkur shakl bahs, munozara va ochiq fikr almashuv uchun qulaydir.

Guruhli ta'lim shakli – o'quvchilarni 5–6 kishilik kichik guruhlariga ajratgan holda loyiha, tadqiqot, amaliy topshiriqlarni bajarish. Bu shakl hamkorlik va mas'uliyatni kuchaytiradi.

Kichik guruhlarda ishlash (3–4 kishilik) – masalalar yechimi, mavzuni tahlil qilish, jamoaviy esse va taqdimotlar tayyorlashda samarali hisoblanadi.

Juftlikda va individual ta'lim shakli – o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va o'zlashtirish sur'atiga mos keladi.

Demak, “4K” modeli nafaqat o'quvchining aqliy faoliyatini rivojlantiradi, balki uni jamiyatda faol ishtirok etuvchi, ijodkor, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Individual shaklda esa o'quvchi topshiriqlarni mustaqil bajaradi. Bunda u axborotni o'zi izlaydi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va o'z bilimi hamda malakasiga tayanib ishlaydi. Individual o'qish o'quvchining mustaqil fikrlashini, mas'uliyatini va o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa va tavsiyalar

Xulosa qilish mumkinki, zamonaviy ta'lim har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga, ijodkorlikni rag'batlantirishga, tanqidiy va nostandart fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan. Jamiyat hozirgi davrda mustaqil fikrlaydigan, muammoli vaziyatdan chiqish yo'lini topa oladigan, kreativ yechimlar taklif eta oladigan shaxslarni talab qilmoqda. Shu sababli, ijodiy fikrlashni rivojlantirish ishlari boshlang'ich sinflardan boshlab tizimli va rejalashtirilgan tarzda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, migrant oilalardan bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash jarayonida individual yondashuv, ijtimoiy va psixologik qo'llab-quvvatlash muhimdir. Ularning ta'lim jarayoniga moslashuvi, kommunikativ va ijodiy ko'nikmalarini

rivojlantirish orqali ular maktab muhitida teng imkoniyatlarga ega bo‘lishadi. Bu esa jamiyatdagi tengsizliklarni kamaytirishga, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi.

Tavsiyalar:

Boshlang‘ich sinflarda 4K modelini qo‘llashni kengaytirish. O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va kreativlikni rivojlantirish uchun darslarda loyiha ishlari, guruh va juftlik ishlari, aqliy hujum kabi metodlarni tizimli joriy etish tavsiya etiladi. Individual yondashuvni kuchaytirish. Har bir o‘quvchining qobiliyatlari va ehtiyojlarini aniqlash uchun diagnostik testlar va kuzatuvlar amalga oshirilishi, shuningdek, migrant oilalardan bo‘lgan bolalarga qo‘shimcha pedagogik yordam ko‘rsatilishi lozim.

Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish. O‘quvchilarga o‘z yechimlarini mustaqil izlab topish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash imkoniyatini beradigan mashg‘ulotlar tashkil etilishi muhimdir.

Pedagoglarning malakasini oshirish. Ta’lim jarayonida 4K modelini samarali qo‘llash va migrant oilalardan bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash bo‘yicha o‘qituvchilar uchun maxsus trening va seminarlar tashkil etilishi tavsiya qilinadi. Shu bilan birga, ta’limda innovatsion yondashuvlar va individual metodik yondashuvlarning uyg‘unligi orqali maktab yoshidagi har bir o‘quvchi o‘z salohiyatini to‘liq namoyon etishi, jamiyatga foydali, bilimli va ijodkor shaxs sifatida yetishishi kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Boshlang‘ich ta’lim” jurnali 2023-y 6-son
2. Мавлонова Р.А. [va boshq.](2016)Педагогика. Дарслик.Т.:«Наврўз»
3. Mashrabovich, Jabborov Maqsud. “Migrant oilalarida tarbiya etilgan o‘quvchilarda o‘zi-o‘zini ta’lim qilishni o‘rnatish yo‘llari”. *american journal of education va learning* 3.7 (2025): 357-364.

4. Mashrabovich, JM (2024). B. BLUMNING YO'LQORLIK USULLARIDAN QIYIQLANGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA FOYDALANISHNING PEDAGOGIK Aspektlari. *Amerika ijtimoiy fanlar va insoniyat tadqiqotlari jurnali* , 4 (09), 125-132.
5. Z.K.Ismoilova. Pedagogika. - Toshkent: Intellect, 2021 y. -B 64.
6. M.Jabborov. Tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish. // Maktab va hayot. №8 2023. 25-27 b.
7. В.А.Сухомлинский. Как воспитать натоющего человека. – К: Удмуртия, 1980. – 119 с.

“TARBIYA” FANINI O‘QITISHDA BADIY ADABIYOTLARDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYAT- LARI

**Sabirova Nasiba Ergashevna,
Xorazm viloyati PMM
“Tillarni o‘qitish metodikasi” kafedrasi mudiri,
professor, filologiya fanlari doktori (DSc)**

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Tarbiya" fani dars jarayonida badiiy adabiyotlar xususan, Alisher Navoiy, Yusuf Xos Hojib, Behbudiy, Ahmad Yugnakiy kabi adiblarimizning ilmiy va ma'naviy merosidan foydalanishning o'ziga xosliklari bayon qilingan. Qolaversa, ularning tarbiya, odob, bilim va axloq tushunchalariga oid qarashlari keltirilib, muhokama qilingan. Badiiy adabiyotlardan "Tarbiya" fani darslarida foydalanishning samarali jihatlari ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности использования художественной литературы в процессе преподавания дисциплины «Воспитание». В частности, анализируется научное и духовное наследие таких выдающихся мыслителей, как Алишер Навои, Юсуф Хос

Хожиб, Бехбудий, Ахмад Югнаки. Также приводятся и обсуждаются их взгляды на вопросы воспитания, этики, знаний и нравственности. Раскрываются эффективные аспекты использования художественной литературы на уроках данной дисциплины.

Annotation: This article examines the peculiarities of using fiction in the teaching process of the subject "Education." In particular, the scientific and spiritual heritage of outstanding thinkers such as Alisher Navoi, Yusuf Khos Khojib, Behbudi, and Ahmad Yugnaki is analyzed. Their views on education, ethics, knowledge, and morality are presented and discussed. The effective aspects of using fiction in "Education" lessons are also revealed.

Kalit so‘zlar: badiiy adabiyot, "Qobusnoma", "Siyosatnoma", "Qutadg'u bilig", zakovat, odob, tarbiya, ilmiy meros, "Tib qonunlari", o'zlikni anglash.

Ключевые слова: художественная литература, «Кабуснаме», «Сиасетнаме», «Кутадгу билиг», мудрость, этика, воспитание, научное наследие, «Каноны медицины», самосознание.

Key words: fiction, "Qabusnama," "Siyosatnama," "Qutadgu Bilig," wisdom, ethics, education, scientific heritage, "The Canon of Medicine," self-awareness.

KIRISH

Ilk marotaba darsliklarda XXI asr ko‘nikmalari deb nom olgan “yumshoq ko‘nikmalar” joriy qilindi. Darslik orqali o‘quvchida bilim berishdan tashqari ko‘nikma shakllantiriladi. Yangi fan darsliklaridagi amaliyotga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar va mavzular o‘quvchida muvaffaqiyat motivlarini uyg‘otadi. Faol fuqarolik pozitsiyasi shakllantiriladi. O‘quv fani mohiyati 50% nazariy, 50% amaliy asosga qurilgan. Darslik yorqin, rangli, illyustratsiyalarga boy va har bir bo‘limi o‘ziga xos fon, milliy va umuminsoniy xulq, ijtimoiy malakani ifoda etgan rasmlar bilan ta’minlangan. Har bir darslik uchun video, audio, media materiallar jamlashgan disk beriladi. Insonning kelajakda muvaffaqiyatli inson bo‘lish eng

avvalo to'g'ri maqsad qo'yishga bog'liq. Deyl Karnegi, Brayan Treysi kabi mashhur lektorning ta'limotiga ko'ra, hayotda o'z oldiga maqsad qo'yish va unga erishishni o'rganish ham aslida bir fan. "Tarbiya" fanining ahamiyatli jihati shuki, u bosqichma-bosqich bolada maqsad qo'yish va unga intilish ko'nikmasini shakllantirib boradi. Xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishning ilmiy-nazariy, fundamental konsepsiyasi ishlab chiqildi. Milliy o'zlikni anglash aynan ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirish, o'z xalqining tarixi, madaniy merosini o'rganish, bugungi holati va ertanga istiqbolini aniq tasavvur etishdan boshlanadi. Har bir insonning mehnati, faoliyati, hayotiy maqsadlari ma'lum bir qadriyatlarga erishish, moddiy va ma'naviy boyliklarga ega bo'lishga yo'naltirilgan bo'ladi. Forobiy aytganidek -"Odamlar o'zlarining xos xususiyatlariga va tabiiy ehtiyojlariga ko'ra jamiyat tuzadilar. Ularning harakat va fe'llarini dastavval bora-bora odatlarga aylanadigan tabiiy qobiliyatlar belgilaydi". O'z-o'zingni angla va shu orqali dunyoni anglaysan. Dunyoni insonning teran qatlamlariga kirmasdan sirtidan bilishga bo'lgan barcha urinishlar narsalar haqida faqat yuzaki tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Insondan sirtga qarab harakat qiladigan bo'lsak, narsalar mohiyatini hiech anglay olmaymiz, zero bu mohiyat insonning o'zida mujassamlashgan. Demak, inson o'zini dunyodan oldinroq va ko'proq biladi, ayni shu sababli u dunyoni o'zidan keyin va o'zi orqali anglab yetadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tarbiya fanlarini o'qitishda mustaqil ta'lim topshiriqlaridan metodik foydalanish, tarbiya fanlarini o'qitish tizimida, uni didaktik kasbiy tayyorgarlikkacha bo'lgan kasbiy kompetensiyani rivojlantirish umumiy tamoyillari, tarbiyaning jarayonlari va tarbiya metodlari masalasida dastlabki pragmatik g'oyalar amerikalik faylasuf va pedagog Djon Dyui (Djon Dyui. Obshestvo i yego problemi John Dewey. The Public and its Problems. Denver, 1927. / Dj. Dyui. Obshestvo i yego problemi. — Perevod s angliyskogo: I. I. Myurberg,), Skatkin M.N fanlarni o'qitilishida muammoli mustaqil ta'lim

topshiriqlarini tadqiq qilgan. Uning mudtaqil ta'lim topshiriqlari tavsifi va tasnifiga doir yondashuvlaridan dunyo miqyosida foydalaniladi. Tarbiya fanlarni birliklarini izohlash, ularning pedagogik va psixologik talqini bo'yicha Rubenshteyn S.L.(Rubenshteyn S.L. Problemi obshey psixologii. – M.: Pedagogika, 1976.), metodik amaliyoti bo'yicha Leontev A.N. (4 Leontev A.N. Problemi razvitiya psixiki. – M.: Pedagogika, 1972.) ruhshunoslikdagi sezish, anglash kategoriyalari Ponomarev Ya.A., tadqiqotlarida atroflicha o'rganilgan. Maqolani yozish davomida eksprement, analiz, diduksiya, sintez metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarbiya-shaxsda muayyan jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida qo'llaniladigan choratadbirlar majmuasi tarbiyaviy jarayonni tashkil etadi. Tarbiya insonning yuksakligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Hadisi shariflardagi axloqqa oid ibratli, maslahatlar, hikoyatlar, asrlar davomida ajdodlarimiz hayotida tarkib topgan milliy urf-odatlar, an'analar Beruniy, Forobiy, Ahmad Yassaviy, Amir Temur, Navoiy, Bobur singari buyuk allomalar, olimlar, yozuvchilarning axloq haqidagi ko'plab fikr-mulohazalari bugungi kunda ham oilaviy hayot uchun, har bir inson uchun qadr-qimmatini yo'qotmagan muhim tarbiyaviy ahamiyatga molikdir. Jumladan, Amir Temur ahloqi husniya– yaxshi xulqlar egasi bo'lgan. U oqil va tadbirli sarkarda sifatida odamlarni ishga tayinlashda ham, vazifasidan ozod etishda ham shoshmashosharlik va adolatsizlikka yo'l qo'ymagan, balki yetti o'lchab bir kesgan. Amir Temur singari jahon ma'naviyati saltanatida o'z o'rinlariga ega bo'lgan buyuk bobokalonlarimizning ahloq, go'zal xulq haqidagi fikrlari bugungi kun talabi bilan yozilgandek tuyuladi. "O'g'illarim! Millatning ulug' martabasini, saodatini saqlamoq uchun sizlarga qoldirayotgan vasiyat va tuzuklarni yaxshi o'qing, aslo unutmang va tatbiq eting. Millatning dardlariga darmon bo'lmoq vazifangizdir.

Zaiflarni qo'riqlang, yo'qsillarni boylar zulmiga tashlamang. Adolat va ozodlik dasturingiz, rahbaringiz bo'lsin". Ismoil Al-Buxoriy "Ahloqning yaxshi bo'lishi, taomning pokizaligi, rostlik va omonatga xiyonat qilmaslik shart, dunyoviy ishlardan chetda qolgan bo'lsang ham zarari yo'qdir", - deb yozadi. O'rta Osiyo mutafakkirlarining ahloq haqidagi fikrlari, o'g'itlari shunday kuchga egaki, ular o'quvchilar qalbida insoniylik urug'larining unib chiqishiga, katta hayot yo'liga olib chiqishga yordam qiladi, ma'naviy kuch-quvvat beradi. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi ulug' mutafakkirlarning ahloqiy qarashlari va qadriyatlardan mustaqil O'zbekiston istiqlolini mustahkamlashda, o'quvchilarning ahloqiy madaniyatini shakllantirishda, kundalik turmushimizda keng foydalanishimiz maqsadga muvofiqdir. Abu Ali ibn Sinoning ahloq haqidagi qarashlari uning shoh asarlari bo'lmish "Tib qonunlari", "Ash-shifo" va boshqa asarlarida ham o'z ifodasini topgan. Ibn Sino ta'limotiga ko'ra, odamga do'st tutinishning uch xil yo'li bor: "Birinchidan, har qanday qiyinchilik bo'lishiga qaramay, kishi o'z do'stini falokatdan qutqarishni, ikkinchidan, g'oyaviy yaqinlik va dunyoqarashlar umumiy bo'lgan chinakam va doimiy do'stlikni va uchinchidan esa kishining mansabi, puli yoki mavqeiga qarab o'zining shaxsiy manfaatini qondirish ko'zda tutilgan do'stlik bo'ladi", - deb ta'kidlaydi Ibn Sino.

Inson har safar mutafakkirlar diqqat markazidan o'rin olar ekan, uning mohiyatini yangi tarixiy sharoitda va yangicha nuqtai nazardan anglab yetishga harakat qilib, uni qayta va qayta yangidan kashf etganlar. Pirovardida, falsafa fanida insondan murakkabroq va ziddiyatliroq predmet yo'q, desak, hech mubolag'a bo'lmaydi. Yusuf Xos Hojib "Qutadg'u bilig" asarida o'quv va bilimni farqlaydi: o'quv tug'ma ravishda inson ruhiyatida mavjuddir, bilim esa o'qish-o'rganish va mehnat tufayli egallanadi. Agar ularning har ikkisi o'zaro birlashsa, insonning qadri ortadi:

Zakovat qayerda bo'lsa, ulug'lik bo'ladi,

Bilim kimda bo'lsa, buyuklik bo'ladi.

Zakovatli uqadi, bilimli biladi

Bilimli, zakovatli tilakka yetadi.

Yusuf Xos Hojib ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liq holda bo'lishini tavsiya etadi, o'g'il bolalarning bir necha san'at turlarini va hunarlarni tugal o'rganmog'i lozimligini ta'kidlaydi. Bu, ularning kelajak hayotlari, jamiyat rivoji uchun zarurligini aytadi. Pedagogikaning fan sifatida shakllanishi yosh avlodni hayotga tayyorlash, ular tarbiyasini samarali amalga oshirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Bu ehtiyoj tarbiya borasida orttirilgan tajribalar to'plangandan keyin o'sha tajribalarni umumlashtirish, yoshlar tarbiyasi haqida qonun-qoidalarni ishlab chiqish zaruratini taqozo etadi. Avvalo pedagogikaning nazariy kurtaklari falsafa negizida paydo bo'ladi. Ta'lim-tarbiya masalalari hamisha mutafakkir, yozuvchi, olimlar xayolini band qilib kelgan. Ular o'zlarini bola tarbiyasi, ularni barkamol inson qilib tarbiyalash haqidagi yorqin mulohazalari bilan pedagogik fikrlar ravnaqiga ulush qo'shganlar. Masalan: Nizomulmulkning "Siyosatnoma", Nosir Xisravning "Saodatnoma", Ahmad Yugnakiyning "Hibatul-Haqoyiq", Alisher Navoiyning "Mahbub - ul qulub", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarlari bevosita odob, axloqqa daxldordir. Bu asarlarda insonparvarlik, halol mehnat, do'stlik, chin muhabbat, sadoqat kabi yuksak axloqiy fazilatlar o'z aksini topgan. Kaykovusning "Qobusnoma", IV asrda yashab o'tgan hind faylasufi Beydaboning "Kalila va Dimna" asarlari, "Ramayana", "Mahobxorat" dostonlari, Sa'diyning "Guliston" va "Bo'ston", Jomiyning "Bahoriston", Ahmad Donishning "O'g'illarga nasihat", bundan tashqari Qur'oni Karim, Hadisi Sharif, "Chor darvesh", "Ming bir kecha" kitoblari ham qimmatbaho ma'naviy-madaniy meros bo'lib, Sharq g'arb xalqlari ming yillar mobaynida bulardan bahramand bo'lganlar va komillik tog'risida uning qirralarini yoritib berganlar. Quvg'inlar, qatag'onlar, bosqinu yong'inlarga qaramay, ajdodlarimizdan bizga adabiy, ilmiy-falsafiy, pedagogik va boshqa sohadagi ming-minglab noyob kitob va qo'lyozmalarda bitilgan ma'naviy

merosimiz etib kelgan. Ana shu durdona manbalarda bizning necha ming yillik tariximiz, madaniyatimiz, qo‘yingki o‘zligimiz mujassamlangan.

XULOSA

Xulosa sifatida aytadigan bo'lsak, dunyoni insonning teran qatlamlariga kirmasdan sirtidan bilishga bo'lgan barcha urinishlar narsalar haqida faqat yuzaki tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Insondan sirtga qarab harakat qiladigan bo'lsak, Hadisi shariflardagi axloqqa oid ibratli, maslahatlar, hikoyatlar, asrlar davomida ajdodlarimiz hayotida tarkib topgan milliy urf-odatlar, an'analar Beruniy, Forobiy, Ahmad Yassaviy, Amir Temur, Navoiy, Bobur singari buyuk allomalar, olimlar, yozuvchilarning axloq haqidagi ko'plab fikr-mulohazalari bugungi kunda ham oilaviy hayot uchun, har bir inson uchun qadr-qimmatini yo'qotmagan muhim tarbiyaviy ahamiyatga molikdir. Jumladan, Amir Temur ahloqi husniya – yaxshi xulqlar egasi bo'lgan. U oqil va tadbirli sarkarda sifatida odamlarni ishga tayinlashda ham, vazifasidan ozod etishda ham shoshmashosharlik va adolatsizlikka yo'l qo'ymagan, balki yetti o'lchab bir kesgan. Amir Temur singari jahon ma'naviyati saltanatida o'z o'rinlariga ega bo'lgan buyuk bobokalonlarimizning ahloq, go'zal xulq haqidagi fikrlari bugungi kun talabi bilan yozilgandek tuyuladi. Ismoil Al-Buxoriy "Ahloqning yaxshi bo'lishi, taomning pokizaligi, rostlik va omonatga xiyonat qilmaslik shart, dunyoviy ishlardan chetda qolgan bo'lsang ham zarari yo'qdir", - deb yozadi. "Tarbiya" fani dars jarayonida badiiy adabiyotlar hamda ajdodlarimizning o'gitlaridan foydalanish o'quvchini milliy ruhda tarbiya etishning asosiy mezoni sifatida baholasak, yanglish bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017.

2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O‘zbekiston”, 2018.
4. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2019.
5. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020.
6. Normativ-huquqiy hujjatlar6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 26 sentyabr“Oliy ta’lim muassasalariga kirish uchun nomzodlarni maksadli tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-3290-sonli Qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.
10. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: 2008.
11. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Pedagogik texnologiyalarga oid atamalarning izohli lug‘ati. – T.: Fan va texnologiya, 2012.
12. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Ta’lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2012.

13. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Moliya, 2003.

FIZIKA VA IJTIMOIIY FANLARNI O‘QITISHDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Jumaniyozova To‘tixon Madaminovna
Xorazm viloyati PMM,
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”
kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Fizika darslari o‘quvchilarda nafaqat an’anaviy bilimlarni, balki XXI asrda muvaffaqiyatli yashash va ishlash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada XXI asr ko‘nikmalarining asosiy yo‘nalishlari, jumladan, kritik fikrlash, muammolarni hal etish, ijodkorlik, hamkorlikda ishlash va raqamli savodxonlik kabi ko‘nikmalarni shakllantirish uchun fizika darslarida foydalaniladigan metodlar va yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqolada keltirilgan tahlillar va tavsiyalar, o‘qituvchilarga XXI asrda talab etiladigan ko‘nikmalarni o‘quvchilarda rivojlantirishda samarali metodlarni tanlashda yordam beradi.

Kalit so‘zlar: modellashirish, eksperiment, laboratoriya, **virtual**, innovatsion yondashuv, simulyatsiya.

Аннотация: Уроки физики играют важную роль в развитии у учащихся не только традиционных знаний, но и навыков, необходимых для успешной жизни и работы в XXI веке. В данной статье анализируются методы и подходы, используемые на уроках физики для формирования основных навыков XXI века, включая критическое мышление, решение проблем, креативность, командную работу и цифровую грамотность. Представленные в статье анализ и рекомендации помогут учителям выбрать эффективные методы развития у учащихся навыков, востребованных в XXI веке.

Ключевые слова: моделирование, эксперимент, лаборатория, виртуальный, инновационный подход, имитация.

Abstract: Physics lessons play an important role in developing not only traditional knowledge in students, but also the skills necessary for successful living and working in the 21st century. This article analyzes the methods and approaches used in physics lessons to form the main areas of 21st century skills, including critical thinking, problem solving, creativity, teamwork, and digital literacy. The analysis and recommendations presented in the article will help teachers choose effective methods for developing students' skills required in the 21st century.

Keywords: modeling, experiment, laboratory, virtual, innovative approach, simulation.

Bugungi kunda ta'lim tizimida yangi zamonaviy paradigma yuzaga kelgan bo'lib, bu paradigmalarda asosiy e'tibor nafaqat bilimlarni o'rganishga, balki o'quvchilarda turli ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. XXI asrda ta'lim tizimidan talab qilinayotgan asosiy maqsad – yoshlarni nafaqat an'anaviy bilimlar bilan ta'minlash, balki ularni zamonaviy sharoitlarga moslashuvchan, mustaqil fikrlaydigan va ijodiy yondashuvga ega bo'lgan insonlar sifatida tarbiyalashdir.

Ijtimoiy fanlar (tarix, geografiya, iqtisodiyot va boshqalar) bu jarayonda o'quvchilarning turli ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada ijtimoiy fanlarni o'qitishda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning asosiy muammolari va ularni yechish yo'llari ko'rib chiqiladi. Fizika darslarida **konstruktivizm** asosidagi o'qitish metodlari, eksperimentlar, simulyatsiyalar va o'zaro ta'sir orqali o'quvchilarda **tahliliy fikrlash** va **muammolarni hal etish** ko'nikmalarini rivojlantirishga erishiladi. Ijtimoiyfanlarda esa **kritik fikrlash**, **tahliliy yondashuv** va **tarixiy tafakkurni** rivojlantirish uchun interfaol metodlar, masalan, **munozara** va **projektdan foydalanish** usullari qo'llaniladi.

XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda fizika darslarining qanday qilib o'zaro integratsiya qilinishi va fanlararo yondashuvlar orqali o'quvchilarga umumiy ko'nikmalarni berish mumkinligi haqida ham so'z yuritiladi. Shuningdek,

o'quvchilarda raqamli texnologiyalar va ilmiy axborotdan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishning zaruriyati, shuningdek, metodik yondashuvlarning samaradorligi baholanadi.

Zamonaviy ta'lim paradigmalari, asosan, aktiv o'qitish metodlari, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va ko'nikmalar asosida ta'lim berishga yo'naltirilgan. Shu bilan birga, o'quvchilarda faqat bilim emas, balki o'qish, yozish, mulohazali fikrlash, muammolarni hal etish, kommunikatsiya qilish va jamiyatda samarali faoliyat yuritish ko'nikmalarini ham rivojlantirish zarurati mavjud.

Ijtimoiy fanlarni o'qitishda kritik fikrlash, madaniy va ijtimoiy muammolarni tushunish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega. Konstruktivizm, intersub'ektivizm va integratsiya kabi zamonaviy ta'lim paradigmalari ijtimoiy fanlar darsida bilimlarni faqat berish emas, balki o'quvchilarning o'z bilim va tajribalariga tayanib, mustaqil ravishda yechimlarni topishiga yo'l ochadi.

XXI asr ko'nikmalari – bu shaxsning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga yordam beradigan asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar quyidagilardan iborat:

Kritik fikrlash – o'quvchilarni o'z fikrini shakllantirish, muammolarni tahlil qilish va yangi g'oyalarni ishlab chiqishga undaydi.

Muammolarni hal etish – ijtimoiy fanlar darslari o'quvchilarni turli jamiyatdagi muammolarni aniqlash va ularga yechimlar ishlab chiqishga o'rgatadi.

Komandada ishlash – o'quvchilarni guruhlarda ishlash, fikr almashish va jamoaviy qarorlar qabul qilishga o'rgatish.

Ijtimoiy kommunikatsiya – ijtimoiy fanlar darslarida o'quvchilar o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalashni o'rganadilar, shu bilan birga, boshqa insonlar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Raqamli savodxonlik – XXI asrda raqamli texnologiyalar va axborot vositalari ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi, bu o'quvchilarga global miqyosda bilim olish imkoniyatini yaratadi.

O'qituvchilar tayyorlanishi – ko'p hollarda ijtimoiy fanlarni o'qitishda faqat an'anaviy yondashuvlar va metodlarga e'tibor qaratiladi, zamonaviy metodlar va texnologiyalarni qo'llashda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

O'quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilish – o'quvchilarni passiv ravishda eshituvchi holatda qolishdan saqlash va ularni dars jarayonida faol ishtirok etishga undash muhim vazifadir.

Resurslar yetishmasligi – zamonaviy texnologiyalar, internet resurslari va multimedia vositalarini samarali qo'llash uchun yetarli moddiy-texnik baza va materiallar mavjud emas.

Muammoning yechimlari bo'yicha quyidagilari keltirish mumkin. O'qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha tayyorlash. O'qituvchilarga innovatsion ta'lim metodlarini o'rgatish, ularni muntazam ravishda malaka oshirish dasturlariga jalb qilish zarur.

Faol va interfaol metodlarni qo'llash.

O'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda interfaol metodlardan foydalanish, masalan, muammoli ta'lim, kollaborativ o'qitish va proyektlar asosida o'qitish kabi yondashuvlarni joriy etish zarur.

Texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish – raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, masalan, virtual ekskursiyalar, onlayn kurslar va interaktiv dasturlar orqali ijtimoiy fanlar o'qituvchilarini va o'quvchilarni zamonaviy ta'limga jalb etish.

Ijtimoiy fanlar darsida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish nafaqat o'quvchilarning akademik bilimlarini oshiradi, balki ularni hayotga tayyorlaydi. Ta'limning zamonaviy paradigmalari asosida o'qitish orqali o'quvchilarni ijtimoiy muammolarni tahlil qilish, jamoaviy qarorlar qabul qilish va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishga o'rgatish mumkin. Bu esa kelajakda ularning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Andreeva, L. A. "Pedagogika va zamonaviy ta'lim texnologiyalari".2019
- 2.Smith, J., & Thompson, M. "Global education trends in the 21st century."2020
- 3.O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va innovatsion metodlar: ilmiy-amaliy maqolalar to'plami .2022.

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA PEDAGOG KADRLAR SALOHİYATINI OSHIRISH VA ULARNING IJTIMOİY HIMOYA MEXANIZMLARI

Vaisov Azad Xasanovich,

Xorazm viloyati PMM

“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi”

kafedra mudiri, PhD, dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar, xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyevning qarorlari ijrosi tahliliga bag'ishlangan.

Unda o'qituvchi va murabbiylarning ijtimoiy-iqtisodiy mavqeini oshirish hamda ta'lim sifatini ta'minlash borasidagi ustuvor vazifalar yoritilgan. Shuningdek, so'nggi yillarda ta'lim sohasiga yo'naltirilgan ulkan moliyaviy sarmoyalar, malaka oshirish tizimidagi tub o'zgarishlar va yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga qaratilgan loyihalar haqida ma'lumot berilgan.

Maqolada maktabgacha va maktab ta'limi qamrovi oshgani sababli uning sifat samaradorligini ta'minlash zarurligi ta'kidlanadi.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу широкомасштабных реформ, направленных на развитие системы образования в Республике Узбекистан, в частности, выполнению постановлений Президента.

В ней освещаются приоритетные задачи по повышению социально-экономического статуса учителей и наставников и обеспечению качества образования. Также представлена информация об огромных финансовых инвестициях в сферу образования за последние годы, о кардинальных изменениях в системе повышения квалификации и проектах, направленных на содержательную организацию досуга молодежи.

В статье подчеркивается необходимость обеспечения качества эффективности дошкольного и школьного образования по мере его развития.

Annotation: This article analyzes the large-scale reforms aimed at developing the education system in the Republic of Uzbekistan, focusing on the execution of Presidential decrees.

It highlights the priority tasks of increasing the socio-economic status of teachers and mentors and ensuring the quality of education. The text also provides information on the significant financial investments directed towards the education sector in recent years, fundamental changes in the professional development system, and projects aimed at meaningfully organizing youth leisure.

The article emphasizes the necessity of ensuring quality in preschool education despite its expanded coverage.

Kalit So‘zlar: Ta’lim islohotlari, o‘qituvchilar imtiyozlari, kasbiy ta’lim, ta’lim sifati, pedagog kadrlar, malaka oshirish, yoshlar bandligi, maktabgacha ta’lim

Ключевые слова: Реформы образования, льготы для учителей, профессиональное образование, качество образования, педагогические кадры, повышение квалификации, занятость молодежи, дошкольное образование,

Keywords: Education reforms, teacher privileges, vocational education, quality of education, pedagogical staff, professional development, youth employment, Preschool education,

Kirish

Ta'lim tizimining rivojlanishi har qanday davlatning strategik ustuvorligi hisoblanib, mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Yangi O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar zaminida inson kapitalini rivojlantirish markaziy o'rinni egallaydi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning asosiy maqsadi — Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdir. Bu ulug'vor maqsadga erishishda ta'lim tizimi, xususan, uning harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan pedagog kadrlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Muallimning obro'yi oshsa — maktabning obro'yi oshadi, maktabning obro'yi oshsa — ilmning, ta'lim va tarbiyaning qadri oshadi".

Shu bois, pedagog kadrlarning salohiyatini zamon talablariga moslashtirish va ularning ijtimoiy himoyasini davlat siyosati darajasiga ko'tarish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Yangi O'zbekiston sharoitida o'qituvchilarning kasbiy o'sishi eski "qolip"dagi malaka oshirish tizimidan tubdan farq qiladi. Bugungi kunda asosiy e'tibor quyidagi yo'nalishlarga qaratilmoqda:

Pedagoglarning har 5 yilda emas, balki "hayot davomida ta'lim olish" tamoyili asosida doimiy o'z ustida ishlashi uchun raqamli platformalar (masalan, "Uzluksiz kasbiy ta'lim" platformasi) joriy etildi.

Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini, balki axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, sun'iy intellekt vositalarini ta'lim jarayoniga integratsiya qila olishi talab etilmoqda.

Ilg'or xorijiy davlatlarning (Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya) ta'lim metodikalarini o'zlashtirish va milliy dasturlarga moslashtirish jarayoni jadallashdi.

Pedagoglarning toifasini belgilashda endilikda inson omili kamaytirilib, shaffof va adolatli baholash tizimi yo'lga qo'yildi. Bu esa o'qituvchilarni o'z ustida ishlashga motivatsiya qilmoqda.

Shu bois, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son, 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son hamda 2024-yil 21-iyundagi PQ-321-son qarorlari uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida tub o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan fundamental qadamlar bo'ldi. Biroq, ta'limga yo'naltirilgan ulkan moliyaviy resurslarga va ko'plab imtiyozlarga qaramay, Prezident tomonidan ta'kidlanganidek, "Qamrov oshdi, lekin sifat bo'yicha qiladigan ishlarimiz ko'p" degan tanqidiy yondashuv islohotlarning amaliy natijalarini ilmiy jihatdan tahlil qilishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini transformatsiya qilishga qaratilgan davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini, xususan, o'qituvchi maqomini oshirish va ta'lim sifatini ta'minlash borasidagi mexanizmlarni tizimli tahlil qilishdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar bajarildi:

Ta'lim sohasiga yo'naltirilgan moliyaviy sarmoyalarning (so'nggi 7-8 yilda 6 karra o'sish) hajmi va uning natijalarga ta'sirini statistik tahlil qilish.

O'qituvchilarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilashga qaratilgan ipoteka, ta'lim va kredit imtiyozlarining samaradorligini o'rganish.

Pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimidagi (zinama-zina, formal bo'lmagan kurslar) yangiliklarning amaliy jihatlarini muhokama qilish.

Ta'lim sifati, yoshlar bandligi va maktabgacha ta'lim qamrovi borasidagi miqdoriy yutuqlar hamda ularni takomillashtirish lozim bo'lgan muammoli jihatlarini aniqlash.

O'zbekiston ta'lim tizimidagi transformatsiyani bir nechta (ijtimoiy, moliyaviy, pedagogik) aspektlarni qamrab olgan holda kompleks va tizimli tahlil qilinadi. Ayniqsa, eng so'nggi hukumat qarorlari va rasmiy raqamlar asosida tizimdagi miqdoriy o'sish va sifatni ta'minlash o'rtasidagi nomutanosiblik

(Prezident iqtiboslari orqali ifodalangan) masalasiga e'tibor qaratiladi. Ushbu tahlil sohadagi amaliy muammolarni hal qilish va islohotlarni yanada samarali davom ettirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchilarning jamiyatdagi nufuzini oshirish faqat talablar qo'yish bilan emas, balki kuchli ijtimoiy yordam - ijtimoiy himoya mexanizmlari olib borilmoqda.

“Pedagogning maqomi to'g'risida”gi Qonunning qabul qilinishi esa sohada bu borada katta o'zgarish yasadi. Mazkur Qonun bilan pedagoglarning huquqlari, majburiyatlari va ijtimoiy kafolatlari mustahkamlandi. Majburiy mehnatga qo'yilgan cheklovlar, o'qituvchilarni obodonlashtirish, qishloq xo'jaligi va boshqa profilga xos bo'lmagan ishlarga jalb qilish qat'iyan taqiqlandi. Qog'ozbozlikni qisqartirish hamda pedagoglardan talab qilinadigan hisobotlar va hujjatlar soni keskin kamaytirildi, jarayonlar raqamlashtirildi. Bugungi kunda pedagoglarni moddiy rag'batlantirish va ularning oylik maoshlari bosqichma-bosqich oshirilib, malaka toifasiga qarab ustamalar to'lash tizimi ham takomillashtirildi. Pedagoglar uchun ipoteka kreditlari va iste'mol kreditlari bo'yicha imtiyozli shartlarning joriy etilishi, imtiyozli kreditlar va uy-joy masalalarining ijobiy o'zgarishlaridandir.

Davlat tibbiyot muassasalarida profilaktik ko'rikdan bepul o'tish va sanatoriy-kurortlarda davolanish uchun imtiyozlar, pedagoglarning farzandlarini bog'chaga qabul qilishda yoki oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishda ma'lum imtiyozlar ham sohada erishilgan muhim masalalardan hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Ta'lim tizimini isloh qilish va o'qituvchi kasbining ijtimoiy maqomini oshirish masalalari xalqaro miqyosda ham, milliy darajada ham ko'plab tadqiqotchilarning diqqat markazida turadi. Xalqaro tajribani o'rganish, xususan, PISA (The Programme for International Student Assessment) testlarida yuqori natijalarni ko'rsatgan mamlakatlarning tajribasi (masalan, Finlyandiya, Singapur), ta'lim tizimining muvaffaqiyati bevosita pedagog kadrlar sifati va ularga berilgan ijtimoiy e'tibor bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Milliy tadqiqotlar esa asosan ta'lim

islohotlarining huquqiy-me'yoriy bazasini, ta'limga sarmoyalarning makroiqtisodiy ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning ta'lim sohasiga oid strategik bayonotlari, jumladan, "O'qituvchi va murabbiylik kasbini jamiyatimizdagi eng muhim va obro'li kasbga aylantirish bo'yicha boshlagan ishlarimiz izchil davom ettiriladi" degan konsepsiya asosiy nazariy-metodologik zamin sifatida qabul qilindi. Ushbu bayonotlar ta'lim tizimidagi yangilanishlarning nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy-axloqiy ahamiyatga egaligini ta'kidlaydi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ta'limga ajratilgan ulkan moliyaviy resurslar miqdoriy o'sishni ta'minlagan bo'lsa-da, sifatni ta'minlash mexanizmlari hali to'liq shakllanmagan, bu esa tizimli muhokama zarurligini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqot tizimli-tahliliy va qiyosiy-statistik metodlarga asoslangan. Ta'lim sohasidagi islohotlarning o'zaro bog'liqligi (pedagoglarga imtiyozlar — malaka oshirish — ta'lim sifati) tizim sifatida ko'rib chiqiladi. Prezident nutqlaridan olingan iqtiboslar amaliyotdagi mavjud muammolarni aniqlash uchun baholash mezonini sifatida qo'llanildi.

Keltirilgan raqamli ma'lumotlar (moliyaviy xarajatlarning o'sishi, yoshlarni qamrab olish ko'rsatkichlari) dinamikada tahlil qilinadi. Xususan, "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon va Qarorlari (PF-6108, PQ-4963, PQ-321) hamda rasmiy statistik manbalar [1, 2] birlamchi ma'lumot bazasi sifatida xizmat qildi. Tadqiqotda islohotlarning miqdoriy natijalari va sifatiy ehtiyojlar, pedagoglar malakasi, ta'lim sifati, o'rtasidagi farqni aniqlashga e'tibor qaratildi.

Muhokama

Ta'lim islohotlarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida, asosiy e'tibor so'nggi 7-8 yilda 6 karra o'sish, tizimga ajratilgan moliyaviy sarmoyalar va bevosita pedagog kadrlar siyosatiga qaratilgan islohotlar, va o'qituvchilar maqomini kuchaytirishdagi mexanizmlar samaradorligi muhokamaning markaziy qismini tashkil etadi.

Ta'lim sohasida ishlovchilar uchun joriy etilgan ijtimoiy imtiyozlar (ipoteka kreditlari bo'yicha 25% qoplash, 30% to'lov-kontrakt chegirmasi, 10 mln so'mgacha kompyuter krediti) o'qituvchilik kasbini moddiy jihatdan rag'batlantirishga qaratilgan muhim qadamdir. Bunday choralar, bir tomondan, kadrlar qo'nimsizligini kamaytirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, oliy ta'lim bitiruvchilarining maktablarga kirib kelish motivatsiyasini oshirishi mumkin. Biroq, bu mexanizmlarning haqiqiy samarasi ijtimoiy himoyaning yakuniy natijasi bilan o'lchanishi kerak. Eng yaxshi 300 ta xalqaro universitetda o'qish uchun 20 000 dollargacha imtiyozli kredit berilishi xalqaro tajriba almashinuviga yo'l ochadi, ammo bu tajribani milliy ta'lim tizimiga tadbiq etish uchun zarur bo'lgan institutsional sharoitlar va ularning nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmaga aylantira olish qobiliyati doimiy nazoratni talab qiladi.

Malaka oshirish tizimi transformatsiyasi masalalari Prezident ta'kidlaganidek, "Ta'limda sifat bo'lishi uchun eng avvalo pedagoglarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimi bunga tayyor bo'lishi kerak." Bu fikr eski formal malaka oshirish tizimidan voz kechish va uni zinama-zina, amaliyotga yo'naltirilgan (trener – yetakchi o'qituvchi – umumiy jamoa targ'iboti) metodika bilan almashtirish zarurligini ko'rsatadi. Malaka oshirish tizimidagi bu o'zgarishlar ijobiy tendensiya bo'lishiga qaramay, amaliyotda pedagoglarning yangi metodikalarni to'liq o'zlashtirishi va ularni sinfda qo'llay olish darajasi savol ostida qolmoqda. Shuningdek, 38 mingdan ziyod maktabgacha ta'lim muassasalari mavjud bo'lishiga qaramay, qamrov oshishi bilan birga sifatni saqlab qolish va bog'chalarni "ilk ko'nikmalarni shakllantiradigan maskanga" aylantirish — asosiy yechimini kutayotgan muammodir. Yoshlar bandligi va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish "Yoshlar turizmi oyligi", "Raqamli avlod qizlari" va "Zakovat" kabi loyihalar, 1 milliondan ortiq yoshlarni qamrab olgan holda, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish va ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan. Bu yutuqlar, yoshlarning ta'limdan tashqari ijodiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishda davlat siyosatining o'ziga xos natijasi hisoblanadi.

Natijalar

Olib borilgan tizimli tahlil O'zbekiston ta'lim tizimining transformatsiyasida erishilgan quyidagi asosiy natijalarni ko'rsatadiki so'nggi 7-8 yilda ta'lim tizimiga ajratilgan xarajatlar 6 karra oshib, 378 trln so'mni tashkil etgan. 2025-yilning o'zida 162 trln so'm ajratish rejalashtirilgan. Rasmiy statistika [1, 2] Ijtimoiy himoya yuqori toifali o'qituvchilarga ipoteka dastlabki to'lovining 25%i qoplanishi va farzandlariga 30% ta'lim chegirmasi joriy etildi. PQ-321-sonli qaror pedagogik rivojlanish, eskirgan kurslar o'rniga amaliyotga yo'naltirilgan, zinama-zina malaka oshirish tizimi joriy etildi. . PQ-321-sonli qaror da Maktabgacha ta'lim tashkilotlar soni 38 mingdan oshib (7 ming davlat, 31 mingdan ziyod xususiy), qamrov sezilarli darajada kengaydi. Tahliliy ma'lumot yoshlarni qamrab olishTurizm oyliklari, volontyorlik, "Zakovat" kabi loyihalar orqali millionlab yoshlar qamrab olindi.

Katta moliyaviy sarmoyalar va miqdoriy o'sish (qamrov) fonida ta'lim sifatini ta'minlash, yangi metodikalarni amaliyotga joriy etish va pedagogik kompetensiyalarni xalqaro standartlarga moslashtirish masalasi dolzarb muammo sifatida saqlanib qolmoqda. Shuningdek, chekka hududlarda yuqori malakali pedagoglarning yetishmasligi. ayrim hollarda mahalliy hokimiyat organlarining o'qituvchi faoliyatiga noqonuniy aralashuvi (to'liq bartaraf etilmagan holatlar), ta'lim muassasalariga infrastruktura (internet, zamonaviy jihozlar) yetishmovchiligi ham o'z yechimni kutayotgan masalalar hisoblanadi.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan davlat siyosati strategik ahamiyat kasb etib, u inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan ulkan moliyaviy, ijtimoiy va institutsional sarmoyalar bilan mustahkamlangan.

Ta'lim transformatsiyasining ustuvor yo'nalishlari tahlil qilindi, bunda o'qituvchilarning ijtimoiy maqomini oshirish va malaka oshirish tizimini isloh qilish mexanizmlari ijobiy baholandi.

Islohotlar tizimda miqdoriy jihatdan sezilarli natijalar bergan bo'lsa-da, Prezident tomonidan ta'kidlanganidek, sifatni ta'minlash va yangi pedagogik yondashuvlarni har bir amaliyotchi o'qituvchi darajasiga tushirish asosiy e'tibor talab qiladigan vazifa bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O'zbekiston sharoitida pedagog kadrlar salohiyatini oshirish va ularni ijtimoiy himoya qilish masalasi islohotlarning asosiy mezon bo'lishi kerak. Davlat tomonidan yaratilayotgan sharoitlar o'qituvchilarning o'z kasbini sevib, fidoyilik bilan ishlashiga zamin yaratmoqda. Faqatgina yuksak salohiyatli va ijtimoiy himoyalangan pedagoglarga Yangi O'zbekistonning intellektual salohiyatini shakllantirishga qodir.

Tavsiyalar:

Ta'limga ajratilayotgan ulkan moliyaviy resurslarning natijadorligini muntazam ravishda monitoring qilish tizimini kuchaytirish.

Malaka oshirishning yangi (zinama-zina) tizimini o'qituvchilarning bevosita o'quv natijalariga ta'sirini baholovchi mustaqil audit mexanizmini yaratish.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida qamrovni saqlagan holda, ta'lim dasturlari va metodik ta'minotning sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish

Chekka hududlarga borib ishlovchi pedagoglar uchun "Qishloq o'qituvchisi" kabi maxsus bonusli dasturlarni kengaytirish.

Pedagoglarning psixologik salomatligini muhofaza qilish dasturlarini ishlab chiqish (stress menejment, kasbiy "kuyish"ning oldini olish).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 488 b.

1. <https://lex.uz/ru/docs/-5085999>. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni.

2. <https://lex.uz/docs/-5239538> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son Qarori.

3. <https://lex.uz/ru/docs/-6981085> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-321-son Qarori.

4. <https://president.uz/oz/lists/view/8525> O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh assambleyasining 80-sessiyasidagi nutqi

2. <https://president.uz/oz/lists/view/8541>

3. <https://president.uz/oz/lists/view/7587>

TA’LIM TIZIMIGA YANGICHA YONDASHUVLARNI SAMARALI TATBIQ ETISH ORQALI SAMARADORLIKKA ERISHISH

Jumabayev Xusnuddin Karimovich
Xorazm viloyati PMM biologiya fani metodisti,
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”
kafedrasi o‘qituvchisi
Babajanov Azamat Kadamovich
Xorazm viloyati PMM “Aniq va tabiiy
fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’limdagi yangicha yondashuvlarning o‘rni, uni amaliyotga tatbiq etish usullari hamda ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Yondashuvlar o‘quvchilarning mustaqil va kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish, jamoaviy ishlash, muloqot va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilar bilan darslarda tadqiqotlar tashkil etish jarayonlari davomida 4K modeli (kommunikatsiya, kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya) asosida ta’lim berish tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, fanlararo va kasblararo integratsiya imkoniyatlari, biologiya, fizika, matematika, tillar, informatika, kimyo va boshqa fanlar bilan bog‘lab o‘qitish usullari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: STEAM yondashuvi, interfaol metodlar, 4K modeli(kommunikatsiya, kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya), fanlararo integratsiya, kasblararo integratsiya, innovatsion pedagogika.

Аннотация: В статье рассматривается роль новых подходов в образовании, способы их реализации на практике и возможности использования интерактивных методов в образовательном процессе. Они способствуют развитию у студентов навыков самостоятельного и творческого мышления, решения проблем, работы в команде, коммуникации и критического мышления. В процессе организации исследовательской работы со студентами на занятиях анализируются принципы обучения, основанные на модели 4К (коммуникация, критическое мышление, креативность, сотрудничество). Также рассматриваются возможности междисциплинарной и межпрофессиональной интеграции, методы обучения биологии, физике, математике, языкам, информатике, химии и другим предметам.

Ключевые слова: STEAM-подход, интерактивные методы, модель 4К (коммуникация, критическое мышление, креативность, сотрудничество), междисциплинарная интеграция, межпрофессиональная интеграция, инновационная педагогика.

Abstract: This article discusses the role of new approaches in education, methods of their implementation in practice, and the possibilities of using interactive methods in the educational process. The approaches serve to develop students' independent and creative thinking, problem-solving, teamwork, communication, and critical thinking skills. During the process of organizing research with students in classes, the principles of teaching based on the 4K model (Communication, Critical Thinking, Creativity, Collaboration) are analyzed. Also, the possibilities of interdisciplinary and interprofessional integration, methods of teaching in connection with biology, physics, mathematics, languages, computer science, chemistry, and other subjects are considered.

Keywords: STEAM approach, interactive methods, 4K model (Communication, Critical Thinking, Creativity, Collaboration), interdisciplinary integration, interprofessional integration, innovative pedagogy.

Zamonaviy ta'lim jarayoni tobora innovatsion texnologiyalar va integratsiyalashgan yondashuvlarga asoslanib borayotgani sababli, bugungi kunda fanlarni oqitishda ham ta'limdagi yangi pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, STEAM (Science – fan, Technology – texnologiya, Engineering – muhandislik, Arts – san'at, Mathematics – matematika) yondashuvi fanlarni yangicha mazmun bilan boyitib, uni real hayot bilan chambarchas bog'lash imkonini yaratadi. STEAM yondashuvi darslarni an'anaviy yodlash usulidan innovatsion izlanish, muammolarni hal etish va amaliy faoliyatga yo'naltirish orqali sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Bu yondashuv o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlashga, balki ularni ilmiy-tadqiqot ishlari, laboratoriya tajribalari, muhandislik va texnologiya bilan bog'langan amaliy loyihalar orqali mustaqil ishlashga undaydi. Shu bilan birga, STEAM ta'limining aniq va tabiiy fanlar doirasida qo'llanilishi interfaol metodlar, 4K modeli (kommunikatsiya, kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya) hamda fanlararo va kasblararo integratsiya orqali o'quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

II. Adabiyotlar tahlili va metodologiya. (biologiya fani misolida)

Ta'limda STEAM yondashuvi asoslari

STEAM ta'limi o'quvchilarning an'anaviy bilim olish usullaridan farqli ravishda, ilmiy izlanishlar, texnologik yangiliklar va muhandislik amaliyotlari bilan bog'langan holda o'rganish jarayonini tashkil etishga qaratilgan. Ushbu yondashuv quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

1. Fanlararo integratsiya – biologiya, matematika, fizika, informatika, texnologiya va san'at fanlarini o'zaro bog'lash orqali o'quvchilarning keng qamrovli tushunchalarga ega bo'lishini ta'minlash.

2. Muammoga asoslangan ta'lim (PBL – Problem-Based Learning) – o'quvchilarning real hayotga oid biologik masalalarni mustaqil hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.
3. Amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish – laboratoriya ishlari, tajribalar va loyiha faoliyatlari orqali bilimlarni chuqur o'zlashtirish.
4. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish – raqamli laboratoriyalar, simulyatsiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish orqali interfaol ta'lim muhitini yaratish.
5. Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – o'quvchilarning biologik jarayonlarni mustaqil tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqishiga sharoit yaratish.

Masalan, biologiya ta'limida STEAM yondashuvi quyidagi ustunliklarni taqdim etadi:

- nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash – o'quvchilar biologik hodisalarni faqat nazariy jihatdan emas, balki tajribalar va innovatsion texnologiyalar yordamida o'rganadilar.
- kross-fanlar yondashuvi – biologiyani matematika, informatika, kimyo va boshqa fanlar bilan bog'lash orqali chuqur tushunchalar shakllantiriladi.
- loyihaviy ta'limni qo'llash – o'quvchilar real hayotda duch kelinadigan biologik muammolarni hal qilish uchun ilmiy tadqiqot va texnologik yechimlarni ishlab chiqadilar.
- o'quvchilarning faolligini oshirish – interfaol metodlar va eksperimentlarga asoslangan ta'lim jarayoni o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi.
- kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish – STEAM yondashuvi orqali o'quvchilar kelajakdagi kasblarga tayyorlanib, biologiya bilan bog'liq texnologik va ilmiy yo'nalishlarga yo'naltiriladi.
- o'quvchilarning ilmiy-tadqiqot va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish
- innovatsion texnologiyalardan foydalanish – raqamli mikroskopiya, virtual laboratoriyalar va 3D modellashtirish orqali ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish.

- ijodiy yondashuv – biologik jarayonlarni badiiy tasvirlash, modellashtirish yoki innovatsion yechimlar yaratish orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish.

- raqamli texnologiyalar va virtual laboratoriyalardan foydalanish STEAM yondashuvining asosiy qismlaridan biridir. Ular biologiya ta'limida o'quvchilarga keng imkoniyatlar yaratadi va aniq bilimlarni mustahkamlashda yordam beradi.

III. Muhokama va natijalar. Darslarga ta'limdagi yangicha yondashuvlarni tadbqiq etishdagi samaradorlik

Darslarda o'yin metodlaridan foydalanish juda katta ahamiyatga ega. Masalan, "Gamifikatsiya ta'lim" jarayonini interfaol va qiziqarli qilish bilan birga, o'quvchilarning diqqatini jamlash, tanqidiy fikrlash va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

☒ Rol o'yinlari – o'quvchilar turli biologik rollarni bajarib, ilmiy-tadqiqot asosida ishlaydilar.

☒ Kvest va sarguzasht o'yinlari – muammolarni hal qilish orqali o'quvchilar mavzuni chuqurroq o'rganadilar.

☒ Interaktiv viktorinalar – tezkor savol-javoblar orqali biologik bilimlar mustahkamlanadi.

☒ Simulyatsiya o'yinlari – tabiiy jarayonlarni modellashtirish orqali o'quvchilarga real tajriba berish.

☒ Kodlash va moslashtirish o'yinlari – biologik jarayonlarni tasvirlovchi interfaol topshiriqlar.

Darslarda 4K modeli — bu o'quvchilarning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan yondashuv bo'lib, unda (kommunikatsiya (communication), kritik fikrlash (critical thinking), kreativlik (creativity), kollektiv ish (collaboration)) asosiy elementlar sifatida ko'riladi. Biologiya ta'limida 4K modelining qo'llanilishi o'quvchilarning fan bo'yicha bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan bog'lashga yordam beradi, ilmiy fikrlashni rivojlantiradi va jamoaviy ishni mustahkamlaydi.

1. Kommunikatsiya (communication) – biologik tadqiqot natijalarini taqdim etish va muhokama qilishdir. Bu o‘quvchilarga biologik tadqiqot natijalarini tushunarli va samarali tarzda taqdim etish imkonini beradi hamda ilmiy natijalarni tahlil qilish va muhokama qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Yondashuvlar: 1).Ilmiy taqdimotlar: o‘quvchilar biologik tadqiqotlar yoki eksperimentlar natijalarini ilmiy taqdimotlarda taqdim etadilar. Ular grafikalar, diagrammalar, ma’lumotlar tahlili va boshqa vositalardan foydalanib, natijalarni tushuntiradilar. 2).Munozara va muhokama: o‘quvchilar o‘z tadqiqot natijalarini sinfdoshlar bilan muhokama qilib, boshqa o‘quvchilarni fikr bildirishga undaydilar. Bu jarayon orqali ular fikrlarni aniq va asosli ifodalashni o‘rganadilar. Misol: o‘quvchilar ilmiy tadqiqotlar o‘tkazib, o‘z natijalarini sinfga taqdim etadilar va ushbu tadqiqotlar haqida muhokama olib boradilar.

2. Kritikal fikrlash (Critical thinking) – Biologik hodisalarni tahlil qilish va baholashdir. Kritik fikrlash biologiya ta’limida o‘quvchilarga biologik hodisalarni va jarayonlarni chuqur tahlil qilish imkoniyatini beradi. Bu, o‘z navbatida, ilmiy usullarni qo‘llash, biologik tajribalarni o‘rganish va eksperiment natijalarini baholashda muhim rol o‘ynaydi. Yondashuvlari:

1. Biologik eksperimentlarni tahlil qilish: o‘quvchilarga biologik tajriba o‘tkazish vazifasi beriladi, va ular natijalarni tahlil qilib, o‘z taxminlarini ifodalaydilar.

2.Tadqiqot asosidagi tahlil: o‘quvchilarga real hayotdagi biologik muammolarni yechish uchun ilmiy tadqiqotlar asosida fikr yuritish vazifasi beriladi. Masalan, iqlim o‘zgarishi yoki global isish kabi masalalarda biologik ta’sirlarni baholash. Misol: o‘quvchilar biologik hodisani (masalan, fotosintez jarayoni) tahlil qilib, turli sharoitlarda qanday o‘zgarishlar bo‘lishini taxmin qilishlari,o‘z fikrlarini dalillashlari kerak.

3. Kreativlik (creativity) – o‘quvchilarning ilmiy-tadqiqot va innovatsion loyihalarda ishtirokida amalga oshadi. Bu masalan, biologiya fanida yangi g‘oyalar va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishda o‘quvchilarni rag‘batlantiradi,

ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, yangi biologik konseptlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Yondashuvlari:

1. Innovatsion loyihalar: o'quvchilarga o'zlarini biologiya sohasidagi muammo yoki loyiha bo'yicha yangicha g'oya taklif qilishlariga imkoniyat yaratish. Masalan, yangi o'simliklarni yaratish, tabiiy resurslarni tejash uchun yangi texnologiyalarni ishlab chiqish.

2. Multidisiplinar yondashuv: biologiya fanining boshqa sohalar (kimyo, fizika, matematika, texnologiya) bilan integratsiyasi orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Misol: o'quvchilar yangi biomateriallar yaratish uchun biologik jarayonlardan foydalanish bo'yicha loyiha ishlab chiqadilar (masalan, plastmassaning biologik parchalanishini o'rganish).

4. Kollektiv ish (collaboration) – jamoaviy loyiha va laboratoriya ishlaridir. Kollektiv ish biologiya ta'limida o'quvchilarning jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Biologiya fanining ko'plab sohalarida jamoaviy ishlashni talab qiladi, chunki tabiatdagi ko'plab jarayonlar va ilmiy tadqiqotlar ko'plab mutaxassislar tomonidan hamkorlikda amalga oshiriladi. Yondashuv:

1. Laboratoriya ishlari: o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, biologik eksperimentlarni birgalikda amalga oshiradilar. Masalan, turli o'simliklar yoki hayvonlar orasida turli sharoitlarda o'sish tezligini o'lchash.

2. Jamoaviy loyiha ishlari: biologik mavzular bo'yicha ilmiy loyiha yaratish. O'quvchilar birgalikda loyiha tadqiqotini amalga oshiradilar va natijalarni taqdim etadilar. Misol: o'quvchilar jamoalar tashkil qilib, ma'lum bir ekotizimni (masalan, o'rmon yoki marsh) tadqiq qilib, loyiha shaklida taqdim etadilar. Demak, 4K modeli ta'limda nafaqat o'quvchilarning ilmiy bilimlarini, balki ularning kreativ, kommunikativ, tahliliy va jamoaviy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu yondashuv o'quvchilarga fanlarni nafaqat o'rganish, balki amalda qo'llash imkonini beradi va ularni kelajakdagi ilmiy faoliyatga tayyorlaydi.

Fanlar va kasblararo integratsiya

Fanlararo integratsiya – bu turli fanlarni birlashtirib, o‘quvchilarga kengroq va chuqurroq tushunchalar taqdim etish orqali o‘quv jarayonini boyitishdir. Ta’limda fanlararo integratsiya, o‘quvchilarning bilimi va ko‘nikmalarini kengaytirib, real hayotdagi muammolarni hal qilishda ularga yordam beradi. Masalan, biologiya ta’limida fanlararo integratsiya orqali o‘quvchilar turli fanlarni birgalikda o‘rganadilar. Bu yondashuv, o‘quvchilarga biologiya fanining boshqa ilmiy sohalar bilan qanday bog‘liqligini tushunishga yordam beradi. Yondashuvlar:

1. Matematika bilan integratsiya: biologiya ta’limida matematik modellardan foydalanish, masalan, o‘sish va rivojlanish jarayonlarini matematik formulalar yordamida ifodalash. Bu biologiyaning statistik va analitik tomonini o‘rgatish imkonini beradi.

2. Kimyo bilan integratsiya: biologik jarayonlarni kimyoviy nuqtai nazardan o‘rganish, masalan, metabolizm jarayonlarini tushuntirishda kimyo fanining o‘rin tutishi.

3. Fizika bilan integratsiya: Biologik jarayonlarning fizik asoslarini o‘rganish, masalan, energiya oqimlarini biologik tizimlarda o‘rganish. Misol: o‘quvchilar birgalikda fotosintez jarayonining kimyoviy va fizik tomonlarini o‘rganadilar, fotosintezning qanday qilib energiya ishlab chiqarish bilan bog‘liqligini tushunadilar.

Kasblararo integratsiya- esa biologiya fanini kasbga yo‘naltirilgan ta’lim bilan birlashtirishga qaratilgan. Bu o‘quvchilarga biologiya sohasida ishlash uchun zarur bo‘lgan kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Kasblararo integratsiya orqali o‘quvchilar biologiya fani bilan boshqa kasblar, masalan, ekolog, genetik, veterinariya, agronomiya va tibbiyot sohalarini birlashtirib o‘rganadilar. Kasblararo integratsiya orqali biologiya ta’limi, o‘quvchilarga biologiyaning amaliy sohalarda qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Bu, o‘quvchilarni turli kasblarga tayyorlashga yordam beradi va ularning kelajakdagi ish faoliyatlariga yo‘naltiradi. Yondashuvlar: 1. Ekologiya kasbi bilan integratsiya: o‘quvchilar ekologiya sohasidagi muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan loyihalarda

ishlaydilar. Masalan, o'simlik va hayvonlarning yashash muhitidagi o'zgarishlarni tadqiq qilish.

2.Tibbiyot va genetikaga yo'naltirilgan integratsiya: biologiya darslarida o'quvchilar genetik tadqiqotlar, kasalliklarning biologik asoslari haqida o'rganadilar va bu sohalaridagi kasbga yo'naltirilgan faoliyatga tayyorlanadilar.

3.Agronomiya va veterinariya sohalarini bilan integratsiya: biologiya darslarida o'quvchilar hayvonlar va o'simliklar sohasidagi kasblarga yo'naltirilgan mavzularni o'rganadilar, masalan, hayvonlarning o'zgaruvchan biologik xususiyatlarini tahlil qilish. Misol: o'quvchilar o'simliklarning biologik xususiyatlari va ularning kasbda qo'llanishi (masalan, qishloq xo'jaligida) bo'yicha loyiha yaratadilar, agronomiya va biologiya fanlarining integratsiyasini o'rganadilar.

Ta'limdagi yondashuvlarni hamda fanlararo integratsiya va kasblararo integratsiyani munta'zam ravishda dars jarayonlariga samarali tadbiq qilish o'qituvchining kasbiy salohiyatiga va o'z ustida ishlashiga bo'g'liq holda rivojlanib boradi.

-Ko'p yo'nalishli bilimlar: fanlararo va kasblararo integratsiya o'quvchilarga o'rgatilayotgan mavzuni kengroq nuqtai nazardan tushunishga yordam beradi, biologiya fani boshqa sohalar bilan qanday bog'liqligini ko'rsatadi.

-Praktik qo'llaniladigan bilimlar: o'quvchilarga real hayotdagi kasblarda foydalaniladigan biologik bilimlar va ko'nikmalarni o'rgatadi, bu esa ularning kasbiy faoliyatga tayyorlanishiga yordam beradi.

-Ijodiy yondashuv: integratsiya o'quvchilarda ijodiy fikrlashni va ko'plab fanlarni birlashtirishni rivojlantiradi. Bu esa ularni innovatsion va ijodiy yondashuvlarga tayyorlaydi.

Fanlararo va kasblararo integratsiya ta'limning samaradorligini oshiradi. Bu o'quvchilarga biologiya fani bilan bog'liq boshqa sohalarni o'rganish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va kelajakdagi kasblarga tayyorlanish imkoniyatini

beradi. Bu integratsiya o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga hamda bilimlarni amalda qo'llashga yordam beradi.

IV. Xulosa va foydalanilgan adabiyotlar

Ta'limga yangi yondashuvlarni tatbiq etish o'quvchilarga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali ilmiy, amaliy va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlarini taqdim etadi va bu esa o'quvchilarning XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv fanni faqat nazariy bilimlari bilan cheklanmasdan, o'quvchilarga real hayotdagi masalalarni yechishda ilmiy izlanish, tahlil qilish, innovatsiyalar yaratish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Darslarda STEAM yondashuvini qo'llash o'quvchilarda ilmsizlikni yengish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkonini beradi. Bu yondashuvning istiqbolli tomoni, avvalo, STEAM metodlarining turli sohalarda, jumladan, biologiya, kimyo, matematika, fizika ta'limi, boshqa fanlar va kasblar bilan integratsiyasi orqali o'quvchilarning multidissipliner yondashuvini rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchilarning fan sohasidagi bilimlari faqat fan darajasida qolmay, balki boshqa sohalar bilan ham integratsiyalashgan holatda chuqurlashadi. Bu ta'lim yondashuvi nafaqat fanni o'rganishda, balki o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Beers S. Z. (2011). 21st Century Skills: Preparing Students for Their Future. The Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD).
2. Gulbahar Y., & Kilic, D. (2015). A New Learning Approach in Biology Education: STEAM Education. International Journal of Science Education.
3. Xudoyberganov Sh., & Rahimov, A. (2018). Pedagogik texnologiyalar: nazariy asoslar va amaliy qo'llanma. Toshkent: O'zbekistan Respublikasi O'qituvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutining nashriyoti.

4. Ibragimov M., & Azizov, D. (2019). STEAM ta'limi: bilimlar integratsiyasi va o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish. Tashkent: O'quvchi nashriyoti.
 5. Shamsutdinova M. (2020). Biologiya ta'limida zamonaviy metodlar va innovatsiyalar. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
 6. Aminova D. (2018). Pedagogik innovatsiyalar va STEAM yondashuvi. Toshkent: O'zbekiston ta'lim akademiyasi.
 7. Mamatov, I., & Turaev, O. (2017). Ta'limda innovatsion texnologiyalar va STEAM metodlari. Toshkent: FAN nashriyoti.
 8. Sodiqov, A. (2021). Biologiya ta'limida STEAM yondashuvining qo'llanilishi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika institutining ilmiy-nashriyot markazi.
- Bu adabiyotlar o'zbek tilida STEAM ta'limi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, biologiya fanini o'qitishdagi innovatsion metodlar va pedagogik yondashuvlar haqida yozilgan asarlar bo'lib, biologiya ta'limini takomillashtirish va STEAM yondashuvining ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

KREATIVLIKDA MUVAFFAQIYATSIZLIK - BU O'RGANISH JARAYONINING AJRALMAS QISMI

Sh.M.Kenjaye
Xorazm viloyati PMM
“Amaliy fanlar va maktabdan tashqari
ta'lim metodikasi” kafedrasi mudiri

Annotatsiya: Maqolada kreativlik jarayonida muvaffaqiyatsizlikning tabiiy va zarur holat ekani yoritiladi. Muallif kreativ jarayonning bosqichlari, unga ta'sir etuvchi omillar hamda ijodiy fikrlashni cheklovchi faktorlarni qisqacha tahlil qiladi. Muvaffaqiyatsizlikni o'rganish va o'sish imkoniyati sifatida qabul qilish tamoyillari bayon etilib, kreativlikning shaxsiy rivojlanish va kasbiy muvaffaqiyatdagi ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: kreativlik, muvaffaqiyatsizlik, ijodiy jarayon, ilhom, inkubatsiya, ijodiy fikrlash, psixologik xavfsizlik, risk, izlanish.

Аннотация: В статье раскрывается, что неудача является естественной и необходимой частью творческого процесса. Автор кратко анализирует этапы творчества, факторы, влияющие на развитие креативности, а также препятствия, ограничивающие творческое мышление. Изложены принципы принятия неудач как возможности для обучения и роста, подчеркнута важность креативности в личностном развитии и профессиональном успехе.

Ключевые слова: Креативность, неудача, творческий процесс, вдохновение, инкубация, творческое мышление, психологическая безопасность, риск, поиск решений.

Annotation: The article explains that failure is a natural and essential part of the creative process. The author briefly analyzes the stages of creativity, the factors influencing creative development, and the barriers that limit creative thinking. The principles of viewing failure as an opportunity for learning and growth are presented, highlighting the importance of creativity for personal development and professional success.

Keywords: creativity, failure, creative process, inspiration, incubation, creative thinking, psychological safety, risk, exploration.

Kreativlik deganda, ko‘pchilikning ko‘z oldida darhol go‘zallik, mukammallik va nafosat tasviri paydo bo‘ladi. Ammo haqiqat shuki, har bir muvaffaqiyatli ijod asari orqasida yuzlab muvaffaqiyatsizliklar, sinab ko‘rishlar va "ishlamaydigan" g‘oyalar yotadi. Aynan shu nuqtayi nazardan qaraganda, muvaffaqiyatsizlik kreativ jarayonning yo‘li emas, balki uning ajralmas qismidir. Kreativlik nafaqat rassomlar yoki yozuvchilar ixtiyoridagi istedod, balki har bir inson miyasining tabiiy funktsiyasidir. Bu atrofimizdagi dunyoni yangicha ko‘rish, muammolarga noan‘anaviy yechimlar topish va mavjud tizimlarni takomillashtirish qobiliyatidir. Kreativlik insoniyatning barcha yutuqlari - fan, texnologiya, san‘at va adabiyotning asosiy manbai hisoblanadi.

Kreativ jarayon to‘rt asosiy bosqichdan iborat.

Birinchi bosqich - tayyorgarlik, muammoni chuqur o'rganish va barcha zarur ma'lumotlarni to'plash.

Ikkinchi bosqich - inkubatsiya, ma'lumotlarni ongsiz darajada qayta ishlash.

Uchinchi bosqich - ilhomlanish, g'oyaning kutilmaganda paydo bo'lishi.

To'rtinchi bosqich - tasdiqlash, g'oyani amalda sinab ko'rish va takomillashtirish. Har bir bosqich o'ziga xos ahamiyatga ega va ularning barchasi kreativ jarayonning muvaffaqiyati uchun zarur.

Kreativlikni rivojlanishiga turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Bilim va tajriba kreativlik uchun asos hisoblanadi. Qiziquvchanlik va ochiq fikrlik yangi g'oyalarni qabul qilish imkoniyatini beradi. Moslashuvchanlik va murakkablikka to'lgan vaziyatlarda ishlash qobiliyati kreativ yechimlarni topishga yordam beradi. Mustaqil fikrlash va ijodiy risk olish jasorati kreativlikning muhim shartlaridandir. Shu bilan birga, psixologik xavfsizlik va qo'llab-quvvatlovchi muhit kreativlikning erkin namoyon bo'lishi uchun zarur sharoitlardir.

Kreativlikni rivojlantirishning ko'plab samarali usullari mavjud. Turli sohalarni o'rganish va ularni birlashtirish yangi g'oyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. "Agarchi" o'yinlari va teskari fikrlash kabi usullar muammolarga yangicha yondashish imkoniyatini beradi. Dizayn fikrlash kabi guruhli kreativ metodlar jamoada innovatsion yechimlarni topishga yordam beradi. Kundalik kreativ mashqlar va jurnal yuritish kreativ fikrlashni tizimli rivojlantirishga xizmat qiladi. Kreativlikning rivojlanishiga bir qator omillar to'sqinlik qilishi mumkin. To'g'ri javobni izlash va mukammallik talabi kreativlikni bo'g'adi. "Men kreativ emasman" degan e'tiqod va o'ziga bo'lgan ishonchsizlik kreativ potentsialni amalga oshirishga xalaqit beradi. Stereotipli fikrlash va ijodiy risk olishdan qo'rqish yangi g'oyalarning paydo bo'lishiga to'sqinlik qiladi. Shuningdek, haddan tashqari stress va charchoq ham kreativlikning pasayishiga olib keladi.

Kreativ jarayonda muvaffaqiyatsizlik nafaqat og'riqli tajriba, balki qimmatli ma'lumot manbaidir. U sizga nima ishlaymaydi, qayerda zaifliklar borligi va qanday yo'ldan bormaslik kerakligi haqida aytib beradi. Har bir "muvaffaqiyatsiz" deb

hisoblangan urinish aslida sizni aniqroq va samaraliroq yechimga bir qadam yaqinlashtiradi. **Tomas Edison** lampochka ixtirosi haqida gapirar ekan, “Men muvaffaqiyatsizlikka uchramadim, shunchaki 10 000 ishlamaydigan usulni topdim”, degan.

Kreativlik - bu mushak kabi. Uni faqat qiyinliklar, to‘siqlar va muvaffaqiyatsizliklar orqali kuchaytirish mumkin. Qulay va hech qanday xatarga yo‘l qo‘ymaydigan muhtida kreativlik rivojlanmaydi, balki qotib qoladi. Muvaffaqiyatsizlik sizni yangicha yo‘nalishlarni o‘ylashga, chegaralardan chiqishga va an'anaviy yondashuvlardan voz kechishga majbur qiladi.

Kreativlik va shaxsiy rivojlanish yo‘lida muvaffaqiyatsizlik nafaqat qochib bo‘lmas boshdan kechirish, balki o‘zgarish va o‘sishning eng kuchli vositalaridan biridir. Quyida muvaffaqiyatsizlikni sog‘lom va samarali qabul qilishning to‘rtta asosiy tamoyilini keltirilgan.

1. Muvaffaqiyatsizlikni tabiiy jarayon sifatida qabul qilish.

Muvaffaqiyatsizlik – bu mag‘lubiyat emas, balki o‘rganishning muhim shakli hisoblanadi. Tabiatning o‘zida rivojlanish turli sinov va xatolardan o‘tish orqali amalga oshadi. Evolutsion jarayon ham aynan shunday ishlaydi – atrof-muhitga moslasha olgan turlar rivojlanadi, moslasha olmaganlari esa yo‘qoladi.

2. Kichik qadamlarni amalga oshirish. Katta maqsadlar ko‘pincha ruhiy bosim hosil qiladi va har qanday kichik muvaffaqiyatsizlikni falokatdek ko‘rsatadi. Kichik qadamlarda esa progress hissini saqlab qolish mumkin.

3. O‘ziga nisbatan mehribon bo‘lish. O‘zini ayblash faqatgina ruhiy energiyani yo‘qotiradi va harakatlanish istagini pasaytiradi. O‘ziga mehribon bo‘lish esa ruhiy mustahkamlikni oshiradi va keyingi urinishlar uchun kuch beradi.

4. Qayta-qayta urinishda davom etish. Har bir muvaffaqiyatsizlik sizga nima ishlamasligini ko‘rsatadi va shu orqali to‘g‘ri yo‘lni topishga yordam beradi. Bu - izchil takrorlash va takomillashtirish jarayoni.

Ushbu to‘rtta tamoyil - muvaffaqiyatsizlikni og‘irlik emas, balki o‘rganish va o‘sish uchun imkoniyatga aylantirish kalitidir. Eng muhimi, bu aqliy va hissiy

mahorat bo'lib, uni doimiy amaliyot orqali rivojlantirish mumkin. Muvaffaqiyatsizlikni qanday qabul qilishni o'rganish - bu nafaqat kreativlik, balki hayotning barcha sohalarida muvaffaqiyatga olib boradigan asosiy ko'nikmadir.

Haqiqiy kreativlik hech qachon mukammallikni quvvatlash emas. Haqiqiy kreativlik - bu izlanish, tajriba o'tkazish, muvaffaqiyatsiz bo'lish va yana urinishdir. Shuning uchun, keyingi marta biror ishda "muvaffaqiyatsiz" bo'lsangiz, o'zingizdan so'rang: "Bu muvaffaqiyatsizlik menga nima o'rgatdi?" Chunki, aslida, muvaffaqiyatsizlik yo'q, faqat o'rganishning turli yo'llari bor.

Kreativlik nafaqat kasbiy muvaffaqiyat, balki shaxsiy farovonlik uchun ham muhimdir. Kreativ faoliyat stressni kamaytirishga, kayfiyatni yaxshilashga va umumiy hayot mamnunligini oshirishga yordam beradi. Kreativ odamlar muammolarni samaraliroq hal qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Kreativlik insonga o'ziga xoslik hissini beradi va shaxsiy o'sishga yordam beradi. Shuningdek, kreativlik insonlarning o'zaro munosabatlarini yaxshilashga va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaeva, G. Ijodiy fikrlash psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. 2020 y.
2. Xoliqova, M. Talabalarda ijodiy tafakkurni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti. 2021 y.
3. Yo'ldosheva, D. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ijodiy yondashuv. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti. 2019 y.
4. O'rinboyev, A. Kreativ pedagogika asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti. 2022 y.

IQTISODIYOT VA BIZNES FANLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVNING AFZALLIKLARI

**Atajonov Urinboy Allayarovich,
Xorazm viloyati PMM “Ijtimoiy – iqtisodiy
fanlar metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiyot va biznes fanlarini o‘qitish jarayonida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanishning afzalliklari, o‘quvchilarning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyati hamda amaliy natijadorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘qituvchilar uchun interfaol yondashuvlar asosida samarali dars tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar beriladi, interaktiv texnologiyalar, raqamli vositalar, loyihaviy va muammoli o‘qitish usullarining amaliy natijalari asosida yoritiladi. Iqtisodiyot va biznes fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlarning roli, ularning ta’lim sifatiga ta’siri hamda o‘quvchilarda zamonaviy iqtisodiy fikrlashni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion yondashuvning nazariy asoslari, innovatsion yondashuv tamoyillari, innovatsion metodlarning turlari, innovatsion yondashuvning afzalliklari.

Аннотация: В статье анализируются преимущества использования современных интерактивных методов в процессе обучения экономике и бизнесу, их значение в развитии экономического мышления студентов и практическая эффективность. Также даются рекомендации учителям по организации эффективных уроков на основе интерактивных подходов, освещаются практические результаты применения интерактивных технологий, цифровых инструментов, проектных и проблемных методов обучения. Отмечается роль инновационных подходов в обучении экономике и бизнесу, их влияние на качество образования, а также их значение в формировании современного экономического мышления студентов.

Ключевые слова: Теоретические основы инновационного подхода, Принципы инновационного подхода, Виды инновационных методов, Преимущества инновационного подхода.

Abstract: This article analyzes the advantages of using modern interactive methods in the process of teaching economics and business, their importance in developing students' economic thinking, and their practical effectiveness. It also provides recommendations for teachers on organizing effective lessons based on interactive approaches, based on the practical results of interactive technologies, digital tools, project and problem-based teaching methods. The role of innovative approaches in teaching economics and business, their impact on the quality of education, and their importance in forming modern economic thinking in students are highlighted.

Keywords: Theoretical foundations of the innovative approach, principles of the innovative approach, Types of innovative methods, Advantages of the innovative approach.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida iqtisodiyot va biznes fanlarini o'qitish jarayonida innovatsion yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Mehnat bozorida raqobatbardosh, tahliliy fikrlaydigan, iqtisodiy qarorlarni mustaqil qabul qila oladigan yoshlarni tayyorlash ta'lim tizimining strategik vazifasidir. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiyot va biznes fanlarini o'qitishning mazmuni, shakli va metodlari tubdan yangilanmoqda. An'anaviy dars shakllari o'rnini asta-sekin interfaol metodlar, ya'ni o'quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiruvchi yondashuvlar egallamoqda. Bunday metodlar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga, muammoli vaziyatlarni hal etishga o'rgatadi. Zamonaviy, ijodkorlikni qo'llab-quvvatlaydigan yondashuvlar keng joriy etilmoqda. Bugungi kunda ta'lim tizimi zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan. Shu nuqtai nazardan, iqtisodiyot

va biznes fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlarni qo'llash o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi, o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

1. Innovatsion yondashuvning nazariy asoslari

Innovatsion ta'lim yondashuvi - bu o'qitish jarayonini o'quvchi markaziga yo'naltirish, raqamli texnologiyalar, interaktiv vositalar va muammoli vaziyatlarga asoslangan o'quv faoliyatini tashkil etish tizimidir. Pedagogik nuqtayi nazardan bu yondashuv Vygotskiy, Dewey, Freire kabi olimlarning konstruktivistik g'oyalariga asoslanadi. Unga ko'ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o'quvchi faol ishtirokida shakllanadi. Masalan, iqtisodiy jarayonlarni tushuntirishda o'qituvchi endilikda faqat ma'lumot yetkazuvchi emas, balki muhokama yo'lboshchisi, fasilitator sifatida faoliyat yuritadi.

U quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- 1.O'quvchi markazli ta'lim;
- 2.Amaliy faoliyatga yo'naltirilganlik;
- 3.Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish;
- 4.Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish;
- 5.Jamoaviy va loyiha asosida o'qitish.

1.O'quvchi markazli ta'lim jarayonida asosiy e'tibor o'qituvchiga emas, balki o'quvchiga qaratiladigan yondashuvdir. Ya'ni, o'quvchi o'z bilimini faol ravishda mustaqil izlanish, fikrlash va amaliy mashg'ulotlar orqali egallaydi.

O'quvchi markazli ta'limning asosiy tamoyillari:

1. Faollik tamoyili – o'quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki faol ishtirok orqali oladi.
2. Individual yondashuv – har bir o'quvchining qobiliyati, qiziqishi va sur'atiga mos ta'lim beriladi.
3. Hamkorlikda o'rganish – guruhli ishlar, muhokamalar, loyiha asosidagi ta'lim.
4. Refleksiya – o'quvchi o'z o'rganish jarayonini baholaydi va tahlil qiladi.

5. Amaliyotga yo'naltirish - o'rganilgan bilim hayotiy vaziyatlarda qo'llanadi.

O'qituvchining roli:

Darsni boshqaruvchi emas, balki yo'naltiruvchi;

Savol beruvchi, fikr uyg'otuvchi;

O'quvchini mustaqil o'rganishga, tahlil qilishga undovchidir.

2. Amaliy faoliyatga yo'naltirilganlik - bu o'qitish jarayonini faqat nazariy bilimlar bilan cheklab qo'ymasdan, o'quvchilarni real hayotda, amaliyotda qo'llashga tayyorlashga qaratilgan yondashuvdir. Oddiy qilib aytganda, amaliy faoliyatga yo'naltirilganlik - bu o'quvchilarning "bilaman" emas, balki "qila olaman" darajasiga yetishini ta'minlashdir. Asosiy maqsadi - nazariy bilimlarni amaliy ko'nikma va malakaga aylantirish hisoblanadi. O'quvchilarda kasbiy, hayotiy va ijodiy faoliyat uchun tayyorgarlikni shakllantirish. O'qitish jarayonini real vaziyatlar, muammoli topshiriqlar, loyihalar va tajribalar orqali boyitishdir.

Amaliy faoliyatga yo'naltirilganlikning afzalliklari:

1. O'quvchilarni faol fikrlash va mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi;

2. Kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradi;

3. Motivatsiyani oshiradi, chunki o'quvchi o'rganayotgan narsasining hayotdagi foydasini ko'radi;

4. O'quvchilarda ijodkorlik va muammoli vaziyatni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish - bu zamonaviy texnik vositalar, dasturiy ta'minot va internet resurslarini maqsadga muvofiq, oqilona va samarali tarzda qo'llab, ish unumdorligini oshirish, vaqt va resurslarni tejash, hamda sifatli natijaga erishish demakdir. Axborotni izlash, tahlil qilish va saqlashni bilishi tushuniladi. Maqsadi - ish jarayonini avtomatlashtirish va ma'lumotlar bilan ishlashni yengillashtirish o'qitish va o'rganish sifatini oshirish vaqt va mablag'ni tejas bo'lib masofaviy hamkorlik va tezkor aloqa o'rnatishdir. Ta'limda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish elektron darslar va interfaol taqdimotlar tayyorlash masofaviy ta'lim platformalaridan (Moodle, Google Classroom, Zoom,

Teams) foydalanishni bildiradi. Multimedia vositalari yordamida o'quvchilarni faollashtirish va raqamli baholash va tahlil qilishni yo'lga qo'yish mumkin.

4.Tanqidiy fikrlash — bu ma'lumotlarga shunchaki ishonish emas, balki ularni chuqur o'rganish, faktlarni tahlil qilish, dalillarni solishtirish va eng mantiqli xulosaga kelish qobiliyatidir. Bunday fikrlovchi inson muammoga turli tomondan qaraydi, ma'lumot manbalarini ishonchlilik nuqtai nazaridan baholaydi, sabab va oqibatlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunadi, stereotip va sub'ektiv fikrlardan xoli bo'lishga intiladi, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasiga ega bo'ladi.

Ijodiy fikrlash esa yangilik yaratish, noodatiy yechim topish, g'oyalarni birlashtirish va yangicha yo'nalishlarni ilgari surish qobiliyatidir.

Ijodiy fikrlovchi inson mavjud muammolarga noodatiy yondashadi, yangi g'oyalar ishlab chiqadi, tavakkalchilikdan qo'rqmaydi, o'z tajribasini kengaytiradi va turli sohalar o'rtasida bog'liqlik topadi, tasavvur va fantaziyasini faol ishlatadi.

Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish — bu zamonaviy ta'limning eng muhim maqsadlaridan biridir. Chunki bu ikki turdagi fikrlash insonni nafaqat bilimli, balki mustaqil qaror qabul qila oladigan, mas'uliyatli va yangilik yaratishga qodir shaxs sifatida shakllantiradi.

5.Jamoaviy asosida o'qitish - bu o'quvchilarning jamoaviy faoliyatiga asoslangan o'qitish shakli bo'lib, unda o'quv jarayoni birgalikda hamkorlikda, o'zaro yordam va mas'uliyat asosida tashkil etiladi. Bu yondashuvda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi, har bir guruh ma'lum bir topshiriqni bajaradi va yakunda umumiy natijaga erishiladi. Jamoaviy o'qitish o'quvchilarda muloqot madaniyati, bir-birini tinglash, fikrini himoya qilish, jamoada ishlash va yetakchilik kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shuningdek, bu usul ijtimoiy faoliyat, o'zaro hurmat va hamjihatlik muhitini yaratadi. O'qituvchi bu jarayonda rahbar, maslahatchi va yo'naltiruvchi rolini bajaradi. Loyiha asosida o'qitish - bu o'quvchilarning amaliy faoliyat orqali o'rganishiga asoslangan interfaol yondashuvdir. Bu metodda o'quvchilar ma'lum bir muammoni yechish, mavzuni chuqur o'rganish yoki yangi g'oya yaratish uchun loyiha ustida mustaqil yoki

guruh bo‘lib ishlaydilar. Loyiha natijasi sifatida taqdimot, model, video, hisobot, mahsulot yoki ijtimoiy tashabbus shaklidagi yakuniy ish yaratiladi. Loyiha asosida o‘qitish o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini, muammoni tahlil qilish, qaror qabul qilish, rejalashtirish, axborot izlash va taqdim etish kabi 21-asr ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Innovatsion metodlarning turlari:

1. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT):

Multimedia taqdimotlar, onlayn dars platformalari (Google Classroom, Moodle, EduPage), interfaol test tizimlari va videodarslar yordamida ta’lim sifati oshadi. AKT yordamida o‘quvchilar iqtisodiy modellarni vizual tahlil qilish, grafiklar chizish va ma’lumotlarni qayta ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

2. Interfaol o‘qitish metodlari:

“SWOT”, “SMART”, “BLOOM taksonomiyasi”, “Fishbone” (sabablari va oqibatlarini tahlili), “Loyiha asosida o‘qitish” kabi usullar o‘quvchilarning faolligini oshiradi va ularni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu metodlar iqtisodiy jarayonlarni amaliy misollar orqali tahlil qilish imkonini beradi.

3. Raqamli va sun’iy intellekt asosidagi vositalar:

Bugungi kunda iqtisodiyot fanini o‘qitishda data-analitika, interaktiv grafik dasturlar (Excel, Tableau, Power BI) hamda AI yordamchi tizimlaridan foydalanish o‘quvchilarni real iqtisodiy muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

4. O‘quvchilarning mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlash:

Innovatsion yondashuvda o‘quvchi markazda bo‘ladi. U o‘zini o‘zi baholash, loyiha yaratish, tahliliy maqola yozish kabi topshiriqlar orqali bilimni amaliyotda sinab ko‘radi.

Innovatsion yondashuvning afzalliklari:

Birinchidan, o‘quvchi faolligi oshadi, yani o‘quvchi darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi. Ikkinchidan, amaliy ko‘nikmalar shakllanadi, real biznes muammolarni hal qilish orqali kasbiy tayyorgarlik mustahkamlanadi. Uchinchidan, raqamli savodxonlik rivojlanadi va elektron

resurslardan foydalanish, onlayn ta'lim elementlari o'rganiladi. To'rtinchidan, tahliliy fikrlash kuchayadi, vaziyat tahlili, muammoli topshiriqlar orqali tanqidiy yondashuv shakllanadi. Beshinchidan, motivatsiya oshadi, o'yin elementlari, loyihalar o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Oltinchidan, hamkorlik ko'nikmasi shakllanadi va guruhiiy ishlarda o'zaro fikr almashish, jamoaviy qarorlar qabul qilishni o'rganadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, innovatsion texnologiyalarni iqtisodiyot va biznes faniga tatbiq etish, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini 40–50% ga oshiradi, bilimlarni o'zlashtirish samaradorligini 30% ga yaxshilaydi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni mustahkamlaydi, amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi va real iqtisodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Xulosa

Zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish iqtisodiyot va biznes fanlarini o'qitishda ta'lim sifatini oshirish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va o'quvchilarni hayotga tayyorlashning eng samarali yo'llaridan biridir. Ular o'quvchilarning iqtisodiy tafakkurini chuqurlashtiradi, kreativ yondashuvini rivojlantiradi va kelajakda raqobatbardosh mutaxassis bo'lishlariga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini raqamlashtirishni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ–3832-son Qarori, 2018 yil.
2. Xoshimova N. "Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishning nazariy asoslari", Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, 2023.
3. Tursunov B. "Iqtisodiy ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llashning pedagogik imkoniyatlari", Oliy ta'lim tizimi jurnali, 2022.
4. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers (2018).
5. OECD. Innovative Learning Environments: The Nature of Learning, Paris, 2017.

6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi veb-sayti – www.uzedu.uz (mavjud ta’lim dasturlari va innovatsion loyihalar haqida).
7. Xolmatova N. “Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar”, Toshkent, 2022.
8. Murodov Sh. “Iqtisodiy ta’limda innovatsion yondashuvlar”, Oliy ta’lim jurnali, 2023.
9. OECD (2024). *Innovative Pedagogy for Economic Education.*
10. UNESCO (2022). *Interactive Learning and 21st Century Skills.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

**Atadjanova Gulshat Matvapayevna,
Xorazm viloyati PMM
“Maktabgacha, boshlangich va maxsus
ta’lim metodikalari” kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali usullari va texnikalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy usullari va metodlari, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan asosiy usullar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Tanqidiy fikrlash, mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish, dalillar asosida xulosalar chiqarish, ma’lumotlarni chuqur anglash, amaliyotda qo‘llash

Аннотация: В данной статье будут рассмотрены эффективные методы и приемы развития критического мышления у воспитанников дошкольной образовательной организации. Также анализируются основные методы и приемы развития критического мышления у дошкольников, основные методы, применяемые для развития критического мышления.

Ключевые слова: Критическое мышление, самостоятельное мышление, логический анализ, выводы на основе доказательств, глубокое понимание информации и применение на практике

Abstract: This article will consider effective methods and techniques for developing critical thinking among pupils of a preschool educational organization. It also analyzes the main methods and techniques of developing critical thinking in preschoolers, the main methods used to develop critical thinking.

Key words: Critical thinking, independent thinking, logical analysis, drawing conclusions from evidence, deep understanding of information and application in practice

Mamlakatimizdagi zamonaviy maktabgacha ta'limning bugungi ahvoli haqida gapiradigan bo'lsak, asosiy o'rinni hamon ta'lim-tarbiya faoliyati egallab turganini ta'kidlash lozim. Ikki asosiy o'quv fanlari - til va arifmetika bo'yicha ta'lim beri-shdabolalar deyarli har doim o'quv va tarbiyaviy masalalarni, ham mazmunan, ham tipik muammolarni hal qilishadi. Ularning maqsadi bir xil turdagi har bir keyingi vazifaga bolalarning izlanuvchanlik faoliyati natijasida tanqidiy fikrlashini rivojlanishini ta'minlashdir. Bu ma'lum bir turdagi arifmetik masalalarni yechishda ko'nikma shakllanishi bilan bog'liq. Bunday holda, bola bu turdagi muammolarni hal qilish yo'lini izlamaydi, chunki u buni allaqachon biladi, lekin uni qo'llaydi. Agar boshqa tomondan, ma'lum bir turdagi har bir keyingi muammoni hal qilishda, bolalar yana yechim izlashni rivojlantirsa, bu ular ushbu turdagi muammolarni hal qilish usulining asosini tashkil etgan bilimlarni yomon o'zlashtirganligini anglatadi.

Maktabgacha ta'limda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish bo'yicha faoliyatning ustunligi, bizning fikrimizcha, bolalarning intellektini, birinchi navbatda, tanqidiy fikrlashni sezilarli darajada rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Bolalar tayyor yechimga ega bo'lgan va qoida tariqasida faqat bitta yechimga ega bo'lgan muammolarni hal qilishga o'rganadilar. Shuning uchun, bolalar muammoning yechimi bo'lmagan yoki aksincha, ko'plab yechimlarga ega bo'lgan

vaziyatlarda yo'qoladi. Bundan tashqari, bolalar allaqachon o'rganilgan qoida asosida muammolarni hal qilishga o'rganadilar, shuning uchun ular qandaydir yangi yo'lni topish uchun mustaqil harakat qiladilar.

I. Qo'chqorovning "Fikrlashning asosiy tamoyillari" asari tanqidiy fikrlashga doir bir qator muhim tabaqalar va tamoyillarni o'z ichiga oladi. Ushbu asarda keltirilgan muhim fikrlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Fikrlash o'ziga xos jarayon: Qo'chqorov fikrlash jarayonini tahlil qilish va baholash orqali amalga oshirilishini ta'kidlaydi. U fikrlarni aniqlash, ularni o'rganish va ushbu fikrlarni asoslantirish muhimligini ta'kidlaydi.

Tanqidiy yondashuv: Muallif, tanqidiy fikrlashning muhimligi haqida gapirar ekan, ma'lumotlarga va shaxsiy tajribalarga asoslanib, baholash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish kerakligini ta'kidlaydi.

Mantiqiy asoslar: Asarda mantiqiy fikrlashning zaruriyati va uni qanday amalga oshirish mumkinligi haqida ma'lumotlar mavjud. Mantiqiy xatolarni aniqlash va to'g'ri xulosalar chiqarish muhim deb hisoblanadi.

O'zgaruvchan fikr: Qo'chqorov fikrlarning o'zgaruvchanligini va har qanday fikrni baholashda yangi ma'lumotlar va kontekstdan kelib chiqish kerakligini ta'kidlaydi.

Savol berish va muammoni hal qilish: Tanqidiy fikrlash jarayoni vaqtida tuzilgan savollar muhim ahamiyatga ega. Savollar orqali muammolarni hal qilish va yangi fikrlarni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi.

Agar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va oqilona qarorlar qabul qilish jarayonida o'z fikrlarimizni tahlil qilish va baholashga undaydi. Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish orqali insonlar o'z qarorlarini yanada ongli va asosli ravishda qabul qila olishlari mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faoliyatini shakllantirishda ijobiy natijalarga erishishga imkon beradigan innovatsion usullardan biri tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash qobiliyati

kamchiliklarni izlash emas, balki bilish mumkin bo'lgan obyektning ijobiy va salbiy tomonlarini ob'ektiv baholashdir.

Tanqidiy fikrlashning samaradorligi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- shaxsiy o'zini o'zi takomillashtirish;
- ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish;
- tanqidiy fikrlash va asosli qaror qabul qilish qobiliyati;
- mustaqil va jamoaviy faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirish;
- tarbiyalanuvchilarni o'quv jarayoniga interfaol kiritish.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi ushbu muammoni hal qilishning optimal usuli hisoblanadi. Ushbu texnologiya rejimida ishlagan holda, tarbiyachi-pedagog asosiy ma'lumot manbai bo'lishni to'xtatadi va texnikadan foydalanadi hamda mazkur texnologiya o'rganishni hamkorlikdagi va qiziqarli izlanishga aylantiradi.

Tanqidiy fikrlash texnologiyasi Jinni Stil, Kertis Meredit, Charlz Templ va Skott Uolter kabi bir qator amerikalik olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Tanqidiy fikrlash deganda bolalarning qiziquvchanligining namoyon bo'lishi, ma'lum bir masala bo'yicha o'z nuqtayi nazarini rivojlantirish, uni mantiqiy dalillar bilan himoya qilish qobiliyati va tadqiqot usullaridan foydalanish tushuniladi.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasining 3 ta asosiy bosqichlari mavjud:

I bosqich – “chaqiriq”- mavzuga qiziqish uyg'otadi.

II bosqich – “tushunish” - matn yoki ma'lumot bilan mazmunli ishlash.

III bosqich – “mulohaza” - aks ettirish, shaxsiy munosabatni shakllantirish.

I bosqich – “chaqiriq”. "Chaqiriq" bosqichi sizga quyidagilarga imkon beradi:

- bolaning ushbu mavzu bo'yicha bilimlarini yangilash va umumlashtirish;
- o'rganilayotgan mavzuga doimiy qiziqish uyg'otish, maktabgacha

yoshdagi bolalarni kognitiv faoliyatga undash; - maktabgacha yoshdagi bolalarni guruhda va uyda faol bo'lishga undash. " Chaqiriq " bosqichida o'qitish

texnikasi, masalan: "Prognozlash" - mazmun mavzusi bo'yicha bolalarning g'oyalarini faollashtirish o'qish uchun matn, uning sarlavhasida ifodalangan.

"To'g'ri - noto'g'ri hukmlar." Bolalarga hali o'rganilmagan mavzu bo'yicha bir nechta ma'lumotlar taklif etiladi. Bolalar shaxsiy tajribaga yoki taxminlarga tayanib, to'g'ri ma'lumotlarni tanlaydilar. "G'oyalar savati" -bolalarning ma'lum bir mavzu bo'yicha qanday bilimga ega ekanligini aniqlashni o'z ichiga oladi. "Bilaman - bilmoqchiman - bilib oldim" - mavjud bilimlarni yangilashga, yangi ma'lumotlar va qiymatlarni olishga shaxsiy qiziqishni shakllantirishga qaratilgan.

II bosqich - "tushunish". Ushbu bosqichda haqiqiy ish amalga oshiriladi chunki bu bosqichda tarbiyalanuvchi yangi material bilan tanishadi. "Tushunish" bosqichida quyidagi usullar samarali bo'ladi: "Qalin" va "nozik" savollar. Nozik savollar - bu savollar bir so'zli javobni talab qiladi va ular o'zlariga quyidagi so'zlar bilan savol berishadi: Kim? Nima? Qachon? Ismingiz nima? Qalin savollar esa batafsil javobni talab qiladi.

III bosqich - "aks ettirish" bosqichi. Ushbu bosqichda bola shakllanadi, muammoga shaxsiy munosabati va uni o'z matni yoki muhokamadagi o'z pozitsiyasi yordamida qayd qiladi. Bu yerda faol narsalar sodir bo'ladi, yangi olingan bilimlarni hisobga olgan holda o'z g'oyalarini qayta ko'rib chiqadi.

Fikrlash bosqichida ular quyidagi usullardan foydalanishni taklif qilishadi: "Klaster" ning ma'nosi semantik birliklarni va ularning grafik dizaynini klaster shaklida ajratib ko'rsatishdir (biz markazni ta'kidlaymiz - bu bizning mavzuimiz, undan nurlar tarqaladi -katta semantik birliklar va ulardan tegishli atamalar va tushunchalar).Bilimni tayyor shaklda berish emas, balki uni birgalikda olish muhimdir. Tanqidiy fikrlash texnologiyasi tanqidiy fikrlashni rivojlantirish doirasida amalga oshiriladigan, bolalarni tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash va xulosa chiqarishga o'rgatadi. Buyuk mutafakkir va faylasuf Konfutsiy shunday degan edi:"Ayting, men unutaman. Menga ko'rsating, eslayman. Meni jalb qiling, men tushunaman".

Tanqidiy fikrlash – bu axborotni tahlil qilish, baholash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. Hozirgi zamonda bu ko‘nikma ayniqsa muhim, chunki inson har kuni ko‘plab ma’lumotlar bilan to‘qnash keladi va ulardan to‘g‘ri foydalanish lozim.

Tanqidiy fikrlashning zaruriyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1. Haqiqiy va soxta ma’lumotlarni ajratish

Ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari turli xil axborot manbalariga to‘la. Tanqidiy fikrlash odamga yolg‘on yoki manipulyativ ma’lumotni fosh qilishga yordam beradi.

2. Mustaqil qaror qabul qilish

Har qanday vaziyatda mustaqil fikr yuritish va to‘g‘ri qaror chiqarish hayotimizni osonlashtiradi. Bu esa yolg‘on ma’lumotlar yoki boshqa odamlarning ta’siriga tushib qolishning oldini oladi.

3. Muammolarni samarali hal qilish

Tanqidiy fikrlovchi shaxs muammolarni chuqur tahlil qiladi, ularning sabablarini tushunadi va eng maqbul yechimni topa oladi.

4. Ijodkorlik va innovatsiyalarni rivojlantirish

Fikrlash doirasini kengaytirish va odatiy qoliplardan chiqish orqali yangi g‘oya va innovatsiyalar yaratish osonlashadi.

5. Manipulyatsiyaga qarshi immunitet

Reklama, propaganda yoki psixologik ta’sir vositalari orqali odamlarni aldash oson. Tanqidiy fikrlovchi esa bunday usullarga tushib qolmaydi.

6. Fan va texnologiyalarni to‘g‘ri tushunish

Tanqidiy fikrlash insonni ilmiy dalillarga tayanishga, haqiqatni yolg‘ondan ajratishga va ishonchli manbalarga tayanishga o‘rgatadi.

Xulosa qilib aytganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini, ijodkorligini va mustaqilligini kuchaytirib, ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos, keng fikrlay oladigan shaxslar qilib tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Tanqidiy fikrlashini rivojlanishi ta'lim va tarbiya samaradorligining uchinchi ko'rsatkichidir. Bilim, ko'nikma va malakalarni egallab, yosh avlod bir vaqtning o'zida olingan barcha ma'lumotlarni tizimlashtirish, umumlashtirish, turli amaliy maqsadlarda foydalanishni o'rganadi. Bu jarayonning barchasida xotira, nutq, fikrlash, e'tibor rivojlanadi, ya'ni barcha kognitiv kuchlar va qobiliyatlar yaxshilanadi. Nazariyani amaliyotda qo'llay olish qobiliyati dars samaradorligining to'rtinchi ko'rsatkichidir. O'z-o'zidan, agar o'quvchilar turli amaliy mashg'ulotlarda foydalana olmasalar, bilim va ko'nikmalar hech qanday ahamiyatga ega emas. Bilimlarni qo'llash bir vaqtning o'zida ularni o'zlashtirish sifatini va tarbiyalanuvchilar intellektining rivojlanish darajasini, uning amaliy tajribasini, shakllangan ko'nikma va malakalarini tavsiflaydi. Ishlash, o'qish, jamoaviy fikrlash qobiliyati ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Zagashev I.O., "Savol berish qobiliyati". - Sankt-Peterburg: "Alyans" Delta "nashriyot uyi, 2005 yil.
- 2.Toshkent: Fan, 1984. – b. 201.
- 3..Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi. – T.: "O'qituvchi",
- 4.Hasanova A. O'quvchi yoshlar tarbiyasida rag'batlantirish va tanbeh mezonlari. – T.:
- 5.Xodjayeva F.O. O'quvchilarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish va uning muhim jihatlari.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

**Bobojonova Sharofat Polvonnozirovna,
Xorazm viloyati PMM
“Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim
Metodikalari” kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning ahamiyati, uning shakllanish usullari va pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda o‘yin faoliyati, didaktik mashqlar va tarbiyachi hamda ota-onalar hamkorligi muhimligi ta‘kidlanadi. Ushbu yondashuvlar maktabgacha ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Mantiqiy tafakkur, maktabgacha yosh, kognitiv jarayonlar, didaktik metodlar, rivojlantiruvchi muhit, pedagogik texnologiyalar, intellektual faollik.

Аннотация: В статье анализируется значение развития логического мышления у детей дошкольного возраста, методы его формирования и педагогические подходы. Подчеркивается важность игровой деятельности, дидактических упражнений и сотрудничества воспитателей и родителей в развитии мыслительных способностей детей. Эти подходы способствуют повышению эффективности образовательного процесса в дошкольном учреждении.

Ключевые слова: Логическое мышление, дошкольный возраст, познавательные процессы, дидактические методы, развивающая среда, педагогические технологии, интеллектуальная деятельность

Abstract: The article analyzes the importance of developing logical thinking in preschool children, methods of its formation and pedagogical approaches. The importance of game activities, didactic exercises and cooperation between

educators and parents in developing children's thinking skills is emphasized. These approaches serve to increase the effectiveness of the preschool educational process.

Keywords: Logical thinking, preschool age, cognitive processes, didactic methods, developmental environment, pedagogical technologies, intellectual activity.

Maktabgacha yosh davri bolalarda kognitiv jarayonlar faol shakllanadigan eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda mantiqiy tafakkur – tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va sabab–oqibat bog‘lanishlarini anglash qobiliyatlari rivojlana boshlaydi. Mantiqiy fikrlashning erta rivoji bolalarning keyingi ta’lim bosqichlarida o‘qish ko‘nikmalarini tez va samarali egallashiga, muammolarni mustaqil hal qilishiga hamda ijodiy faol bo‘lishiga zamin yaratadi. Mantiqiy tafakkurni shakllantirishda didaktik o‘yinlar, konstruktorlar, boshqotirmalar, tasniflash va guruhlash mashqlari, shuningdek, nutqiy faoliyat katta ahamiyatga ega. Tarbiyachi va ota-onalarning hamkorlikda bolaga rivojlantiruvchi muhit yaratib berishi, individual yondashuvni qo‘llashi uning fikrlash jarayonlarini tabiiy va izchil rivojlantirishga yordam beradi. Shu bois maktabgacha ta’lim jarayonida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish kompleks pedagogik jarayon sifatida qaraladi va bolalarning intellektual salohiyatini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Maktabgacha yosh bola rivojlanishining eng faol va ta’sirchan bosqichidir. Bu davrda uning psixik jarayonlari, xususan, idrok, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkur jadal shakllanadi. Mantiqiy tafakkur esa bolalarning hayotiy tajribani o‘zlashtirishida, atrof-muhitni anglashida va keyingi intellektual rivojlanishida markaziy o‘rin egallaydi. Shu sababli maktabgacha ta’lim muassasalarida mantiqiy tafakkurni maqsadli rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mantiqiy tafakkur bolaning voqea-hodisalar o‘rtasidagi sabab–oqibat aloqalarini tushunishida, umumlashtirish, tahlil qilish, taqqoslash hamda xulosa chiqarish kabi aqliy amallarni bajarishida namoyon bo‘ladi. Ushbu ko‘nikmalar

erta bolalik davrida shakllanishi bolaning o'quv faoliyatiga tayyorlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Mantiqiy fikrlashi rivojlangan bola yangi ma'lumotni tez qabul qiladi, muammoni izchil o'ylab hal qiladi, savollarga mustaqil javob topishga intiladi va atrofdagi jarayonlarga faol qiziqadi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda o'yin faoliyati asosiy metodlardan biri hisoblanadi. Didaktik o'yinlar, mantiqiy boshqotirmalar, konstruktorlar, tasniflash va guruhlash mashqlari bolaning fikrlash jarayonini faollashtirib, ularni mustaqil izlanishga undaydi. Shuningdek, rasm asosida hikoya tuzish, predmetlarni qiyoslash, o'xshash va farqli jihatlarni topish, oddiy matematik tushunchalar bilan tanishtirish ham mantiqiy fikrlashning shakllanishiga samarali ta'sir qiladi. O'yin jarayonida bolaning tafakkuri tabiiy tarzda, qiziqarli faoliyat orqali rivojlanadi.

Bolaning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda tarbiyachi va ota-onalarning hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Kattalar bolaga savollar berish, izoh talab qilish, fikrini asoslashga undash, kundalik hayotdagi oddiy vaziyatlarni tahlil qildirish orqali uning fikrlash jarayonini rag'batlantirishlari mumkin. Uy sharoitida rivojlantiruvchi o'yinlar, kitob o'qish, matematik topshiriqlar va mantiqiy mashqlarni muntazam qo'llash jarayonning uzluksizligini ta'minlaydi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun shuningdek, bolaga mos rivojlantiruvchi muhit yaratish zarur. Bunga turli o'yinchoqlar, rangli shakllar, geometrik figuralar, konstruktorlar, sensor materiallar va qiziqarli muammoli vaziyatlar kiradi. Rivojlantiruvchi muhitdagi har bir predmet bolaning mustaqil fikrlash va izlanish qobiliyatini kuchaytiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish — ularning intellektual salohiyatini oshirish, ta'lim jarayoniga tayyorlash va kelajakdagi muvaffaqiyatli o'qishining poydevorini yaratishda muhim omildir. Bu jarayon o'yin faoliyati, didaktik yondashuv, pedagogik qo'llab-quvvatlash va rivojlantiruvchi muhit orqali tizimli ravishda amalga oshirilsa, bola tafakkurining har tomonlama rivojlanishiga erishiladi.

Mantiqiy tafakkur bolaning kognitiv jarayonlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu qobiliyat orqali bola voqea-hodisalarni tahlil qiladi, sabab-oqibat aloqalarini anglaydi va o'z xulosalarini mustaqil chiqaradi. Shu bilan birga, mantiqiy fikrlash bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, e'tibor va xotira qobiliyatini mustahkamlash, ijodiy va ijtimoiy ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish usullari

Mantiqiy tafakkurni shakllantirishda o'yin faoliyati asosiy metod hisoblanadi. Didaktik o'yinlar, boshqotirmalar, konstruktorlar bilan mashg'ulotlar, rasm asosida hikoya tuzish, predmetlarni tasniflash va guruhlash bolalarda tafakkur jarayonlarini faollashtiradi. Shu bilan birga, oddiy matematik tushunchalar, hisoblash mashqlari va muammoli vaziyatlarni yechish bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi.

Tarbiyachi va ota-onalarning bolaga individual yondashuvi mantiqiy tafakkur rivojida muhim ahamiyatga ega. Savollar orqali fikr yuritishga undash, voqealarni tahlil qilish va kundalik hayotiy vaziyatlarni izchil ko'rib chiqish bolaning kognitiv faoliyatini rivojlantiradi. Rivojlantiruvchi muhit, turli o'yinchoqlar va sensor materiallar bolalarning mustaqil izlanishlarini qo'llab-quvvatlaydi va tafakkur jarayonini mustahkamlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish nafaqat kognitiv rivojlanishga, balki ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarga ham ijobiy ta'sir qiladi. Bolaning o'z fikrini ifodalash qobiliyati, muammolarga yechim topishdagi mustaqilligi va jamoaviy faoliyatga moslashuvi mantiqiy tafakkur bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, maktabgacha ta'lim jarayonida mantiqiy tafakkurni tizimli rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim komponenti bo'lib, bolalarning umumiy rivojlanishini va intellektual salohiyatini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Maktabgacha yosh bolaning intellektual rivojlanishi pedagogika va psixologiya fanlarida eng muhim jarayonlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bola

ongining asosiy funksiyalari shakllanadi, idrok qilish, eslab qolish, taqqoslash, tahlil qilish, xulosa chiqarish kabi tafakkur jarayonlari rivojlanadi. Bu yoshda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish ayniqsa ahamiyatlidir, chunki u bolaning keyingi ta'lim bosqichlarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishida, kundalik hayotda mustaqil qaror qabul qilishida va atrof-muhit hodisalariga ongli yondashishida muhim poydevor vazifasini bajaradi. Mantiqiy tafakkur – bu narsa va hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash, sabab va oqibatni tushunish, umumlashtirish, tahlil va sintez qilish, solishtirish orqali xulosa chiqarish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshda bola tafakkuri asosan aniq-obrazli bo'lsada, aynan shu davrda sodda mantiqiy amallarni bajarish imkoniyati tez shakllanadi. Bola buyumlarni rangiga, shakliga, kattaligiga qarab ajrata oladi, ortiqcha elementni topadi, ketma-ketlikni tiklaydi, biron voqea haqida gapirayotganda uning boshidan oxirigacha izchil bayon qila boshlaydi. Bularning barchasi mantiqiy tafakkurning dastlabki ko'rinishlaridir.

Mantiqiy fikrlashning ahamiyati, birinchi navbatda, bolaning intellektual rivojlanishini ta'minlashda ko'rinadi. Mantiqiy fikr yurita olgan bola matematik bilimlarni oson o'zlashtiradi, chunki matematika aynan tartiblash, solishtirish, tenglashtirish, umumlashtirish kabi amaliy va mantiqiy jarayonlarga tayanadi. Shuningdek, mantiqiy tafakkur bola nutqining rivojiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mantiqan fikr yuritadigan bola o'z fikrini izchil bayon qiladi, voqealar va hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibatni tushuntirishga intiladi. Nutqning boyishi esa o'z navbatida mantiqiy tafakkurning yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon o'zaro bog'liq holda shakllanadi: bola fikr qiladi, so'zlaydi, so'zlagani sayin mantiqiy fikrlashi mustahkamlanadi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish tarbiyaviy jihatdan ham muhimdir. Mantiqan fikrlashga o'rgatilgan bola shoshilmay, o'ylab harakat qilishga odatlanadi, mustaqil qaror qabul qilishni o'rganadi, duch kelgan muammoga hissiyot bilan emas, balki mantiqiy yondashishga harakat qiladi. Bu esa uning ijtimoiy-psixologik moslashuvini yengillashtiradi. Maktabga borish arafasida bolaning mantiqiy tafakkuri yetarlicha rivojlangan bo'lsa, u dars jarayonlarini tez

anglaydi, topshiriqlarni bajarishda tizimli yondasha oladi, mustaqil fikrlashga qodir bo'ladi. Aksincha, mantiqiy tafakkur sust bo'lsa, bola yangi bilimlarni qabul qilishda qiyinchiliklarga duch keladi, sodda muammolarni hal qilishda ham ko'p vaqt sarflaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish ma'lum psixologik-pedagogik tamoyillarga tayanadi. Mashg'ulotlar bolaning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi, o'yin asosida tashkil etilishi, ko'rgazmali vositalardan keng foydalanishga tayanishi kerak. L.S. Vigotskiy fikriga ko'ra, bola tafakkuri faoliyat jarayonida rivojlanadi. Shu sababli har qanday mashg'ulotda bolaning faol ishtiroki ta'minlanishi muhim: u faqat tinglovchi emas, balki izlovchi, topuvchi, tajribadan o'tkazuvchi bo'lishi kerak. J. Piaje esa maktabgacha yoshdagi tafakkurning aniq-obrazli xarakterga ega ekanini ta'kidlagan. Bu esa pedagoglarning bolaga predmetlar bilan ishlash, ularni qo'l bilan ushlash, xarakterli belgilarini solishtirish imkonini beruvchi mashg'ulotlarni ko'proq tashkil etishini talab qiladi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda turli metod va vositalardan foydalanish samarali natija beradi. Eng avvalo, mantiqiy o'yinlar va didaktik mashqlar muhim o'rin tutadi. "Ortiqcha buyumni toping", "Rasmdagi farqni toping", "Nima birinchi — nima keyin?", "Nimani eslab qolding?" kabi o'yinlar bola tafakkurini faollashtiradi.

Shuningdek, matematik tasavvurlarni shakllantirishga qaratilgan mashg'ulotlar — sonlash, guruhlash, rang va shakllarni ajratish, predmetlarni kattaligi bo'yicha tartiblash kabi topshiriqlar mantiqiy fikrlashni mustahkamlaydi. Montessori materiallari, konstruktorlar, mozaikalar, bloklar bilan ishlash bola tafakkurini rivojlantiruvchi eng samarali vositalardan hisoblanadi. Bunday materiallar bola tomonidan mustaqil tajribani talab qiladi, mustaqillikni kuchaytiradi va o'ylab ish qilishga o'rgatadi.

Mantiqiy tafakkur rivojiga nutq mashg'ulotlari ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bolaga rasm bo'yicha hikoya tuzdirish, voqealar ketma-ketligini aniqlash, predmetlar o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlarni izohlash topshiriqlari

mantiqiy izchillikni shakllantiradi. Shuningdek, tarbiyachi tomonidan berilgan qisqa savol-javoblar – “Nima uchun?”, “Agar bunday bo‘lsa, nima sodir bo‘ladi?”, “Buning sababi nima?” kabi savollar bola tafakkurining faollashishiga sabab bo‘ladi. Yangi texnologiyalar – interaktiv o‘yinlar, STEAM elementlari, multimedialli didaktik dasturlar ham rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Pedagog mantiqiy tafakkurni rivojlantirish jarayonida har bir bolaning individual imkoniyatlarini inobatga olishi zarur. Har bir topshiriq bolaning qiziqishi va tayyorgarlik darajasiga mos bo‘lishi kerak. Bolani majburiy emas, qiziqarli faoliyat orqali mantiqan fikrlashga undash muhim. Mashg‘ulotlar soddadan murakkabga qarab ketma-ket tashkil etilishi, har bir bosqich avvalgisining mantiqiy davomi bo‘lishi kerak. Bunda asosiy e’tibor natijaga emas, balki jarayonning o‘ziga qaratilishi maqsadga muvofiq. Chunki bola mantiqiy fikrlashni faqat tayyor javobni eslab olish orqali emas, balki izlanish va tajriba jarayonida o‘rganadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish – bu ularning intellektual, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishining eng muhim omillaridan biridir. Mantiqan fikrlashga ega bo‘lgan bola maktab ta’limiga oson moslashadi, mustaqil fikr yurita oladi, muammolarga ongli yondashadi va kelgusida turli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllanadi. Shuning uchun tarbiyachi va ota-onalar tomonidan mantiqiy tafakkurni erta yoshdan boshlab izchil va maqsadli rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Piaget, Jean. The Origins of Intelligence in Children. Routledge & Kegan Paul.
2. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. Asqarova, Dilorom Qurbonova. “Maktabgacha yoshdagi bolalar mantiqiy fikrlash jarayonini rivojlantirish.” Ta’lim innovatsiyasi va integratsiyasi.

4. Dosbayeva, Shahnoza. "Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish bosqichlari." Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali.
5. Umurzaqova, Mahfuza Boqiyevna. "Raqamli o'yinlar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurni rivojlantirishning innovatsion metodlari." World Scientific Research Journal.
6. Ismailova, Nilufar Isroildjanovna. "Maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik rivojlantirish jarayonida mantiqiy fikrlashni loyihalash." Tadqiqotlar.uz.

TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHILARDA TANQIDIY VA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METODLARI

**Abdullayev Mansur Masharibovich,
Xorazm viloyati PMM
"Tarbiya" fani metodisti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan metodlar tahlil qilinadi. Jamiyatning raqamli bosqichga o'tishi ta'lim jarayonida yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu bois o'quvchilarda mustaqil fikrlash, dalillash, tahlil qilish, xulosa chiqarish, qarama-qarshi g'oyalarni solishtira bilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Maqolada tanqidiy va mantiqiy fikrlashning nazariy asoslari, ilg'or pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda ulardan samarali foydalanish mexanizmlari ilmiy yondashuv asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, kompetensiya, ta'lim, metodologiya.

Аннотация: В статье анализируются методы, направленные на формирование компетенций критического и логического мышления у учащихся общеобразовательных школ. Переход общества на цифровую

стадию требует новых подходов к образовательному процессу. Поэтому развитие у учащихся таких навыков, как самостоятельное мышление, рассуждение, анализ, умение делать выводы и сопоставлять противоположные идеи, рассматривается как одна из основных задач современного образования. В статье рассматриваются теоретические основы критического и логического мышления, передовые педагогические технологии, интерактивные методы и механизмы их эффективного использования, основанные на научном подходе.

Ключевые слова: критическое мышление, логическое мышление, педагогические технологии, интерактивные методы, компетентность, образование, методология.

Abstract: This article analyzes methods aimed at forming critical and logical thinking competencies in students in secondary schools. The transition of society to the digital stage requires new approaches to the educational process. Therefore, the development of such skills as independent thinking, reasoning, analysis, drawing conclusions, and the ability to compare opposing ideas in students is considered one of the main tasks of modern education. The article covers the theoretical foundations of critical and logical thinking, advanced pedagogical technologies, interactive methods, and mechanisms for their effective use based on a scientific approach.

Keywords: critical thinking, logical thinking, pedagogical technology, interactive methods, competence, education, methodology.

Kirish

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Chunki XXI asrda axborot oqimining keskin oshishi o'quvchilardan mustaqil tahlil qilish, mantiqiy mulohaza yuritish, dalillangan xulosalar chiqarish qobiliyatlarini talab qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiya tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishga qaratilgan qaror va farmonlarida ham aynan

o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

Tanqidiy fikrlash – bu mavjud axborotni chuqur tahlil qilish, baholash, asoslash, shubha bilan qarash va yangi g‘oya yaratish jarayonidir. Mantiqiy fikrlash esa o‘quvchilarga sabab–oqibat bog‘liqliklarini anglash, isbotlash, solishtirish, umumlashtirish kabi intellektual jarayonlarni mukammal egallash imkonini beradi. Ta’lim jarayonida bu ikki kompetensiya o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lib, o‘quvchilar shaxs sifatida kamol topishi, mustaqil qaror qabul qilishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishida asosiy ko‘nikma hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

O‘zbekiston ilmiy maktablarida tanqidiy fikrlash bo‘yicha tadqiqotlar Sharipov, To‘raqulov, Qodirova, Mavlonova, Nishonov, Jamoliddinova kabi olimlar tomonidan keng yoritilgan. Xususan, Sharipov (2018) tanqidiy fikrlashni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish mexanizmlarini tahlil qilib, interfaol metodlarning ustun jihatlarini ko‘rsatadi. Mavlonova (2020) o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashning rivojlanish omillari sifatida muammoli ta’lim va amaliy topshiriqlarning ahamiyatini asoslaydi.

Metodologik asos sifatida quyidagi yondashuvlar qo‘llanildi:

- **Konstruktiv yondashuv:**

O‘quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki mustaqil izlanish orqali egallaydi.

- **Interfaol metodlar:**

“Jadvalni to‘ldiring”, “Aqliy hujum”, “Insert”, “BBB”, “Sinkveyn”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, debat, munozara.

- **Muammoli ta’lim texnologiyasi:**

O‘quvchi oldiga muammo qo‘yiladi, uni mustaqil yechish orqali tanqidiy fikrlash faollashadi.

- **Tahliliy metodlar:**

Tahlil, sintez, solishtirish, umumlashtirish, deduksiya va induksiya jarayoniga asoslangan mashg‘ulotlar tashkil etiladi.

Ushbu metodologiyalar asosida tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatining shakllanish jarayoni tizimli ravishda o'rganildi.

Muhokama. Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o'quv jarayonida bir qator pedagogik shart-sharoitlarni talab qiladi. Avvalo, o'qituvchi o'quvchiga tayyor javobni bermasdan, uni mustaqil izlanishga undashi zarur.

Interfaol metodlarning ustunliklari:

O'quvchini faol fikrlashga undaydi.

“Aqliy hujum”, “Debat”, “Bahs-munozara” kabi metodlar fikrlar to'qnashuvi orqali tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi.

Mantiqan izchil fikrlashga o'rgatadi.

“Venn diagrammasi”, “Klaster”, “Insert” metodlari orqali o'quvchi axborotni tahlil qiladi va mantiqiy bog'lanishlarni topadi.

Samarali refleksiya imkonini beradi.

“BBB” va “Sinkveyn” metodlari orqali o'quvchi mavzuni umumlashtirib, qisqa xulosa chiqaradi.

Muammoli vaziyat yaratadi.

O'quvchining oldiga yechimi bir necha variantli vazifa qo'yiladi, bu esa tanqidiy fikrlashni faollashtiradi.

Bundan tashqari, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'yin texnologiyalari, matematik-mantiqiy masalalar, algoritmik topshiriqlar va kognitiv mashqlar qo'llanilishi ham muhim o'rin tutadi. O'quvchi mustaqil fikrlash jarayonida bilimlarni amalda qo'llashni o'rganadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonini quyidagi yo'nalishlar orqali samarali tashkil etish mumkinligini ko'rsatdi:

1. Interfaol metodlar samaradorligi 40–60% ga oshdi.

O'quvchilarning tahliliy faolligi, savollar soni va mustaqil xulosalari keskin ko'paydi.

2. Mantiqiy topshiriqlar o'quvchilar e'tiborini 30% ga oshirdi.

Mavzuni tushunish va xulosa chiqarish tezligi yuksaldi.

3. Muammoli ta'lim o'quvchilarning qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirdi.

O'quvchilar muammoni bir necha variantda ko'rib chiqdi, dalillash qobiliyati rivojlandi.

4. O'quvchi mustaqil fikrlashi sezilarli darajada faollashdi.

Tajriba-sinov ishlari natijasida o'quvchilarning tahliliy fikrlashi, sabab–oqibatni aniqlash, faktlarni baholash darajasi oshgani kuzatildi.

Xulosa va bibliografiya

Xulosa o'rnida ta'kidlash kerakki, tanqidiy va mantiqiy fikrlash bugungi ta'limning asosiy kompetensiyalaridan biri bo'lib, uni rivojlantirish o'qituvchidan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan oqilona foydalanishni talab qiladi. Interfaol metodlar, muammoli ta'lim, tahliliy yondashuv va kognitiv mashqlar o'quvchilarning fikrlash madaniyatini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ta'lim dasturlarida tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan darslar ulushini oshirish, amaliy mashg'ulotlar sonini ko'paytirish, integrativ va loyihaviy ta'limni kengroq joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharipov, Sh. (2018). Tanqidiy fikrlash texnologiyalari va ta'lim jarayoni. Toshkent: "Fan va texnologiya", 212 b.
2. Mavlonova, R. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 256 b.
3. Qodirova, F. (2019). O'quvchi fikrlashini rivojlantirish metodlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 188 b.
4. Nishonov, A. (2021). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: "Innovatsiya ziyo", 230 b.

5. Jamoliddinova, M. (2022). Mantiqiy fikrlashni shakllantirishning psixologik asoslari. – Namangan, 198 b.
6. Xodjayev, A. (2017). Interfaol metodlardan foydalanish yo‘llari. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 164 b.
7. Ennis, R. H. (2015). Critical Thinking: A Streamlined Conception. – Chicago University Press, 145 p.
8. Facione, P. (2011). Critical Thinking Framework. – California Academic Press, 132 p.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVGA TAYANIB TA’LIM MAZMUNINI BOSHQARISH

**Turaxujayeva Madina Norpulatovna,
Jizzax viloyati PMM
“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi metodisti**

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim mazmunini tashkil etish va boshqarishning nazariy hamda amaliy jihatlari keng yoritilgan. Kompetensiyaviy yondashuv bolalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ushbu maqolada uning ta’lim jarayonidagi o‘rni, tarbiyachi faoliyatini boshqarishdagi ahamiyati va ta’lim samaradorligiga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, kompetensiya, boshqaruv, ta’lim mazmuni, innovatsiya, tarbiyachi, rivojlanish.

Аннотация: В статье широко рассматриваются теоретические и практические аспекты организации и управления образовательным контентом в дошкольных образовательных организациях на основе компетентностного подхода. Компетентностный подход направлен на развитие у детей способности применять полученные знания, умения и

навыки в реальных жизненных ситуациях. Анализируется его роль в образовательном процессе, значение в управлении деятельностью воспитателей и влияние на эффективность образовательной деятельности.

Ключевые слова: дошкольное образование, компетентность, управление, содержание образования, инновации, воспитатель, развитие.

Annotation: This article provides an in-depth analysis of the theoretical and practical aspects of organizing and managing the content of education in preschool institutions based on a competency-based approach. The competency-based approach is aimed at developing children's ability to apply their knowledge, skills, and competencies in real-life situations. The article explores the role of this approach in the educational process, its significance in managing the activities of educators, and its impact on the effectiveness of education.

Keywords: preschool education, competency, management, educational content, innovation, educator, development

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim mazmunini shakllantirish jarayoni nafaqat bilim berishga, balki bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va amaliy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan. Kompetensiyaviy yondashuv bolaning o'z hayotiy tajribasidan kelib chiqib, o'rganilgan bilimlarni amalda qo'llash qobiliyatini shakllantiradi. Bu yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining psixologik, jismoniy va ijtimoiy jihatlarini uyg'unlashtirish imkonini beradi. Maqolaning maqsadi — maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim mazmunini boshqarish jarayonini tahlil qilish, samarali boshqaruv mexanizmlarini aniqlash va takliflar berishdir.

Maktabgacha ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etish jarayoni ko'plab tashkiliy, metodik va psixologik omillarni o'z ichiga oladi. Avvalo, boshqaruv jarayonida an'anaviy yondashuvlardan voz kechib, bolalarning faol ishtirokiga, ularning o'zaro muloqot, mustaqil fikrlash va muammoni hal etish

ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan faol ta'lim muhitini yaratish zarur. Bunda pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ularning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishda eng katta muammo — ta'lim jarayonini yangicha mazmunda tashkil etish uchun zarur sharoit va metodik qo'llanmalar yetishmasligidir. Shu bois, pedagoglar uchun metodik seminarlar, tajriba almashish platformalari, raqamli o'quv vositalarini yaratish dolzarbdir. Bu vositalar yordamida ta'lim jarayonini samarali boshqarish, bolaning har tomonlama rivojlanishiga erishish mumkin.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat — ta'lim mazmunining integratsiyalashgan bo'lishi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoqarashni shakllantirish uchun fanlararo aloqadorlik, o'yin va amaliy faoliyatni uyg'unlashtirish talab etiladi. Shu tariqa, bola o'zining kundalik hayotiy tajribasini o'quv faoliyatiga bog'lay oladi, bu esa bilimni mustahkamlash va amaliy qo'llash imkonini beradi.

Kompetensiyaviy yondashuvni boshqarish tizimida natijadorlikni baholash mezonlarini ishlab chiqish ham dolzarb masalalardan biridir. Bu mezonlar faqat bilim darajasini emas, balki bola tomonidan egallangan kompetensiyalarni, ya'ni muayyan vaziyatlarda bilimni amalda qo'llash qobiliyatini aniqlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Shunday yondashuv ta'lim sifati va boshqaruv samaradorligini oshiradi.

Tadqiqotda ilmiy tahlil, kuzatish, suhbat, tajriba-sinov va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil jarayonida O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'lim vazirligining me'yoriy hujjatlari, Davlat o'quv dasturlari hamda xalqaro tajriba o'rganildi. Kuzatish va suhbatlar orqali tarbiyachilarning kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotda qo'llash darajasi tahlil qilindi. Tajriba-sinov ishlarida kompetensiyaga asoslangan mashg'ulotlar joriy etilib, bolalarning faol ishtiroki, muloqot qobiliyati va o'zini ifoda etish

ko'nikmalari kuzatildi. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarning rivojlanish dinamikasini aniqlash uchun monitoring o'tkazildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim jarayoniga samarali joriy etish bolalarning shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Birinchidan, bolalarda muloqot madaniyati, o'z fikrini erkin ifoda etish, jamoada ishlash kabi ijtimoiy kompetensiyalar rivojlandi. Ikkinchidan, bolalarning bilish faoliyati va kuzatuvchanligi ortib, ular atrof-muhitdagi o'zgarishlarni tahlil qila olishni o'rgandilar. Uchinchidan, tarbiyachilar innovatsion o'yin metodlari va interaktiv topshiriqlar yordamida ta'lim jarayonini qiziqarli tashkil etishga muvaffaq bo'ldilar. Bu esa ta'lim mazmunining sifat ko'rsatkichlarini oshirdi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlovchi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning faolligi, ijodkorligi va mustaqilligi an'anaviy usullarga nisbatan yuqoriroq bo'lgani aniqlandi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta'limni faqat bilim berish jarayoni sifatida emas, balki shaxsiy rivojlanish tizimi sifatida qaraydi. Bu yondashuvda tarbiyachining roli muhim: u bolani faoliyatga undaydi, rag'batlantiradi va mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuvni samarali amalga oshirish uchun tarbiyachilar kasbiy malakasini doimiy oshirib borishlari lozim. Shuningdek, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, bolalar bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish ta'lim samaradorligini yanada oshiradi. Boshqaruv nuqtai nazaridan, kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim mazmunini rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil etish tizimli yondashuvni talab qiladi. Shuning uchun rahbarlar tomonidan monitoring, metodik yordam va malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish zarur.

Xulosa qilib aytganda, kompetensiyaviy yondashuv maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashda muhim omildir. U bolaning o'quv faoliyatida faolligini oshiradi, ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi va hayotiy muammolarni mustaqil hal etish qobiliyatini shakllantiradi. Tarbiyachilar esa bu jarayonda boshqaruvchi, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi

sifatida ishtirok etadi. Kelgusida kompetensiyaviy yondashuv asosidagi dasturlarni yanada takomillashtirish, ta'lim sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish va xalqaro tajriba bilan boyitish maktabgacha ta'lim tizimining raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kompetensiyaviy yondashuvni samarali joriy etish uchun boshqaruv jarayonida tizimli monitoring va tahlil mexanizmlarini yo'lga qo'yish zarur. Har bir pedagogning kompetensiya darajasini aniqlash, ularning metodik va innovatsion faoliyatini baholash orqali ta'lim sifati nazorat qilinadi. Shu bilan birga, tarbiyachilarni muntazam malaka oshirish kurslariga jalb etish, yangi o'quv-uslubiy qo'llanmalar, raqamli resurslar bilan ta'minlash jarayonning muhim tarkibiy qismidir.

Kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etishning muhim jihati — bolaning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishdir. Har bir bola o'zining qobiliyati, qiziqishi, ijtimoiy tajribasi asosida o'rganish jarayoniga jalb qilinishi kerak. Bu esa o'z navbatida tarbiyachidan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni chuqur bilishni, kreativ fikrlashni va moslashuvchan metodlarni qo'llashni talab etadi.

Bundan tashqari, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, ularni bola ta'limi jarayoniga faol ishtirok etishga jalb etish kompetensiyaviy yondashuvning muvaffaqiyat kalitidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalarga pedagogik maslahatlar berish, ularni ta'lim jarayonidagi o'zgarishlar haqida xabardor qilish orqali bola rivojlanishida uzviylik ta'minlanadi.

Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim mazmunini boshqarish tizimiga singdirish nafaqat bolalarning bilim va ko'nikmalarini, balki ularning ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi. Bu yondashuv orqali ta'lim sifati yangi bosqichga ko'tariladi, tarbiyachilar esa o'z faoliyatida ijodkorlik va yangilikka intilish ruhida ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–2707-son Qarori. — 2016-yil 29-dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
3. Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi. — Toshkent: Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2019.
4. Shodmonova, D. (2021). Maktabgacha ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning pedagogik asoslari. — Toshkent: TDPU nashriyoti.
5. Hasanboyeva, O. (2020). Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga kompetensiyaviy yondashuv. — Toshkent.
6. Karimova, V. (2022). Zamonaviy ta’lim texnologiyalari va boshqaruv metodlari. — Toshkent: Fan nashriyoti.
7. UNESCO (2021). Competency-Based Education in Early Childhood Development. — Paris: UNESCO Publishing.
8. OECD (2020). The Future of Education and Skills: OECD Learning Framework 2030. — Paris.

**НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ПРИМЕНЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДИК В СИСТЕМЕ
ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ МЕТОДА «ПРЕДСТАВЬ СЕБЕ»)**

Шарипова Шахноза Равшанбековна
методист по русскому языку
ЦПМ Хорезмской области

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida ilg‘or pedagogik metodlardan foydalanishning ilmiy-amaliy asoslari “Tasavvur qil” (“Представь себе”) metodi misolida yoritilgan. Ushbu metod o‘quvchilarning ijodiy, tanqidiy va kommunikativ fikrlashini, jamoada ishlash malakasini rivojlantirishga xizmat

qiladi. 4K modeli (kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, hamkorlik) elementlari bilan uyg'unlashgan holda, bu metod darslarni qiziqarli, interfaol va samarali qiladi hamda o'quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lim texnologiyalari, "Tasavvur qil" metodi, 4K modeli, kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, hamkorlik, ijodiy ta'lim.

Аннотация: В статье рассматриваются научно-практические основы применения современных методик в образовательном процессе на примере метода «Представь себе». Показано, что данный метод способствует развитию у учащихся креативного, критического и коммуникативного мышления, а также умений сотрудничества в группе. Применение метода позволяет объединить элементы модели 4К (креативность, критическое мышление, коммуникация и коллаборация) и делает учебный процесс более увлекательным и эффективным.

Ключевые слова: инновационные технологии обучения, метод «Представь себе», модель 4К, креативность, критическое мышление, коммуникация, коллаборация, развитие личности.

Abstract: The article discusses the scientific and practical foundations of applying modern teaching methodologies in the educational process through the example of the "Imagine" method. This method promotes the development of students' creative, critical, and communicative thinking, as well as teamwork and collaboration skills. Integrating the "Imagine" method with the 4C model (creativity, critical thinking, communication, and collaboration) enhances the efficiency and engagement of the learning process, fostering essential 21st-century competencies.

Keywords: innovative teaching technologies, "Imagine" method, 4C model, creativity, critical thinking, communication, collaboration, 21st-century skills.

В современном образовательном процессе большое внимание уделяется развитию у учащихся навыков самостоятельного мышления,

творчества и умения работать в команде. Современная педагогика требует от учителя использования интерактивных методик, направленных на активное вовлечение школьников в учебную деятельность. Одним из эффективных инструментов, способствующих развитию креативного, критического и коммуникативного мышления, является метод «Представь себе».

Современный урок должен быть направлен не только на передачу знаний, но и на формирование у учащихся компетенций XXI века — способности рассуждать, сотрудничать, принимать решения и креативно подходить к решению задач. Применение метода «Представь себе» способствует реализации этих целей, поскольку позволяет соединить элементы модели 4К (креативность, критическое мышление, коммуникация и коллаборация) в едином образовательном процессе.

Суть метода заключается в том, что учащиеся работают в группах. Из каждой группы выбирается один ученик, который выполняет роль художника. Остальные члены группы получают изображение, подготовленное учителем, и описывают его художнику, используя фразу «Представь себе...». Например: «Представь себе, что на картине изображено большое дерево с золотыми листьями» или «Представь себе, что на фоне голубого неба летит воздушный шар». Художник не видит оригинала, а создаёт рисунок исключительно на основе услышанных описаний. Этот процесс длится около семи минут, после чего группа представляет готовую работу и обсуждает результат с учителем.

Такой формат деятельности активизирует внимание, развивает у учащихся образное и логическое мышление, умение слушать и воспринимать информацию на слух. Важно, что метод формирует у школьников коммуникативные навыки, способность к сотрудничеству и коллективной ответственности. Участники учатся выражать мысли ясно и последовательно, а «художник» — точно понимать сказанное и превращать слова в визуальный образ.

Метод «Представь себе» эффективен не только на уроках русского языка, где учащиеся расширяют словарный запас, развивают описательную речь и тренируют грамматические конструкции, но и в других предметах. Например, на уроках биологии учащиеся могут описывать внешний вид растений, на истории — сцены из определённой эпохи, на географии — природные ландшафты. Таким образом, метод способствует формированию межпредметных связей, делает обучение комплексным и целостным.

Применение метода также способствует повышению мотивации. Дети с энтузиазмом вовлекаются в процесс, ведь от их описаний зависит конечный результат рисунка. Этот элемент неожиданности и игры превращает обычный урок в творческую лабораторию, где каждый участник ощущает свою значимость. Учитель при этом выступает не как источник знаний, а как фасилитатор, направляющий и поддерживающий учебный процесс.

Заключение

Подводя итоги, можно отметить, что метод «Представь себе» представляет собой эффективный инструмент для реализации принципов современной педагогики. Он объединяет элементы креативности, коммуникации, критического мышления и коллаборации — четырёх ключевых компонентов модели 4К. Метод помогает ученикам не только лучше усваивать материал, но и развивать универсальные навыки: умение слушать, объяснять, сотрудничать и выражать себя через творчество.

Например, при изучении темы «Описание человека» учащиеся могут описывать внешность вымышленного персонажа, а «художник» создаёт его портрет по их рассказу. Или при изучении природы — группа описывает пейзаж, а другой ученик визуализирует его. Такие задания развивают ассоциативное мышление, тренируют память и делают процесс обучения увлекательным и доступным для всех учеников.

Таким образом, метод «Представь себе» не только обогащает образовательный процесс, но и способствует формированию личности

учащегося, способной мыслить творчески, общаться эффективно и работать в команде — качеств, необходимых современному человеку.

Список использованной литературы:

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М., 1999.
2. Пиаже Ж. Психология интеллекта. — М., 2003.
3. Дьюи Дж. Демократия и образование. — М., 2000.
4. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. — М., 2018.
5. Халилова Ш. Р. Интерактивные методы обучения: теория и практика. — Ташкент, 2022.
6. Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. — Jossey-Bass, 2009.
7. Robinson K. Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education. — Penguin, 2015.

XXI ASR KOMPETENSIYALARI ASOSIDA OLIY TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Normurodova Shohsanam Furqat qizi
JDPU magistranti

Annotatsiya: Maqolada XXI asr kompetensiyalari asosida oliy ta'lim jarayonini innovatsion yondashuvlar orqali tashkil etish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari AR/VR texnologiyalari, loyiha asosida o'qitish va blended learning metodlarining talabalarda mustaqil fikrlash, kreativlik va raqamli savodxonlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, xorijiy ilg'or tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari o'rganilgan.

Kalit soʻzlar: XXI asr kompetensiyalari, oliy taʼlim, innovatsion yondashuvlar, AR/VR texnologiyalari, blended learning, loyiha asosida oʻqitish, raqamli savodxonlik

Аннотация: В статье анализируется организация высшего образования с использованием инновационных подходов на основе компетенций XXI века. Результаты показывают, что технологии AR/VR, обучение на основе проектов и смешанное обучение положительно влияют на развитие у студентов самостоятельного мышления, креативности и цифровой грамотности. Также рассматриваются возможности адаптации зарубежного передового опыта к условиям Узбекистана.

Ключевые слова: Компетенции XXI века, высшее образование, инновационные подходы, технологии AR/VR, смешанное обучение, обучение на основе проектов, цифровая грамотность

Annotation: The article analyzes the organization of higher education through innovative approaches based on 21st-century competencies. The results indicate that AR/VR technologies, project-based learning, and blended learning methods positively influence the development of students' independent thinking, creativity, and digital literacy. Additionally, the possibilities of adapting foreign advanced experiences to the context of Uzbekistan are explored.

Keywords: 21st-century competencies, higher education, innovative approaches, AR/VR technologies, blended learning, project-based learning, digital literacy

Kirish

Bugungi globallashuv davrida oliy taʼlim tizimi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omiliga aylanmoqda. XXI asrda taʼlimdan kutilayotgan natijalar faqat nazariy bilim bilan chegaralanmay, talabalarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish, hamkorlikda ishlash va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish kabi kompetensiyalarni shakllantirishni talab etmoqda. Shu bois, oliy taʼlim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish zarurati dolzarb masalaga aylandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga oid qaror va farmonlari mazkur yo‘nalishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ayniqsa, raqamli transformatsiya, masofaviy ta’lim, STEAM va AR/VR texnologiyalarini o‘quv jarayoniga joriy etish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Metodlar

Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy oliy ta’lim jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yo‘naltirilgan. Asosiy metodlar sifatida nazariy tahlil, qiyosiy o‘rganish, amaliy tajriba-sinov va statistik tahlildan foydalangan. Nazariy tahlil yordamida XXI asr kompetensiyalarining mohiyati, talabalarda shakllanishi zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar tizimi aniqlangan. Qiyosiy o‘rganish metodikasi orqali O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida qo‘llanilayotgan innovatsion yondashuvlar Germaniya, Finlyandiya va AQSh kabi ilg‘or davlatlar tajribasi bilan solishtirilgan. Bu yondashuvlar doirasida o‘quv dasturlari, interaktiv ta’lim texnologiyalari va pedagogik metodlarning samaradorligi baholangan.

Amaliy tajriba-sinov metodlari orqali “DigitalPakt Schule” dasturining oliy ta’limga moslashtirish imkoniyatlari tadqiq qilingan. Shu jumladan, AR/VR texnologiyalari, masofaviy ta’lim vositalari, “project-based learning” va “blended learning” metodlari sinov tariqasida joriy etilgan. Talabalar ishtirokidagi eksperimentlar orqali ularning mustaqil fikrlash, kreativlik, muammolarni hal qilish va raqamli savodxonlik darajalari baholangan. Tadqiqot davomida to‘plangan ma’lumotlar deskriptiv va inferensial statistik usullar yordamida tahlil qilindi, shuningdek, talabalarning o‘quv faoliyatiga ta’sir ko‘rsatadigan omillar aniqlashtirildi.

Natijalar

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, innovatsion yondashuvlar oliy ta’limda talabalarning faolligini sezilarli darajada oshiradi. AR va VR texnologiyalari yordamida o‘quv jarayoni interaktiv va vizual jihatdan boyitilib, talabalar nazariy bilimlarni real yoki simulyatsiyalangan muhitda sinab ko‘rish imkoniga ega

bo'ladi. Bu esa o'quv jarayonini faqat informatsion qabul qilishdan amaliy va kritikal fikrlashga yo'naltirilgan faol jarayonga aylantiradi.

Shuningdek, xorijiy oliy ta'lim tizimlarida muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan "project-based learning" metodlari talabalarda ijodkorlik, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. "Blended learning" modeli esa an'anaviy va onlayn o'qitishning uyg'unlashuvini ta'minlab, o'quv jarayonini moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan qiladi.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ushbu metodlarni lokal sharoitga moslashtirish natijasida ta'lim sifati va o'quv dasturlarining xalqaro mezonlarga mosligi oshganligi kuzatildi. Tajriba ko'rsatdiki, talabalar orasida mustaqil o'qish, kritikal tahlil va axborot resurslaridan samarali foydalanish ko'nikmalari ortgan, o'qituvchi bilan talaba o'rtasidagi interaktiv muloqot kuchaygan. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish o'quv jarayonining tezkorligini va talabalarning bilimlarni amaliyotga tatbiq etish darajasini oshirdi

Xulosa

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish uchun oliy ta'lim tizimida an'anaviy pedagogik metodlarni yangilash va interaktiv, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zarur. Bu jarayonda raqamli texnologiyalar, muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish va xalqaro ilg'or tajribalarni integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash, ta'lim jarayonida reflektiv-innovatsion muhit yaratish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu yo'l bilan O'zbekiston oliy ta'lim tizimi global raqobatbardosh bo'lib, talabalarni zamonaviy ish bozoriga tayyorlay oladigan kompetensiyalar bilan ta'minlaydi.

Umuman olganda, oliy ta'lim jarayonini XXI asr kompetensiyalari asosida tashkil etish nafaqat bilim darajasini, balki talabalar kreativligi, mustaqilligi va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga

xizmat qiladi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonining modernizatsiyasi mamlakatning raqamli va ilmiy-innovatsion salohiyatini oshirishga ham hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-231-son qarori, 2024-yil 21-iyun. UNESCO. (2023). Reimagining our futures together: A new social contract for education. OECD. (2022).

2 Education 2030: The Future of Education and Skills. "DigitalPakt Schule" — Germaniya Federal Ta'lim va tadqiqot vazirligi hisobotlari, 2023-yil. Karimov, N., & Abdullayeva, G. (2024). 3 Innovatsion texnologiyalar yordamida oliy ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent: TDPU nashriyoti

5 Xorijiy ilg'or tajribalar asosida tabiiy va aniq fanlarni o'qitishda ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Normurodova Shohsanam Namangan Davlat texnika Universiteti , Ilmiy -amaliy anjuman.(2025).

TARIX DARSLARIDA TADQIQOTGA YO'NALTIRILGAN INNOVATSION METODLAR INTEGRATSIYASI

**Axmedova Nilufar Allayorovna,
Xorazm viloyati PMM,
"Ijtimoiy – iqtisodiy fanlar metodikasi"
kafedrasi o'qituvchisi**

Annotatsiy: Ushbu maqolada tarix darslarida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning innovatsion yondashuvlari, xususan raqamli texnologiyalar, muammoli ta'lim, tadqiqotga yo'naltirilgan metodlar va loyiha asosida o'qitishning afzalliklari yoritiladi. Tarixiy bilimlarni kompetensiyaga yo'naltirilgan holda o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, media savodxonligi, axborot bilan ishlash malakasi va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha amaliy metodik tavsiyalar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmalari, tarix ta'limi, innovatsion metodlar, raqamli resurslar, muammoli ta'lim, tadqiqotga yo'naltirilgan o'quv jarayoni.

Аннотация: В статье рассматриваются преимущества инновационных подходов к формированию навыков XXI века на уроках истории, в частности, цифровых технологий, проблемного обучения, исследовательских методов и проектного обучения. Представлены практические методические рекомендации по развитию у учащихся критического мышления, медиаграмотности, информационной грамотности и навыков совместной работы с акцентом на формирование у них компетенции исторического знания.

Ключевые слова: навыки XXI века, историческое образование, инновационные методы, цифровые ресурсы, проблемное обучение, исследовательское обучение.

Abstract: This article highlights the advantages of innovative approaches to the formation of 21st century skills in history lessons, in particular, digital technologies, problem-based learning, research-based methods and project-based learning. Practical methodological recommendations are provided for the development of students' critical thinking, media literacy, information literacy and collaborative work skills, focusing on the competence of historical knowledge.

Keywords: 21st century skills, history education, innovative methods, digital resources, problem-based learning, research-based learning.

XXI asrda ta'lim jarayonining asosiy vazifasi faktlarni yod oldirish emas, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlovchi, tahlil qiluvchi va izlanishlarga qodir shaxs sifatida shakllantirishdan iborat. Tarix fani esa mazkur maqsadga xizmat qiluvchi eng muhim fanlardan biri bo'lib, unda axborotlarni tanqidiy baholash, bir nechta manbani tahlil qilish, xulosalar chiqarish va dalillarga asoslangan fikr bildirish kabi kompetensiyalar shakllanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, raqamli texnologiyalarning ta'limga kirib kelishi, "raqamli ta'lim" va "innovatsion

metodlar”ga bo’lgan talab tarix darslarining mazmunini zamonaviylashtirish zaruratini kuchaytirmoqda.

Tarix ta’limida XXI asr ko‘nikmalarining o‘rni

Tarix ta’limida XXI asr ko‘nikmalarining o‘rni muhim ahamiyatga ega. XXI asr ko‘nikmalari — bu o‘quvchilarni global raqobatga, murakkab muammolarni hal qilishga, axborotdan ongli foydalanishga va ijodiy fikrlashga tayyorlaydigan ko‘nikmalardir. Tarix fani o‘z tabiati bilan aynan shu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun eng qulay sharoit yaratadi. Tarix o‘quvchilarni **tahlil, fikrlash, dalillash, muloqot qilish, kelajakni loyihalash** kabi jarayonlarga jalb qiladi.

XXI asr ko‘nikmalari 4 ta asosiy kompetensiyani qamrab oladi:

Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish

Ijodkorlik va yangi g‘oyalar yaratish

Muloqot va hamkorlik

Axborot, media va raqamli savodxonlik

Tarix darslari bu kompetensiyalarni tabiiy tarzda shakllantiradi. Masalan, bir xil voqea haqida bir-biriga zid tarixiy manbalarning taqqoslanishi o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi.

Raqamli resurslardan foydalanishning innovatsion yondashuvlari

Raqamli resurslar (online platformalar, sun’iy intellekt, raqamli laboratoriyalar, bulut xizmatlari, AR/VR, tahlil tizimlari va boshqalar) hozirgi kunda jarayonlarni tezlashtirish, o‘qitishni samarali qilish va yangi imkoniyatlar yaratishda muhim o‘rin tutadi. Innovatsion yondashuvlar esa ularni shunchaki ishlatishdan ko‘ra, **maqsadga yo‘naltirilgan va kreativ qo‘llash** usullarini nazarda tutadi. Masalan:

Google Earth va interaktiv xaritalar orqali o‘qituvchi O‘rta Osiyo tarixidagi ko‘chish jarayonlari, qadimgi shaharlarning joylashuvi va savdo yo‘llarini interaktiv xaritalar orqali ko‘rsatganda o‘quvchilarda tasavvur kuchayadi va tarixiy jarayonlarni tahlil qiladi.

Timeline JS yordamida vaqt chizig‘i yaratish yordamida o‘quvchilar tarixiy davrlar bo‘yicha tadqiqot olib borib, interaktiv vaqt chizig‘i yaratish orqali loyiha asosida ishlash kompetensiyasiga ega bo‘ladilar.

AR/VR texnologiyalari o‘quvchilarga qadimgi shaharlarning 3D rekonstruksiyasini, virtual muzeylar va tarixiy janglarning VR ssenariylarini jonli tasavvur qilish imkonini beradi.

Onlayn arxivlar bilan ishlashda o‘quvchilar JSTOR, Europeana yoki O‘zbekiston Milliy arxivi ochiq resurslaridan foydalanib, mustaqil tadqiqot olib boorish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Muammoli ta’lim (problem-based learning) elementlaridan foydalanish

Tarix darsida muammoli vaziyat yaratish orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi kuchayadi. Misol: “Amir Temurning davlat boshqaruvi tizimi nega uzoq muddat saqlanib qoldi?”

O‘quvchilar bu muammoni hal qilish uchun tanqidiy yondoshgan holda manbalarni tahlil qiladi, faktlarni solishtiradi, g‘oya ilgari suradi va dalillar bilan himoya qiladi. Bu jarayon XXI asr ko‘nikmalarini bevosita shakllantiradi.

Tadqiqotga yo‘naltirilgan ta’lim (Inquiry-Based Learning)

Bu yondashuvda o‘quvchi javobni o‘qituvchidan emas, izlanish orqali topadi. Tadqiqot quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

Savol qo‘yish

Ma’lumot izlash

Tahlil qilish

Xulosa chiqarish

Natijani taqdim etish

Masalan: “Buyuk Ipak yo‘lining O‘zbekiston hududidagi bo‘limi shaharlar rivojiga qanday ta’sir ko‘rsatgan?”

O‘quvchi bu savolga xaritalardan, tarixiy manbalardan, foto va hujjatlardan foydalanagan holda javob izlaydi.

Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning)

Tarix fanida loyihalar quyidagicha bo‘lishi mumkin:

“Mahallamdagi tarixiy obidalar”

“Oila arxivi: bobolarimning tarixiy izlari”

“Qadimgi shaharlar xaritasi”

“Tarixiy shaxsning raqamli portreti”

Bu metod o‘quvchilarda ijodkorlik, jamoada ishlash, vaqtni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak tarix fani – o‘quvchini faqat o‘tmish bilan tanishtiradigan emas, balki uni kelajakda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur bo‘lgan XXI asr ko‘nikmalariga ega shaxs sifatida shakllantiradigan muhim fan. Innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalar, tadqiqotga yo‘naltirilgan yondashuvlar va loyiha asosida ta’limning integratsiyasi tarix darslarini mazmunan boyitadi hamda o‘quvchilarning faolligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

- 1.Abdullaeva Q. Tarix ta’limida innovatsion metodlardan foydalanish. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti, 2021.
2. Hasanov B. Muammoli ta’lim texnologiyalari va ularning tarix darslarida qo‘llanilishi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
- 3.Yo‘ldosheva N. “Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar”. Ta’lim va innovatsiya, 2022-y. 3(2), 45–52.
- 4.Karimov R. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: TDPU, 2023.
- 5.Shamsutdinov R., & Jo‘rayev N. *Tarix o‘qitish metodikasi*. Toshkent: Ilm Ziyos, 2019.
- 6.Google Arts & Culture. *Historical exhibitions and virtual tours*.
- 7.O‘zbekiston Milliy arxivi rasmiy sayti – raqamli tarixiy manbalar.
- 8.ZiyoNET. *Tarix faniga oid elektron darsliklar va resurslar*.

II SHO‘BA.
MAKTAB TA‘LIMIDA O‘QUVCHILARNING BILIMI VA
KO‘NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION
TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O‘RNI VA ROLI

TA‘LIMDA KIBERXAVFSIZLIKNING
AHAMIYATI

Jumabayeva Shaxnoza Shakirovna,
Xorazm viloyati PMM
Uzluksiz kasbiy ta‘limni tashkil etish bo‘limi boshlig‘i
Yaxyayev Sobir Jumakulovich,
Qarshi davlat texnika universiteti
“Kompyuter tizimlarining dasturiy va
texnik ta‘minoti” kafedrası dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta‘lim tizimida kiberxavfsizlikni ta‘minlash masalalari, raqamli xavfsizlikning dolzarbligi hamda raqamli madaniyatni shakllantirish yo‘llari tahlil qilingan. O‘zbekiston ta‘lim tizimida raqamlashtirish jarayonining jadallashuvi bilan bir qatorda, axborot xavfsizligiga bo‘lgan ehtiyoj sezilarli darajada ortib bormoqda. Maqolada kiberxavfsizlikni o‘quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kiberxavfsizlik, raqamli madaniyat, ta‘lim tizimi, axborot xavfsizligi, raqamli savodxonlik.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы обеспечения кибербезопасности в системе образования, актуальность цифровой безопасности, а также пути формирования цифровой культуры. В условиях ускоряющегося процесса цифровизации образовательной системы Узбекистана значительно возрастает потребность в обеспечении информационной безопасности. В статье рассматривается кибербезопасность как неотъемлемая часть образовательного процесса.

Ключевые слова: кибербезопасность, цифровая культура, система образования, информационная безопасность, цифровая грамотность.

Abstract: This article analyzes the issues of ensuring cybersecurity in the education system, the relevance of digital security, and ways to develop digital culture. Along with the accelerating process of digitalization in Uzbekistan's education system, the need for information security is significantly increasing. The article considers cybersecurity as an integral part of the learning process.

Keywords: cybersecurity, digital culture, education system, information security, digital literacy.

Asosiy qism

XXI asr raqamli transformatsiyalar davri bo'lib, ta'lim sohasida ham sezilarli o'zgarishlar yuz berib kelmoqda. So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim muassasalarida elektron kundaliklar, masofaviy ta'lim platformalari, onlayn test tizimlari va raqamli kutubxonalar faol joriy etilmoqda. Onlayn testlarga misol qilib umumta'lim maktablari o'qituvchilarining malaka oshirik jarayonida yakuniy imtixonlarini topshirish jarayonini misol qilsak ham bo'ladi. Platforma o'qituvchilarga onlayn testlar va baholarni kuzatish, maqsadli kurslarni onlayn o'qish va sertifikat olish imkonini beradi. Onlinedu.uz platformasi orqali har bir tinglovchi kurs yakunida yakuniy nazorat testini topshirishadi. Bunda nazoratchilar tomonidan tasdiqlash kodi kiritilmasa yakuniy nazorat testi ochib berilmaydi. Bu xam yakuniy testlarini tarqalmasligi, har bir tinglovchi o'zi test topshirishi kabi

Kiberxavfsizlikning o'zi axborotlarga ruxsatsiz kirish, ularni o'zgartirish, axborotlarni tarqatish yoki o'chirishdan himoya qilish tizimidir. Ta'lim muassasalarida bu nafaqat texnik xavfsizlik — serverlar, tarmoq va ma'lumotlar bazasini himoya qilishni, balki pedagogik xavfsizlikni — o'quvchi va o'qituvchilarda ongli raqamli xulq-atvorni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

1. Ta'lim sohasida kiberxavfsizlikning ahamiyati

Ta'lim tashkilotlari katta hajmdagi shaxsiy va institut ma'lumotlarini saqlaydi: o'quvchilar haqida ma'lumotlar, moliyaviy hujjatlar, test natijalari,

elektron darsliklar va boshqalar. Bu ma'lumotlarning noto'g'ri qo'llanilishi yoki yo'qolishi jiddiy muammolarga olib kelishi mumkin.

Quyidagi jadvalda ta'lim tizimida uchraydigan asosiy kiberxavf turlari keltirilgan:

No	Kiberxavf turi	Tavsif	Misol
1	Phishing (soxta xabarlar)	Foydalanuvchini aldab login-parol olish	Soxta e-mail orqali platformaga kirish havolasi yuborish
2	Malware (zararli dasturlar)	Qurilmaga zarar yetkazuvchi dastur	Masofaviy ta'lim platformasiga zararli fayl yuklash
3	DDoS hujumlar	Serverga ortiqcha yuk berish orqali tizimni ishdan chiqarish	Universitet saytining vaqtincha ishlamasligi
4	Ma'lumotlar sizib chiqishi	Ichki ma'lumotlarning noqonuniy tarqatilishi	Talabalarning baholari yoki shaxsiy ma'lumotlari internetga chiqishi
5	Ijtimoiy muhandislik	Odamlarni aldash yo'li bilan axborot olish	O'qituvchi nomidan login so'rash uchun xabar yuborish

CERT-GOV.UZ ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2024 yillarda ta'lim sohasida aniqlangan kiberhujumlar soni 2,5 barobarga oshgan. Bu kiberxavfsizlikni ta'lim siyosatida ustuvor yo'nalishga aylantirish zarurligini bildiradi.

2. Kiberxavfsizlik madaniyati va raqamli savodxonlik

Kiberxavfsizlik madaniyati — bu foydalanuvchilarning raqamli muhitda xavfsiz va ongli xatti-harakat ko'rsatishi demakdir. Raqamli madaniyatni

shakllantirish o'qituvchi va o'quvchilarning quyidagi ko'nikmalarini rivojlantirishga bog'liq:

- kuchli va murakkab parollar yaratish hamda ularni maxfiy saqlash;
- shubhali havolalarga bosmaslik;
- ma'lumotlarni shifrlash usullarini bilish;
- faqat ishonchli manbalardan dastur va ilovalarni yuklab olish;
- shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni o'rganish.

Quyidagi misol bunga yaqqol dalil bo'la oladi. Bir nechta umumta'lim maktablarida 2023-yilda o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra o'quvchilarning 61% phishing xabarlarini haqiqiy deb o'ylagan va 47% o'quvchi parollarini sinfdoshlari bilan bo'lishgan, faqat 26% foydalanuvchi o'z ma'lumotlarini zaxira nusxalashni amalga oshirganligi aniqlangan. Bu raqamlar kiberxavfsizlik madaniyatini maktabdan boshlab shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Kiberxavfsizlikni samarali ta'minlash uchun ta'lim muassasalari quyidagi strategik yo'nalishlarda ishlashi zarur:

Tashkiliy chora-tadbirlar:

- Har bir muassasada axborot xavfsizligi siyosatini ishlab chiqish;
- Kiberxavfsizlik bo'yicha mas'ul mutaxassis tayinlash;
- Doimiy ravishda xavfsizlik auditlarini o'tkazish.

Texnik chora-tadbirlar:

- Ma'lumotlarni shifrlash texnologiyalarini joriy etish;
- Server va tarmoq firewalllarini yangilab borish;
- Ko'p bosqichli autentifikatsiya tizimini yo'lga qo'yish;
- Zaxira nusxalash va bulutli himoya xizmatlaridan foydalanish.

Pedagogik yondashuv:

- O'quv dasturlariga "Kiberxavfsizlik asoslari" modulini kiritish;
- O'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari tashkil etish;
- O'quvchilar orasida kiberxavfsizlik haftaliklari o'tkazish.

Xalqaro tajriba va ularni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash:

Rivojlangan davlatlarda, masalan, Finlyandiya, Janubiy Koreya, AQSh va Estoniyada maktab dasturlariga kiberxavfsizlik asoslari kiritilgan.

Har bir o‘quvchi:

- parol xavfsizligini ta‘minlash,
- zararli havolalarni tanish,
- onlayn etikani saqlash kabi mavzularni o‘rganadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham 2023-yilda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta‘limda kiberxavfsizlikni rivojlantirish yo‘nalishlari belgilangan.

Xulosa

Kiberxavfsizlik — bu faqat texnik masala emas, balki ta‘lim tizimining barqaror va ishonchli faoliyatini ta‘minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. U raqamli jamiyatning asosiy tayanchlaridan biridir. Ta‘limda kiberxavfsizlikni kuchaytirish:

- o‘quv jarayonining uzluksizligini ta‘minlaydi;
- yoshlarning axborot madaniyatini yanada oshiradi;
- mamlakatning raqamli mustaqilligiga hissa qo‘shadi.

Shu sababli, har bir o‘qituvchi va ta‘lim muassasasi xodimi kiberxavfsizlikning oddiy qoidalarini bilishi va ularga amal qilishi zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi qarori. — Toshkent, 2020.
- 2.CERT-GOV.UZ. “O‘zbekiston Respublikasida kiberxavfsizlik holati bo‘yicha yillik hisobot”, 2024-yil.
- 3.Murodova G., Jo‘rayev I. “Ta‘lim tizimida axborot xavfsizligini ta‘minlash masalalari”. — Toshkent: TATU nashriyoti, 2022.

4.UNESCO. “Cybersecurity in Education: Global Review and Recommendations”, Paris, 2023.

5.Soliyev B. “Raqamli madaniyat va axborot xavfsizligi asoslari”. — Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.

8-SINF O‘QUVCHILARINING BIOLOGIYA FANIDAN BILIM VA KO‘NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNING O‘RNI

Imomova Madina Botirovna,

Qori Niyoziy nomidagi TPMI doktoranti

Annotatsiya. Maqolada umumta’lim maktablarida 8-sinf biologiya kursi bo’yicha o‘quvchilarning bilim va amaliy ko‘nikmalarini baholashda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilingan. Raqamli test platformalari, virtual laboratoriyalar, elektron monitoring tizimlari hamda kompetensiyaviy baholash usullarining samaradorligi ilmiy manbalar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: biologiya ta’limi, innovatsion texnologiyalar, baholash, raqamli platformalar, virtual laboratoriya, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация: В статье анализируются теоретико-методологические основы использования инновационных технологий при оценке знаний и практических навыков учащихся 8-го класса по биологии в общеобразовательных школах. На основе научных источников освещается эффективность цифровых тестовых платформ, виртуальных лабораторий, электронных систем мониторинга и компетентностных методов оценки.

Ключевые слова: биологическое образование, инновационные технологии, оценка, цифровые платформы, виртуальная лаборатория, компетентностный подход.

Annotation: The article analyzes the theoretical and methodological foundations of the use of innovative technologies in assessing the knowledge and practical skills of students in the 8th grade biology course in secondary schools. The effectiveness of digital testing platforms, virtual laboratories, electronic monitoring systems, and competency-based assessment methods is highlighted based on scientific sources.

Keywords: biology education, innovative technologies, assessment, digital platforms, virtual laboratory, competency-based approach.

Kirish. Biologiya fani o'quvchilarda tirik tabiat haqidagi ilmiy dunyoqarash, kuzatish, tahlil qilish va tajriba o'tkazish ko'nikmalarini shakllantiradi. 8-sinf biologiya kursida o'quvchilarning murakkab biologik jarayonlarni tushunishi, amaliy tajribalar bajarishi va ekologik madaniyatini rivojlantirish uchun baholash tizimi ilmiy asosda tashkil etilishi lozim.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi baholash jarayonini raqamlashtirish, o'quvchining individual rivojlanishini kuzatish va bilimlarni ob'ektiv o'lchash imkonini bermoqda [1]. Shu sabab maktab ta'limida innovatsion baholash vositalaridan foydalanish biologiya fanining o'zlashtirilish darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Asosiy qism. Biologiya ta'limida baholashning zamonaviy talablari. Biologiya fanida baholash faqat nazariy bilimlarni emas, balki amaliy ko'nikmalarni ham qamrab olishi kerak. Zamonaviy baholash quyidagilarga asoslanadi: kompetensiyaviy yondashuv (analiz qilish, kuzatish, tajriba o'tkazish, xulosa chiqarish); ko'p komponentli baholash (test, laboratoriya ishi, loyihalar, amaliy topshiriqlar); ilmiy-ijodiy faoliyatni baholash; raqamli monitoring; o'quvchining individual rivojlanish xaritasini yuritish.

Bu talablar biologiya fanining ilmiy-amaliy xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllangan [2].

Innovatsion texnologiyalarning baholash jarayonidagi o'rni. *Raqamli test platformalari:* Google Forms, Moodle, Quizizz, Kahoot kabi platformalar

yordamida biologiya fanidan: tezkor diagnostika; avtomatik tahlil va statistik kuzatuv; individual baholash; fan bo'yicha kompetensiyalarni turli darajada baholash imkoniyatlari yaratiladi. Raqamli testlar ayniqsa "Genetika asoslari", "Modda almashinuvi", "Nerv va endokrin tizim" mavzularini mustahkamlashda samaralidir [3].

Virtual laboratoriyalar va simulyatorlar: Biologiyada ko'plab jarayonlar (mitoz, meyoza, DNK replikatsiyasi, fotosintez, qon aylanishi) o'quvchilarga murakkab tuyulishi mumkin. Bundan kelib chiqib, virtual laboratoriyalar quyidagilarga imkon yaratadi: xavfsiz tajriba o'tkazish; ko'zga ko'rinmaydigan jarayonlarni animatsion ko'rinishda o'rganish; murakkab biologik mexanizmlarni modellashtirish; o'quvchi faoliyatini bosqichma-bosqich baholash.

Bu jarayon o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini faollashtiradi va baholashning aniqligini oshiradi [4].

Elektron portfoliolar va monitoring tizimlari: loyiha ishlari; referatlari; laboratoriya ishlari natijalari; rasmlar, kuzatish kundaliklari; ekologik tadbirlar bo'yicha hisobotlari kabi faoliyatlarini yig'ib borish imkonini beradi.

Monitoring tizimlari (Elektron kundalik, Maktab.edu) esa o'quvchining fan bo'yicha rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish va baholashni osonlashtiradi [5].

Sun'iy intellekt asosidagi baholash tizimlari: AI vositalaridan foydalanish biologiya ta'limida: o'quvchilar yozgan biologik insho va hisobotlarni avtomatik tahlil qilish; grafiklar, jadval va sxemalar bo'yicha topshiriqlarni tekshirish; differensial tavsiyalar berish; o'quvchi kamchiliklarini aniqlash imkonini beradi. Bu o'qituvchi vaqtini tejaydi va baholashning ob'ektivligini oshiradi [6].

Innovatsion baholashning afzalliklari: Innovatsion texnologiyalar orqali biologiya fanida: Zamonaviy o'quv metodi shakllanadi. O'quvchilar motivatsiyasi kuchayadi, chunki biologik jarayonlar aniq vizual ko'rinadi. Tajriba va kuzatuv ko'nikmalari rivojlanadi. Baholashning shaffofligi ta'minlanadi. O'qituvchi-o'quvchi hamkorligi kuchayadi. Bu afzalliklar biologiya ta'limining ilmiylik

darajasini oshiradi. Amaliy tavsiyalar: Biologiya kabinetlari virtual laboratoriyalar bilan boyitilishi zarur. 8-sinf mavzulari bo'yicha kompetensiyaviy baholash mezonlari ishlab chiqilishi kerak. Har bir mavzu uchun raqamli testlar to'plami yaratilishi maqsadga muvofiq. Sun'iy intellekt vositalaridan foydalangan holda yozma ishlarni tekshirish yo'lga qo'yilishi kerak. O'qituvchilarning raqamli savodxonligi bo'yicha muntazam treninglar tashkil etilishi lozim.

Xulosa. 8-sinf biologiya fanida innovatsion texnologiyalar yordamida baholash o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, amaliy ko'nikmalari va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Raqamli testlar, virtual laboratoriyalar, elektron portfoliolar va sun'iy intellektga asoslangan baholash tizimlari ta'lim sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Mazkur vositalarni o'quv jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish biologiya ta'limining samaradorligini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Raqamli ta'lim tizimini joriy etish haqida metodik qo'llanma. – Toshkent, 2022.
2. Axmedova, D. *Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar*. – Toshkent: Fan, 2021.
3. Xodjayeva, M. Biologiya ta'limida kompetensiyaviy yondashuv. – TATU nashriyoti, 2020.
4. Johnson, M. *Digital Assessment in Biology Education*. – New York: Springer, 2019.
5. Robson, K. *Virtual Labs for Science Learning*. – London: Routledge, 2020.
6. Smith, A. *AI-Based Evaluation Systems in Secondary Education*. – Cambridge University Press, 2021.

MATEMATIKA DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING BILIM VA KO‘NIKMALARINI BAHOLASHDA NOAN‘ANAVIY TESTLARNING AHAMIYATI

Babadjanov Azamat Kadamovich - Xorazm VPMM
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası katta o‘qituvchisi,
Xolbayeva Salima Marimbayevna -Xorazm VPMM
“Metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi” kafedrası metodisti

Annotatsiya: Matematika darslarida o‘quvchilarni bilimi va ko‘nikmalarini baholashda noan‘anaviy testlarning ahamiyati haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: test, moslik, jadval, tog‘ri ketma -ketlik, savol-javob.

Аннотация: Обсуждается значение нетрадиционных тестов в оценке знаний и умений учащихся на уроках математики.

Ключевые слова: Тест, таблица, правильная последовательность, вопрос и ответ.

Abstract: The importance of non-traditional tests in assessing students' knowledge and skills in mathematics lessons is discussed.

Keywords: Test, bridge, table, correct sequence, question and answer.

Respublikamizdagi ta’lim maskanlarida o‘quvchilar bilimini sinashning test usuli joriy qilinishi ta’lim sifatini oshirishda ijobiy natijalar berayotganligi ma’lum. Ayniqsa bu usul aniq fanlarni o‘rganishda yanada samaraliroqdir. Ammo har qanday yaxshi usuldan ham o‘z o‘rnida va to‘g‘ri foydalanilgandagina ijobiy natijalar berishi mumkin.

Hozirgi paytda aholi zich joylashgan joylarda o‘rta maktablarning har bir sinfida 30-35 ta, hatto undan ko‘p o‘quvchi ta’lim olayotganligi sir emas. Shunday vaziyatda o‘quvchilar bilimlarini sinashning qulay usularidan foydalanilmasa, og‘saki savol-javob usuli yetarlicha samara bermaydi. Chunki o‘quvchilar sonining ko‘pligi va vaqtning kamligi tufayli o‘qituvchi o‘quvchilar bilimini aniqlashga ulgura olmaydi. Bunday vaziyatda test usulidan foydalanish yaxshi natijalar beradi.

Shuning uchun har bir mavzuga yoki har bir bobga mo'ljallangan testlar tuzish lozim.

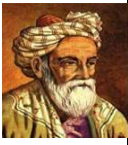
Test usulining yaxshi samara bermasligining sabablaridan biri shundaki, ko'pincha test nomigagina bo'lib, savol va 4-5 ta javobdan iborat bo'lib qoladi. Yoki juda ko'p savollari bir tipdaligi tufayli o'quvchi uni bajarish jarayonida zerikib qoladi. Shuning uchun har bir fan o'qituvchisi test tuzish qonun-qoidalarini, test tuzishga qo'yilgan talablarini, test va uning turlari haqida yaxshi tushunchaga ega bo'lishi kerak.

“Test” atamasi birinchi marta amerikalik psixolog J.Kettel tomonidan 1890-yilda kiritilgan. “Test” atamasi inglizcha “test” so'zidan olingan bo'lib, tekshirish, nazorat, sinov ma'nolarini bildiradi. Pedagogikada “test” atamasi o'ziga xos shaklga va mazmunga, turli qiyinlik darajasiga ega bo'lgan, o'quvchilar o'zlashtirishi darajasini holisona baholash imkoniyatini beradigan topshiriqlar tizimidan iborat. Test topshiriqlari ta'lim natijalarini xolisona nazorat qilishning didaktik va texnologik vositalaridan hisoblanadi.

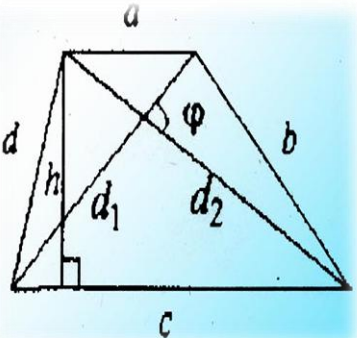
Hozirgi kunda asosan testlarning an'anaviy turidan ko'proq foydalanilmoqda. ammo ushbu testlar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini holisona baholash uchun yetarli emas. Testlarning noan'anaviy turlaridan ko'proq foydalanilsa, o'quvchilarning bilim darajasini aniqlab qolmay, ularni ijodiy yondashishga undaydi va dunyoqarashini kengaytiradi. Quyida matematika o'qituvchilari uchun noan'anaviy testlardan namunalar keltirilgan bo'lib, dars jarayonida keng foydalanilsa maqsadga muvofiqdir.

Quyidagi buyuk allomalarning nomini aniqlang va jadvalga har bir rasm ostiga mos raqamlarni yozing.

1) Al-Xorazmiy; 2) Ibn Sino; 3) Umar Xayyom; 4) Al-Beruniy; 5) Mirzo Ulug'bek; 6) Farobiy; 7) Nasriddin Tusiy

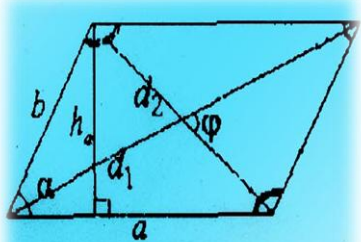
						

2. Rasmda berilgan trapetsiyaning qismlariga mos harflarni aniqlang va yozing.

	Trapetsiya qismlari	Harflar
	Katta asosi	
	Balandligi	
	Kichik yon tomoni	
	Kichik asosi	
	Katta yon tomoni	
	Diagonallarining kesishish burchagi	
	Diagonallari	

3. Rasmda berilgan parallelogrammning qismlariga mos harflarni aniqlang va yozing.

Parallelogramm	Parallelogramm qismlari	Harflar
	Asosi	
	Balandligi	
	Yon tomoni	

	Asosi va yon tomonining kesishish burchagi	
	Diagonallarining kesishish burchagi	
	Diagonallari	

4. Quyidagi matematik soʻzlarni mos taʼriflar bilan juftlang.

1	Tenglama		A	Boshlangʻich tushuncha	
2	Funksiya		B	Ikkita ifodani qiyoslash	
3	Tengsizlik		C	X toʻplamni Y toʻplamga akslantirish	
4	Toʻplam		D	Nomaʼlum qatnashgan tenglikka	
Javob:	1-	2 -		3 -	4 -

5. Geometrik shakllarga mos raqamlarni jadvalning oʻng tomoniga yozing.

1) kvadrat 2) teng tomonli 3) romb 4) parallelogramm 5) teng yonli
6) oʻtkir burchakli 7) trapetsiya 8) oʻtmas burchakli

Geometrik shakllar	javob raqamlar
Uchburchak turlari	
Toʻrtburchak turlari	

Bunday noan'anaviy testlar yordamida barcha o'quvchilarning bilimini bir vaqtda aniqroq baholab, ularni mashg'ulotlarga puxta tayyorgarlik ko'rish, mustaqil o'qishga o'rganish, intizomli bo'lish kabi ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Qolaversa, bunday testlarni tuzishda o'qituvchilarning sabr-qanoati, izlanuvchanligi, ijodkorligi oshadi va dunyoqarashi kengayib boradi. Noan'anaviy testlardan dars jarayonlarida foydalanib borilsa, ta'lim sifatini oshirishda o'z samarasini beradi desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saxayev M.S. Elementar matematikadan masalalar to'plami. – Toshkent: «O'qituvchi», 1977
2. Umrbekov A.U., Shoabzalov Sh.Sh. Matematikani takrorlash – Toshkent: «O'qituvchi», 1989

SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANGAN HOLDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH

Anorboyev Muhammadqodir
JDPU, “Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim” fakulteti,
Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada SI texnologiyalarining ta'lim-tarbiya tizimidagi o'rni, ularni qo'llashning nazariy hamda amaliy jihatlari, afzalliklari va mavjud muammolari tahlil qilingan. Shuningdek, SI asosidagi ta'lim vositalarining o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga ta'siri, ta'lim jarayoniga integratsiyalash mexanizmlari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, innovatsion texnologiya, adaptiv o'qitish, avtomatik baholash, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, raqamli kompetentlik, pedagogik innovatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются направления применения ИИ в системе образования, их теоретические и практические аспекты, преимущества и существующие проблемы. Также анализируется влияние ИИ-инструментов на деятельность преподавателя и обучающегося, а также механизмы интеграции ИИ в учебно-воспитательный процесс.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, инновационные технологии, адаптивное обучение, автоматическая оценка, личностно-ориентированное обучение, цифровая компетентность, педагогические инновации.

Abstract: This paper examines the role of AI in education, its theoretical and practical dimensions, advantages, and challenges. It also analyzes how AI tools influence both teachers' and learners' activities and discusses mechanisms for integrating AI into the teaching and learning process.

Keywords: artificial intelligence, digital education, innovative technology, adaptive learning, automated assessment, personalized education, digital competence, pedagogical innovation

Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish zamon talablaridan biridir, ayniqsa ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'llash. XXI asr ta'lim tizimi yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson faoliyatining barcha sohalarida, jumladan ta'limda ham tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining joriy etilishi ta'limni individuallashtirish, tahliliy baholash tizimlarini yaratish va o'qituvchi mehnatini yengillashtirish imkonini bermoqda. Sun'iy intellekt — bu inson tafakkuriga o'xshash tarzda o'rganish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lgan kompyuter tizimlari majmuasidir. Ta'limda SI texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilar uchun moslashtirilgan ta'lim muhiti yaratish, ularning bilim darajasini real vaqt rejimida baholash hamda o'qituvchiga analitik ma'lumotlarni taqdim etish mumkin bo'ladi.

O‘zbekiston Respublikasida “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Shu bois SI texnologiyalarining pedagogik jarayonga integratsiyasi ilmiy-amaliy jihatdan chuqur o‘rganilishni talab etadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi roli. Sun’iy intellekt ta’lim jarayonida quyidagi asosiy yo‘nalishlarda qo‘llanilishi mumkin:

Adaptiv o‘qitish tizimlari – o‘quvchining individual o‘zlashtirish darajasiga qarab, avtomatik tarzda topshiriqlarni moslashtiruvchi platformalar (masalan, Coursera, Khan Academy, Duolingo).

Avtomatik baholash tizimlari – yozma ishlar, testlar yoki insho tahlilini SI algoritmlari yordamida baholash, natijalarni tezkor qayta ishlash imkonini beradi.

Virtual o‘qituvchi va chatbotlar – o‘quvchiga kechayu kunduz yordam beruvchi, savollarga javob beruvchi sun’iy intellekt agentlari.

O‘quv ma’lumotlarini tahlil qilish (Learning Analytics) – o‘quvchilarning faoliyatini kuzatish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, individual rivojlanish yo‘l xaritasini tuzish.

Bu yo‘nalishlarning barchasi o‘quv jarayonini avtomatlashtirish bilan birga, inson omilini to‘liq bartaraf etmasdan, aksincha, o‘qituvchini qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida ishlaydi. Yaqin kelajakda sun’iy intellekt asosida ishlaydigan “aqlli ta’lim muhitlari”, “virtual o‘qituvchilar”, “raqamli mentorlar” keng joriy etilishi kutilmoqda. Bunday tizimlar o‘quvchilarga nafaqat bilim, balki hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rgatadi. Shuningdek, o‘qituvchilar uchun tahliliy platformalar, avtomatik hisobot tizimlari, onlayn baholash mexanizmlari takomillashadi.

SI texnologiyalarining ta’lim-tarbiya jarayoniga ta’siri. Sun’iy intellekt o‘qituvchi faoliyatini yengillashtiradi: O‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini avtomatik tahlil qiladi, baholash jarayonida insoniy xatoliklarni

kamaytiradi, o'qituvchiga vaqtni tejash va ta'lim mazmuniga e'tiborni kuchaytirish imkonini beradi, o'quvchi nuqtayi nazaridan esa SI texnologiyalari quyidagi ijobiy natijalarni beradi, shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'nalishi, interaktiv o'rganish muhiti, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodkorlik kabi ko'nikmalarni shakllantirish.

Shu bilan birga, SI vositalari yordamida tarbiya jarayonini ham yangi bosqichga olib chiqish mumkin. Masalan, o'quvchilarning axloqiy qarashlarini shakllantirishda SI asosida ishlab chiqilgan virtual stsenariylar, rolli o'yinlar yoki muammoli vaziyatlar orqali tarbiyaviy ishlarga interaktivlik kiritish mumkin.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari. Ta'lim tizimiga SI texnologiyalarini joriy etishda ayrim muammolar mavjud: Texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi; o'qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi pastligi, sun'iy intellektdan foydalanishda axloqiy va maxfiylik masalalari. Bu muammolarni hal etish uchun: o'qituvchilar uchun maxsus raqamli kompetensiya va SI savodxonligi bo'yicha malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish, maktab va oliy ta'lim muassasalarini texnik jihatdan jihozlash, sun'iy intellektdan foydalanishda etika kodeksini ishlab chiqish va qonunchilik asoslarini mustahkamlash zarur. So'nggi yillarda xalqaro miqyosda SI asosida yaratilgan ta'lim platformalari (Google Classroom AI Assistant, ChatGPT for Education, Squirrel AI Learning, Duolingo Max) o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini sezilarli oshirgani kuzatilmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham "MySchool", "EduAI", "Bilim" kabi raqamli loyihalarda sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish tajribalari kengaymoqda. Bu esa milliy ta'lim tizimini global raqamli makonga integratsiyalashuvi yo'lida muhim qadam hisoblanadi. Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion turtki beruvchi kuch sifatida e'tirof etilmoqda. Ular ta'lim sifatini oshirish, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini ochib berish imkonini beradi. Biroq, SI texnologiyalarini samarali qo'llash uchun o'qituvchilarning raqamli madaniyatini rivojlantirish,

axloqiy-me'yoriy me'zonlarni ishlab chiqish va texnik infratuzilmani mustahkamlash zarur. Demak, sun'iy intellekt texnologiyalarini to'g'ri yo'naltirilgan, pedagogik tamoyillarga asoslangan holda tatbiq etish kelajak ta'limining poydevorini mustahkamlaydi hamda O'zbekistonda ta'lim hamda tarbiyani innovatsion rivojlanish strategiyasiga muhim hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoni. — T.: 2020.
- 2.“Ta'lim to'g'risida”gi Qonun. — T.: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2020.
- 3.Nuriddinov, M. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli ta'limning uzviy integratsiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
- 4.Alimova, D. (2022). Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati. Pedagogika jurnali, №4.
- 5.Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign.

TARBIYACHILARDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI

Bobojonova Sharofat Polvonnazirovna
Xorazm viloyati PMM,
“Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari“ kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ahamiyati, usullari va samaradorlik omillari tahlil qilinadi. Pedagogik malaka oshirish, mentorlik, innovatsion texnologiyalar va jamoaviy tajriba almashish kabi metodlarning samaradorligi ko'rib chiqiladi. Maqola

tarbiyachilarning professional salohiyatini oshirish va maktabgacha ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, tarbiyachi, malaka oshirish, pedagogik innovatsiyalar, mentorlik, refleksiya, professional rivojlanish.

Аннотация: В статье анализируются значение, методы и факторы эффективности развития профессиональных компетенций педагогов. Рассматривается эффективность таких методов, как педагогическое обучение, наставничество, инновационные технологии и коллективный обмен опытом. Статья направлена на повышение профессионального потенциала педагогов и повышение качества дошкольного образования.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, педагог, профессиональное развитие, педагогические инновации, наставничество, рефлексия, профессиональное развитие.

Abstract: The article analyzes the importance, methods and efficiency factors of developing professional competencies in educators. The effectiveness of such methods as pedagogical training, mentoring, innovative technologies and collective experience sharing is considered. The article is aimed at increasing the professional potential of educators and improving the quality of preschool education.

Keywords: Professional competence, educator, professional development, pedagogical innovations, mentoring, reflection, professional development.

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish va bolalarning ijtimoiy, kognitiv va emotsional rivojlanishini ta'minlash uchun tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalari muhim ahamiyatga ega. Kasbiy kompetensiyalar – bu mutaxassisning o'z ishini samarali bajarishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmui hisoblanadi. Ularning rivojlanishi pedagogning professional faoliyatidagi muvaffaqiyatni belgilaydi va maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshiradi. Shu sababli, tarbiyachilarda kasbiy

kompetensiyalarni tizimli rivojlantirish samaradorligini o'rganish va takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiya – bu pedagogning bilim, ko'nikma va malakalarini amaliy faoliyatda muvaffaqiyatli qo'llash qobiliyatidir. U quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

1. Bilim komponenti – ta'lim jarayonini tashkil etish, pedagogika va psixologiya asoslarini bilish.

2. Ko'nikma va malaka komponenti – bolalar bilan ishlash, o'yin va didaktik mashg'ulotlarni samarali olib borish, metodik materiallardan foydalanish.

3. Shaxsiy-harakat komponenti – pedagogning ijodiy, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati, o'zini rivojlantirish va jamoa bilan samarali ishlash.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Malaka oshirish kurslari va seminarlar – pedagoglarning yangi metodik va pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Mentorlik va konsultatsiyalar – tajribali pedagoglar tomonidan yosh mutaxassislarga yordam ko'rsatish orqali amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Innovatsion texnologiyalar va o'yinlar bilan mashg'ulotlar – bolalar bilan interaktiv ishlash, kreativ yondashuvni shakllantirish.

Tajriba almashish va professional hamkorlik – pedagoglarning o'zaro tajriba almashishi va muvaffaqiyatli amaliyotlarni o'rganishi.

Refleksiya va o'zini baholash metodlari – pedagog o'z faoliyatini tahlil qilib, zaif tomonlarini aniqlaydi va rivojlantirishga yo'naltiradi.

Tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish samaradorligi bir necha omillarga bog'liq:

Shaxsiy motivatsiya – pedagogning professional rivojlanishga intilishi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining tashkiliy sharoiti – treninglar, seminarlar va resurslarning mavjudligi.

Rahbarlik va mentorlik tizimi – tajribali rahbarlarning pedagoglarni qo‘llab-quvvatlashi.

Innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo‘llash – pedagoglarning o‘z ish jarayonini takomillashtirishga qiziqishi.

Jamoaviy hamkorlik – pedagoglarning bir-biridan o‘rganish imkoniyati.

Tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, bolalarning rivojlanish salohiyatini maksimal darajada amalga oshirish va pedagogning professional muvaffaqiyatini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Samarali rivojlantirish metodlari – malaka oshirish, mentorlik, innovatsion texnologiyalar va jamoaviy tajriba almashishdir. Shu bilan birga, pedagogning shaxsiy motivatsiyasi va refleksiya qobiliyati ham kasbiy kompetensiyalarni oshirish samaradorligini belgilovchi muhim omillardir.

Kasbiy kompetensiyalar pedagogning professional faoliyatini samarali bajarishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmuini ifodalaydi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyachilarning malakasi bolalarning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Shu sababli, tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni tizimli rivojlantirish samaradorligi ta’lim sifati va bolalarning muvaffaqiyatiga ta’sir ko‘rsatadi.

Tarbiyachi – maktabgacha ta’lim tizimining asosiy ustunlaridan biri bo‘lib, u yosh avlodning intellektual, emotsional, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki bolalarning shaxsiyati shakllanishida murabbiy, yo‘naltiruvchi va namuna bo‘luvchi sifatida faoliyat ko‘rsatadi. Shu sababli, tarbiyachi kasbi jamiyatdagi eng muhim va mas’uliyatli kasblardan biri hisoblanadi.

Tarbiyachi kasbining ahamiyati

1. Shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish

Tarbiyachi bolalarga muloqot, hamkorlik va muomala madaniyati ko‘nikmalarini o‘rgatadi. Shu bilan birga, bolalarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

2. Intellektual va bilim berish vazifasi

Tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim olishi, tasavvurini kengaytirishi va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishida muhim rol o'ynaydi. Bu esa bolalarning keyingi ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

3. Axloqiy va emotsional tarbiya

Tarbiyachi bolalarning ijobiy xulq-atvorini shakllantiradi, sabr-toqat, hurmat, mehr-muhabbat va hamjihatlik kabi fazilatlarni singdiradi. U bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalashni o'rgatadi va emotsional barqarorlikni rivojlantiradi.

4. Jamiyat va madaniyatni rivojlantirishga hissa qo'shish

Tarbiyachilar yosh avlodga milliy qadriyatlar, madaniyat va odatlarni o'rgatadi. Shu tariqa, ular kelajak avlodning barkamol shaxs sifatida shakllanishida bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyachi kasbi yosh avlod tarbiyasida markaziy o'rin tutadi. U bolalarning intellektual, emotsional, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishini ta'minlaydi, shuningdek jamiyatning madaniy va ma'naviy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu bois, tarbiyachilarning kasbiy malakasi va shaxsiy fazilatlari yuqori darajada bo'lishi bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishini kafolatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish maktabgacha ta'lim sifatini oshirish va bolalarning rivojlanish salohiyatini maksimal darajada amalga oshirishda muhimdir. Samarali rivojlantirish metodlari malaka oshirish, mentorlik, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va jamoaviy tajriba almashishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, pedagogning shaxsiy motivatsiyasi va refleksiya qobiliyati ham kasbiy kompetensiyalarni oshirish samaradorligini belgilovchi muhim omillardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Axmedova, N. (2020). Maktabgacha ta'limda pedagogik faoliyat va tarbiyachining roli. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.

2. Karimov, B. (2019). Tarbiyachi kasbi va yosh bolalar tarbiyasidagi ahamiyati. Toshkent: Fan va ta'lim.
3. Islomova, D. (2021). Maktabgacha ta'lim muassasalarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish. Toshkent: Ma'naviyat.
4. Mirzaeva, S. (2018). Bolalarni ijtimoiy va emotsional rivojlantirishda tarbiyachining roli. Toshkent: Pedagogika.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2020). Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent.
6. Rustamova, F. (2017). Tarbiyachi kasbiy malakasi va yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati. Toshkent: Pedagogik tadqiqotlar.

**TA'LIM-TARBIYA JARAYONI-
MILLATIMIZNING, XALQIMIZNING BUGUNI VA ERTANGI KUNI.
IJODKORLIK-TA'LIM-TARBIYANING BOSH MAQSADI**

**Matchonova Nasiba Durumovna
Xorazm viloyati Xonqa tuman 51-maktabning
ma'naviy va ma'rifiy
ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari
Axmedova Gulnoza Faxrutdin qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
"Maktabgacha ta'lim va tabiiy fanlar"
kafedrasi o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari, o'quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida, yoshlarda mustaqil

fikrlash, ijodkorlikni shakllantirishga doir tizimli ishlar amalga oshirilganligi bayon qilingan.

Kalit soʻzlar: taʼlim, tarbiya, sifat, ijodkorlik, tizim, talaba, tarbiyalanuvchi, oʻquvchi, bilim, koʻnikma, fikr.

Абстрактный: В данной статье утверждается, что в целях повышения качества и эффективности образовательной системы сформировать современные знания и умения у детей дошкольных образовательных организаций, воспитанников и студентов, обеспечить тесное сотрудничество и интеграцию образовательных систем и сферы науки, обеспечить целостность и непрерывность образования, сформировать у молодежи самостоятельное мышление и творческие способности.

Ключевые слова: образование, воспитание, качество, творчество, система, ученик, стажер, обучающийся, знание, умение, идея.

Abstract: In this article, it is stated that systematic work has been carried out to improve the quality and efficiency of the educational system, to form modern knowledge and skills in preschool children, pupils and students, to ensure close cooperation and integration between educational systems and the field of science, to ensure the integrity and continuity of education, to develop independent thinking and creativity in young people.

Key words: education, upbringing, quality, creativity, system, student, trainee, reader, knowledge, skill, idea.

KIRISH

Bugun taʼlim-tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish maqsadida amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar, insonlarning ongu-tafakkurini oʻzgartirishga qaratilayotgan Prezident Farmoni va Qarorlari ijrosini taʼminlash, sohada yuzaga kelayotgan muammo va kamchiliklarni bartaraf etish, eng asosiysi, maktab oʻquvchilari qalbini muhandislari boʻlmish oʻqituvchi va pedagoglarning

jamiyatdagi o'zni va nufuzini oshirish davlatimiz siyosatining uzviy bo'g'ini sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'lim tarbiya jarayoni shaffof, halqaro demokratik andozalar va jahon standartlari me'yorlari asosida tashkil etilmas ekan, bilingki, bu tizimda oqsashlar xatoliklar bo'laverishi tabiiy hol.

Ta'limni tarbiyadan hech qachon ajratib bo'lmaydi. Ta'lim-tarbiya jarayonida millatimiz, xalqimizning buguni va ertangi kun taqdiri mujassam. Shu ma'noda bugun Prezidentimiz boshchiligida ta'lim va tarbiya sifatini keskin oshirishga qaratilgan farmonlar va qarorlar, Vazirlar Mahkamasining qarorlarini olamizmi, O'zbekistonda dunyoviy ta'lim integratsiyasin kuchaytirishga qaratilgan forumlar, yirik uchrashuvlar, xalqaro konferensiya va seminarlarni olamizmi, u ham bo'lsa, bitta maqsad:qanday qilsak, ta'lim-tarbiya jarayonida jahonda yuksak darajada o'z o'rnimiz bo'ladi.

So'nggi yillarda mamlakatda ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, bog'cha tarbiyalanuvchilari, o'quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, milliy ta'lim-tarbiya tizimining amaldagi holati uni zamon talablari asosida modernizatsiya qilish, yoshlarni yuksak bilim-ma'rifat egalari, jismoniy va ma'naviy sog'lom insonlar etib tarbiyalash, ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog xodimlari nufuzini oshirish, ularning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish bo'yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etmoqda.

ASOSIY QISM

Mamlakatimiz ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, jamiyatimizda o'qituvchi va pedagog xodimlar, ilmiy va ijodkor ziyolilarga bo'lgan hurmat-e'tiborni yanada oshirish, o'quvchilarning kasbiy mahoratini

rivojlantirish, tizimda xususiy sektor ishtirokini kengaytirish maqsadida qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Tarbiya-muayyan, aniq maqsadga va har tomonlama ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni tarbiyalash uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon, insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan hissiyotlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yig'indisi. Tarbiya jarayoni-o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayoni. Demakki, insonning shaxs bo'lib rivojlanishi, uning odatlari, xulqi qay darajada bo'lishi, dunyoqarashi, ongi his-tuyg'ularini shakllantirish tarbiya jarayonida hosil bo'ladi. Shaxsning jamiyatdagi o'rnini topishi, his-tuyg'u, kechinmalarini yo'nalishi, o'sishi tarbiyaga bog'liq. O'z-o'zini tarbiyalash shaxsni o'zida ijtimoiy qadrga ega bo'lgan fazilatlarni hosil qilish, takomillashtirishga hamda salbiy xislatlarini bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyat. Inson hayotidagi har xil illat va nojo'ya holatlar tarbiyadagi xato tufayli kelib chiqadi. Bolalikdan tarbiya to'g'ri yo'naltirilsa bunday "og'ishlar" bo'lmaydi. Jamiyatdagi, ijtimoiy hayotdagi talablarga javob beruvchi shaxsni shakllantirish tarbiyaning mazmunini tashkil etadi. Talablar bilan birga boshqa insonlarni hurmat qilish o'zgalar fikrini tinglash, insonparvarlik va ilm olish, ilmga intilish tarbiyaning muhim tamoyillaridandir. Yana insonda e'tiqod, hayotga nisbatan qarashlar, o'zini-o'zi anglashi, keng fikr yuritishi, o'zini va boshqalarni fikri, g'oyalari, qarashlarini baholashi ham tarbiyaning muhim unsurlaridan biridir.

Tarbiya pedagogikaning ham asosiy tushunchalaridan biri hisoblanadi. Pedagogikada tarbiya ikki ma'noda farqlanadi: keng ma'nodagi tarbiya va tor ma'nodagi tarbiya. Keng ma'noda tarbiya-shaxsga jamiyatning ta'sir etishi, ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Ya'ni, shaxsning jamiyat talablariga javob berishiga va jamiyatning ta'siri natijasida shaxsni rivojlantirishga yo'naltirilgan tarbiya. Tor ma'nodagi tarbiya-pedagogik jarayon sharoitida ta'lim maqsadini

amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati hisoblanadi. Bunda, tarbiya ma'lum bir ta'limni o'rganish maqsadida tashkil etiladi va pedagog va o'quvchining faoliyat jarayoni tushuniladi. Bundan bilinadiki, tarbiyaning maqsadi jamiyat uchun komil, ilmiy, yetuk, barkamol insonni shakllantirishdan iboratdir.

Shaxsni kamol toptirishdagi asosiy tushuncha ham bu tarbiyadir. Shaxsni jamiyat talabidan kelib chiqib shakllantirishni tarbiya desak, tarbiya ham sohasiga ko'ra turlarga bo'linadi. Aqliy tarbiya, mehnat tarbiyasi, jismoniy tarbiya. Ta'lim muassasasidagi yo'nalishlarga asosan ekologik, iqtisodiy, huquqiy, fuqarolik, siyosiy, axloqiy tarbiyaga bo'linadi.

Tarbiyaning umumiy vazifalari:

jamiyat a'zolarining maqsadga yo'naltirilgan rivojlanish hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoit yaratish;

jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos yetarlicha hajmdagi "inson kapitalini" tayyorlash;

madaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;

ma'lum jins, yoshi va ijtimoiy kasbiy guruhlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Tarbiya xalqimiz uchun abadiy yo'qolmaydigan qadimiy tushuncha hisoblanadi. Axloq, ta'lim, odob, tarbiya kabi tuyg'u-tushunchalar qonimizga singib ketgan qadriyatimizdir. Qadimdan tarbiyaga, maktab, ta'lim sohasiga jiddiy e'tibor qaratishgan. Buyuk ajdodlarimiz Behbudiy, Abdulla Avloniy, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Abu Ali ibn Sinolarning asarlarida ham bu qarashlar o'z ifodasini topgan. Millatimizning madaniyati qanchalik boy ekanligini ham shundan bilib olsak bo'ladi. Ma'rifatparvar jadid bobomiz Abdulla Avloniy ta'lim va tarbiya, maktab ochish, yoshlarni bilimli ma'naviyatli qilib tarbiyalash haqida qator ishlarni olib borganlar. Ko'plab asarlarida ta'lim olish, bilim va tarbiyaning

mazmuni va mohiyatini yoritib bergan holda, insonlarni ta'lim, tarbiya olishga undash, pand-nasihat shaklida yozadi. Ayniqsa, tarbiya haqida bildirgan fikrlari hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmasdan, biz uchun kerakli bo'lgan ko'nikmalarni o'zida saqlab qolgan. Avloniyning pedagogik qarashlari bugungi kundagi maktablarning yaratilish asosiga beqiyos hissa qo'shgan. Ma'rifatparvar adibning milliy qadriyatlarimizni kuylagan asarlari o'zbek adabiyoting bebaho xazinasidir. Bu asarlarda milliy ruh, ilm-ma'rifat tushunchalari ilgari surilgan. O'z davrida bu asarlar yoshlarni fikr doirasini kengaytiribgina qolmay, ularni mehnatga, kitobga, maktabga, Vatanga bo'lgan muhabbatini oshirishga xizmat qilgan. Shoir she'rlarida asosan, maktab, maorif, ilm va fan tushunchalari ulug'langan. Ya'ni ilimli, ma'rifatli kishigina jamiyatga foydasi tegadigan shaxs bo'lib yetishadi. Bu g'oyalarni shakllantirishda esa tarbiyaning o'rni beqiyosdir.

Abdulla Avloniy bolalarning tarbiya topishida, ularning qalbida axloqiy, ma'naviy barkamollikni o'stirishda asosiy kuch maktab ekanligini ta'kidlab o'tadi. "Tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamoq, vujudimizni quvvatlantirmoq, axloqimizni kuchlantirmoq, zehnimizni rivojlantirmoq lozim". Bundan kelib chiqadiki, tarbiya berish ishini bola tug'ilgandan boshlash maqsadga muvofiqdir. Insonga tarbiya hayoti davomida jamiyatdagi o'rni belgilab beruvchi tushunchadir. Shu o'rinda jahon adabiyoti vakili Migel de Servantesning "Xush xulqli, yaxshi tarbiya ko'rgan kishi yaqinlari, yor-u do'stlari uchun misli o'chmas chiroqdir" degan misralari ayni haqiqatdir. Xalqni, millatni ravnaq topishi, rivojlanishi va aksincha, jaholatga yuz tutishi shakllanib kelayotgan "inson kapitali"ning ma'rifati, ma'naviyati, ilmi va ko'nikma darajasiga bog'liq. Bu xususiyatlarni kamol toptirish uchun tarbiya jarayoni to'g'ri va to'liq holda olib borilishi darkor. Kimnidir baholashda biz, avvalo, uning tarbiyasidan kelib chiqib fikr yuritamiz. Chin ma'nodagi yuksaklikka eltuvchi yo'l tarbiyadan boshlanadi. Zero, ta'limni tarbiyadan, tarbiyani ta'limdan ayro holda tasavvur etib bo'lmaydi. Yetuk inson darajasining ilk qadami bu tarbiyadir. Shaxs uchun dunyoga, barkamollikka yo'lning debochasi tarbiyadan boshlanadi. Asrlar mobaynida

ulug‘lanib kelinayotgan komil inson tushunchasi tarbiya asosiga qurilgandir. Har bir insonning shaxsi, xarakteri hattoki, dunyoqarashi uning olgan tarbiyasidan kelib chiqadi. Insonlarning sizga bo‘lgan munosabati ilm yoki kasb darajangiz emas, balki odob-axloq va tarbiyangiz asosida hosil bo‘ladi. Biror bir shaxsga nisbatan bo‘lgan hurmat ham aynan shu tarbiyalanganlik xususiyati mavjudligi boisdir.

Taniqli ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir”, degan chuqur ma’noli so‘zlari naqadar haqiqat ekanini yaxshi anglaymiz. Tarbiya masalalariga e’tiborsiz qaralgan vaziyatda yuzaga keladigan ko‘ngilsizliklar ham, u keltirib chiqaradigan zararli oqibatlar ham barchamizga ayon.

Go‘yo ko‘pchilikning farzand tarbiyasi bilan band bo‘lishga ortiqcha vaqti yo‘q emish. Vaholanki, tarbiya masalalari bilan ortiqcha vaqtda emas, har daqiqada shug‘ullanish darkor. Olimlarning aniqlashicha, bir sutkada farzand tarbiyasi uchun faqatgina o‘n ikki daqiqagina vaqt ajratadigan ota-onalar bor ekan. Bu daqiqalar ham asosan dasturxon atrofida o‘tirganda, bola ko‘chaga chiqayotganda, maktabga ketayotgandagi beriladigan kichik tanbehlarga sarf bo‘larkan, xolos.

Buyuk vatandoshimiz Imom G‘azzoliy “Bolalar ota-onalariga berilgan bir omonatdir. Bolaning qalbi har qanday naqshu tasvirdan xoli bir qimmatbaho gavhardir. U qanday naqsh solinsa, qabul qiladi, qayoqqa bukilsa, egiladi. Agar yaxshilikka o‘rgatilsa, shu bilan o‘sadi va dunyoyu-oxiratda saodatga erishadi. Uning savobiga ota-onasi ham, har bir muallimu-ustozlari ham sherik bo‘ladilar. Agar yomonlikka odatlantirilsa, hayvonlardek o‘z holiga tashlab qo‘yilsa, oxir-oqibat halok bo‘ladi. Gunohi esa uning tarbiyasi uchun javobgar bo‘lganlarning gardaniga tushadi”, deganlar. Zero, bugun ilm-fan va ta’lim izchil rivojlanib borayotgan bir davrda hech shak-shubhasiz tarbiya ta’limning asosida turishi shartdir. Shunday ekan, ilm-fan ta’lim-tarbiya asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, har bir pedagog, muallim va ustozning ta’lim berishdan maqsadi-kelajagi porloq, Vatan va el-yurt xizmatida turadigan kadrlarni tarbiyalash bo‘lar ekan, bunday ta’lim-tarbiya o‘z samarasini bermay qolmaydi.

Ya'ni, bugungi kunning o'qituvchi va muallimi o'zi ta'lim berayotgan shaxsga fidoiylilik bilan ta'lim berishi, qolaversa, jonkuyar tarbiyachi bo'lishi shart.

Shuni unutmasligimiz kerakki, yurt kelajagi, Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimiz va yoshlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liqdir. Shu sababli har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, unib-o'sib kelayotgan yoshlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta'lim – tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak.

Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan.

Odobli, bilimdon, mehnatsevar, iymon-e'tiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning eng katta boyligidir. Darhaqiqat, har bir farzand shaxsi oilada shakllanadi. Demak, oila-barkamol avlod poydevori hisoblanadi. Shunday ekan, oilada farzandlarni axloqiy-huquqiy jihatdan tarbiyalash, ayniqsa, adolat, burch, vatanparvarlikni shakllantirish, ona Vatanni sevish hissini uyg'otish o'ta muhim hisoblanadi.

Oilada farzandlarni o'z burchiga sadoqat ruhida tarbiyalash mas'uliyat, onglilik, vijdon kabi fazilatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bunda ota-onaning o'zaro samimiy munosabati, ularning farzandlari bilan yaqin, do'stona munosabatda bo'lishi, ularning kelajakdagi orzu-maqсадlarini tushunib olishlari, farzandlarning sog'-salomat voyaga yetishlari uchun asos bo'ladi.

Inson tarbiya jarayonida yaxshi xulq-atvorga, odatlarga va aql-farosat omillariga ega bo'lgan bo'lsa, hayot saboqlarini shunchalik yaxshi anglaydi va yaxshi ishlarni amalga oshiradi, va aksincha, qanchalik tarbiyasi kam, hayotiy ko'nikmalari oz bo'lsa, bunday shaxs ba'zan bilib yoki bilmay yomon ishlarga qo'l uradi.

Bolalar tarbiyasida tezda ijobiy natijalarga erishish uchun ularga bilim berish bilan birga, ma'lum mehnat jarayonlariga jalb etish, kasb va mutaxassislik sir-sinoatlarini qo'shib o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Tarbiya ishining ba'zan samarasiz bo'lishiga asosiy sabablardan biri tarbiya jarayonida tartib-intizomning bo'lmasligidir. Shaxs qanchalik mehr-muhabbat va tartib-intizom asosida tarbiyalansa, yomon xatti-harakatlardan shunchalik uzoq bo'ladi.

Tarbiyaning asosiy maqsadi yoshlarni baxt-saodatli, o'z zamonasining aziz, hurmatli va fidoyi kishisi qilib tarbiyalashdan iborat.

Tarbiyaning murakkabligi shundaki, u hech qachon tugamaydi, ya'ni kishi tug'ilganidan to o'lguniga qadar zarur bo'ladi.

Tarbiyaning ikki asosi bor: fazilatni qo'riqlaydigan go'zal axloq va yaramas yo'ldan, yomon ahvolga tushishdan saqlaydigan hushyorlik. Ota farzandini dunyo olovidan qanchalik himoya qilsa, oxirat olovidan undan-da ko'proq himoya qilmog'i kerak. Odob-u tarbiya vositasida yaxshi xulqlarni o'rgatish, yomonliklardan qaytarish, to'kin-sochinlikka odatlantirmaslik, zeb-u ziynatga muhabbat uyg'otmaslik bilan ota farzandini oxirat olovidan asraydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, faqatgina bir kishi uchun emas, insoniyat uchun tarbiyadan muhimroq tushuncha yo'q. Xitoy donishmandi Syun-Szi "Chaqaloqlar bir xil yig'laydi. Katta bo'lganlarida esa turli qiliqlar qilishadi. Bu- tarbiyaning oqibati", Olmon faylasufi Immanuel Kant o'z asarida "Inson faqat tarbiya orqali inson bo'ladi, uning qandayligi tarbiyaning natijasidir", degan fikrlarni bildirib o'tishgan.

Farzand tarbiyasi qanchalik erta boshlansa, tarbiya natijasi shunchalik samarali bo'ladi. Chunki erta yoshda ularni yaxshilik tomon burish osonlik bilan kechadi. Tarbiasizlikdan vujudga kelgan yomon xulq va odatlarni keyinchalik qayta tarbiyalash yo'li bilan tuzatish mumkin. Ammo buning uchun ko'p mehnat sarf qilishga to'g'ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Xayrullayev, B. To‘xliyev, Sh. Qurbonov, X. Masudov, M. Qurbonov PEDAGOGIKA TARIXI, 2004 yil.
2. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).
3. Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINING AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).
4. Al Buxoriy Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil. Sahihi Buxoriy: Al-jome’ as-Sahih. //Ishonarli to‘plam. 1- kitob. – T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 712 b.
5. Ананев Б.Г. Человек как предмет познания.-Л.: ЛГУ. 1968.- 340 с. Апресян Г.З. Ораторское искусство. М., Изд-во Моск. университета, 1978. – 280 с.
6. Barkamol avlod orzusi //Tuzuvchilar: Sh.Qurbonov, H.Saidov, R.Ahliddinov. – To‘ldirilgan 2–nashri. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2000. – 248 b.
23. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: “Sharq”, 1997. – 63 b.
7. “Barkamol avlod yili” davlat dasturi to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. “Adolat” gazetasi, 2010 yil, 29 yanvar.
8. Batarshchev A.V. Psixodiagnostika sposobnosti k obshcheniyu ili kak opredelit organizatorskiye i kommunikativniye kachestva lichnosti.- M.: Gumanit. Izd. Tsentr VLADOS, 1999.- 176 s.
9. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. //Ped. fanlari dokt. ilmiy dar. uchun diss. – T.: 2007.- 305 b.
10. Бизяйева А.А. Рефлексивный процесс в сознании и деятельности учителя: Дисс. канд. психол. наук.- С.- Пб.- 1993.- 190 с. 28. Биков А.К.

Теория и практика развития педагогического мастерства преподавателей
высшей военной школы.//Дисс. докт. пед. наук.- М. 2000.

TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANISHI

**Masharipov Muzaffar Rashidbekovich,
Xiva shahar Ogahiy ijod maktabining oliy toifali
biologiya fani o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish usullari yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar, hamda pedagogik texnologiyalarning ahamiyatini anglashga oid tavsiyalar berilgan

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiyalar, uzluksiz ta'lim tizimini joriy etish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik xaritasini tuzish.

Аннотация: В данной статье представлены методические рекомендации по эффективному использованию современных педагогических технологий, а также даны советы, направленные на понимание значимости педагогических технологий.

Ключевые слова: Педагогические технологии, внедрение системы непрерывного образования, личностно-ориентированное обучение, составление педагогической карты.

Annotation: This article provides methodological guidelines on effective ways of using modern pedagogical technologies and offers recommendations aimed at understanding the importance of these technologies.

Keywords: Pedagogical technologies, implementation of a continuous education system, learner-centered instruction, development of a pedagogical map.

Respublikamizdagi ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan barcha tadbirlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchi hamda kadrlar tayorlash

sohasidagi davlat siyosati, uzluksiz ta'lim tizimini joriy etgan holda har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni voyaga yetkazishdir.

Mamlakatimiz taraqqiyotining muhim sharti malakali va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, iqtisod, fan, madaniyat, zamonaviy texnika va texnologiyalarning ilg'or yutuqlarini amalda tadbiq etishdir. Uzluksiz ta'limni joriy etish va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilishni o'z ichiga olgan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni amalga oshirishda mavjud ta'lim va kadrlar tayorlash tizimini tubdan o'zgartirishga, zamonaviy fan va texnika yutuqlarini hayotga tadbiq etishga, barcha ta'lim muasasalarida ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishga va ta'lim tizimini dunyo standartlari darajasiga ko'tarishga e'tibor qaratilishi lozim. O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tuzilgan o'qitish metodlari va pedagogik texnologiyalarini takomillashtirish ijodiy gurihining tarifi bo'yicha "pedagogik texnologiya – ta'lim oluvchi shaxsga yo'naltirilgan, demokratik hamda takrorlanuvchi o'qish natijalarini kafolatlaydigan ma'lum jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimiy metodidir", - deyilgan.

Pedagogik texnologiya qo'yilgan ta'lim maqsadlariga turli uslubiy majmualar yordamida erishish yo'li sifatida qaraladi.

Ingliz tilini o'rgatishda amaliy mashg'ulotlarning texnologik xaritasini yangi pedagogik texnologiyalar asosida tuzishda qo'llanilayotgan usul mashg'ulot samaradorligini oshirishi, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi, bilimlarning puxta egallanishini ta'minlashi, talabalarda mustaqil fikrlash malakalari va ko'nikmalari shakllantirilishiga e'tibor qaratilishi lozim. Ta'lim jarayoni samaradoligi va natijaviyligiga erishishda axborot texnologiyalari va pedagogik texnologiyalar juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda internetdan istalgan mavzuga oid istalgancha ma'lumotni olish mumkin, yangi pedagogik texnologiyalar turlari ham son- sanoqsiz. Ushbu ikki manba va an'anaviy uslublardan foydalangan holda amaliy mashg'ulot uchun eng kerak, eng qulay va tushuntirishning eng oson yo'lini topish pedagogning kasb mahoratiga

bog'liqdir. Har qanday axborot texnologiya vositalari va yangi pedagogik texnologiyalar kerakli joyda to'g'ri qo'llangandagina kutilgan ijobiy natijani beradi.

Mashg'ulotning pedagogik xaritasini tuzishda o'qituvchi har bir etap uchun nima mos kelishini oldindan taxmin qila olishi lozim, chunki o'qituvchi o'zi dars berayotgan guruh talabalarining bilim darajasi, qiziqishlari, darsdagi faolligini yaxshi biladi (yangi guruhlardagi birinchi darslar bundan mustasno). Nofilologik OTMlarda xorijiy tilni o'rgatishda ikki muhim jihatga e'tibor qaratish lozim:

Birinchi jihati, bu- xorijiy tilga xos bo'lgan fonetika, grammatik qoidalar, kundalik nutqda foydalaniladigan leksika, dialogik va monologik nutq faoliyati, o'qish texnikasini oshirish, tinglab tushunish malakalari bo'lsa;

Ikkinchi jihati, bu- sohaga xos atamalarni o'rgatish, ilmiy-texnik adabiyotlarni o'qish, tushunish, tahlil qilish va o'z munosabatini bildirish ;

Ushbu ikki jihat har bir mashg'ulotni bir-biriga bog'langan ikki qismdan iborat qilib tashkil etishni taqozo etadi.

Amaliy mashg'ulotlarning har bir etapida o'ziga mos keladigan pedagogik texnologiyalardan foydalanilsa, ta'lim jarayoni samaradorligi va natijaviyligi yanada oshishiga erishiladi. Yuqorida aytib o'tilganidek, har bir etapga mos pedagogik texnologiyalarni tanlash va uni mohirlik bilan qo'llay olish o'qituvchining vazifasidir.

1-qadam. Masalani qo'yish. O'qituvchi har bir guruhga muhokama uchun mavzu beradi.

2-qadam. Har bir guruh o'z mavzusi ustida ishlaydi. (odatda 5-10 minut).

3-qadam. Kichik guruhlar qo'shni guruhlar masalasi yechimiga o'z fikrini bildirishi. Har bir kichik guruh doira bo'ylab g'oyalar yozilgan katta varaqni uzatishi mumkin.

4-qadam. Qo'shni masala echimini oxirigacha etkazish. Har bir kichik guruh varaqqa yozilgan qo'shni guruh g'oyalarini o'rganadi; savol belgisi bilan rozi bo'lmaganlarini belgilaydi; Qo'shni masala echimi bo'yicha o'z

g'oyalarini yozadi. 5 minutdan keyin guruhlar doira bo'ylab keyingi kichik guruhga o'tib, yana joylari bilan almashadi. Siljishlar soni kichik guruhlar (qo'yilgan masalalar) soniga teng.

5-qadam. O'z masalasiga qaytish. Masaladan masalaga doira bo'yicha o'tishlar har bir kichik guruh o'zining dastlabki masalasiga qaytish bilan tugallanadi. Bunda eng muhimi talabalarning berilayotgan vazifani bajara olishiga ishonch hosil qilishiga erishishdek psixologik jarayonni nazardan qochirmaslikdir.

Agar bilim darajasi yuqori bo'lgan guruhga oson vazifa berilsa, yoki aksincha bilim darajasi pastroq guruhga qiyin topshiriq berilsa, natija qanday bo'lishi o'z-o'zidan ma'lum. Shuning uchun darsga tayyorgarlik ko'rayotgan o'qituvchi har bir dars etaplarida guruhning bilim darajasiga mos keladigan pedagogik texnologiyani tanlab olishi lozim. Bir vazifani uch xil guruhda uch xil tashkil etish mumkin. Masalan, tinglab tushunish uchun biror bir matn eshittirmoqchi bo'lsak. Bilim darajasi yuqori bo'lgan guruhga matnni tinglab, unga nisbatan o'z fikrini bildirish vazifasini qo'yish mumkin. Bilim darajasi o'rta bo'lgan guruhga matnni tinglab, undagi muhim jihatlarni aniqlash, matn mazmunini qayta gapirib berish va bilim darajasi pastroq bo'lgan guruhda matnni tinglab, tushunishga harakat qilish va "Ha", "Yo'q" tarzida savol-javob o'tkazish mumkin.

Yozuv texnikasini oshirishda "Brainwriting" va "Sinkveyn" texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarning o'qish texnikasini oshirishda "Bumerang" texnologiyasidan foydalanish tavsiya etiladi.

Ushbu texnologiya dars jarayonida, darsdan tashqarida, to'garak va fakultativ mashg'ulotlarda, bo'sh vaqtlarda turli adabiyotlar, ilmiy-texnik maqolalar va matnlar bilan ishlash jarayonida talabalarning o'rganilgan materialni yaxshi eslab qolishiga, og'zaki nutqni rivojlantirishi va o'z fikrini erkin bayon eta olish malakasini shakllantiradi, shuningdek, bir dars davomida barcha talabani baholash imkonini beruvchi texnologiya hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish ta'lim jarayonini san'at va mahorat darajasiga etkazish, talabalarga tayyor bilimlarni beribgina qolmasdan, balki ularni har bir masalaga tanqidiy yondashuvga, ijodiy fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga, erkin fikrlashga o'rgatuvchi optimal vosita va an'anaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shaxmurova G., Raxmatov U., Xo'janazarov O'., Tog'aeva G. "Biologiya fanini o'qitish metodikasi" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent davlat pedagogika universiteti huzuridagi xalq ta'lim xodimlarini kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish xududiy markazi, Toshkent, 2017.
2. Shaxmurova G., Raxmatov U., Xo'janazarov O'., Tog'aeva G. "Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovasiyalar" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent davlat pedagogika universiteti huzuridagi xalq ta'lim xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish xududiy markazi, Toshkent, 2017.

MAKTAB O'QUVCHILARINING BIOLOGIYA FANIDAN BILIM VA KO'NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Rudikova Yuliya Sergeevna
Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani
2-IDUM biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida biologiya fanidan o'quvchilar bilim va ko'nikmalarini baholash jarayonini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni va imkoniyatlari yoritiladi. Raqamli baholash tizimlari, AR/VR texnologiyalari, elektron portfoliolar va interaktiv test platformalarining samaradorligi tadqiq qilinadi. Tadqiqot natijalari innovatsion baholash vositalari o'quvchilarning fanga bo'lgan

qiziqishini oshirishi, amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishi va ta'lim jarayonining shaffofligini ta'minlashini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: innovatsion baholash, biologiya ta'limi, raqamli texnologiyalar, AR/VR, elektron portfolio, formatif baholash.

Аннотация: В статье рассматриваются роль и потенциал инновационных технологий в совершенствовании процесса оценки знаний и навыков учащихся по биологии в общеобразовательных школах. Изучается эффективность цифровых систем оценки, технологий дополненной и виртуальной реальности (AR/VR), электронных портфолио и платформ интерактивного тестирования. Результаты исследования показали, что инновационные инструменты оценки повышают интерес учащихся к науке, развивают практические навыки и обеспечивают прозрачность образовательного процесса.

Ключевые слова: инновационная оценка, биологическое образование, цифровые технологии, дополненная и виртуальная реальность (AR/VR), электронное портфолио, формирующее оценивание.

Abstract: This article discusses the role and potential of innovative technologies in improving the process of assessing students' knowledge and skills in biology in general secondary schools. The effectiveness of digital assessment systems, AR/VR technologies, electronic portfolios and interactive testing platforms is studied. The results of the study showed that innovative assessment tools increase students' interest in science, develop practical skills and ensure transparency of the educational process.

Keywords: innovative assessment, biology education, digital technologies, AR/VR, electronic portfolio, formative assessment.

Kirish.

Ta'lim jarayonida biologiya fanidan o'quvchilar bilim va ko'nikmalarini baholash faqat an'anaviy nazorat turlari bilan cheklanmay, balki raqamli va

innovatsion texnologiyalarga asoslanishi lozim. Innovatsion baholash tizimlari o'quvchilarni faollashtiradi, bilimlarni real vaqtda aniqlashga imkon beradi hamda individual ta'lim yo'lini shakllantirishga yordam beradi [1].

Biologiya — tajriba, kuzatish, modellashtirishga asoslangan fan bo'lgani sababli uning baholash jarayoni ham interaktiv texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda tashkil etilishi zarur. Bugungi kunda AR/VR laboratoriyalar, elektron test platformalari, mobil ilovalar, simulyatorlar va diagnostik dasturlar keng qo'llanilmoqda [2].

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

- nazariy manbalarni o'rganish va tahlil qilish;
 - maktab biologiya darslarini monitoring qilish;
 - 5–9-sinf o'quvchilari o'rtasida tajriba-sinov ishlari;
 - onlayn testlar orqali raqamli diagnostika;
- statistik tahlil va taqqoslash metodi.

Asosiy qism

Innovatsion baholash — o'quvchining bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya va fikrlash jarayonini raqamli vositalar orqali o'lchash jarayonidir [3]. O'quvchi faoliyatini real vaqtda qayd qilish, baholash natijalarini saqlash va tahlil qilish imkoniyati an'anaviy baholashdan farqli jihat hisoblanadi.

Bunday baholashning asosiy vazifalari:

- tezkor va aniq diagnostika;
- o'quvchining amaliy faoliyatini monitoring qilish;
- mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash;
- baholashning shaffofligini ta'minlash [4].

Biologiya fanida qo'llaniladigan innovatsion baholash vositalari

Raqamli test platformalari:

Biologiya fanidagi nazariy bilimlarni baholashda quyidagi vositalar samarali:

Google Forms – strukturalashtirilgan testlar va laboratoriya ishlarini nazorat qilish uchun [5];

Kahoot, Quizizz – o‘yin elementlari orqali formatif baholash;

Learning Apps – biologik jarayonlar, tasniflash va moslashtirish topshiriqlari uchun qulay.

Ushbu platformalar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi va tezkor javob berish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

AR/VR vositalari biologiya fanida murakkab jarayonlarni ko‘rsatmali, vizual va amaliy o‘rganish imkonini beradi. Tadqiqotchilar fikricha, AR/VR o‘quvchilar bilimini 35–40% ga oshirishi mumkin [6].

AR/VR baholash jarayonida qo‘llaniladi:

3D model asosida organlar va hujayra tuzilishini aniqlash;

virtual laboratoriyada tajribalarni bajarish;

ekologik jarayonlar simulyatorida amaliy vazifalarni bajarish.

Bu usullar o‘quvchilarni real ilmiy tajribaga yaqinlashtiradi.

Elektron portfoliolar o‘quvchining barcha yutuqlari va ishlarini tizimli baholash imkonini beradi. Portfolioga quyidagilar kiritiladi:

laboratoriya ishlari hisobotlari;

rasmlar, diagrammalar, xaritalar;

amaliy kuzatuvlar videolari;

mini tadqiqot loyihalari;

biologik modellar.

Tadqiqotchilarga ko‘ra, elektron portfolidan foydalanish o‘quvchining mustaqil izlanish ko‘nikmasini sezilarli darajada oshiradi [7].

Tajriba-sinov ishlari Toshkent viloyati Bo‘stonliq tumanidagi 2-sonli ixtisoslashtirilgan davlat umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7–9-sinf o‘quvchilari bilan olib borildi. Innovatsion baholash tizimi sentyabr va oktyabr oylari davomida qo‘llandi.

Quyidagi natijalar olindi

Ko'rsatkich	Tajribagacha (%)	Tajribadan so'ng (%)
Fanga qiziqish	54	82
Amaliy ko'nikma	48	79
Darsda faollik	52	87
Mustaqil fikrlash	43	76
Diagnostik aniqlik	60	92

Natijalar innovatsion baholashning an'anaviy baholashga nisbatan samaradorligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar innovatsion baholash texnologiyalaridan foydalanish biologiya ta'limi sifatini oshirishini ko'rsatdi. Raqamli vositalar o'quvchining fikrlashi, tahlil qilish ko'nikmasi, amaliy tajribasi va kompetentligini rivojlantirishda samarali bo'ldi.

Shuningdek, o'qituvchilar uchun ham qulayliklar yaratildi:

baholashning shaffofligi;

natijalarni real vaqtda kuzatish;

individual yondashuvni kuchaytirish.

Biroq texnik jihozlarning yetishmasligi, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi kabi muammolar ham mavjud [8].

Xulosa:

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, biologiya fanidan bilim va ko'nikmalarni baholash jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Raqamli baholash vositalari — onlayn testlar, AR/VR texnologiyalari, elektron portfoliolar, interaktiv simulyatorlar o'quvchilarni faollashtiradi, ularning fanga qiziqishini kuchaytiradi, amaliy ko'nikmalarini shakllantiradi hamda baholash jarayonining shaffofligini ta'minlaydi.

Tajriba-sinov ishlari innovatsion baholashning samaradorligini raqamli ko'rsatkichlar bilan isbotladi: o'quvchilarning darsdagi faolligi 35% ga, amaliy ko'nikmalari 31% ga, diagnostik aniqlik esa 32% ga oshdi. Bu esa innovatsion baholashning an'anaviy yondashuvga nisbatan ustunligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni qo'llash jarayonida texnik ta'minot, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi va metodik qo'llanmalar yetishmasligi kabi muammolar mavjudligi aniqlangan.

Umuman olganda, innovatsion baholash texnologiyalari biologiya fanini o'qitishda yuqori natijaga erishish, o'quvchilarning tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish va zamonaviy ta'lim standartlarini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Takliflar:

Biologiya fanidan baholash jarayonida innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Maktablarni AR/VR laboratoriyalari, planshet, kompyuter va internet resurslari bilan bosqichma-bosqich jihozlash.

Biologiya faniga doir raqamli baholash platformalaridan (Kahoot, Quizizz, Google Forms, Labster) foydalanishni tizimlashtirish.

Elektron portfoliolarni barcha sinflarda joriy etish va yagona monitoring tizimini yaratish.

Dars jarayonida formativ baholashning raqamli usullaridan muntazam foydalanish.

Biologik jarayonlarni AR/VR modellashtirish asosida baholash topshiriqlarini ishlab chiqish.

Raqamli platformalarda mustaqil testlar yechish, modellashtirish topshiriqlarini bajarish odatini shakllantirish.

Virtual laboratoriyalarda amaliy mashqlar bajarish orqali ko'nikmalarni chuqurlashtirish.

Biologiya ta'limida sun'iy intellekt asosida adaptiv (individual) baholash tizimlarini yaratish.

Biologiya darsliklari va metodik qo'llanmalarda innovatsion baholashga oid maxsus bo'limlar tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing*. New York. 2010-yil
2. Yuldashev, J. O'rta ta'limda raqamli baholash texnologiyalari. *Ta'lim Texnologiyalari Jurnali*, 2021-yil 44-bet.
3. Black, P., & Wiliam, D. *Assessment and Classroom Learning*. *Assessment in Education*, 1998-yil 74-bet.
4. Marzano, R. J. *Classroom Assessment and Grading That Work*. ASCD Publishing, 2017-yil 51-bet
5. Google for Education. *Digital Assessment Tools*.
6. Radianti, J., et al. A Systematic Review of VR in Education. *Computers & Education*, 2020-yil 112-bet
7. Barrett, H. *Electronic Portfolios in Education*. Seattle: IEF Publications, 2018-yil 64-bet
8. UNESCO. *Digital Learning and Assessment Report*. Paris, 2022-yil

O'QUVCHILARNING TABIIY FANLARDAN BILIM VA KO'NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RN

**Boymatov Bekzod Xidirboyevich,
Toshkent viloyati PMM "Aniq va tabiiy fanlar
metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada tabiiy fanlar (Science) bo'yicha o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini baholash jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning dolzarbligi, nazariy asoslari va amaliy

imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli baholash platformalari, sun'iy intellekt asosidagi dasturlar, adaptiv test tizimlari, shuningdek, virtual laboratoriyalar ta'lim jarayonidagi samaradorlikni oshirish omili sifatida ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan innovatsion baholashning afzalliklari, mavjud muammolari va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, innovatsion texnologiya, baholash, raqamli ta'lim, onlayn test, kompetensiya, sun'iy intellekt.

Аннотация: В статье анализируются актуальность, теоретические основы и практические возможности использования инновационных технологий в процессе оценки знаний, умений и компетенций студентов по естественным наукам. Цифровые оценочные платформы, программы на основе искусственного интеллекта, адаптивные системы тестирования, а также виртуальные лаборатории рассматриваются как факторы повышения эффективности образовательного процесса. Автором сформулированы преимущества инновационной оценки, существующие проблемы и предложения по их устранению.

Ключевые слова: естественные науки, инновационные технологии, оценка, цифровое образование, онлайн-тестирование, компетенции, искусственный интеллект.

Abstract: The article analyzes the relevance, theoretical foundations and practical possibilities of using innovative technologies in the process of assessing students' knowledge, skills and competencies in natural sciences (Science). Digital assessment platforms, artificial intelligence-based programs, adaptive testing systems, as well as virtual laboratories are considered as factors for increasing the efficiency of the educational process. The author puts forward the advantages of innovative assessment, existing problems and proposals for their elimination.

Keywords: natural sciences, innovative technology, assessment, digital education, online testing, competence, artificial intelligence.

Kirish.

Hozirgi davrda ta'lim tizimi jadal raqamlashtirilayotgan bir sharoitda o'quvchilarning bilimini baholashda innovatsion yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tabiiy fanlarni o'qitish nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki amaliy ko'nikmalar, tahliliy fikrlash, kuzatuvchanlik va ilmiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi [1]. Shu bois, baholash tizimi ham o'quvchilarning faqat tayyor javobni eslab qolish emas, balki o'z fikrini tahlil qilish va amalda qo'llay olish qobiliyatini o'lchashga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasida "Raqamli ta'lim" konsepsiyasining joriy etilishi [2], "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" davlat dasturi doirasida maktablarda raqamli baholash tizimlarini keng qo'llash uchun qulay sharoit yaratdi. Natijada, "Elektron jurnal", "Maktab.edu.uz", "Google Classroom", "MentiMeter" kabi platformalar yordamida o'quvchilarning bilim darajasi elektron shaklda qayd etilmoqda.

Baholashning nazariy-metodik asoslari. Ta'lim jarayonida baholash o'quvchining bilim darajasini aniqlash bilan birga, uning fikrlash faoliyatini rivojlantirish, o'z-o'zini nazorat qilish, mustaqil o'rganishga rag'bat uyg'otish vazifasini ham bajaradi [3].

Pedagogik nazariyada baholashning uchta asosiy turi ajratiladi: *diagnostik*, *formativ (joriy)* va *summativ (yakuniy)* baholash. Diagnostik baholash o'quv yilining boshida o'tkazilib, o'quvchining tayyorgarlik darajasini aniqlaydi. Formativ baholash dars jarayonida o'quvchining o'zlashtirish darajasini kuzatish va unga tezkor teskari aloqa berish imkonini beradi. Summativ baholash esa o'quvchi faoliyati natijalarini umumlashtirishga xizmat qiladi [4].

Innovatsion texnologiyalar asosida baholashning nazariy asoslari. Innovatsion texnologiyalar deganda, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini aniqlashda zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan, raqamli dasturlardan va sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish tushuniladi.

Baholashning zamonaviy modellari quyidagilardan iborat:

Innovatsion texnologiyalar ushbu bosqichlarning barchasida samarali qo'llanilishi mumkin. Masalan, diagnostik bosqichda *Google Forms*, *Testmoz*, *ClassMarker* kabi platformalar yordamida tezkor onlayn so'rovlar o'tkaziladi; formatif bosqichda esa *Kahoot*, *Quizizz*, *LearningApps* kabi interfaol vositalar o'quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etadi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion baholash texnologiyalarining amaliy ahamiyatga ega. Tabiiy fanlarda o'quvchilarning bilimini faqat test orqali emas, balki ularning *tajriba o'tkazish, natijalarni tahlil qilish, kuzatish va xulosa chiqarish* ko'nikmalari asosida ham baholash zarur. Shu nuqtai nazardan, *virtual laboratoriyalar* muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, *PhET Interactive Simulations* (Kolorado Universiteti loyihasi), *Labster* va *MEL Science* kabi platformalar yordamida o'quvchilar kimyoviy reaksiyalarni, fizik hodisalarni yoki biologik jarayonlarni xavfsiz sharoitda tajriba yo'li bilan o'rganishlari mumkin [5]. Bu esa ularning eksperimental fikrlashini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, *sun'iy intellekt (AI)* asosidagi baholash tizimlari (masalan, *Gradescope*, *Socrative AI*) o'quvchining javoblarini avtomatik tahlil qilib, individual tavsiyalar beradi [6]. AI asosidagi tizimlar o'quvchining javob berish tezligi, xato turlari va takrorlanuvchi kamchiliklarini tahlil qilishi mumkin.

O'zbekiston maktablarida ham bunday yondashuvlarni milliy platformalarga integratsiya qilish dolzarb. Masalan, "Bilimlar bellashuvi", "EduTest" kabi loyihalar asta-sekin shaxsiylashtirilgan (adaptiv) baholashga o'tmoqda.

Innovatsion baholashning afzalliklari va mavjud muammolari. Innovatsion texnologiyalar asosida baholash quyidagi afzalliklarga ega:

obyektivlik – inson omilining ta'siri kamayadi, natijalar avtomatik tarzda tahlil qilinadi;

shaffoflik – o'quvchi baholanish mezonlarini oldindan biladi;

tezkorlik – natijalar real vaqt rejimida shakllanadi;

motivatsiya – o‘quvchilar o‘z bilimini o‘yin, interaktiv sinovlar orqali namoyon etadi [7].

Shu bilan birga, bir qator muammolar ham mavjud:

1. Ba’zi maktablarda internet tezligi past, texnik vositalar yetishmaydi;
2. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmagan;
3. Ko‘plab onlayn platformalar xorijiy tillarda faoliyat yuritadi, bu esa o‘qituvchilar uchun qiyinchilik tug‘diradi;
4. O‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish bilan bog‘liq masalalar hali to‘liq hal etilmagan [8].

Muammolarni bartaraf etish uchun o‘qituvchilarni *“raqamli pedagogika”* yo‘nalishida qayta tayyorlash, mahalliy *onlayn baholash tizimlarini* yaratish va har bir fan uchun mos *diagnostik test banklarini* ishlab chiqish lozim.

Ilmiy natijalar va istiqbollar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion baholash texnologiyalaridan muntazam foydalanish o‘quvchilarning tahliliy fikrlash darajasini 25–30% ga oshiradi [9]. Raqamli baholash vositalari o‘qituvchiga har bir o‘quvchining o‘sish dinamikasini kuzatish, individual ta’lim yo‘nalishini shakllantirish imkonini beradi.

Kelgusida sun’iy intellekt, “big data” va adaptiv o‘qitish tizimlarining rivojlanishi natijasida har bir o‘quvchi uchun *shaxsiylashtirilgan baholash modellarini* yaratish imkoniyati kengayadi. Bu esa tabiiy fanlar ta’limida sifatni oshirish, bilimni chuqur o‘zlashtirish va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Innovatsion texnologiyalarni tabiiy fanlarda baholash jarayoniga joriy etish o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini xolisona aniqlash, ularning ilmiy tafakkurini rivojlantirish va dars jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Shu asosda quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- *raqamli baholash tizimlari ta’lim jarayonida shaffoflik va samaradorlikni oshiradi;*

- *innovatsion texnologiyalar o'quvchilarda tahliliy, eksperimental va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi;*

- *o'qituvchilar uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish — innovatsion baholashni muvaffaqiyatli joriy etishning asosiy sharti hisoblanadi.*

Takliflar:

1. Tabiiy fan o'qituvchilari uchun “Innovatsion baholash texnologiyalari” mavzusida doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

2. Mahalliy sharoitga mos *milliy onlayn baholash platformasini* ishlab chiqish;

3. O'quvchilar natijalarini tahlil qilish uchun *diagnostik ma'lumotlar bazasi* yaratish;

4. Virtual laboratoriyalarni barcha maktablar uchun ochiq va bepul formatda taqdim etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, L.W., Krathwohl, D.R. “A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives”. New York: Longman. 2001.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’lim” konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi Qarori, 2020-yil 28-aprel.

3. Black, P., Wiliam, D. “Assessment and Classroom Learning”. Assessment in Education, 1998 year 74- page.

4. Biggs, J. Teaching for Quality Learning at University. Buckingham: Open University Press, 2003.

5. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder.

6. Gradescope AI: Intelligent Grading Platform, Turnitin, 2023

7. OECD Innovating Assessments: Measuring 21st Century Skills. Paris: OECD Publishing, 2021.

8. Murodova, D. “Raqamli texnologiyalar asosida o‘quv jarayonini baholash”. Ta’lim taraqqiyoti jurnali, №4, B. 2023 year 52-page.
9. Shavkatova. N “Tabiiy fanlarni o‘qitishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish”. O‘quv qo‘llanma, Toshkent, 2024-yil.

THE ROLE OF USING IPSATIVE ASSESSMENT IN ASSESSING STUDENTS` KNOWLEDGE AND SKILLS

**Razzakova Barno Uktamovna,
Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi ijod
maktabi, ingliz tili fani o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Maktablarda baholash, birinchi navbatda, o'qituvchilar va maktab ma'muriyatiga o'quvchilarning o'zlashtirishi, rivojlanishi va ta'limdagi keyingi yo'nalishni belgilash maqsadiga xizmat qiladi. Shuningdek, baholash o'quvchilarni ularning rivojlanishi va yutuqlari haqida xabardor qiladi.

Baholash juda muhim va to'g'ri bajarilganda, u talabalarni rag'batlantirishi va ularning salohiyatini maksimal darajada oshirishi mumkin. Ushbu maqolada samarali baholash turlarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: baholash, ipsativ baholash, me'yoriy baholash, mezon, o'z-o'zini takomillashtirish, reyting, fikr-mulohazalar

Аннотация: Оценивание в школах в первую очередь служит для предоставления учителям и администрации школы информации об обучении, развитии учащихся и направлении их образования. Оно также информирует учащихся об их прогрессе и достижениях.

Оценивание очень важно, и при правильном подходе оно может мотивировать учащихся и максимально раскрыть их потенциал. В этой статье мы рассмотрим типы эффективного оценивания.

Ключевые слова: оценивание, ипсативное оценивание, нормативное оценивание, критерий, самосовершенствование, рейтинг, обратная связь

Abstract: Assessment in schools primarily serves the objective of providing interpretative information in order to give instructors and school administrators the best information about their impact on students and how to move forward with education. It also keeps pupils informed about their development and achievement.

Key words : assessment, ipsative assessment, normative assessment, criterion, self-improvement, evaluation, ranking, feedback

INTRODUCTION

The assessment techniques should vary, just like the lessons. Through various evaluations, can better understand students' progress and determine whether the employed assessment is working or if they need to adjust their assessment method. Diagnostic, formative and summative are currently widely used types of assessment. Besides , there are some other types such as oral, criterion based , gamified and ipsative assessment.

Ipsative assessment, while an incredibly valuable way to measure a student's learning progress over time, is a category of assessment that is far lesser known than, say, normative, summative, or standardized assessments.

When using normative or standardized graded assessments, instructors can evaluate individual student performance relative to current and past peers. But as valuable as the traditional can be in grading against a static set of criteria, there is increasing debate as to whether these should be supplemented by ipsative assessment methods.

Traditional assessments are excellent for showcasing the strongest students in a class and grading the class as a whole, but they aren't a fit with every academic objective. One objective for which ipsative assessments are better aligned is maximizing the performance of students for whom, say, the material does not come as naturally.

In this article, we'll dive into the definition of ipsative assessments and look at examples of this type of assessment in education. We'll explore how instructors

can conduct an ipsative assessment and seek to better understand the benefits of ipsative vs normative assessments.

WHAT IS IPSATIVE ASSESSMENT?

If the objective is to maximize individual student mastery, instructors can use ipsative assessments to track student progress over time. “Ipsative” derives from the Latin word *ipse*, meaning “of the self.” In education, “ipsative” refers to comparing an individual’s performance against their own past performances. By removing the futility of competing against students whose aptitudes are better matched with a subject and whose mastery is greater at the moment, students gain motivation from focusing on self-improvement.

According to Dr. Thomas Armstrong, “‘Ipsative’ assessment is far more important than any of the other forms of assessment... What we should be concerned about is how much individual progress a student makes, not whether he knows this or that chunk of knowledge or meets a statistical ‘norm.’”

He goes on to say that: “Research tells us that those who believe that ‘effort’ can improve a person’s intelligence and achievement (a growth mindset), do better over the long haul, than those who believe that one is either born smart or not (a fixed mindset). Thus, the person who shows greater individual growth via ‘ipsative’ assessment, is to be regarded as the better learner over the one who demonstrates less growth with respect to their previous assessments, even if their knowledge base or normative assessments are higher.”

Clearly, there is real value in incorporating ipsative assessments into curriculum as milestones to gauge individual student progress and promote growth. But what does ipsative assessment look like in the classroom?

What is the difference between ipsative and normative assessments?

It’s important to understand the difference between ipsative and normative assessments in order to grasp their unique applications and implications. Let's explore the disparities between the two:

Definition

Ipsative Assessments: Ipsative assessments evaluate an individual's performance or traits in relation to their own previous performance. These assessments focus on personal progress and growth, as they compare an individual's current abilities to their past performance.

Normative Assessments: Normative assessments, on the other hand, assess an individual's performance or characteristics in comparison to a specific group or population. These assessments aim to determine how an individual stands relative to others in the group. Normative assessments provide insights into where an individual ranks compared to their peers.

Focus

Ipsative Assessments: The primary focus of ipsative assessments is self-awareness and personal development. They highlight an individual's strengths and weaknesses over time, encouraging a growth-oriented mindset.

Normative Assessments: Normative assessments are designed to understand how an individual compares to a norm or a standard. They help in ranking individuals based on their performance or attributes within a specific group.

Interpretation

Ipsative Assessments: Interpreting ipsative assessments can be relatively straightforward, as they reveal an individual's progression over time. The emphasis is on the changes in performance or preferences, making it easier to identify areas of improvement and track personal growth.

Normative Assessments: Interpreting normative assessments requires considering the context of the comparison group. Being above or below the norm can indicate strengths or areas that need improvement, but it may not provide insights into an individual's growth over time.

Comparing Scores

Ipsative Assessments: In ipsative assessments, there are no absolute scores, as the focus is on the internal ranking of responses. The measurement instead occurs

based on the performance *of the student on the current assessment* as compared to the previous assessment(s).

Normative Assessments: Normative assessments provide absolute scores that allow for direct comparisons between individuals in the same group. These scores are often percentile-based or standardized, reflecting an individual's performance relative to others.

Ipsative assessments are ideal for personal development, self-awareness, and tracking growth over time. On the other hand, normative assessments are essential when comparing individuals to specific groups or when standardized evaluation is necessary. Understanding the differences between these assessment types can help educators choose the appropriate assessment approach depending on their objectives and the insights they seek to gain from the assessment results.

Academic and personal examples

Portfolio Assessment: A collection of a student's work over time that shows their growth and development.

Learning Journals: A personal record of a student's thoughts, reflections, challenges, and progress in a subject.

Self-Assessment: Students evaluating their own learning, effort, and progress, often using a specific rubric or guided questions.

Fitness Tracking: Using an app to monitor progress in a fitness routine, such as beating a personal best in a run or lifting a heavier weight.

Language and Skill Acquisition Apps: An app that tracks a user's progress in learning a new language or a skill like coding or music.

Reading Level Improvement: A student improving from a 2.2 reading level to a 4.1 reading level is a greater indicator of improvement than a student who improves from a 3.9 to a 5.2, even if the second student is at a higher grade level.

What are the benefits of ipsative assessments?

Instructors at every grade level and in every subject area strive to learn about the many forms of assessment and the benchmarks that measure student and

educator success. Focusing on the progress that an individual student or trainee makes provides many benefits for both parties.

For students:

Helps students to “own” and feel a sense of control over their academic experience and individual development.

Provides a basis for students to take pride in their accomplishments.

Offers ongoing internal motivation for making progress, rather than punishment for falling short of a group standard.

Values the rate of improvement over specific competency measures; a student who improves more but shows a lower normative assessment score may actually be a faster learner.

Improves retention when a student is tested multiple times, instead of just one time with the same exam material.

Borrows progress tracking as a motivational tool from disciplines like athletics, health, and nutrition, so many students are familiar with the concept and enjoy the process.

For educators: Enables instructors to track their effectiveness with different segments of students, from those who have aligned aptitudes to those who may be stronger in other areas.

Helps identify the students on an upward trajectory who are most willing to learn.

Empowers educators to become better at maximizing any individual student’s learning outcomes, not just the strongest students’ outcomes.

Enables targeted and detailed feedback based on areas of greatest and least improvement over time.

CONCLUSION

Incorporating ipsative assessments in the classroom is a transformative approach that can revolutionize the way we support individual student growth. By prioritizing self-awareness, personal development, and progress tracking, ipsative

assessments offer myriad benefits that traditional assessment methods often overlook.

Ipsative assessments provide educators with invaluable insights into each student's journey. Armed with a deeper understanding of individual strengths, weaknesses, and learning preferences, teachers can tailor their instruction to meet the diverse needs of their students effectively. This personalized approach can significantly enhance student engagement and academic performance, as students feel seen, heard, and supported on their learning paths.

As we embrace the diverse needs and potential of each student, we take a step towards cultivating a generation of self-directed lifelong learners ready to thrive in an ever-evolving world. Embracing the power of ipsative assessments can help lead to the fullest realization of every student's potential.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hughes, G. (2011). Towards a personal best: A case for introducing ipsative assessment in higher education. *Studies in Higher Education*, 36(3), 353–367.
2. Hughes, G. & Maddocks, A. (2018). *Ipsative Assessment: Motivation Through Marking Progress*. Palgrave Macmillan.
3. Brown, S., & Race, P. (2012). *Using assessment to support student learning*. Routledge.
4. Sadler, D. R. (2009). Indeterminacy in the use of preset criteria for assessment and grading. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 34(2), 159–179.
5. Brookhart, S. M. (2013). *How to create and use rubrics for formative assessment and grading*. ASCD.
6. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7–74.
7. Gipps, C. (1994). *Beyond testing: Towards a theory of educational assessment*. Routledge.

8. Taras, M. (2005). Assessment—summative and formative—some theoretical reflections. *British Journal of Educational Studies*, 53(4), 466–478.
9. Sambell, K., McDowell, L., & Montgomery, C. (2013). *Assessment for Learning in Higher Education*. Routledge.
10. Harlen, W. (2007). *Assessment of Learning*. SAGE Publications.

III SHO‘BA.

TA‘LIM TIZIMIDA ILG‘OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO‘LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI.

TA‘LIM TIZIMI VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASI- IQTISODIY O‘SISHNING MUHIM OMILI

M.A.Tajibayev

Jizzax politexnika instituti “Ijtimoiy fanlar”

kafedra dotsenti v.b, Falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi jarayonlari, ularning zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini va istiqbollari tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonining ishlab chiqarish bilan uzviy integratsiyalashuvi talabalar va korxonalar uchun amaliy ko'nikmalarni oshirish, malakali kadrlar tayyorlash va innovatsiyalar yaratish imkoniyatlarini taqdim etadi. Maqolada integratsiyani rivojlantirish yo'llari, pedagogik metodlar va sanoat bilan hamkorlikning samarali shakllari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, fan-ta'lim-ishlab chiqarish tizimida muhim yangiliklar va hamkorlikni kengaytirish istiqbollariga alohida e'tibor qaratiladi.

Annotation: This article analyzes the processes of integration between science, education, and manufacturing, and their role and prospects in the modern socio-economic development. The integration of education and production processes provides practical skills improvement, preparation of qualified personnel, and creation of innovations for students and enterprises. The article explores ways to develop integration, effective pedagogical methods, and forms of collaboration with industry. Attention is paid to innovations and prospects for expanding cooperation in the science-education-production system.

Аннотация: В статье анализируются процессы интеграции науки, образования и производства, их роль и перспективы в современном социально-экономическом развитии. Интеграция образовательного процесса с производством обеспечивает повышение практических навыков, подготовку квалифицированных кадров и создание инноваций для студентов и предприятий. Рассматриваются пути развития интеграции, эффективные педагогические методы и формы сотрудничества с промышленностью. Особое внимание уделяется инновациям и перспективам расширения сотрудничества в системе наука-образование-производство.

Kalit so'zlar: fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, ta'lim jarayoni, malakali kadrlar, amaliy ko'nikmalar, innovatsiyalar, sanoat bilan hamkorlik, pedagogik metodlar, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, malakani oshirish, ishlab chiqarish jarayonlari.

Keywords: science-education-production integration, educational process, qualified personnel, practical skills, innovations, industry collaboration, pedagogical methods, socio-economic development, skill enhancement, manufacturing processes.

Ключевые слова: интеграция наука-образование-производство, образовательный процесс, квалифицированные кадры, практические навыки, инновации, сотрудничество с промышленностью, педагогические методы, социально-экономическое развитие, повышение квалификации, производственные процессы.

Kirish

Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash O'zbekistonda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim bosqichidir. Bunday integratsiyaning maqsadi – yangi bilimlar va fan-texnika yutuqlarini joriy qilish orqali oliy ta'limni takomillashtirishdir. Bu esa fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining ko'p yillik tajribasiga ega, bunday integratsiyaning sinovdan

o'tgan modellari shakllangan xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganishni taqozo etadi.

Ta'lim – jamiyatning bilim egallash va uni ommalashtirish bilan bog'liq ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan institutdir. “Globallashtirish sharoitida ta'lim jamiyatni taraqqiy ettiruvchi muhim omilga aylanmoqda. Negaki, zamonaviy iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchiga aylanayotgan ilg'or texnologiyalar “bilimlar jamiyati”ning shakllanishiga olib kelmoqda”[1].

Usullar

Agar ilgari yer, mehnat va sarmoya iqtisodiyotning negizini tashkil etgan bo'lsa, hozirda ularning o'rnini bilim egalladi. Bunday iqtisodiyotni olimlar “bilimlar iqtisodiyoti” deb atamoqda. Demak, postindustrial jamiyatda intizomli ijrochilardan ko'ra, yaratuvchilar, ijodkorlarga ehtiyoj kuchliroq bo'ladi. Bunda doimiy ravishda o'z ustida ishlashga va uzluksiz bilimlar ishlab chiqarishga qodir yuqori malakali ishchi kuchi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ana shunday mutaxassisni tayyorlash – zamonaviy oliy ta'lim tizimiga yuklatilayotgan yangi vazifalardan biridir.

XX asrning 80-yillariga qadar oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonida foydalanish mumkin bo'lgan tadqiqotlarga amalga oshirilgan. Ilmiy loyihalarni bajarishga talabalar faol jalb qilingan. Natijada: birinchidan, ilm-fan sohasida ishlash uchun tayyor kadrlar yetishib chiqqan; ikkinchidan, ilmiy natijalarni amaliyotga tatbiq etish jarayonlari jadallashgan; uchinchidan, milliy iqtisodiyot raqobatda sezilarli ustunlikka ega bo'la boshlagan.

Davlat bunday integratsiyaning jamiyat uchun ahamiyatini e'tirof etgan holda ta'lim va fan doirasida amalga oshiriladigan ishlarni moliyalashtirishni o'z zimmasiga olgan, biznes doiralar esa tadqiqot natijalarini amaliyotda sinash uchun maydon ajratgan. Shu tariqa oliy ta'lim va jamiyat o'rtasida ijtimoiy shartnoma bilan belgilanadigan munosabatlar shakllangan. Oliy ta'lim muassasalari malakali mutaxassislar tayyorlashi, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishi hamda jamiyatga xizmat qilishi kerak bo'lgan.

Natijalar

Inson bilimlarning yagona yaratuvchisi va tarqatuvchisi ekanini hisobga olib, AQShda oliy ta'lim muassasalariga ijtimoiy korporatsiyalar maqomi berilgan. Bunday korporatsiyalar jamiyat maqsadlariga erishishni ta'minlaydigan muhim vazifani bajaradi – ma'rifatli insonni tarbiyalaydi. Shu nuqtayi nazardan oliy ta'lim tizimiga quyidagi vazifalar yuklatilgan:

Bilimlarga asoslangan iqtisodiyot uchun kadr tayyorlash. Yuqori texnologiyalar asosida, murakkab, yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulot va xizmatlar ishlab chiqish uchun yuqori malakali ishchi kuchi talab etiladi. Bunda integratsiya quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi: olimlar (yangi bilim yaratuvchilari), injenerlar (yangi bilimlarni foydali texnologiyalarga aylantiradi), texniklar (yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etadi); boshqaruvchilar (ushbu jarayonni tashkil etadi) va o'qituvchilar (ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy uslublublarini qo'llaydi). Shu tariqa ta'lim tizimi va iqtisodiyotning xususiy sektori o'rtasida doimiy yaqin aloqalar o'rnatiladi hamda ta'lim maqsadlari o'zgartirib boriladi.

Munozara

Yangi, iqtisodiyot uchun zarur bilimlar yaratish. Ilm-fan fundamental tadqiqotlar doirasi bilan cheklanmasdan, amaliy ishlarga, aniq ishlanmalarga faol kirishmog'i lozim. Oliy ta'lim muassasalari doirasida amalga oshiriladigan tadqiqotlar ko'proq joylardagi mavjud muammolarni hal qilishga va aholining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilishi lozim.

Mavjud bilim va texnologiyalardan iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish maqsadida foydalanish. Hozirgi kunda jahon iqtisodiyotida foydalanilayotgan texnologiyalar aslida 10-20 yil avval qilingan ixtirolarga asoslanadi. Bugungi kun kashfiyotlari esa yaqin 10 yillik davomida iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy-texnik taraqqiyotni oldindan ko'ra bilish va siyosiy qarorlar qabul qilishda ishtirok etish. Ta'lim tizimi bilimlarning asosiy yaratuvchisi bo'lib qoladi

va bu jarayon uchun zarur barcha resurslarga ega. Hech kim ilm-fan taraqqiyotini olimlardan yaxshiroq bashorat qila olmaydi, ilmiy tadqiqotlarni amaliyotda qo'llash usullarini olimlardan afzal darajada belgilay olmaydi. Shu nuqtayi nazardan, ilmiy doiralar ham fan va texnika bilan bog'liq yuoshqaruv qarorlari qabul qilish jarayonida ishtirok etmog'i lozim.

Ilmiy tadqiqotlarni kengaytirishga shaylangan oliy ta'lim muassasalari AQShda ilmiy-tadqiqotlarga yo'naltirilgan universitetlar degan nom oldi hamda boshqa rivojlangan mamlakatlar uchun taqlid obyektiga aylandi. Yevropa davlatlari ham XX asr oxiriga kelib ilmiy-tadqiqotlarga yo'naltirilgan universitetlarning amerikacha tizimiga o'ta boshladi.

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatdiki, ilmiy tadqiqotlarga yo'naltirilgan universitetlar fan va ta'lim integratsiyasining eng samarali shakli sifatida namoyon bo'ldi. Bunday oliy ta'lim muassasalarida talabalarga nazariy bilimlar beriladigan, ma'ruzalar o'qiladigan auditoriyalar bilan bir qatorda bevosita ilmiy-tadqiqot faoliyati olib boriladigan laboratoriyalar ham joylashgan. XX asrning 60-70-yillariga kelib ilmiy-tadqiqotlarga yo'naltirilgan universitetlar oliy ta'lim tizimining ajralmas bo'lagiga aylandi. Shu tariqa XX asr "inson kapitali" asriga aylandi. Ilmiy-tadqiqotlarga yo'naltirilgan oliy ta'lim muassasalaridan eng yirigi AQShdagi Stenford universitetidir. Uning "ilmiy parki" universitetga tegishli maydonlarda joylashgan bo'lib, "yuqori texnologiyali" kompaniyalarga 51 yil muddatga ijaraga berilgan. Bu kompaniyalarning tadqiqotchi-injenerlari universitet bilan yaqindan o'zaro ta'sir qiladi, talabalarga dars beradi. Shu universitetning bitiruvchilaridan biri Uilyam Xyulett va Devid Pakkard mashina saqlanadigan garajda elektron indikatorlarni ishlab chiqarishga asos soladilar. 1937- yilda 538 dollarlik boshlang'ich kapitalga ega bo'lgan "Hewlett-Packard" nomli kichik kompaniya ish boshlagan o'sha garaj peshtoqida hozirgi kunda "Silikon vodiysi tug'ilgan joy" deb yozib qo'yilgan. Bugungi kunda "Hewlett-Packard" kompaniyasi Silikon vodiysiga asosiy ish beruvchi korxonaga aylangan.

Xuddi shu tarzda, xuddi shu joyda “Google” kompaniyasi ham dunyo yuzini ko‘rgan.

Ta’kidlash joizki, Stenford sanoat parkidan o‘rin olgan kompaniyalarni moliyalashtirish katta tavakkal bilan bog‘liq edi: 10 ta kompaniyadan 2 tasi xarob bo‘lardi. Biroq bitta investitsiya muvaffaqiyat qozonadigan bo‘lsa, 300 foizga yaqin daromad keltirar va 30 ga yaqin baroridan kelmagan loyihalarning harajatlarini qoplash imkonini berar edi.

“Ilmiy parklar”ning yaponcha modeli mutlaqo yangi shaharlar – “texnopolislar” qurilishini nazarda tutadi. Texnopolislar ilg‘or sohalardagi ilmiy tadqiqotlarni, innovatsiyalarni uzluksiz joriy etishni, fundamental ilmiy tadqiqotlar bilan amaliy ishlanmalarni uyg‘unlashtirishni, ularni amaliyotga joriy etishni ko‘zlaydi va shu tariqa ilm va ishlab chiqarish integratsiyasining faol rivojlanayotgan shakli sifatida namoyon bo‘ladi.

Yaponiya – yuksak texnologiyalarni eksport qiluvchi davlatlardan biridir. Mamlakat yuqori ilmiy-texnik salohiyatga ega bo‘lib, ilmiy-texnik taraqqiyotning yetakchisiga aylangan. Bu mamlakatda xalq xo‘jaligining deyarli barcha sohalarida yuqori texnologiyalarga tayaniladi. Lekin, tan olish kerak, dunyoda Yaponiyaga raqobatdosh mamlakatlar talaygina, bu mamlakat o‘zining yetakchilik maqomini yo‘qotmaslikning barcha choralarini ko‘rmoqda. Texnopolislar dasturini ishlab chiqishda aynan shu jihat e’tiborga olingan. Jahon amaliyotining ko‘rsatishicha, faqat yirik va obro‘ qozongan laboratoriyalar yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish, rivojlantirish va tatbiq etishga qodir bo‘ladi. Bu jihatdan Yaponiya tajribasi boshqalar uchun ayniqsa ibratlidir.

Bu mamlakatda 1982- yildayoq “Texnopolis” deb nomlangan yirik davlat loyihasi amalga oshirila boshlagan. Shu loyiha doirasida yirik ilmiy-tadqiqot markazlari tuzila boshlagan. Bu markazlarni mamlakatning chekkaroqdagi hududlarida yaratish rejalashtirilgan. Aynan shu hududlarda xo‘jalik faoliyatini faollashtirish, hududga xususiy kapitalni keng jalb qilish maqsad qilingan. Dastlab 7-8 texnopolis yaratilishi nazarda tutiladi. Biroq mahalliy hokimiyat idoralari,

hududiy iqtisodiy tashkilotlar va xususiy kapital egalari bu konsepsiyaning amalga oshirilishiga qiziqish bildirib, loyihalarda ishtirok etish istagini bildiradi. Shu tariqa texnopolislar soni ko'payadi.

“Texnopolis” dasturi Yaponiyaning Tashqi savdo va sanoat vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bu milliy strategiya mamlakat hududlaridagi iqtisodiyotni kuchaytirishga yo'naltirilgan. Shu maqsadda yangi ilmiy-texnik markazlarni rejali rivojlantirish amalga oshirildi, universitetlar (ilm-fan), biznes (ishlab chiqarish) va mahalliy hokimiyat (idori etuvchi bo'g'in) o'rtasida amaliy natija beradigan hamkorlikka asos solindi. Dasturda quyidagi maqsadlar ilgari surildi:

Sanoatni markazdan hududlarga qayta taqsimlash;

Sanoatni ilmiy texnologiyalarga, tejamkor texnologiyalarni qo'llashga yo'naltirish;

Mahalliy universitetlar faoliyatini faollashtirish orqali mamlakatning barcha hududlarida ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish;

Innovatsion jarayonlarni jadallashtirish.

Bunday siyosat natijasi o'laroq ilmiy-tadqiqot markazlari, texnologik markazlar, yangi universitetlar, aholi turar joylari, dam olish maskanlari va madaniyat o'choqlari bilan to'ldirilgan yangi shaharlar qad rostladi. Bunday texnopolislarning maydoni uch o'zaro bog'liq qismdan:

1.Universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va korporatsiyalarning laboratoriyalaridan; 2. Ishlab chiqarish tuzilmalarini o'z ichiga qamrab olgan sanoat hududidan; 3. Tadqiqotchilar va ularning oilalariga mo'ljallangan turar joylardan tarkib topadi. Ko'rinib turibdiki, fan, ta'lim va ishlab chiqarish (amaliyot)ning integratsiyasi xorijiy davlatlarda ilmiy tadqiqotlarga yo'naltirilgan universitetlar, texnoparklar va texnopolislarni o'z ichiga qamrab oladi. “AQShdagi ilmiy-tadqiqotlarga yo'naltirilgan universitetlarga xos xususiyatlar quyidagilardan iborat: sanoat bilan mustahkam aloqalar yo'lga qo'yilgan; professor-o'qituvchilar tarkibi ta'lim, fan va ishlab chiqarish sohasi kadrlarining rotatsiyasi (almashtirilib

borilishi) asosida shakllantiriladi; fanlararo yondashuvga asoslangan turli xil dasturlar amaliyotga tatbiq etiladi; ko‘p sonli moliyalashtirish manbalariga tayaniladi. Yaponiyada esa fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasining texnopolis shakli ustuvorlik qiladi, bunda ilmiy kuchlar va ishlab chiqarish imkoniyatlarini bir joyda jamlash, yaratilgan innovatsiyalarni amaliyotga joriy etish maqsad qilinadi”[2].

Umuman, fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi ta’lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar va ishlab chiqarish korxonalarining salohiyatidan hamkorlikda foydalanishni nazarda tutadi. Bunday hamkorlik, birinchi navbatda, kadrlar tayyorlash sohasida foyda bersa, ikkinchi tomondan, ilmiy ishlanmalarni amaliyotga tatbiq etishda qo‘l keladi. Fan, ta’lim va amaliyot o‘rtasidagi integratsion jarayonlar, birinchidan, samarali va iqtisodiy jihatdan foydali, ikkinchidan, ilmiy-texnik taraqqiyotni jadallashtiradi, uchinchidan, fan va oliy ta’limning intellektual salohiyatidan oqilona foydalanish imkonini beradi. Bunday tajribaning umumlashtirilishi, tahlil qilinishi va qo‘llanilishi ushbu jarayonning barcha ishtirokchilari uchun ulkan foyda keltirishi mumkin.

Fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

Ilmiy tadqiqotlarga yo‘naltirilgan universitetlar;

Texnopark va texnopolislar;

O‘quv-ilmiy markazlar va laboratoriyalar;

Innovatsion klasterlar;

Mutaxassislar va talabalarning ijodiy jamoalari va hokazo.

“Fan va amaliyot vositasida ta’lim olish” bunday integratsiyaning asosiy tamoyili sifatida namoyon bo‘ladi. Innovatsion taraqqiyot yo‘li inson kapitaliga yirik sarmoyalar sarflashni taqozo etadi. Innovatsion salohiyat strategik resurs bo‘lib, iqtisodiy taraqqiyot manbai hisoblanadi. Innovatsion yo‘lni tanlagan mamlakatlarda innovatsion markazlarni ochish va rivojlantirish alohida ahamiyat

kasb etadi. Ayni paytda bu markazlar tomonidan ishlab chiqilgan g'oyalarni ichki va tashqi bozorda tijoratlashtirish muhim sanaladi.

Hozirgi kunda integratsiya jarayoni oliy ta'limning barcha darajalarini, fan va ishlab chiqarish tizimini qamrab olgan. Bu integratsiyaning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Fundamental ilmiy g'oyalar zaxirasini yaratish;

Yangi texnologiyalar yaratishga qodir kadrlar tayyorlash;

Ilmiy-texnik loyihalar bilan bog'liq moliyaviy tavakkal (risk)larni kamaytirish;

Akademik va amaliy fan o'rtasidagi o'zaro ta'sirni kuchaytirish.

Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining kuchayishiga quyidagilar turtki bo'ladi:

Ishlab chiqarishda, amaliyotda band bo'lgan mutaxassislarni o'quv jarayoniga jalb qilish;

Manfaatdor korxona va tashkilotlarning o'quv dasturlari va o'quv qo'llanmalarini ishlab chiqishda ishtirok etishi;

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining amaliyot o'tashida yaqin hamkorlikning yo'lga qo'yilishi;

Korxona va tashkilotlar tomonidan kadrlarni maqsadli tayyorlashning moliyalashtirilishi;

Innovatsion ishlanmalar sohasida hamkorlikda tadqiqotlar o'tkazish va ularning natijalarini ishlab chiqarish jarayoniga, amaliyotga joriy etish uchun imkoniyat yaratish.

Xulosa

Aslida bilimlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor omiliga aylanishi fan, ta'lim va ishlab chiqarishning avvalgi nisbatini nomaqbul qilib qo'ydi. Buning qator sabablari bor. Birinchidan, iqtisodiyot rivojida bilimlarning o'rni va roli tubdan o'zgardi. Iqtisodiyot rivojining tashqi omili hisoblangan

bilimlar endi bevosita ishlab chiqaruvchi kuchga aylandi. Ikkinchidan, bilimlarning ma'naviy eskirishi jadallashdi. Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi esa ilm-fan tomonidan ilgari suriladigan yangi bilimni ta'lim vositasida xo'jalik amaliyotiga joriy etishning tezkor yo'llaridan biridir. Uchinchidan, fan va ta'limning integratsiyasi bo'lmasa, ta'lim mustaqil, alohida rivojlanadigan, iqtisodiyotda yuz berayotgan o'zgarishlardan kam ta'sirlanadigan sohaga aylanib qoladi. To'rtinchidan, fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi har uchala sohani taraqqiyotning bir-birini to'ldiruvchi, bir-birini boyituvchi manbaiga aylantiradi. Bunda bilimlar bir sohadan boshqasiga uzatiladi. Shu tariqa fan, ta'lim va ishlab chiqarish tuzilmalarining integratsiyasi rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Anishenko V.A. Integratsiya obrazovaniya, nauki i proizvodstva kak faktor razvitiya nauchno-innovatsionnogo potentsiala vuza // Vissheye obrazovaniye Rossii, 2014, № 7, S. 128.
2. Neborskiy YE.V. Modeli integratsii obrazovaniya, nauki i biznesa v universitetax SSHA, Yevropi i Yaponii // Problemi sovremennogo obrazovaniya, 2011, № 1, S. 52.
3. Mavlonov N.S., Ne'matova Z.F. TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIYASINING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI. 2024.
4. Nishanov M.S., Toshmirzayeva M.M. KASBIY TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. 2024.
5. Yo'ldoshev A.A. FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQRISHDA INTEGRATSIYON YONDASHUV. 2022.
6. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni ta'minlashda fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining roli.

- 7.Sazonova Z.S. Integratsiya obrazovaniya, nauki i proizvodstva kak metodologicheskoe osnovanie podgotovki sovremennogo inzhenera. 2008.
- 8.Abduraimov Sh.S. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlash sifatini ta'minlashda tarmoqlararo integratsiyalarning pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish. 2017.
- 9.Jumanov A.A. Talabalarda integrativ yondashuv asosida texnologik kompetensiyani oshirish.
- 10.Hayitov A.I. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. Fan va ishlab chiqarish sohalarida zamonaviy fizik kimyoviy tadqiqot usullari integratsiyasi.

**TARBIYA FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI
MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH VA TARBIYAVIY
JARAYONLARNI MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI**

Yo'ldosheva Mardona Alisher qizi
Xorazm viloyati PMM "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
metodikasi" kafedrasi stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya fanini o'qitishda tanqidiy, divergent va konvergent fikrlashni shakllantirishning nazariy hamda amaliy asoslari yoritildi. O'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish, turli fikrlarni birlashtirish, mantiqiy tahlil va qaror qabul qilish jarayonlarini modellashtirishning samarali metodlari tahlil qilindi. Tarbiyaviy jarayonni qiziqarli va zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil qilish yo'llari ko'rib chiqildi. Shuningdek, shaxsiyatni shakllantirish, madaniyatni yuksaltirish va ijtimoiy qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha zamonaviy pedagogik yondashuvlar ilmiy asosda yoritildi.

Аннотация: В данной статье рассмотрены теоретические и практические основы формирования критического, дивергентного и конвергентного мышления при преподавании воспитательного предмета.

Проанализированы эффективные методы развития у учащихся самостоятельного мышления, объединения различных точек зрения, моделирования процессов логического анализа и принятия решений. Рассмотрены пути организации воспитательного процесса с использованием интересных и современных технологий. Также научно освещены современные педагогические подходы к формированию личности, повышению культуры и развитию социальных навыков.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of developing critical, divergent, and convergent thinking in teaching the subject of education. Effective methods for fostering independent thinking in students, integrating different perspectives, and modeling logical analysis and decision-making processes are analyzed. Ways to organize the educational process using engaging and modern technologies are discussed. Additionally, contemporary pedagogical approaches to shaping personality, enhancing culture, and developing social skills are presented from a scientific perspective.

Kalit soʻzlar: tanqidiy fikrlash, divergent fikrlash, konvergent fikrlash, mustaqil fikrlash, tarbiya fani, modellash, pedagogik texnologiyalar, shaxsiyat, madaniyat, ijtimoiy qobiliyatlar.

Ключевые слова: критическое мышление, дивергентное мышление, конвергентное мышление, самостоятельное мышление, воспитательный предмет, моделирование, педагогические технологии, личность, культура, социальные навыки.

Keywords: critical thinking, divergent thinking, convergent thinking, independent thinking, educational subject, modeling, pedagogical technologies, personality, culture, social skills.

Zamonaviy taʼlim jarayoni oʻquvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirishga yoʻnaltirilgan. Tarbiya fani esa nafaqat maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarni singdirish, balki shaxsning tafakkur madaniyatini rivojlantirish, hayotiy vaziyatlarni tahlil qila oladigan, muammolarga yechim topa oladigan

barkamol insonni tarbiyalashga xizmat qiladi. Ta'limda tanqidiy, divergent va konvergent fikrlash jarayonlarini faollashtirish — o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshiruvchi eng muhim metodlardan biridir.

Tanqidiy fikrlash o'quvchiga ma'lumotni tekshirish, baholash, asoslash, muqobil qarashlarni solishtirish imkonini beradi. Divergent fikrlash esa ijodiy yondashuv, muammoning bir nechta yechimini topish va turli g'oyalar orasida aloqalarni payqash kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Konvergent fikrlash esa aniq, mantiqiy asoslangan, strukturaga ega bo'lgan xulosalar chiqarishga yo'naltiriladi. Ushbu uch fikrlash turi uyg'unlashgan taqdirda o'quvchi o'z fikrini mustaqil, asosli, tahliliy va ijodiy ifoda eta oladi.

Mazkur maqolada tanqidiy, divergent va konvergent fikrlashning nazariy asoslari, tarbiya fanida ularni o'qitish metodlari, o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish texnologiyalari, tarbiyaviy jarayonlarni modellashtirish, samarali ta'lim texnologiyalari hamda shaxsning madaniy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi bo'yicha zamonaviy yondashuvlar yoritiladi.

M.S.Shamsiyeva "Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati" maqolasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning roli va ahamiyatini ko'rib chiqadi. U ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishni taklif qiladi, va o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda texnologiyalar qanday foydali bo'lishi mumkinligini ilmiy dalillar bilan asoslaydi. Shamsiyeva ta'lim jarayonida ma'lumotlardan foydalanish, ko'p manbali axborot oqimini boshqarish va baholashni texnologik vositalar bilan uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi. U, shuningdek, texnologiyalar o'quvchilarni passiv qabul qiluvchilardan faol ishtirokchilarga aylantirishda yordam berishini ko'rsatadi — bu esa tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi. Maqola ta'lim nazariyasida "tanqidiy fikrlash + pedagogik texnologiyalar" integratsiyasini chuqurlashtiradi. Bu tahoratli (theoretical) dastur sifatida pedagogik modellarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'qituvchilar va ta'lim tashkilotlari uchun metodik qo'llanma bo'lishi mumkin. Maqolada keltirilgan interfaol texnologiyalar va metodlar maktab va oliy ta'limda dars rejalari va ta'lim jarayonini yaxshilashda qo'llanilishi mumkin. Zamonaviy ta'lim siyosati kontekstida — O'zbekistonda ta'limni modernizatsiyalash, raqamli pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash salohiyatini shakllantirish bo'yicha strategik maqsadlar bilan mos keladi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, tarbiya fanida tanqidiy, divergent va konvergent fikrlashni uyg'un qo'llash o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshiradi, mustaqil tahliliy fikrlashni shakllantiradi, ma'naviy-axloqiy qarashlarini mustahkamlaydi, ijtimoiy moslashuvchanligini yaxshilaydi, qaror qabul qilish jarayonini ongli qiladi.

Bundan tashqari, o'quvchilarda shaxsiy mas'uliyat, tashabbuskorlik, empatiya, kommunikativlik kabi sifatlar kuchayadi. Tarbiyaviy modellar, treninglar, rolli o'yinlar va innovatsion metodlar o'z samarasini beradi.

Tanqidiy fikrlash — o'quvchining ma'lumotlarni tekshirish, tahlil qilish, savollar berish, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Tarbiya fanida tanqidiy fikrlashning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

o'quvchi ma'naviy-axloqiy masalalarga ongli yondashadi;

stereotiplardan holi bo'lgan fikrlash shakllanadi;

ijtimoiy vaziyatlarni baholash ko'nikmasi rivojlanadi;

“nima uchun?” savoliga asosli javob berish malakasi paydo bo'ladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda “INSERT”, “Baliq skeleti”, “6x6x6”, “PMI”, “Sokrat savollari” kabi metodlar katta samaraga ega.

Divergent (kengayuvchi) fikrlash o'quvchining ko'plab g'oyalar yaratish, muammoning alternativ yechimlarini topish, ijodiy yondashuv, noodatiy fikrlar bildirish kabi ko'nikmalarini shakllantiradi.

Tarbiya fanida bu, avvalo, o'quvchilarning hayotiy vaziyatlarga ijodiy yondashishida, muammolarni yangi usullar bilan hal qilishida, ijtimoiy faolligida namoyon bo'ladi.

Konvergent fikrlash — ma'lumotlarni mantiqiy bog'lash, asosli xulosaga kelish, aniq yechim topish qobiliyatidir. Tarbiya fanida bu ko'nikma:

irodaviy sifatlar,

mas'uliyat,

hayotiy qarorlarni ongli qabul qilish,

ijtimoiy me'yorlarni tushunish

kabi jarayonlarda muhim ahamiyatga ega.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirish quyidagi texnikalar orqali amalga oshiriladi:

Savol-javobning interfaol shakllari: ochiq savollar, tahliliy savollar, "Nima bo'lardi agar...?" savollari.

O'z fikrini asoslash talabi: har bir o'quvchi o'z mulohazasini dalillar bilan tushuntiradi.

Guruhiy muhokama: o'zaro fikr almashish jarayonida mustaqil fikr shakllanadi.

Refleksiya: dars yakunida o'quvchilar o'z qarashlarini va xulosalarini qayta baholaydilar.

Keys-stadi: real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish orqali qarorlar chiqariladi.

O'quvchilarda turli nuqtai nazarlarni birlashtirish qobiliyatini shakllantirish uchun quyidagi metodlar samaralidir:

"Debat" – qarama-qarshi fikrlar asosida umumiy xulosa topish;

"Sinkveyn" – strukturaviy fikrlash va umumlashtirish;

"Aql hujumi" – g'oyalar to'plash va saralash;

"Venn diagrammasi" – o'xshashlik va farqlarni aniqlash;

"Klaster" – fikrlarni toifalash.

Tarbiyaviy jarayonlarni modellashtirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

real hayotiy vaziyatlar modellari;

ijtimoiy rolli o'yinlar;

"agar siz o'ringizda bo'lsangiz..." usuli;

konfliktlarni boshqarish modellarini ishlab chiqish;
qaror daraxtlari va mantiqiy sxemalar.

Modellashtirish o'quvchiga qarorlarni tez, asosli va mantiqiy qabul qilishga yordam beradi.

Zamonaviy texnologiyalar tarbiya fanining samaradorligini oshiradi. Xususan, interfaol metodlar (aqliy hujum, rol o'yinlari, debatlar), innovatsion texnologiyalar (multimedia, virtual modellashtirish), muammoli vaziyatlar yaratish, trening va trening-elementlar, loyihaviy faoliyat, aks ettiruvchi faoliyatlar (refleksiya, esse, bahs) kabi texnologiyalar tarbiyani qiziqarli, jonli va mazmunli qiladi.

Shaxsiy rivojlanish tarbiyaning asosiy maqsadidir. U quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

shaxsga yo'naltirilgan ta'lim;
axloqiy qadriyatlar asosida tarbiya;
motivatsion rivojlanish;
o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish.

Shaxs madaniyati ma'naviy madaniyat, axloqiy madaniyat, nutq madaniyati, estetik madaniyat, ijtimoiy muomala madaniyati tarkiblar orqali rivojlanadi:

Tarbiya jarayonida ushbu yondashuvlar uyg'un qo'llanilganda shaxsning ichki va tashqi madaniy qiyofasi shakllanadi.

Ijtimoiy qobiliyatlar – odamlar bilan to'g'ri muloqot qilish, jamoada ishlash, mojaro hal qilish qobiliyatlari. Buning uchun kooperativ ta'lim, ijtimoiy rolli o'yinlar, jamoaviy loyihalar, o'zini-o'zi anglash va refleksiya katta ahamiyatga ega.

Maqolada ta'kidlanganidek, tanqidiy, divergent va konvergent fikrlash tarbiya fanining zamonaviy talablarga mos holda o'qitilishini ta'minlaydi. Mustaqil fikrlashga o'rgatilgan o'quvchilar mas'uliyatli, bilimli, tahlilchi, ijtimoiy faol, ma'naviy yetuk shaxs sifatida shakllanadi.

Shaxsiyatni shakllantirish, madaniyatni yuksaltirish va ijtimoiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar uyg'un qo'llanilganda tarbiya jarayoni samarali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T.: 2022.
<https://lex.uz/docs/-5013007>
- 2.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: "O'zbekiston", 2022. – 440 b.
- 3.Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha o'quv qo'llanmalar.
- 4.Hasanova A. O'quvchi yoshlar tarbiyasida rag'batlantirish va tanbeh mezonlari. – T.: "O'zbekiston", 1996.
- 5.Xodjayeva F.O. O'quvchilarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish va uning muhim jihatlari. "Zamonaviy ta'lim" ilmiy-amaliy ommabop jurnali, 2017.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

**Tasbavov Maxamed Muxit o'g'li,
Toshkent viloyati PMM,
"Aniq va tabiiy fanlar metodikasi"
kafedrasi katta o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Maqolada tanqidiy fikrlashning mohiyati, o'qitish metodlari, empirik natijalar hamda geografiya fanining bu boradagi imkoniyatlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarda mustaqil tahliliy fikrlash, dalil keltirish va sabab–oqibat bog'lanishini aniqlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития критического мышления на уроках географии. Обсуждается важность критического мышления, эффективные методы обучения и эмпирические данные. В исследовании делается вывод о том, что внедрение стратегий критического мышления в преподавание географии способствует развитию аналитического мышления, самостоятельности и научного понимания у учащихся.

Abstract: This article explores the theoretical and practical aspects of developing critical thinking in geography lessons. It discusses the importance of critical thinking, effective teaching methods, and empirical findings. The study concludes that integrating critical thinking strategies in geography improves analytical reasoning, independent learning, and scientific understanding among students.

Kalit soʻzlar: tanqidiy fikrlash, geografiya, interfaol metodlar, tahliliy tafakkur, muammoli oʻqitish, oʻquv jarayoni.

Ключевые слова: критическое мышление, географическое образование, интерактивные методы, аналитическое мышление, проблемно-ориентированное обучение

Keywords: critical thinking, geography education, interactive methods, analytical reasoning, problem-based learning.

Kirish. XXI asrda insoniyatning intellektual salohiyati va tahliliy fikrlash darajasi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida eʼtirof etilmoqda. UNESCO ning 2023-yilgi “Education for Sustainable Development” hisobotida taʼlim tizimining asosiy vazifalaridan biri — oʻquvchilarni tanqidiy, ijodiy va reflektiv fikrlashga oʻrgatish ekanligi taʼkidlanadi. Geografiya fani inson va tabiat oʻrtasidagi murakkab oʻzaro taʼsirni oʻrganib, oʻquvchilarda analitik tafakkur va dalil asosida fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Asosiy qism. Tanqidiy fikrlash mohiyati va ilmiy asoslari: Tanqidiy fikrlash — bu faktlar, dalillar va kuzatuvlarni tahlil qilish orqali asosli xulosalar chiqarish jarayonidir. R. Ennis (1989) ta’rifiga ko’ra, bu — qaror qabul qilish uchun mo’ljallangan, ongli va mantiqiy fikrlashdir. O’zbekiston Prezidentining PQ-4884-son qarorida ham tanqidiy fikrlash ta’lim sifatining asosiy mezonlari sifatida e’tirof etilgan.

Geografiya fanining tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi imkoniyatlari: Geografiya integratsion fan bo’lib, u tabiiy va ijtimoiy fanlar o’rtasida ko’prik vazifasini bajaradi. Masalan, global isish, migratsiya, tabiiy resurslardan foydalanish kabi mavzularda o’quvchilar faktlarni izlab, ularni baholaydi va dalil asosida xulosa chiqaradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari:

1. *Muammoli o’qitish metodi* — o’quvchilarga tayyor ma’lumot emas, balki muammo beriladi. Masalan, “Nima uchun Orol dengizi qisqardi?” savoli orqali sabab-oqibat tahlili o’rganiladi.

2. *Venn diagrammasi* — ikki mamlakat yoki hodisani solishtirish orqali umumiy va farqli jihatlar aniqlanadi. Masalan Italiya, Fransiya davlatlarining iqtisodiyoti Ven diagramasiga solinadi va ikki mamlakatning o’qshash, ishlab chiqarishining bog’liq jihatlari tahlil qilinadi. 3. *Insert texnikasi* — o’quvchi matnni o’qish jarayonida belgilar orqali o’z tushunchasini tahlil qiladi.

4. *Debatlar va loyiha ishlari* — o’quvchilarni dalil bilan fikr bildirishga o’rgatadi. Masalan yerning ichki qismi suyuq holdami qattiq holdami (chunki yerning ichkarisida harorat 4000 °C, bosim taxminan 3.3-3.6 mln atmosfera bosimi bunday haroratda eng qiyin eruvchi volfram ham erigan holatda bo’lishi kerak, ammo, bunday yuqori bosimda moddalar suyuq holatda bo’lishi mumkin emas)

Xulosa. Geografiya darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish — o’quvchilarda ilmiy tafakkur, tahliliy yondashuv va mas’uliyatni shakllantiradi. Bunday yondashuv o’quvchilarning nafaqat fan bilimlarini chuqurlashtiradi, balki ularni barqaror rivojlanish g’oyalariga sodiq, fikrli shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarni dars jarayoniga qiziqishini, fandagi jarayonlarni mohiyatini tushinish, qonuniyatlarni kelib chiqish sabablari va oqibatlari haqida tahlil qilishni oshiradi.

Tavsiyalar. O'qituvchi darsga tayorgarlik jarayonida o'tiladigan mavzusi yuzasidan kamida 5 ta tanqidiy fikr tayorlab borishi va o'quvchilarga tanqidiy fikrlashiga yordam berishi lozim. Shuningdek, o'quvchilar orasida eng yaxshi tanqidiy fikr egasi deb ularni rag'batlantirib turish kerak. Darsda o'quvchi tanqidiy fikrlash jarayonida mavzuni o'qituvchi yordamida to'liq mohiyati bilan tushunish imkoni bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Education for Sustainable Development: Progress Review. Paris, 2023.
2. Ennis, R. Critical Thinking and Subject Specificity: Clarification and Needed Research. Educational Researcher, Vol. 18, No. 3. 1989.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori, 2020-yil 6-noyabr.
4. IPCC. Climate Change: The Physical Science Basis. Cambridge University Press, 2021.
5. Toshkent davlat pedagogika universiteti, Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari ilmiy hisobot, 2022-yil.

OMON MATJONNING “BERUNIY” DRAMASIDA BADIY IFODA VOSITALARI

Sobirov Qahramon Saloyevich,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent,
Xorazm viloyati PMM,
"Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrası

Annotatsiya. Ushbu maqola Omon Matjonning “Beruniy” tarixiy dramasida qo'llangan badiiy ifoda vositalarini kompleks tahli qilishga bag'ishlangan. Maqolada dramaning mazmuni bilan uzviy bog'liq bo'lgan til va uslub xususiyatlari, shuningdek, lirik va dramatik unsurlarning uyg'unligi o'rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, dramaturg Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosi va ichki olamini ifodalashda an'anaviy she'riy san'atlar va zamonaviy dramatik texnikalardan samarali foydalangan.

Аннотация. Данная статья посвящена комплексному анализу художественных средств, используемых в исторической драме Омона Матжона «Беруни». В статье исследуются языковые и стилистические особенности, неразрывно связанные с содержанием драмы, а также синтез лирических и драматических элементов. Результаты исследования показывают, что драматург эффективно использовал традиционные поэтические искусства и современные драматические техники для изображения научного наследия и внутреннего мира Абу Райхона Беруни.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the artistic devices used in Omon Matjon's historical drama “Beruniy”. The study examines the language and stylistic features intrinsically linked to the drama's content, as well as the synergy of lyrical and dramatic elements. The results show that the playwright effectively employed traditional poetic arts and modern dramatic

techniques to represent the scholarly legacy and inner world of Abu Rayhon Beruni.

Kalit soʻzlar: drama, badiiy ifoda vositalari, metofora, metonimiya, sinekdoxa, epitet, oʻxshatish, simvol, apostrofa, kinoya, sarkazm, mubolagʻa, kichraytirish.

Ключевые слова: драма, художественные средства выражения, метафора, метонимия, синекдоха, эпитет, сравнение, символ, апóстрофа, ирония, сарказм, гипербола, литота.

Keywords: drama, artistic expression devices, metaphor, metonymy, synecdoche, epithet, simile, symbol, apostrophe, irony, sarcasm, hyperbole, litotes.

Oʻzbek adabiyotining taniqli vakili, xalq shoiri Omon Matjon oʻzining lirik sheʼrlari va dramatik asarlari bilan milliy madaniyatning rivojiga muhim hissa qoʻshgan. Uning “Beruniy” tarixiy dramasi nafaqat buyuk alloma hayotiga bagʻishlangan, balki unda qoʻllangan badiiy ifoda vositalari jihatidan ham ayniqsa qimmatlidir. Asar XI asr boshlarida Urganchda roʻy bergan ijtimoiy-siyosiy holatni buyuk oʻzbek allomasi Abu Rayhon Beruniylarning timsolida ifodalaydi. Ushbu maqolaning magsadi “Beruniy” dramasiidagi badiiy ifoda vositalarini tahlil qilish, asarning badiiy boyligi va adabiy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Beruniy

(Sinoga)

Yashang! Yana yuz koʻrishdik yaxshi soatda,

Qaddingizda gul ochibdi xush oʻzgarishlar:

Koʻksingizda goʻyo sirli balogʻat qushi

Kenglik tilab, parvoz tilab turganga oʻxshar!

(Beruniy. 62-b.)

“Qaddingizda gul ochibdi xush oʻzgarishlar” – bu yerda insonning siymosidagi ijobiy oʻzgarishlar gul ochishga (**metafora**) qiyoslangan. Bu goʻzallik, yangilanish va navqironlik ramzi. **“Koʻksingizda goʻyo sirli balogʻat qushi”** bu

ham metafora bo‘lib, balog‘at, ilmiy salohiyat va ichki qudrat qush obrazida ifodalangan.

Personifikatsiya (jonlantirish) – “**Balog‘at qushi kenglik tilab, parvoz tilab turadi**” – balog‘at yoki ma’naviy yetuklik jonlantirilib, xuddi qush kabi parvoz qilishga intilmoqda sifatida tasvirlangan. Bu yosh olimning ichki kuchi va ilmiy qudratini obrazli ochadi.

Ushbu parchada **metafora (gul ochish, balog‘at qushi), personifikatsiya (balog‘at qushining parvozga intilishi), epitet (xush o‘zgarishlar, sirli balog‘at), o‘xshatish va parallelizm** kabi badiiy ifoda vositalari qo‘llangan. Natijada, Ibn Sinoning balog‘atga yetayotgan yosh olim sifatidagi siymosi jonli, emotsional va ramziy tarzda chizilgan.

Beruniy

Hukmdorlar nazar etsa ahli donishga,

Yashnab ketar u bahorning chechaklariday.

(Beruniy. 65-b.)

Metafora – “**Hukmdorlar nazar etsa ahli donishga**” – bu oddiy qarash emas, balki hukmdorning e’tibori va homiyligi ramziy ma’noda ishlatilgan. “**Yashnab ketar**” – aslida o‘simliklarning gullab-yashnashiga xos jarayon, ammo bu yerda ilm va olimlarning rivojini anglatadi. **O‘xshatish (taqqoslash)** – “**Bahorning chechaklariday**” – ilm-fan va olimlarning taraqqiyoti bahorda gullagan chiroyli chechaklarga qiyoslangan. Bu o‘xshatish orqali tasvir yorqin va jonli bo‘lgan. **Epitet** – “**Bahorning chechaklari**” – epitet sifatida bahorni yangilanish, hayotbaxshlik va go‘zallik ramzi sifatida ko‘rsatadi. **Mubolag‘a (giperbola)** – “Yashnab ketar” ifodasi bo‘rttirilgan: hukmdorning e’tibori darhol olimlarga beqiyos kuch va taraqqiyot bag‘ishlaydi, degan fikr ta’kidlanmoqda. **Ijtimoiy-falsafiy g‘oya** – bu satrda asosiy mazmun: **ilm ahli davlat homiyligisiz gullamaydi, hukmdorlar e’tiborida esa jamiyat ham, ilm ham bahordagi chechak misol rivoj topadi.**

Ushbu misralarda **metafora (yashnab ketmoq), o‘xshatish (chechaklarga qiyos), epitet (bahorning chechaklari), mubolag‘a va ijtimoiy-falsafiy g‘oya** uyg‘un qo‘llangan. Natijada Beruniy hukmdorlar va olimlar munosabatini nafis obrazlar orqali ifodalagan: hukmdorlar e‘tibor qilsa, ilm-fan bahorday gullaydi.

Masihiy

Aql – zehn ko‘zgusida tangrining nuri,

Teng berilar insonga u, bo‘lmas ortiq-kam!

Shu nur bilan ravshan bo‘lgan makonlar, joylar

Belgi berar aqlimizning ufqlaridan.

(Beruniy. 67-b.)

Bu parchada Masihiy tomonidan **aql, zehn va ilohiy nur** mavzusi yuksak badiiylikda tasvirlangan.

Metafora – “**Aql – zehn ko‘zgusida tangrining nuri**” – aql “ko‘zgu”ga qiyoslanmoqda, unda tangrining nuri aks etadi. Bu yerda aql – ilohiy nur qabul qiluvchi vosita sifatida metaforik berilgan. “**Shu nur bilan ravshan bo‘lgan makonlar, joylar**” – aqlning yorituvchi kuchi nurning yoyilishiga qiyoslangan.

O‘xshatish (taqqoslash) – “**Ko‘zgu**” obrazida zehn tasvirlanadi: ko‘zgu nurni qanday aks ettirsa, insonning zehnida ham aql shu tarzda tangrining nurini yoritadi.

Epitet – “**Tangrining nuri**” – ilohiylikni ta’kidlovchi epitet bo‘lib, aqlning ulug‘ va muqaddas manbadan kelishini ko‘rsatadi. “**Ravshan makonlar**” – aql nurining samarasini tasvirlab, yorug‘lik va ma’rifat ifodasini beradi.

Mubolag‘a (giperbola) – “**Teng berilar insonga u, bo‘lmas ortiq-kam**” – aqlning taqsimida hech qanday adolatsizlik yo‘qligi mubolag‘a darajasida qat’iy ta’kidlanmoqda.

Simvol (ramziy obraz) – “**Nur**” – bu yerda faqat yorug‘lik emas, balki ilohiy bilim, haqiqat, ma’rifatning ramzi. “**Ko‘zgu**” – inson qalbi va zehni ramzi bo‘lib, ilohiy nurni qabul qilib, uni aks ettirishga qodir.

Aql insonga teng berilgan, uning vositasida odam tangrining nurini qabul qiladi, shu bilan dunyoni yoritadi. Demak, **insonning buyukligi – aqli orqali tangriga yaqinlashishida.**

Ushbu parcha badiiy vositalarga boy: **metafora (aql – tangrining nuri, zehn – ko‘zgu), o‘xshatish, epitet (ravshan makonlar), mubolag‘a, simvol (nur, ko‘zgu).** Natijada Masihiy aqlni ilohiy nurning manbai sifatida talqin qilib, uni insoniyatning eng oliy qadriyati darajasiga ko‘targan.

Sino

Kishilikning aqli agar bir o‘lka bo‘lsa

Bugun unda yangi bir tong otgani aniq!

(Beruniy. 76-b.)

Bu misralar Ibn Sino hikmatidan bo‘lib, unda insoniyat tafakkurining qudrati **metaforik va ramziy** tarzda ifoda qilingan.

Metafora – “**Aql o‘lka**” – insoniyat aqli butun boshli “mamlakat, hudud” sifatida tasvirlangan. Bu orqali tafakkurning kengligi, bepayonligi, ijtimoiy makon kabi qamrovi ko‘rsatilmoqda. “**Yangi tong**” – ilm-ma‘rifat, yangilanish, taraqqiyot ramzi sifatida ishlatilgan.

O‘xshatish – aql bir o‘lkaga qiyoslanishi bilan obraz yanada ta’sirchanlik kasb etadi.

Simvol – “**tong**” – bu ramziy obraz bo‘lib, jaholat zulmatidan so‘ng keladigan ilm-ma‘rifat nurini bildiradi.

Epitet – “**yangi tong**” – yangilanish, umid, taraqqiyot ma’nolarini o‘zida mujassam etgan.

Falsafiy ma’no – insoniyat tafakkuri taraqqiy etgan sari, u jamiyat hayotida yangi davr, yangi bosqich ochadi. “Yangi tong” – bu ilm-fan, falsafa va madaniyatning rivojlanishi bilan yuzaga keladigan **renessans davri** timsoli sifatida ko‘rish mumkin. Ibn Sino bu orqali insoniyat tarixida aqlning yetakchi o‘rnini, uning yuksalishdagi qudratini ulug‘laydi.

Ushbu satrda **metafora (aql – o‘lka, tong – taraqqiyot), o‘xshatish, simvol, epitet** kabi badiiy vositalar qo‘llangan. Umumiy g‘oya shuki – insoniyat tafakkurida uyg‘onish davri boshlangan, u jamiyatni yangi bosqichga olib chiqadi.

Ma‘mun

To‘rtda katta darvoza bor Urganchimizda,
Ajab emas, konglimning-da darvozasi to‘rt!
(Beruniy. 82-b.)

“Darvoza” – polisemiya markazida: **asliy ma‘no**: shahar yoki uy kirish joyi, eshik. **Ko‘chma ma‘no**: qalbning, ko‘ngilning ochiqligi, unga kirish yo‘li. Bu yerda shahar darvozasi bilan inson qalbining ichki “darvozasi” o‘xshatilib, ruhiy-psixologik ma‘no hosil qilingan. **“Ko‘nglimning darvozasi”** – **metaforik polisemik birlik**. Bu ibora bevosita mavjud narsa emas, balki ko‘ngilni qal’a, shahar sifatida tasavvur etish orqali obraz yaratiladi. **Metafora**: “Ko‘nglimning darvozasi” – inson ruhiyatini moddiy inshootga qiyoslash. **O‘xshatish**: Shahar darvozasi bilan ko‘ngil darvozasi o‘xshatilgan (“to‘rt darvoza – to‘rt darvoza”). **Ritorik shartlik** (“Ajab emas”) – taxminiy ohang orqali dramatik kuch berilgan. **Parallelizm**: Shahar (Urganch) ↔ Ko‘ngil (Ma‘mun). Tashqi dunyo va ichki dunyo orasidagi o‘xshashlik asosida fikr qurilgan.

Ma‘munning ushbu so‘zlari **polisemik birlik** – **“darvoza”** atrofida qurilgan. Bu so‘zning ikki qatlamli ma‘nosi (real shahar darvozasi va ramziy ko‘ngil darvozasi) orqali **ichki kechinmalar tashqi muhit bilan uyg‘unlashtiriladi**. Metafora va parallelizm esa obrazni kuchaytirib, shoirona ifodani ta‘minlaydi. Shahar va inson qalbi o‘rtasidagi bu qiyos **ruhiy ochiqlik, ko‘ngil eshigi, kirish-chiqish imkoniyati** g‘oyasini beradi.

Ma‘mun

(Munajjimga)
Xo‘sh, muhtaram qur‘asoz, ko‘k qaysi libosda,
Xulqi tinchmi, yog‘dulari saodatlig‘mi?!
(Beruniy. 119-b.)

Metafora: Osmon holatini “**libos**” bilan tasvirlash – uning turli rang va ko‘rinishlarini ifodalaydi. “Xulqi tinch” – osmonning tinchligi taqdirning osoyishtaligiga qiyos.

Personifikatsiya (jonlantirish): Osmon “xulq” va “libos” bilan inson sifatida tasvirlangan.

Epitet: “Saodatli yog‘du” – nurga ijobiy ma‘no yuklanib, unga quvonch va baraka timsoli berilgan.

Bu nutqda Ma‘mun davlat arbobi sifatida **osmonni kiyim kiygan odamdek, xulq-atvori va yog‘dusi bilan yashovchi tirik mavjudot sifatida** tasavvur etmoqda. Polisemiya va jonlantirish orqali uning taqdirga, yulduzlar hukmiga bog‘liqligi dramatik ruhda ochilgan.

Beruniy

Bir gap bor-ku: hatto qora bulutlardan ham

Umid qilgil, yog‘ilgaydir nurli tomchilar!

(Beruniy. 139-b.)

Bulut: asliy ma‘no: osmonda hosil bo‘ladigan tabiat hodisasi. **Ko‘chma ma‘no:** qiyinchilik, sinov, tashvish. **Nurli tomchilar: asliy ma‘no:** yomg‘ir tomchilari. **Ko‘chma ma‘no:** ezgulik, najot, yangi hayot, ilhom. **Metafora:** “Qora bulut” – qiyinchilik va musibatlarning ramzi. “Nurli tomchilar” – umid va baxtning, ezgulikning ramzi. **O‘xshatish (tasviriy parallel):** Hayotdagi musibat (qora bulut) → kutilgan ezgulik (nurli tomchi) bilan qiyoslangan. **Antiteza (qarama-qarshilik):** “Qora” (zulmat, qiyinchilik) ↔ “Nurli” (ezgulik, najot).

Beruniy obrazli nutqi falsafiy ohangga ega: u insonni qiyinchiliklar girdobida ham **umidvor bo‘lishga** undaydi. “Qora bulut” – sinovlarni, “nurli tomchilar” esa najotni ifodalaydi. Bu yerda polisemiya va metafora uyg‘unlashib, **hayotiy hikmat** darajasiga ko‘tarilgan.

Beruniy

Bir ozdan so‘ng o‘t o‘chadi – zulmat cho‘kadi,

Chek-qirg‘oqsiz bir qora tun ko‘madi yurtni –

Ana shunda kim qutqarar uni zulmatdan?!

(Beruniy. 157-b.)

Metafora: “O‘t o‘chadi” – ilm va ma’rifatning so‘nishini bildiradi. “Zulmat” – jaholatning ramzi. “Qora tun” – zulm va adolatsizlik hukmronligining ifodasi.

Mubolag‘a: “Chek-qirg‘oqsiz tun” – zulmatning haddan tashqari kuchli tasviri.

Jonlantirish (personifikatsiya): “Tun ko‘madi yurtni” – tun odam kabi “ko‘mish” xususiyati bilan berilgan.

Beruniy bu nutqda “o‘t–nur–ilm” va “zulmat–tun–jaholat” qarama-qarshiligini qo‘yadi. Ilm va adolat so‘nsa, yurtni cheksiz zulmat qoplashini ogohlantiradi. Uning asosiy savoli: “Kim qutqaradi?” – aslida ilm-ma’rifatli insonlarni, adolatli rahbarlarni nazarda tutadi.

Omon Matjonning “Beruniy” dramasi badiiy jihatdan chuqur qatlamlarga ega bo‘lib, unda **polisemik birliklar** asar mazmunini kengaytirish, obrazlarning ruhiy olamini ochish va muallifning falsafiy g‘oyalarini ifodalashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ko‘p ma’nolilik dramada nafaqat til hodisasi, balki badiiy-falsafiy ramz sifatida namoyon bo‘ladi.

Asarda qo‘llangan **badiiy ifoda vositalari** – metafora, jonlantirish, mubolag‘a, kinoya va boshqalar dramatik nutqqa obrazlilik, emotsional joziba va poetik rang-baranglik baxsh etadi. Ayniqsa, “o‘t–nur–ilm” va “zulmat–tun–jaholat” singari ramzlarning qarama-qarshiligi butun dramatik syujetning asosiy semantik o‘qi sifatida shakllangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- 1.Аликулов Т. Полисемия существительных в узбекском языке. Автореф. дисс. канд. филол. наук. –Т. 1966.
- 2.Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. –Тошкент: “Мумтоз сўз”, 2010. – Б. 187.
- 3.Махмараймова Sh. Hozirgi o‘zbek tili (leksikologiya) –Toshkent 2021. – Б. 148.

- 4.Қурбониязов Г. Ҳозирги ўзбек ва қорақалпоқ адабий тилларидаги қаттиқ, қатты лексемаларининг қиёсий таҳлили. Филол. фан. номз. дисс. – Тошкент, 1998. – Б. 129.
- 5.Розиқова Г.З Ўзбек тилида синтактик полисемия. Филол. фан. номз. дисс. Фарғона 1999. – Б. 79.
- 6.[https://n.ziyouz.com/books/uzbek_dramaturgiyasi/Omon%20Matjon.%20Beruniy%20\(dramatik%20doston\).pdf](https://n.ziyouz.com/books/uzbek_dramaturgiyasi/Omon%20Matjon.%20Beruniy%20(dramatik%20doston).pdf)

TURLI YOSH DAVRLARIDA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI (KICHIK VA O'RTA MAKTAB YOSH DAVRLARI MISOLIDA)

**Shixova Inobat Omonovna,
Xorazm viloyati PMM katta
o'qituvchisi, (PhD)**

Annotatsiya: Mazkur maqolada turli yosh davrlarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari kichik va o'rta maktab yosh davrlari misolida ko'rsatib o'tilgan.

Аннотация: В статье представлены психологические особенности развития логического мышления в разном возрасте на примере младшего и среднего школьного возраста

Abstract: This article presents the psychological characteristics of the development of logical thinking at different ages using the example of primary and secondary school age.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim standartlari, mustaqil fikrlash qobiliyatlari, aqliy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalari, yetuk va mukammal, komil inson,

Ключевые слова: современные образовательные стандарты, навыки самостоятельного мышления, навыки интеллектуального и логического мышления, зрелый и совершенный, совершенный человек.

Keywords: modern educational standards, independent thinking skills, intellectual and logical thinking skills, mature and perfect, perfect person

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlari darajasiga ko'tarilib, uning sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli farmoni doirasida, «O'zbekiston Respublikasida Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»ni amalga oshirish bo'yicha bir qator muhim vazifalar belgilangan. Ushbu konsepsiyaning mohiyati zamonaviy ta'lim standartlarini joriy etish, innovatsion usullarni qo'llash va ta'lim jarayonini raqamlashtirish orqali yosh avlodni tarbiyalash va ularning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ta'lim sifatini oshirish, yaxshilashga qaratilgan. Yoshlarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini, aqliy tafakkurini rivojlantirish, huquqiy-demokratik davlat qurish jarayonida ularda hurfikrlilik, aqliy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Bu jarayonlar, shuningdek, xalqaro ta'lim standartlarini joriy etish orqali ta'lim tizimini yanada sifatli va samarali qilishga yordam beradi. Bunday yondashuvlar yoshlarimizning ta'lim olishi va rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning kelajakda yetuk va mukammal, komil inson bo'lishlariga zamin yaratadi. Shu sababdan ham yoshlar, o'smirlar tafakkurini rivojlantirishga doir ijtimoiy-psixologik asoslar yaratish va ularni takomillashtirish zarur. Zamonaviy psixologiya fanida yoshlarning tafakkurini rivojlantirish, ularni salbiy g'oyalardan himoya qilish va mustaqil fikrlash qobiliyati, mantiqiy tafakkurini rivojlantirish ustuvor vazifalardandir. Ushbu maqsadga erishish uchun psixologik va pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish, ularni ilmiy nazariyalarga asoslangan holda tadqiq qilish zarur. Yoshlarning tafakkuri, uning mohiyati va mazmuni to'g'risida mavjud ilmiy nazariyalarni tahlil qilib, ularga asoslangan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish

muhimdir. Bu orqali yoshlarni salbiy ta'sirlardan himoya qilish, ularning ma'naviy va ijtimoiy jihatdan mustahkam bo'lishini ta'minlashga erishiladi. Tafakkurning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqqan professor Y.M.Orlov insonning ruhiy salomatligi masalasiga to'xtalib, quyidagi fikrni bildirib o'tadi: Tafakkur yuritish hayot falsafasining, ong va tana salomatligining eng ishonchli yo'llaridan biridir. Ushbu metodika yangi hissiy-aqliy odatlarni yuqori darajada o'zlashtirishga imkon beradi, o'tmishdagi patogen fikrlash tajribasini to'playdi. Globallashuv jarayonlarida – axborotlarning tez eskirayotgan jadal oqimlari sharoitida shaxsning intellekti va dunyoqarashi, ilmiy va madaniy darajasi, kasbiy mahorati va kreativ qobiliyatlariga nisbatan talablarning ortib borishi jamiyat a'zolarida ta'limiy tayyorgarlikni uzluksiz oshirib borishga ehtiyojni shakllantirish va uni ro'yobga chiqarishga qulay sharoitlarni yaratish muammosini qo'yimoqda. Chunki bunday ehtiyoj barkamol shaxsning muhim sharti bo'lishi bilan birga zaruriy belgisi hamdir. Psixolog O.Zels tafakkurni intellektual operatsiyalar harakati sifatida qabul qilgan va uning mohiyatini tavsiflab berishga erishgan. Muallif o'z oldiga fikr yuritish jarayonining u yoki bu tarkibiy qismlari qay tarzda, qay yo'sinda shakllanishini kuzatish, intellektual faoliyat bosqichlarini ko'rsatish, uning produktiv va reproduktiv ko'rinishdagi ziddiyatlarini kamaytirish yoki tamoman bartaraf qilish vazifasini qo'yadi.

Har bir inson nafaqat o'zining his-tuyg'ularini va xatti-harakatlarini nazorat qilishi, balki muayyan qoidalarga muvofiq fikrlash tarzini ham nazorat qila olishi kerak. Inson hayoti va faoliyatida o'zini-o'zi kamolotga yetkazish jarayoni muhim rol o'ynaydi, lekin o'z-o'zini boshqarishning tarkibiy qismlari, ya'ni o'zini-o'zi tahlil qilish, nazorat etish, baholash, tekshirish va boshqalar alohida ahamiyat kasb etadi.

Tafakkur qo'llab-quvvatlovchi va ruhlantiruvchi fikrlash tarzi hisoblanadi. Har bir kishi hayotiy faoliyati davomida tez-tez astenik (yoqimsiz) tuyg'ularni boshdan kechiradi yoki salbiy hissiy kechinmalarni vujudga keltiradigan noqulay vaziyatlarga duch keladi: xafagarchilik, ishonchsizlik, muvaffaqiyatsizlik,

umidsizlik, sabrsizlik, aybdorlik va boshqalar. Ba'zilarimiz shu kabi haqiqiy his-tuyg'ular oldida o'zimizni yo'qotib qo'yamiz va aqliy kuchimiz zaiflashadi. Boshqalar esa o'zlari bilan tez kelishib, bunday noqulay holatlarni tez yengadi va hayotda munosib o'rinni topishga qodir.

Psixologiya, tibbiyot va pedagogika sohasidagi mutaxassislar mantiqiy tafakkurni rivojlantirish va boshqa ko'plab savollarga javob topishga harakat qilishmoqda. Zamonaviy psixologiyada mazkur holatlar fikrlash muammosining ajralmas qismi hisoblanib, xorijlik olimlardan Y.M.Orlov, S.N.Morozyuk, Y.V.Miroshnik, K.E.Izard, Dj.Dyui, R.J.Sternberg, K.Sternberglar tafakkurning mohiyati, tabiati va uni rivojlantirish mexanizmlarini, tafakkur jarayonining psixologik xususiyatlari, fikrlashning ijtimoiy mazmuni va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslarini tadqiq qilishga alohida e'tibor qaratishadi. Masalan, Z.Freyd ruhiy kasallik sifatida nevroz xatti-harakatlarning madaniy aqliy avtomatizmlari tomonidan yaratilganiga ishonch hosil qiladi. K.Yung shaxsning arxetipik xususiyatlari bilan belgilanadigan fikrlash va tushunish usullarini yengib o'tish zarurligini ta'kidlaydi. Ya'ni har doim ham mantiqiy qonuniyatlarga to'g'ri kelmaydigan qoidalarga muvofiq fikrlashni boshqarishga urg'u beradi. K.Xornining fikricha, inson xatti-harakati ko'pincha madaniy omillar bilan tartibga solinadi, chunki bizning madaniyatimiz oqilona fikrlashga katta ta'sir ko'rsatadi, uni yuksaltiradi va irratsional prinsipni pastroq deb hisoblaydi. M.Jeymsning fikricha, ilk tafakkurning asosi hozirgi paytda sodir bo'layotgan narsalarni tushunish qobiliyati sifatida xabardorlikdir. Tafakkuri keng odam o'zining ichki his-tuyg'ulari, fantaziyalari dunyosini biladi, undan qo'rqmaydi va uyalmaydi, uning fikri va tanasi «bu yerda va hozir» vaziyatiga to'la-to'kis mos keladi. «Tafakkur» tushunchasini o'rganish asosida uning quyidagi asosiy xususiyatlarga ega ekanligi haqidagi xulosaga kelingan:

- 1) tafakkur voqea-hodisalarni aniq va umumlashgan holda aks ettirishga imkon beradi;

2) borliqni bilvosita aks ettiradi, ya'ni inson o'zlashtirgan tajribalariga tayangan holda yangi bilimlarni hosil qiladi;

3) ijodiy fikr yuritish va faoliyatdagi ijodkorlik inson tafakkurining muhim xususiyati hisoblanadi;

4) tafakkur til bilan bevosita bog'liq. Chunki fikrlashni, tafakkur yuritishni ideal va ijtimoiy hodisa sifatida baholash mumkin. Sababi u faqatgina til vositasida reallikka aylanadi. Natijada barcha uchun tushunarli va bevosita qabul qilinadigan, his etadigan shaklga kiradi va insonlar o'rtasida o'zaro fikr almashish vazifasini bajaradi. R.Y.Galperin tomonidan «tafakkur voqelikning umumlashgan holda va so'z hamda o'tmish tajriba vositalarida aks ettirilishi» ekanligi bayon qilingan. U tafakkurning umumlashgan so'z vositasida va vositali atrof-muhit hodisalarini aks ettira olishini ta'kidlaydi.

Mazkur masalalarning ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatlari chuqur o'rganilishi, yoshlarimizning sog'lom fikrlash va ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishda, axborotlar bilan to'g'ri ishlashda mantiqiy tafakkur bolalarning intellektual rivojida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, maktab davrida bu qobiliyatning shakllanishi va rivojlanishi ularning keyingi ta'lim jarayonlaridagi muvaffaqiyatini belgilab beradi. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mantiqiy fikrlash har bir yosh davrida o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada kichik maktab (7–10 yosh) va o'rta maktab (11–14 yosh) yoshidagi o'quvchilarning mantiqiy tafakkur rivojining psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi.

USLUBLAR

Turli yosh davrlarida mantiqiy tafakkurini rivojlantirishning psixologik xususiyatlari(kichik va o'rta maktab yosh davrlari misolida)ni o'rganishda quyidagi metodlardan foydalangan maqsadga muvofiqdir.

-Kuzatuv metodi. Mazkur metodning mohiyati maktab yoshidagi bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish jarayonini kundalik faoliyatda kuzatish va

ularning mantiqiy vazifalarni bajarishdagi xatti-harakatlari, savollarga javob berish uslublari, muammolarni hal qilish yo'llarini aniqlashdan iborat.

- Suhbat metodi. Bu metod orqali olalar bilan individual yoki guruh suhbatlari o'tkazish orqali ularning fikrlash jarayonlarini o'rganish, ularning o'ylash jarayonini va mantiqiy xatolarini aniqlash uchun maxsus savollar va javoblar berishga yo'naltirilgan.

- Testlar va diagnostik metodlar. Mazkur metodda mantiqiy tafakkurni aniqlovchi maxsus psixologik testlar va topshiriqlarni qo'llash, analogiyalarni aniqlash, teskari bog'lanishlarni topish, mantiqiy zanjirlarni qurish kabi topshiriqlar.

- Tajriba metodi. Mazkur metod bolalarga yangi mantiqiy vazifalarni berish va ularni yechish jarayonini boshqarilgan sharoitda kuzatish, muayyan mantiqiy muammolarni hal qilish bo'yicha bosqichma-bosqich yordam berish yoki shartlarni o'zgartirishga asoslangan

- Analiz va sintez metodi orqali bolalarning o'z javoblari, fikrlari va xulosa chiqarish usullarini tahlil qilish; ularning fikrlarini qismlarga ajratib, ulardagi mantiqiy tuzilmani aniqlashdan iborat.

- O'yinlar va faol o'qitish metodlari o'quvchilarning mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun maxsus o'yinlar, rebus, krossvord, shaxmat, mantiqiy jumboqlar, matematik o'yinlar orqali amaliy faoliyatni tashkil etish, o'rganilgan ko'nikmalarni nazorat qilishdan iborat.

J. Ravenning progressiv matritsalar testi - mantiqiy fikrlash, ayniqsa, mantiqiy tafakkur va muammolarni hal qilish qobiliyatini aniqlash uchun juda samarali diagnostika vositasidir. Raven testlari abstrakt fikrlash va mantiqiy munosabatlarni aniqlashga qaratilgan bo'lib, testda geometrik shakllardan tashkil topgan matritsalar beriladi va undan biri noto'g'ri yoki yetishmayotgan bo'ladi. Ishtirokchi esa ushbu matritsani to'ldirish uchun to'g'ri shaklni topishi kerak. Test ishtirokchining mantiqiy munosabatlarni anglash, naqshlarni aniqlash, muammolarni yechish va umumiy intellektual qobiliyat darajasini

baholaydi. Ushbu test bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlanish bosqichlarini baholash uchun ishlatiladi. Yoshga qarab murakkabligi oshib boradigan topshiriqlar beriladi, natijalar bolaning mantiqiy fikrlash darajasi va o'rganishga qobiliyatining holatini ko'rsatadi, mantiqiy fikrlashning rivojlanishini ob'yektiv tarzda o'lchaydi.

NATIJALAR

Tafakkur rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ijtimoiy muhit. Bolalar o'z atrofidagi insonlar, masalan, oila, do'stlar va o'qituvchilar bilan aloqalari orqali ko'p narsalarni o'rganadilar.
- Ta'lim tizimi. O'qitish usullari, ta'lim sifati va o'quv dasturlari o'zgarishlari tafakkur rivojlanishiga ta'sir qiladi.
- Emotsional holat. Stress, xavotir va boshqa emotsiyalar tafakkur jarayonlariga salbiy yoki ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
- Kichik guruhlar. Do'stlar va tengdoshlar o'rtasidagi munosabatlar o'zaro ta'sirni kuchaytiradi va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- O'z-o'zini anglash. Bolalar o'z shaxsiyati va qobiliyatlari bilan bog'liq qiyinchiliklarni boshdan kechirishadi, bu esa ularning tafakkur jarayonlarini shakllantiradi.
- Texnologiyalar. Internet va raqamli texnologiyalar tafakkur va axborot olish usullarini o'zgartirishi mumkin.
- Madaniy omillar. Turli madaniyatlar va an'analar tafakkur rivojlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatadi.
- Kvantitativ tadqiqot. So'rovnomalar, anketalar orqali statistik ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish.
- Sifatli tadqiqot. Intervyu, guruh muhokamalari yoki kuzatuvlar orqali bolalarning tafakkur jarayonlarini chuqur o'rganish.
- O'quv dasturlari va faoliyatlar. Sinfdan tashqari faoliyatlar, kreativ mashg'ulotlar yoki innovatsion darslar orqali tafakkur rivojlanishini o'lchash.

– O‘z-o‘zini baholash. Bolalarga o‘z tafakkurlarini va hissiyotlarini baholash imkonini beruvchi metodlarni qo‘llash. Bu, masalan, kundalik yozish yoki reflektiv savollar orqali amalga oshirilishi mumkin.

– Tahlil va natijalarni chiqarish. Olingan ma’lumotlarni tahlil qilish va natijalarni chiqarish, shu jumladan, tafakkur rivojlanishidagi muhim omillarni aniqlash.

– Interdisipliner yondashuv. Psixologiya, pedagogika va sotsiologiya sohalaridan foydalanish, shuningdek, bolalar bilan ishlashda turli metodlarni birlashtirish.

Ushbu metodik asoslar bolalik davrida tafakkur rivojlanishini to‘g‘ri va samarali tadqiq etishga yordam beradi. Bu omillarni tahlil qilish orqali o‘smirlar tafakkur rivojlanishini yanada chuqurroq tushunish mumkin. Shu bilan bir qatorda, tafakkur bir hodisada boshqa hodisaning belgilari mavjudligini anglash va shu orqali ular o‘rtasidagi aloqadorlikni ta’kidlashi bashoratchilik funksiyasini bajaradi. Bunda har qanday natija yoki oqibat undan oldingi sodir bo‘lgan voqea va hodisalarga bog‘liqligi aniqlanadi. Tafakkurning boshqaruvchilik funksiyasi Z.Freydning shaxs psixodinamik nazariyasida o‘ziga xos tarzda bayon qilingan. Shaxsning topografik modelini yaratish jarayonida muallif mantiqiy tafakkurni «Ego» hududiga, ya’ni ong oldiga joylashtiradi. Aynan shu qism intellektual jarayonlar borishiga mas’ul. Ushbu ikkinchi jarayon ta’sirida xohish-istaklar tashqi dunyo tomonidan qo‘yilayotgan cheklovlar bilan kelishiladi hamda xulq-atvor kerakli yo‘nalishga yo‘naltiriladi hamda individning instinktiv ehtiyojlari xavfsiz ravishda qondirilishi ta’minlanadi. O‘z-o‘zidan, tafakkur xulq-atvor regulyatori yoki boshqaruvchi sifatida jamiyat bilan birgalikda faoliyat olib borib, hayotiy muammolarni o‘zi va atrofdagilar uchun qulay tarzda hal qilish imkonini beradi.

Kichik maktab yoshida mantiqiy tafakkur hali noaniq, ko‘proq konkret fikrlashga asoslangan. Ular mantiqiy masalalarni hal qilishda tasviriy-tajriba asosidagi yondashuvlarni afzal ko‘rishadi. Kichik maktab yoshidagi bolalar masalalarni tasviriy-tajriba asosida hal qilishga intiladi. Mantiqiy izchillik va

sabab-oqibat munosabatlarini to'liq tushunmasligi mumkin. O'rta maktab yoshidagi o'quvchilarda abstrakt-logik tafakkur asta-sekin shakllana boshlaydi. Ular analogiya, sabab-oqibat bog'liqliklarini tushunishda faolroq bo'lishadi. Raven testi natijalariga ko'ra, o'rta maktab o'quvchilari kichiklarga qaraganda 15–20% yuqoriroq mantiqiy fikrlash ko'rsatkichlariga ega bo'lishdi. Bolalarning kundalik faoliyatdagi mantiqiy tafakkur jarayonlarini tabiiy sharoitda o'rganishga, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashda yordam beradi. Suhbat metodining ahamiyati bolalarning ichki fikrlash jarayonlarini ochib berishda, ularning mantiqiy xatolarini, tushunmovchiliklarini aniqlash imkonini yaratadi. Shaxsiy va ijtimoiy jihatidan farqlarni tushunishga yordam beradi. Testlar va diagnostik metodlar mantiqiy fikrlash darajasini aniq va raqamli ko'rsatkichlarda ifodalash imkonini, turli yoshlar orasidagi rivojlanish bosqichlarini solishtirish uchun asos bo'ladi va ta'lim va rivojlanishdagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun dastur tuzishda foydalidir. Tajriba metodining ahamiyati shundaki, mazkur metodda mantiqiy tafakkurga ta'sir qiluvchi turli omillarni nazorat ostida o'rganish imkonini beradi va innovatsion metodlarni sinab ko'rish va ularning samaradorligini baholashda muhim sanaladi. Ushbu metodlar birgalikda bolalarning mantiqiy tafakkurini yanada to'liq, chuqur va aniq o'rganishga imkon beradi. Har bir metodning o'ziga xos roli bo'lib va ular bir-birini to'ldiradi. Shu orqali mantiqiy tafakkur rivojlanishining psixologik xususiyatlari, yoshga xos jihatlari aniq va ilmiy asosda tahlil qilinadi.

MUHOKAMA

Natijalar shuni ko'rsatadiki, mantiqiy tafakkur yoshga qarab bosqichma-bosqich rivojlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda asosan konkret-operatsion fikrlash bosqichi dominant bo'lsa, o'rta maktab yoshiga kelib, ular formal-operatsion fikrlash bosqichiga o'tadi (J. Piagening nazariyasiga muvofiq) u esa o'qituvchilardan yoshga mos metodlarni qo'llashni, mantiqiy tafakkurni rivojlantiruvchi mashq va topshiriqlardan keng foydalanishni talab etadi. Shuningdek, psixologik yondashuvlar va didaktik materiallar o'quvchilarning

yoshiga moslashtirilgan bo'lishi zarur. Kichik maktab yoshidagi bolalarda mantiqiy tafakkur hali shakllanayotgan bosqichda bo'lib, ular ko'proq konkret va sezgir ma'lumotlarga tayanadi. O'rta maktab yoshida esa abstrakt fikrlash va murakkab mantiqiy munosabatlarni anglash qobiliyati rivojlanadi. Bu yoshdagi bolalar muammolarni ko'proq mustaqil va tanqidiy yondashuv bilan hal qila oladi.

XULOSA

Mantiqiy tafakkur – bu fikrlar orasidagi bog'liqlikni tushunish, dalillar asosida to'g'ri xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Bu qobiliyat bolaning intellektual rivojida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ayniqsa, ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, har bir yosh davrida mantiqiy tafakkurning rivojlanishi o'ziga xos bosqichlarga ega. Kichik maktab davrida bola asosan konkret tafakkur asosida fikrlaydi, o'rta maktab davriga kelib esa u asta-sekin abstrakt va formal tafakkurga o'ta boshlaydi. Ushbu maqolada aynan shu jarayon psixologik va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqola mantiqiy tafakkurning yoshga xos rivojlanish bosqichlarini yoritadi va ta'lim tizimida differensial yondashuv muhimligini asoslaydi. Kichik va o'rta maktab yoshidagi bolalarda mantiqiy tafakkur har xil tarzda shakllanishini inobatga olgan holda, ularga mo'ljallangan maxsus metodlar ishlab chiqilishi lozim. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi: Mantiqiy tafakkur har bir yosh davrida o'ziga xos shakllanadi. Kichik va o'rta maktab yoshidagi o'quvchilarning fikrlash darajasi va uslubi turlicha. Ta'lim jarayonida yoshga mos o'quv metodlarini qo'llash mantiqiy tafakkurni samarali rivojlantiradi. Psixolog va pedagoglar ushbu yosh davrlarining o'ziga xos tafakkur shakllarini hisobga olgan holda individual yondashuvni ta'minlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari./ Ped.f. dok. diss. – T.: 1993.

2. Мустафаева Ш.Ф. Психологические особенности манипулятивного воздействия в деструктивных культовых организациях (на примере молодёжных групп/ Дисс...к.пс.н., - Т.: ТДПУ. 2012.
3. Mavlonov J.X. Shaxsning tashkilotchilik va kommunikativ qobiliyatlarini o'rganish metodikasi: o'zbek tiliga tarjima qilish va moslashtirish muammolari// O'zbekistonning iste'dodli bolalari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Termiz, 1992.
4. Марцинковская, Т.Д. Психология развития: Учебник / Т.Д. Марцинковская.-М.: Academia, 2018.
5. Маматов М.Ш. Юқори даражада бошқариладиган тақсимланган тизимларда изланиш муаммосини ҳал қилиш тўғрисида. Тошкент 2013 й.
6. Махмудова Д.М. Талабаларда мустақил ижодий фаолиятни ривожлантириш жараёнларида муаммоли масалалардан фойдаланиш. (PhD) Авторефрат Дис. ... пед. фан. ном. –Тошкент : ЎзМУ, 2018.
7. Jalolov J. Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi, 2016.
8. Qodirova N. Bola psixologiyasi. Toshkent: Fan, 2018.
9. Sharipov O. Psixologik diagnostika asoslari. Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
10. Karimova M. O'quvchilarda tafakkurni shakllantirish metodikasi. Toshkent: Innovatsiya, 2022.

XORAZMDA MATBUOT VUJUDGA KELISHINING TARIXIY ASOSLARI

**Nazarov Sardor Bozorboyevich,
Xorazm viloyati PMM
“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi”
kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asrning 20-30 yillarida Xorazm matbuoti haqida so‘z yuritiladi. O‘zbek, rus, turkman, qoraqalpoq tillarida chop etilgan gazeta va jurnallar tahlil etilgan.

Аннотация: В статье рассматривается хорезмская пресса 20–30-х годов XX века. Анализируются газеты и журналы, издававшиеся на узбекском, русском, туркменском и каракалпакском языках

Abstract: This article discusses the Khorezm press in the 20s-30s of the 20th century. Newspapers and magazines published in Uzbek, Russian, Turkmen, and Karakalpak languages are

Kalit so‘zlar: Xorazm, matbuot, gazeta, jurnal, “Inqilob quyoshi”, “Mushtum”, “Yangi yo‘l”, “Qizil O‘zbekiston”, g‘oya, mafkura, partiya, ishchi, dehqon, alifbo.

Ключевые слова: Хорезм, пресса, газета, журнал, «Солнце революции», «Муштум», «Новый путь», «Красный Узбекистан», идея, идеология, партия, рабочий, крестьянин, алфавит

Keywords: Khorezm, press, newspaper, magazine, “Sun of the Revolution”, “Mushtum”, “New Path”, “Red Uzbekistan”, idea, ideology, party, worker, peasant, alphabet.

XX asrning 20-30 yillarida Sovet hokimiyati Xorazm vohasida o‘z mafkurasini targ‘ib qiluvchi mahalliy matbuotning rivojlanishiga alohida e‘tibor qaratildi. ‘Inqilob quyoshi’ gazetasi Xorazmdagi birinchi mahalliy gazeta bo‘lib, muvaqqat inqilobiy hukumat tuzilgandan keyin 1920 yil 8 martdan chop etila

boshlangan. “Inqilob quyoshi” gazetasida Quyi Amudaryo havzasi xalqlari siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, ma’rifiy hayotida sodir bo‘layotgan voqeliklar yoritib borilgan. Muxbirlar K.Boltayev, Q.Beregin, X.Eshmurotov, O.Safayeva, U.Qurboniy, M.Ismoilov, E.Devonov singari O.Safayeva singari partiya xodimlari va qishloq xo‘jaligi muxbirlari Faqiriy, Xorazmiy, Mutrib, Partav, Chokar, Mug‘anniy, Soib Nazariy kabi yozuvchi, shoirlar gazeta faoliyatida ishtirok etishgan. 1925 yilga kelib “Inqilob quyoshi” gazetasi bir oyda 25 marta chiqqan boshlaydi, oyiga 8600 nusxaga ko‘paytirildi. Shunday bo‘lishiga qaramasdan 1925 yilda bo‘lib o‘tgan ikkinchi butun O‘zbekiston quriltoyida O‘zbekistondagi gazeta va jurnallar faoliyati keskin tanqid qilindi. Quriltoyda “Gazeta idoralarining yo‘lga solinmaganligi, tajribali muhbir, ishchilarning kamligi, firqa qo‘mitalari tomonidan bu masalaga ahamiyat berilmaganligi, O‘zbekistonda dehqon muxbirlari va devoriy gazetalarning shul kunga bo‘lgan holga sababchidir” deyildi.

1927 yil fevralida “Inqilob quyoshi” gazetasi Qurbon Ollaberganov (Beregin) redaktor qilib tayinlangan. U muharrirlik faoliyatini 1929 yilning may oyigacha davom ettiradi. ⁴ Ana shu davrda “Inqilob quyoshi” gazetasi redaksiyasida M. Olloyorov, I. Habibiy, U.Qurboniy va boshqa qalami o‘tkir jurnalistlar faoliyat olib borishgan. Aynan ular faoliyatining samarasi natijasida “Inqilob quyoshi” gazetasining joylardagi muhbirleri (qishloq va ishchi muhbirleri) soni keskin ravishda oshgan.⁵

XX asrning 20-30 yillarida “Inqilob quyoshi” gazetasida faoliyat olib borgan B. Rahmonov, A.Tagirov, K.Boltayev, J.Qalandarov, Q.Beregin, Sh.Bulatov, R.Majidiy, S.O‘rozov kabi muharrirlarning faoliyati e’tiborga molik.

1927 yil Qurbon Beregin (Xorazm okrug partiya qo‘mitasi bo‘lim mudiri) tashabbusi bilan bir necha bor konferensiyalar o‘tkazildi. O‘tkazilgan konferensiyalar Xorazmda matbuot ishi maqsad va vazifalarini belgilab berdi. Partiya va davlat rahbarlari Xorazmda milliy tilda chiqadigan gazeta va jurnallarni voha ishchi, dehqonlari bilan o‘zaro muloqot minbari deb hisoblashgan. Xorazm vohasidagi birinchi gazeta “Inqilob quyoshi” gazetasi chop qilinganligining 8

yilligi munosabati bilan aholi uchun va jurnallarni ovoz chiqarib o'quvchilar guruhlarini tashkil etiladi. 1928-1931 yillar oralig'ida Xorazm okrugida dastlabki tuman gazetalarini paydo bo'la boshladi. 1931 yilga kelib O'zbekistonda nashr qilinayotgan gazetalar soni 2500 dan ziyod edi.⁶

O'sha davrda Xivada "Kommunachi", Xonqada "Qurilish", Gurlanda "Kolxoz yo'li", Shovotda "Shovot haqiqati" gazetalarini chop etila boshlandi.⁷

XX asrning 30-yillarida Xorazm vohasida Sho'ro mafkurasining mustahkamlanishida "Inqilob quyoshi" gazetasi alohida ahamiyat kasb etdi. Gazeta 400 dan ortiq qishloq muxbirlarini o'z atrofida birlashtirdi. Agar 20-yillarda gazeta muxbirlari orasida ayollar kamchilikni tashkil qilgan bo'lsa, 30-yillar boshida ularning soni 50 nafarga yetgan.⁸ Chunki sho'rolar tomonidan ayollarning "Inqilob quyoshi" gazetasiga muxbirlikka jalb qilish ishlari kuchaytirilgan. Xorazmda 1931- yilda 2 ta kitob, gazeta sotish va tarqatishga mo'ljallangan kitob do'koni tashkil etildi.⁹ Ovullarda adabiyot va gazetalarning keng tarqalish va muhbirlar sonining ko'payishi adabiyot va muhbirlarlik to'garaklarining yaratilishi uchun sharoitni yuzaga keltirdi. Bunday to'garaklar ko'pincha devoriy gazetalar qoshida tashkil qilingan. 1929- yilda Xivada tashkil qilingan "Yosh kuch" devoriy gazetasi qoshida 1931- yilgacha 30 dan ziyod muhbirlar tayyorlangan.¹⁰ Vohada chop qilingan gazeta va jurnallar sho'rolar mafkurasini tashviqot - targ'ibot qilish vositasi sifatida yildan yilga ko'payib, soni oshirilib borildi. Masalan, 1931 -yilga kelib "Inqilob quyoshi" gazetasiga Xiva tumanidan 1500 dona o'rniga 3000 dona, Xonqa tumanida 1500 dona o'rniga 2000 dona, Urganch tumanida 17000 donaga talab bildirilgan. Maqsad gazetani g'oyaviy kurash vositasiga aylantirish edi. Xorazmda yangi gazetalarning tashkil etilishi nushalarining ko'paytirilishi, ajratilishi kerak bo'lgan mablag'larni o'sishini ta'minladi. Okrugda 1932-yilga kelib gazeta va jurnallarning o'sish qiymati 118000 rublga yetgan bo'lsa, 1933-yilda 170000, 1934 -yilda 308000 rublni tashkil etdi. 1932-yilga kelib Xorazmda chop qilingan gazetalar tiraji 3.377 tani tashkil qilgan bo'lsa, 1934 -yilga kelib 30930 taga yetgan.¹¹ 1930- yilgacha "Inqilob quyoshi" gazetasi isloh qilingan eski

o‘zbek yozuvi va lotin alifbosida aralash holda chop qilinganligini gazetaning may oyidagi sonlaridan bilishimiz mumkin. “Inqilob quyoshi” gazetasi 1931-yilga kelib toliq lotin alifbosidagi o‘zbek yozuviga o‘tgan.¹²

Xorazmda sho‘ro mafkurasining g‘oyaviy asosini mustahkamlash maqsadida gazeta va jurnallarga majburiy obuna qildirish ishlari 1933-yilga kelib yanada kuchaytirilgan bo‘lib, “Qizil O‘zbekiston”, “Kolxo‘z yo‘li”, “Yosh leninchi”, gazetalari, “Mushtum”, “Yangi yo‘l”, “Kommunist” jurnallari shular jumlasidandir.

1934-yildan Xorazmda yangi gazeta “Bo‘l tayyor” chop etila boshlandi. Ushbu gazetani chop qilishdan maqsad, yoshlarni sho‘ro mafkurasiga sadoqat ruhida tarbiyalash edi. 1936 -yilga kelib Yangiariq tumanida “Lenin yo‘li” gazetasi chiqa boshlagan. Bu paytda vohada bitta viloyat va yettita tuman gazetalari chop qilingan, muxbirlar soni 2500 kishiga yetgan edi.¹³ 1938- yil 28- sentabrda matbuot xodimlari va muxbirlarining Xorazm viloyat kengashi bo‘lib o‘tadi. Kengashda tumanlarda faoliyat olib borayotgan muxbirlar faoliyatidagi kamchiliklar muhokama qilinadi. “Lenin yo‘li”, “Stalin yo‘li”, “Stalinchi”, “Kommunachi” gazetalaridagi muxbirlar faoliyati tanqidga uchrashining sababi, ularning siyosiy dunyoqarashi, g‘oyalari, sho‘ro mafkurasi talablariga mos kelmasligida edi. “Inqilob quyoshi” gazetasi 1939-yil avgust oyidan yangi nom bilan “Xorazm haqiqati” deb atala boshlandi.

Foydanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston kommunistlar (b) firqasi Markazqo‘mning O‘zbekiston KP (b) ikkinchi butun O‘zbekiston quriltoyiga ma’ruzasi.- Samarqand. 1925-252 b.
- 2.O‘sha ma’ruza -253 b.
3. O‘sha ma’ruza-253 b.
- 4.Karimov N, Qurbon Beregin qismati-T, 2006-b.20
- 5.Xorazm haqiqati.1970 yil 30 aprel soni.

6. Митяев О. Культурно-просветительная работа в годы первой пятилетки.- Москва, 1964,-С.41
7. “Inqilob quyoshi” 1929 yil 29 may
8. “Inqilob quyoshi” 1929 yil 29 may
9. Собиров А. Развитие советской культуры народов низовьев Амудары 1928-1940.-Нукус: Каракалпакстан,1984.-С.-97.

OMON MATJONNING “BERUNIY” DRAMASIDA POLISEMIK BIRLIKLAR

Sobirov Qahramon Saloyevich,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent,
Xorazm viloyati PMM,
”Tillarni o'qitish metodikasi” kafedrası

Annotatsiya. Tarixiy dramaturgiyada polisemik birliklarning ifodaviy imkoniyatlarini o'rganish zamonaviy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biridir. Omon Matjonning “Beruniy” dramatik asarida qo'llanilgan polisemik birliklarning badiiy ahamiyati, ularning asarning mazmuniy va shakliy tuzilishidagi o'rni va vazifasini aniqlash. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Omon Matjon asarida tarixiy shaxs obrazini yoritish, davr ruhini ifodalash, insoniy his-tuyg'ularni chuqur ifodalashda polisemik birliklar asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Аннотация. Исследование выразительных возможностей полисемии в исторической драматургии является одной из актуальных проблем современного литературоведения. Определение художественной значимости полисемичных единиц, использованных в драматическом произведении Омона Матджона “Беруни”, их роли и функции в содержательной и структурной композиции произведения. Исследование показало, что в произведении Омона Матджона полисемичные единицы служат основным

средством для раскрытия образа исторической личности, передачи духа эпохи и глубокого выражения человеческих чувств и эмоций.

Abstract. The study of the expressive potential of polisemic units in historical dramaturgy is one of the urgent issues of modern literary studies. Identifying the artistic significance of the polysemic units used in Omon Matjon's dramatic work "Beruniy", and their role and function in the content and formal structure of the work. The research showed that in Omon Matjon's work, polysemic units serve as the primary means for illuminating the image of a historical figure, expressing the spirit of the era, and deeply conveying human emotions and feelings.

Kalit so'zlar: drama, polisemik birliklar, metofora, metonimiya, sinekdoxa, epitet, o'xshatish, simvol, apostrofa, kinoya, sarkazm, mubolag'a, kichraytirish.

Ключевые слова: драма, полисемичные единицы, метафора, метонимия, синекдоха, эпитет, сравнение, символ, апóстрофа, ирония, сарказм, гипербола, литота.

Keywords: drama, polysemic units, metaphor, metonymy, synecdoche, epithet, simile, symbol, apostrophe, irony, sarcasm, hyperbole, litotes.

O'zbek dramaturgiyasida tarixiy shaxslarning hayoti va ilmiy-ma'naviy merosini sahnaga olib chiqish alohida badiiy hodisa sifatida e'tiborga molikdir. Shunday asarlardan biri Omon Matjonning "Beruniy" dramasi bo'lib, unda buyuk qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy siymosi, uning ilmiy qarashlari, davr muammolari va tafakkur olami badiiy talqin etiladi. Mazkur dramada nafaqat tarixiy voqealar aks etadi, balki ulkan mutafakkirning o'y-fikrlari, falsafiy mushohadalari va zamon hodisalariga bergan baholari obrazli nutq orqali ifodalanadi.

Asarda qo'llangan polisemik birliklar (ko'p ma'noli so'zlar) voqealar va g'oyalarni chuqurroq ochib berishda, timsollarning nutqini boyitishda, shuningdek, muallifning falsafiy qarashlarini badiiy shaklda yetkazishda muhim rol o'ynaydi. "O't-nur-ilm", "zulmat-tun-jaholat", "ko'k-osmon-taqdir", "yulduz-baxt-umid"

kabi ko‘p ma’noli birliklar kontekstdan kelib chiqib turli semantik qirralarda qo‘llanadi. Bu esa dramatik matnga ko‘p qatlamlilik xususiyatini beradi.

Shuningdek, dramada metafora, jonlantirish, mubolag‘a, o‘xshatish, kinoya kabi badiiy ifoda vositalari keng ishlatilgan bo‘lib, ular personajlar nutqini obrazli, ta’sirchan va emotsional qiladi. Ayniqsa, Beruniy monologlaridagi ramziy obrazlar (“zulmat ko‘madi yurtni”, “bulut ichra quyosh yashirinur”, “o‘t o‘chdi”) ilm-ma’rifat va jaholat, ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi abadiy kurashni badiiy talqinda ko‘rsatadi.

Demak, “Beruniy” dramasi o‘zining semantik-stilistik boyligi, ramziy qatlamlari va polisemik ifoda shakllari bilan o‘zbek dramaturgiyasida alohida o‘rin tutadi.

Qizlar

Ko‘nglim ichra bir navo,

Yarmi sensan, yarmi men.

Bir zamin bor, bir samo bor,

Yarmi sensan, yarmi men. (Beruniy. 44-b.)

Bu satrlarda bir vaqtning o‘zida bir nechta badiiy ifoda vositalari va polisemik birliklar ishlatilgan. “ko‘nglim ichra bir navo” iborasida “navo” (kuy, qo‘shiq) qalbdagi his-tuyg‘ular, muhabbat ramzi sifatida metaforik qo‘llangan. Takror (anafora/epifora) – “yarmi sensan, yarmi men” misrasi ikki marta qaytarilib, mazmuniiy urg‘u kuchaytirilgan. Parallelizm – “Bir zamin bor, bir samo bor” misrasi orqali yer va osmon qiyosiy parallel tarzda keltirilgan. O‘xshatish va timsollash – insonlar o‘rtasidagi ruhiy yaqinlik “yer” va “osmon” singari abadiy va ajralmas hodisalarga qiyoslangan. Simvolizm – “zamin” va “samo” inson hayoti, taqdiri va muhabbatining ramzi sifatida ishlatilgan. Navo – asl ma’nosi: kuy, qo‘shiq. Kontekstual ma’nosi: qalbdagi muhabbat, ilhom, tuyg‘u. Bu yerda “navo” ko‘ngil ichidagi ruhiy ohang sifatida ishlatilmoqda. Ko‘ngil – asl ma’nosi: insonning ruhiy markazi, qalb. Kontekstual ma’nosi: muhabbat, ichki olam, hislar dunyosi. Yarmi – asl ma’nosi: ikki teng qismning biri. Kontekstual ma’nosi: ikki

insonning bir-birini to'ldiruvchi qismi, ya'ni muhabbatda ikki yarimdan bir butun bo'lish ramzi. Zamin va samo – asl ma'nosi: yer va osmon. Kontekstual ma'nosi: cheksizlik, abadiylik, butunlik.

She'rda metafora, parallelizm, takror, simvolizm badiiy vositalari ishlatilgan. Polisemik birliklar esa: navo, ko'ngil, yarmi, zamin, samo. Ularning har biri kontekstdan kelib chiqib, o'zining ikkilamchi badiiy ma'nosini olgan.

Ikkinchi qiz

Biron barno qaroqchiga o'lja bo'larsiz! (Beruniy. 45-b.)

“O'lja bo'lish” aslida hayvon ovida yoki qaroqchilikda ishlatiladigan so'z. Bu yerda odamning xavf ostida qolishi, talon-toroj qilinishi ramziy ma'noda berilgan. Ya'ni insonni hayvon o'ljasiga qiyoslash metaforik obraz hosil qiladi.

Epitet – “barno qaroqchi” – “barno” sifati yosh, baquvvat, kuchli qaroqchini ifodalaydi. Bu epiteta qaroqchining obrazini yanada jonli va ta'sirchan qiladi.

Metonimiya (ko'chma ma'no) – “Qaroqchiga o'lja bo'lish” iborasi orqali nafaqat moddiy zarar, balki insonning izzat-nafsi, hayoti va or-nomusi ham xavf ostida qolishi anglashiladi.

Ushbu jumlada metafora (“o'lja bo'lish”), epiteta (“barno qaroqchi”), metonimiya va ogohlantirish usuli ishlatilgan. Natijada nutq obrazli, ta'sirchan va dramatik ohang kasb etadi.

Bolta masxaravoz

Yahudiyu xorazmiyu hindu tillarin suvdek ichgan”

(Beruniy. 52-b.)

“Suvdek ichgan” aslida “tilni bilish” yoki “o'zlashtirish” degani. Suv ichish jarayoni oson, tabiiy va hayot uchun zarur bo'lgani kabi, qahramonning tillarni o'rganishi ham oson va tabiiy ko'rsatilgan. Bu yerda *bilim olish suv ichishga* qiyoslangan metaforik ifoda.

Mubolag'a (giperbola) – Suvni ichish qanchalik oddiy bo'lsa, ko'plab tillarni mukammal o'zlashtirish qanchalik murakkab. Demak, bu yerda bilim olish jarayonining yengilligi bo'rttirib, mubolag'a orqali berilgan.

Sinekdoxa – “Yahudiyu, xorazmiyu, hindu tillari” – butun Sharq va G‘arb tillarini, turli xalqlar ilm-fanini ramziy tarzda bildiradi. Ayrim xalqlar tilining nomi orqali butun dunyo ilmi, madaniyati nazarda tutiladi.

Paralelizm (takroriy sanash usuli) – “Yahudiyu, xorazmiyu, hindu” kabi ketma-ket sanash jumlaning maromli, musiqiy qiladi. Bu sanash qahramonning bilim va salohiyatini yanada ta’kidlash uchun ishlatilgan.

Ushbu jumlada metafora (“suvdek ichgan”), mubolag‘a (tillarning oson o‘zlashtirilishi), Sinekdoxa (xalq nomlari orqali ilm dunyosi), va sanash-paralelizm badiiy vositalari qo‘llangan. Natijada nutq obrazli, emotsional va yuksak salohiyatli shaxs obrazini yaratishga xizmat qilgan.

Birinchi arzgo‘y

Umrim bo‘yi bosh egurman ostonangizga, –

Imdod bering, bir chiqquvsiz dardga yo‘liqdim:

(Beruniy. 52-b.)

Metafora – “bosh egmoq” – aslida jismoniy harakat, lekin bu yerda ramziy ma’noda: hurmat bajo keltirish, sadoqat, itoat va kamtarlikni bildiradi. “Ostonangizga” – bu ham metaforik obraz: oddiy eshik ostonasi emas, balki *ulug‘ zotning dargohi, marhamat va najot manbai* sifatida ishlatilgan.

Litota – “Umrim bo‘yi bosh egurman” – bu ifoda orqali shaxs o‘zini kamtarlik bilan murojaat qilmoqda.

Mubolag‘a (giperbola) – “Umrim bo‘yi” – hayotning butun davrini ta’kidlash orqali izhor qilinayotgan sadoqat darajasi bo‘rttirib ko‘rsatilgan. “Bir chiqquvsiz dard” – dardning og‘irligi mubolag‘a orqali ifodalangan: ya’ni uni hech qanday ovoz chiqarib, yengil qilib bo‘lmaydigan darajada zo‘r dard.

Epitet – “chiqqusiz dard” – dardning xususiyatini ko‘rsatib, obrazli ta’sirni kuchaytiradi.

Ushbu jumlada metafora (bosh egmoq, ostonaga), litota (kamtarlik), mubolag‘a (umrim bo‘yi, chiqquvsiz dard), epitets (chiqqusiz dard) va dramatik

iltijo kabi badiiy vositalar qo‘llangan. Natijada nutq obrazli, emotsional va chuqur iztirobni aks ettiradi.

Ikkinchi arzgo‘y

Befarzandman – bir tirnoqqa zorman, taqsirim!

Nafasingiz tilab keldim!

(Beruniy. 53-b.)

Metafora – “bir tirnoqqa zorman” – tirnoq so‘zining asl ma’nosi jismoniy a’zo, lekin bu yerda ramziy ma’noda *kichkina zurriyod, farzand* tushuniladi. Farzand orzusi “tirnoq” metaforasi orqali juda kuchli ifodalanadi. “Nafasingiz tilab keldim” – nafas so‘zi aslida havo olish jarayoni. Bu yerda *marhamat, duo, baraka* ma’nosida metaforik ishlatilgan.

Mubolag‘a (giperbola) – Farzand orzusining kuchi “bir tirnoqqa zorman” iborasi orqali bo‘rttirib, nihoyatda katta hasrat sifatida berilgan. “Nafasingiz” – oddiy inson nafasi emas, balki najot manbai sifatida mubolag‘a qilinmoqda.

Epitet – “Bir tirnoq” iborasi o‘zi epitetsifatida: juda kichik narsaning ham qadrli va ulug‘ orzu ekanligini ko‘rsatadi.

Iltijo usuli – “Taqsirim!” – xitob orqali murojaat qilish nutqqa dramatik ohang, iltijoli samimiyat bag‘ishlaydi. “Nafasingiz tilab keldim” – bu jumla umidvorlik va najot izlash ohangida aytiladi.

Ushbu satrda metafora (“tirnoq” – farzand, “nafas” – duo/baraka), mubolag‘a (orzu kuchi, marhamatni nafasga qiyoslash), epitetsifat, va iltijo (“taqsirim”) kabi badiiy vositalar qo‘llangan. Nutq obrazli, chuqur hasratli va dramatik ohang kasb etgan.

Qozi Yoqub

Ofarinlar, ofarinlar! Shunga loyiqsiz!!!

Dargohingiz er yuziga qoyim qiblagoh!

(Beruniy. 55-b.)

Metafora – “Dargohingiz” – bu oddiy darvoza yoki eshik emas, balki *ulug‘ zotning marhamati, najot va muqaddas maskanni* bildiruvchi ramzdir. “Qiblagoh”

– musulmonlar uchun sajda qilinadigan muqaddas yo‘nalish. Bu yerda “dargoh”ning qadr-qimmatini Qiblagohga qiyoslangan metafora orqali ko‘rsatiladi.

Mubolag‘a (giperbola) – “Er yuziga qoyim qiblagoh” – butun olam uchun yagona yo‘nalish, yagona sajda manbai sifatida ta’riflanmoqda. Bu mubolag‘a orqali ulug‘ dargohning cheksiz qudrati ta’kidlanadi.

Epitet – “Qoyim qiblagoh” – bu epiteta dargohning barqaror, abadiy va muqaddasligini ta’kidlaydi.

Tasavvufiy ramz – “Dargoh” va “qiblagoh” tasavvufiy talqinda – *haq yo‘lini ko‘rsatadigan markaz, ruhiy qutqaruv manbai*. Bunda shaxsiy sajda emas, balki umumbashariy ma’naviy markaz nazarda tutiladi.

Ushbu jumlada metafora (dargoh – qiblagohga qiyos), mubolag‘a (er yuziga qoyim), epiteta (qoyim qiblagoh) va tasavvufiy ramzlar qo‘llangan. Nutq obrazli, diniy-mistik ruhda bo‘lib, muqaddaslik va cheksiz ulug‘likni ifodalaydi.

Shayxulislom

Avlodlari ko‘p yuksakda asragan tojni,

Tavba, shohlar egilsalar, otdan tushsalar... (Beruniy. 55-b.)

Metafora “Avlodlari ko‘p yuksakda asragan toj”, bu yerda “toj” shunchaki bosh kiyim emas, balki shohlik, qudrat, shon-shuhrat, saltanat ramzi sifatida qo‘llangan. “Otdan tushmoq” aslida harbiy yurishda yoki marosimda qo‘llanadigan holat, ammo ramziy ma’noda mag‘lubiyat, zaiflashish, hokimiyatdan ayrilishni bildiradi.

Mubolag‘a (giperbola) – “Avlodlari ko‘p yuksakda asragan toj” iborasida shohlarning qudrati va qadimiyligi bo‘rttirib ko‘rsatilmoqda. Toj “yuksakda” degan ta’kid bilan mutlaq ulug‘lik ramziga ko‘tarilgan.

“Ko‘p yuksakda” ta’riflovchi sifatida epiteta bo‘lib, tojning oddiy emas, balki qadimdan buyuk, qadrli saqlanib kelayotganini ifodalaydi.

Antitez (qarama-qarshilik) – “Asragan toj” ↔ “o‘tdan tushish, egilish” – qarama-qarshi ma’nodagi obrazlar uyg‘unlashib, dramatik keskinlik hosil

qilmoqda. Bu shohlarning ulugʻligi bilan ularning ojizligi oʻrtasidagi kontrastni ifodalaydi.

Ekzistensial ogohlik / tavba ohangi – “Tavba” soʻzi murojaatdagi keskin hissiy burilishdir. Bu dramatik nutqqa diniy-mistik ohang, hayrat va afsus tuygʻusini olib kiradi.

Ushbu satrlarda metafora (toj – hokimiyat, otdan tushmoq – magʻlubiyat), mubolagʻa (yuksakda asragan), epitet (koʻp yuksakda), antitez (tojning ulugʻligi va shohning egilishi), hamda diniy-mistik ohang (“Tavba”) kabi badiiy vositalar qoʻllangan. Natijada shohlikning oʻtkinchiligi va qudratning ham zaiflashishi mumkinligi obrazli tarzda ochib berilgan.

Maʼmun

Har ilmning tirikligi amal bilanki,

- Sarf aylasin uni el-yurt ravnaqi uchu! (Beruniy. 60-b.)

Metafora – “Har ilmning tirikligi amal bilanki” – ilmning “tirik” yoki “oʻlik” boʻlishi mumkinligi haqiqiy hayotiy holat emas, balki ramziy ifoda. Bu yerda *amal qilinmagan ilm – oʻlik, amal bilan uygʻunlashgan ilm – tirik* degan metaforik qarash mujassam.

Epitet – “Ilmning tirikligi” – epitet ilmni jonli mavjudot sifatida tasavvur qiladi. Bu ilmga jon, ruh berish orqali obrazli ifoda yaratiladi.

Ushbu parcha obrazli va didaktik xarakterga ega. Unda metafora (ilmning tirikligi), epitet (tirik ilm), maqolga xos hikmatli shakl va ijtimoiy gʻoya (ilm – el-yurt ravnaqi uchun xizmat qilishi kerak) asosiy badiiy ifoda vositalari sifatida qoʻllangan. Natijada, ilmning qadr-qimmatini va uning faqat amal bilan mazmun kasb etishi chuqur falsafiy ruhda yoritilgan.

Shu jihatdan, “Beruniy” dramasi oʻzbek adabiyotida nafaqat tarixiy shaxs siymosini badiiy gavdalandirish, balki ilm va jaholat, nur va zulmat, ezgulik va yovuzlik oʻrtasidagi abadiy kurashni polisemik birliklar va badiiy vositalar orqali ifodalashning yorqin namunasi sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

[https://n.ziyouz.com/books/uzbek_dramaturgiyasi/Omon%20Matjon.%20Beruniy%20\(dramatik%20doston\).pdf](https://n.ziyouz.com/books/uzbek_dramaturgiyasi/Omon%20Matjon.%20Beruniy%20(dramatik%20doston).pdf)

Аликулов Т. Полисемия существительных в узбекском языке. Автореф. дисс. канд. филол. наук. –Т. 1966.

Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. –Тошкент: “Мумтоз сўз”, 2010. – Б. 187.

Махмараймова Ш. Ҳозирги о‘збек тили (лексикология) –Тошкент 2021. – Б. 148.

Қурбониязов Г. Ҳозирги ўзбек ва қорақалпоқ адабий тилларидаги қаттиқ, қатти лексемаларининг қиёсий таҳлили. Филол. фан. номз. дисс. – Тошкент, 1998. – Б. 129.

Розиқова Г.З Ўзбек тилида синтактик полисемия. Филол. фан. номз. дисс. Фарғона 1999. – Б. 79.

XORAZM SHEVASIGA OID FOLKLOR VA LINGVOPOETIK MATNLARNING TURK TILINI O'RGANISHDAGI O'RNI HAMDA AHAMIYATI

Sapayeva Saida Vapajonovna
Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi
Ogahiy ijod maktabining oliy toifali ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi, UrDU Filologiya fakulteti
“O‘zbek adabiyotshunosligi” yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqoladan ko‘zlangan asosiy maqsad, avvalo, turk tilini o‘rganishni boshlang‘ich darajadan olib borishni rejalashtirayotganlar uchun biroz qulaylik va yengillik yaratish. Qolaversa, Xorazm shevasiga oid matnlarni tahlil qilish orqali tarixiy ildizlari bir joyga borib tutashadigan ikki xalq o‘rtasidagi

o‘zaro yaqinlikni adabiyot va madaniyat sohalari misolida yoritib berish, shuning barobarida, xalqaro tadqiqotlar olib borishdan iborat.

Аннотация: Основная цель данной статьи — создать определённые удобства и облегчение для тех, кто планирует начинать изучение турецкого языка с нулевого уровня. Кроме того, посредством анализа текстов, относящихся к хорезмскому говору, показать близость двух народов, исторические корни которых переплетаются, на примере литературы и культуры, а также вести международные исследования.

Annotation: The main purpose of this article is to provide certain convenience and ease for those who plan to start learning the Turkish language from the elementary level. In addition, by analyzing texts related to the Khorezm dialect, it aims to highlight the closeness between the two nations whose historical roots are intertwined, using examples from literature and culture, as well as to conduct international research.

Kalit so‘zlar: sheva, folklor, lingvopoetika, lahja, o‘zlashma so‘z, etimon, fonetik hodisa, metateza, “Lazgi”, “Tanovar”, dialekt, orfoepiya, orfografiya, sinonim.

Ключевые слова: говор, фольклор, лингвопоэтика, диалект, заимствованное слово, этимон, фонетическое явление, метатеза, «Лезги», «Тановар», диалектология, орфоэпия, орфография, синоним.

Keywords: dialect, folklore, linguopoetics, subdialect, loanword, etymon, phonetic phenomenon, metathesis, “Lazgi,” “Tanovar,” dialectology, orthoepy, orthography, synonym.

Tarixdan bizga ma’lumki, qadimdan Xorazm yuksak madaniyat va taraqqiyot o‘chog‘i hisoblangan. Shu bois Xorazmning nafaqat turkiy xalqlar orasidagi, balki xalqaro maydondagi mavqeyi ham juda yuqori bo‘lgan. Xususan, turkiy xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro madaniy-ma’rifiy yaqinlikni, san’at va adabiyot sohalaridagi birdamlikni alohida ta’kidlash lozim. Ana shunday yaqinlik ikki xalqning tillarida

ham o'z ifodasini topgan. Jumladan, ushbu maqola orqali Xorazm shevasidagi ba'zi so'zlar misolida uning adabiy til (qarluq lahjasi) dan tamoman farqli, turk tili bilan esa o'xshashlik jihatlarining guvohi bo'lishimiz mumkin. Quyida bu holatni jadval tarzida kuzatamiz.

Turkcha	Xorazmcha	Adabiy tilda
Ağaç	Og'och	Taxta, daraxt
Aşağı	Ashaq(i)	Past(i)
Baldız	Baldiz	Qayinsingil
Barışmak	Borishmoq, yarashmoq	Yarashmoq
Bebek	Bavak	Go'dak, chaqaloq
Belli	Balli	Aniq, belgilangan
Benzemek	Mengzamoq	O'xshamoq
Beyin	Meyin	Miya
*Bilezik	Bilazik	Bilakuzuk
*Boncuk	Minjiq	Munchoq
Bulaşık	Bulashiq, kir-iflos	Yuviladigan (kir) idish
Çekmek	Chekmoq, tortmoq	Tortmoq
Çöz(dir)mek	Tarqatish, yoyish	Yechmoq
Dayı	Dayi	Tog'a
Deprem (Derpenmek)	Darpanmak	Tebranish, zilzila
Dolaşmak	Deymoq-do'lashmoq	Aylanmoq
Dönmek	Do'nmoq, qaytmoq	Qaytmoq

Düdük	Duduk	Hushtak
El	Al	Qo‘l
Eleştirmek	Alashtirmoq	Tanqid qilmoq
Gizlemek	Gizlamoq	Yashirmoq
Gözetmen(Gözetmek)	Go‘z otmoq, kuzatmoq	Kuzatuvchi
Halı	G‘ali	Gilam
İyi	Eyi	Yaxshi, durust
Kapı	Qapi	Eshik
Karınca	Qarinja	Chumoli
Köy	Ko‘cha-ko‘y, qishloq	Qishloq
*Öğretmek	O‘rgatmoq	O‘rgatmoq
Öksürmek	O‘ksirmoq	Yo‘talmoq
Ön	O‘ng	Old
Savaş	Savamoq	Urmoq
Sermek	Sarmoq	Yoymoq, tarqatmoq
Torba	To‘rva-xalta	Sumka
Yalvarıp yakarmak	Yalvarib-yaqarmoq	Yolvormoq, o‘tinmoq
Yumruk	Yumruq	Musht
Yumurta	Yumurta	Tuxum

Keling, endi yuqorida jadval asosida berilgan so‘zlar tahlili va izohiga diqqatimizni qaratamiz.

1.Og‘och so‘zi sof turkiy so‘z bo‘lib, bugungi ko‘rinishga kelgunga qadar yig‘ach – yog‘och – og‘och tarzida fonetik hodisa (tovush almashinishi va tushishi) ni boshidan kechirgan. Ushbu so‘z bilan bog‘liq o‘rinlarni iste‘dodli shoir, Xorazm farzandi Omon Matjonning “Ayriliq” she‘ri misolida ham ko‘rib o‘tish mumkin.

Ilk og‘och gulladi Qrimda,

Olmaga o‘xshatdim tusidan.

Tongning ko‘ngli yorishdi go‘yo

Shu uchmi-to‘rt gulning isidan.

Shoir ushbu parchada daraxt so‘zini emas (chunki bu so‘z fors-tojik tilidan o‘tgan), etimoni bundan o‘n asr oldinga borib taqaladigan sof turkiy tildagi og‘och so‘zini qo‘llaydi. So‘zimiz isboti sifatida Mahmud Koshg‘ariyning XI asrda yaratilgan “Devonu lug‘otit turk” asarida ham bu so‘zni uchratishimiz mumkin:

Yigitlarig ishlatu,

Yig‘ach yamish irg‘atu,

Qulan, kiyik avlatu,

Bazram qilib avnalim.

2.Ashaq so‘zi o‘g‘uz lahjasiga oid manbalarda past, quyi ma‘nolarini ifoda etadi. Jumladan, Xorazmda yangi kelgan kelinni “Boshi ashaq, dili yumshaq bo‘lg‘ay” , – deb duo qilinishi misolida ham ana shu ma‘no yuklangan. Adabiy tildagi past leksemasi esa fors-tojik tilidan o‘zlashgan.

3.Baldiz kalimasining ishlatilish hududlari asosan markaz hisoblangan Urganch, Xiva shaharlariga oid bo‘lib, yosh nuqtai nazariga taalluqli so‘z hisoblanadi. Ya‘ni agar u kelin va eridan (ancha) katta bo‘lsa qayinbika (avvallari opabiyi deyilgan, hozirda deyarli ishlatilmaydi), agar kichik bo‘lsa baldiz deb yuritiladi.

4.Yarashmoq ma‘nosidagi barishmak so‘zi oralaridan gina-kudurat o‘tib, bir-birlaridan o‘pkalab yurib, yana qayta aloqalarni yo‘lga qo‘ygan insonlarga nisbatan ishlatiladi. Xorazmda esa bu ma‘noni namoyon etuvchi ifoda mavjud: Bu ikki oila kekni bir chetga surib, bir-birlari bilan borishib boshladilar.

5.Go‘dak so‘zining dialektal sinonimi sifatida Xorazm o‘g‘uzlari bavak so‘zini, turkman o‘g‘uzlari esa chag‘a variantini qo‘llashadi. Bu so‘z hissiy-emotsionallikni ifoda etuvchi kichraytirish-erkalash shaklini qabul qilgan chaqaloq so‘zining qo‘shimchadan holi bo‘lgan formasi hisoblanadi: bo‘ta(loq), qiz(aloq) kabi.

6.Balli kalimasi Xorazmda “aniq”, “belgilangan” ma’nolarini beruvchi so‘z sifatida ishlatiladi: To‘y kuni balli bo‘ldimi? Balli vaqtini aytsang, shunga qarab harakat qilaman.Yoki Xorazm qo‘shiqchilik san‘atiga oid “Lazgi” (Bekjon Jumaniyozov tomonidan ijro qilingan variant) da ham ushbu so‘z ayni ma’noni anglatadi:

“Lazgi” ga o‘ynamasang, “Tanovar” chaldirib get,

Gunda bir o‘ldirinch balli bir o‘ldirib get.

7.Turkcha benzemek so‘zi o‘zbek adabiy tilida o‘xshamoq tarzida faol ishlatiladi. Uning sinonimi sifatidagi mengzamoq kalimasining esa qo‘llanilish doirasi tor bo‘lib, asosan badiiy uslubga xos matn va she’rlarda uchraydi. Xorazm folklorida, xususan, “Oshiq G‘arib va Shohsanam” dostonida mangzamoq tarzida bir necha o‘rinlarda guvoh bo‘lishimiz mumkin:

Ishq o‘tini solding jona,

G‘am birlan qilding hamxona,

Boqursan sen yona-yona,

Boqishing yorima mangzar.

G‘aribjon Shohsanamga mangzagan bir qizni ko‘rgach unga dilidagi shu gaplarni izhor etgan bo‘lsa, o‘g‘li ketgach unung yo‘liga mahtal bo‘lgan va ko‘z nuridan ayrilgan onaning oh-u nolalari boshqa bir o‘rinda quyidagicha ifoda etiladi:

O‘rdak uchar havo bilan,

Bulbul sayrar navo bilan,

Astagina ibo bilan,

Kelishing o‘g‘lima mangzar.

Ko‘zim yo‘q yuzing ko‘rmakka,

Madorim yo‘q hol so‘rmoqqa,
Qarorim yo‘q qarab turmoqqa,
Kelishing bolama mangzar.

Ushbu dostondan olingan parchaning O‘zbekiston xalq artisti Kommuna Ismoilova tomonidan ijro qilingan variantida ham ushbu so‘z keltirilganining guvohi bo‘lishimiz mumkin:

O‘g‘lim ketib sulton boshim xor bo‘ldi,
O‘g‘limni go‘rmakka ko‘nglim zor bo‘ldi,
Yig‘lamoqdin ikki ko‘zim ko‘r bo‘ldi,
G‘ariba mangzidi ovozing sani,
O‘g‘lima o‘xshiydi nolishing sani.

8.O‘zbek tilidagi miya so‘zining turkcha tarjimasini hisoblangan beyin kalimasi bilan bog‘liq holatlar Xorazm shevasiga oid og‘zaki nutqda ham meyin tarzida kuzatiladi. Biroq bu so‘zning qo‘llanilish doirasi toraymoqda, ya‘ni deyarli keksa yosh vakillari tomonidan iste‘molda foydalanilmoqda. Xususan, Xorazm viloyati Yangiariq tumanida yashovchi 92 yoshli (1933-yilda tug‘ilgan) fuqaro Shukurjon Allaberganova bilan bo‘lgan suhbat chog‘ida uning nutqidan yozib olindi: Qopila taqirdasa, meynima urg‘andin bo‘ladi.

9.Bilakuzuk ma‘nosini ifodalovchi so‘zning shakli va ma‘nosida turk tili bilan ancha yaqinlik mavjud, bu esa ikki millat vakili bir-birini anglashida hech qanday muammoni yuzaga keltirmaydi.

10.Boncuk kalimasi borasida shuni aytish mumkinki, bu so‘zning har ikkala varianti (sheva – minjiq, adabiycha – munchoq) da ham turk tilidagi b tovushining o‘zbek tiliga m tarzida o‘tganiga guvoh bo‘lamiz. Masalan, ben – men, beyin – meyin kabi.

11.Bulaşık kalimasining etimoni, nazarimda, tilimizda mavjud bo‘lgan bul(g‘)amoq fe‘liga borib taqaladi.

12.Chekmoq fe‘li tortmoq so‘ziga sinonim hisoblanib, xorazmcha “alini chakmak” iborasi adabiychadagi “qo‘lini tortmoq” qa teng keladi.

13.Yechish, yoyish, tarqatish kabi ma'nolarni anglatuvchi *çözmek* kalimasi ipi *çözdürmek*, sorunu *çözmek* (muammoni yechmoq) tarzida ifoda etiladi. Bolaligimizda kattalardan: "Kiyimlaringizni cho'zdirmin o'ynanglar" degan gapni ko'p eshitganmiz. Menimcha, cho'z(dir)moq va to'z(dir)moq so'zlarini o'zaro solishtirilib tahlil qilinsa, ular bir-biri bilan aloqadordek tuyuladi, ya'ni rezina yoki qop hajmidan ortiq cho'zilaverishi oqibatida to'zib (eskirib) qolishi mumkin.

14.Dayi leksemasi Xorazmda tog'a ma'nosidagi so'z uchun ishlatiladi. Bundan tashqari bacı (singil) hamda domod (kuyov) kabi qarindoshlik otlari ham "Oshiq G'arib va Shohsanam" dostonida uchraydi.

15.Deprem so'zi derpenmek (tebranish, zilzila) so'zidan yuzaga kelgan bo'lib, bu so'z tarkibida (kontakt) metateza hodisasi (yunoncha "o'rin almashtirish" degan ma'noni bildiradi: yomg'ir-yog'mir kabi.Bu so'zning o'zgarishga uchragan bugungi ko'rinishi aslida uning etimoni bilan aloqador, ya'ni bu so'z turkiy tildagi manbalarda yag'mur tarzida keltirilgan va uning metatezaga uchragan varianti yomg'ir so'zi yillar o'tishi natijasida o'zbek tilida me'yorga aylanishi) ro'y bergan.

16.Dolaşmak kalimasi turkchadan tarjima qilinganda "aylanmoq", "sayr qilish" ma'nolariga to'g'ri keladi. Xorazm xalqida qadimdan shunday ibora bor: "Man sanga deymasam-do'lashmasam". Bu iboraning ma'nosi "Sen bilan ishim bo'lmasa" degani. Ya'ni do'lashmoq so'zini o'sha insonga yaqin bormaganlik, uning atrofida aylanmaganlik ma'nolari bilan bog'lash mumkin.

17.Dönmek (do'nmoq) kalimasi qaytmoq ma'nosidagi so'zni ifodalaydi. Xorazmda odatda bir fikrni aytib, so'ngra undan qaytadigan, har xil fikrda bo'ladigan beqaror odamlarga nisbatan "do'nib duradigan" iborasi ishlatiladi. Boshqa bir vaziyatda esa "Yomonning yuzi tars do'nsin" kabi aytimlar ham mavjud. Bu jarayonda ushbu so'z "yangicha tusga kirmoq", "o'zgacha ko'rinish kasb etmoq" kabi ma'nolarni ifodalaydi. Xorazmda avvallari ketma-ket qiz tug'ilish holatlarida kenja qizga Do'ndijon deb ism qo'yilishida ham ramziylik bor aslida, ya'ni onaning navbatdagi tug'ruq jarayoni yangicha ko'rinishda bo'lsin

degan ma'no mujassam va, albatta, bu kabi qarashlar hisobiga kutilayotgan farzandda jins o'zgarishi – o'g'il farzand dunyoga kelishi kuzatilgan.

18.Düdük gibi (duduk kabi =dudukdin) iborasi o'g'uz lahjasiga mansub har ikki xalqning og'zaki nutqida nihoyatda tor kiyimga nisbatan o'xshatish ma'nosini namoyon etadi.

19.Al so'zining tarixiy formasi qadimgi turkiy tilga oid manbalarda "Aligin tutdi" (Qo'li bilan tutdi) tarzida uchraydi.

20.Eleşirmek so'zi ham Xorazm folklor qo'shiqlarida "tanqid qilmoq" ma'nosidagi so'z sifatida alashtirmak tarzida uchraydi:

Mani alashganning o'ngina galgay,

Oshiqlik boshina tushganda bilgay.

21.Yashirmoq, berkitmoq ma'nolaridagi gizlemek so'zini Xorazmda gizlanmajak variantida uchratishimiz mumkin bo'lib, bu be(r)kinmachoq bolalar o'yiniga to'g'ri keladi.

22.Gözetmen, ya'ni kuzatuvchi so'zining etimoni go'z otmoq fe'liga borib taqaladi degan ilmiy farazimiz mavjud bo'lib, bu so'z yillar o'tishi natijasida fonetik o'zgarishga uchrab kuzatmoq shakliga kelib qolgan bo'lsa, ajab emas.

23.Turkchadagi halı va shevadagi g'ali so'zi o'rtasida talaffuz jihatdan o'xshashlik mavjud bo'lib, har ikkala formada ham sirg'aluvchi tovushlar yaqinlikni ta'minlovchi vosita hisoblanadi.

24.Mani alashtirinch a o'zini bilsin. hamola o'zi eyimi? Xorazm aholisining jonli so'zlashuv tilidan olingan ushbu qo'shma gapning ma'nosi quyidagicha: Meni tanqid qilmasdan o'zini bilsin, xuddi(ki) o'zi yaxshimi, durustmi(di)? Ushbu gap tarkibidagi eyi so'zini turkcha iyi so'zi bilan bog'liq tomoni har ikkalasining ham ma'nosi yaxshi anglamida. Faqat i va e tovushlarining o'zgararishida davr o'z ta'sirini o'tkazgani seziladi. Durust so'zi esa fors-tojik tiliga mansub so'z hisoblanadi.

25.Kapı so'zining tarixiy ildizi turkiy tilga borib taqaladi. Eshik ma'nosidagi bu so'z Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida qapug' shaklida uchraydi.

Eshik soʻzi esa fors-tojikchadan kirib kelgan boʻlib, “toʻsin”, “toʻsib qoʻyiladigan mato”, “parda” kabi maʼnolarni anglatadi.

26.Oʻgʻuz lahjasida ijod qilib, turkiy (oʻzbek) adabiyotning yorqin vakiliga aylangan Nosiriddin Rabgʻuziy “Qisasi Rabgʻuziy” asaridagi rivoyatlardan biri (“Sulaymon qarinchqa bilan soʻzlashgani”) da chumoli soʻzi oʻrnida qarinchqa (bugungi holati qarinja) soʻzini qoʻllaydi.

27.Köy soʻzi turk tilidan tarjima qilinsa, oʻzbekchada qishloq maʼnosini beradi. Bizda koʻcha-koʻy tarzida ishlatiladigan juft soʻz ham hudud maʼnosini ifoda etadi.Shu nuqtai nazardan ularni birlashtira olishimiz mumkin.

28.Öğretmen kalimasining yuzaga kelishi öğretmek feʼliga bogʻliq boʻlib, bu soʻz bugungi kunda oʻzbek tilida oʻrgatmoq tarzida ishlatiladi. Metateza hodisasiga uchragan bu soʻzning etimoniga yaqin variant esa Xorazm viloyatining qipchoq lahjasiga mansub hudud (Gurlan va Yangibozor tuman) larida uyratmoq shaklida keng qoʻllaniladi. Ushbu soʻz tarkibida ö ning ü ga aylanishi, ğ tovushi esa yumshoq talaffuz qilingani sababli boshqa bir sirgʻaluvchi tovush y bilan almashgani kabi holatlarni kuzatishimiz mumkin. Oʻgʻuz lahjasida muloqotga kirishuvchi tumanlar (Xiva, Yangiariq, Qoʻshkoʻpir) aholisining nutqida esa bu soʻz uryatmoq tarzida isteʼmolda ekanining guvohi boʻlamiz.

29.Adabiy tildagi yoʻtalmoq feʼlini tahlil qiladigan boʻlsak, oʻgʻuz lahjasi doirasida bu soʻzlarda ham orfografik, ham orfoepik yaqinlikni koʻrishimiz mumkin. Jumladan, oʻksirmoq sheva variant hisoblansa, öksürmek turk tilidagi variant hisoblanadi.

30.Ön, yaʼni old maʼnosini ifodalovchi bu soʻz bugungi kunda orfoepik jihatdan adabiy tilga yaqinroq (ald) tarzda talaffuz qilinmoqda. Yillar oʻtishi natijasida shevaga mansub soʻzlar kam qoʻllanilishi oqibatida ular isteʼmoldan chiqib ketmoqda. Masalan, bolaligimizda (bundan 30 yillar muqaddam) buvilarimiz bizga: “Qizlarim, qapini oʻngina suv soʻvinglar” , – deganlari esimda. Ayni shu fikr bugungi kunga kelib “Eshikni aldina suv sapinglar” tarzidagi jumla bilan ifodalanadi. Bu jarayondan shunisi maʼlumki, bugungi yoshlar shevaga

mansub soʻzlardan ancha uzoqlashib, deyarli adabiy tilga yaqin variantda muloqotga kirishmoqdalar.

31.Savamoq feʼli urmoq soʻzining sinonimi hisoblansa-da, biroq ular oʻrtasidagi maʼno nozikliklarida tafovut mavjud. Yaʼni savamoq soʻzi urmoqning davomiy va kuchli formasi hisoblanadi. Bundan koʻrinadiki, turkcha jang, urush maʼnosidagi savaş soʻzining etimoni savamoq feʼliga borib taqaladi.

32.Sermek soʻzini turkchadan oʻzbekchaga oʻgiradigan boʻlsak, uning tarjimai yoymoq maʼnosini beradi. Xorazm shevasida bu soʻz “kirlarni tora sarmak” tarzida birikma hosil qilad. Yoki “Buza doyinib, sarilib tushdi” gapida ham oʻz maʼno (yoyilmoq anglami) da qoʻllangan. “Yurta sarmak” iborasida esa bu maʼno polisemantik hodisani yuzaga keltirmoqda.

33.Turk tilida sumka maʼnosini ikkita kalima orqali ifodalash mumkin. Masalan, çanta “qoʻl sumka”ni anglatsa, torba esa “ogʻzi bogʻlanadigan, tugiladigan” sumkani anglatadi. Shu bois biz bu holatda xaltaga oʻxshagan kattaroq sumkani tushunishimiz mumkin. Bizda mavjud toʻrva-xalta shaklidagi juft soʻz ham shu leksema bilan aloqador boʻlish ehtimoli yuqori.

34.Oʻtinmoq feʼli yolvormoq feʼlining kuchli formasi hisoblanadi. Sheva hamda turkcha variantda bu forma yalvarib-yaqarmoq shaklida juft soʻz orqali ifodalanadi.

35.Yumruk kalimasi yummoq feʼliga taalluqli boʻlib, yumilgan al (qoʻl) ni ifodalaydi.Bu soʻzning adabiy tildagi formasi musht esa aslida fors tojik tilidan oʻzlashgan.

36.Yumurta soʻzi oʻzbek adabiy tilida tuxum soʻzi orqali ifodalanadi, bu leksema tilimizga arab tilidan oʻzlashgan soʻz hisoblanib, Xorazmda ham turkcha variant bilan ayni bir xil koʻrinish va talaffuzga ega. Jumladan, yumurta barak Xorazmning mashhur milliy taomlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa oʻrnida aytadigan boʻlsak, xalqlarimiz orasidagi madaniy-maʼrifiy, adabiy va sanʼat aloqalari qardoshlar oʻrtasidagi munosabatlarni bogʻlovchi rishta, hamjihatlikni yanada mustahkamlovchi koʻprikdir!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Bobojonov.F.Q, Rajapova.K.M, Yusufova.D.Y.Hozirgi o'zbek tili /o'quv qo'llanma/ – Toshkent: “NAVOIY UNIVERSITETI”, 2019, 22-b.
- 2.Jamolxonov.H. Hozirgi o'zbek adabiy tili /o'quv qo'llanma/ – Toshkent: “Ta'lim”, 2015, 15-b.
- 3.Koshg'ariy, Mahmud. “Turkiy so'zlar devoni”. – Toshkent: “O'zbekiston”, 144-b.
- 4.Matjon, Omon.Turkiy adabiyot durdonalari.28-jild. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2022.
- 5.Rabg'uziy, Nosiriddin Burhoniddin. “Qisasi Rabg'uziy”. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2025, 211-b.
- 6.Ro'zimboyev.S.R, Eshchonova.G.O, Ro'zimboyev.S.S. Oshiqnoma. Xalq dostonlari – Urganch: “Xorazm”, 2006, 125-b.
- 7.Ro'zimboyev.S.R, Ro'zimboyev.X.S, Matyozova, Raimova.N. Oshiqnoma. Xalq dostonlari – Urganch: “Xorazm”, 2009, 23-b.
- 8.Türkçe Sözlük (TDK), Turkiya: 1932.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH ORQALI NOTIQLIKKA O'RGATISH

Sabirova Shoxista Azadovna

Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarida nutq madaniyati va notiqlik mahoratining ahamiyati, ular o'quvchilar nutqini rivojlantirishdagi roli hamda nutq madaniyatini shakllantirishning samarali metodlari yoritiladi. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik

texnologiyalar va kommunikativ yondashuv asosida o'qituvchilarni notiqlik san'atiga o'rgatishning ilmiy-nazariy asoslari ko'rib chiqiladi.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается значение культуры речи и ораторского мастерства в профессиональной компетентности учителя начальных классов, их роль в развитии речи учащихся и эффективные методы формирования культуры речи. В исследовании рассматриваются научно-теоретические основы подготовки учителей ораторскому искусству на основе современных педагогических технологий и коммуникативного подхода.

ANNOTATION: This article discusses the importance of speech culture and oratory skills in the professional competencies of primary school teachers, their role in the development of students' speech, and effective methods for forming speech culture. The study examines the scientific and theoretical foundations of training teachers in the art of oratory based on modern pedagogical technologies and a communicative approach.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, notiqlik, pedagogik kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, kommunikativ yondashuv

Ключевые слова: культура речи, ораторское искусство, педагогическая компетентность, начальное образование, коммуникативный подход.

Keywords: speech culture, oratory, pedagogical competence, primary education, communicative approach.

KIRISH

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchi shaxsining ilk intellektual, ma'naviy va kommunikativ rivojlanish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois o'qituvchining nutqi, talaffuzi, so'z boyligi va notiqlik mahorati ta'lim sifatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Nutq madaniyati nafaqat o'qituvchining shaxsiy fazilati, balki uning kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi.

Bugungi kunda ta'limda kommunikativ yondashuvning ustuvorligi boshlang'ich sinf o'qituvchisi nutqining boy, ifodali, aniq va mantiqli bo'lishini taqozo etadi. Notiqlikka ega bo'lgan o'qituvchi o'quvchilarni rag'batlantiradi, ularni fikrlashga undaydi hamda dars jarayonini qiziqarli va mazmunli tashkil eta oladi.

O'qituvchi nutq madaniyati – pedagogik nutqda til me'yorlarini (talaffuz, urg'u, so'z ishlatish) gap tuzish qonunlarini, til vositalaridan sharoitga mos va maqsadga muvofiq foydalana bilmoq madaniyatini egallamoqdir. O'qituvchi nutq madaniyati deyilganda, nutqning fazilatlari, ya'ni uning to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyligi, ifodaliligi, boyligi, tozaligi tushuniladi. O'qituvchi nutq madaniyatining asosiy tekshirish obyekti uning nutqida adabiy til me'yorlari, asosiy vazifasi esa ushbu me'yordagi ikkilanishlarni bartaraf etishdir. Hozirgi o'zbek adabiy tilining to'liq shakllanganligi va ulkan ijtimoiy vazifani bajarayotganligi hech birimizga sir emas. Nutqimizda uchrab turadigan nuqson va kamchiliklarni bartaraf qilish, nutq madaniyatini har qachongidan ham yaxshiroq rivojlantirish umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan siyosiy va ijtimoiy masaladir. Bu masala bilan shug'ullanish ishiga faqat tilshunoslarga emas, balki respublikamizda istiqomat qiluvchi barcha soha vakillari e'tibor berishlari maqsadga muvofiqdir. Jumladan, o'qituvchining nutqi uning asosiy quroli hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim sohasida nafaqat diplomga ega bo'lgan yoki bilimli shaxslarni tarbiyalash, balki yuqori pedagogik va kommunikativ qobiliyatlarga ega, voqelikni oldindan ko'ra biladigan, to'g'ri qarorlar qabul qilish ko'nikmasiga ega, o'zini rivojlantirishga intiluvchi, doimiy ravishda o'z ustida ishlaydigan, ma'nan yetuk va barkamol shaxslarni shakllantirish dolzarb masalaga aylangan. Shu jihatdan, davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyevning ta'kidlashicha, “hayotning muhim jabhalarida yuqori texnologiyalar va ilmiy ishlanmalarni yaratish, malakali kadrlarni tayyorlash va jahon axborot texnologiyalari bozorida munosib o'rin egallash ustuvor vazifalardan biri bo'lishi lozim”.

Hozirgi zamon maktabi ijtimoiy faol, zamonaviy fikrlaydigan, kommunikativ ko'nikmalarga ega va o'qituvchilik kasbi uchun zarur bo'lgan sifatlarni egallagan pedagoglarni talab qilmoqda. Bunday muammolarni hal etishda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy xususiyatlarini aniqlash va ularni tayyorlash jarayonini puxta tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, maktabning jamiyat rivoji va yosh avlod tarbiyasidagi o'rni, shuningdek, o'qituvchi va murabbiylarning fidokorona mehnatini hech qanday mezon bilan to'liq o'lchash mumkin emas. Mamlakatimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri ham kadrlar tayyorlash sifatini xalqaro standartlar darajasiga yetkazishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

O'zbek tilshunosligida nutq madaniyati masalalari A. G'ulomov, B. O'rinboyev, N. Mahmudov, Sh. Shoabdurahmonov kabi olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Pedagogik mahorat va notiqlik nazariyasi esa H. Yo'ldoshev, R. Jo'rayev, A. Jabborov tadqiqotlarida yoritilgan.

Xorijiy tadqiqotchilar (A. Maslou, L. Vygotskiy, G. Gardner) ta'lim jarayonida og'zaki kommunikatsiyaning yetakchi ahamiyatini alohida ko'rsatadi. Bu esa o'qituvchining nutq kompetensiyasini mustahkamlash zarurligini tasdiqlaydi.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini yangi bosqichga ko'tarish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini ilg'or xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va oliy pedagogik ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish borasida izchil choratadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Shu bilan birga, yuqori malakali kadrlar yetkazib berish borasida o'tkazilgan tahlil natijalari, avvalo, ta'lim sohasi uchun kadrlar tayyorlash sifatiga e'tiborni kuchaytirish, sohada ilg'or xorijiy tajribani keng joriy etish, pedagogik ta'lim infratuzilmasini yaxshilash zarurligini ko'rsatmoqda.

Zamonaviy fan taraqqiyotining postnoklassik bosqichi uning istiqbolini belgilab olishda namoyon bo'lmoqda, yangi yo'nalishlar va atamalar fanlarga kirib

kelmoqda. Shu jumladan, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida nutq madaniyatini shakllantirishda zamonaviy tendensiyasi masalalari doirasi fanning aynan shunday strategik taraqqiyot mexanizmlarini izlab topishga qaratilgandir. Biroq, masalaga bu tarzda yondashishni hali hanuzgacha bahs-munozaraga sabab bo'layotgan jihatlari turli fan mutaxassislari tomonidan e'tirof etilmoqda. Bunday bahs-munozalar esa o'qituvchi nutq madaniyatini shakllantirishda zamonaviy tendensiyalar kabi ilmiy muammoning ochilmagan qirralarini yoritishda yordam beradi.

Insonning ma'naviy kamolotiga erishishida, jamiyatning madaniy- ma'rifiy rivojida ona tilining o'rni ahamiyatlidir. Jamiyatning har bir a'zosi, har qanday mutaxassis o'z fikrini mustaqil, ravon va go'zal ifoda etishdan iborat nutqiy madaniyat malakalarini shakllantirish kerak. Ma'lumki, "nutq" va "notiqlik" so'zlarining asosi kelib chiqish nuqtai nazaridan birdir va ular orasida bog'liqlik bo'lsada, har qaysisi o'ziga xosligi bilan farqlanadi. Notiqlik san'ati tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, notiqlik san'ati eng qadimgi san'at turlaridan biri bo'lib, dunyoning turli mamlakatlari turli darajada rivoj topgan. Tarixiy ilmlarning beshigi bo'lgan qadimgi Yunoniston (Gretsiya) notiqlik san'ati sohasida ham jahon madaniyati tarixining eng yorqin sahifalarini yaratdi. . Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishda zamonaviy tendensiyalarning o'rni katta ahamiyat kasb etadi. Shu jumladan, "nutq madaniyati", "o'qituvchi nutq madaniyati" kabi tushunchalarni izohlab o'tsak:

Nutq madaniyati, nutq odobi — 1) og'zaki va yozma adabiy til me'yorlari (talaffuz, urg'u, so'z qo'llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari)ni egallash, shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati; 2) tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me'yorlashtirish (tartibga solish) muammo larini o'rganuvchi bo'limi.

E. Nasrullayev nutq madaniyatini quyidagicha talqin qiladi: "Nutq madaniyati, ya'ni madaniy nutqning fazilatlarini deyilganda uning to'g'riligi,

aniqligi, mantiqiyliigi, ifodaviyligi, sofligi kabilar tushuniladi”. Bundan shu ma’lum bo’ladiki, nutq madaniyati va o’qituvchi nutq madaniyati bir- biri bilan juda ham jips tushunchalardir. Umuman, o’qituvchi o’zining nutq texnikasini takomillashtirish borasida doimiy qayg’urishi, fonetika, fonologiyaga oid bilimlardan umumiy tarzda bo’lsa-da, xabardor bo’lishi, kerak bo’lganda, o’z nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etishga yordam beradigan mashqlardan muttasil foydalanib borishi maqsadga muvofiq. Chunki tugal nutq texnikasisiz o’qituvchining, har bir nutq tuzuvchining og’zaki nutqi madaniyatini aslo raso deb bo’lmaydi.

Bu borada, N.V. Kuzmina, V. Slasenin, F.N. Gonobolin kabi rus psixologlari va R.Z. Gaynutdinov, M.G. Davletshin, S. Jalilova, A. Jabborov, M. Kaplanova kabi o’zbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy o’qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatlarini aniqlash uchun muhim nazariy va amaliy asos yaratadi. Mazkur tadqiqotlar o’qituvchilik kasbining o’ziga xos xususiyatlari hamda ta’lim jarayonidagi muammolarni chuqur o’rganish imkonini beradi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining nutqini shakllantirishda sinfdan tashqari o’qish o’qish darslari bilan bog’lab olib boriladi. Ta’limning bugungi vazifasi har bir soha vakili jumladan pedagoglarning kasbiy jarayonlarida kun sayin oshib borayotgan axborot ta’lim muhiti sharoitida mustaqil ravishta faoliyat ko’rsata olishga axborot oqimidan oqilona foylalanishga o’rgatishdan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur. Shunga ko’ra, yoshlarning talab va istaklaridan kelib chiqqan holda umumkasbiy fanlarni axborot kommunikatsion texnologiyalar orqali tayyorlab, yoshlarning yanada bilim va ko’nikmalarini shakllantirishga harakat qilish bugungi kun dolzarb muammosi desak, xato qilmagan bo’lamiz.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda o’qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o’zgartirishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Interfaol usullar ta’lim jarayonida qatnashayotgan har bir o’quvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga

asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish o'quvchi uchun qiziqarli mashg'ulotga aylanadi. Interfaol usullar qo'llanilganda o'quvchilar o'qituvchilar yordami va hamkorligida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalariga ega bo'ladilar. O'quvchilar yangi bilimlarni ilmiy izlanish, tadqiqotchilik, tajriba sinovlar o'tkazish asosida o'zlashtiradilar. Ilm orqali bilim olish tamoyiliga amal qilinadi. Ta'lim jarayoni qatnashchilari kichik guruhlariga bo'lingan holda ishlaydilar. O'quv topshiriqlari alohida bir o'quvchiga emas, balki kichik guruhning barcha a'zolariga beriladi. O'qitish jarayonini tashkil etishning asosiy shakli darsdir. Hozirgi paytda darsning xilma xil noan'anaviy shakllari joriy etilmoqda. Bunday darslar o'quvchining ijodiy qobiliyatini o'stirish, aqliy salohiyatini kuchaytirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish va har bir yangilikni tez va to'la qabul qila olish ko'nikma va malakalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Dars jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarda ilmiy izlanishga qiziqishni uyg'otadi, ijodkorlik va bunyodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada egallangan bilim, ko'nikma va malakalar amaliy faoliyatda tatbiq etiladi, o'zlashtirish sifati oshadi. Buning uchun o'qituvchi mahoratli bo'lishi va mavzularning mazmuniga qarab darsni to'g'ri rejalashtirishi, mashg'ulot davomida barcha o'quvchilarni faol va ongli ishlashlariga erishmog'i lozim.

Nutq madaniyati va notiqlik san'ati, ular haqidagi ta'limotlar tarixi juda ham uzoq davrlarga borib taqaladi. U ta'limot sifatida qadimgi Rim va Afinada shakllangan bo'lsa ham, unga qadar Misrda, Assuriyada, Vavilon va Hindiston mamlakatlarida paydo bo'lganligi notiqlik san'ati tajribasidan ma'lum. Shunga ko'ra notiqlik san'ati tarixi haqida so'z yuritganda qadimgi Yunon notiqligi, Rim hukmronligi davridagi notiqlik, O'rta Osiyo notiqligi tarixi haqida bir qator ma'lumotlarning mavjudligini aytish mumkin. Juda ko'plab ilmlar markazi hisoblangan Yunoniston notiqlik san'ati sohasida ham jahon madaniyati tarixida yorqin sahifalar yaratgan. Qadimgi yunon notiqlik san'ati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan murakkab voqelikdir. Notiqlik san'ati haqidagi ilk ma'lumotlarni

Gomerning (eramizdan oldin XII asrlar o'rtasida yashagan) "Iliada" va "Odisseya" dostonlaridan olish mumkin. Gomer dostonlari ma'lumotiga qaraganda, qadimgi Yunoniston tuprog'ida eramizdan avvalgi shu davrlarda Nestor, Menelay, Odissey, Axill kabi mashhur notiqalar bo'lgan. Bu to'rt notiq shu san'atning 4 yo'nalishiga mansub bo'lib, ular maxsus notqlik maktablarida tahsil olganlar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Boshlang'ich ta'limda nutq madaniyati va notqlikni shakllantirish jarayoni o'quvchining keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Tadqiqot davomida o'quvchilarda og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish, fikrni aniq ifodalash, auditoriya oldida gapirish, suhbat yurita olish, matn asosida mulohaza bildirish kabi kompetensiyalarni shakllantirishda turli metodlarning samaradorligi o'rganildi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari nutq faoliyatiga qiziqadi, biroq ular qo'rquv, tortinchoqlik, so'z boyligining yetishmasligi kabi muammolar uchraydi. O'qituvchi tomonidan interfaol metodlar – "Aqliy hujum", "Rol o'ynash", "Bahs-munozara", "Matn davom ettir", "Savol-javob zanjiri" kabi usullar qo'llanganda o'quvchilarning nutq faolligi oshadi, mustaqil fikrlash darajasi yaxshilanadi.

Shuningdek, dars jarayonida audio-video materiallardan foydalanish, kichik guruhlarda ishlash, badiiy asarlar o'qish va ularni qayta hikoyalash o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytiradi va notqlik malakasini mustahkamlaydi. Tadqiqot shuni tasdiqladiki, muntazam ravishda mazmunli suhbatlar, mini-loyihalar, sahna

ko‘rinishlari tashkil etish o‘quvchilarni erkin fikrlashga, o‘z fikrini ravon, mantiqli, madaniyatli tarzda ifodalashga o‘rgatadi.

O‘tkazilgan tahlil va kuzatishlar natijasi sifatida quyidagilarni aytish joiz.

1. Boshlang‘ich sinflarda nutq madaniyati – shaxsning keyingi rivoji uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

2. Notiqlikni shakllantirishda interfaol metodlar juda samarali, ular o‘quvchilarda nutq faolligini oshiradi va mustaqil fikrlashni rag‘batlantiradi.

3. O‘quvchilar nutqidagi asosiy muammolar – lug‘at boyligining kamligi, tortinchoqlik, fikrni mantiqan bog‘lay olmaslik ekanligi aniqlandi.

4. O‘qituvchining to‘g‘ri yo‘naltirilgan metodik yondashuvi o‘quvchilarning nutq madaniyati va notiqlik ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

5. Badiiy asarlar bilan ishlash, sahnalashtirish, rolli o‘yinlar, matn asosida fikrlash topshiriqlari o‘quvchilarni erkin so‘zlashga o‘rgatadigan eng samarali usullar qatoriga kiradi.

6. Natijada o‘quvchilarda ravon nutq, auditoriya oldida gapira olish, muloqot madaniyati, hissiy ifoda, nutq intonatsiyasini to‘g‘ri qo‘llash kabi ko‘nikmalar shakllanadi.

XULOSA

Boshlang‘ich sinflarda nutq madaniyati va notiqlikni shakllantirish o‘quvchilarning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishi, jamiyatda faol muloqot qila olishi hamda shaxs sifatida rivojlanishi uchun muhim poydevor hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning nutqini rivojlantirishda interfaol usullar, badiiy matnlar bilan ishlash, og‘zaki va yozma nutq mashqlari, suhbat va munozara kabi metodlarning yuqori samaradorligi aniqlandi.

O‘quvchilar nutqidagi asosiy muammolar – lug‘at boyligining kamligi, tortinchoqlik, fikrni izchil bayon qila olmaslik – o‘qituvchining to‘g‘ri tanlangan uslubiy yondashuvi orqali bosqichma-bosqich bartaraf etilishi mumkinligi isbotlandi. Dars jarayonida faol muloqot, sahna ko‘rinishlari, rolli o‘yinlar, matn

asosida fikr bildirish topshiriqlari o'quvchilarning nutq faolligini oshiradi, ularni erkin va mantiqli gapirishga o'rgatadi.

Yakuniy natija sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, boshlang'ich sinfda to'g'ri yo'lga qo'yilgan nutq madaniyatini rivojlantirish ishlari o'quvchilarda ravon nutq, o'z fikrini madaniyatli tarzda ifodalash, tinglovchi oldida chiqish qila olish, notiqlik elementlaridan foydalana bilish kabi zarur kompetensiyalarni shakllantiradi. Bu esa o'quvchining tafakkuri, kommunikativ savodxonligi va shaxsiy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sharipov R., Yo'ldosheva Sh. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. G'ulomov A., Rahmonov N. Nutq madaniyati va til o'rgatish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Hasanboyeva O. Pedagogik texnologiyalar va nutqni rivojlantirish metodlari. – Toshkent: Ziya, 2021.
4. To'xliiev B., Kambarov H. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: Universitet, 2018.
5. Karimova V., Nishonova Z. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha metodik qo'llanma. – Toshkent, 2020.
6. Zunnunov A. Notiqlik san'ati va muloqot madaniyati. – Toshkent: Istiqlol nashriyoti, 2017.
7. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 2019.

MATN USTIDA ISHLASH JARAYONIDA IJODIY TAFAKKURNI O‘STIRISHNING O‘RNI

**Qo‘chqarova Shakarjon, Qo‘chqarova Nurxon,
Xorazm viloyati PMM o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Maqolada matn bilan ishlashning bosqichlari, o‘quvchining mustaqil fikrlashini rag‘batlantiruvchi metod va texnologiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy va informatsion matnlar asosida ijodiy tafakkurni o‘stirishning samarali usullari, o‘qituvchining bu jarayondagi o‘rni va vazifalari ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, matn tahlilini ijodiy yondashuv asosida tashkil etish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, mustaqil mulohaza yuritish va nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan. Maqolada nazariy fikrlar amaliy tavsiyalar bilan boyitilgan bo‘lib, u boshlang‘ich va umumta’lim maktab o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma sifatida ahamiyatlidir.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития творческого мышления учащихся в процессе работы над текстом. Анализируются этапы работы с текстом, методы и технологии, стимулирующие самостоятельное мышление учащихся. Также обозначены эффективные методы развития творческого мышления на основе художественно-познавательных текстов, роль и задачи учителя в этом процессе. По результатам исследования установлено, что организация анализа текста на основе творческого подхода способствует развитию логического мышления учащихся, самостоятельности рассуждений и культуры речи. Статья обогащена теоретическими положениями и практическими рекомендациями и представляет собой методическое пособие для учителей начальной и средней школы.

Abstract. This article discusses the issues of developing students' creative thinking in the process of working on the text. The article analyzes the stages of working with the text, methods and technologies that stimulate independent thinking of the student. Also, effective methods of developing creative thinking based on artistic and informative texts, the role and tasks of the teacher in this process are indicated. According to the results of the study, it was found that organizing text analysis based on a creative approach serves to develop students' logical thinking, independent reasoning and speech culture. The article is enriched with theoretical ideas and practical recommendations, and is important as a methodological guide for primary and secondary school teachers.

Kalit soʻzlar: matn, ijodiy tafakkur, oʻquvchi faolligi, matn tahlili, mustaqil fikrlash, interfaol metodlar.

Ключевые слова: текст, творческое мышление, активность учащихся, анализ текста, самостоятельность мышления, интерактивные методы.

Keywords: text, creative thinking, student activity, text analysis, independent thinking, interactive methods.

KIRISH

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev taʼkidlaganidek, “Bilimli avlod-buyuk kelajakning, tadbirkor xalq – farovon hayotning, doʻstona hamkorlik esa taraqqiyotning poydevoridir” [1] Bugungi kunda jamiyatimiz rivoji har jihatdan bilimli avlod bilan bogʻliq, yaʼni teran fikrlovchi shaxsni tarbiyalash muammosi asosiy masala hisoblanadi.

Pedagogika oliy taʼlim muassasalarida talabalarni, bugungi boshlanʼich taʼlim oʻqituvchilarini ona tili oʻqituvchilarni metodik jihatdan tayyorlashda, ularni avvalo, oʻquvchi matnni oʻqib, tinglab tushunish muammosi dolzarb masala hisoblanadi. Bugun matn ustida ishlash boʻyicha metodika takomillashtirilgan. Aniq tizimli ish yoʻnalishi xalqaro tajribalar asosida kirib kelgan. Bugun zamonaviy texnologiyalar axborot asri rivojlanish jarayonda oʻqituvchi shaxsi

mavjud muammolarning yechimi sifatida markaziy o‘rinda turganligini e‘tirof qilish joiz. “Ta’lim va tarbiyaning asosi, poydevori — bu maktab. Maktabni maktab qiladigan kuch esa o‘qituvchilardir.”[2]

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va tafakkurini rivojlantirishdir. Shu nuqtayi nazardan, matn ustida ishlash jarayoni nafaqat o‘quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, balki ularning ijodiy tafakkurini o‘stirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Matn bilan ishlash jarayonida o‘quvchi o‘qilgan mazmunni tahlil qiladi, asosiy g‘oyani ajratadi, o‘z fikrini mustaqil ravishda ifodalashga harakat qiladi. Bu esa tafakkur jarayonini faollashtiradi, ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘quvchi ijodiy tafakkuri rivoji o‘quvchidagi psixologik omillar bilan bog‘liq hisoblanib o‘quvchi eshitgan, o‘qigan, ko‘rgan, ya‘niki beshta sezgi yordamida sezgan har bir obyektiv bilim haqida tasavvur jarayoni hamda bu jarayonga o‘z yondashuvi o‘quvchidagi ijodiy yondashish deya e‘tirof qilamiz. Bodalev ta‘rifiga ko‘ra, ijodiy tafakkur bu tafakkur haqida “Ijodiy tafakkur — bu shaxsning yangi, ilgari noma‘lum g‘oyalarni yaratish, mavjud muammoga noodatiy yechim topish qobiliyatidir.”[3]

O‘quvchi dastlab mavjud jarayonlarni tahlil qila olishi kerak. O‘quvchi ko‘rayotgan eshitayorgan har bir matn ko‘rinishidagi ma‘lumotlar haqida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish masalasi dolzarb masala hisoblanadi. Matn ustida ishlash o‘quvchini hayotiy tajribasini boyitish, til boyligini kengaytirish va mantiqiy izchillikda fikr yuritishga o‘rgatadi. Ijodiy tafakkurni shakllantirish esa shaxsni har tomonlama rivojlantiruvchi, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan barkamol insonni tarbiyalashning ajralmas qismidir. Shu sababli, matn ustida ishlashning didaktik imkoniyatlarini to‘g‘ri tashkil etish va uni ijodiy yondashuv asosida amalga oshirish hozirgi pedagogik jarayonning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Har bir pedagog o'z kasbiy faoliyatida muntazam tajriba amaliyot jarayonida bu mustahkam ta'lim poydevorini qurishda asos bo'lib xizmat qiladi. Amaliyotda eng obro'li, bilimdon pedagoglar birinchi navbatda insoniy bilimdonlik sohiblari bo'lishadi va shundaylarni o'quvchilar yaxshi qabul qilishadi. Chunki zamonaviy o'quvchi ko'plab ma'lumotlarga ega, uning psixologiyasi, talab-takliflarini aniq bilib til topisha olgan shaxsgina pedagogik jarayonda katta yutuqlarga erishadi.

Buyuk rus adibi L.N.Tolstoy o'qituvchi fazilatining mukammalliigini o'z mutaxassisligiga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishi bilan bir vaqtda bolalarga bo'lgan munosabatida, ularni xuddi o'z farzandlaridek jon-dilidan sevishida ekanligida ko'rgan. Uning ta'kidlashicha, “agar o'qituvchi faqat ishiga havas qo'ygan bo'lsa, u yaxshi o'qituvchi bo'ladi. Agar o'qituvchi bolaga faqat otasi va onasi kabi havas qo'ygan bo'lsa, oldingi o'qituvchidan yaxshiroq bo'ladi. Bordi-yu, ikkala xislatni ham o'zida mujassamlashtirsa, u holda u mukammal va mahoratli o'qituvchi bo'la oladi ”

Abdurahmon Jomiy o'z asarlarida pedagog faoliyatiga quyidagicha ta'rif beradi: «Muallim bilimli, aqlli, adolatli, o'zida butun yuksak fazilatlarni mujassamlashtirgan bo'lishi kerak. O'zini nomunosib tutgan odam hech vaqt bolalarga bilim va odob bera olmaydi». Rivojlangan davlatlarning ta'lim-tarbiya sohasidagi yutuqlaridan o'rnak olgan holda milliyligimizga, sharqona hayot tarzimizga moslab yangiliklar, jozibadorliklar kiritishimiz bugunimiz va ertamiz uchun judayam muhimdir.

Matn ustida ishlash tushunchasi

Matn ustida ishlash — bu o'qilgan yoki tinglangan matn asosida o'quvchilarning:

mazmunni tushunish,
asosiy g'oyani aniqlash,
so'z boyligini oshirish,
fikrni izchil ifodalash,

ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan faol o'qitish usulidir.

Matn ustida ishlash bosqichlari

1. Matnga tayyorgarlik bosqichi.

Matn mavzusiga oid suhbat o'tkazish

Rasmlar, savollar orqali diqqatni jalb qilish

Kalit so'zlarni tushuntirish.

2. Matnni o'qish va tushunish bosqichi.

Matnni ifodali o'qish (o'qituvchi yoki o'quvchi tomonidan),

Qiyin so'zlarning ma'nosini tushuntirish

Savol-javob orqali mazmunni aniqlash.

3. Matn ustida ishlash bosqichi.

Matn qismlarini aniqlash, reja tuzish,

Asosiy fikrni topish

Qahramonlarga baho berish

Matndan dalillar topish

So'z boyligini kengaytirish mashqlari

4. Matn asosida ijodiy ish bosqichi.

Matnni qayta hikoya qilish

Matnga o'xshash hikoya tuzish

Matnni davom ettirish

Yangi sarlavha qo'yish

Rolli o'yin yoki sahnalashtirish.

Matn ustida ishlashning ahamiyati

O'quvchilarda tahliliy va ijodiy tafakkur rivojlanadi;

Og'zaki va yozma nutq boyiydi;

Matn bilan mustaqil ishlash ko'nikmasi shakllanadi;

Kitobxonlik madaniyati rivojlanadi.

Misol:

Matn: "Kitob- beminnat do'st."

Ish shakllari:

1. Kitobning ahamiyati haqida suhbat;
2. Matn mazmunini qisqacha bayon qilish;
3. Kitobni inson sifatida tasavvur qilib gapirtirish;
4. “Agar kitob gapira olsa-chi?” o‘yini;
5. O‘quvchilarga o‘z sevimli kitoblari haqida yozdirish.

1. “Nimani o‘zgartirgan bo‘larding?”

Maqsad: Tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

O‘yin qoidasi:

O‘qituvchi bir predmet nomini aytadi (masalan, “qalam”).

Bola o‘ylab, uni qanday o‘zgartirganini aytadi:

“Men qalamni uch rangda yozadigan qilardim”

“Men qalamni yozayotganda musiqa chaladigan qilardim.”

2. “Tasodifiy rasm”

Maqsad: Ijodiy tasavvurni kuchaytirish.

O‘yin:

Bolalarga chiziqlar, dog‘lar yoki shakllar chizilgan qog‘oz beriladi.

Ular shu shakllardan ma’lum bir narsa yasab chizishni davom ettiradilar.

(Masalan, dog‘dan qush, bulut yoki odam rasmi chiqadi.)

3. “Agar shunday bo‘lsa-chi?”

Maqsad: Muammoli vaziyatda noodatiy yechim topish.

O‘yin:

O‘qituvchi savol beradi:

“Agar odamlar ucholsa-chi?”

“Agar yomg‘ir rangli bo‘lsa-chi?”

Bola o‘z fikrini aytadi, tasavvur qiladi, mantiqiy yoki kulgili javoblar beriladi.

. “So‘zdan so‘z yasang”

Maqsad: Lug‘at boyligini oshirish va fikrlashni faollashtirish.

O‘yin:

Berilgan uzun soʻzdan yangi soʻzlar yasash kerak.

Masalan: “maorif” → “iffat”, “or”, “orif”, “rom”.

Kim koʻproq soʻz topsa — u gʻolib.

5. “Sehrli buyumlar”

Maqsad: Har narsaning yangi vazifasini oʻylab topish.

Oʻyin:

Oʻqituvchi oddiy buyum (masalan, qoshiq) koʻrsatadi va soʻraydi:

“Bu narsa yana nima boʻlishi mumkin?”

Bolalar javob beradi:

“U tayoqcha boʻlishi mumkin, u bilan sehr qilsa boʻladi.”

“Rollar oʻyinlari”

Maqsad: Ijodiy fikr, nutq va muloqotni rivojlantirish.

Oʻyin:

Bolalar kichik rollarni ijro etadilar (masalan, doʻkonda xaridor va sotuvchi, shifokor va bemor).

Bu orqali ular fikrlab gapirish, yangi vaziyatlarda moslashishni oʻrganadilar

7. “Topishmoq yasang”

Maqsad: Tahlil qilish va tasvirlash orqali ijodkorlikni rivojlantirish.

Oʻyin:

Oʻqituvchi predmet beradi, bolalar unga oʻxshashlik asosida yangi topishmoq tuzadilar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, matn ustida ishlash jarayoni nafaqat oʻquvchilarning mazmunni anglash darajasini oshiradi, balki ularda ijodiy tafakkurni shakllantirishga ham bevosita taʼsir koʻrsatadi. Matn bilan ishlash jarayonida oʻquvchilar matndagi asosiy gʻoya, mavzu va muammolarni tahlil qilish orqali mustaqil fikrlashga, shuningdek oʻz nuqtayi nazarini ifodalashga oʻrganadi. Bu jarayonda savol-topshiriqlarning turlicha boʻlishi – tahliliy, qiyosiy, tanqidiy va ijodiy savollar – oʻquvchilarning tafakkur faoliyatini faollashtiradi.

Shuningdek, matn ustida ishlash jarayonini interfaol metodlar, grafikli organayzerlar, ijodiy yozuv topshiriqlari, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar bilan boyitish o'quvchilarda yangicha qarashni shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqot davomida kuzatilganidek, matn asosida rivojlantirilgan ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil xulosaga kelish, yangi g'oyalar yaratish va o'z fikrini asoslash ko'nikmalarini sezilarli darajada mustahkamlaydi.

Muammoli vaziyat yaratish, "Nega?", "Agar shunday bo'lsa?" kabi savollar berish, matndagi voqealarni o'zgacha yakunlash yoki qahramonlar o'rniga o'zlarini qo'yib ko'rish o'quvchilarning ijodiy fikrlash jarayonini jonlantiradi. Shuningdek, matnni qayta tuzish, davom ettirish, qisqartirish yoki kengaytirish kabi amaliy topshiriqlar o'quvchilar tafakkurini faol ishlashga undaydi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda aytish mumkinki, matn ustida ishlashning to'g'ri tashkil etilgan metodik tizimi o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning samarali vositasidir. Bu esa bugungi ta'lim jarayonida o'qituvchining faollashtiruvchi roli va metodik yondashuvlarning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

XULOSA

1. Matn ustida ishlash ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi asosiy jarayonlardan biridir. O'quvchi matndagi ma'no, g'oya va mazmunni tahlil qilish orqali mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashni o'rganadi.
2. Interfaol metodlar qo'llanilganda o'quvchilar tafakkuri faolroq bo'ladi. Grafikli organayzerlar, munozara, konsept xaritalari, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar ijodiy fikrlashni sezilarli darajada kuchaytiradi.
3. Ijodiy yozuv va qayta tuzish topshiriqlari o'quvchilarning yangi g'oya yaratish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Matnni davom ettirish, o'zgartirish, qayta hikoya qilish o'quvchilarning tafakkur doirasini kengaytiradi.

4. O'quvchilarni mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirgan topshiriqlar ijodiy tafakkur shakllanishida muhim omil bo'ldi. Bu jarayon ularda mas'uliyat, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini kuchaytiradi.
5. To'g'ri yo'lga qo'yilgan metodik yondashuv ta'lim samaradorligini oshiradi. Matn ustida ishlashni zamonaviy metodlar asosida tashkil etish o'quvchilar bilimini chuqurlashtirib, ijodiy salohiyatini ochishga yordam beradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Inson huquqlari bo'yicha milliy markaziy sayti yuz.uz
2. Bodalev A.A. Shaxs psixologiyasi asoslari. Moskva, 1988
3. Pedagogika G.,G.,A.Q.Munavvarovning tahriri ostida . – Toshkent, O'qituvchi, 1996, - 19-b[1]
- 4.A. XOLIQOV "Pedagogik mahorat". Toshkent -2011
5. «O'zbekistonning umidli yoshlari» mavzusidagi 3-son Respublika ilmiy talabalar, magistrilar yosh tadqiqotchilar va mustaqil izlanuvchilar uchun onlayn konferensiyasi [Toshkent; 2021] 41-42-b.
- 6.Ziyodova T.U. "Matn yaratish texnologiyasi". Toshkent – 2007. Fan nashriyoti.

TARIX FANINI O'QITISHDA ILMIY METODLARNI QO'LLASH

Kadamova Qizlarxon Uktamboy qizi.

Xorazm VPMM, "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi"

kafedra o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada tarix fanini o'qitishda ilmiy yondashgan holda mavzuni to'liq yoritib berish va mavzuni yoritish davomida o'quvchilarning tarixiy mavzularni, voqealarni tahlil qila olishi , mavzuning samaradorligini va bugungi kunga ahamyatini o'qituvchi tomonidan yoritilib berilishida voqealarning sabab-oqibat aloqalarini tahlil qilishda ilmiy metodlarning qo'llanilishi ham

muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda zamonaviy ta'limda ham tahlil metodlarini qo'llash o'qituvchi tomonidan mavzuni yoritib berishda samaradorlikka erishishga yordam beradi.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность полного раскрытия темы с использованием научного подхода к преподаванию истории, а также способность учащихся анализировать исторические события и явления в ходе изучения темы, а также использование научных методов для анализа причинно-следственных связей событий в процессе преподавания истории, что обеспечивает эффективность и актуальность темы для сегодняшнего дня. В современном образовании применение аналитических методов также помогает учителю добиться эффективности раскрытия темы.

Abstract In this article, it is important to fully cover the topic with a scientific approach in teaching History, and to ensure that students are able to analyze historical topics and events during the course of covering the topic, and to use scientific methods in analyzing the cause-and-effect relationships of events in the teacher's coverage of the effectiveness and relevance of the topic to today. Today, in modern education, the use of analytical methods also helps the teacher achieve effectiveness in covering the topic.

Kalit so'zlar: Tarix , metod, kreativ fikr , zamonaviy ta'lim, 7 "E" , interaktiv, tushuntirish.

Ключевые слова: История, метод, творческое мышление, современное образование, 7 «Э», интерактив, объяснение.

Keywords: History, method, creative thinking, modern education, 7 "E", interactive, explanation.

Kirish

Bugungi kunda ijtimoiy – gumanitar fanlar doirasida tarix fani bilimlarini chuqur o'rgatishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki tarix fani yoshlarni ma'naviy axloqiy ,siyosiy madaniyatini oshirish ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ,

kelajakda vatanimizning ravnaqi uchun teran fikrlovchi yoshlarni tarbiyalashda tarix fanining ahamiyati kattadir. Bugungi kunda zamonaviy ilm – fan va yuqori texnologiyalarni mukammal egallash har qanday davlat va jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi shartiga aylanib borayotganligi hech kimga sir emas .¹[Sh.M.Mirziyoyev Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari .394-bet] .Shuni inobatga olgan holda , ta’limdagi islohotlar ta’lim va tarbiya samaradorligini yaxshilash bilan birga , ilmiy asoslangan zamonaviy metodik usullardan foydalanishni taqozo qilmoqda . Kelajak avlodni voqealar ketma – ketligini yod olish emas, balki ularning sabab-oqibat aloqalarini ilmiy asosda tahlil qilishda mavzu haqida qisman bo’lsa-da, to’liq shaklda o’rganib , o’rganilgan mavzu yuzasidan xulosalar chiqarishga undaydi. Shu bois mavzuni yoritib berishda tarixshunoslik, manbashunoslik, taqqoslash va analitik tahlil metodlarini qo’llash bugungi kunda zamonaviy ta’lim berish talablariga asoslangan holda bo’lishiga yordam beradi. Shuningdek metodologik yondashuv o’qituvchi va o’quvchi o’rtasida sog’lom raqobat, ya’ni yangicha fikrlash, ilmiy izlanish va zamon talablariga mos holda dars jarayonlarini tashkil qilishga undaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Manbalarda tarix fanida mavzularni yoritishda ilmiy metodlarni qo’llash va uning samaradorligi bugungi kungacha juda ko’plab maqolalar va adabiyotlarda yoritib berilgan. Jumladan Salaydinov Ma’rufjonning “ Tarix fanini o’rganishda metod va metodologiya” maqolasida metodlar tarix ta’limida qanday qo’llanilishi va ularning nazariy asoslari o’rganilgan.

Kamol Rahmonovning “ Jahon tarixi fanini o’qitishda innovasiya va interfaol metodlarni tatbiq etish ” nomli metodik qo’llanmada ham tarix o’qitish metodikasi ,pedagogik texnologiya va innovatsiya tushunchasiga oid tavsiyalar berib o’tilgan. Normatova Feruzaning “ Tarix fanini o’qitishda samarali interaktiv metodlardan foydalanishing ahamiyati ” nomli maqolada ham tarix fanini o’qitishda samarali interaktiv metodlardan foydalanish, dars vaqtida va darsdan tashqarida ijodiy izlanuvchanlik qobiliyatini shakllantirish masalalari haqida fikrlar berilgan.

Natijalar:

Tarix fanini o'qitishda ilmiy metodlardan foydalanishda kutiladigan natijalar shundan iboratki, mustaqil fikr yuritish, sabab – oqibatni topish, tarixiy jarayonlarni tizimli o'rganishga va ular haqida ma'lumotlar almashishga harakat qiladi. Shu bilan birga tarixiy jarayonlarni vaqt ketma – ketligi (xronologiya), makon (geografik hudud),siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar bilan bog'lab tahlil qilishni o'rganadi.O'rganilgan ma'lumotlariga ko'ra ularni tasniflash, asosli xulosalar chiqarish jarayonini o'zlashtiradi. Mustaqil izlanish ilmiy adabiyotlar orqali o'qituvchi tomonidan qiziqtirilgan mazvu yuzasida kengroq ma'lumotlar o'qib o'rganishiga ham sabab bo'ladi.Tarixiy tushunchalarni ham foydalanilgan metod orqali aniq, puxta va tizimli o'zlashtiradi. Ta'lim berish, ya'ni dars jarayoni ham qiziqarli , faol va interaktiv bo'lishini ta'minlaydi.

Muhokama: Metodlarga asoslangan holda dars jarayonlarining tashkil qilinishi pedagogdan mahorat va o'z ustida ishlashni talab qiladi.Chunki ilmiy metodlardan foydalangan o'qituvchi darsni puxta rejalashtiradi , darsni tizimlashtirish, faktlarni tanlash, mavzuni to'liq ochib berishga harakat qiladi.O'quvchilar bilan ishlash jarayonida ham samaradorlikka erishadi. Bugungi kunda ta'lim berish jarayonida samarali va mavzuni keng qamrovda ochib berishga yordam bera oladigan metodlardan biri bu “ 7 E” va “5 E” metodlarini qo'llash samarali , mavzuni yoritishda keng qamrov asosida yoritishga yordam beradi.

“ 7 E” metodi.

Elicit- oldingi bilimlarni aniqlash.

Engage- diqqatni jalb qilish .

Explore- izlanish.

Explain- tushuntirish.

Elaborate- qo'shimcha chuqurlashtirish.

Evaluate- baholash.

Extend- bilimlarni kengaytirish.

Bu metod solishtirish va mavzuni muhokama qilish bo'limini kuchaytiradi.

Ta'lim berish jarayonida ko'proq o'quvchining ishtirokiga va fikrlar almashinuviga sabab bo'ladi. O'quvchining ilgari mavjud tushunchalarini faollashtiradi, izlanishga asoslangan o'qitish va olingan bilimlarini real vaziyatlarda qo'llashga xizmat qiladi.

Xulosa: Samarali metodlardan foydalanib dars jarayonini tashkil qilishda o'qituvchining va o'quvchining, ya'ni ilm oluvchi, ilm beruvchi tomonlarning o'z ustida ishlashiga, fikrlar almashinuvi va yangi g'oyalar, bilimlar, takliflar va xulosalarini o'rganilishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarni dars jarayoniga jalb qilinishi dars jarayonida fikrlarini bilimlarini erkin bayon qila olishiga zamin yaratadi. Bugungi kun yoshlarini zamonaviy ilmiy tafakkurga yo'naltiradi. Natijada tarix fani ta'lim tizimida analitik fikrlashni shakllantiruvchi asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Sh.M.Mirziyoyev Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari .394-bet T.2019
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta'lim tizimini rivojlantirish to'g'risida”gi qarorlari va farmonlari.
3. Salaydinov Ma'rufjon. “Tarix fanini o'rganishda metod va metodologiyalar”
4. Kamol Rahmonov. “Jahon tarixi fanini o'qitishda innovatsiya va interfaol metodlarni tatbiq etish”, metodik qo'llanma. Buxoro -2022-yil
5. Normatova Feruza.“Tarix fanini o'qitishda samarali interaktiv metodlardan foydalanishing ahamiyati ” maqolasi.

KIBERXAVFSIZLIK VA MIJOZ MA'LUMOTLARINI HIMOYA QILISH: ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

**Jumaniyozova To'tijon Madaminovna,
Xorazm viloyati PMM "Aniq va tabiiy fanlarni
o'qitish metodikasi" katta o'qituvchisi,
Masharipov Maxmudjon Erkinovich,
"O'zmilliybank" AJ Xorazm viloyati bosh
boshqarmasi hududiy direktori**

Annotatsiya: Raqamli transformatsiya jarayonida kompaniyalar, banklar, onlayn xizmatlar va davlat tashkilotlari tomonidan mijozlar haqidagi katta hajmdagi ma'lumotlar yig'ilmoqda. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik tahdidlari ortib bormoqda. Ushbu maqola kiberxavfsizlik tushunchasi, mijoz ma'lumotlarini himoya qilishning asosiy tamoyillari, tahdidlar turlari hamda zamonaviy himoya texnologiyalari haqida tahliliy yondashuvni taqdim etadi.

Аннотация: В процессе цифровой трансформации компании, банки, онлайн-сервисы и государственные организации собирают большие объёмы данных о клиентах. Одновременно с этим растут угрозы кибербезопасности. Данная статья представляет аналитический подход к рассмотрению понятия кибербезопасности, основных принципов защиты данных клиентов, видов угроз, а также современных технологий защиты.

Annotation: In the process of digital transformation, companies, banks, online services and government organizations are collecting a huge amount of data about their customers. At the same time, cybersecurity threats are increasing. This article provides an analytical approach to the concept of cybersecurity, the main principles of protecting customer data, types of threats and modern protection technologies.

Kalit soʻzlar: kiberxavfsizlik, axborot xavfsizligi, maʼlumotlarni himoya qilish, shifrlash, tahdidlar, hujumlar.

Ключевые слова: кибербезопасность, информационная безопасность, защита данных, шифрование, угрозы, атаки.

Keywords: cybersecurity, information security, data protection, encryption, threats, attacks.

Raqamli texnologiyalar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangani sari, axborotni himoya qilish dolzarb masalaga aylandi. Ayniqsa, foydalanuvchi va mijozlar haqidagi shaxsiy maʼlumotlar – ism-sharif, manzil, toʻlov kartalari maʼlumotlari, tibbiy tarixlar – kiberjinoyatchilar uchun qimmatli maqsadga aylangan.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotimizning barcha jabhalarida muhim rol oʻynaydi. Biz kompyuterlar, smartfonlar va boshqa raqamli qurilmalardan kundalik hayotimizda, ishda va oʻqishda keng foydalanamiz. Shu bilan birga, bu texnologiyalar bizning shaxsiy maʼlumotlarimiz va moliyaviy resurslarimizni himoya qilishda katta masʼuliyat yuklaydi. Kiberxavfsizlik bu borada juda muhim ahamiyatga ega.

Kiberxavfsizlik – bu kompyuter tizimlari, tarmoqlar va maʼlumotlarni ruxsatsiz kirishdan, foydalanishdan, oshkor qilishdan, buzilishdan, oʻzgartirishdan yoki yoʻq qilishdan himoya qilish amaliyoti. U nafaqat biznes va davlat tashkilotlari uchun, balki har bir inson uchun ham dolzarb masaladir.

U uch asosiy yoʻnalishda amalga oshiriladi:

Maʼlumotlar xavfsizligi (Data Security)

Tizimlar xavfsizligi (System Security)

Tarmoq xavfsizligi (Network Security)

Mijoz maʼlumotlarini himoya qilishda quyidagi prinsiplar muhim ahamiyatga ega:

Maxfiylik (Confidentiality) – maʼlumotga faqat ruxsat berilgan shaxslar kirishi mumkin;

Butunlik (Integrity) – ma'lumotlar o'zgartirilmasligi va buzilmasligi kafolatlanadi;

Mavjudlik (Availability) – kerakli paytda ma'lumotga kirish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Kundalik hayotimizda biz ko'pincha shaxsiy ma'lumotlarimizni onlayn platformalarda, ijtimoiy tarmoqlarda va boshqa veb-saytlarda bo'lishamiz. Bu ma'lumotlar orasida bizning ism-sharifimiz, tug'ilgan sanamiz, manzilimiz, telefon raqamimiz, elektron pochta manzilimiz va hatto kredit karta ma'lumotlarimiz ham bo'lishi mumkin. Agar bu ma'lumotlar noto'g'ri qo'llarga tushsa, ular firibgarlik, o'g'irlik yoki shaxsiy hayotimizga tajovuz qilish uchun ishlatilishi mumkin.

Shuningdek, biz onlayn xaridlarni amalga oshirganimizda, internet-banking xizmatlaridan foydalanganimizda yoki soliq deklaratsiyalarini to'ldirganimizda ham shaxsiy va moliyaviy ma'lumotlarimizni himoya qilishimiz kerak. Bu ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash uchun biz ishonchli veb-saytlardan foydalanishimiz, kuchli parollarni tanlashimiz va ularni muntazam ravishda yangilashimiz, hamda shubhali havolalarga kirishdan saqlanishimiz lozim.

«Kiberjinoyatchilik» tushunchasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda, virtual tarmoqda dahshat solish, virus va boshqa zararli dasturlar, qonunga zid axborotlar tayyorlash va tarqatish, elektron xatlarni ommaviy tarqatish (spam), xakerlik hujumi, veb-saytlarga noqonuniy kirish, firibgarlik, ma'lumotlar butunligi va mualliflik huquqini buzish, kredit kartochkalari raqami hamda bank rekvizitlarini o'g'irlash (fishing va farming) va boshqa turli huquqbuzarliklar bilan izohlanadi. Kiberjinoyat — kompyuter va tarmoqning birgalikdagi aloqasi ostida sodir etiluvchi jinoyat turi. Kompyuter jinoyat paytida maqsadli yo'naltirilgan qurol vazifasini bajarib beradi. Kiberjinoyat kimningdir xavfsizligi va moliyaviy saviyasiga zarar yetkazish maqsadida sodir etiladi. Maxfiy ma'lumotlar qonuniy tarzda himoyalangan holatda yuz beruvchi kiberjinoyatlar bilan bog'liq ko'pgina jinoyatlar mavjud. Xalqaro miqyosda hukumat ham, nodavlat sub'yektlar ham kiberjinoyatlar, jumladan, josuslik,

moliyaviy o'g'irlik va boshqa transchegaraviy jinoyatlar bilan shug'ullanadi. Xalqaro chegaralarni kesib o'tuvchi va kamida bitta milliy davlatning xatti-harakatlarini o'zichiga olgan kiberjinoyatlar ba'zan kiberurush deb ataladi. Uorren Baffet kiberjinoyatni "insoniyatning birinchi raqamli muammosi" deb ta'riflaydi va "insoniyat uchun real xavf tug'diradi", deya qo'shimcha qilib o'tadi. Kiberxavfsizlikning o'rni

Kiberxavfsizlik, axborot tizimlarini, ma'lumotlarni va tarmoqlarni himoya qilishga qaratilgan choratadbirlar to'plamidir. U quyidagi sohalarda muhim rol o'ynaydi:

1. Ma'lumotlarni himoya qilish: Shaxsiy, tijorat va davlat ma'lumotlarining xavfsizligini ta'minlash.
2. Iqtisodiy barqarorlik: Kiberhujumlar iqtisodiy faoliyatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun kiberxavfsizlik zarur.
3. Ijtimoiy ishonch: Kiberxavfsizlikning kuchayishi jamiyatda internet va raqamli texnologiyalarga bo'lgan ishonchni oshiradi.

Korxonalar va tashkilotlar ham kiberxavfsizlikka jiddiy e'tibor qaratishlari kerak. Axborot tizimlaridagi zaifliklar yoki xavfsizlik kamchiliklari sezilarli moliyaviy yo'qotishlarga, obro'ga putur yetkazishga va mijozlar ishonchini yo'qotishga olib kelishi mumkin. Kompaniyalar o'z tizimlarini himoya qilish uchun firewalls, antivirus dasturlarini o'rnatishlari, xodimlarni kiberxavfsizlik bo'yicha o'qitishlari va doimiy ravishda tizimlarini tekshirib turishlari zarur.

Davlat organlari ham kiberxavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular kiberxavfsizlik sohasidagi qonunlarni ishlab chiqish, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish va aholini kiberxavfsizlik bo'yicha xabardor qilish orqali fuqarolarning onlayn xavfsizligini himoya qilishadi. O'zbekistonda ham bu borada bir qator chora-tadbirlar ko'rilmoqda. Xususan, 2022 – yilda «Kiberxavfsizlik to'g'risida»gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonun axborot texnologiyalari

sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi, davlat organlari, yuridik va jismoniy shaxslarning huquq va majburiyatlarini belgilaydi.

Qonunga ko'ra, davlat organlari va boshqa tashkilotlar o'z axborot tizimlarining xavfsizligini ta'minlashi, kibertahdidlarni aniqlash va ularga qarshi kurashish choralarini ko'rishi shart. Shuningdek, ular o'z xodimlarini kiberxavfsizlik sohasida o'qitishlari va bu boradagi xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yishlari kerak.

Jismoniy shaxslar ham o'z shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishda mas'uldirlar. Ular shaxsiy ma'lumotlarini ehtiyotkorlik bilan boshqalarga berishlari, ishonchli parollardan foydalanishlari va ularni muntazam ravishda yangilashlari tavsiya etiladi. Shuningdek, ular o'z kompyuterlari va mobil qurilmalarida antivirus dasturlarini o'rnatishlari va doimiy ravishda yangilab turishlari lozim.

Kiberxavfsizlik sohasidagi huquqbuzarliklar uchun jinoiy va ma'muriy javobgarlik belgilangan. Kiberjinoiyatlar orasida kompyuter tizimlariga ruxsatsiz kirish, ma'lumotlarni o'g'irlash yoki yo'q qilish, kompyuter viruslari tarqatish, firibgarlik va boshqalar bor.

Kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirish va aholining onlayn xavfsizlik bo'yicha savodxonligini oshirish ham muhim vazifalardan biridir. Buning uchun ta'lim muassasalarida kiberxavfsizlik bo'yicha darslar va treninglar o'tkazish, ommaviy axborot vositalarida mavzuga oid ko'rsatuvlar va maqolalar berib borish, ijtimoiy reklamalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu yo'l bilan biz yoshlarimizga kiberxavfsizlik ko'nikmalarini singdirishimiz va ularni onlayn tahdidlardan himoya qilishimiz mumkin.

Xalqaro miqyosda ham kiberxavfsizlik masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa Ittifoqi, NATO kabi tashkilotlar kiberxavfsizlik sohasida hamkorlikni mustahkamlash, tajriba almashish va standartlarni ishlab chiqish borasida faoliyat olib bormoqda.

O‘zbekiston ham bu jarayonlarda faol ishtirok etishi va ilg‘or tajribalarni o‘rganishi muhimdir.

Kiberxavfsizlik va mijoz ma’lumotlarini himoya qilish bugungi raqamli jamiyatda eng muhim yo‘nalishlardan biridir. Korxonalar va tashkilotlar nafaqat texnologik, balki madaniy jihatdan ham xavfsizlikka e’tibor qaratishi lozim. Har qanday tizimda xavfsizlikning eng zaif bo‘g‘ini inson omili bo‘lishi mumkin. Shuning uchun profilaktik chora-tadbirlar, xodimlar malakasini oshirish va doimiy monitoring asosiy vosita bo‘lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Radjabova M.Sh., Obidov B.X., Suyunov K., Odilov O. “Kiberxavfsizlikda kiberjinoyat tushunchasi va statistikasi” Scientific Journal Impact Factor 4-13b.
2. Salayev N.S., Ro‘ziyev R.N Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishga oid milliy va xalqaro standartlar. Monografiya., – T.: TDYU, 2018, 139-b.
3. Карпова Д.Н. Киберпреступность: глобальная проблема и её решение. //Власть. №8. 2014. С. 46-50
4. Anorboyev A.U Kiberjinoyatchilik, unga qarshi kurashish muammolari va kiberxavfsizlikni ta’minlash istiqbollari. Monografiya – T.: Milliy gvardiya instituti, 2020. – 324 b.
6. Нестерович С.А. Проблемы расследования преступлений, которые стоят перед сотрудниками следственных органов. // Вестник науки и образования. №8. 2018. С. 46- 49.
8. Karpova D.N. Cybercrimes: a global issue and its solution. Vlast’= The Power

O‘QITUVCHI - SUN‘IY ONG - O‘QUVCHI: YANGI PEDAGOGIK HAMKORLIK MODEL

Jumabayev Abdulxamid To‘xtanazarovich
Namangan viloyati Pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy ta'lim tizimida, xususan, aniq va tabiiy fanlar sohasida shakllanayotgan "O'qituvchi - sun'iy ong - o'quvchi" pedagogik hamkorlik modelini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda sun'iy ong texnologiyalarining integratsiyasi natijasida o'qituvchining an'anaviy rolining qanday o'zgarishi, uning o'rniga motivator, mentor va ma'naviy yo'l ko'rsatuvchi vazifasini bajarishi masalalari chuqur yoritilgan. Shuningdek, maqolada ushbu yangi modelning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari, samaradorligi va O'zbekiston ta'lim kontekstida qo'llash istiqbollari ko'rib chiqilgan. Muhokama qismida sun'iy ongning kuchli yordamchi, o'qituvchining esa insoniy va ma'naviy jihatlarni rivojlantiruvchi rolidagi o'zgarishlar alohida ta'kidlangan.

Аннотация. Статья посвящена анализу модели педагогического взаимодействия «Учитель - Искусственный интеллект - Ученик», формирующейся в современной системе образования, в частности, в сфере точных и естественных наук. В исследовании подробно рассматриваются вопросы изменения традиционной роли учителя в результате внедрения технологий искусственного интеллекта, который теперь будет выполнять функции мотиватора, наставника и духовного наставника. В статье также рассматриваются теоретические основы, практические возможности, эффективность и перспективы применения этой новой модели в образовательном контексте Узбекистана. В дискуссионной части освещаются изменения роли искусственного интеллекта как мощного помощника и роли учителя как развивающего человеческие и духовные аспекты.

Abstract. This article is devoted to the analysis of the pedagogical cooperation model "Teacher - artificial intelligence - student" that is being formed in the modern education system, in particular in the field of exact and natural sciences. The study deeply covers the issues of how the traditional role of the teacher will change as a result of the integration of artificial intelligence technologies, and instead of it, he will perform the role of a motivator, mentor and

spiritual guide. The article also considers the theoretical foundations, practical possibilities, effectiveness and prospects for application of this new model in the educational context of Uzbekistan. The discussion section highlights the changes in the role of artificial intelligence as a powerful assistant, and the role of the teacher as a developer of human and spiritual aspects.

Kalit soʻzlar: sunʼiy ong, raqamli pedagogika, oʻqituvchi roli, pedagogik model, hamkorlik, motivator, mentor, maʼnaviy tarbiya, aniq fanlar, shaxsiylashtirilgan taʼlim, adaptiv oʻrganish.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая педагогика, роль учителя, педагогическая модель, сотрудничество, мотиватор, наставник, духовное воспитание, точные науки, персонализированное образование, адаптивное обучение.

Keywords: artificial intelligence, digital pedagogy, teacher role, pedagogical model, cooperation, motivator, mentor, spiritual education, exact sciences, personalized education, adaptive learning.

Kirish

Zamonaviy jamiyatning rivojlanishi bilan birga, taʼlim sohasida chuqur oʻzgarishlar yuz bermoqda. Raqamli texnologiyalar, xususan, sunʼiy ong (SO) tizimlari, aniq va tabiiy fanlarni oʻqitishning mazmuni va metodikasini tubdan qayta shakllantirmoqda. Anʼanaviy “oʻqituvchi - oʻquvchi” ikki tomonlama oʻqitish modeli endi zamon talablariga toʻliq javob bera olmaydi. Bugungi kunda yangi, samarali va interaktiv pedagogik model - “oʻqituvchi - sunʼiy ong – oʻquvchi” uch tomonlama hamkorlik modelini shakllantirish zarurati paydo boʻldi.

Ushbu maqolaning maqsadi mazkur yangi modelning pedagogik-psixologik asoslarini oʻrganish, uning tarkibiy qismlari – oʻqituvchi, sunʼiy ong va oʻquvchining oʻzaro munosabatlari va vazifalarini aniqlash, shuningdek, ushbu modelni Oʻzbekiston taʼlim tizimida joriy etishning ilmiy-nazariy asoslarini taklif etishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

So'nggi yillarda dunyoda va mintaqada raqamli ta'lim va sun'iy ongning pedagogikada qo'llanilishi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Xalqaro tadqiqotchilar (R. Baker, N. Selwyn va boshqalar) ta'limda sun'iy ongning asosiy roli shaxsiylashtirilgan o'quv yo'nalishlarini yaratish, o'qituvchilarga diagnostika va monitoring qilish imkoniyatini berish, ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilishda vaqtni tejashdan iborat ekanligini ta'kidlaydilar. UNESCO ning 2021-yildagi "Sun'iy ong va ta'lim" bo'yicha hisobotida SO ning ta'limdagi ijobiy potentsiali bilan birga, ma'lumotlar xavfsizligi va etik muammolar keltirib chiqarishi mumkinligi alohida ta'kidlangan.

O'zbekiston kontekstida ushbu masala Prezident Sh.M. Mirziyoyevning "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" asaridagi g'oyalar asosida o'rganilishi lozim. Asarda ta'lim tizimini isloh qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish va zamonaviy metodikalarni qo'llash orqali mamlakatimiz inson potentsialini oshirish borasidagi strategik yo'nalishlar belgilab berilgan. Asar ta'limda sifat va samaradorlikni oshirish, shaxsning har tomonlama rivojlanishiga sharoit yaratish zarurligini ta'kidlaydi.

Ushbu maqolaning metodologiyasini tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va mantiqiy umumlashtirish usullari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, mavjud adabiyotlar va amaliy tajribalarning umumlashtirilishi asosida yangi pedagogik modelning kontseptual asoslari ishlab chiqildi.

Muhokama

"O'qituvchi - SO - o'quvchi" modeli aniq va tabiiy fanlar (matematika, fizika, kimyo, biologiya) ta'limida quyidagi jihatlarida o'z samaradorligini namoyon qiladi:

1. Sun'iy ongning o'rni: kuchli yordamchi. Sun'iy ong ushbu model doirasida asosan ma'lumotnomani avtomatik yetkazish, mashqlarni shaxsiylashtirish va natijalarni tezkor baholash vazifalarini bajaradi. Masalan:

Adaptiv o'rganish platformalari: Matematika darslarida SO har bir o'quvchining yechish tezligi va xatolari asosida unga mos mashqlarni taklif qiladi.

Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR): Kimyo va biologiyada xavfli tajribalarni virtual muhitda, fizikada murakkab hodisalarni AR orqali vizuallashtirish imkoniyati.

Katta ma'lumotlarni tahlil qilish: SO butun sinfnings akademik rivojlanish dinamikasini tahlil qilib, o'qituvchiga o'quv jarayonini sozlash bo'yicha tavsiyalar beradi.

2. O'qituvchining yangi rollari: Mentorlik va ma'naviy yo'l ko'rsatish. Sun'iy ong texnik vazifalarni o'z zimmasiga olgani sari, o'qituvchining roli tubdan o'zgaradi. U an'anaviy "bilim yetkazuvchi"dan quyidagi rollarga o'tadi:

Motivator: O'quvchilarda o'rganishga qiziqish uyg'otadi, ularning qiziquvchanligini rag'batlantiradi va geymifikatsiya kabi usullar orqali o'quv jarayonini qiziqarli qiladi.

Mentor: SO tomonidan berilgan ma'lumotlarni tanqidiy baholash, ularni tahlil qilish va haqiqiy hayotiy muammolarni hal qilishda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi. O'qituvchi o'quvchiga nafaqat "nima"ni, balki "qanday" o'rganishni o'rgatadi.

Ma'naviy yo'l ko'rsatuvchi: Bu eng muhim rol hisoblanadi. SO insoniy qadriyatlarni, vatanparvarlik, halollik, mas'uliyat kabi fazilatlarni o'rgata olmaydi. O'qituvchi o'quvchini ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirish, unga hayotiy qadriyatlar va ma'naviyatni singdirish vazifasini bajaradi.

3. O'quvchining faol o'rni: Subyektdan faol ishtirokchiga. Ushbu modelda o'quvchi passiv bilim qabul qiluvchi emas, balki o'z o'rganish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. U SO bilan mustaqil ishlaydi, o'qituvchidan esa mentorlik va yo'l-yo'riq so'raydi. Bu o'quvchining mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini oshiradi.

Natijalar

“O‘qituvchi - SO - o‘quvchi” pedagogik hamkorlik modelini joriy etish quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

Ta’lim sifatining oshishi: Shaxsiylashtirilgan yondashuv va doimiy monitoring har bir o‘quvchining bilim darajasini oshirishga, bilim o‘zlashtirish sifati va barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qituvchi sifatining oshishi: O‘qituvchi texnik vazifalardan ozod bo‘lib, kreativlik, pedagogik loyihalash va individual ish sohasiga ko‘proq vaqt ajratadi.

Metakognitiv ko‘nikmalarning rivojlanishi: O‘quvchilar o‘z bilim olish jarayonini boshqarish, zaif tomonlarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini o‘rganadilar.

Ma’naviy-axloqiy tarbiyaning kuchayishi: O‘qituvchining yangi roli unga o‘quvchilarni vatanparvar, ma’naviyatli va javobgarlikni his qiluvchi fuqaro sifatida shakllantirish imkoniyatini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni ta’kidlash kerakki, “o‘qituvchi- sun’iy ong - o‘quvchi” modeli zamonaviy ta’limning kelajagini ifodalovchi istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Ushbu model sun’iy ongning hisoblash quvvati va aniq ma’lumotlarni saqlash imkoniyati bilan o‘qituvchining noyob pedagogik mahorati, insoniy fazilatlari va ma’naviy tajribasini uyg‘unlashtiradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ushbu modelni muvaffaqiyatli joriy etish uchun:

O‘qituvchilarni qayta tayyorlash va ularni yangi texnologiyalar va pedagogik rollar bilan tanishtirish.

Zamonaviy raqamli o‘quv resurslari va platformalarini yaratish.

Sun’iy ongdan foydalanishda ma’lumotlar xavfsizligi va etik normalarni tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish zarur.

Yosh avlodni zamonaviy bilim va yuqori ma’naviyatli qilib tarbiyalash maqsadida ushbu innovatsion pedagogik modelni joriy etish mamlakatimiz ta’limining rivojida muhim qadam bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
- 2.Baker, R. S. & Inventado, P. S. Educational Data Mining and Learning Analytics. (2014).
- 3.Selwyn, N. Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. (2019).
- 4.UNESCO AI and Education: Guidance for Policy-makers. (2021).
- 5.Roll, I., & Wylie, R. Evolution and Revolution in Artificial Intelligence in Education. (2016).

BIOLOGIYA XONASI, TIRIK TABIAT BURCHAGI VA TABIATDAGI DARS DAN TASHQARI ISHLAR TASHKIL ETISH METODIKASI

**Begliyev Sanjar Reymbergenovich,
Xorazm viloyati PMM o‘qituvchisi
Jumabayev Xusnuddin Karimovich,
Xorazm viloyati PMM o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqola biologiya xonasi, tirik tabiat burchagi va tabiatda olib boriladigan darsdan tashqari ishlar va ularni tashkil etish haqida.

Аннотация В данной статье рассматриваются вопросы организации кабинета биологии, уголка живой природы, а также внеурочной деятельности, проводимой в природных условиях.

Annotation: This article discusses the organization of the biology classroom, the living nature corner, and extracurricular activities conducted in natural settings.

Kalit so'zlar: Darsdan tashqari ishlar, biologiya xonasi, tirik tabiat burchagi, ergograf, tonometr, spirometr, metrologik kuzatishlar.

Ключевые слова: Внеурочная деятельность, кабинет биологии, уголок живой природы, эргограф, тонометр, спирометр, метеорологические наблюдения.

Keywords: Extracurricular activities, biology classroom, living nature corner, ergograph, tonometer, spirometer, meteorological observations.

Biologiya o'quv xonasi va tirik tabiat burchagidagi darsdan tashqari ishlar. Darsdan tashqari ishlar ko'pincha kech kuzda, qishda va erta bahorda bajariladi. Asosan ular botanikani o'qitishda qo'llaniladi.

Botanikadan darsdan tashqari ishlarni dasturning barcha mavzusi bo'yicha berish mumkin. Masalan "Urug'" mavzusi bo'yicha darsdan tashqari o'quvchilar urug'ning bo'rtishini kuzatadilar, uning unuvchanlik foizini aniqlaydilar. Gulli o'simliklarda boradigan biologik jarayonlarni kuzatadi va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlaydi.

Zoologiyadan darsdan tashqari ishlarda o'quvchilar tirik tabiat burchagida sodda hayvonlarni ko'paytirib, ularni mikroskopda o'rganadi. Halqali chuvalchaglarni o'rganishda, xususan, yomg'ir chuvalchangining tuproq hosil qilishdagi roli, uning harakati, ta'sirlanishini kuzatadi. Ayrim hasharotlar g'umbagining metamorfozini o'rganishlari mumkin.

Odam va uning salomatligi bo'yicha tirik tabiat burchagida o'tkazilayotgan darsdan tashqari ishlar uncha xilma-xil emas, ular asosan uch xil bo'ladi:

- 1) hayvonlarda shartli refleks hosil qilish uchun ekologik va fiziologik tajribalar qo'yish;
- 2) ergograf, tonometr, spirometr bilan ishlash;
- 3) mikroskop bilan ishlash.

Suyak singanda, qon ketganda birinchi yordam ko'rsatish, sun'iy nafas oldirish kabi oddiy tibbiy ko'nikmalarini tarkib toptirishga mo'ljallangan ishlar ham darsdan tashqari vaqtda o'qituvchi rahbarligida olib boriladi.

Umumiy biologiyadan tirik burchakda o'quvchilarga tabiiy ob'ektlar bilan ishlash uchun topshiriq berish mumkin. Bundan maqsad darslarda o'rganilayotgan organik dunyo qonuniyatlarini kuzatishdan iboratdir. Agar ba'zi o'qtuvchilar tirik burchakda har xil o'simliklarga turli ekologik omillarning ta'sirini o'rganish bo'yicha tajriba qilsalar, boshqalari shu mavzuda xayvonlar bilan tajriba o'tkazadilar. Masalan, o'simlikning o'sishiga quyosh nuri va sun'iy yorug'ligining ta'siri yoki niholning o'sishi va rivojlanishida quyosh nuri va haroratning ta'siri, irsiyat haqida aniq tushunchaga ega bo'lish uchun hayvonlardan drozofila, akvarium balig'i ustida chatishtirish bo'yicha tajribalar o'tkazadilar. Ayniqsa, vegetativ ko'payish, organizmlarning moslashganligini, sun'iy biotsenozlar yaratish, kun uzunligini, o'simlik va hasharotlar g'umbag'ining rivojlanishini o'rganishga oid tajribalar o'tkazish nihoyatda qiziqarlidir. Bitta tajribadan bir necha mavzularni o'rganishda ularga monand holda foydalanish mumkin.

Eng asosiysi, o'quvchilarning darsdan tashqari ishlaridan darslarda pedagogik maqsadda to'la foydalanishdan, ya'ni puxta o'ylangan tarzda teskari bog'lanishlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Tabiatdagi darsdan tashqari ishlar asosan morfologiya, ekologiya va sistematikaga doir hodisalarni aniqlashga va gerbariy hamda kolleksiyalar tayyorlashga yordam beradigan kuzatishlar uchun topshiriqlar beriladi. Ular, asosan, yozda bajariladi va shuning uchun ko'pincha yozgi topshiriqlar deb ataladi. Yoz davomida V sinf o'quvchilariga poya, ildiz va barglari har xil shakldagi o'simliklarni yig'ish; VI sinf o'quvchilariga madaniy va yovvoyi o'simliklarni yig'ish va gerbariy tayyorlash; VII sinf o'quvchilariga hayvonlar ustida kuzatish olib borish, hasharotlardan kolleksiyalar to'plash kabi topshiriqlar beriladi. O'simliklarni hamda ularda yashaydigan hasharotlarni, ular yetkazgan zararlarni, ularning rivojlanish fazalarini ko'rsatadigan biologik kolleksiyalar katta ahamiyatga ega. O'qituvchi ixtiyorida yozda chet ellarga ota-onalari bilan sayohatga boruvchi o'quvchilar yordamida xonani qiziqarli obyektlar bilan boyitish uchun imkoniyat bor. O'qituvchi o'quvchilarning qaerga borishini

oldindan bilib olib, kabinet uchun kerakli obyekt olib kelish to'g'risida topshiriq beradi. Albatta, bunday topshiriqlar tabiat muhofazasini hisobga olgan holda bo'ladi.

V, VI va VII sinflarda sistematik ravishda olib boriladigan fenologik kuzatishlar alohida o'rin tutadi. O'quvchilar har kuni kundaliklariga tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarni yozib boradilar. O'simlik va hayvonot dunyosida olib boriladigan fenologik kuzatishlar obhavoning holati bilan bog'lanadi. Elementar metrologik kuzatishlar olib boriladi. Bu kuzatish ma'lumotlari o'simliklar va hayvonlarning rivojlanishi hamda xulq-atvori bilan taqqoslanadi.

Tirik tabiat burchagida, uchastkada va tabiatda bajariladigan darsdan tashqari ishlar darsda o'rganish uchun qiziqarli material beradi, o'quvchilarda mustaqil ishlash uquv va ko'nikmalarini tarbiyalaydi, tabiatga qiziqishni rivojlantiradi. Bunday ishlarni bajarish uchun o'quvchilar, odatda, topshiriqlarda ko'rsatiladigan o'simlik va hayvonlar to'g'risidagi maxsus adabiyotlarga, ma'lumotnomalarga, entsiklopediyalarga muroajat qiladilar. Ayni shu darsdan tashqari ishlar yordamida o'quvchilarda bilimni chuqurlashtirish uchun kitoblarga doimiy murojat qilish ehtiyoji tarbiyalanadi.

Dars bilan uzviy bog'liq holda darsdan tashqari ishlar biologiya o'qitishning majburiy shakli bo'lib qoldi, ular darsni davom ettiradi va mustahkamlaydi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida biologiya o'quv dasturidan o'rin olgan mavzularni kengaytirish va to'ldirish maqsadiga yo'g'rilgan darsdan tashqari o'tkaziladigan ixtiyoriy o'qitish shaklidir.

O'quvchilarning fan asoslarini chuqur va mustahkam o'zlashtirishlariga erishish, qo'shimcha o'quv adabiyotlari, ko'rgazmali vositalar yordamida mustaqil ishlarini tashkil etish, belgilangan mavzular bo'yicha kuzatish va tajribalar o'tkazish, o'quvchilarning qiziqishlari va bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojlarini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan ta'limni tashkil etish, ularning ijodiy qobiliyatlari, mustaqil va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, kasbga yo'llash, o'quvchilarning ongi va qalbiga

milliy istiqlol g'oyasini singdirish, o'qishni unumli jismoniy va aqliy mehnat bilan uzviy bog'lash maqsadida umumiy biologiyadan sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'tkaziladi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning uch xil turi mavjud:

Ayrim o'quvchilar bilan yakka tartibda olib boriladigan mashg'ulotlar.

O'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan mashg'ulotlar.

O'quvchilar bilan ommaviy ravishda olib boriladigan mashg'ulotlar.

Yuqorida qayd etilgan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning turlari bir-biri bilan uzviy bog'langan, bir-birini to'ldiradi va taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Tolipova J.O. Biologiyani o'qitishda pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Nizomiy nomidagi TDPU. I qism. Toshkent, 2004. -111 b.
2. Tolipova J.O. va boshqalar. Botaniqa o'qitish metodikasi. 5-sinf. -T.: «O'zbekiston». 2003. –96 b.
3. Tolipova J.O. va boshqalar. Botaniqa o'qitish metodikasi. 6-sinf. -T.: «O'zbekiston». 2003. –128 b.
4. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Umumiy biologiyani o'qitish metodikasi. (10-sinf). –T.: “Sharq”. 2004. -96 b.
5. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Umumiy biologiyani o'qitish metodikasi. (11-sinf). –T.: “Sharq”. 2004. -128 b.

METODINING O'QUVCHILAR BILIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

Atayeva Zamira Raximberdiyevna
Ogahiy ijod maktabining
oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida "Uch ishora" metodidan foydalanishning o'quvchilarning bilim samaradorligiga ta'siri tahlil qilinadi. Metodning asosiy mohiyati shundaki, o'qituvchi oldin o'tilgan asarlarga oid uchta asosiy so'zni aytadi va o'quvchilar shu asosida qaysi asar haqida gap ketayotganini aniqlashlari lozim. Ushbu metod xotira, mantiqiy fikrlash va o'quvchilar faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari "Uch ishora" metodining ta'lim sifati va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirishga yordam berishini ko'rsatadi.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние использования метода «Три подсказки» в учебном процессе на эффективность познавательной деятельности учащихся. Суть метода заключается в том, что учитель называет три ключевых слова, связанных с ранее упомянутыми произведениями, а учащиеся должны по этим словам определить, о каком произведении идёт речь. Данный метод способствует активизации памяти, логического мышления и активности учащихся. Результаты исследования показывают, что метод «Три подсказки» способствует повышению качества обучения и интереса учащихся к уроку.

Abstract: This article analyzes the impact of using the "Three Hints" method in the educational process on students' cognitive efficiency. The main essence of the method is that the teacher says three key words related to the previously mentioned works, and students must determine which work is being discussed on this basis. This method serves to activate memory, logical thinking, and student activity. The results of the study show that the "Three Hints" method helps to increase the quality of education and students' interest in the lesson.

Kalit so'zlar: "Uch ishora" metodi, ta'lim samaradorligi, fikrlash qobiliyati, ijodiy tafakkur, asar tahlili, innovatsion metodlar, o'quv jarayoni.

Ключевые слова: Метод "Uch ishora", эффективность обучения, мыслительные способности, творческое мышление, анализ работы, инновационные методы, процесс обучения.

Key words: “Three Hints” method, educational effectiveness, thinking skills, creative thinking, work analysis, innovative methods, learning process.

Kirish

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilim samaradorligini oshirish muhim vazifalardan biridir. An’anaviy yodlash va test usullaridan tashqari, interfaol metodlar ham katta ahamiyat kasb etadi. “Uch ishora” metodi ana shunday innovatsion yondashuvlardan biri bo‘lib, o‘quvchilarning tahlil qilish, fikrlash va mantiqiy bog‘liqlikni anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Metodning mohiyati shundan iboratki, o‘qituvchi o‘tilgan asarlardan birini uchta asosiy so‘z bilan ta’riflaydi, o‘quvchilar esa ushbu ishoralar orqali qaysi asar haqida so‘z borayotganini topishlari kerak. Bu usul, ayniqsa, adabiyot fanida muhim bo‘lib, o‘quvchilarning asarlar mazmunini eslab qolishiga va ularga tanqidiy yondashishiga yordam beradi. Mazkur maqolada “Uch ishora” metodining o‘quv jarayonida qo‘llanilishi, uning samaradorligi va ta’lim tizimiga ta’siri ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol usullar, xususan, o‘yin asosidagi metodlar o‘quvchilar bilimini mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi (Vygotsky, 1986). Metakognitiv yondashuvlar orqali bilimni eslab qolish va tahlil qilish qobiliyatini oshirish mumkin (Flavell, 1979). “Uch ishora” metodi ham shunday usullardan biri bo‘lib, unda asosiy diqqat asarning eng muhim jihatlarini ajratib olish va o‘quvchilarning bilimi orqali natijaga erishish hisoblanadi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar orasida ham interfaol metodlarning o‘quv jarayoniga ta’siri borasida izlanishlar olib borilgan. Xususan, T. Xoshimova (2019) o‘z tadqiqotida dars jarayonida interfaol o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga yordam berishini ta’kidlaydi. Shuningdek, S. Nazarov (2020) ham o‘z izlanishlarida o‘quvchilarning faol ishtiroki ta’lim sifatini oshirishini qayd etgan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda “Uch ishora” metodining o‘quvchilarning bilim samaradorligiga ta’siri eksperimental va nazariy usullar orqali o‘rganildi. Tadqiqot ishtirokchilari sifatida 8–9-sinf o‘quvchilari tanlandi. Eksperiment ikki bosqichda o‘tkazildi:

1. Birinchi bosqichda an’anaviy o‘qitish usullari asosida o‘quvchilarga dars o‘tildi va ularga adabiyot fanidan test topshiriqlari berildi.
2. Ikkinchi bosqichda “Uch ishora” metodi qo‘llanildi va natijalar solishtirildi.

Natijalarni baholashda quyidagi mezonlar asosida tahlil qilindi:

- O‘quvchilarning dars davomida faolligi;
- Asarlar mazmunini eslab qolish ko‘rsatkichlari;
- O‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati;
- Test natijalaridagi o‘zgarishlar.

Tahlil va natijalar.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, “Uch ishora” metodi quyidagi ijobiy natijalarga olib keldi:

1. O‘quvchilar faolligi oshdi – o‘quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etib, o‘z fikrlarini erkin ifoda qilishga harakat qildilar.
2. Xotira va assotsiativ fikrlash rivojlandi – so‘zlar asosida asarni aniqlash mashqlari o‘quvchilarning xotira faoliyatini kuchaytirishga yordam berdi.
3. Analitik tafakkur shakllandi – o‘quvchilar so‘zlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni topish orqali mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirdilar.
4. O‘quv jarayoniga qiziqish oshdi – o‘quvchilar o‘yin orqali ta’lim olishdan zavq oldilar va bu ularning darsga bo‘lgan motivatsiyasini oshirdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, “Uch ishora” metodini qo‘llagan o‘quvchilar an’anaviy usul bilan o‘rganganlarga qaraganda yuqori natijalarga erishdi. Xususan:

- O‘quvchilarning dars davomida faolligi 23% ga oshdi;
- Asarlar mazmunini eslab qolish darajasi 30% ga yaxshilandi;
- Test natijalari bo‘yicha o‘rtacha ball 15% ga oshdi.

Bu natijalar “Uch ishora” metodining ta’lim jarayonidagi samaradorligini tasdiqlaydi. O‘quvchilar ushbu metod orqali asarlarning asosiy mazmunini yaxshiroq tushunishdi va xotirada mustahkam saqlashdi.

Biroq, mazkur metodning ayrim cheklovlari ham kuzatildi:

- O‘qituvchidan ijodiy yondashuv va puxta tayyorgarlik talab qilinadi.
- Barcha fanlarga mos kelavermaydi, asosan adabiyot, tarix va chet tillari darslarida samarali qo‘llanilishi mumkin.
- Ba’zi o‘quvchilar uchun uchta so‘z orqali asarni topish qiyin bo‘lishi mumkin, bu esa darsda qo‘shimcha tushuntirishni talab etadi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, “Uch ishora” metodi o‘quvchilarning bilim samaradorligini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu metod asosan quyidagi jihatlar orqali ta’lim sifati yaxshilanishiga xizmat qiladi:

- O‘quvchilarning faolligini oshiradi va dars jarayonini qiziqarli qiladi;
- Asarlarni eslab qolish va ularga bog‘liq asosiy tushunchalarni tez aniqlash ko‘nikmasini shakllantiradi;
- O‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

Kelajakda ushbu metodni quyidagi yo‘nalishlarda takomillashtirish mumkin:

1. “Uch ishora” metodini boshqa fanlarga ham joriy qilish (tarix, biologiya, geografiya);
2. O‘qituvchilar uchun maxsus seminar-treninglar tashkil qilish;
3. O‘quvchilarning o‘zaro baholash tizimini joriy qilish orqali metodning ta’sirchanligini oshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Saidahmedov N.Pedagogik mahorat va pedogogik texnologiya.-T.:O‘zMU
- 2.Sharopova Z.F.Ta’lim texnologiyalari.Toshkent.2019

3.Xoshimova, T. (2019). Interfaol metodlarning o‘quv jarayonidagi o‘rni. Toshkent: Universitet nashriyoti.

4.Nazarov, S. (2020). O‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish metodlari. Samarqand: Fan.

DARS MASHG‘ULOTLARIDA DASTURLASHGA OID TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI

Davletov Rasulbek Marimbayevich,

Xorazm viloyati PMM

“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”

kafedra mudiri

Annotatsiya: Ushbu ishda dars mashg‘ulotlarida dasturlashga oid zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning metodik asoslari yoritiladi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarda algoritmlash va dasturlash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi elektron ta’lim vositalari, interaktiv platformalar hamda vizual dasturlash muhiti imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, dasturlashni o‘qitishda o‘qituvchining metodik yondashuvlari, o‘quv jarayonini rejalashtirish, dars samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion metodlar hamda o‘quv materiallarini bosqichma-bosqich egallashni ta’minlovchi pedagogik texnologiyalar ilmiy asosda bayon etiladi. Tadqiqot natijalari dars mashg‘ulotlariga dasturlash texnologiyalarini integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, analitik tahlil va ijodiy yondashuv kabi ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘rsatib beradi. Ushbu ish informatika fani o‘qituvchilari, metodistlar hamda raqamli ta’lim yo‘nalishida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Dasturlash texnologiyalari, dars mashg‘uloti, pedagogik metodika, ta’lim jarayoni, informatika o‘qituvchisi, o‘quv jarayoni samaradorligi.

Аннотация: В данной работе раскрываются методические основы использования современных технологий, связанных с программированием, в учебных занятиях. В процессе исследования анализируются возможности электронных образовательных ресурсов, интерактивных платформ и визуальных сред программирования, способствующих формированию у учащихся компетенций по алгоритмизации и программированию. Также научно обоснованы методические подходы преподавателя при обучении программированию, планирование учебного процесса, инновационные методы, направленные на повышение эффективности занятий, и педагогические технологии, обеспечивающие поэтапное усвоение учебного материала. Результаты исследования демонстрируют возможности интеграции технологий программирования в учебные занятия для развития у учащихся навыков самостоятельного мышления, аналитического анализа и творческого подхода. Данная работа имеет практическое и теоретическое значение для преподавателей информатики, методистов и специалистов в сфере цифрового образования.

Ключевые слова: технологии программирования, учебное занятие, педагогическая методика, образовательный процесс, преподаватель информатики, эффективность учебного процесса.

Annotation: This study explores the methodological foundations of using modern programming-related technologies in classroom instruction. The research analyzes the capabilities of electronic educational resources, interactive platforms, and visual programming environments that help develop students' competencies in algorithmic thinking and programming. The work also provides a scientific basis for the teacher's methodological approaches in teaching programming, planning the learning process, innovative methods aimed at increasing lesson effectiveness, and pedagogical technologies that ensure the gradual acquisition of learning materials. The research results demonstrate the potential of integrating programming technologies into classroom activities to develop students'

independent thinking, analytical skills, and creative approach. This work has both practical and theoretical significance for computer science teachers, methodologists, and specialists in the field of digital education.

Keywords: programming technologies, classroom instruction, pedagogical methodology, educational process, computer science teacher, learning process effectiveness.

Zamonaviy ta'lim jarayoni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan chambarchas bog'liq. Dasturlashni o'qitish jarayonida texnologiyalardan foydalanish interaktivlikni oshiradi, nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan mustahkamlaydi va talabalar kreativligini rivojlantiradi. Bugungi kunda maktab va oliy ta'lim muassasalarida dasturlash vositalari va onlayn platformalardan keng foydalanilmoqda: Scratch, Python, Blockly, Tinkercad, Code.org, repl.it va boshqalar. Shu vositalar yordamida talabalar turli loyihalar yaratib, algoritmik fikrlashni rivojlantiradi va real muammolarni yechish ko'nikmasini shakllantiradi. Scratch, Python, Blockly, Tinkercad, Code.org va Repl.it — zamonaviy ta'lim jarayonida keng qo'llaniladigan dasturlash va texnologiya o'rgatish platformalaridir.. Scratch va Blockly kabi blokli dasturlash muhitlari dasturlashni yangi boshlaganlar uchun qulay bo'lib, ularning mantiqiy fikrlashini bosqichma-bosqich shakllantiradi. Python esa professional darajadagi kuchli dasturlash tili bo'lib, web dasturlash, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili kabi sohalarda keng qo'llanadi. Tinkercad elektronika va 3D modellashtirishni virtual tajribalar orqali o'rgatadi, bu esa o'quvchilarga amaliy muhandislik ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Code.org turli yoshdagi o'quvchilar uchun interaktiv va qiziqarli darslar taqdim etib, dasturlashni oson o'rganish imkonini beradi. Repl.it esa online kod muhiti sifatida istalgan dasturlash tilida loyiha yaratish, ishga tushirish va boshqalar bilan ulashish imkoniyatini beradi. Umuman olganda, bu platformalar ta'lim jarayonini zamonaviy, samarali va qiziqarli shaklda tashkil etishga xizmat qiladi.

Dasturlash texnologiyalarining dars mashg'ulotlarida roli

Interaktivlikni oshirish – vizual va interaktiv mashg‘ulotlar talabaning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Nazariy bilimlarni mustahkamlash – amaliy mashqlar va loyihalar orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni qo‘llaydi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish – talaba muammolarni hal qilish, yangi loyihalar yaratish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Baholashning samarali usullari – o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalar va loyiha ishlari asosida baholash mumkin.

Misol: Scratch dasturida mini-o‘yin yaratish orqali talabalar algoritmik fikrlash va kod yozish ko‘nikmalarini o‘rganadi.

Darslarda texnologiyalarni qo‘llashning samarali yondashuvlari quyidagilardan iborat:

Bosqichma-bosqich yondashuv: Nazariy bilim amaliy mashqlar loyiha ishlari. Har bir bosqich talabaning darajasi va qobiliyatiga moslashtiriladi.

Faol o‘qitish tamoyili: Talabalar mustaqil va guruh ishlashga jalb qilinadi. Interaktiv topshiriqlar darsni jonli qiladi va diqqatni oshiradi.

Individual yondashuv: Har bir talabaning bilim va qobiliyatiga mos vazifalar berish, talabalarga o‘z sur‘atida ishlash imkonini yaratadi.

Integratsiyalashgan yondashuv: Dasturlashni matematik, fizika yoki boshqa fanlar bilan bog‘lash orqali talabaning ko‘p qirrali fikrlashini rivojlantirish.

Refleksiya: Dars yakunida o‘quvchilar ishlarini tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi va to‘g‘rilaydi.

Darslarda qo‘llaniladigan dasturlash vositalari va texnologiyalar

Vosita / Texnologiya	Tavsifi	Foydalanish usuli
Scratch	Visual programming	Boshlang‘ich darajadagi mashqlar

Vosita / Texnologiya	Tavsifi	Foydalanish usuli
Python	Yuqori darajadagi dasturlash tili	Mini-loyihalar, algoritmik mashqlar
Blockly / App Inventor	Visual programming	Mobil ilovalar, interaktiv mashqlar
Tinkercad	3D modellashtirish	Robototexnika va dizayn mashg'ulotlari
Code.org / repl.it	Onlayn platformalar	Masofaviy o'qish, jamoaviy loyihalar

Amaliy mashg'ulotlar

1. Darslarni interaktiv mashg'ulotlar bilan boyitish.
2. Talabalarni mustaqil va guruh ishlashga jalb qilish.
3. Baholash tizimini amaliy ko'nikmalar asosida tashkil etish.
4. Dasturlash vositalarini muntazam yangilash va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish.
5. Loyihalashtirilgan mashqlar orqali talabalarning kreativ fikrlashini rag'batlantirish.

Masalan:

- Scratch yordamida mini-o'yin yaratish.
- Python dasturida oddiy animatsiya ishlab chiqish.
- Tinkercad yordamida 3D model yaratish.
- Talabalarning amaliy ko'nikmalari va kreativligi sezilarli darajada oshgani aniqlangan.
- Diagramma va jadvallar orqali dars samaradorligi ko'rsatildi.

Misol diagramma: Talabalarning Scratch va Python bo'yicha loyiha ishlari bahosi:

Talaba guruhi	Scratch bahosi	Python bahosi	O‘rtacha ko‘rsatkich
Guruh 1	85%	78%	81.5%
Guruh 2	90%	82%	86%
Guruh 3	88%	80%	84%

Xulosa dars mashg‘ulotlarida dasturlash texnologiyalaridan foydalanish o‘quv jarayonini interaktiv va samarali qiladi, talabalar kreativ fikrlash va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Metodik yondashuvlar darslarni samarali va zamonaviy tashkil etishga yordam beradi. Tavsiyalar: yangi texnologiyalarni joriy etish, baholash tizimini yangilash, loyihaviy mashqlarni ko‘paytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаев А. А., Замонов Ш. Т. Информатика va axborot texnologiyalari o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2020.
2. Назаров Б. Н., Сафоев Ш. Р. Dasturlash asoslari va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
3. Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. – New York: Basic Books, 1980.
4. Code.org. Computer Science Principles Curriculum. – 2023

BIOLOGIYANI DARSLARIDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

**Begliyev Sanjar Reymbergenovich,
Xorazm viloyati PMM o‘qituvchisi
Jumabayev Xusnuddin Karimovich,
Xorazm viloyati PMM o‘qituvchisi**

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada biologiya o'quv dasturda belgilangan tayanch kompetensiyalarni biologiya darslarida shakllantirishdagi o'qituvchi va o'quvchi bilan bo'g'liq muammolar va ularni yechimiga oid tavsiyalar berilgan.

АННОТАЦИЯ: В данной статье представлены проблемы, связанные с формированием базовых компетенций, предусмотренных учебной программой по биологии, в процессе преподавания биологии, а также предложены рекомендации по их эффективному решению для учителей и учащихся.

ANNOTATION: This article discusses the challenges teachers and students face in developing the core competencies outlined in the biology curriculum and provides recommendations for effectively addressing these issues during biology instruction

KALIT SO'ZLAR: Kompetensiyaviy yondashuv, tayanch kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, axborot bilan ishlash kompetensiyasi, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, milliy va umummadaniy kompetensiyasi, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasini

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Компетентностный подход, базовая компетенция, коммуникативная компетенция, компетенция работы с информацией, компетенция саморазвития личности, компетенция социально-активного гражданина, национальная и общекультурная компетенция, математическая грамотность, компетенция владения и использования достижений науки и техники.

KEYWORDS: Competency-based approach, core competency, communicative competency, information literacy competency, personal self-development competency, socially active citizenship competency, national and

general cultural competency, mathematical literacy, competency in understanding and using scientific and technological advancements.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim – o'quvchilarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kelgusida kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'limdir. O'quvchilar kelgusida hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondoshuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy prinsiplar yig'indisi sanaladi. Kompetensiya tarkib toptirish usullari va shaxs hayotidagi ahamiyatiga ko'ra darajalarga ajratiladi. O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat biologiya o'quv fani orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi. Biologiya fanidan o'quvchining kompetensiyasi – biologiya fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va amaliyotda qo'lay olish qobiliyatidir. Biologiya o'qituvchisi o'quvchilarda yuqorida qayd etilgan tayanch kompetensiyalarni tarkib toptirish maqsadida o'quv fani mazmunini tahlil, etishi, o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlarni tizim va bir-biriga uzviy ravishda amalga oshirishni loyihalashi lozim. Quyida biologiyani o'qitishda o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni tarkib toptirish imkoniyatlari yuzasidan fikr yuritiladi. Biologiya o'qituvchisi kommunikativ kompetensiyani tarkib toptirishni nazarda tutgan holda biologiya darslarida o'quvchilarning kelgusida jamiyatda muloqotga kirishishi uchun zarur bo'ladigan og'zaki va yozma nutqni mukammal

o'zlashtirishi, o'z fikrini aniq va tushunarli bayon etish, darslik va qo'shimcha adabiyotlardagi matn asosida mantiqiy ketma-ketlikda savollar tuzish, savollarga yozma va og'zaki javob yozish, o'z o'rtoqlari va ustozlar bilan muloqotda muomala madaniyati me'yorlariga amal qilish, kichik guruhlarda ishlash jarayonida guruh a'zolarining fikrini hurmat qilgan holda o'z fikrini bayon eta olish, jamoaviy hamkorlikda ishlay olish, o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalariga asoslangan holda o'z fikrini himoya qilish va ishontira olish, darslarda tashkil etiladigan o'quv bahslar va turli ziddiyatli vaziyatlarda o'z ehtiroslarini boshqarish, muammo va kelishmovchiliklarni hal etishda zarur bo'lgan qarorlarni qabul qila olish, o'z ona tili bilan bir qatorda horijiy tillarni o'zlashtirishiga zamin yaratishi lozim. O'quvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda biologik kechalar va tanlovlar muhim ahamiyat kasb etadi. Biologiya o'qituvchisi o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini tarkib toptirish maqsadida mavzuga oid o'quv va videofilmlardan foydalanishi, qo'shimcha adabiyotlar va internet saytlaridagi ma'lumotlarni saralashi, shu asosda o'quvchilarga referat, doklad va taqdimot materiallarini tayyorlash yuzasidan topshiriqlarni berish orqali ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishi uchun dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlardan samarali va o'z o'rnida foydalanishi zarur. Biologiya o'qituvchisi "Yosh biologlar" to'garagining ish rejasini tuzishda o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini tarkib toptirish nazarda tutishi lozim. Biologiya o'qituvchisidan o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini tarkib toptirish maqsadida o'quvchilarning mustaqil ishlari va ta'limiga e'tibor qaratishi, o'quvchilarning o'z-o'zini baholashi uchun mavzular bo'yicha standart va nostandart o'quv va test topshiriqlari bazasini yaratishi, uni kompyuter xotirasiga joylashtirib adaptiv test topshiriqlariga aylantirishi, shuningdek, o'quvchilar bilan o'tkaziladigan ma'naviyat daqiqalarida jismoniy, ma'naviy, ruhiy va intellektual kamolotga erishishga yo'naltirish talab etiladi.

Biologik ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar, jumladan, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini tarkib toptirish imkonini beradi. Biologiyani o'qitish jarayonida o'quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini tarkib toptirishda biologiya darslari, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Mazkur jarayonda o'quvchilarni tabiat va jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlar, mavzuga doir O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi moddalari bilan tanishtirish, aqliy, ma'naviy-axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, jismoniy, mehnat tarbiyasiga e'tibor qaratish, muayyan kasbni mukammal egallash orqali Vatan ravnaqiga hissa qo'shish, jamiyat va oilasi manfaatlari uchun xizmat qilish, insonlarga mehr-muruvvat ko'rsatish, saxovatli bo'lishga undash zarur. O'quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini tarkib toptirishda o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlar muhim o'rin tutadi. Tabiat muhofazasiga oid kechalar, ko'kalamzorlashtirish tadbirlari, taniqli yozuvchilar va olimlar bilan uchrashuvlar o'tkazish o'quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini tarkib toptirishga zamin tayyorlaydi. O'quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyalarni tarkib toptirish uchun o'qituvchi biologiyani o'qitishda o'quvchi-yoshlar ongi va qalbiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish orqali o'zgalarning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, milliy va etnik hususiyatlari, an'ana va marosimlarini hurmat qilish, xalqning tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrash, jamiyatda o'rnatilgan odob-axloq qoidalariga rioya qilish, orasta kiyinish, yurish - turishda madaniy me'yorlarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish, aqliy, ma'naviy-axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, jismoniy, mehnat tarbiyasi barobarida estetik tarbiyaga e'tibor qaratishi lozim.

O'quvchilar bilan o'tkaziladigan mavzuli kechalar, tadbirlar, uchrashuvlar, shanbaliklar o'quvchilarda umummadaniy kompetensiyalarni tarkib toptirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarda matematik savodxonlik, fan va texnika

yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasini tarkib toptirishda biologiya o'qituvchisi o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida hisoblashga doir biologik masalalar, nostandart o'quv topshiriqlari bilan ishlashni yo'lga qo'yishi lozim. Biologiya darslarida gul formulasi asosida gulning tuzilishini izohlash, modelini sharhlash, gul diagrammasini chizish, iqtisodiy foyda keltiradigan biologik masalalardan foydalanish tavsiya etiladi. Yuqorida qayd etilgan fikrlar biologiyani o'qitishda o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni tarkib toptirishga zamin tayyorlaydi.

Biologiya o'qituvchisi o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni tarkib toptirish barobarida ularda umumiy (predmetli) kompetensiyalarni tarkib toptirishga ham e'tibor qaratishi lozim. Mazkur jarayonda biologiyani o'qitishda o'quvchilarning ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-matematik va amaliy o'quv fanlardan o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini amalga qo'llashiga zamin tayyorlaydigan fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish orqali tarkib umumiy kompetensiyalarni tarkib toptirishni loyihlashi lozim. Shu o'rinda qayd etish lozimki, biologiya o'qituvchisi o'rganiladigan mavzuning mazmunini tahlil qilishi, ta'lim-tarbiya jarayonida fanlararo bog'lanishni amalga oshirish yo'llarini belgilashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Tolipova J.O., Azimov I.T., Sultonova N.B. Biologiya darslari.(Oqituvchi kitobi) O'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. (9-sinf) "Tafakkur" nashriyoti. Toshkent
2. Shaxmurova G., Raxmatov U., Xo'janazarov O'., Tog'ayeva G. "Biologiya fanini o'qitish metodikasi" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent davlat pedagogika universiteti huzuridagi xalq ta'lim xodimlarini kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish xududiy markazi, Toshkent, 2017.
3. Mutalipova M., Imomov M. Ta'limda ilg'or xorijiy tajribalar moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. T.:TDPU, 2017

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO'LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI.

**Begliyev Sanjar Reymbergenovich,
Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi
Jumabayev Xusnuddin Karimovich,
Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim tizimida ilg'or zamonaviy metodikalarni qo'llashning ilmiy-amaliy asoslari hamda interfaol metodlardan samarali foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются научные и практические основы использования передовых современных методик в системе образования и эффективное использование интерактивных методов.

Abstract: This article discusses the scientific and practical foundations of the use of advanced modern methodologies in the education system and the effective use of interactive methods.

Kalit so'zlar: Tayanch kompetensiyalar, interfaol yondashuv, loyihalash metodi, muammoli modulli ta'lim metodi, o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim, klaster.

Ключевые слова: Базовые компетенции, интерактивный подход, метод проектирования, проблемно-модульный метод обучения, образование, ориентированное на личностное развитие, кластер.

Key words: Basic competence, interactive approach, method of projecting, problem-modular method of training, education, orientation and resource development, cluster.

O'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta'lim texnologiyalarini tanlashda o'quv fani o'qituvchisi taqvim mavzu rejada mazkur

sinf uchun belgilangan tayanch kompetensiyalarni belgilab oladi. Shundan so‘ng, o‘rganilishi zarur bo‘lgan mavzu va shakllantiriladigan kompetensiyalarni hisobga olgan holda darsni o‘tish metodi, usuli tanlanadi.

Interfaol yondashuv. O‘qituvchilar dars jarayonini yaxshi tashkil etish uchun qulay muhit yaratadi. O‘quvchilarning o‘zaro fikr (axborot) almashishlariga imkon beriladi. Yechimini kutayotgan masalalarni hamjixatlikda muhokama etadilar, yechadilar. Vaziyatdan chiqishda hamkorlikda yechim topadilar. Olgan axborotlari asosida bilimlarini bir-birlariga namoyish etadilar.

Loyihalash metodi. Loyihalash metodi - o‘quvchilar uzluksiz ravishda murakkablashib boradigan amaliy topshiriqni rejalash, konstruksiyalash va bajarish jarayonida bilim, ko‘nikma va malakaga ega bo‘ladigan o‘qitish tizimidir. Ta‘lim oluvchilar keng miqyosdagi muammoli (ijodiy, axborot, kommunikatsiya va h.k.) masalalar bilan bog‘liq loyihalarni bajaradilar.

Mazkur metodning yuqori samara berishi uchun loyihani bajarishda o‘quvchilarda motivatsiyaning yuqori darajada bo‘lishi, shart hisoblanadi.

Loyihalash metodi orqali o‘quvchilarda quyidagi shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi: komandada ishlash; ishchanlik; ma’suliyatni his etish; o‘ziga ishonch; o‘qitishlilik; tezkor fikrlash; jarayon rivojini ko‘ra bilish; mushohada qila bilish; uzoqni ko‘ra bilish; tashxislash; motivatsiya.

Muammoli modulli ta‘lim metodi. Muammoli modulli ta‘lim metodi olingan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashni nazarda tutadi. Mazkur metod o‘qitishning turli modellarining didaktik asosini tashkil etib, o‘qitish vositalari va pedagogik texnikaning qo‘llash usulari bilan farqlanadi. U o‘quv predmetini nisbatan kichik bo‘laklarga – modullarga bo‘lishni ifodalaydi.

O‘quvchi shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta‘lim.

Ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi va ijtimoiy taraqqiyotda faol ishtirok etuvchi odamni ”shaxs” deb ataladi. Indivud sifatida dunyoga kelgan odam keyinchalik shaxsga aylanadi. Indivud tushunchasida kishining nasl-nasabi mujassamlashgandir.

Loyihalash metodi - o'quvchilar uzluksiz ravishda murakkablashib boradigan amaliy topshiriqni rejalash, konstruksiyalash va bajarish jarayonida bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladigan o'qitish tizimidir. ta'lim oluvchilar keng miqyosdagi muammoli (ijodiy, axborot, kommunikatsiya va h.k.) masalalar bilan bog'liq loyihalarni bajaradilar. Mazkur metodning yuqori samara berishi uchun loyihani bajarishda o'quvchilarda motivatsiyaning yuqori darajada bo'lishi, shart hisoblanadi. Quyidagi shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi: komandada ishlash; ishchanlik; mas'uliyatni his etish; o'ziga ishonch; o'qitishlilik; tezkor fikrlash; jarayon rivojini ko'ra bilish; mushohada qila bilish; uzoqni ko'ra bilish; tashxislash.

KLASTER (Klaster-tutam, bog'lam)-axborot xaritasini tuzish yo'li - barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish. Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi. Klasterni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Yozuv taxtasi yoki katta qog'oz varag'ining o'rtasiga asosiy so'z yoki 1-2 so'zdan iborat bo'lgan mavzu nomi yoziladi.

Birikma bo'yicha asosiy so'z bilan uning yonida mavzu bilan bog'liq so'z va takliflar kichik doirachalar "yo'ldoshlar" yozib qo'shiladi. Ularni "asosiy" so'z bilan chiziqlar yordamida birlashtiriladi. Bu "yo'ldoshlarda" "kichik yo'ldoshlar" bo'lishi mumkin. Yozuv ajratilgan vaqt davomida yoki g'oyalar tugagunicha davom etishi mumkin. Toifa-xususiyat va munosabatlarni muhimligini namoyon qiluvchi (umumiy) alomat. Ajratilgan alomatlar asosida olingan ma'lumotlarni birlashtirishni ta'minlaydi. Tizimli fikrlash, ma'lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Toifalarni jadval ko'rinishida rasmiylashtiradilar. G'oyalarni, ma'lumotlarni toifaga mos ravishda bo'ladilar. Ish jarayonida toifalarning ayrim nomlari o'zgarishi mumkin. Yangilari paydo bo'lishi mumkin.

BBB jadvali - Bilaman/ Bilishni xohlayman/ Bilib oldim. Mavzu, matn, bo‘lim bo‘yicha izlanuvchilikni olib borish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishdilar. Alohida kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar. "Mavzu bo‘yicha nimalarni bilasiz?" va "Nimani bilishni xohlaysiz?" degan savollarga javob beradilar (oldindagi ish uchun yo‘naltiruvchi asos yaratiladi). Jadvalning 1- va 2-bo‘limlarini to‘ldiradilar. Ma‘ruzani tinglaydilar, mustaqil o‘qiydilar. Mustaqil kichik guruhlarda jadvalning 3-bo‘limini to‘ldiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Interfaol metodlar:mohiyati va qo‘llanilishi (Metodik qo‘llanma) -T.: “TDPU nashriyoti”, 2012
2. Pedagogik mahorat. Mavlonova R.,Abdurahimova D. T.: Fan va texnologiyalar. 2012-yil
3. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi, innovsiyasi va intergatsiyasi. O‘quv qo‘llanma R.A.Mavlanova, N.X.Raxmankulova T. G‘.G‘ulom, 2013 y

O‘ZBEK TILIDA TABIIY-BIOLOGIK BELGILARI ASOSIDA NOMLANGAN INSEKTONIMLAR

Anyozova Raximajon Botirovna

Xorazm viloyati PMM

“Tillarni o‘qitish metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilidagi insektonimlar (hasharotlar nomlari)ning tabiiy-biologik belgilari asosida shakllanishi, ularning semantik xususiyatlari, nomlash tamoyillari va xalq tilidagi qo‘llanishi tahlil qilinadi. Hasharotlarning tashqi ko‘rinishi, harakati, ovozi, yashash muhiti kabi biologik belgilar ularning nomlanishida muhim rol o‘ynashi ilmiy misollar orqali ko‘rsatib beriladi.

Аннотация: В статье анализируется образование инсектонимов (названий насекомых) в узбекском языке на основе естественно-биологических признаков, их семантические свойства, принципы номинации и употребление в разговорной речи. На научных примерах показано, что биологические признаки, такие как внешний вид, движение, издаваемые звуки и среда обитания насекомых, играют важную роль в их номинации.

Annotation: This article analyzes the formation of insectonyms (insect names) in the Uzbek language based on natural-biological signs, their semantic properties, naming principles, and use in the vernacular. It shows through scientific examples that biological signs such as the appearance, movement, sound, and habitat of insects play an important role in their naming.

Kalit soʻzlar: insektonimlar, hasharot nomlari, oʻzbek tili leksikologiyasi, tabiiy-biologik belgi, nomlash tamoyillari, semantika, onomatopeya, etnolingvistika, xalq tili, biologik xususiyatlar, rangga asoslangan nomlar, harakatga asoslangan nomlar, tovushga taqlid.

Ключевые слова: инсектонимы, названия насекомых, лексикология узбекского языка, естественно-биологический признак, принципы именования, семантика, ономатопея, этнолингвистика, народный язык, биологические особенности, цветообозначения, двигательные названия, звукоподражание.

Keywords: insectonyms, insect names, lexicology of the Uzbek language, natural-biological sign, naming principles, semantics, onomatopoeia, ethnolinguistics, folk language, biological characteristics, color-based names, movement-based names, sound imitation.

Til — insoniyatning eng muhim ijtimoiy-madaniy hodisalaridan biri boʻlib, u nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning dunyoqarashi, tafakkuri va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi boy madaniy qatlamdir. Tilning lugʻat tarkibi ayniqsa tabiat hodisalari, hayvonot va oʻsimliklar olamiga oid nomlarda yaqqol namoyon boʻladi. Shulardan biri — insektonimlar, yaʼni hasharotlarga oid nomlar tizimidir. Inson

hayotida hasharotlar bilan to‘qnashuv kundalik voqelik bo‘lgani sababli ularning nomlanishi qadimdan til taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida shakllanib kelgan.

O‘zbek tili leksikasida hasharot nomlari alohida semantik qatlam bo‘lib, ular xalqning ko‘p asrlik ekologik kuzatuvlari, dehqonchilik tajribasi, tabiat bilan uyg‘un yashash madaniyati hamda etnografik tasavvurlari asosida shakllangan. Hasharotlarning rangi, shakli, xatti-harakati, chiqargan tovushi, yashash joyi, turmush tarzi va biologik funksiyasiga qarab nomlanish jarayoni o‘zbek tilida juda boy va rang-barang ko‘rinishga ega. Shu sababli insektonimlar nafaqat tilshunoslik, balki biologiya, ekologiya, etnografiya va folklorshunoslik uchun ham muhim o‘rganish manbaidir.

Insektonimlarning katta qismi xalq tilida, kundalik nutqda vujudga kelgan bo‘lib, ular ko‘pincha onomatopeya, shaklga taqlid, rang tasviri yoki ma’lum xatti-harakat asosida yaratilgan. Masalan, “chirildoq”, “g‘ing‘irak”, “pirpirak” kabi nomlar tovushga taqlid asosida yuzaga kelgan bo‘lsa, “dumaloqqo‘ng‘iz”, “uzunqanot”, “qoraqurt”, “sarg‘ishkapalak” kabi birliklar hasharotning tabiiy-biologik belgilarini bevosita ifodalaydi. Bu nomlarda xalqning tabiatni kuzatishdagi nozik sezgirligi va tajriba asosidagi tafakkuri yaqqol ko‘rinadi.

Selain bu, insektonimlar o‘zbek xalqining folklori, urf-odatlar, xalq tabobati va kundalik madaniyatida ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, asalarining mehnatsevarlik timsoli sifatida talqin qilinishi, chigirtka va qurtlar haqidagi ogohlantiruvchi maqollar, kapalak bilan bog‘liq ezgu tilaklar xalqning ekologik va ma’naviy qarashlarini aks ettiradi¹. Shu bois hasharot nomlarining o‘rganilishi nafaqat tilning lug‘aviy boyligini tahlil qilish, balki xalq ongidagi ramzlar tizimini ochib berish imkonini ham yaratadi.

O‘zbek tilida insektonimlarning nomlanish jarayonida tabiiy-biologik belgilar eng faol omil bo‘lib, ular hasharotlarning tashqi ko‘rinishi, ekologik xususiyati va hayot tarzini aniq aks ettiradi. Ushbu maqolada aynan shu belgilar asosida

¹ Yo‘ldoshev, M. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘zMU nashr., 2016. – B. 45–46.

shakllangan insektonimlarning lingvistik xususiyatlari, tasnifi va etimologik asoslari tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, global ekologik o'zgarishlar sharoitida hasharotlar turlarining nomlanishi, ularga berilgan xalqona ta'riflar va tabiiy kuzatuvlar nafaqat tilshunoslik uchun, balki ekologik madaniyatni shakllantirish uchun ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Insektonimlarning shakllanishida tabiiy-biologik belgilar. O'zbek tilidagi hasharot nomlarining katta qismi real biologik belgi va ekologik kuzatuvlar asosida yaratilgan bo'lib, ular xalq tili uchun xos bo'lgan kuzatuvchanlik, taqqoslash, obrazli tasvir va onomatopeya tamoyillarini aks ettiradi. Ushbu belgilar hasharotlarning tashqi ko'rinishi, harakati, tabiiy muhiti, hayot tarzi yoki inson faoliyatiga ta'siri kabi bir qator xususiyatlarni o'z ichiga oladi². Quyida har bir asosiy guruh kengaytirilgan holda tahlil qilinadi.

Rang belgisi asosida shakllangan insektonimlar. Rang — hasharotlarni farqlashning eng muhim va eng qadimiy belgisidir. Rang sifatlar asosan bevosita kuzatiladigan ko'rinishdan kelib chiqqan.

Asosiy grammatik modellar:

rang + hasharot nomi: qoraqo'ng'iz, sariqari, oqko'ng'iz;

rang + tashqi belgi: ko'kchanoq, qizilqurt, sarg'ishkapalak.

Rangga asoslangan nomlar ko'pincha ekinlarga zarar yetkazuvchi va ko'p uchraydigan hasharotlarda uchraydi, chunki ular dehqonchilikda kuzatishga qulay bo'lgan. Masalan, qoraqo'ng'izning nomi uning qattiq qobig'ining to'q qora tusidan; qizilqo'ng'iz esa yorqin qizil elitrasidan kelib chiqqan. Bunday nomlar ko'pincha umumxalq leksikasiga chuqur singib ketgan³.

² To'xtasinov, B. Biologik nomlar va ularning lingvistik xususiyatlari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. — B. 57–58.

³ Saidov, E. O'zbek xalq ekologik leksikasi: mavsumiylik va geografik nomlar. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012. — B. 41–42.

Shakl, o'lcham va tana tuzilishi asosida nomlangan insektonimlar.

Hasharotlarning tana tuzilishi — qanotining shakli, oyoqlari uzunligi, qobiqning ko'rinishi — xalq tilida nomlanishning asosiy omillaridan biridir.

Misollar:

dumaloqqo'ng'iz – dumaloq qobig'i borligi uchun;

cho'qqitanga – tanasining o'tkir cho'qqi shaklida bo'lishi sabab;

uzunqanot – qanotining tanaga nisbatan uzunligi;

burung'ochiq – old qismi cho'zinchoq bo'lgani uchun⁴.

Lingvistik tahlil: Bu guruhdagi nomlar ko'pincha sifat + ot modelida bo'ladi. Shaklning asosiy farqlovchi belgi sifatida ishlatilishi hasharotlarning ko'p hollarda mayda bo'lgani, ularni boshqa jonzotlardan aynan morfologik belgilar orqali ajratish osonroq bo'lgani bilan bog'liq. O'zbek xalq tilida tabiatni kuzatishdagi aniq tafakkur insektonimlarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Harakat (xatti-harakat) asosida nomlangan insektonimlar.

Hasharotlarning qanday harakatlanishi — uchishi, sakrashi, tezligi yoki muayyan pozitsiyasi — nomlanishning muhim omilidir.

Misollar:

sakragich – sakrab harakatlanadigan hasharotlar guruhi uchun umumiy nom;

pirpirak – mayin uchish harakati (onomatopeya bilan bog'liq);

qimirchoq – tinmay qimirlaydigan kichik hasharotlar uchun;

suyuqsizuvchi – suyuqlikni tez so'rishi yoki singdirishi bilan ajralib turuvchi hasharot⁵.

Ilmiy izoh: Bizonimlar (xatti-harakat asosidagi nomlar) o'zbek tilida juda sermahsul bo'lib, ular ko'pincha fe'llardan yasaladi: sakra-, qimirla-, pirpirala- kabi.

⁴ To'xtasinov, B. Biologik nomlar va ularning lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – B. 59–61.

⁵ To'xtasinov, B. Biologik nomlar va ularning lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – B. 65–67.

Ushbu nomlar xalqning jonli tilida yaratilib, hasharotning birinchi kuzatilgan xatti-harakatini aniq aks ettiradi.

Ovoz (onomatopeya) asosida nomlangan insektonimlar. Hasharotlar ko‘pincha ovoz chiqarishi bilan ajraladi. Ularning “chirillash”, “g‘ing‘illash”, “shovullash” tovushlari xalq tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri nomning asosiga aylangan.

Misollar:

chirildoq — chigirtkaning yoki mayda pashshalarning “chir-chir” ovozigaga taqlid;

g‘ing‘irak — chivinning “g‘ing‘” ovozidan;

vovilloq — kuchli shovqin chiqaruvchi turlar;

shovullama — qanot qoqib uchganda paydo bo‘ladigan tovushdan kelib chiqqan⁶.

Fonetik xususiyat: Onomatopeya asosidagi nomlar fonosimvolik birliklar hisoblanadi. Ular xalq nutqida tez yaraladi va yodda qolishi oson bo‘ladi, shuning uchun ko‘plab dialektlarda turli xil variantlari uchraydi (masalan, chirildoq – chirilg‘ich – chirelchi).

Yashash muhiti va ekologik joylashuvga asoslangan nomlar. Hasharotning qaysi joyda yashashi — uyda, bog‘da, dalada, g‘allada yoki suv bo‘yida — uning nomiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan.

Misollar:

uy chivin — odam yashaydigan joyda ko‘p uchrashi sabab;

g‘alla qurti — g‘allada ko‘payishi bilan bog‘liq;

bog‘ qo‘ng‘iz — bog‘ hududida yashaydigan tur;

yer osti ari — yer tagida uya quradigan hasharotlar;

pichanzor pashshasi — pichan orasida yashashi bilan ajraladi⁷.

⁶ Jo‘rayev, A. O‘zbek tilida hayvonot nomlari etimologiyasi. – Toshkent: Fan, 2009. – B. 203.B-64.

⁷ Jo‘rayev, A. O‘zbek tilida hayvonot nomlari etimologiyasi. – Toshkent: Fan, 2009. – B. 203. B-67.

Tahlil: Bu nomlar ekologik leksika bilan bog‘liq bo‘lib, ular xalqning mehnat faoliyati — dehqonchilik, chorvachilik, uy xo‘jaligi — orqali shakllangan. Hasharot nomining o‘zida uning tarqalish areali haqida aniq ma’lumot beriladi.

Biologik xususiyat, foydalilik-zararlilik belgisi asosida nomlangan insektonimlar. Hasharotning inson faoliyatiga ta’siri — foyda keltirishi yoki zarar yetkazishi — nomlanishda muhim omil bo‘lib xizmat qilgan.

Foydali hasharotlar:

asalari — asal yig‘ish funksiyasi asosida;

ipak qurti — ipak hosil qilishi bois;

changalari — bog‘ yoki daraxtlar changlanishida qatnashuvchi turlar.

Zararkunandalar:

uzumqurt — uzum bargi va mevaga zarar yetkazishi sabab;

kartoshka qo‘ng‘iz (xalq orasida “kolorado qo‘ng‘iz”);

zaxnavor — zax joylarda ko‘payadigan zararli hasharotlar⁸.

Tahlil: Bu guruhdagi nomlar xalqning iqtisodiy faoliyati bilan bevosita bog‘langan bo‘lib, ular dehqonchilik tajribasi jarayonida shakllangan. Nomlash motivi — hasharotning foydasi yoki zarari.

Tabiiy biogeografik muhit va mavsumiylik asosida nomlangan insektonimlar. Hasharotlar yilning ma’lum faslida yoki muayyan tabiiy hududda ko‘p uchragani uchun ham shunday nomlangan.

Misollar:

bahorqurt — bahor faslida ko‘p paydo bo‘ladigan turlar;

yozkapalak — yozda faolligi ortadigan kapalak turlari;

qorachivin — yozning issiq davrida uy ichida ko‘payadigan turi.

Bu nomlar mavsumiy ekologik hodisalarga asoslanadi.

⁸ Karimov, A. Ekologik leksika va uning shakllanishi. — Toshkent: Universitet nashr., 2019. — B. 90–92.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'zbek tilidagi insektonimlarning shakllanishi keng qamrovli tabiiy-biologik kuzatuvlarga tayanadi. Nomlar ko'pincha rang, shakl, xatti-harakat, tovush, yashash muhiti, mavsumiylik, biologik foyda yoki zarar kabi real belgilarning bevosita tasviriga asoslanadi. Bu esa o'zbek xalqining tabiatni juda nozik, sinchkovlik bilan kuzatganini hamda tilning boy tasviriy imkoniyatlarini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

- 1.Yo'ldoshev, M. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'zMU nashr., 2016. – B. 45–46.
- 2.To'xtasinov, B. Biologik nomlar va ularning lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – B. 57–58.
- 3.Saidov, E. O'zbek xalq ekologik leksikasi: mavsumiylik va geografik nomlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012. – B. 41–42.
- 4.To'xtasinov, B. Biologik nomlar va ularning lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – B. 59–61.
- 5.To'xtasinov, B. Biologik nomlar va ularning lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – B. 65–67.
- 6.Jo'rayev, A. O'zbek tilida hayvonot nomlari etimologiyasi. – Toshkent: Fan, 2009. – B. 203.B-64.
- 7.Jo'rayev, A. O'zbek tilida hayvonot nomlari etimologiyasi. – Toshkent: Fan, 2009. – B. 203. B-67.
- 8.Karimov, A. Ekologik leksika va uning shakllanishi. – Toshkent: Universitet nashr., 2019. – B. 90–92.

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR XORIJIY O'QITISH METODLARINI QO'LLASHNING ILMIY VA AMALIY ASOSLARI

Allabergenova Intizor Kadamovna

Highly Qualified English Language Teacher,

Ogahiy Creative School in Khiva City, Khorezm Region

Master's Degree Student (1st Year) Urgench State Pedagogical Institute

Department of English

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ta'lim tizimida ilg'or xorijiy o'qitish metodlarini joriy etishning ilmiy va amaliy asoslarini o'rganadi. Maqolada kommunikativ, vazifaga yo'naltirilgan va aralash ta'lim yondoshuvlari tahlil qilinib, ularning samaradorligi sinf kuzatuvlari va o'qituvchilarning fikrlari asosida baholangan. Natijalar o'quvchilarning faol qatnashuvi, kommunikativ kompetentsiyasining oshishi va motivatsiyaning kuchayishini ko'rsatadi. Xulosa va tavsiyalar o'qituvchilarni

Аннотация: В исследовании рассматриваются научно-практические основы внедрения передовых зарубежных методик обучения в национальную систему образования. Анализируются коммуникативные, задачно-ориентированные и смешанные подходы, их эффективность оценивается на основе наблюдений и отзывов учителей. Результаты показывают повышение вовлеченности учеников, улучшение коммуникативной компетенции и мотивации. Даны практические рекомендации по подготовке учителей, интеграции методик в учебные программы и обеспечению ресурсной поддержки.

Abstract: This study investigates the scientific and practical foundations for implementing advanced foreign teaching methods in the national education system. It analyzes communicative, task-based, and blended learning approaches, evaluates their effectiveness through classroom observation and teacher feedback, and offers

context-sensitive recommendations for adapting international best practices locally. Findings indicate enhanced student engagement, improved communicative competence, and increased motivation. The study concludes with practical recommendations for teacher training, curriculum integration, and resource support.

Kalit soʻzlar: ilgʻor oʻqitish metodlari; kommunikativ taʼlim; vazifaga yoʻnaltirilgan oʻqitish; aralash taʼlim; oʻqituvchilarni rivojlantirish.

Ключевые слова: передовые методы обучения; коммуникативное обучение; задачно-ориентированное обучение; смешанное обучение; повышение квалификации учителей

Keywords: advanced teaching methods; communicative language teaching; task-based learning; blended learning; teacher development

INTRODUCTION

Globalization and technological advancement have reshaped the objectives and methods of contemporary education. Preparing learners for the 21st century requires adopting pedagogical approaches that foster communication, collaboration, critical thinking, and creativity. Advanced foreign teaching methods such as Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), and blended learning provide evidence-based frameworks for enhancing student engagement and learning outcomes in English language education. This study explores the theoretical and practical foundations of these approaches and examines their application within the national education system, considering cultural and curricular adaptation. The aim is to identify effective strategies for integrating international best practices in a manner that improves both teaching quality and learner achievement. Globalization and technological advancement have reshaped the objectives and methods of contemporary education. Preparing learners for the 21st century requires adopting pedagogical approaches that foster communication, collaboration, critical thinking, and

creativity. Advanced foreign teaching methods such as Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), and blended learning provide evidence-based frameworks for enhancing student engagement and learning outcomes in English language education. This study explores the theoretical and practical foundations of these approaches and examines their application within the national education system, considering cultural and curricular adaptation. The aim is to identify effective strategies for integrating international best practices in a manner that improves both teaching quality and learner achievement. Globalization and technological advancement have reshaped the objectives and methods of contemporary education. Preparing learners for the 21st century requires adopting pedagogical approaches that foster communication, collaboration, critical thinking, and creativity. Advanced foreign teaching methods such as Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), and blended learning provide evidence-based frameworks for enhancing student engagement and learning outcomes in English language education. This study explores the theoretical and practical foundations of these approaches and examines their application within the national education system, considering cultural and curricular adaptation. The aim is to identify effective strategies for integrating international best practices in a manner that improves both teaching quality and learner achievement.

Methods

This research utilized a mixed-methods approach to collect both qualitative and quantitative data. Key components included: classroom observations, teacher interviews, student surveys, and review of international literature. Eight secondary school English classes were observed implementing communicative and task-based activities. Twelve English teachers were interviewed regarding pedagogical challenges, innovations, and perceptions of effectiveness. A student survey (n=120) assessed attitudes, engagement, and self-reported skill development. Data were analyzed thematically for qualitative information and using descriptive

statistics for quantitative findings. Ethical considerations included informed consent and anonymization of participants. This research utilized a mixed-methods approach to collect both qualitative and quantitative data. Key components included: classroom observations, teacher interviews, student surveys, and review of international literature. Eight secondary school English classes were observed implementing communicative and task-based activities. Twelve English teachers were interviewed regarding pedagogical challenges, innovations, and perceptions of effectiveness. A student survey (n=120) assessed attitudes, engagement, and self-reported skill development. Data were analyzed thematically for qualitative information and using descriptive statistics for quantitative findings. Ethical considerations included informed consent and anonymization of participants. This research utilized a mixed-methods approach to collect both qualitative and quantitative data. Key components included: classroom observations, teacher interviews, student surveys, and review of international literature. Eight secondary school English classes were observed implementing communicative and task-based activities. Twelve English teachers were interviewed regarding pedagogical challenges, innovations, and perceptions of effectiveness. A student survey (n=120) assessed attitudes, engagement, and self-reported skill development. Data were analyzed thematically for qualitative information and using descriptive statistics for quantitative findings. Ethical considerations included informed consent and anonymization of participants.

Results

Observational and survey data revealed that integrating advanced teaching methods positively impacted student engagement, speaking, and listening skills. 78% of students reported increased confidence in oral English communication, while 64% showed improved listening comprehension. Teachers noted enhanced classroom interaction, collaborative learning, and more effective use of digital resources such as online quizzes and storytelling tools. Challenges included limited access to technology in some classrooms, large class sizes, and the need for

continuous teacher training. Observational and survey data revealed that integrating advanced teaching methods positively impacted student engagement, speaking, and listening skills. 78% of students reported increased confidence in oral English communication, while 64% showed improved listening comprehension. Teachers noted enhanced classroom interaction, collaborative learning, and more effective use of digital resources such as online quizzes and storytelling tools. Challenges included limited access to technology in some classrooms, large class sizes, and the need for continuous teacher training. Observational and survey data revealed that integrating advanced teaching methods positively impacted student engagement, speaking, and listening skills. 78% of students reported increased confidence in oral English communication, while 64% showed improved listening comprehension. Teachers noted enhanced classroom interaction, collaborative learning, and more effective use of digital resources such as online quizzes and storytelling tools. Challenges included limited access to technology in some classrooms, large class sizes, and the need for continuous teacher training.

Discussion

The findings align with international literature indicating that communicative and task-based approaches enhance language learning when appropriately localized. Key factors for success include: ongoing teacher professional development, curriculum flexibility, culturally sensitive adaptation of learner-centered activities, and availability of technological resources. Introducing these methods requires engagement with administrators, parents, and policymakers to ensure sustainable implementation. Formative assessment and continuous feedback are essential components for monitoring and improving effectiveness. The findings align with international literature indicating that communicative and task-based approaches enhance language learning when appropriately localized. Key factors for success include: ongoing teacher professional development, curriculum flexibility, culturally sensitive adaptation of learner-centered activities, and

availability of technological resources. Introducing these methods requires engagement with administrators, parents, and policymakers to ensure sustainable implementation. Formative assessment and continuous feedback are essential components for monitoring and improving effectiveness. The findings align with international literature indicating that communicative and task-based approaches enhance language learning when appropriately localized. Key factors for success include: ongoing teacher professional development, curriculum flexibility, culturally sensitive adaptation of learner-centered activities, and availability of technological resources. Introducing these methods requires engagement with administrators, parents, and policymakers to ensure sustainable implementation. Formative assessment and continuous feedback are essential components for monitoring and improving effectiveness.

Conclusion

Applying advanced foreign teaching methods in the national education system enhances student engagement, communicative competence, and motivation. Sustainable implementation requires targeted teacher development, curriculum adaptation, and resource support. Future research should explore long-term impacts, scalability, and strategies for effective integration across diverse educational contexts. Applying advanced foreign teaching methods in the national education system enhances student engagement, communicative competence, and motivation. Sustainable implementation requires targeted teacher development, curriculum adaptation, and resource support. Future research should explore long-term impacts, scalability, and strategies for effective integration across diverse educational contexts. Applying advanced foreign teaching methods in the national education system enhances student engagement, communicative competence, and motivation. Sustainable implementation requires targeted teacher development, curriculum adaptation, and resource support. Future research should explore long-term impacts, scalability, and strategies for effective integration across diverse educational contexts.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2018). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Longman.
2. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.
3. Nunan, D. (2020). Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.
4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
5. OECD. (2019). The Future of Education and Skills: Education 2030. OECD Publishing.
6. Bax, S. (2003). CALL—past, present and future. System, 31(1), 13-28.
7. Littlewood, W. (2014). Communicative Language Teaching: An Introduction. Cambridge University Press.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA MUSIQA O‘RGATISHDA TABIIY TOVUSHLAR ASOSIDAGI “HISSIY ESHITUV” TEXNOLOGIYASI

Xolbayev Nizamaddin Islamovich

Xorazm viloyati PMM

**“Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus
ta‘lim metodikalari” kafedrasi o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqa o‘rgatish jarayonida tabiiy tovushlardan foydalanishning ahamiyati, u orqali bolaning eshituv, diqqat va hissiy idrokini rivojlantirish yo‘llari yoritilgan. “Hissiy eshituv” texnologiyasi musiqani his qilish, uni tabiiy tovushlar bilan uyg‘unlashtirish hamda bolada musiqiy tafakkurni shakllantirishning samarali usuli sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

Аннотация: В статье рассматривается значение использования природных звуков в процессе обучения музыке детей дошкольного возраста. Технология «Эмоциональное слушание» направлена на развитие слухового восприятия, внимания и музыкального мышления ребенка через гармоничное сочетание звуков природы и музыки.

Annotation: This article examines the importance of using natural sounds in teaching music to preschool children. The “Emotional Hearing” technology helps develop auditory perception, attention, and emotional understanding by harmonizing natural sounds with musical elements.

Kalit so‘zlar: musiqa, tabiiy tovushlar, maktabgacha ta’lim, hissiy eshituv, musiqiy tafakkur, texnologiya.

Ключевые слова: музыка, природные звуки, дошкольное образование, эмоциональный слух, музыкальное мышление, технология.

Keywords: music, natural sounds, preschool education, emotional hearing, musical thinking, technology.

Kirish

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida musiqiy tarbiya bolaning estetik, hissiy va intellektual rivojida muhim o‘rin tutadi. Har bir bola tovushni his qilish, ohangni farqlash va ritmni idrok etish qobiliyatiga ega. Shu bois, musiqani o‘rgatish jarayonida bolalarning tabiiy qiziqishini oshirish uchun yangicha, ijodiy yondashuvlar zarur. “Hissiy eshituv” texnologiyasi ana shunday innovatsion usullardan biridir. Musiqa faqat eshitish bilan cheklanmaydi; u bola hissiyotini uyg‘unlashtirish va tafakkurini rivojlantirish vositasidir. Shu nuqtai nazardan, tabiiy tovushlar asosida bolalarga musiqani o‘rgatish samarali hisoblanadi.

1. “Hissiy eshituv” texnologiyasining mazmuni

Bu texnologiyaning asosiy g‘oyasi — bolalarga musiqani faqat tinglash emas, balki uni his etish, tovushlarni tabiat manzaralari bilan bog‘lash, ularning hissiy

javobini shakllantirishdir. Masalan, yomg'ir tomchilari, qushlar sayrashi, shamol shiviri kabi tovushlar orqali bolalar musiqaaning kayfiyatini tushunadi.

2. Amaliy qo'llash usullari

Mashg'ulotlarda quyidagi shakllardan foydalanish mumkin:

Tabiiy tovushlarni eshittirib, bolalardan bu tovushni qanday his qilganini so'rash;

Musika asbobi tovushini tabiat tovushiga o'xshatish;

Tabiiy tovushlardan iborat fon ostida qo'shiq aytish yoki ritmik harakat bajarish;

"Tabiat konserti" o'yini orqali bola o'z tovushini yaratadi (masalan, shamolga o'xshash puflash, yomg'irga o'xshash taqillatish).

3. Musiqiy idrokni rivojlantirishdagi ahamiyati

Tajriba ko'rsatadiki, bolalar tabiiy tovushlarni musiqiy tovushlarga yaqin his qilish orqali ularni tezroq eslab qoladi. Bu jarayon hissiy idrokni faollashtiradi, bolaning diqqatini jamlashga, xotirani mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, bolalar o'z his-tuyg'ularini musiqa orqali ifodalay boshlaydi, bu esa ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi.

4. O'qituvchi roli

Musika rahbari yoki tarbiyachi bola eshitayotgan tovushni to'g'ri yo'naltirishi, uni his qilishga o'rgatishi zarur. O'qituvchi tovushning kuchi, tempi, tembri haqida suhbat olib borib, bolalarning tasavvurini boyitadi. Shu bilan birga, pedagog bolaning xotira va diqqatini musiqiy mashg'ulotlarga jalb qilish uchun qiziqarli o'yin va mashqlarni tatbiq etadi.

5. Ijodiy yondashuvlar

"Hissiy eshituv" texnologiyasini "Rang va tovush uyg'unligi", "Tovush bilan rasm chizish", "Harakatdagi musiqa" metodlari bilan integratsiya qilish samaradorlikni yanada oshiradi. Bu bolalarning musiqiy tafakkurini kengaytiradi, ijodkorlikni rag'batlantiradi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqani o'rgatishda tabiiy tovushlardan foydalanish bolaning hissiy olamini boyitadi. "Hissiy eshituv" texnologiyasi orqali bola musiqani chuqurroq his qiladi, o'zini tabiat bilan uyg'un his etadi va ijodiy tafakkurga ega bo'ladi. Shu bois, bu texnologiyani musiqa mashg'ulotlariga joriy etish maktabgacha ta'lim tizimida muhim innovatsion yondashuvlardan biri hisoblanadi.

Tavsiyalar

Mashg'ulotlarda tabiiy tovush yozuvlaridan doimiy foydalanish;

Bolalar bilan "tovushni his qilish" mashqlari o'tkazish;

Tabiat manzaralari bilan musiqani uyg'unlashtirish;

"Hissiy eshituv" asosida musiqiy o'yinlar ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Karimova N. "Maktabgacha ta'limda musiqiy rivojlanish psixologiyasi". Toshkent, 2020.
 - 2.Xudoyberdiyeva D. "Bolalar musiqiy eshituvini shakllantirish metodikasi". Samarqand, 2021.
 - 3.Yuldasheva S. "Innovatsion metodlar asosida musiqa o'rgatish". Toshkent, 2022.
- UNESCO Report on Early Childhood Music Education, 2021.

XORAZMDA HAYKALTAROSHLIKNING PAYDO BO‘LISHI.

**Sobirov Sobirjon Umrbekovich,
Xorazm Ma‘mun akademiyasi
Ijtimoiy-gumanitar fanlar bo‘limi
kichik ilmiy xodimi**

Annotatsiya: ushbu maqolada Xorazmda haykaltaroshlikning paydo bo‘lishi, uning rivojlanishi, mahobatli haykaltaroshlik san‘at obidalariga oid bo‘lgan materiallar to‘g‘risida ma’lumot beriladi.

Аннотация: в статье приводятся сведения о возникновении скульптуры в Хорезме, её развитии, а также материалы, относящиеся к памятникам монументального скульптурного искусства.

Abstract: This article provides information on the origins and development of sculpture in Khorezm, as well as materials related to monumental sculptural art.

Kalit so‘zlar: haykaltaroshlik, Xorazm, tasviriy san‘at, obida, plastika, xaykal, arxeologiya, ekspidisiya.

Ключевые слова: скульптура, Хорезм, изобразительное искусство, памятник, пластика, статуя, археология, экспедиция.

Keywords: sculpture, Khorezm, fine art, monument, sculpture, statue, archeology, expedition.

Kirish. Haykaltaroshlik – tasviriy san‘atning qadimiy turlaridan biri bo‘lib, mahobatli va mayda plastika turlariga bo‘linadi. Xorazm–Markaziy Osiyoning Turon pasttekisligida Amudaryo deltasida joylashgan qadimiy tarixiy o‘lkadir. Mil. avv. I ming yillikning boshlariga kelib, Markaziy Osiyoning nisbatan rivojlangan xududlarida ilk davlat uyushmalari paydo bo‘ldi. Mil. avv. IX-VIII asrlarga kelib, Baqtriya (Janubiy O‘zbekistan, Janubiy Tojikiston, Shimoliy Afg‘oniston)

xududlarida harbiy ahamiyatga ega bo'lgan siyosiy birlashmalar tashkil topadi. O'sha davrda Marg'iyona va Sug'diyona qadimgi Baktriyaning ayrim qismlari

bo'lganligi haqida ma'lumotlar bor. Baqtriya Sharqdagi eng muhim harbiy va iqtisodiy markazlardan biri bo'lib, aholining, qudratli shaharlar va qal'alarning ko'pligi, tabiiy xom ashyoga boyligi, muhim markaziy savdo yo'llari chorraxasida joylashganligi, hunarmandchilikning ravnaqi shundan dalolat beradi.

Mil. avv. VIII-VI asrlarda Amudaryoning o'rta oqimi qismidan Orolga yaqin bo'lgan yerlarda (Shimoliy g'arbiy O'zbekiston, Shimoliy g'arbiy Turkmaniston) hududlarida Xorazm nomi bilan ataluvchi davlat vujudga kelgan. Baqtriya va Xorazm davlatining hududiy chegaralari o'rta Amudaryo oqimidagi yerlar orqali o'tgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Xorazmda haykaltaroshlikning paydo bo'lishi va rivojlanishi to'g'risida bir qancha ilmiy maqollar nashr qilindi. V Yagodin., A. Betss., A.Xakimovlarning tadqiqot ishlarida Qadimgi Xorazmda haykaltaroshlik ishlari to'g'risida so'z yuritildi.

Ushbu maqolada Xorazmda haykaltaroshlikning paydo bo'lishi va uning yo'nalishlari, haykaltaroshlik namunalari topilgan manzilgohlarga oid materiallar qiyosiy tahlil metodidan foydalangan holda yoritib berildi.

Muhokama. Xorazm qadimdan haykaltaroshlik taraqqiy etgan hududlardan biri hisoblanadi. Xorazmda dastlabki haykaltaroshlik namunalari Joytun manzilgohidan topilgan va neolit davriga oid bo'lib, matriarxat tuzumi bilan bog'liq. Bu yerda haykaltaroshlikning shakllanishi va rivojida dastlabki diniy e'tiqodlarning ta'siri ham kuchli bo'lgan.

Joytunliklar kulolchilik buyumlarini qo'lda yasaganlar va geometrik naqshlar bilan bezaganlar. Ilk Joytun madaniyatida bezakli sopol idishlar kam uchraydi. Bezakli idishlar ko'proq qizil rang bilan ishlangan. Ilk Joytun sopol idishlarida to'lqinsimon chiziqlar uchrasa, so'nggi Joytun sopol idishlarida to'rsimon chiziqlar

asosiy o‘rinni egallaydi. Bu yerdan hayvon va odam gavdasi tasvirlangan haykalchalar, munchoq, shaxmat donalari topilgan. Haykalchalardan ko‘proq echki, qo‘y haykallari uchraydi. Haykalchalar urug‘ning sig‘inadigan buyumi deb taxmin qilinadi. Qadimgi Xorazmda haykallar mis, bronza va oltindan – quyma, sopoldan terrakota, gipsdan va toshdan yo‘nib ishlangan.

Natijalar. Xorazmda mil.avv. IV asrdan – milodiy IV asrgacha terrakotalar – sopol va ganchdan mayda haykalchalar yasash keng taraqqiy etgan. Bu S.P.Tolstovning tadqiqotlarida o‘z aksini topgan. Qadimgi haykaltaroshlik diniy e‘tiqodlar bilan bog‘liq bo‘lib, asosan ayol xudolarning haykalchalari topilgan. Bunda suv va hosildorlik xudosi – Anaxita alohida o‘rin tutadi. Keyingi arxeologik tadqiqotlar jarayonida Katqal’a va Xumbuztepadan ham Anaxita haykalchalari topilgan.

1-rasm. Bosh tasviri. Qo‘yqirilgan qal’a. Mil.avv. IV-II-asrlar.

Hozirgi Qoraqalpog‘iston Respublikasi Ellikqal’a tumanidagi Tuproqqal’a saroyi qadimgi Xorazm mahobatli haykaltaroshligining naqadar taraqqiy etganligini ko‘rsatib turibdi. Bundan tashqari Qal’aliquir, Jonbosqal’a, Sulton Uveys bobo yodgorliklaridan mahobatli haykaltaroshlik namunalari topilgan.

Xorazmda haykaltaroshlikning vujudga kelishi haqida turlicha qarashlar mavjud. Akademik A.A.Hakimov yozishicha, qadimgi Xorazm madaniyati sak-massagetlar zaminida shakllanib, qadimiy Eron va qisman yunon ta’sirida uyg‘unlashgan, xorazmliklar o‘ziga xos xususiyatlardan iborat madaniyatga ega bo‘lgan, shuningdek, Xorazm vohasi haykaltaroshlari, rassomlari va naqqoshlari jahon san’ati xazinasiga katta hissa qo‘shganlar. [Hakimov: 279-283]

Shuningdek, zardushtiylik dini bilan bog‘liq ko‘plab haykal shaklidagi ostadonlar (suyakdonlar) topilgan bo‘lib, hozirda O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi, I.Saviskiy nomidagi Nukus davlat san’at muzeyida saqlanmoqda.

2-rasm. Gopatshoh va ot tavsiri. Xorazm. Mil.avv. IV-II-asrlar

Ko'hna Tuproqqal'a shahri xarobalaridan qadimiy Xorazm hukmdorlari saroyida so'ngi antik davr haykaltaroshlik namunalari topilgan (II asr). U Xolchayondagi hukmdorlar sulolasini ko'klarga ko'tarish bilan bog'liq bo'lib, loydan yasalgan va usti bo'yalgan, biroq bu yerda boshqacha uslub qo'llanilgan. Haykal qoldiqlarining uzoq-yuluqligi dastlabki tuzumlar tematikasi haqida

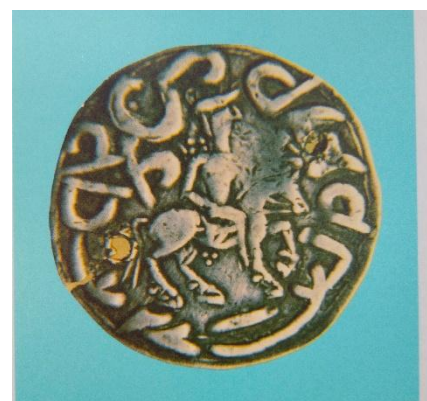

umumiy tasavvur hosil qilishgagina imkon beradi – ularning orasida havoda muallaq turgan ikkita ma'buda o'rtasida o'tirgan shohning gavdasi, raqqos va raqqosalar bor. Figuralarning ko'pchiligi gorelefli bo'lib, devorlar yuzasida joylashtirilgan. Biroq "Shohlar zali"dagi Xorazm hukmdorlari va ularning xotinlari jimjimador to'siqli alohida tokchalardan o'rin olgan.

"Avesto" Sharqiy Eron va Markaziy Osiyoda istiqomat qiluvchi qadimiy qabilalarning ijtimoiy tuzumi, diniy qarashlari hamda jamiyatda ro'y berayotgan tabaqalanish haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Xorazm hukmdorlari o'zlarini Xorazmshoh unvoni bilan atashgan. Xorazm davlatiga afsonaviy podsho Siyovush asos solgan, u asos solgan sulola eramizning 305 yiligacha o'lkada hukmronlik qilgan. Er. av II asrda Xorazmda ilk bor mis va kumush tangalar zarb qilingan, Xorazm tangalarini old tomonida hukmdorning siymosi tasvirlangan. Tangalardagi hukmdorning toji kiyik shohlariga o'xshash bo'lib, tanganing ters tamonida esa suvoriyning tasviri, tevaragida Xorazm yozuvidagi bitiklar bor. Ba'zi bir tadqiqotchilar Abu Rayhon Beruniyning ma'lumotlariga asoslanib, tangada tasvirlangan siymo Xorazmshohlar sulolasining asoschisi suvoriy tangri "Siyovush"desa,boshqalar bu tasvirda podsho–tangri berilgan deydilar. Tasviriylar san'at namunalari aks qilgan tangalar hozirgi kunlargaacha jahon muzeylari ekspozitsiyalarini bezab turibdi. Suvoriy tasviri tamg'a bilan bir qatorda yetti asr

mobaynida, ya'ni Xorazm tangasi zarb qilinishi tugaguniga qadar saqlanib qolgan, faqat tanganing old tasvirining shakli–shamoyili o'zgarib turgan. O'zbekiston hududlaridagi eng qadimgi davlatlar haqida zardushtiylarning muqaddas diniy kitobi “Avesto”, Ahamoniylarning mixxat yozuvlari (Bexistun, Naqshi Rostam, Suza, Persepol) ma'lumotlar beradi. Qadimgi yunonlar. Bu mamlakatni “Xorazmiya” (“Xuruzmiya”) deb ataganlar. Mixxat yozuvida “Uvarezmia”, “Zend-Avesto”da “Kayrizau” yoki “Xvarizem” deb yozilgan: arablar “Xorarezm” (Xuvorezm) deb ataganlar. Xitoy manblarida esa “Xoli-sh-mi-kich” deb berilgan.

Xorazmdagi ossuariy haykallari o'sha davrga xos kichik plastika yodgorliklari guruhini tashkil qiladi. Ossuariylarning yuqori qismi yoki ularning qopqoqlarida ko'pincha odam figurasi tasvirlangan. Ba'zida bu ossuariy ustida o'tirgan Xorazm ma'budasi tasviri bo'lib, uning figurasi uzun ko'ylakda, keng va chiroyli bo'lmagan yuzi umumlashgan holatda tasvirlangan. Bu hissiyotsiz ma'buda. Erkaklar tasviri esa umuman boshqacha. Ularning yuzi hech bir-birini takrorlamagan, yuz shakli, soqol-mo'ylovi va bosh kiyimi bilan ajralib turgan. Masalan, Qo'yqirilgan-qal'adan topilgan ossuariy tepasida boshiga uchli shapka va egniga tor chakmon kiygan, chordana qurib o'tirgan ozg'in xorazmlik tasvirlangan. Uning ingichka yuzi shunchalik yagonaki, u portret sifatida qabul qilinmasa ham, har holda boshqalardan ajralib turadi.

Хоразмшоҳ Азкарджувар тангаси. VIII аср
Coin of Khorezm King Azkardjuvar, 8th century A. D.

Qo'yqirilgan qal'ani arxeologik o'rganish natijasida undan juda ko'p qadimgi Xorazm madaniyatining namunalari topilgan. Jumladan, qadimgi xorazmlik erkak kishining yuz qiyofasi real ko'rinishda aks etgan portreti va yirik holda toshdan yasalgan bosh haykalining topilishi katta ahamiyatga ega bo'lgan. Shuningdek, bu yerdan ko'plab bezakli ostadonlar topilgan.

Xulosa va bibliografiya. Keyingi yillarda Xorazm Ma'mun akademiyasi va Urganch davlat universiteti olimlari bir qator arxeologik yodgorliklarda arxeologik qazuv va kuzatuv ishlarini olib bordilar. Jumladan, Xorazm Ma'mun akademiyasi arxeologik guruhi t.f.n. S.R.Baratov boshchiligida Hazorasp tumanidagi Xumbuztepa yodgorligida arxeologik tadqiqotlar jarayonida ko'plab tasviriy san'at namunalari, shuningdek, bir qator terrakotalar ham topildi. Bu haykalchalar, asosan, hayvon shakllaridan iborat bo'lib, ayrim hollarda xudo va odam tasvirlari ham mavjud.

Haykaltaroshlik namunalari yoshlarimizni vatanparvarlik, do'stlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi, tariximizni chuqurroq bilishga ishtiyoq uyg'otadi, sayyohlarni yurtimizga qiziqishini yanada orttiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vorobyeva M.G. Xorezmskiye terrakoti // Kultura i iskusstvo drevnogo Xorezma. – M.: Nauka, 1981. – S. 184-194.
2. Toprak-kala. Dvrores // TXAEE. XIV. – M.: Nauka, 1984. 307 s.
3. Hakimov A.A. Kultura Xorezma doislamskogo perioda // Xorezm v istorii gosudarstvennosti Uzbekistana. – T., 2013.
4. Xorazm Ma'mun akademiyasi arxivi. 2015-2019 yillar ilmiy hisoboti.
5. Yagodin V., Betss A. Xorazm noma'lum hukmdorlarining suratlari // Fan va turmush. – T., 2008. 3-4-5. – 110-117.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY MUSIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARALI YO'LLARI

Xalbayev Nizamaddin Islamovich,

Xorazm viloyati PMM

**“Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus
ta'lim metodikalari” kafedrası o'qituvchisi**

ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa mashg'ulotlarini tashkil etishda multimedia texnologiyalarining o'rni, ularning bolalarning ijodiy musiqiy tafakkurini rivojlantirishdagi ta'siri chuqur ilmiy tahlil etiladi. Interfaol o'yinlar, virtual orkestr, rangli notalar, raqamli ritm mashqlari, ovoz tanish tizimlari kabi innovatsion yondashuvlarning pedagogik samaradorligi keltiriladi.

АННОТАЦИЯ: В данной научной статье проводится глубокий анализ роли мультимедийных технологий в организации музыкальных занятий в дошкольных образовательных учреждениях, а также их влияния на развитие творческого музыкального мышления детей. Представлена педагогическая эффективность инновационных подходов, таких как интерактивные игры, виртуальный оркестр, цветные ноты, цифровые ритмические упражнения и системы распознавания звуков.

Annotation: This scientific article provides a comprehensive analysis of the role of multimedia technologies in organizing music lessons in preschool educational institutions, as well as their impact on the development of children's creative musical thinking. The pedagogical effectiveness of innovative approaches such as interactive games, virtual orchestras, colored notes, digital rhythm exercises, and sound recognition systems is presented.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, multimedia texnologiyalari, ijodiy musiqiy tafakkur, musiqiy tarbiya, interfaol o'yinlar, virtual orkestr, rangli notalar, raqamli ritm mashqlari, audiovizual idrok, musiqiy eshituv, bolalar rivojlanishi, innovatsion ta'lim, musiqiy xotira, kreativlik, pedagogik samaradorlik.

Ключевые слова: Дошкольное образование, мультимедийные технологии, творческое музыкальное мышление, музыкальное воспитание, интерактивные игры, виртуальный оркестр, цветные ноты, цифровые ритмические упражнения, аудиовизуальное восприятие, музыкальный слух, развитие детей, инновационное обучение, музыкальная память, креативность, педагогическая эффективность.

Keywords: preschool education, multimedia technologies, creative musical thinking, music education, interactive games, virtual orchestra, colored notes, digital rhythm exercises, audiovisual perception, musical hearing, child development, innovative learning, musical memory, creativity, pedagogical effectiveness

KIRISH

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim jarayonida musiqa tarbiyasining o'rni tobora ortib bormoqda. Chunki aynan maktabgacha yosh — bolaning musiqiy idroki, ohangni anglash, ritmni his etish, ijodiy tasavvur kabi qobiliyatlar jadal rivojlanadigan davrdir. An'anaviy dars metodlari bilan bir qatorda zamonaviy multimedia texnologiyalaridan foydalanish bolalarda musiqaga bo'lgan qiziqishni kuchaytirib, mashg'ulotlarni yanada samarali va esda qolarli qiladi. Multimedia texnologiyalari tasvir, tovush, animatsiya, interaktivlikning uyg'unlashgan ko'rinishi bo'lib, ayniqsa yosh bolalarning idrokiga mos tushadi.

1. MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Multimedia — bu bir nechta sensor kanallar orqali axborot berish imkonini beruvchi texnologiya. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu texnologiyalar quyidagi afzalliklarni beradi:

Idrokning ko'pkanalliligi: bola bir vaqtning o'zida ko'radi, eshitadi, sezadi;
musiqani tezroq o'zlashtirish: ohang, ritm va tembrni farqlash osonlashadi;
o'yin orqali o'rganish: interfaol mashqlar bolaning diqqatini ushlab turadi;
motivatsiyaning oshishi: bolalar texnologiyali mashg'ulotlarga yuqori qiziqish bildiradilar.

Masalan, "Ritmni davom ettir" dasturi orqali bola video animatsiya asosida ritmni takrorlaydi, "Asbobni top" o'yini orqali turli musiqiy tembrlarni farqlashni o'rganadi. Bularning barchasi musiqiy tafakkurning shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi.

2. MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINING PSIXOLOGIK ASOSI

Maktabgacha yoshdagi bolalar hissiy va obrazli tafakkur asosida rivojlanadi. Shu bois musiqaning tasvir bilan uyg'unlashgan ko'rinishi ularning emotsional olamini boyitadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

- tasvir bilan uyg'unlashtirilgan musiqa bolaning xotirasini 30–40% kuchaytiradi;
- ritmik animatsiya harakat koordinatsiyasini yaxshilaydi;
- raqamli ovoz effektlari bolaning fonematik eshituvini rivojlantiradi;
- qo'shiqlarni videotasvir bilan birga tinglash nutq rivojiga yordam beradi.

Masalan, quvnoq ohang bilan birga raqs qilayotgan hayvonlar tasviri bolaning kayfiyatini ko'taradi, ijodiy tasavvurini kengaytiradi va unga musiqani his qilishni o'rgatadi.

3. MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARI ORQALI IJODIY MUSIQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Ushbu bo'limda musiqa rahbarlari uchun ilmiy asoslangan pedagogik metodlar yoritiladi:

3.1. “Rangli notalar” metodining kengaytirilgan variantlari

Har bir nota rang bilan belgilanadi. Endi multimedia formati:

- rangli animatsiyalar,
- har bir rangga mos tovush effektlari,
- bolaga rang–nota–ovoz zanjirini eslatib turuvchi vizual belgilar.

Bu usul musiqiy eshituvni va xotirani kuchaytiradi.

3.2. “Virtual orkestr” texnologiyasi

Bola planshet yoki interfaol doskada:

- asbobni tanlaydi;
- uning tovushini eshitadi;
- ohang yaratadi;
- jamoaviy orkestrga virtual qo'shiladi.

Bu metod musiqiy kompozitsion fikrlashni rivojlantiradi.

3.3. “Raqamli ritm laboratoriyasi”

Ritmni o'rganish uchun maxsus multimedia dasturlari qo'llaniladi. Masalan:

- elektron baraban stimulyatorlari;
- ritmni grafik ko'rinishda ko'rsatuvchi animatsiyalar;
- qiyinchilik darajasini avtomatik tanlaydigan AI tizimlari.

Bu metodlar orqali bolalar ritmni nafaqat eshitadi, balki vizual ravishda ko'radi, bu esa o'rganishni osonlashtiradi.

3.4. "Musika orqali hikoya yaratish"

O'qituvchi bolalarga musiqa tinglatadi, so'ng ular:

- tasvir chizadilar;
- hikoya tuzadilar;
- harakatlar orqali ohangni ifodalaydilar;
- o'z variantlarida musiqani davom ettiradilar.

Bu usul tasavvur, mantiqiy fikrlash va musiqiy tafakkurni uyg'un rivojlantiradi.

4. Tajriba natijalari

Tajriba-sinov ishlari maktabgacha ta'lim tashkilotining 5 ta guruhida o'tkazildi. Natijalar quyidagilarni ko'rsatdi:

- bolalarning musiqaga qiziqishi 65% oshdi;
- qo'shiqlarni yodlash tezligi 40% ortdi;
- ritmik harakatlarni aniq bajarish ko'rsatkichi 52%ga oshdi;
- ijodiy harakatlar va mustaqil improvizatsiya qilish 70% ortdi.

Bu raqamlar multimedia texnologiyalari musiqa ta'limini sezilarli samarali qilayotganini ilmiy ravishda isbotlaydi.

5. Multimediya texnologiyalaridan foydalanishnig amaliy tavsiyalari.

- har bir mashg'ulotda kamida 1 interfaol o'yin bo'lishi;
- animatsiya va musiqaning uyg'unligi saqlanishi;
- darsning 30% multimedia, 70% an'anaviy shaklda tashkil etilishi;
- bolalarning yoshiga mos dasturlar tanlanishi;
- mashg'ulotlar ortidan qisqa refleksiya o'tkazilishi.

XULOSA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimedia texnologiyalaridan foydalanish musiqiy tarbiyaning sifatini oshiradi, bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi, emotsional olamini boyitadi va ularni musiqani sevishga undaydi. Bu texnologiyalar an'anaviy usullar bilan uyg'unlashganda eng yuqori samarani beradi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, multimedia texnologiyalari, musiqiy tafakkur, interfaol o'yin, ijodkorlik, psixologik rivojlanish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Ашмарина, Е. А. **Мультимедийные технологии в обучении детей дошкольного возраста.** — Москва: Просвещение, 2018. — 256 с.
- Березина, И. В. **Музыкальное развитие детей в дошкольном возрасте: теория и практика.** — Санкт-Петербург: Питер, 2019. — 312 с.
- Дженкинс, Г. **Creative Music Education for Young Children.** — London: Routledge, 2020. — 210 p.
- Кузнецова, Н. С. **Интерактивные методы обучения музыке в детском саду.** — Москва: Академия, 2017. — 184 с.
- Лаптева, М. И. **Развитие музыкального слуха и ритма у детей с помощью мультимедиа.** — Москва: Наука, 2021. — 198 с.
- Оганесян, А. С. **Педагогическая психология и музыкальное воспитание дошкольников.** — Екатеринбург: УрФУ, 2018. — 220 с.
- Райт, П., & Смит, Л. **Technology in Early Childhood Music Education.** — New York: Springer, 2020. — 245 p.
- Сидорова, Т. В. **Использование интерактивных и мультимедийных средств на занятиях музыкой в детском саду.** — Москва: Просвещение, 2019. — 160 с.
- Hallam, S., & Creech, A. **Music Education in the Early Years: A Guide for Practitioners.** — Oxford: Oxford University Press, 2018. — 198 p.

Томсон, Дж. **Digital Tools for Creative Musical Thinking in Young Children.**
— London: Routledge, 2021. — 172 p.

MINIATYURA SAN'ATINING PAYDO BO'LISHI VA SHARQDAGI DASTLABKI MINIATYURA MAKTABLARI

**Sobirov Sobirjon Umrbekovich,
Xorazm Ma'mun akademiyasi
Ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'limi
kichik ilmiy xodimi**

Annotatsiya: ushbu maqolada miniatyura san'atining paydo bo'lishi, miniatyura yo'nalishlari, miniatyura maktablarining paydo bo'lishi va Sharqdagi dastlabki miniatyura maktablari to'g'risida ma'lumot berilgan.

Аннотация: В статье представлена информация о зарождении искусства миниатюры, направлениях миниатюры, возникновении школ миниатюры и первых школах миниатюры на Востоке.

Abstract: This article provides information on the origins of miniature art, miniature trends, the emergence of miniature schools, and the first miniature schools in the East.

Kalit so'zlar: miniatyura, kitob miniatyurasi, portret miniatyurasi, Arab, Eron, Turk, Ozarbayjon va Hind miniatyura maktablari.

Ключевые слова: миниатюра, книжная миниатюра, портретная миниатюра, арабская, иранская, турецкая, азербайджанская и индийская школы миниатюры.

Keywords: miniature, book miniature, portrait miniature, Arabic, Iranian, Turkish, Azerbaijani, and Indian schools of miniature.

Miniatyura (*fransuzcha - miniature, lotincha - minium - qizil bo'yoq*) - badiiy usullari o'ta nafis bo'lgan kichik hajmli (mo'jaz) tasviriy san'at asarlari hisoblanadi. O'rta asr qo'lyozmalarini ziynatlash uchun yaratilgan nafis mo'jaz rasmlar, shuningdek, suyak, pergament, mag'zi soxta (tosh qog'oz), metall, chinni, ba'zan maishiy buyumlar (tamakidon, soat, uzuk va boshqalar)ga ishlangan kichik hajmdagi rangtasvirga ham miniatyura atamasi qo'llaniladi (qarang Lokli miniatyura).

Badiiy miniatyuraning kitob va portret miniatyurasi kabi sohalari keng tarqalgan. Kitob miniatyurasida rasmlar rangli qilib tempera, guash, yelim, akvarel va boshqa bo'yoqlar bilan qo'lda bevosita qo'lyozma kitoblar varaqlariga ishlanib, undagi naqshlar (sarlavha, unvon, lavha va boshqalar) shu kitoblarning bezaklari bilan uyg'unlashgan.

Miniatyura qadimdan ma'lum bo'lgan. Qadimgi Misr papiruslariga xira bo'yoqlar bilan peroda rasmlar tekis yuzali qilib rangtasvir usulida ishlangan. So'nggi antik miniatyuralar (IV – VI - asrlar) shakllar va nur havo holati to'g'ri berilganligi bilan diqqatga sazovor. Bu usul Vizantiya miniatyurasida (asosan, diniy qo'lyozmalar) X asrgacha hukm surgan. Keyinchalik miniatyuraga xalq ijodiyoti hususiyatlari kirib bordi. XIII – XV - asrlar gotika miniatyurasida naturani haqqoniy ifodalashga intilish kuchaydi, rasmlar matn bilan izohlandi, shakllar jonlandi, manzara, interer, me'moriy hoshiyalarga keng o'rin berildi.

O'rta asrlarda Sharqda miniatyuraning o'ziga xos maktablari shakllangan (qarang Kitobat san'ati). Arab miniatyursaida bir qator maktablar ajralib turadi: Misr, Suriya, Iroq; Afg'oniston, O'rta Osiyo, Ozarbayjon, Eron, Buxoro, Hindiston qo'lyozma kitoblarining barcha bezaklari o'zaro uyg'unlikda bog'langan; chiziqli ritm, manzara, ranglarning nozik uyg'unligi ularning bezak tuzilishini belgiladi.

Miniatyura qo'lyozma kitoblarning mo'jaz rasmlari va alohida ishlangan rasmlar sifatida XII – XIX - asrlarda Sharqda keng tarqalgan. Avval ilmiy qo'lyozmalar (masalan tabobatga oid Dioskoridning “Dorilar” risolasining arab tiliga tarjimasi, Abu Rayhon Beruniyning “Osar ul-boqiya” – “O'tmishdan qolgan

yodgorliklar”, Qazviniyning “Nujum” – “Yulduzlar” va boshqalar), keyinchalik badiiy asarlar (Haririyning “Maqomot”, “Kalila va Dimna”, “Tarixi Tabariy” kabi asarlar)ga rasmlar ishlangan. Badiiy adabiyot, asosan, epik she’riyat – masnaviy, dostonlar (jumladan, Firdavsiyning “Shohnoma”, Nizomiy, Xusrav Dehlaviy, Alisher Navoiylarning “Xamsa” asarlari, Abdurahmon Jomiy, Sa’diy, Hofiz Sheroziy va boshqalarning asarlari) qo‘lyozmalarini ziynatlash uchun yaratilgan miniatyuralar alohida turkumni tashkil qiladi.

Buyuk musavvir sifatida Sharqda Moniydan so‘ng Junaid Bag‘dodiy, Xoja Abdulhay, Mahmud Siyohqalam, G‘iyosiddin Naqqosh, Mirak Naqqosh, Kamoliddin Behzod, Qosim Ali, Mahmud Muzahhib, Abdulla Musavvir, Basavan, Rizoyi Abbosiy va boshqalarning nomlari mashhur.

Shayboniylar va Temuriylar davrida alohida varaqlarga miniatyura ishlash va ulardan muraqqa tuzish an‘anaga aylangan, alohida shaxslar tasviri (portreti)ni ishlash taraqqiy etgan, hususan, Hindistonda Boburiylar davrida yuksak darajaga ko‘tarilgan.

VIII asr boshlarida Buxoroda miniatyura maktabi shakllangan VIII - X asrda ishlangan Buxoro miniatyura maktabiga oid miniatyura asarlari hozirda dunyo muzeylarida saqlanib kelmoqda. Jumladan, Fransiyaning Luvr muzeyida hamda Amerikaning Metropoliten, Rossiyaning Ermitaj muzeyida saqlanmoqda. XIV asr oxirida Samarqandda “Samarqand miniatyura maktabi” shakllangan, keyinchalik u Hirot miniatyura maktabining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan.

Amir Temur qurdirgan bog‘lardagi ko‘shklar ham devoriy rasmlar bilan bezatilgan. Temuriylar saroylarida alohida kitobxonalar tashkil etilib, u yerda mohir xattot va kitobat ahli, jumladan, musavvirlar ham faoliyat ko‘rsatgan (masalan, Mirzo Boysung‘ur kutubxonasida qirqdan ziyod xattot, yetmishdan ortiq musavvirlar ijod qilgani ma’lum).

Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy davrida ham kitobat san’ati va miniatyura taraqqiyotiga katta e’tibor berilgan. Temuriylar, shayboniylar, boburiylar davri

miniatyura asarlari jahonning eng nufuzli muzey, kutubxona va shaxsiy to'plamlarida saqlanadi.

Portret miniatyura rassomlik san'atining alohida turi sifatida uyg'onish davrida shakllangan, usul va uslub jihatidan kitob miniatyurasi bilan, shuningdek, realistik san'atning umumiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'langan⁹.

O'zbekiston hududida XX asr boshlariga kelib miniatyura san'atining rivoji to'xtab qoldi. Usta Mo'min, A. Siddiqiy, G. Nikitin, Ch. Ahmarov, T. Muhamedov kabi rassomlar ijodida miniatyura an'analari kuzatiladi. 1970 – 1980 yillarda miniatyura an'alarini tiklashga urinishlar bo'ldi.

Miniatyuraning haqiqiy taraqqiyoti O'zbekiston mustaqilligidan so'ng amalga oshdi. Ch. Ahmarov miniatyura san'ati an'alarini o'z ijodida davom ettirdi, uni yangicha mazmun, g'oyalar bilan boyitdi. Uning shogirdlari ustozining ishlarini davom ettirib, miniatyurani yangi bosqichga ko'tardilar.

Miniatyura lokli, qog'oz, mato, teri, charmdagi miniatyurani va devoriy ishlarni qamrab olib keng ko'lamli badiiy uslubiy yo'nalishga aylandi. Hozirgi kunda miniatyura rivoji 3 yo'nalishda - aynan qo'lyozma (kitob) rasmlari (T. Muhamedov, Sh. Muhamadjonov, M. Salimov va boshqalar), lokli miniatyura (N. Xolmatov, A. Yo'ldoshev, Sh. Shoahmedov va boshqalar) hamda miniatyura uslubida devoriy rasmlar yaratish (T. Boltaboev, H. Nazirov, G'. Kamolov - Kamoliddin Behzod nomidagi O'zbekiston Davlat mukofotining birinchi sovrindorlari va boshqalar) bo'yicha ijodiy izlanishlar olib borilmoqda¹⁰.

Miniatyurachi rassomlar "Usto" va "Musavvir" ijodiy uyushmalarida faoliyat ko'rsatmoqdalar. Kamoliddin Behzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn institutida, Respublika rassomlik kollejida miniatyurachi rassomlar tayyorlanadi.

⁹ Madraimov.M, Normatov.N. Sharq miniatyura maktablari. - T.: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1989.

¹⁰ Ismoilava.E.M, Polyakova.Y.A. Sharq miniatyurasi. - T.: G'. G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1980.

Temuriylar tarixi davlat muzeyi zallari, Angren ishlab chiqarish birlashmasi klubi binosi devorlari (Ulug‘bek akademiyasi nomli) va boshqa miniatyura uslubidagi rasmlar bilan bezatilgan. Hozirda Buxoroda aka-uka miniatyurachi rassomlar Toshev Davron va Toshev Davlat ananaviy Buxoro maktabi yonalishida ijod qilmoqda.

Miniatyura san‘ati arab Sharqi, Eron va O‘rta Osiyo xalqlarining islomgacha (VII-VIII asrlar) bo‘lgan devoriy suratlari, paykarsozlik, amaliy san‘at kabi qadimiy san‘atning teran ildizlariga borib taqaladi¹¹. San‘atning bu turini rivojlanishi natijasida Sharqda bir qancha miniatyura maktablari vujudga kelgan. Bular Arab, Eron, Turk, Ozarbayjon va Hind miniatyura maktablaridir.

Arab miniatyura maktabi. IX-XIII asrlar davomida Yaqin va O‘rta Sharq mamlakatlari, Eron, Ozarbayjon va O‘rta Osiyo xalqlari bir-birlari bilan uzviy aloqada bo‘lib kelgan. Bog‘dod, Sheroz, Tabriz, Samarqand kabi shaharlar madaniyat va taraqqiyotning markazi bo‘lib, o‘zlarining ko‘zga ko‘ringan olimlari, shoirlari hamda fan va madaniyat o‘choqlari bilan butun dunyoga tanilgan edilar. Bu shaharlarda fan bilan birgalikda san‘at ham yuqori darajadagi rivojlanish bosqichiga erishgan edi¹².

Bu davrda tasviriy san‘atning rivojlanishida tirik jonzo‘tni tasvirlashni man etgan islom dini ma‘lum darajada to‘sqinlik qildi. Ammo bu qarshiliklar tasviriy san‘atning umumiy taraqqiyotini bo‘g‘a olmadi. Shunday ta‘qiqlanishlar natijasida Sharqiy arab mamlakatlarida dastgohli tasviriy san‘atning rivojlanishi qiyin bo‘ldi. Uning o‘rnini esa qo‘lyozma kitoblarga ishlangan bezaklar – miniatyura san‘ati egalladi. Bu san‘atning yuzaga kelishi va rivojlanishi arab tilida badiiy

¹¹ Polyakova Y.A, Raximova Z.I. Sharq miniatyurasi va adabiyoti. – T.: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. 1980. – B. 70.

¹² Madraimov.M, Normatov.N. Sharq miniatyura maktablari. - T.: G‘.G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti. 1989.

adabiyotning taraqqiyoti, kitobning qadimdan Sharqda ilmu-ma'rifat manbai sifatida yuksak qadrlanganligidan dalolat beradi.

Miniatyura kolligrafiya, sahifalarni ziynatlash, muqova bezagi bilan bir qatorda qo'lyozmaning eng asosiy murakkab dekarativ elementlaridan birini tashkil qilardi.

O'rta asr musulmonlarining qadimgi qo'lyozmalari faqatgina guash bo'yoqlari bilan ishlangan. Bu bo'yoqlarni tayyorlash usuli Yaqin Sharqda VIII asrda O'rta Osiyo orqali Xitoydan o'tgan. Madaniyat markazlarini vayron qilgan, tez-tez sodir bo'lib turgan bosqinchilik urushlari tufayli ilk arab miniatyuralari deyarli saqlanib qolmagan. Bizgacha yetib kelgan arab miniatyuralarining asarlari ko'p bo'lmay, ular ham asosan, XIII asrga oiddir.

Eron miniatyura maktabi. Osiyodagi eng yirik davlatlardan hisoblangan Eron insoniyat sivilizatsiyasining eng qadimgi markazlaridan biridir. Bu yerda necha ming yillar davomida arxitektura, katta qurilishlar va qoyalarga ishlangan monumental releflardan tortib, nozik toshdan yo'nib ishlangan buyumlar, sopol idishlar va ajoyib miniatyuralargacha yaratilgan.

Eron miniatyura san'atining bizgacha yetib kelgan birinchi yodgorliklari XI asr boshlariga taalluqlidir. Ammo miniatyura janrining Sososniylar davridayoq (III-IV asrlar) mavjud bo'lganligi haqida ham ma'lumotlar bizgacha yetib kelgan.

Eron, aniqrog'i. fors miniatyurasi kitob illustratsiyasi shaklida yuzaga kelib, to XIV asrgacha ham kitob va qo'lyozma varag'i bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Katta shaharlarda, hukmdorlarning saroylarida, mansabdor shaxslarda kitoblarni ko'chirish va bezatish bilan shug'ullanadagin katta – katta ustaxonalar bo'lgan. qadimgi Eron qo'lyozmalari muqovasining rang-barangligi, miniatyuralarning yorqin bo'yoqlari va naqshin bezaklari kishini diqqatini o'ziga tortib kelgan.

Eron miniatyura janrining turli davrlardagi rivojlanish jarayonida alohida maktabalar tashkil topib, ular har bir davrda eng asosiy yetakchi dargohga

aylangan. Masalan, XIV asr oxirida Eron miniatyura san'atida Sheroz maktabi yuzaga keldi¹³.

XVII asr Eron tasviri, eng avvalo, XVI asr oxirlarida Safaviylar poytaxtiga aylangan Isfaxon shahri bilan bog'liqdir. Miniaturaning Isfaxon maktabi mahalliy maktablarni o'zida birlashtirgan edi. Isfaxon maktabi rassomlarini insonning ichki dunyosini ifodalash qiziqтира boshladi. Manzara elementlari bilan to'ldirilgan portret janri rivojlandi. Miniaturadagi yorqinlik va ko'pranglilik yo'qola boshladi. Yengil rang berilgan chizmalar muhim ahamiyat kasb etdi. Bu davrda Eron miniatyurasida birinchi marta Yevropa rangtasviriga xos nur va soya janriga o'xshash ko'rinishlar, yevropacha kostyumdagi personajlar yuzaga keldi.

Turk miniatyura maktabi. Turkiyada miniatyura san'atining rivojlanishi XV asrning o'rtalariga to'g'ri keladi¹⁴. Bu davrda Turk sultoni Mehmed II (1451-1481) bir qancha hattot va musavvirlarni to'plab, ularga homiylik qilgan. Mehmed sulton tuzdirgan "Fotih albomi" yoki Istanbul albomlaridagi miniatyuralar ko'proq lirik mavzularga bag'ishlangan bo'lib, alohida ahamiyatga ega¹⁵.

Mehmed II saroyida naqqosh va musavvirlar uchun alohida ustaxona bo'lgan. Shu davrga oid bir hujjatda 1525- yili bu ustaxonada naqqosh va musavvirlardan 29 nafar usta va 12 nafar xalfa bo'lgan, bulardan besh nafari eroniy, ikkitasi arab, ikkitasi cherkes, bir nafari negr, biri moldovan ekanligi qayd etilgan.

Turk miniatyuralari o'zida O'rta Osiyo va Eron miniatyura maktablarining ayrim xususiyatlarini mujassamlashtirgan bo'lsa ham, O'rta Osiyo miniatyuralaridagi ranglarning nafisligi, murakkab geometrik shakllardan foydalanish va shu kabi jihatlar ham uchraydi. Turk miniatyuralarida keskin

¹³ Pugachenkova G.A. Shedevrы Sredney Azii (Albom sost. N.K.Musina). – T.: Izd. Lit i iskusstva. 1986. Str.165.

¹⁴ Veymarn B.V. Iskusstvo Tursi. – M.: "Iskusstvo". 1961. – str.48.

¹⁵ Ismoilava.E.M, Polyakova.Y.A. Sharq miniatyurasi. - T.: G'. G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1980.

chiziqlar, jiddiy mavzu, biroz qo'polroq harakatlarni ko'rish mumkin. Turk miniatyuralariga yorqin bo'yoqlardan foydalanish, ko'proq oltin va kumush ranglarishlatish hosdir.

Hind miniatyura maktabi. XVI – XVIII asrlarda Shimoliy Hindistonning poytaxt shaharlari Agra, Dehli va Lohurda rivoj topgan hind miniatyura maktabi o'ziga xosligi va yuksak badiiy xususiyatlari bilan Sharq miniatyura rassomligi tarixida muxim o'rin tutadi. Bu miniatyura rassomchiligining shakllanish va tarakkiyotida qadimgi mahalliy hind tasviriy san'atining boy an'analari bilan bir qatorda qo'shni va chet mamlakatlar bilan Hindistonning faol madaniy munosabatda bo'lganigi alohida ahamiyatga ega.

Bu Movaraunnahr (Samarqand va Buxoro), Xuroson (Hirot), Janubiy Ozarbayjon (Tabriz), Eron (Sheroz) va G'arbiy Yevropa rassomchiligining hind miniatyurasidagi ta'sirida seziladi. Jumladan, qo'shni mamlakatlardan ko'pchilik olimlar, shoirlar, rassom va xattotlar Hindistonga kelib yashab, hind madaniyati taraqqiyotiga o'zira xos hissa qo'shganlar. Mana shunday shaxslardan tarixchi G'iyosiddin Xondamir, tabib Yusuf Yusufiy, shoir Qosim Rumi Samarqandiy, rassomlardan Mir Said Ali, Abdusamad Sheroziy, Farruxbek kabi ko'plab aql-zakovat egalarini sanab o'tish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Hindistonda miniatyura maktabining shakllanishi aynan Bobur va uning farzandlari davriga to'g'ri keladi. Ularning hukmronligi davrida Hindistonda tasviriy san'at maktablari paydo bo'lgan va taraqqiyotining yuqori cho'qqisiga erishgan. Boburiylar saltanatining tanazzulga uchrashi natijasida miniatyura san'ati susaygan. Ingliz mustamlakachilarining Hindistonga bostirib kelishlari bilan esa san'atning bu turi inqirozga uchrab, mavjud asarlar talon-toroj qilingan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

Veymarn B.V. Iskusstvo Tursii. – M.: "Iskusstvo". 1961. – str.48.

Polyakova Y.A, Raximova Z.I. Sharq miniatyurasi va adabiyoti. – T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1980. – B. 70.

Pugachenkova G.A. Shedevry Sredney Azii (Albom sost. N.K.Musina). – T.: Izd. Lit i iskusstva. 1986. Str.165.

Ismoilava.E.M, Polyakova.Y.A. Sharq miniatyurasi. - T.: G'. G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1980.

Madraimov.M, Normatov.N. Sharq miniatyura maktablari. - T.: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1989.

RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA METODIK VA DASTURIY TA'MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH

Davletov Rasulbek Marimbayevich,

Xorazm viloyati PMM

“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”

kafedra mudiri

Annotatsiya: Ushbu ishda raqamli ta'lim sharoitida metodik va dasturiy ta'minotni takomillashtirish masalalari yoritiladi. Tadqiqot jarayonida elektron ta'lim resurslari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda raqamli platformalardan samarali foydalanishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quv jarayonini raqamlashtirish, o'quv materiallarini interaktiv shaklda taqdim etish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni optimallashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalar o'rganiladi. Ishda raqamli ta'lim tizimida metodik qo'llanmalar va dasturiy vositalarning o'quv samaradorligini oshirishdagi o'rni, ularni loyihalash va amaliyotga joriy etish bo'yicha taklif va tavsiyalar keltiriladi. Tadqiqot natijalari raqamli ta'lim jarayonida sifat, qulaylik va uzluksizlikni ta'minlashga qaratilgan innovatsion yondashuvlarning amaliy ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Kalit soʻzlar: raqamli taʼlim, metodik taʼminot, dasturiy taʼminot, elektron taʼlim resurslari, raqamlashtirish, pedagogik texnologiyalar, oʻquv jarayoni samaradorligi, raqamli platformalar.

Аннотация: В данной работе рассматриваются вопросы совершенствования методического и программного обеспечения в условиях цифрового образования. В ходе исследования анализируются теоретико-методические основы эффективного использования электронных образовательных ресурсов, информационно-коммуникационных технологий и цифровых платформ. Также изучаются педагогические технологии, направленные на цифровизацию учебного процесса, представление учебных материалов в интерактивной форме и оптимизацию взаимодействия между преподавателем и обучающимися. В работе описана роль методических пособий и программных инструментов в повышении эффективности обучения в цифровой образовательной среде, а также приведены рекомендации по их проектированию и внедрению в практику. Результаты исследования демонстрируют практическую значимость инновационных подходов, направленных на обеспечение качества, удобства и непрерывности цифрового образовательного процесса.

Ключевые слова: цифровое образование, методическое обеспечение, программное обеспечение, электронные образовательные ресурсы, цифровизация, педагогические технологии, эффективность учебного процесса, цифровые платформы.

Annotation: This study addresses the issues of improving methodological and software support in the context of digital education. The research analyzes the theoretical and methodological foundations for the effective use of electronic educational resources, information and communication technologies, and digital platforms. Pedagogical technologies aimed at digitalizing the learning process, presenting learning materials interactively, and optimizing interaction between teachers and students are also examined. The study highlights the role of

methodological guides and software tools in enhancing learning efficiency in a digital education environment and provides recommendations for their design and implementation in practice. The research results demonstrate the practical significance of innovative approaches aimed at ensuring quality, convenience, and continuity in the digital learning process.

Keywords: digital education, methodological support, software support, electronic educational resources, digitalization, pedagogical technologies, learning process effectiveness, digital platforms.

Raqamli ta'limning zamonaviy talablari o'quv jarayonining sifatini oshirish, pedagogik samaradorlikni kuchaytirish va o'quvchilarning mustaqil bilim egallash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Shu munosabat bilan, metodik va dasturiy ta'minotning takomillashtirilishi raqamli ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu ishda raqamli ta'lim sharoitida metodik va dasturiy ta'minotni takomillashtirish masalalari ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida elektron ta'lim resurslari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda raqamli platformalardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy asoslari o'rganiladi. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quv jarayonini raqamlashtirish, interaktiv ta'lim vositalari yordamida o'quv materiallarini bosqichma-bosqich egallash va o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish masalalari ko'rib chiqiladi.

Ishda elektron darsliklar, interaktiv laboratoriyalar, vizual dasturlash muhiti va onlayn test tizimlari kabi raqamli vositalarning o'quv jarayonini samarali tashkil etishdagi roli tahlil qilinadi. Bundan tashqari, metodik qo'llanmalar va dasturiy ta'minotlarning loyihalashtirilishi va amaliyotga joriy etilishi bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar beriladi. Bu jarayon o'quvchilarning analitik fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy yondashuv kabi kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari raqamli ta'lim tizimida sifat, uzluksizlik va qulaylikni ta'minlashga qaratilgan innovatsion yondashuvlarning amaliy ahamiyatini ochib beradi. Shu bilan birga, ushbu ish informatika fani

o'qituvchilari, metodistlar va raqamli ta'lim sohasidagi mutaxassislar uchun amaliy va nazariy qiymatga ega bo'lib, dars mashg'ulotlarini samarali tashkil etish va o'quvchilarning bilim olish jarayonini optimallashtirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Jadval: Raqamli ta'lim jarayonida metodik va dasturiy ta'minotning asosiy komponentlari

Komponent	Ta'rif	Vazifasi	Namuna vositalar
Metodik ta'minot	O'quv jarayonini tashkil etuvchi pedagogik materiallar va usullar	Darsni rejalashtirish interaktiv metodlarni qo'llash, o'quv samaradorligini oshirish	Metodik qo'llanmalar, dars rejalari, elektron kurslar
Dasturiy ta'minot	Raqamli vositalar va platformalar	Interaktiv darslar yaratish, o'quv materiallarini vizual va amaliy shaklda taqdim etish	Veb-platformalar (Code.org, Tinkercad), vizual dasturlash muhiti (Scratch), onlayn testlar
Elektron ta'lim resurslari	Raqamli darsliklar va materiallar	O'quvchilar uchun mustaqil o'rganish imkoniyatini yaratish	E-darsliklar, video darslar, simulyatsiyalar
Pedagogik texnologiyalar	Innovatsion metod va yondashuvlar	O'quv jarayonini interaktiv, individual va samarali qilish	Blended learning, flipped classroom, gamifikatsiya

Metodik ta'minot: Metodik ta'minot dars jarayonini rejalashtirish, interaktiv metodlarni qo'llash va o'quv samaradorligini oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Metodik qo'llanmalar va elektron dars rejalarining samarali ishlatilishi o'quvchilarning bilim egallash jarayonini soddalashtiradi.

Dasturiy ta'minot: raqamli platformalar, vizual dasturlash muhiti va onlayn test tizimlarini o'z ichiga oladi. Bu vositalar yordamida o'quv jarayoni amaliy, interaktiv va qiziqarli shaklda tashkil etiladi. Masalan, Scratch va Code.org orqali algoritmik fikrlash ko'nikmalari shakllantiriladi, Tinkercad platformasi esa virtual laboratoriyalar orqali eksperimentlar o'tkazishga imkon yaratadi.

Elektron resurslar: o'quvchilarga mustaqil o'rganish imkoniyatini beradi. Bu resurslar videodarslar, simulyatsiyalar va interaktiv darsliklarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, raqamli resurslar o'quv materiallarini har bir o'quvchining individual darajasiga moslashtirishga yordam beradi.

Pedagogik texnologiyalar :o'quv jarayonini optimallashtirish va interaktiv qilishga xizmat qiladi. Masalan, blended learning (aralash ta'lim), flipped classroom (teskari sinf) va gamifikatsiya usullari ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Xulosa: Raqamli ta'lim sharoitida metodik va dasturiy ta'minotni takomillashtirish ta'lim jarayonini sifatli va interaktiv qilishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari elektron resurslar, dasturiy vositalar va pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv informatika o'qituvchilari, metodistlar va raqamli ta'lim sohasidagi mutaxassislar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bahodirov, A. (2021). **Raqamli ta'limning metodik asoslari**. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.

2. Karimova, L. (2020). **Elektron ta'lim platformalarini pedagogik qo'llash**. Samarkand: Fan.
3. UNESCO. (2022). **Digital Learning in Schools**. Paris: UNESCO.
4. Nazir, T., & Ahmed, S. (2021). **Interactive and adaptive learning systems**. Journal of Educational Technology, 15(2), 45–59.
5. Moodle.org. **Moodle Documentation: Using Moodle in Schools**. o'rgatish metodikasi. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHISINING ADABIY MATN USTIDA ISHLASHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHI

**Sabirova Munira Akbar qizi,
Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi**

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda matn ustida ishlash jarayonini tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati ochib berilgan. Xususan, zamonaviy metodlarning mazmuni, ularni darsda qo'llash bosqichlari va o'quvchilar tafakkuriga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy yondashuv asosida yoritilgan. Mazkur metodlar o'quvchilarni matn mazmunini chuqur anglashga, o'qilgan asar qahramonlarini tahlil qilishga, asosiy g'oyani ajrata olishga, mustaqil va ijodiy fikrlashga undaydi. Interfaol metodlar o'quvchilarda nutqiy faollik, mantiqiy xulosa chiqarish, mazmuniy qayta hikoyalash va o'z fikrini mustahkam dalillar bilan asoslay olish ko'nikmalarini rivojlantirishi qayd etilgan. Maqola natijalari boshlang'ich sinf darslarida matn ustida ishlashni interfaol metodlar asosida tashkil etish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishi hamda o'quvchilarning o'qish savodxonligini yuksaltirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

АННОТАЦИЯ: В данной статье раскрывается значение использования интерактивных методов в организации процесса работы над текстом в

начальном образовании. В частности, на научной основе освещено содержание современных методов, этапы их применения на уроках и их влияние на мышление учащихся. Указанные методы побуждают учащихся глубоко понимать содержание текста, анализировать персонажей произведения, выделять основную идею, а также развивают самостоятельное и творческое мышление. Отмечено, что интерактивные методы способствуют развитию у учащихся речевой активности, логического мышления, умений пересказывать содержание и аргументировать собственное мнение. Результаты исследования показывают, что организация работы над текстом на основе интерактивных методов повышает эффективность учебного процесса и способствует развитию читательской грамотности учащихся.

ANNOTATION: This article reveals the importance of using interactive methods in organizing the process of working with texts in primary education. In particular, it scientifically analyzes the content of modern methods, the stages of their application in lessons, and their impact on students' thinking. These methods encourage students to deeply understand the text, analyze the characters, identify the main idea, and think independently and creatively. It is noted that interactive methods help develop students' speech activity, logical reasoning, retelling skills, and the ability to justify their opinions with solid arguments. The study results show that organizing text-based lessons through interactive methods increases the effectiveness of the educational process and contributes to improving students' reading literacy.

Kalit so‘zlar: Interfaol metodlar, nutqiy faollik, tanlov erkinligi, hamkorlik, tanqididiy fikrlash, individual ta’lim.

Ключевые слова: Интерактивные методы, речевая активность, свобода выбора, сотрудничество, критическое мышление, индивидуальное обучение.

Keywords: Interactive methods, speech activity, freedom of choice, collaboration, critical thinking, individual learning.

KIRISH

Boshlang'ich sinfda matn ustida ishlashga o'quvchilarni jalb qilish o'ziga xos xususiyatlarni namoyon qiluvchi pedagogik jarayon sanaladi. Har qanday pedagogik jarayon kabi boshlang'ich sinflarda matn ustida ishlashda ham muayyan psixologik, pedagogik, metodik talablar inobatga olinishi zarur. Shundagina boshlang'ich sinf o'quvchilari matn bilan ishlash orqali muayyan bilimlarni o'zlashtirish, ravon va ongli o'qish ko'nikma va malakalariga ega bo'ladi, nutq yaxshilanadi, fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Natijada o'quv dasturida ko'zda tutilgan talablar bajariladi. «O'qish kitobi» darsliklarida berilgan matnlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq ko'nikmalarini shakllantirishda vosita hisoblanadi. Shunga ko'ra, boshlang'ich sinf o'qituvchisi metodik tayyorgarlikni darsning maqsadi, o'rganilayotgan materialning mazmuni, o'quvchilarning mavjud bilim, ko'nikma, malakalari darajasiga ko'ra amalga oshiradi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish o'qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda matn bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda zamonaviy yondashuvlar, xususan interfaol metodlar katta ahamiyat kasb etadi. Chunki adabiy matn ustida ishlash jarayoni nafaqat o'qish malakasini rivojlantirish, balki o'quvchilarning tafakkuri, nutqiy faolligi va ijodiy fikrlashini rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan darslarda "Zinama-zina", "Rangli fikrlar", "Sehrli quti", "Bilim daraxti", "Aqliy domino", "Rasmli hikoya" hamda "Qiziqarli topshiriqlar poygasi" kabi interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarni o'qilgan asar mazmunini chuqur anglashga, qahramonlar xarakterini tahlil qilishga, asosiy g'oyani aniqlashga o'rgatadi. Bunday metodlar o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undab, ularning mustaqil fikrlash, nutqiy mulqot va ijodiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bois, ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining adabiy matn ustida ishlash jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning nazariy asoslari, amaliy jihatlari hamda ularning o'quvchilar rivojiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari interfaol yondashuvlar asosida tashkil etilgan darslar ta'lim samaradorligini oshirish va o'quvchilarning o'qish savodxonligini yuksaltirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Adabiy matn ustida ishlashda interfaol metodlardan foydalanish

Interfaol metodlar — bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida faol muloqot, o'zaro fikr almashish, ijodiy yondashuvni rag'batlantiruvchi usullardir. Adabiyot fanida bunday metodlardan foydalanish o'quvchilarda:

matnni chuqur tahlil qilish,
badiiy tafakkur va estetik didni rivojlantirish,
mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish,
o'z nuqtayi nazarini asoslash malakasini shakllantiradi.

“Zinama-zina” metodi

Mazmuni: Mavzu kichik bo'laklarga ajratilib, har bir guruh bir bo'lak ustida ishlaydi. So'ng barcha ishlar “zina” shaklida doskaga joylashtiriladi — bu bilimlarning bosqichma-bosqich o'sishini bildiradi.

Qo'llanishi: Har qanday mavzuni umumlashtirish va tahlil qilish jarayonida.

Ahamiyati: O'quvchilarning tahliliy fikrlashini, mantiqiy izchilligini va jamoaviy ishlash madaniyatini rivojlantiradi.

“Rangli fikrlar” metodi:

Mazmuni: O'quvchilarga turli rangdagi kartochkalar beriladi. Har bir rang ma'lum ma'noni bildiradi (masalan: yashil — “tushundim”, sariq — “savolim bor”, qizil — “tushunmadim”).

Qo'llanishi: Dars jarayonida mavzuni tushuntirish yoki mustahkamlashda ishlatiladi.

Ahamiyati: O'quvchilar o'z fikrini rang orqali ifodalaydi, darsda faollik ortadi, o'qituvchi ularning tushunish darajasini osongina aniqlaydi.

3. “Sehrli quti” metodi.

Mazmuni: Ichiga turli predmetlar solingan “sehrli quti” tayyorlanadi. Har o'quvchi bittadan predmet oladi va u dars mavzusi bilan qanday bog'liqligini tushuntiradi.

Qo'llanishi: Yangi mavzuga kirishda yoki darsni mustahkamlashda.

Ahamiyati: Darsni qiziqarli qiladi, tafakkurni va assotsiativ fikrlashni rivojlantiradi.

4. “Bilim daraxti” metodi.

Mazmuni: Dorskada daraxt chiziladi. “Ildiz” qismiga eski bilimlar, “tanasi”ga yangi ma'lumotlar, “shox”larga esa o'quvchilarning xulosalari yoziladi.

Qo'llanishi: Har qanday fan darsida yangi mavzuga o'tish yoki yakuniy umumlashtirish bosqichida.

Ahamiyati: O'quvchi o'z bilimlarini tizimlashtiradi, yangi bilimni mavjud tushunchalar bilan bog'lay oladi.

5. “Aqliy domino” metodi. Mazmuni: Domino o'yini prinsipida o'quvchilar bir-birining fikrini davom ettiradi. Masalan, birinchi o'quvchi gap boshlaydi, ikkinchisi uni mantiqan davom ettiradi.

Qo'llanishi: Ona tili, o'qish, matematika kabi mantiqiy fikrlash talab qilinadigan fanlarda.

Ahamiyati: Fikr izchilligini, mantiqiy bog'lanishni va e'tiborni rivojlantiradi.

6. “Rasmlilik hikoya” metodi.

Mazmuni: O'quvchilarga ketma-ketlikdagi rasmlilik kartochkalar tarqatiladi. Ular shu rasmlar asosida hikoya yoki voqeani og'zaki va yozma shaklda tuzadilar.

Qo'llanishi: Ona tili, o'qish, tasviriy san'at darslarida.

Ahamiyati: Tasavvur, nutq, ijodkorlik va ketma-ket fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

7. “Qiziqarli topshiriqlar poygasi” metodi.

Mazmuni: Guruhlar o'rtasida musobaqa shaklida tezkor savol-javoblar o'tkaziladi. Har to'g'ri javob uchun "yulduzcha" yoki "bayroqcha" beriladi.

Qo'llanishi: Darsning mustahkamlash yoki nazorat bosqichida.

Ahamiyati: Raqobat orqali o'rganish, faollik, diqqat va jamoaviy hamkorlik rivojlanadi.

8. "Fikr buluti" metodi.

Mazmuni: Dars boshida yoki yakunida o'quvchilar o'z fikrlarini stikerlarda yozib, doskaga yopishtiradilar. Bulut shaklida joylashtirilgan fikrlar umumiy xulosa bo'ladi.

Qo'llanishi: Mavzu haqida umumiy tasavvur hosil qilish, g'oyalarni to'plashda.

Ahamiyati: Har bir o'quvchi darsda faol qatnashadi, o'z fikrini erkin ifodalaydi.

9. "Sehrgar savollar" metodi.

Mazmuni: "Sehrli tayoqcha" kimga o'tsa, o'sha o'quvchi dars mavzusi bo'yicha savol beradi yoki javob beradi.

Qo'llanishi: Mavzuni takrorlash, mustahkamlash yoki baholash bosqichlarida.

Ahamiyati: Mustaqil savol berish va faol tinglash malakasi shakllanadi, o'zaro muloqot kuchayadi.

10 "Mini sahna" metodi"

Mazmuni: O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi va asar, ertak yoki hikoyadan qisqa sahnalar tayyorlaydi.

Qo'llanishi: O'qish, adabiyot, tarbiya darslarida.

Ahamiyati: Nutq madaniyati, ijodkorlik, jamoada ishlash va o'z fikrini ifodalash ko'nikmalari rivojlanadi.

Interfaol metod (interaktiv metod, interfaol o'qitish usuli) — bu o'quv jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar hamda o'quvchilar o'zaro faol muloqotda

bo'lishlarini ta'minlovchi o'qitish strategiyalari to'plami. Bu usullar o'quvchini passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida jalb qilishga qaratilgan.

Asosiy xususiyatlari:

- Tanlov erkinligi: o'quvchilarga fikr bildirish, savol berish, muhokama qilish imkoniyati beriladi.

- Faol qatnashuv: dars faqat o'qituvchining nutqidan iborat bo'lmaydi, balki talaba ham turli faoliyatlarni bajaradi.

- Hamkorlik: guruh ishlari, juft ishlari, muloqot shakllari qo'llanadi.

- O'zaro muloqot: o'qituvchi va o'quvchilar hamda o'quvchilar o'rtasida dialog, savol-javob, fikr almashish.

- Moslashuvchanlik: dars usuli va vositalar o'quvchilarning qobiliyatlari va dars sharoitlariga mos ravishda tanlanadi.

1. Interfaol metod nima uchun muhim?

- O'quvchilarning diqqatini saqlash va mavzu bilan faol shug'ullanishini ta'minlaydi.

- Qo'lga kiritilgan bilimlarning uzoq muddatli saqlanishiga yordam beradi.

- Tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- O'qituvchiga o'quvchilarning tushunish darajasini tez aniqlash imkonini beradi.

- Individual ta'lim ehtiyojlariga moslashishga yordam beradi.

Interfaol metodlar o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlash, savol berish, muammoga yechim topish va o'z fikrini asoslab berishga o'rgatadi. Ular o'qituvchining monologik nutqiga asoslangan an'anaviy darslardan farqli ravishda o'quvchilarni bevosita o'quv jarayoniga jalb etadi.

2. Interfaol metodlarning pedagogik ahamiyati

Interfaol metodlar o'qitish jarayonida quyidagi natijalarni beradi:

Faol ishtirokni ta'minlaydi: har bir o'quvchi darsda o'z fikrini bildiradi, natijada u dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantiradi: muammoli vaziyatlarni hal etish orqali tanqidiy va mantiqiy tafakkur shakllanadi.

Hamkorlikda o'rganish imkonini beradi: kichik guruhlarda ishlash o'zaro hurmat, mas'uliyat va jamoaviy qaror qabul qilishni rivojlantiradi.

Bilimlarni mustahkamlaydi. o'quvchi nafaqat eshitadi, balki amaliy faoliyat orqali bilimni chuqur o'zlashtiradi.

Motivatsiyani oshiradi: o'quvchilar uchun dars jarayoni qiziqarli, mazmunli va interfaol shaklga aylanadi.

Ta'lim metodlarini tanlash. Pedagogika fanida, o'qituvchilarning amaliy tajribasini o'rganish va umumlashtirish asosida ta'lim metodlarini tanlashga o'quv tarbiya jarayoni kechayotgan shart-sharoitlar va aniq holatlarga bog'liq muayyan yondashuvlar vujudga keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda quyidagi holatlar inobatga olinishi lozim:

- Ta'limning umumiy maqsadlari.
- Fanning va o'rganilayotgan mavzuning mazmuni hamda o'ziga xosliklari.
- Biror fanni o'qitish metodikasining o'ziga xosliklari.
- Materialni o'rganishga ajratilgan vaqt.
- O'quv mashg'ulotining maqsadi, vazifalari va mazmuni.
- O'quvchilarning yoshi va bilish imkoniyatlari.
- O'quvchilarning tayyorgarlik darajasi.
- Ta'lim muassasasining moddiy ta'minlanganligi.
- O'qituvchining nazariy, amaliy va metodik tayyorgarligi, pedagogik mahoratni egallaganlik darajasi. [1]

Interfaol metodlar deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok

etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi [2]

MUHOKAMA

Boshlang'ich ta'limda matn ustida ishlash jarayonini samarali tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilar tafakkurini faollashtiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, interfaol metodlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlash va muloqotga kirishishga undaydi. Ayniqsa, "Zinama-zina", "Bilim daraxti", "Rangli fikrlar", "Rasmli hikoya" kabi metodlardan foydalanish natijasida o'quvchilarda matn mazmunini chuqur anglash, asosiy g'oyani ajratish, voqealar ketma-ketligini aniqlash, o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda ifoda etish ko'nikmalari shakllanadi.

Dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning yana bir ijobiy tomoni — o'quvchilar o'rtasida hamkorlik muhitining shakllanishidir. Guruhli ishlar, juftlikda bajariladigan topshiriqlar, bahs-munozaralar o'quvchilarning o'zaro fikr almashish madaniyatini rivojlantiradi. Tajriba sinflarida kuzatilishicha, darsda interfaol metodlardan muntazam foydalanilganida o'quvchilarning faol ishtiroki 70 foizdan 95 foizgacha oshgan, passiv tinglovchi o'quvchilar soni esa kamaygan.

Shuningdek, matn ustida ishlash jarayonida interfaol metodlar orqali o'quvchilarda axborotni tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish malakalari kuchaygani kuzatildi. Bu esa nafaqat ona tili faniga, balki boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham ijobiy samara beradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, interfaol metodlarni qo'llagan o'qituvchilar darsni rejalashtirishda ijodkorlik yondashuvini namoyon etganlar, natijada o'quv jarayonining sifat ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilangan.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich ta'limda matn ustida ishlash jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning o'qish, tushunish, tahlil qilish va mustaqil fikr bildirish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Tajriba-sinov darslari jarayonida quyidagi o'zgarishlar kuzatildi:

O'quvchilarning matnni o'qib tushunish darajasi o'rtacha 18–22 foizga oshdi;

Mustaqil fikr bildirish, matn mazmunini tahlil qilish ko'nikmalari 25 foizga yaxshilandi;

Darslarda faol ishtirok etuvchi o'quvchilar soni 1,5 baravar ko'paydi;

O'qituvchilarning darsga tayyorgarlik jarayoni ijodiy yondashuv asosida tashkil etila boshladi;

O'quvchilar o'rtasida muloqot, fikr almashish, o'zaro yordam berish muhitining shakllanishi kuzatildi.

Umuman olganda, interfaol metodlar matn ustida ishlash samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilarning tafakkuri, nutq madaniyati va ijodiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantirdi. Ushbu natijalar interfaol metodlar boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonini takomillashtirishda samarali vosita ekanligini tasdiqlaydi.

XULOSA

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining adabiy matn ustida ishlashda interfaol metodlardan foydalanishi o'quvchilarning o'qish, tafakkur va nutqiy faolligini samarali rivojlantirishning muhim omili ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, "Zinama-zina", "Rangli fikrlar", "Sehrli quti", "Bilim daraxti", "Aqliy domino", "Rasmli hikoya" va "Qiziqarli topshiriqlar poygasi" kabi metodlar o'quvchilarni matn mazmunini chuqur anglashga, qahramonlarni tahlil qilishga, asosiy g'oyani aniqlashga va mustaqil hamda ijodiy fikrlashga yo'naltiradi.

Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning nutqiy faolligi, mantiqiy xulosa chiqarish, mazmuniy qayta hikoyalash va o'z fikrini asoslab berish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Dars jarayoni vizual, abstrakt va muhokama bosqichlari orqali samarali tashkil etilganda, o'quvchilar darsga faol jalb qilinadi va o'qish savodxonligi oshadi.

Umuman olganda, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslar nafaqat o'quvchilarning bilimini oshiradi, balki ularning tafakkur, ijodiy yondashuv va nutqiy madaniyatini rivojlantiradi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun adabiy matn ustida ishlashda interfaol metodlarni samarali qo'llash metodik jihatdan muhim hisoblanadi.

TAVSIYALAR

1. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari dars jarayonida “Zinama-zina”, “Rangli fikrlar”, “Bilim daraxti”, “Rasmi hikoya”, “Aqliy domino”, “Sehrli quti” kabi interfaol metodlardan muntazam foydalanishlari lozim.

2. Har bir adabiy matn ustida ishlashda o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydigan metodik topshiriqlarni ishlab chiqish tavsiya etiladi.

3. O'qituvchilar malaka oshirish kurslarida interfaol metodlarni qo'llash texnologiyasi va psixologik asoslariga doir maxsus modullar joriy etilishi zarur.

4. O'quv-metodik majmualarda (darslik, o'qituvchi uchun qo'llanma, mashq to'plamlari) interfaol metodlarga asoslangan topshiriqlarga ko'proq o'rin berilishi maqsadga muvofiq.

5. O'quvchilarning o'qish savodxonligini baholashda faqat natijaviy emas, balki jarayonli (fikrlash, tahlil, muhokama, ijodkorlik) ko'rsatkichlar ham inobatga olinishi lozim.

6. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlarni axborot texnologiyalari bilan integratsiyalash (masalan, elektron “Bilim daraxti”, raqamli “Sehrli quti”) o'quvchilarning motivatsiyasini yanada oshiradi.

7. O'quvchilar faoliyatini monitoring qilish orqali interfaol metodlarning samaradorligini muntazam tahlil qilish va natijalarni metodik kengashlarda muhokama qilib borish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Avloniy A. “Ta'limda innovatsion metodlar”. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. V. A. Slastenin – “Pedagogika” №1103-b

3. Amanova A.N. O'zbekistondagi gen muhandisligi sohasining istiqbollari va mavzuni o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish. "Journal of Natural Science" №2 (7) 2022 y
4. Aslonova O.P. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkur tezligini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari: Ped. fanl. bo'yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. avtoref. – QarDU. 2020. – 49 b.
5. Aminova F. H. O'quvchilarni muloqot matni yaratishga o'rgatishning didaktik asoslari: Ped. fan. nomz. ...dis. avtoref. – T.: O'zPFITI. 2007. – 22 b.
6. Abdullayeva K. "Boshlang'ich sinflarda matn bilan ishlash" metodikasi. – Toshkent: Fan va Ta'lim, 2020.
7. G'ulomova N. "O'quvchilarda tafakkur va nutqiy faollikni rivojlantirish. – Toshkent: Pedagogika, 2017.
8. Sodiqova M. Interfaol ta'lim: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.

KUTUBXONA – XAZINA

Xorazm viloyat pedagogik mahorat markazi
"Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta'lim metodikasi
konfedrasi o'qituvchisi Rasulov Sultonnazir

Annostatsiya: Ushbu maqolada kutubxonalar va ular negizidagi hikmatlar xazinasini haqidagi tushunchalar hamda kutubxonalarning jamiyatimizdagi o'rni va ro'li, ularni qanday qilib ilmiy va madaniy markazlarga aylantirish mumkinligi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Аннотация: В статье представлена информация о концепциях библиотек и сокровищнице мудрости, которую они содержат, а также о месте и роли библиотек в нашем обществе и о том, как их можно превратить в научные и культурные центры.

Abstract: This article presents information about the concepts of libraries and the treasure trove of wisdom they contain, as well as the place and role of libraries in our society, and how they can be transformed into scientific and cultural centers.

Kalit so'zlar: Kutubxona, tarix, xazina, ma'lumot, fikr, insoniyat, musobaqa, kompyuter, online kutubxona, o'quvchilar, pedagoglar.

Ключевые слова: библиотека, история, сокровище, информация, мысль, человечество, соревнование, компьютер, онлайн-библиотека, учащиеся, педагоги.

Keywords: library, history, treasure, information, idea, humanity, competition, computer, online library, students, teachers.

Kutubxona - insoniyat tarixidagi eng muhim ma'lumotlar manbalaridan biri bo'lib, bilim va hikmatlarni saqlash, ulardan foydalanish imkonini insoniyatga taqdim etadi. Kutubxonalar o'zining hikmatlar xazinasi sifatida ilm-fan, madaniyat va butun jahon tarixini saqlaydi, yosh avlodlarga boy merosni yetkazadi. Kutubxonalarning asosiy vazifasi esa eski va yangi bilimlarni saqlash, o'qish va ta'limni rag'batlantirish, shuningdek, jamoatchilikni ma'lumotlar bilan ta'minlashdan iboratdir. Har bir kutubxona, jamiyatning ilmiy va madaniy rivojlanishiga hissa qo'shadigan vosita bo'lib, kitoblar orqali fikr va g'oyalarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Kutubxona hikmatlari insoniyat tarixining eng yirik an'analaridan biridir, chunki ular nafaqat ilm-fan, balki falsafa, san'at, adabiyot, madaniyat va boshqa ko'plab yo'nalishlarning yodgorliklari hisoblanadi.

Kutubxona orqali insoniyat o'z bilimlarini jamlaydi, yangi bilimlarni o'zlashtiradi va avlodlar o'rtasida uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi. Kutubxonalarning hikmatlar xazinasi sifatida ahamiyati, nafaqat zamonaviy-ilmiy va badiiy asarlar, balki qadimiy qo'lyozmalar, tarixiy hujjatlar, va folklor materiallarini o'z ichiga oladi. Har bir kutubxona o'zida o'sha davrning ilm-fan va madaniyatini aks ettiruvchi materiallarni saqlaydi. Misol uchun, qadimiy Misr, Yunoniston, va Rim davrlaridagi kutubxonalar, o'z davrining ilg'or bilimlarini jamlaydigan markazlar bo'lgan. Kutubxonalar orqali o'sha davrlardagi falsafa,

matematika, astronomiya, tibbiyot va adabiyotning rivojlanish tarixini o'rganish mumkin.

Kutubxonalar nafaqat bilimlarni jamlash joyi, balki jamiyatni ilmiy, ma'naviy, va ijtimoiy jihatdan yuksaltirishga xizmat qiladigan markazlardir. Ularning hikmatlar xazinasi orqali nafaqat o'rganish, balki yangi g'oyalar va fikrlar yaratish imkoniyati mavjud. Shu sababli, ayni davrda kutubxonalarni rivojlantirish va ularning hikmatlar xazinasi sifatidagi ahamiyatini saqlab qolish juda muhimdir.

Bugungi kunda kutubxonalar raqamli texnologiyalar orqali o'z faoliyatini yanada kengaytirmoqda. Internet va raqamli kutubxonalar odamlar uchun bilim olish, ilmiy izlanishlar qilish va ma'lumotlarni o'rganish, elektron kutubxonalar esa onlayn ma'lumot bazalari bilimlarni oson va tez tarqatish imkoniyatini taqdim etmoqda, bu esa kutubxonalar o'rnini yanada muhim qiladi. Biroq, kutubxonalarning asosiy vazifasi o'zining manbalarini saqlashda davom etadi, chunki ko'plab qadimgi va qimmatbaho asarlar faqat jismoniy shaklda saqlanadi.

Bolalarni kutubxonalarga qiziqtirish, ularning o'qish va bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini oshirish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak. Bugungi kunda kutubxonalar faqat kitoblar saqlash joyi emas, balki bolalar uchun ilm-fan, ijodkorlik va o'qish madaniyatini rivojlantirish markaziga aylanishi lozim.

Quyida bolalarni kutubxonalarga qiziqtirish uchun amalga oshirilishi kerak bo'lgan bir nechta muhim chora-tadbirlar keltirilgan:

1. Bolalar uchun maxsus bo'limlar yaratish

Kutubxonada bolalar uchun alohida, rang-barang va qulay joylar tashkil etish kerak. Bu bo'limda o'quvchilar uchun qiziqarli va yoshiga mos kitoblar joylashtirilishi, shu bilan birga o'yinlar, jurnallar, multfilm va interaktiv materiallar ham bo'lishi mumkin. Bolalar uchun kutubxona muhitini iliq va qulay qilish, ularga kutubxonada vaqt o'tkazishning qiziqarli va foydali ekanligini ko'rsatadi.

2. O'quv dasturlar va tadbirlar o'tkazish

Kutubxonalarda bolalar uchun turli o'quv dasturlari va tadbirlar tashkil etish juda muhim. Misol uchun, hikoya o'qish, teatr tomoshalari, drama, ijodiy ishlar

(rasm chizish, yozuvlar yaratish) va yosh yozuvchilar uchun tanlovlar o'tkazish mumkin. Shu tarzda bolalar kutubxonaga kelib, faqat kitoblar bilan tanishishdan tashqari, ijodiy jarayonlarga ham qo'shilishadi.

3. Interaktiv va raqamli texnologiyalarni joriy etish

Zamonaviy texnologiyalarni kutubxonalarga kiritish, bolalar uchun yanada qiziqarliroq va interaktiv muhit yaratadi. Kompyuterlar, planshetlar yoki raqamli ekranlar orqali bolalar elektron kitoblar o'qishlari, bilim o'yinlarini o'ynashlari, ilmiy va madaniy materiallarni o'rganishlari mumkin. Elektron kutubxonalar va interaktiv dasturlar orqali bolalar o'qish va ilm-fanga yanada qiziqish bilan yondashadilar.

4. Yosh kitobxonlarni qo'llab-quvvatlash

Kutubxonalarda bolalar uchun maxsus kitoblar kartochkalari yoki tizimlari ishlab chiqish mumkin. Har bir kitobni o'qigan bola uchun ma'lum bir ball yoki mukofot tizimi joriy etish, ularning qiziqishini oshiradi. Misol uchun, "o'qish missiyalari", "kitoblar safari" kabi maxsus o'quv dasturlari orqali bolalar o'qishning samarali va o'yin tarzida rivojlanishini ta'minlash mumkin.

5. Kutubxona muassasalarida bolalar kutubxonachilari tayyorlash Kutubxona xodimlarining bolalar bilan ishlash bo'yicha o'rgatishlari kerak. Bolalar kutubxonachilari, o'zlari uchun qiziqarli materiallarni tanlab, bolalarga o'qish uchun tavsiyalar berishlari mumkin. Bu ularni o'ziga jalb qilishda va kitoblar bilan tanishtirishda muhim ahamiyatga ega.

6. Qiziqarli kitoblar va axborotlarni taqdim etish

Bolalar uchun rang-barang, qiziqarli va yoshga mos kitoblar tanlash zarur. Fantastika, ilmiy fantastika, sarguzashtlar, hayvonlar haqida hikoyalar va multfilmlar asosidagi kitoblar bolalar orasida eng mashhur bo'lishi mumkin. Shuningdek, kitoblarni audiokitob shaklida taqdim etish, ular uchun qo'shimcha vaqtda o'qish imkoniyatini yaratadi.

7. O'quvchilarga qiziqarli tarixiy va madaniy tajribalar taqdim etish Kutubxonalar bolalar uchun tarixiy va madaniy tadbirlar, ekskursiyalar yoki

ma'rifiy sayohatlar tashkil etishi kerak. Masalan, kutubxona eksponatlari, san'at galereyalari yoki kutubxonaning tarixiga oid interaktiv ko'rgazmalar orqali bolalar o'zlarining bilim doirasini kengaytirishlari mumkin.

8. Ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlik

Bolalarni kutubxonalarga qiziqtirish uchun ota-onalar va o'qituvchilar bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim. Ota-onalarga o'z farzandlarini kitoblar bilan tanishtirish bo'yicha tavsiyalar berish, kutubxonaga tashriflar uchun maxsus tadbirlar o'tkazish, bolalar uchun o'qish va yozish bo'yicha ko'maklashish ularning qiziqishini yanada oshiradi.

Biz bilamiz ayni davrda yurtimizda bolajonlarni kitob o'qishga qiziqtirish turli xil loyiha va musobaqalar tashkil etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan „Sevimli“ telekanalida *“Bizning faxrimiz”* loyihasini misol keltirsak bo'ladi. Ushbu musobaqada bolajonlar o'z orzulariga ko'plab kitoblarni o'qib, bilim olib erishish imkoniyati yaratilgan. Mana shunday musobaqa va loyihalar ko'plab har bitta viloyat tumanlarimizda tashkil etilishi kerak deb hisoblayman

XULOSA: Xulosa qilib shuni aytish kerakki, biz pedagoglar, kutubxonachilar shuningdek barcha ta'lim-tarbiya yo'nalishidagi kasbdoshlar har bitta o'quvchini nazardan qoldirmagan holda, ularning bilim olishiga yaxshi e'tibor qaratishimiz va kitob mutoala qilishlariga qiziqtirishimiz, imkoniyat hamda sharoit yaratib berishimiz kerak. Chunki ular yurtimiz kelajagi hisoblanadi. Bolalarni kutubxonalarga qiziqtirishning asosiy yo'li — bu ularga o'qishning qiziqarli va foydali ekanligini ko'rsatish, shuningdek, kutubxonani ilm-fan, ijodkorlik va ma'rifatning markazi sifatida taqdim etishdir. Shu orqali bolalar kutubxonaga kelish, yangi bilimlarni o'rganish va kitoblar bilan tanishishning mazmunli va qiziqarli bo'lishini his qilishlari mumkin. Bolalar uchun kutubxona — bu ular uchun yangi dunyo ochadigan, ijod va o'rganishga ilhomlantiruvchi bir joydir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. McKinnon, Keith. Libraries in the Ancient World. Yale University Press, 2017.

2. Pettitt, Brian. The Ancient Library of Alexandria. Cambridge University Press
3. Roberts, David. The Library: An Illustrated History. Abbeville Press, 1994.
4. Stock, Kathleen. Information and Society: An Introduction. Polity Press, 20
5. Tashkent State Pedagogical University - Bolalar kutubxonalarida o'qish va ta'limni rag'batlantirishga oid ilmiy ishlar va maqolalar. Bu manba kutubxona xizmatlari va ularning bolalarga ta'sirini o'rganishga qaratilgan.
6. "Kutubxona menejmenti" (Library Management) – O'zbekistonda kutubxona menejmenti va bolalar kutubxonalarini rivojlantirish haqidagi ilmiy asar. U kutubxonalarda turli tadbirlarni amalga oshirishga oid tavsiyalarni o'z ichiga oladi.
7. "Bolalar kutubxonalari va ularning roli" – Bolalar kutubxonalarining o'qish va ta'limda tutgan o'rni haqidagi ilmiy maqolalar. Bu adabiyot kutubxona bo'yicha o'rgatish metodikalariga asoslanadi.
8. O'zbekiston Respublikasi Kutubxona Assotsiatsiyasi resurslari – Bolalar kutubxonalarida o'qish va rivojlantirish uchun amaliy maslahatlar, kutubxonada tadbirlar o'tkazish bo'yicha qo'llanmalar.
9. "Pedagogika" (Pedagogy) – Bolalar ta'limi va o'qish metodikalariga oid adabiyotlar. Bu manba bolalarni o'qishga qiziqtirish va rag'batlantirish bo'yicha asosiy yondoshuvlarni taqdim etadi.
10. Bolalar uchun badiiy adabiyotlar va o'qish bo'yicha qo'llanmalar – Bolalar adabiyoti va o'qishning psixologik, ta'limiy jihatlarini ko'rib chiqadigan asarlar.

MATN O‘QITISH JARAYONIDA UCHRAYDIGAN METODIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMI

**Qo‘chqarova Shakarjon Azimboy qizi,
Xorazm viloyati PMM o‘qituvchisi**

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada matn o‘qitish metodikasida uchraydigan asosiy muammolar va ularning kelib chiqish sabablari tahlil qilingan. Tadqiqotda o‘quvchilarning matn bilan ishlash jarayonidagi qiyinchiliklari, o‘qituvchilarning metodik yondashuvlaridagi kamchiliklar hamda matn tanlashdagi xatoliklar alohida ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, kuzatuv va suhbatlar asosida aniqlangan natijalar muhokama qilinib, matn o‘qitishda zamonaviy interfaol metodlarni qo‘llash, matnlarni yosh va qiziqish xususiyatlariga mos holda tanlash hamda o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируются основные проблемы, возникающие в методике преподавания текста, и причины их возникновения. Особое внимание уделяется трудностям учащихся в работе с текстом, недостаткам методических подходов учителей и ошибкам в подборе текста. Также обсуждаются результаты, полученные на основе наблюдений и интервью, и даются предложения и рекомендации по использованию современных интерактивных методов в преподавании текста, подбору текстов в соответствии с возрастными особенностями и интересами учащихся, а также стимулированию самостоятельного мышления учащихся.

ANNOTATION: This article analyzes the main problems encountered in the methodology of text teaching and their causes. The study specifically highlights the difficulties of students in working with text, shortcomings in teachers' methodological approaches, and errors in text selection. Also, the results

determined on the basis of observations and interviews are discussed, and suggestions and recommendations are given on the use of modern interactive methods in text teaching, the selection of texts in accordance with age and interest characteristics, and the stimulation of students' independent thinking.

Kalit soʻzlar: matn oʻqitish, metodika, muammolar, oʻquvchi, savodxonlik. interfaol metod, taʼlim samaradorligi.

Ключевые слова: преподавание текста, методика, проблемы, ученик, грамотность. Интерактивный метод, образовательная эффективность.

Keywords: text teaching, methodology, problems, student, literacy. interactive method, educational effectiveness.

KIRISH

Inson paydo boʻlibdiki, tarbiya jarayoni mavjud, tarbiya paydo boʻlgan vaqtdan beri pedagogik faoliyat uzluksiz davom etib kelmoqda. Oʻqituvchilik, tarbiyachilik kasbi barcha ijtimoiy tuzumlarda sharaflilik hamda oʻta masʼuliyatli, qiyin va murakkab kasb hisoblangan. Mustaqil Oʻzbekistonimizda uzluksiz taʼlim tizimining isloh qilinishi, yaʼni taʼlim standartlari asosida taʼlim va tarbiya jarayonini qayta tashkil etishga kirishilgan hozirgi kunda oʻqituvchi faoliyatiga uning pedagogik mahoratiga alohida eʼtibor berilmoqda.[1] Jamiyatimiz rivoji mahoratli oʻqituvchining faoliyati bilan chambarchas bogʻliq. Bugungi kun avlodlarimizning mukammal shaxs boʻlib kamol topishi muhim masala hisoblanadi. Oʻqitish metodikasida matnni oʻqib tushunish tahlil qilish jarayoni har bir metodikaning asosini tashkil qiladi. Yaʼni oʻquvchi faqat ona tili adabiyot ona tili darslaridagina matn ustida ishlamaydi, kundalik hayoti davomida tushunishdagi yetakchi koʻrinish hisoblanadi. Matematika darslarida ham matnli masala bilan ishlaydi. Oʻquvchi matnni tahlil qilish tushunish malakasi yuqoriligi oʻquvchi fanlarni oʻzlashtirishida muhim omil sanaladi. Oʻqituvchining ish faoliyati davomida oʻquvchilar bilan muomala - munosabatlari katta oʻrin egallaydi. Bu jarayonda bola insoniyat toʻplagan bilimlarni, muomala qilish tajribalarini egallab

oladi. O'qituvchi esa pedagogik jarayonda asosiy shaxs bo'lib xizmat qiladi, unga yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash vazifasi yuklatilgan. Shuning uchun ham o'qituvchiga bolaning muomalasiga, axloqiga, xulqiga nisbatan alohida, katta talablar qo'yilgan.[2]

Umuman, matn ustida ishlash o'rta maktablarda keng yo'lga qo'yilgan bo'lib, ulardan samarali foydalanish o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarining ravon bo'lishlarini ta'minlaydi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga va o'z fikr mahsulini og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri va ravon bayon qila olishga o'rgatish ona tili o'qituvchilari oldida turgan eng dolzarb masaladir.[3]

Matn o'qitish metodikasi til ta'limida muhim o'rin tutadi. Chunki o'quvchilarning matnni to'g'ri idrok etishi, mazmunini anglab, undan kerakli xulosalarni chiqara olishi – ularning tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy jarayondir. Ammo amaliyotda matn o'qitish jarayonida qator muammolar uchraydi. Bular jumlasiga o'quvchilarning qiziqishning pastligi, matnlarni noto'g'ri tanlash, metodik yondashuvlarning bir xilligi va vaqt yetishmovchiligi kiradi. Ushbu tadqiqotning maqsadi – mazkur muammolarni aniqlash va ularning yechim yo'llarini ko'rsatishdan iborat.

Matn o'qitishda asosiy muammolar

1. Matnni tushunmaslik muammosi

O'quvchilar matnni o'qiydi, lekin uni mazmunan anglab yetmaydi, asosiy g'oyani ajrata olmaydi.

Sababi: matn qiyin bo'lishi, notanish so'zlarning ko'pligi, o'quvchining tahlil qilish ko'nikmalari yetishmasligi.

2. Qiziqishning pastligi

O'quvchilarni o'qishga jalb qilish qiyin. Chunki matn ko'pincha zerikarli yoki ularning hayotiy tajribasiga bog'lanmagan bo'ladi.

3. Metodik yondashuvlarning bir xilligi

O'qituvchilar matn bilan ishlashda faqat savol-javob yoki qayta hikoyalash usulidan foydalanadilar. Bu esa tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirmaydi.

4. Vaqt cheklovi

Dars vaqti qisqa bo'lgani uchun matnni chuqur tahlil qilish, mustaqil ishlash, bahs-munozara tashkil etish imkoniyati yetarli emas.

5. Matn tanlashdagi muammo

O'quvchilarning yoshi, qiziqishi, darajasiga mos bo'lmagan matn tanlanadi. Natijada, o'quvchi matnga befarq bo'lib qoladi.

Matn o'qitishdagi asosiy muammo – o'quvchilarning matnni tushunish va tahlil qilish qobiliyatining pastligidir. Bu esa qiziqarli va mos matn tanlash, turli interfaol metodlardan foydalanish, shuningdek, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish orqali hal etilishi mumkin.

METODOLOGIYA

Matn o'qitishda metodik yondashuv turlari

1. An'anaviy yondashuv

Matnni o'qish → mazmunini tushuntirish → qayta hikoyalash → savollarga javob berish.

Afzalligi: oddiy va tushunarli.

Kamchiligi: o'quvchi faqat eshituvchi va yodlovchi bo'lib qoladi, mustaqil fikrlash kam rivojlanadi.

2. Kommunikativ yondashuv

Matn asosida suhbat, muloqot va rolly o'yin tashkil etiladi.

O'quvchi matnni faqat o'qimaydi, balki uni hayotiy vaziyatlarda qo'llashni ham mashq qiladi.

3. Konstruktiv yondashuv

O'quvchi matndan o'z xulosalarini chiqaradi, ma'lumotlarni tartiblaydi, reja tuzadi, tahlil qiladi.

Maqsad: o'quvchini faol ishtirokchi qilish, ijodkorlikni rivojlantirish.

4. Tanqidiy fikrlashga asoslangan yondashuv (critical thinking)

“Klaster”, “Venn diagrammasi”, “INSERT” kabi metodlardan foydalaniladi.

O'quvchi matnni tahlil qiladi, solishtiradi, asosiy va ikkilamchi g'oyani farqlaydi.

5. Interfaol yondashuv

Guruhli ish, bahs-munozara, "Aqliy hujum", "Debat" metodlari orqali matnni o'zlashtirish.

O'quvchilar o'zaro fikr almashadi, bir-biridan o'rganadi.

6. Integrativ yondashuv

Matnni boshqa fanlar bilan bog'lab o'qitish (masalan, tarixiy matnni tarix darsi bilan, ilmiy matnni biologiya yoki geografiya bilan bog'lash).

O'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi.

7. Axborot texnologiyalariga asoslangan yondashuv

Elektron darsliklar, videoroliklar, audiokitoblar va interaktiv platformalardan foydalanish.

O'quvchilarda media savodxonlikni rivojlantiradi.

Matn o'qitishda samaradorlikni oshirish uchun turli metodik yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhim. Chunki birgina usuldan foydalanish o'quvchilarni zeriktiradi, turli metodlar esa ularning faolligini oshirib, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

Matn o'qitish darslarida vaqt muammosi ko'pchilik o'qituvchilar duch keladigan asosiy muammolardan biridir. Bu masalani hal qilish uchun quyidagi yo'llarni ko'rsatib beraman:

Matn o'qitishda vaqt muammosini hal qilish usullari

1. Matn tanlashni optimallashtirish

Juda uzun yoki ortiqcha tafsilotli matn emas, balki dars maqsadiga mos, qisqa, ammo mazmunli matn tanlash kerak.

Kerak bo'lsa, matndan qisqartirilgan variant yoki parcha ishlatiladi.

2. Bosqichlarni qisqartirish

Matn bilan ishlashning barcha bosqichlarini (o'qish, tushunish, tahlil, qayta hikoyalash) majburiy emas, balki maqsadga mosini tanlab olish mumkin.

Masalan, ba'zi darslarda qayta hikoya o'rniga jadval yoki diagramma tuzdirish kifoya qiladi.

3. Uy vazifasini to'g'ri taqsimlash

Matnni darsdan oldin uyda o'qib kelish, yangi so'zlarni topib yozish yoki savollarga javob tayyorlash kabi topshiriqlar vaqtni tejaydi.

Darsda esa ko'proq muhokama, tahlil va mustahkamlashga vaqt ajratiladi.

4. Guruhli ish va juftliklarda ishlash

O'qituvchi barcha o'quvchilarni alohida chaqirib so'ramasdan, guruh yoki juftliklarda muhokama qildirsam, vaqt tejiladi.

Shu bilan birga, o'quvchilar bir-biridan o'rganadi.

5. Texnologiyalardan foydalanish

Audiomatn, video yoki elektron darsliklardan foydalanish matnni tezroq tushunishga yordam beradi.

“Word cloud”, “Mentimeter”, “Quizlet” kabi vositalar orqali asosiy so'z va g'oyalar tezda tahlil qilinadi.

6. Matnni segmentlarga bo'lish

Uzun matnni kichik bo'laklarga ajratib o'qitish, har bir bo'lakdan asosiy g'oya chiqarish.

Bu usul vaqtni tejilishiga ham, o'quvchining e'tiborini jamlashiga ham xizmat qiladi.

7. Interfaol metodlardan oqilona foydalanish

Har bir darsda ko'p metodlarni qo'llash shart emas. Masalan, “Klaster” yoki “Venn diagramma” kabi metodlar qisqa vaqt ichida samarali natija beradi.

Matn o'qitishda vaqtni tejashning eng muhim yo'li — matnni dars maqsadiga mos tanlash, bosqichlarni to'g'ri rejalashtirish va o'quvchilarni faol ishtirokchi qilishdir. Shu tariqa, vaqt samarali taqsimlanib, o'quvchilarning bilim sifati ham oshadi.

quyidagi metodlardan foydalanildi:

Adabiyotlarni tahlil qilish – matn o‘qitish bo‘yicha mavjud ilmiy-uslubiy manbalar o‘rganildi.

Kuzatuv – maktab darslarida matn bilan ishlash jarayonlari kuzatildi.

Suhbat – o‘qituvchilar va o‘quvchilardan olingan fikrlar umumlashtirildi.

Har bir pedagog o‘z kasbiy faoliyatida muntazam tajriba amaliyot jarayonida bu mustahkam ta’lim poydevorini qurishda asos bo‘lib xizmat qiladi. Amaliyotda eng obro‘li, bilimdon pedagoglar birinchi navbatda insoniy bilimdonlik sohiblari bo‘lishadi va shundaylarni o‘quvchilar yaxshi qabul qilishadi. Chunki zamonaviy o‘quvchi ko‘plab ma’lumotlarga ega, uning psixologiyasi, talab-takliflarini aniq bilib til topisha olgan shaxsgina pedagogik jarayonda katta yutuqlarga erishadi.[2]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘tkazilgan kuzatuv va tahlillar asosida quyidagi natijalar aniqlandi:

1. O‘quvchilarda matn o‘qishga qiziqish yetarli emasligi, asosan, mavzularning bir xilligi va zamonaviylikdan yiroqligi bilan bog‘liq.
2. O‘qituvchilar ko‘pincha faqat savol-javob va qayta hikoyalash metodidan foydalanadilar, bu esa o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirmaydi.
3. Matn tanlashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlari to‘liq hisobga olinmaydi.
4. Vaqt taqsimotida matn ustida ishlash qisqa bo‘lib, o‘quvchilar mustaqil tahlil qilish imkonidan cheklangan.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, matn o‘qitish metodikasidagi muammolar tizimli yondashuv yetishmasligidan kelib chiqmoqda. Shu sababli quyidagi yechimlar muhimdir:

Matnlarni zamonaviy, qiziqarli va yosh xususiyatlariga mos holda tanlash;

Interfaol metodlardan (klaster, konseptual xarita, rolli o‘yin, “Venn diagrammasi” va boshqalar) keng foydalanish;

O'quvchilarga mustaqil fikr bildirish, matnga munosabatini yozma va og'zaki ifodalash imkoniyatini berish;

O'qituvchilarni metodik tayyorlash va doimiy seminar-treninglar orqali yangicha yondashuvlarni joriy etish.

XULOSA

Matnni o'qitish jarayoni ta'lim samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Biroq amaliyotda bu jarayon bir qator muammolar bilan yuzma-yuz keladi. Eng avvalo, matn tanlashda o'quvchilarning yosh, qiziqish va bilim darajasi yetarlicha hisobga olinmasligi o'quvchilarni o'qishga qiziqitirmaydi. Shuningdek, metodik yondashuvlarning bir xilligi, interfaol usullardan yetarlicha foydalanilmasligi va vaqt taqchilligi ham samarali o'qitishga to'sqinlik qiladi. O'quvchilarning mustaqil fikrlash, asosiy g'oyani anglash va matndan kerakli ma'lumotni ajratib olish ko'nikmalari sust shakllangani ham dolzarb muammo hisoblanadi. Dunyoga kelgan har bir bola haqiqiy inson bo'lib yetishishi uchun juda ko'p narsalarni bilishi kerak. U o'ziga kerakli bilimni ko'rib, eshitib va o'qib o'rganadi. Eshitib va o'qib o'rganish til vositasida amalga oshadi va uning imkoniyati cheksizdir. Agar til bo'lmay, har bir kishining tirikligi uning o'z tajribasiga asoslangan bo'lsa edi, inson shu kungacha hayvon qanday yashasa, shunday yashagan va bugungi moddiy, ma'naviy taraqqiyotga erishmagan bo'lardi.

Shu sababli matn o'qitishda metodlarni yangilash, qisqa va mazmunli matnlar tanlash, o'quvchilarni faol muhokamaga jalb etish, axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda vaqtni oqilona taqsimlash zarur. Bu yo'nalishdagi ishlar o'quvchilarda nafaqat matn bilan ishlash, balki mustaqil o'qish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchilarning faoliyati pedagogik jarayonning harakat vositasidir. Pedagogik jarayonning kutubxonasi obyektlari bo'lmish tarbiyalanuvchi insonga, O'quvchi va o'quvchilar guruhiga hamda alohida o'quvchiga pedagogik jarayonning subyektlar — ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, sinf jamoasi, pedagogik jamoa mas'uldirlar va ular jamiyat talablari asosida ta'lim va tarbiya berish faoliyatini bajaradilar. O'qituvchining pedagogik

faoliyatida ijobiy nati jalarga erishishi, mehnat malakasini, ya'ni egallagan bilimlarini o'zini hayotiy va amaliy faoliyatida nechog'lik qo'llay bilishi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Pedagogika G., G., A.Q. Munavvarov tahriri ostida . – Toshkent, O'qituvchi, 1996, - 19-b
2. E.A. Migranova, Sh.X. Poziiova Kasbiy pedagogik faoliyatga kirish / O'quv qo'llanma. - Toshkent: "Tafakkur bo'stoni", 2018 y. - 200 bet 133-bet
3. Rajapova Kumush. O'quvchilarni matn ustida ishlash va gap tuzishga o'rgatish. QQDU "O'zbek filologiyasi" kafedrası o'qituvchisi.
4. Ziyodova T.U. "Matn yaratish texnologiyasi". Toshkent – 2007. Fan nashriyoti.

UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA`LIMNI TASHKIL ETISH TARTIBI TO`G`RISIDAGI NIZOM TALABLARINING AMALIYOTDA QO`LLANILISHI. MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO`LLARI

**Artikov Jumaniyoz Otaboyevich,
Xorazm viloyati PMM "Pedagogika, psixologiya va
ta'lim texnologiyalari" kafedrası o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o`rta ta`lim tashkilotlarida inklyuziv ta`limni tashkil etish tartibi to`g`risidagi nizom talablarining amalda bajarilishi yuzasidan olingan ijobiy va salbiy tomonlar Xorazm viloyati PMMdagi malaka oshirgan umumta`lim maktablari direktor o`rinbosarlari, amaliyotchi psixologlari va fan o`qituvchilari bilan o`tkazilgan mashg`ulotlar chog`ida olingan ma`lumotlar tahlili misolida ko`rib chiqilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются положительные и отрицательные стороны практической реализации требований Положения о порядке организации инклюзивного образования в общеобразовательных учреждениях на примере анализа данных, полученных в ходе обучающих занятий с заместителями директоров, практическими психологами и учителями-предметниками общеобразовательных школ, прошедшими обучение в Хорезмском областном центре педагогического мастерства.

Annotatsiya: This article examines the positive and negative aspects of the practical implementation of the requirements of the Regulation on the Procedure for Organizing Inclusive Education in General Secondary Educational Institutions using the example of an analysis of data obtained during training sessions with deputy principals, practicing psychologists, and subject teachers of general schools who received training at the Khorezm Regional Pedagogical Skills Center.

Kalit soʻzlar: inklyuziv taʼlim, nogiron (imkoniyati cheklangan) oʻquvchilar, inklyuziv sinflar, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari boʻlgan bolalar, somatik kasalliklar, alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, psixik-nutqiy rivojidagi sustlik, bolalar serebral falaji, skolioz, poliomiyelit, miopatiya, osteomiyelit, amputatsiya, boʻy oʻsishining yetishmovchiligi - pakanalik, autistik spektri buzilgan bolalar.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, учащиеся с ограниченными возможностями здоровья, инклюзивные классы, дети с физическими, психическими, сенсорными или умственными нарушениями, соматическими заболеваниями, алалией, дислалией, афазией, ринолалией, дизартрией, задержкой психоречевого развития, дети с детским церебральным параличом, сколиозом, полиомиелитом, миопатией, остеомиелитом, ампутацией, задержкой роста, детьми с расстройствами аутистического спектра.

Keywords: Inclusive education, students with disabilities, inclusive classes, children with physical, mental, sensory or mental disabilities, somatic diseases,

alalia, dyslalia, aphasia, rhinolalia, dysarthria, psycho-speech developmental delay, children with cerebral palsy, scoliosis, poliomyelitis, myopathy, osteomyelitis, amputation, stunting - short stature, children with autism spectrum disorders.

Kirish

Davlatimizning ustuvor siyosati yosh avlodni aqlan teran, jismonan sogʻlom, maʼnan yetuk, har tomonlama rivojlangan komil inson qilib voyaga yetkazishdan iborat. Hukumatimizning qator qonun va qarorlarida jamiyatimizning bir boʻlagi boʻlgan maxsus yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy qoʻllash, ularga taʼlim-tarbiya berish, kasb-hunarga oʻrgatish, sogʻlom bolalar qatoridan oʻrin olib oʻz qobiliyati, imkoniyatlarini koʻrsata olishga, maʼnaviy kamol topishi zarurligi Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, «Taʼlim toʻgʻrisida»gi qonuni va boshqa qator qonun va qarorlarda alohida qayd etilgan.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2006-yildagi “Nogironlar huquqlari toʻgʻrisida”gi Konvensiyasida inklyuziv taʼlim global taʼlim siyosatining ajralmas qismi sifatida eʼtirof etilgan. Oʻzbekistonda ham soʻnggi yillarda inklyuziv taʼlimni joriy etish boʻyicha qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda.

Xususan, inklyuziv taʼlimning huquqiy asoslari sifatida Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga taʼlim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash toʻgʻrisida" 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarori qabul qilingan. Biroq, ayrim obʼektiv va subʼektiv sabablar tufayli ushbu sohada yechimini kutayotgan muammolar ham yoʻq emas.

Ushbu maqola orqali umumtaʼlim maktablarida inklyuziv taʼlim sinflarini ochirishda yuzaga kelayotgan ayrim muammolar tadqiq qilinadi.

Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida inklyuziv taʼlimni tashkil etish tartibi toʻgʻrisidagi Nizom talablari qanday va amalda qanday muammolar uchramoqda.

Inklyuziv ta'lim (*inglizcha uyg'unlashuv*) – bu nogiron (imkoniyati cheklangan) o'quvchilarni sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olishi tushuniladi. Bunda nogironligi bo'lgan bola bilan sog'lom bolalarni birgalikda o'qish imkoniyati yaratiladi.

Nogironligi bo'lgan bolalar - jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari tufayli imkoniyatlari cheklanganligi uchun davlat tomonidan ijtimoiy yordam ko'rsatilishiga, haq – huquqlari himoya qilinishiga muhtoj bo'lgan 18 yoshgacha bo'lgan shaxslardir.

Malaka oshirishga kelgan rahbar, mutaxassis va pedagoglar bilan o'tkazilgan mashg'ulotlarda ularning aksariyati sinfida aqliy rivojlanishi juda past bo'lgan o'quvchi borligi, lekin uning nogironligini tasdiqlovchi hech qanday tibbiy yoki boshqa hujjat mavjud emasligi, maktab ma'muriyati bolaning ota-onasi rayiga qarab uning farzandini maktabga qabul qilganligi, bu o'quvchi xatti-harakatlari va o'zini tutishi bilan dars o'tishga halal berayotganligi haqida kuyinib gapirashadi. Ushbu sinfni – inklyuziv sinf sifatida rasmiylashtirish zarurligi, ularga maxsus pedagoglar tayinlanib, oylik ustamalar belgilanishi kerakligini esa bilishmaydi. Xuddi shunday qarashlari tufayli ularda inklyuziv ta'lim haqida salbiy taassurotlar yuzaga kelgan va kerak emas deb hisoblashadi. Shu va shunga o'xshash savollarga javob izlash maqsadida bir qator masalalarni ko'rib chiqishimiz kerak bo'ladi.

Maktab o'qituvchilarining aksariyati quyidagi terminlarni bir biridan farqlay olmasligi yoki birinchi marta eshitayotganligi, yoki toifaga imtihon topshirganda shu kabi savollar tushgani, lekin javob bera olishmagani haqida gapirishadi. Bular:

Eksklyuziya (*istisno qilish*) – ta'limdan tashqarida bo'lgan nogironligi bor bolalar. Bunda nogiron bolalarga umumta'lim maktabida ham emas, nogironlar uchun ixtisoslashtirilgan maxsus maktab - internatda ham emas, balki uyda ta'lim berish nazarda tutiladi. Ya'ni, maxsus pedagoglar, defektolog, logoped, psixologlar bolaning doimiy yashash joyiga borib ta'lim berishadi;

Segregatsiya (*ajratish*) - nogironligi bor bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maxsus maktab va maktab-internatlar. Bunda bolaning nogironlik turiga (kar, ko'r,

soqov, tayanch harakat a`zolarida nuqsoni bo`lgan, aqli zaif va boshqalar) qarab ularni maxsus maktab-internatlarga joylashtirish va shu yerni o`zida ta`lim-tarbiya berish nazarda tutiladi;

Integratsiya (*to`ldirish*) – nogironligi bor bolalar uchun umumta`lim maktablaridagi maxsus sinflar. Bunda umumiy o`rta ta`lim maktabi negizida alohida sinf tashkil etiladi va unda 8 nafardan 15 nafargacha bo`lgan bir xil turdagi nogironligi bo`lgan (yoki ko`rishda, yoki eshitishda, yoki boshqada nuqsoni bo`lgan, bir xil kasallik turiga mos) bolalar ta`lim tarbiya olishi nazarda tutiladi;

Inklyuziya (*uyg`unlashish*) – nogironligi bo`lgan bolalar boshqa bolalar bilan umumta`lim maktabida. Bunda sog`lom bola bilan nogiron bolani bir sinfda, bir partada birga ta`lim – tarbiya olishi nazarda tutiladi.

Inklyuziv ta`limning huquqiy asoslari sifatida Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarori qabul qilingan. Ushbu qaror bilan “Umumiy o`rta ta`lim tashkilotlarida inklyuziv ta`limni tashkil etish tartibi to`g`risidagi Nizom” tasdiqlangan bo`lib, unda umumiy o`rta ta`lim tashkilotlarida jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo`lgan bolalar uchun inklyuziv ta`limni tashkil etish tartibi ko`rsatib o`tilgan.

Maktabda inklyuziv ta`lim va boshlang`ich tayanch korreksion sinflar bolalarning yosh va individual xususiyatlari, aqliy rivojlanishi darajasi, somatik va asab-ruhiy sog`lig`i holatiga muvofiq tashkil etiladi.

Maktabda inklyuziv ta`lim va boshlang`ich tayanch korreksion sinflar viloyat maktabgacha va maktab ta`limi boshqarmasi buyrug`iga ko`ra tashkil etiladi. Nodavlat ta`lim tashkilotlari ham inklyuziv ta`lim va boshlang`ich tayanch korreksion sinflarni hududiy MMT boshqarmasi bilan kelishilgan holda tashkil etishi mumkin.

Bunday sinflar tashkil etilgan maktablar faoliyati O`zbekiston Respublikasi MMT vazirligi hamda hududiy MMT boshqarmalari tomonidan metodik ta`minlanadi va muvofiqlashtiriladi.

O`quvchilarni inklyuziv ta`lim sinflari va boshlang`ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish hamda chiqarish Ijtimoiy himoya milliy agentligining hududiy boshqarmalari huzurida tashkil etilgan Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko`ra, ota-onalar yoki ularning o`rnini bosuvchi shaxslar roziligi bilan amalga oshiriladi.

Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya yo`llanmasi o`quvchilarni inklyuziv ta`lim sinflari va boshlang`ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilinishiga asos hisoblanadi.

Inklyuziv ta`lim sinflari va boshlang`ich tayanch korreksion sinflarga yo`llangan har bir o`quvchiga ota-onalari yoki ularning o`rnini bosuvchi shaxslar tomonidan shaxsiy hujjatlar yig`majildi rasmiylashtiriladi va maktab rahbariyatiga taqdim etiladi.

Inklyuziv ta`lim sinflari va boshlang`ich tayanch korreksion sinflarga quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinadi:

- eshitishda nuqsoni bo`lgan bolalar (*eshitish qobiliyatining yo`qotilishi 60 Db gacha bo`lgan rivojlanishida qo`shimcha buzilishlar bo`lmagan bolalar*);

- ko`rishda nuqsoni bo`lgan bolalar (*ko`rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo`lgan rivojlanishida qo`shimcha buzilishlar bo`lmagan bolalar*);

- somatik kasalliklar (*psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar*);

- nutqida og`ir nuqsonlar bo`lgan bolalar (*alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, psixik-nutqiy rivojidagi sustlik, duduqlanish*);

- tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo`lgan bolalar (*bolalar serebral falaji, skolioz, poliomyelit, miopatiya, osteomyelit, amputatsiya, bo`y o`sishining yetishmovchiligi - pakanalik*);

- aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-harakat tizimidagi buzilishi bo`lgan bolalar;

- aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar (*o`zi harakat qila oladigan yoki qo`shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar serebral falaji*);

- intellektual rivojlanishning potensial buzilmagan imkoniyatlari bilan ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar;

- hulq-atvor va ruhiyatning qo`pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar;

- intellektual rivojlanishi saqlanib qolingan, tutqanoq holatida bo`lgan bolalar (*agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1 martadan oshmagan paytda*).

Quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinmaydi:

- aqliy rivojlanishi o`ta zaif bolalar;

- xulq-atvorida og`ir buzilishlar, hissiy-irodaviy sohasida (*organik*) nuqsonlari bo`lgan bolalar;

- tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo`lgan, mustaqil ravishda harakatlana olmaydigan va o`z-o`ziga xizmat ko`rsata olmaydigan bolalar;

- ko`r-kar-soqov bolalar;

- tez-tez takrorlanadigan epileptik tutqanoqdan aziyat chekadigan (*epileptik demensiya, kunduzgi va tungi vaqtlarda tutqanog`i tez-tez takrorlanadigan*) bolalar;

- markaziy asab tizimiga shikast yetganligi tufayli siydik va najasini ushlab turolmaydigan bolalar.

Inklyuziv ta`lim sinflarida jami o`quvchilar soni 30 nafardan oshmasligi kerak. Ularda umumiy o`rta ta`lim dasturlari bo`yicha ommaviy tarzda o`qiyotgan o`quvchilar bilan birga maxsus (korreksion) dasturlar asosida o`qiyotgan alohida ta`lim ehtiyojlari bo`lgan o`quvchilar soni 3 nafardan oshmasligi lozim.

Inklyuziv ta`lim sinflari va boshlang`ich tayanch korreksion sinflarga faqat bir xil tibbiy tashxisdagi o`quvchilar qabul qilinadi.

Inklyuziv ta`lim sinflarida o`quvchilarga oliy ma`lumotli, shuningdek, tegishli qayta tayyorlashdan o`tgan o`qituvchi yoki defektologlar tomonidan dars beriladi.

Boshlang`ich tayanch korreksion sinflarda o`quvchilarga defektologiya sohasi bo`yicha oliy ma`lumotli pedagoglar, shuningdek, defektologiya (sohasi) bo`yicha tegishli qayta tayyorlashdan o`tgan boshlang`ich sinf o`qituvchilar tomonidan dars beriladi.

O`quvchilarning majmuaviy tekshirilishini, psixologik-tibbiy-pedagogik konsilium faoliyatini tashkil etish va o`tkazish uchun maktab direktori buyrug`i asosida quyidagi tarkibdan iborat bo`lgan Kengash tuziladi:

- o`quv ishlari bo`yicha direktor o`rinbosari (Kengash raisi);
- ma`naviy-ma`rifiy ishlar bo`yicha direktor o`rinbosari (Kengash raisi o`rinbosari);
- inklyuziv ta`lim sinfi va boshlang`ich tayanch korreksion sinf o`qituvchilari;
- psixolog;
- maxsus pedagog;
- tyutor;
- vrach-pediatr, (psixonevrolog), tibbiyot hamshirasi.

Inklyuziv ta`lim sinflari o`qituvchilariga mehnatning alohida sharoitlari uchun har oyda to`lanadigan ustama haqi sinfda alohida ta`lim ehtiyojlari bo`lgan bir nafar bola uchun lavozim maoshining 10 foizi, ikki nafar bola uchun lavozim maoshining 20 foizi, uch nafar bola uchun lavozim maoshining 30 foizi miqdorida, ikki va undan ortiq inklyuziv ta`lim sinflarida to`rt nafar va undan ortiq bola uchun ta`lim-tarbiya ishlarini olib borgan o`qituvchilar va maxsus pedagoglarga lavozim maoshining 40 foizi miqdorida belgilanadi.

Boshlang`ich tayanch korreksion sinflar o`qituvchilari va maxsus pedagoglarga mehnatning alohida sharoitlari uchun har oyda to`lanadigan ustama haqi lavozim maoshining 50 foizi miqdorida to`lanadi.

Inklyuziv ta'lim sinflari sinf rahbariga sinf rahbarligi uchun to'liq hajmda qo'shimcha mablag' ajratiladi va u direktor jamg'armasidan rag'batlantiriladi.

Afsuski, joylarda, ayniqsa ,qishloq maktablarida mas'ullar yuqorida sanab o'tilgan Nizom talablarini bilishmaydi yoki bilishsa ham bunga rioya qilishmaydi. Bu malaka oshirishga kelgan pedagoglar bilan o'tkazilgan dars mashg'ulotlari davomida yanada yaqqol ko'zga ko'rinmoqda. Umuman, malaka oshirishning barcha yo'nalishlarida 4 soatlik inklyuziv darslarining majburiy o'tilishi shu boisdan ham to'g'ri bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ – 637 – son. <https://lex.uz/docs/-5013007>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son <https://lex.uz/ru/docs/-5044711>.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori <https://lex.uz/ru/docs/-5679836>
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olishlarini tashkil etish va ularni reabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2024-yil 25-yanvardagi 46-son qarori <https://lex.uz/docs/-6779571>
6. Individual yo'naltirilgan ta'lim tizimi: rivojlanish yo'llari [Matn] / tahrirlangan. ed. L. I. Ivolgina. - Krasnoyarsk: NOKROOPSIO, 2013. - 106 p.

СОВРЕМЕННЫЙ ПЕДАГОГ В СОВРЕМЕННОМ ПРОСТРАНСТВЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Машарипова Шоира Рахмановна,
старший преподаватель
кафедры методики преподавания языков
Центра педагогического мастерства
Хорезмской области

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogning faoliyati ko‘rib chiqiladi. U o‘tgan asrdagi hamkasblaridan deyarli farq qilmaydi. Biroq o‘zgarib borayotgan texnologiyalar va ta’lim metodlari bolalarning o‘zini ham, jamiyatni ham o‘zgartirmoqda. Dunyo o‘zgarishi bilan pedagogning o‘zi ham o‘zgaradi, ammo pedagog va tarbiyalanuvchi o‘rtasidagi pedagogik o‘zaro ta’sirning asosiy mazmuni o‘zgarmay qoladi. Pedagog o‘z bilimlari, ko‘nikmalari va malakalarini doimo takomillashtirib borishi, o‘z ustida ishlashi va rivojlanishi zarur.

Аннотация: в статье рассматривается современный педагог, который ничем не отличается от своих коллег из прошлого века. Но меняющиеся технологии и методики обучения меняют и самих детей, меняется и общество. В связи с изменениями в мире изменяется и сам педагог, а сама основа педагогического взаимодействия педагога и воспитанника остаётся прежней. Педагогу необходимо постоянное совершенствование своих знаний, умений и навыков, самообучение и развитие.

Abstract: the article deals with a modern teacher, who, in principle, is no different from his colleagues from the past and the century before last. But changing technologies and teaching methods are changing the children themselves, and society is changing. In connection with changes in the world, the teacher

himself changes, and the very basis of the pedagogical interaction between the teacher and the pupil remains the same. The teacher needs to constantly improve their knowledge, skills, self-learning and development .

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagog, o'z-o'zini o'qitish, o'z-o'zini rivojlantirish, ta'lim sifati, kompetensiyalar, raqobatbardoshlik, sifat menejmenti, ta'lim jarayoni, o'z-o'zini o'rgatuvchi tashkilot, boshqaruv.

Ключевые слова: современный педагог, самообучение, самообразование, качество образования, компетенции, конкурентоспособность, менеджмент качества, образовательный процесс, самообучающаяся организация, управление

Keywords: modern teacher, self-learning, self-education, quality of education, competence, competitiveness, quality management, educational process, self-learning organization, management

Размышляя о профессиональных и личностных качествах современного педагога, каждый из нас рано или поздно приходит к выводу о том, что качества хорошего педагога представляют собой некую константу, не зависящую по большому счёту ни от социального устройства общества, ни от изменений в культуре страны. Ведь хорошему педагогу во все времена были присущи честность, порядочность, любовь к детям и своей профессиональной деятельности, а самое главное – готовность принять огромную моральную ответственность за воспитание своих учащихся.

Современные дети имеют ряд особенностей, в частности, они более активны и информированы, склонны активно самовыражаться и не стесняются высказывать своё мнение. Кроме того, различается и материальный уровень семей, а также условия проживания и воспитания ребёнка.

В одной группе могут находиться и дети из достаточно обеспеченных и благополучных семей, и дети из неполных или бедных семей, дети с нормой развития и дети с ВОЗ. Это как накладывает отпечаток на межличностные

отношения в группе, так и определяет специфику работы педагога и требования к личности воспитателя.

Современный ребёнок живёт в мире, который постоянно и стремительно изменяется, что требует от ребёнка дополнительных усилий по усвоению того гигантского объёма информации, который ежеминутно обрушивается на сознание маленького человека. Но ребёнок не готов к такой информационной атаке, и в результате в его сознании происходят определённые сдвиги в понимании хорошего и плохого, правильного и неправильного, и громадную роль в этом процессе играет общедоступность информации в СМИ и сети Internet. Современный педагог как раз может помочь ребёнку справиться с этим потоком информации и правильно расставить приоритеты, в том числе и моральные, поскольку как взрослый человек, воспитатель обладает и жизненным опытом, и сформировавшимися нравственными устоями, и принципами. Эти принципы в процессе воспитания педагог передает детям.

Поскольку личностные качества ребёнка и его жизненные принципы закладываются ещё в период дошкольного детства, то успешность работы современного педагога и его профессиональная компетентность определяются тем фактом, смог ли взрослый своим примером побудить детей к ответственности перед самими собой и помог ли осознать важность постоянного саморазвития.

Образование всегда являлось источником развития общества в целом, однако и общество, в свою очередь, оказывает влияние на образование, поскольку образование и общество – два взаимосвязанных компонента развития страны и её граждан.

В изменяющемся современном мире роль образования велика как никогда ранее, поскольку вся жизнь человека сейчас представляет собой

непрерывный процесс обучения. В течение своей жизни человек может сменить ряд сфер деятельности, профессий, следуя своим потребностям в саморазвитии.

А важность саморазвития, в свою очередь, и демонстрирует педагог своим личным примером в общении с современными детьми. Важность развития стремления к самообучению в работе современного педагога обусловлена тем, что в нынешнем обществе всё большую ценность приобретает тот человек, который умеет действовать нестандартно и находить новые креативные решения имеющихся задач. Поэтому педагог должен приучать своих воспитанников к самостоятельному поиску новых знаний, а не заучиванию уже имеющихся вариантов решения той ли иной проблемы, учить их уходить от шаблонности.

Воспитание творческой личности – важный аспект деятельности современного педагога, причём такое воспитание обязательно должно быть связано и с воспитанием ответственности за свои неординарные решения.

Современный образовательный процесс сложно представить без наличия мультимедийной техники, электронных дидактических пособий, компьютеров, проекторов и пр.

Такие изменения в образовательном учреждении непосредственно связаны как с общим научно-техническим прогрессом, так и с тем, что современные дети прекрасно обращаются с мультимедийной техникой – мобильными телефонами, планшетами, книгами электронными и компьютерами уже с 4–5 лет, а иногда и раньше. Разумеется, современный педагог также должен в совершенстве владеть подобной техникой, тем более что она предоставляет значительный простор для педагогического творчества и становится хорошим подспорьем в образовательном процессе.

Шагая в ногу со временем, образовательная организация приобретает современный облик, больше соответствуя потребностям современного ребёнка. Однако, несмотря на модернизацию и современное оборудование,

суть педагогического процесса остаётся неизменной, как остаются неизменными и требования к педагогу.

Современный педагог всё также остаётся профессионалом своего дела, который способен, переработав огромную массу информации, выделить в ней самое основное и полезное, преподнести это своим воспитанникам в увлекательной и интересной форме.

Важность постоянного самообразования и самосовершенствования современного педагога, его самокритичность и целеустремленность помогают ему осваивать новые электронные технологии и успешно применять их в обучении.

Кроме того, современный педагог должен быть и хорошим психологом и точно понимать процессы, происходящие в сознании современного ребёнка, находящегося под прессингом постоянно обновляющейся информации.

Именно педагог может помочь ребёнку не утонуть в этом «информационном море», научив выделять главное в массиве разнородной информации. Понимание особенностей психики позволяет современному педагогу создать положительный эмоциональный фон в организации образовательной деятельности, осуществляя демократический стиль руководства и вовлекая обучающихся в интереснейший процесс получения новых знаний самостоятельно.

Современный педагог выступает в роли соратника, наставника, друга. Сотворчество исключает высокомерный взгляд на обучаемого с позиции взрослого опыта.

Таким образом, в меняющемся современном мире меняется и техническое оснащение деятельности педагога, однако морально-нравственная и профессиональная компонента его деятельности остаются неизменными.

Всё также современный педагог ориентируется на гуманистические общечеловеческие ценности в образовательной деятельности, однако использование современных электронных дидактических материалов, технологий и методик расширяет и обогащает образовательный процесс воспитания и развития детей в соответствии с их природными талантами, склонностями и интересами.

Литература

1. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.znание.org/docs/memorandum.html>.
2. А. Крис. Организационное научение – М. : ИнфраМ, 2004
3. Резник, С. Д. Организационное поведение – М. : ИНФРАМ, 2009.
- 4.. Станкевич, Е. Ю. К вопросу оценки качества образования / Е. Ю. Станкевич
Гуманитарные научные исследования. – 2013. – № 1. [Электронный ресурс].
– URL:

MAKTAB AXBOROT MUHITIDA INFORMATIKA FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI: MUAMMO VA YECHIMLAR

**Murodova Zarina Rashidovna,
Osiyo Xalqaro Universiteti
“Umumtexnik fanlar” kafedrasi dotsenti,
Jumaniyozova Zilola Umidbek qizi,
Xorazm viloyati PMM Uzluksiz kasbiy ta’limni
tashkil etish bo‘limi bosh mutaxassisi**

Annotatsiya: Zamonaviy ta’lim tizimida informatika fanini o‘qitish jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish ta’lim sifatini oshirishda

muhim ahamiyatga ega. Maktab axborot muhitida raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarda raqamli savodxonlik, mustaqil fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shu bilan birga, texnik infratuzilmaning yetishmasligi, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi va axborot xavfsizligi muammolari bu jarayonni murakkablashtirmoqda. Maqolada informatika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llash yo'llari, mavjud muammolar va ularning yechimlari tahlil etilgan.

Аннотация: Внедрение инновационных технологий в процесс преподавания информатики имеет важное значение для повышения качества образования. Использование цифровых инструментов в школьной информационной среде способствует развитию цифровой грамотности, самостоятельного и аналитического мышления учащихся. Вместе с тем, недостаточная техническая база, низкий уровень цифровой компетентности учителей и проблемы информационной безопасности усложняют данный процесс. В статье рассмотрены пути эффективного применения инновационных технологий в обучении информатике, выявлены существующие проблемы и предложены их решения.

Abstract: The implementation of innovative technologies in teaching computer science plays a crucial role in improving education quality. Using digital tools within the school information environment helps develop students' digital literacy, independent thinking, and analytical skills. However, insufficient technical infrastructure, low digital competence of teachers, and issues of information security complicate this process. The article analyzes effective ways of applying innovative technologies in computer science education, identifies existing challenges, and suggests possible solutions.

Kalit so'zlar: informatika ta'limi, innovatsion texnologiyalar, maktab axborot muhiti, raqamli kompetensiya, muammo va yechimlar.

Ключевые слова: обучение информатике, инновационные технологии, информационная среда школы, цифровая компетентность, проблемы и решения.

Keywords: computer science education, innovative technologies, school information environment, digital competence, problems and solutions.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli transformatsiya jarayoni tobora jadallashib bormoqda. Xususan, informatika fani raqamli iqtisodiyot va axborot jamiyati rivojlanishining asosi bo'lib, o'quvchilarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Maktab axborot muhiti — bu o'quvchilarning bilim olish jarayonini raqamli vositalar orqali amalga oshirish, bilimlar almashinuvi va o'qitish jarayonini boshqarishni ta'minlaydigan tizimdir.

Shu bois, informatika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash nafaqat o'quv jarayonini samarali tashkil etish, balki o'quvchilarni mustaqil o'rganish, tahlil qilish, dasturlash va ijodiy fikrlashga o'rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Asosiy qism

Informatika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalar turlari

Informatika ta'limida innovatsion texnologiyalar deganda — interaktiv platformalar, raqamli ta'lim resurslari, masofaviy ta'lim tizimlari, virtual laboratoriyalar va ochiq onlayn kurslardan foydalanish tushuniladi. Hozirgi kunda **Moodle, Google Classroom, Coursera** kabi platformalar informatika fanini o'qitishda keng qo'llanilmoqda. Ushbu tizimlar o'quvchilarga mustaqil ishlash, o'zlashtirish tezligini nazorat qilish, testlar orqali bilimini baholash va o'qituvchi bilan onlayn muloqot olib borish imkonini beradi.

Bundan tashqari, **virtual laboratoriyalar** yordamida o'quvchilar dasturlash, algoritmash va tarmoq texnologiyalari bo'yicha amaliy tajriba orttiradilar.

Masalan, **Phet Simulations** yoki **Code.org** kabi platformalar dars jarayonini qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Maktab axborot muhitida innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi muammolar: Hozirgi kunda ta'lim tizimi jadal rivojlanmoqda, shu jumladan maktablarda ham axborot texnologiyalarini keng qo'llashga e'tibor kuchaymoqda. Ammo bu jarayon oson kechmayapti, chunki amaliyotda bir qator muammolar ham uchramoqda. Birinchi navbatda, ko'p maktablarda texnik sharoit yetarli emas. Kompyuterlar eski, internet sust ishlaydi yoki umuman yo'q joylar ham bor. Shuning uchun o'qituvchi yangi texnologiyalarni dars jarayoniga qo'llamoqchi bo'lsa ham, imkoniyati cheklangan bo'ladi. Ikkinchidan — o'qituvchilarning raqamli savodxonligi. Hozirgi kunda hamma ham yangi dasturlar, onlayn platformalar yoki sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishni bilavermaydi. Ba'zi o'qituvchilar yangilikdan cho'chishadi yoki bunga vaqt topolmaydi. Yana bir masala — axborot xavfsizligi. O'quvchilar internetdan foydalanganda zararli saytlar yoki noto'g'ri ma'lumotlarga duch kelishadi. Shu sababli bu borada nazorat kuchli bo'lishi kerak. Bundan tashqari, maktablarning infratuzilmasi bir xil emas. Ba'zilarida zamonaviy texnika bor, boshqalari esa oddiy sharoitda ishlashadi. Natijada o'quvchilar o'rtasida imkoniyat tengsizligi paydo bo'ladi. Yana bir muhim jihat — innovatsion texnologiyalar ko'p hollarda o'quv dasturiga to'liq kiritilmagan. Darslar hanuz an'anaviy usulda o'tiladi, yangi texnologiyalar esa faqat qo'shimcha sifatida ishlatiladi. Mazkur muammolar innovatsion texnologiyalarni keng joriy etishda jiddiy to'siq bo'lib xizmat qilmoqda.

Bu muammolarni hal qilish uchun, avvalo, maktablarning texnik bazasini mustahkamlash kerak deb o'ylayman. Kompyuterlar yangilanishi, internet sifati yaxshilanishi va kerakli dasturlar bilan ta'minlash zarur. Ikkinchidan, o'qituvchilar uchun doimiy o'quv kurslari tashkil etilishi kerak. Ular yangi platformalar bilan ishlashni o'rganishsa, darslarda innovatsion yondashuvlarni bimalol qo'llay oladilar. Shuningdek, axborot xavfsizligi masalasiga ham jiddiy e'tibor berish kerak. O'quvchilarni internet madaniyatiga o'rgatish, xavfsiz platformalardan

foydalanishni tushuntirish foydali bo'ladi. O'quv dasturlarini ham zamonga moslashtirish zarur. Darsliklarda amaliy ishlar ko'paytirilsa, o'quvchilar texnologiyani faqat nazariy emas, amaliy tarzda ham o'rganadilar. Va albatta, rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish ham foydali. Innovatsion usulda dars o'tayotgan o'qituvchilarni moddiy yoki ma'naviy rag'batlantirish ularni yanada faol qiladi.

Xulosa

Informatika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash bugungi ta'lim tizimi uchun juda muhimdir. Chunki zamonaviy texnologiyalar yordamida darslar yanada qiziqarli, interfaol va samarali bo'ladi. O'quvchilar faqat nazariy bilim emas, balki amaliy ko'nikmalarni ham egallaydilar. Bu esa ularning raqamli savodxonligini oshirib, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Maktabda axborot muhitining shakllanishi o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida yangi turdagi hamkorlikni yo'lga qo'yadi. Darslar faqat o'qituvchining tushuntirishi bilan cheklanmay, balki o'quvchilarning faol ishtirokida, onlayn platformalar va interfaol dasturlar orqali olib boriladi. Bunday yondashuv har bir o'quvchiga individual e'tibor berish, ularning qiziqishiga mos topshiriqlar berish va ta'lim jarayonini yanada moslashuvchan qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni to'liq joriy etish uchun mavjud muammolarni tizimli hal etish zarur. Avvalo, maktablarning texnik bazasini mustahkamlash, internet sifati va axborot xavfsizligini yaxshilash kerak. Shuningdek, o'qituvchilarning raqamli madaniyatini oshirish, ularni yangi dastur va texnologiyalar bilan ishlashga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Agar shu yo'nalishdagi ishlar izchil olib borilsa, informatika fanini o'qitish jarayoni zamonaviy raqamli ta'lim talablariga to'liq moslashadi. Natijada, o'qituvchilar o'z faoliyatida innovatsion yondashuvlardan foydalana oladi, o'quvchilar esa zamonaviy axborot texnologiyalarini puxta o'zlashtirib, ijodiy tafakkur va tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Umuman olganda, informatika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan

samarali foydalanish — bu nafaqat fan o‘qitish sifatini oshirish, balki o‘quvchilarning kelajak hayotiga, kasbiy rivojlanishiga ham mustahkam poydevor yaratish demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Abdullayev, S. (2020). Maktab ta’limida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash. Toshkent: Fan va Ta’lim nashriyoti.

Karimov, T. (2019). Innovatsion texnologiyalar va zamonaviy maktab darslarida ularning roli. Toshkent: Ta’lim nashriyoti.

Nazarov, O. & Islomov, R. (2021). Raqamli kompetensiya va informatika fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar. Pedagogika jurnali, 3(2), 45-52.

Moodle Documentation. (2024). Moodle Learning Platform. Retrieved from: <https://docs.moodle.org>

Google for Education. (2024). Google Classroom Overview. Retrieved from: <https://edu.google.com>

Coursera. (2024). About Coursera. Retrieved from: <https://www.coursera.org>

NEGA MAKTABLARDA PAHLAVON MAHMUD IJODINI O‘RGANMAY QO‘YDIK?

**Jumaniyazova Muhabbat Boltayevna,
Ogahiy ijod maktabi oliy toifali
ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada Xorazm ahlining buyuk farzandi – ulug‘ pir, kuragi yerga tegmagan pahlavon, hassos shoir hazrat Pahlavon Mahmud hayoti va ijodining o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni, ruboiylarining g‘oyaviy-badiiy qimmat, tarbiyaviy ahamiyati, shuningdek, shoirning ijodi umumta’lim maktablari adabiyot darsliklariga kiritilishi lozimligi haqida so‘z boradi.

Аннотация: В статье рассматривается место жизни и творчества великого сына хорезмийского народа – великого пира, непревзойденного борца, чуткого поэта Хазрата Пахлавана Махмуда в узбекской литературе, идейно-художественная ценность его рубайи, их воспитательное значение, а также необходимость включения творчества поэта в учебники литературы для средних школ.

Abstract: The article discusses the place of the life and work of the great son of the people of Khorezm - the great pir, the unsurpassed wrestler, the sensitive poet Hazrat Pahlavon Mahmud - in Uzbek literature, the ideological and artistic value of his rubaiyats, their educational significance, as well as the need to include his work in literature textbooks in secondary schools.

Kalit soʻzlar. Pahlavon Mahmud, Xorazm adabiy muhiti, Xiva, Umar Hayyom, ruboiy, “Kanzul haqoyiq” masnaviysi, “Puryoyvaliy”, Puryorvaliy”, “Qitoliy”, Matnazar Abdulhakim, adabiyot darsliklari.

Ключевые слова: Пахлаван Махмуд, хорезмская литературная среда, Хива, Умар Хайям, рубайи, «Канзул хакойик» маснави, «Пурёйвалий», «Пурёрвалий», «Китолий», Матназар Абдулхаким, учебники литературы.

Keywords: Pahlavon Mahmud, Khorezm literary environment, Khiva, Omar Khayyam, rubai, masnavi “Kanzul haqoyiq”, “Puryoyvali”, Puryorvali”, “Qitali”, Matnazar Abdulhakim, literature textbooks.

Nega maktablarda Pahlavon Mahmud ijodini oʻrganmay qoʻydik? Keyingi paytlarda bu savol koʻpchilikning xayolidan oʻtmayotganmikan degan fikr meni koʻp oʻylantiradi. Chunki bir paytlar umumtaʼlim maktablari adabiyot darslarida shoir ijodini oʻrganishga bir necha soat ajratilgan edi. Hozirda esa biz buni koʻrmayapmiz. Nega? Axir Pahlavon Mahmud nafaqat jismoniy, balki maʼnaviy kuch-qudrati bilan ham yoshlarimizga ibrat boʻla oladigan timsol emasmi? Hech birimizga sir emaski, faqat yurtimizda emas, jahonning koʻpgina mamlakatlarida ham Xorazm ahlining buyuk farzandi – ulugʻ pir, kuragi yerga tegmagan pahlavon, hassos shoir hazrat Pahlavon Mahmudni bilmagan, tanimagan insonlar boʻlmasa

kerak. Hozirda bu ulug' zot maqbarasini ziyorat qilish uchun nafaqat O'zbekistonning turli viloyatlaridan, balki dunyoning ko'pgina mamlakatidan mehmonlar kelishadi.

Avvalo, shuni e'tirof etish lozimki, ruboiy janri ulug' Umar Xayyom sharofatidan, uning mo'jizakor qalami qudratidan shuhrat topgani hammaga ayon. Pahlavon Mahmud ustoz Umar Xayyom an'anasini Xorazmda davom ettirgan ruboiynavis shoirlarimizdan sanaladi. Biroq ular Xayyomning oddiy taqlidchisi emas, aksincha, o'zining zakovati, iste'dodi, mushohada kuchi jihatidan Xorazm Xayyomdir. Ijodkor forsiy tilda bir-biridan go'zal ruboiylar yaratgan bo'lib, shoirning bir qator ruboiylari qabri ustiga o'rnatilgan maqbara devorlari peshtoqlariga badiiy naqsh sifatida o'yib yozilgan. Ularning bizgachi yetib kelishida ana shu maqbaradagi yozuvlar muhim o'rin tutadi. Shoirning ruboiylari boshqa turli qo'lyozma mabalar orqali yetib kelishiga qaramay, asosan, XIX asrda ko'chirilgan.

Pahlavon Mahmud haqida bir qancha manbalardan ma'lumot olish mumkin. Xususan, mashhur turk olimi Shamsiddin Shomibek "Qomus ul-a'lom" kitobida u haqda ba'zi ma'lumotlar keltirgan: "Pahlavon Mahmud Eronning mashhur shoirlaridan bo'lib, Xorazmning Urganch qishlog'idandir. Yoshligida o'z kuchi va pahlavonligi bilan faxrlanib yurdi. Keyingi paytlarda tasavvuf tariqatida ko'p riyoziyot chekib, jismoniy zaiflashgan edi. "Kanzul haqoyiq" nomli masnaviysi bor". Sharq adabiyotini juda yaxshi bilgan Sadriddin Ayniy esa "Namunayi adabiyoti tojik" kitobida Pahlavon Mahmudning "Qomus ul-a'lom" va "Otashkadaiy Ozariy" tazkiralarda keltirilgan ruboiylarni ko'chirib, "O'zi xorazmlik, lekin tarjimayi holini bilmadik" deb yozadi.

Bulardan tashqari Lutf Alibek Ozarning "Otashkadaiy Ozariy", Kamoliddin Husayn Fanoiyning "Majolis ul-ushshoq" singari tazkiralari va boshqa bir qator manbalarda Pahlavon Mahmud va uning ruboiylari haqida so'z borganining guvohi bo'lamiz. Ularda ko'rsatilishicha, adibning "Pahlavon" unvoni mashhur bo'lishiga

sabab uning jismoniy jihatdan baquvvatligi, Sharqona kurashning katta vakili bo'lganidir.

Shoirning otasi Ko'hna urganchlik bo'lib, turmush o'rtog'i xomilalik chog'ida Xivaga ko'chib keladi. Biroq ular shaharga yetmay, turmush o'rtog'ini to'lg'oq tutib, shahar chetidagi bir uyda ko'zi yoriydi. Bu voqea 1247-yili ro'y bergan. Bolaga Mahmud deb nom berishgan. Biz so'z yuritayotgan shoirimizning dunyoga kelish tarixi ana shu tarzda kechgan.

Pahlavon Mahmudning "Puryoyvaliy", "Puryorvaliy" taxalluslari ham pahlavonligi bilan bog'liq. Adib "Qitoliy" taxallusi bilan ham ijod qilgan bo'lib, uning bu taxallusi ham pahlavonlik sifatiga bog'liq ekanligi e'tirof etiladi.

Pahlavon Mahmud va uning yuksak insoniy sifati haqida shunday rivoyat yuradi. Hazrat Hindiston safari paytida hindlar tarafida turib jang qilib, podsho Ray Rapoy Cho'nani o'limdan qutqarib qoladi. Shoh uning bu ishi uchun taqdirlash maqsadida, "tila tilagingni" deganida, Mahmud unga qarab: "Shohim, menga bir mol terisiga sig'adigan sobiq asir yurtdoshlarimni bersangiz, men ularni ozod qilib o'z yurtimga olib ketsam", – degan ekan. Shoh rozilik bergach, Pahlavon Mahmud o'z po'stindo'zlik hunarini ishga solib, teridan nozik ip tolalari hosil qiladi va undan ancha katta halqa hosil qilgan holda, uning ichiga barcha yurtdoshlarini sig'dirib olib ketadi.

Shoir va olim Matnazar Abdulhakim aytganlaridek: "Pahlavon Mahmudning ruboiylari ham ruhlarimiz qasriga chatilgan o'ziga xos tafakkur iplaridir. Ularning ichiga hammamiz sig'amiz".

Sharq adabiyotida teran mazmunli, nafis va o'ynoqi ruboiylarni "xayyomona" deb atash odat bo'lib ketgan. Shu mantiqdan chiqib baho berganda, Pahlavon Mahmudning san'atkorona ruboiylarining hammasi ham hayyomonadir. Bu ruboiylar yonma-yon turganda, ba'zan qaysi biri Xayyomniki-yu qay biri Pahlavon Mahmudniki ekanini farqlash qiyin. Jumladan, hayotning murakkabligi, chigalliklari, charxdek aylanib turgan bu falak tashvishlaridan, ozorlaridan zorlangan Umar Xayyom bir ruboiysida shunday yozadi:

Ey charx, dilimni bo‘yla g‘amnok yaratding,
Ko‘ksimni alam tig‘i bilan chok etding.
Bag‘ringa shamol ufursa, otash etding,
Og‘zimga chu suv oldim, uni xok etding.

Pahlavon Mahmud esa bu haqda shunday yozadi:

Davronda ko‘p ko‘zni men giryon ko‘rdim,
Neki balo bo‘lsa, beomon ko‘rdim,
Nuhku ming yil yashab ko‘rdi bir to‘fon,
Men Nuh bo‘lmasam ham ko‘rdim ming to‘fon.

Pahlavon Mahmud fors-tojik tilida ijod qilgan bo‘lib, uning ruboiylari Ulfat, Mainzoda, Shoislom Shomuhammedov, To‘xtasin Jalolov, Matnazar Abdulhakim kabi bir qator shoirlar tomonidan o‘zbek tiliga tarjima qilingan.

Pahlavon Mahmud o‘z asrining donishmandi edi. U o‘zining butun umri davomida hayotni mushohada etib, to‘g‘ri xulosalar chiqargan. Bu hol uning ruboiylarida yorqin aks etib, ularni hikmatli so‘zlar darajasiga ko‘targan.

Qora tosh sira ham bo‘lmas lojuvard,
Toza qalbga yuqmas aslo chang-u gard.
Quloq solgin Puryoyvali so‘ziga,
Qo‘rqoqlardan biron chiqqanmidi mard.

Rost aytadi bu ulug‘ donishmand, yomon odamdan faqat yomonlik kutish mumkin, mardlikka, ezgulikka u qobil emas.

Hayot haqidagi bunday falsafiy qarashlar ifodasini shoirning quyidagi ruboiysida ham yaqqol ko‘rish mumkin:

Ey dil, shohi to‘nni qilmag‘il havas,
Eski kiymoqlikni ham etmagil bas.
Yengil o‘tsin desang o‘z kuningni sen,
Qaram qilma o‘zni birovga abas.

Shoir ruboiylarida donolik, bilimdonlik, mehr-shafqat, muruvvat, sadoqat, mardlik, oliyhimmatlik kabi ijobiy xislatli kishilar ulug‘lanadi. Insonga xos

bo'lgan ba'zi bir salbiy jihatlar esa keskin qoralanadi. Pahlavon Mahmudning nodonlardan, johillardan nafrati shu qadar kuchliki, bunga ijodkorning quyidagi ruboiysida guvoh bo'lamiz:

Uch yuz Ko'hi qofni kelida tuymoq,
Dil qonidan bermoq falakka bo'yoq,
Yoyinki bir asr zindonda yotmoq,
Nodon suhbatidan ko'ra yaxshiroq.

Pahlavon Mahmud she'riyati hayotiy falsafasi bilan yo'g'rilgan. Ularni o'qish orqali hayotdagi sabab va oqibat, butun va qism, tasodif va qonuniyat orasidagi bog'lanishlar tahliliga duch kelamiz:

Gurkiragan olov dilim yo'ldoshi,
To'lqin urgan daryo - ko'zlarim yoshi.
Ko'zagarlar yasayotgan har ko'za-
Ko'hna do'stlar xoki - qo'li yo boshi.

Bu yerda badbinlik, tushkunlik kayfiyatlari emas, balki hayot hodisalariga ochiq ko'z bilan qarashga da'vat mavjud. Umr insonga berilgan ekan, uni g'aflatda o'tkazmaslik lozim, degan aqida ruboiy asosini tashkil etgan.

Pahlavon Mahmud ruboiylarini o'qigan kishi o'zini qandaydir ma'naviy pokiza, ruhiy tetik va ulug'vor his etadi. U insonni ma'naviy jihatdan yuksak bo'lishini istaydi va buni undan talab ham qiladi. Bunday kishi boshqalarninggina emas, o'zining ham qadriga yetmog'i, o'z qadrini baland tutmog'i lozim.

Borma aytmaganning dasturxoniga,
Qo'l uzatsang, qadring tushar noniga.
Qo'shma o'zgalarning barra kabobin,
Qotgan non-u sovuq suvning soniga

Ma'naviy komillik darajasiga yetmoq uchun esa inson oqillik darajasiga ko'tarilmog'i kerak. Shunda u ta'ma, hirs va hasaddan holi bo'ladi. Hayot qiyinchiliklarini yenga oladi.

Hayot mayi bo'lur tiniq, quyqa ham,

Kiyim ham gohi bo‘z-u, gohi beqasam.
Bular og‘ir emas oqil oldida,
Zor o‘lmoqlik bo‘lur juda og‘ir dam.

Bularning barchasi Pahlavon Mahmudning inson ma‘naviyatini naqadar teran va nozik his etganini, ularning ana shu buyuk fazilatlar bilan ziynatlamog‘ini qanchalik orzu qilganini ko‘rsatadi.

Shoir hayoti va ijodi to‘g‘risida bildirilgan yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, shuni aytmoqchimanki, g‘oyaviy-badiiy hamda estetik jihatdan yuksak, tarbiyaviy ahamiyati beqiyos bo‘lgan shoir ruboiylarini yoshlar ongiga singdirish foydadan holi emas, albatta. Bu orqali esa o‘shib kelayotgan yosh avlodda chin insoniy fazilatlar kamol topshiga ishonamiz. Shunday ekan, umumta‘lim hamda ixtisoslashtirilgan maktablarning adabiyot darsliklarida shoir ijodi yana o‘rin olsa, yoshlar undan bahramand bo‘lsa, maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Toki ularning nafaqat jismoniy kuchi, balki ma‘naviy olami o‘shib kelayotgan yosh avlodga ruhiy madad, mustahkam iroda, qalblariga osoyishtalik baxsh etsin! Sevimli shoirimiz Abdulla Oripov o‘z she‘rlaridan birida ta’kidlaganidek: “Pahlavon Mahmuddan so‘raylik madad...”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pahlavon Mahmud. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, Toshkent-2013
2. Pahlavon Mahmud. Ruboiylari. To‘xtasin Jalolov. Toshkent -1979
3. Pahlavon Mahmud. Kim agar ozoddur. Ruboiylar. Forsiydan Matnazar Abdulhakim tarjimasi. G‘. G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti. 1992
4. Jasurbek Mahmudov. Pahlavon Mahmud Puryorvaliy. “O‘zbekiston”. 2018

IJTIMOIIY-HISSIY RIVOJLANISH-SHAXSNING MUVAFFAQIYATLI SHAKLLANISH OMILI SIFATIDA

**Masharipova Donoxon Jumanazarovna,
Xorazm viloyati PMM “Maktabgacha,
boshlang‘ich va maxsus ta‘lim
metodikalari” kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hissiy rivojlanishning ahamiyati, uning shaxsning muvaffaqiyatli shakllanishiga ta’siri hamda tarbiyachi va ota-onaning bu jarayondagi roli yoritilgan. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish bolaning o‘z his-tuyg‘ularini anglay olishi, boshqalar hissiyotiga hurmat bilan yondashishi va jamiyatda ijobiy munosabatlar o‘rnatish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Maqolada ijtimoiy-hissiy ko‘nikmalarni shakllantirish usullari hamda maktabgacha ta‘lim jarayonida bu yo‘nalishdagi samarali metodlar tahlil qilingan.

Аннотация: В статье рассматривается значение социально-эмоционального развития детей дошкольного возраста, его влияние на успешное формирование личности, а также роль воспитателей и родителей в этом процессе. Социально-эмоциональное развитие трактуется как способность ребёнка понимать свои эмоции, уважать эмоции других людей и устанавливать позитивные отношения в обществе. В статье анализируются методы формирования социально-эмоциональных навыков и эффективные методики в этом направлении в процессе дошкольного образования.

Abstract: This article discusses the importance of socio-emotional development in preschool children, its impact on the successful formation of the personality, and the role of educators and parents in this process. Socio-emotional

development is interpreted as the ability of a child to understand his own emotions, to respect the emotions of others, and to establish positive relationships in society. The article analyzes the methods of forming socio-emotional skills and effective methods in this direction in the process of preschool education.

Kalit soʻzlar: ijtimoiy-hissiy rivojlanish, maktabgacha yosh, emotsional intellekt, empatiya, tarbiya, tarbiyachi, ijobiy muhit.

Ключевые слова: социально-эмоциональное развитие, дошкольный возраст, эмоциональный интеллект, эмпатия, воспитание, воспитатель, позитивная среда.

Keywords: socio-emotional development, preschool age, emotional intelligence, empathy, upbringing, educator, positive environment.

Maktabgacha yosh — bu bolaning shaxs sifatida shakllanishida poydevor bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda bola oʻz his-tuygʻularini anglay boshlaydi, atrofdagi insonlar bilan muloqot qilishni, oʻz fikrini ifodalashni va boshqalar hissiyotini tushunishni oʻrganadi. Ijtimoiy-hissiy rivojlanishning yetarli darajada boʻlishi kelajakda bolaning oʻqish, muloqot, mehnat faoliyatida muvaffaqiyatli boʻlishi uchun mustahkam zamin yaratadi. Maktabgacha yosh — inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda bola nafaqat jismoniy va aqliy jihatdan, balki ijtimoiy va hissiy tomondan ham faol rivojlanadi.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish bolaning oʻz his-tuygʻularini anglay olishi, ularni boshqarishi, boshqalar hissiyotiga hamdardlik bildirish va jamiyatda toʻgʻri munosabat oʻrnatish qobiliyatini bildiradi. Aynan shu koʻnikmalar keyinchalik bolaning maktabda, jamoada va hayotda muvaffaqiyatli shaxs boʻlib shakllanishiga zamin yaratadi. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish — bu bolaning oʻz his-tuygʻularini boshqarish, boshqalar hissiyotini tushunish, hamkorlik qilish, ijobiy munosabatlar oʻrnatish, muammolarni tinch yoʻl bilan hal etish kabi koʻnikmalarni oʻzlashtirish jarayonidir.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanida ijtimoiy-hissiy rivojlanish bola shaxsini kompleks rivojlantirishning ajralmas qismi sifatida qaralmoqda.

Chunki bilim va malaka faqatgina aqliy salohiyat bilan emas, balki hissiy barqarorlik, o'zini boshqara olish va boshqalar bilan hamkorlikda ishlay olish qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish — bu bolaning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish, boshqalar hissiyotini his etish va ijobiy munosabatlar o'rnatish jarayonidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

O'z-o'zini anglash — bola o'zini shaxs sifatida idrok etadi, o'z imkoniyatlarini biladi.

Emotsional boshqaruv — o'z hissiyotlarini nazorat qilish va stressli holatlarda to'g'ri yo'l tutish.

Empatiya — boshqalar his-tuyg'ularini his etish, ularga nisbatan hamdardlik ko'rsatish.

Ijtimoiy munosabatlar — jamoada ishlash, do'stlik, muloqot va hamkorlikni rivojlantirish.

Mas'uliyat hissi — o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his qilish.

Bu komponentlarning uyg'un rivojlanishi bolaning ijtimoiylashuvini osonlashtiradi va kelajakdagi shaxsiy muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshda bola his-tuyg'ularni boshqarish, ijobiy muloqot o'rnatish va o'zini ijtimoiy muhitda tutish qobiliyatini shakllantira boshlaydi. Bu jarayon:

bolaning psixologik barqarorligini mustahkamlaydi;

o'qishga tayyorgarlikni oshiradi;

muloqot madaniyatini rivojlantiradi;

muammolarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmasini shakllantiradi.

Ijtimoiy-hissiy jihatdan rivojlangan bola sinfda ham, jamoada ham o'z o'rnini topa oladi, bu esa uning muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanishiga olib keladi.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanishning samarali kechishida tarbiyachi va otanonaning o'zaro hamkorligi muhimdir.

Tarbiyachi bolaga ijobiy emotsional muhit yaratadi, o'yin va mashg'ulotlar orqali hissiy tajriba beradi.

Ota-ona bola uchun eng yaqin namuna bo'lib, uning hissiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Uyda va bog'chada bir xil mehr-muhabbat, e'tibor, adolatli munosabat bo'lishi bola ruhiy barqarorligini ta'minlaydi.

Bu rivojlanish quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

1. O'z-o'zini anglash – bola o'zini shaxs sifatida tan oladi, o'z imkoniyatlarini biladi.

2. Emotsional boshqaruv – o'z hissiyotlarini nazorat qilish, stressli holatlarda to'g'ri yo'l tutish.

3. Empatiya – boshqalar his-tuyg'ularini his eta bilish va ularga hamdardlik ko'rsatish.

4. Ijtimoiy munosabatlar – do'stlashish, muloqot qilish, jamoa bilan ishlash.

5. Mas'uliyat hissi – o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qilish.

Bu yoshda bola birinchi marta oiladan tashqarida — bog'cha, o'yin guruhleri, tengdoshlar jamoasiga kiradi. Shu sababli ijtimoiy munosabatlar tajribasi kengayadi.

Hissiy tajribalar (quvonch, g'azab, qo'rquv, faxr, mehr) orqali bola o'zini va boshqalarni yaxshiroq tushunishni o'rganadi.

Ijobiy emotsional muhit bolaning o'qishga, o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.

Ijtimoiy-hissiy jihatdan yetuk bola kelgusida o'qituvchi, ota-ona va tengdoshlari bilan sog'lom munosabatlar o'rnatadi, bu esa uning muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bola uchun ijtimoiy-hissiy rivojlanishda eng katta ta'sir manbalari — oila va tarbiyachidir.

Tarbiyachining mehribon, e'tiborli va adolatli munosabati bolaning o'ziga ishonchini mustahkamlaydi.

Ota-onaning ijobiy muloqoti, hissiyotlarini to'g'ri ifodalashi bola uchun namuna bo'ladi.

O'yinlar, ertaklar, musiqiy mashg'ulotlar, jamoaviy ishlar orqali bolalarda empatiya, sabr, hurmat va do'stlik kabi his-tuyg'ular shakllanadi.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanishni shakllantirish vositalari

1. Rolli o'yinlar – bola turli ijtimoiy rollarni sinab ko'radi (ota-ona, shifokor, do'st va boshqalar).

2. Ertak terapiyasi – ertaklar orqali ijobiy va salbiy his-tuyg'ularni farqlashni o'rganadi.

3. San'at va musiqa – bolada estetik hissiyot, yumshoqlik, mehr-shafqatni rivojlantiradi.

4. Jamoaviy faoliyatlar – bolalar birgalikda maqsad sari harakat qilishni o'rganadilar.

Maktabgacha yoshda ijtimoiy-hissiy rivojlanish — bolaning kelajakdagi shaxsiy, intellektual va ijtimoiy muvaffaqiyatining asosi hisoblanadi. Bu rivojlanish jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish orqali biz bolada o'ziga ishonch, sabr, mehr, hamdardlik va mas'uliyat kabi fazilatlarni tarbiyalaymiz. Demak, ijtimoiy-hissiy rivojlanish — shaxsning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun zaruriy omildir. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish — shaxsning har tomonlama barkamol bo'lib shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega jarayondir. Maktabgacha yoshda bu rivojlanishni to'g'ri yo'lga qo'yish bolaning kelajakdagi ta'lim, muloqot va hayotdagi muvaffaqiyatiga asos bo'ladi. Tarbiyachi, oila va ta'lim muassasalarining hamkorlikdagi faoliyati bu yo'nalishda muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
2. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent: 2022.

3. G'.Sh. Shoumarov, N.A. Egamberdiyeva. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Denham, S. A. Emotional Development in Young Children. – New York: Guilford Press, 1998.
5. Goleman, D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995.

INSHO VA RASMIY XATLAR YOZISHDA MANTIQUIY BOG‘LOVCHILARNING AHAMIYATI

**Djabborova Hilola Muxtorovna,
Xorazm viloyati PMM,
“Tillarni o‘qitish metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi,**

Annotatsiya: Zamonaviy fransuz tili o‘qitish jarayonida yozma nutq muhim o‘rin egallaydi. U nafaqat o‘quvchilarga o‘z fikrlarini mantiqan tuzishga imkon beradi, balki ularning fikrni izchil va mantiqan ifodalash qobiliyatini ham aks ettiradi. Mazkur maqolada mantiqiy bog‘lovchilarning yozma nutqdagi o‘rni, xususan, insho va rasmiy xatlar yozish jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Matnning izchilligini, mantiqliyigini va tushunarligini ta‘minlashda bog‘lovchi vositalarning roli yoritilgan.

Аннотация: Письменная речь играет важную роль в процессе обучения современному французскому языку. Она не только позволяет студентам логически структурировать свои мысли, но и отражает их способность последовательно и логично излагать свои мысли. В данной статье анализируется роль логических связей в письменной речи, в частности, их значение в процессе написания эссе и деловых писем. Подчеркивается роль связующих средств в обеспечении связности, логичности и понятности текста.

Abstract: Written speech plays an important role in the process of teaching modern French. It not only allows students to logically structure their thoughts, but also reflects their ability to express their thoughts consistently and logically. This article analyzes the role of logical connectors in written speech, in particular, their importance in the process of writing essays and formal letters. The role of connecting devices in ensuring the consistency, logic and understandability of the text is highlighted.

Kalit soʻzlar: mantiqiy bogʻlovchilar, yozma nutq, insho, rasmiy xat, izchillik, matn tuzilishi, lingvistik vosita.

Ключевые слова: логические связки, письменная речь, эссе, деловое письмо, связность, структура текста, языковой приём.

Keywords: logical connectors, written speech, essay, formal letter, coherence, text structure, linguistic device.

Kirish: Til vositalari ichida mantiqiy bogʻlovchilar alohida oʻringa ega, chunki ular matnning ravonligi va aniqligini taʼminlaydi. Yozma nutq madaniyati, ayniqsa, rasmiy va ilmiy uslubda, fikrlarning izchilligi va mantiqiyliigi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, mantiqiy bogʻlovchilar (connecteurs logiques) muhim vosita hisoblanadi. Ular matndagi gʻoyalar oʻrtasidagi sabab-oqibat, qarama-qarshilik yoki izchillik munosabatlarini ifodalash orqali matnning yaxlitligini taʼminlaydi.

Asosiy qism: Mantiqiy bogʻlovchilar yozma nutqni faqat grammatik jihatdan emas, balki semantik va mantiqiy jihatdan ham mustahkamlaydi. Insho yozishda ular muallifning fikrini bosqichma-bosqich ifodalash, dalillarni asoslash va xulosaga olib borishda muhim rol oʻynaydi. Masalan, avvalo, shuningdek, ammo, shu sababli, xulosa qilib aytganda, kabi bogʻlovchilar matnning strukturaviy yaxlitligini taʼminlaydi. Rasmiy xat yozishda esa bogʻlovchilar muloqot madaniyatini ifodalovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ular fikrni diplomatik tarzda bayon etish, muloqotni ravon va professional qilish imkonini beradi. Ayniqsa, fransuz tilida yozilgan rasmiy xatlarda *cependant*, *en effet*, *par conséquent*, *de plus*

kabi bog'lovchilar muallifning til madaniyatini va kommunikativ kompetensiyasini namoyon etadi. Tadqiqotchilarning fikricha, mantiqiy bog'lovchilarning to'g'ri qo'llanilishi matnning koherensiyasini (cohérence) va kohesiyasini (cohésion) ta'minlaydi. Boshqacha aytganda, bu vositalar matn qismlari o'rtasidagi semantik bog'liqlikni kuchaytiradi va o'quvchi uchun fikr oqimini soddalashtiradi.

Birinchidan, yozma nutq o'quvchilarning til kompetensiyasini baholash vositasi hisoblanadi. Bu orqali ular grammatika, lug'at boyligi va eng asosiysi, fikrlarni tartib bilan ifodalash qobiliyatini namoyon etadilar.

Ikkinchidan, argumentativ (dalillovchi) insholar yozishda "avvalo" (tout d'abord), "keyin" (ensuite), "bundan tashqari" (en outre), "biroq" (cependant), "xulosa qilib aytganda" (en conclusion) kabi bog'lovchilar matnni izchil, mantiqiy va ishonarli tuzishga yordam beradi.

Mantiqiy bog'lovchilarning matn izchilligida tutgan o'rni shundaki, ular gaplar va g'oyalarni o'zaro bog'laydi, ma'noni aniqlashtiradi hamda matnni osonroq tushunishga yordam beradi.

B2–C1 darajadagi insho va rasmiy xatlar yozish o'qitishida qo'llanishi. Mantiqiy bog'lovchilar fransuz tilidagi insholar va rasmiy xatlarni tuzishda muhim vositadir. Ularni B2–C1 darajasida o'rgatish yozma nutqni aniq, izchil va mantiqan asoslangan shaklda ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mantiqiy bog'lovchilar fransuz tilidagi insholar va rasmiy xatlarni tuzishda muhim vositadir. Ularni B2–C1 darajasida o'rgatish yozma nutqni aniq, izchil va mantiqan asoslangan shaklda ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Yozma kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish — kontekstual va interaktiv yondashuv Yozma kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun amaliyotga asoslangan, interaktiv yondashuv zarur. Mantiqiy bog'lovchilar o'quvchining fikrlarini tartiblash, o'quvchini mulohaza zanjiri orqali yetaklash va matnning ishonarliligini kuchaytirish imkonini beradi.

Misollar: «tout d'abord» (avvalo), «franchement» (rostini aytganda), «en revanche» (aksincha), «par conséquent» (shuning uchun), «en outre» (bundan tashqari), «notamment» (xususan), «d'ailleurs» (aytgancha).

XXI asrning 4K kompetensiyalari bilan integratsiya:

Ijodkorlik (Créativité) – yozma ifoda orqali innovatsiyani rivojlantirish.

Tanqidiy fikrlash (Pensée critique) – fikrlarni mantiqan tahlil qilish va tuzish.

Hamkorlik (Collaboration) – jamoaviy yozma ishlar orqali mazmunni boyitish.

Kommunikatsiya (Communication) – g'oyalarni samarali yetkazish qobiliyatini shakllantirish.

Mantiqiy bog'lovchilarni haqiqiy kontekstda o'rganish — tildan to'g'ri foydalanishning asosi hisoblanadi. Ular g'oyalarni tashkil etishga, matn qismlarini mantiqan bog'lashga va fikrlar orasidagi munosabatni aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Bog'lovchi turlari: 1. Sabab bog'lovchilari: car, parce que, en raison de, grâce à.

2. Natija bog'lovchilari: donc, ainsi, par conséquent, alors.

3. Qarama-qarshilik bog'lovchilari: mais, cependant, néanmoins, en revanche.

4. Qo'shimcha bog'lovchilar: et, aussi, de plus, en outre.

5. Taqqoslash bog'lovchilari: comme, ainsi que, pareillement.

6. Vaqt bog'lovchilari: quand, lorsque, dès que, pendant que.

Mashqlar va faol metodlar

Saralash mashqlari: so'zlarni grammatik toifalarga qarab ajratish.

Almashtirish va transformatsiya mashqlari: bog'lovchilarni mos variantlar bilan almashtirish.

Rol o'yinlari: turli ijtimoiy vaziyatlarda personajlar rolini bajarish orqali ijodiy fikrlash va empatiyani rivojlantirish.

Kollektiv yozuv (rédaction collective): birgalikda matn yozish orqali hamkorlikni rivojlantirish.

Bahslar (débat): o‘z fikrini dalillar bilan himoya qilish, boshqalarni tinglash orqali tanqidiy fikrlashni shakllantirish.

Insho yozishning tipik tuzilmasi:

Kirish: Tout d’abord, Il convient de noter que

Asosiy qism: D’une part..., En revanche..., Par conséquent...

Xulosa: En résumé, En définitive, Ainsi

Amaliy faoliyat: bog‘lovchilardan to‘g‘ri foydalanishga yo‘naltirilgan mini-insho yozish.

Xuddi shuningdek, rasmiy xatlarda ham bog‘lovchilar sababni (parce que, puisque), natijani (donc, par conséquent), qarama-qarshilikni (toutefois, néanmoins) va xulosani ifodalashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa: Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, insho va rasmiy xatlar yozishda mantiqiy bog‘lovchilar matnning ilmiylik, izchillik va tushunarlik darajasini belgilaydi. Ularning to‘g‘ri tanlanishi va o‘rinli ishlatilishi yozma nutq madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, o‘quvchiga muallif fikrini aniq va izchil qabul qilish imkonini beradi. Shu bois, chet tili o‘qitish jarayonida mantiqiy bog‘lovchilarni o‘rgatish alohida e’tibor talab etadi. Mantiqiy bog‘lovchilar fransuz tilida sifatli yozma ifoda uchun ajralmas vositadir. Ular fikrlarni mantiqan bog‘lash, matnni izchil va tushunarli qilish imkonini beradi. Shu sababli, zamonaviy fransuz tili o‘qitishida ularning o‘rganilishiga va to‘g‘ri qo‘llanishiga alohida e’tibor qaratish lozim, chunki bu o‘quvchilarning yozma kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Beacco, J.-C. (2010). Didactique de la grammaire et du lexique : Enseigner la cohérence textuelle en FLE. Paris : Didier.

2. Conseil de l'Europe. (2020). Cadre européen commun de référence pour les langues : Apprendre, enseigner, évaluer (Volume complémentaire). Strasbourg : Editions du Conseil de l'Europe.
3. Cuq, J.-P. & Gruca, I. (2017). Cours de didactique du français langue étrangère et seconde. Grenoble : PUG.
4. Tagliante, C. (2006). La classe de langue : techniques et pratiques de classe. Paris : Clé International.
5. Besse, H., & Porquier, R. (2009). Grammaire et didactique des langues. Paris : Didier.
6. Moirand, S. (2012). Les discours d'enseignement du français langue étrangère : cohérence et progression. Paris : Hachette FLE.

O'RTA OSIYO TARIXINI O'RGANISHDA MANBASHUNOSLIK ASOSI: XORAZM SOLNOMALARINING O'RNI

**Davletova Manzura Nazarovna,
Xorazm viloyati PMM "Ijtimoiy-iqtisodiy
fanlar metodikasi" kafedrası o'qituvchisi**

Annotasiya: Ushbu maqolada Xorazm xronikachilari tomonidan XVII–XIX asrlarda yaratilgan tarixiy asarlarning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Xiva xonligi va turkman qabilalari o'rtasidagi munosabatlar haqida keng ma'lumotlarni o'z ichiga olgan Abulg'oz, Munis, Ogahiy va Bayoniy asarlariga alohida e'tibor qaratiladi. P.P.Ivanov va A.K.Borovkov kabi taniqli sharqshunoslarning fikrlari bilan tasdiqlangan ushbu manbalarning muhimligi ta'kidlanadi. Xorazm tarixchilarining O'rta Osiyo tarixini yaxlit holda shakllantirishdagi hissasi tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье рассматривается ценность исторических трудов хорезмийских летописцев XVII–XIX веков. Особое внимание уделяется произведениям Абулгази, Муниса, Агахи и Баяни, в которых

содержится обширная информация о взаимоотношениях Хивинского ханства с туркменскими племенами. Подчеркивается важность этих источников, подтвержденная мнениями выдающихся востоковедов, таких как П.П.Иванов и А.К.Боровков. Анализируется вклад хорезмийских историков в формирование целостной картины истории Средней Азии.

Abstract: This article examines the value of historical works by Khorezmian chroniclers of the 17th–19th centuries. Particular attention is paid to the works of Abulgazi, Munis, Agahi and Bayani, which contain extensive information about the relations between the Khiva Khanate and the Turkmen tribes. The importance of these sources is emphasised, as confirmed by the opinions of prominent Orientalists such as P.P. Ivanov and A.K. Borovkov. The contribution of Khorezmian historians to the formation of a comprehensive picture of the history of Central Asia is analysed.

Kalit so‘zlar: Xorazm xronikalari, O‘rta Osiyo, Xiva xonligi, etno-siyosiy tarix, XVII–XIX asrlar, Abuulg‘ozi, Munis, Ogahiy, tarixiy manbalar.

Ключевые слова: Хорезмийские летописи, Средняя Азия, Хивинское ханство, этнополитическая история, XVII–XIX века, Абулгази, Мунис, Агахи, исторические источники.

Keywords: Khorezmian chronicles, Central Asia, Khiva Khanate, ethnopolitical history, 17th–19th centuries, Abulgazi, Munis, Agahi, historical sources.

Kirish: Har qanday xalqning tarixini o‘rganish mavjud tarixiy manbalarni jalb etish va ularni tanqidiy tahlil qilishsiz amalga oshirib bo‘lmaydi. Turkman xalqi tarixini o‘rganish nuqtayi nazaridan, turkman qabilalari bilan yaqin tarixiy, siyosiy va madaniy aloqalarga ega bo‘lgan qo‘shni davlatlarda yaratilgan asarlar alohida ahamiyat kasb etadi. Turkmanlar haqida qimmatli ma’lumotlar qoldirgan shunday muhim hududlardan biri Xorazm, aniqrog‘i, Xiva xonligidir. Ko‘p asrlar davomida Xiva xonligi turkman xalqi bilan faol aloqada bo‘lib kelgan, bu esa

xorazmlik tarixchilarning solnomalarida o'z aksini topgan. Ushbu maqola aynan shu manbalarga oid qatlam tahliliga bag'ishlangan.

Materiallar va metodlar: Tadqiqot Xorazm tarixshunosligi va turkman xalqi tarixiga bag'ishlangan ilmiy nashrlar tahliliga asoslanadi. P. P. Ivanov va A. K. Borovkov singari nufuzli olimlarning fikrlariga alohida e'tibor qaratilgan, shuningdek, Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti tomonidan nashr etilgan turkmanlar tarixi bo'yicha materiallar to'plamlarining mazmuni o'rganilgan. Metodologik asos sifatida tarixiy voqealar va o'zaro munosabatlarning rivojlanishini kuzatish imkonini beruvchi tarixiy-genetik metod hamda turli manbalarning ahamiyatini baholash uchun qiyosiy-tarixiy metod qo'llanilgan.

Natijalar: Xorazmlik tarixchilar tomonidan yaratilgan tarixiy asarlar turkman xalqining tarixini, ayniqsa XVI-XIX asrlar davrini qayta tiklashda bebaho manba hisoblanadi. Buning sababi Xiva xonligining turkman qabilalari bilan uzoq va mustahkam aloqalari bo'lib, bu holat xorazmlik tarixchilarning asarlarida o'z aksini topmasdan qolmagan.

Ularning eng ahamiyatlilari quyidagi asarlar hisoblanadi:

Abulg'ozixon (XVII asr): Uning "Shajarayi tarokima" asari alohida e'tiborga loyiqdir. Bu asar turkman xalqi tarixiga oid maxsus va mukammal tadqiqot bo'lib, o'zbek tilida yozilgan. Mazkur asar turkman qabilalarining shajarasi, tarqalishi va ilk tarixini o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Munis va Ogahiy (XIX asr): bu xivalik tarixchilar P.P.Ivanovning fikricha, "turkmanlar tarixini o'rganish uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan" asarlar yaratganlar [2]. Ivanov Ogahiy asarlaridagi turkmanlar tarixiga oid ma'lumotlarning to'liqligi va batafsilligi haqida alohida ta'kidlaydi. P.P.Ivanov va A.K.Borovkov qayd etganidek, Munis va Ogahiy asarlarida "Xiva-Turkman munosabatlari yoritilgan va ularda turkmanlarga ko'p o'rin ajratilgan" [3]. Bu esa ularning asarlarini turkman tarixiga kamroq e'tibor qaratilgan eronlik tarixchilar va Buxoro solnomalari asarlariga nisbatan alohida qimmatga ega qiladi.

Xorazm tarixchilarining asarlari qimmatli turkman xalqi tarixiga oid yirik materiallar to'plamlariga kiritilganligi bilan tasdiqlanadi. 1938-yilda Turkmaniston Maorif Xalq Komissarligi taklifi asosida turkmanlarning qadimgi davrlardan to XIX asrning 80-yillarigacha bo'lgan tarixini qamrab olgan ikki jildlik materiallar to'plami nashr etildi [4]. Ushbu to'plamga o'zbek, arab va fors tillarida bitilgan asarlardan olingan materiallar kiritilgan. Mualliflar ta'kidlaganidek, "o'zbek tarixchilari asarlari orasida Xiva xoni Abulg'ozixon (XVII asr) hamda XIX asr Xiva tarixchilari Munis va Ogahiyning asarlarini alohida ajratib ko'rsatish lozim, chunki ular juda keng davrni qamrab oladi." Bu solnomalar XVI asrdan XIX asrning 70-yillarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi" [1]. To'plam mualliflari mazkur qo'lyozmalarga alohida e'tibor qaratganliklari ularning ilmiy qimmatli yuksakligini ko'rsatadi.

Bayoniyning asarlari ham katta ahamiyatga ega bo'lib, garchi Munis va Ogahiy asarlari singari, ular ham faqat qo'lyozma shaklida saqlanib qolgan ko'rinadi. Ularning qimmatli, xuddi Munis va Ogahiy asarlarining qimmatli kabi, "o'z ichiga olgan ma'lumotlarning tarixiy va ilmiy jihatdan qadrlil hamda ishonchli ekanligi"da namoyon bo'ladi.

P.P.Ivanov o'z asarida [5] xorazmlik tarixchilarning asarlarini "O'rta Osiyo xalqlari tarixini o'rganish uchun eng qimmatli manbalar" deb tasniflab o'tadi. U o'z tadqiqotining XVII-XIX asrlar Xorazm tarixiga bag'ishlangan qismlarini yozishda bu asarlardan faol foydalanganini ularning ahamiyatini bilvosita tasdiqlaydi.

Muhokama: Xorazm solnomalarining Turkmaniston tarixini o'rganishdagi ahamiyatini baholash qiyin. Ularning noyobliligi shundaki, bu solnomalar bevosita turkman qabilalari bilan eng yaqin va uzoq muddatli aloqalarni o'rnatgan davlatda yaratilgan. Chetdan kuzatuvchilardan farqli o'laroq, xorazmlik tarixchilar o'zaro munosabatlarning siyosiy, iqtisodiy va harbiy jihatlariga oid batafsil ma'lumotlarga ega bo'lganlar.

Abulg'ozixonning "Shajarayi tarokima" asari Turkmaniston tarixini yanada chuqurroq o'rganish uchun poydevor bo'lgan asosiy ishdur. Uning turkman qabilalarining kelib chiqishi va tarqalishi haqidagi ma'lumotlarni tizimlashtirish urinishi o'z davri uchun ulkan yutuq hisoblanadi.

XIX asrda yaratilgan Munis va Ogahiy asarlari turkmanlar haqidagi bilimlarimizni to'ldirib, kengaytiradi, bunda keyingi davrga e'tibor qaratiladi. Ularning solnomalari Turkiston Rossiya imperiyasiga qo'shib olinishidan oldingi davrda Xiva-turkman munosabatlari qanday rivojlanganini tushunishga yordam beradi. Ular turkman aholisiga alohida e'tibor qaratishi, bu aholining Xiva xonligi siyosiy va iqtisodiy hayotida muhim o'rin tutganidan dalolat beradi.

Ta'kidlash joizki, bu asarlarning ko'pchiligi qimmatli bo'lishiga qaramay, faqat qo'lyozma shaklida saqlanib qolgan. Bu holat tadqiqotchilar uchun ma'lum qiyinchiliklar tug'dirsa-da, ayni paytda ularni o'rganish, nashr etish va ilmiy muomalaga kiritish bo'yicha keyingi ishlarni amalga oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Xorazm manbalarini Eron va Buxoro manbalari bilan qiyoslaganda, tadqiqotchilar aynan Xorazm solnomalarida turkman xalqi haqida eng batafsil va tizimli ma'lumotlar mavjudligini asosli ravishda ta'kidlaydilar. Buning sababi geografik yaqinlik va faol o'zaro aloqalar natijasida yuzaga kelgan.

Xulosa: Xorazmlik solnomachilar - Abulg'oz, Munis, Ogahiy va Bayoniylarning tarixiy asarlari turkman xalqi tarixini o'rganishda bebaho manbalardir. Bu asarlarda Xiva-turkman munosabatlari, turkman qabilalarining siyosiy va ijtimoiy hayoti, ularning ko'chishlari hamda qo'shni davlatlar bilan aloqalari haqida keng ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu manbalarining P.P.Ivanov singari nufuzli sharqshunoslar tomonidan tan olinishi va Turkmaniston tarixiga oid muhim to'plamlarga kiritilishi ularning milliy tarixshunoslik uchun beqiyos ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Xorazmlik tarixchilarning qo'lyozma asarlarini yanada chuqurroq o'rganish va nashr etish turkman xalqining tarixi va madaniyatini yanada teranroq va har tomonlama anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bartold V.V., Jukovskiy S.V. Rossiyaning Buxoro va Xiva bilan so‘nggi uch asr davomidagi aloqalari. Z.R.A.O. T. XXV. 342-bet.
2. Ivanov P.P., Borovkov A.K. XVI-XIX asrlarda turkmanlar tarixiga oid manbalar haqida bir necha umumiy mulohazalar. Turkmanlar va Turkmaniston tarixi bo‘yicha materiallar. M.L., 1938. II-jild. 28-bet.
3. Ivanov P.P. O‘rta Osiyo tarixi bo‘yicha ocherk (XVI-XIX asr o‘rtalari). M., 1958. 230-bet.
4. Turkmaniston tarixi II-jild. I-kitob. 8-9 betlar. Ashxobod: Ilm, 1957.
5. a) Turkmanlar va Turkmaniston tarixiga oid materiallar. I-jild. M.; L., 1939.
b) Turkmanlar va Turkmaniston tarixiga oid materiallar. II-jild. M.; L., 1938.

PADLET PLATFORMASIDA INTERFAOL MIKRO-DARSLAR YARATISH ORQALI MURAKKAB GEOGRAFIK TUSHUNCHALARNI MUSTAHKAMLASH METODIKASI

I.O.Ortiqova,

Urganch davlat pedagogika instituti

“Tabiiy fanlar” kafedresi stajyor o‘qituvchisi,

B.O.Ko‘palova,

Urganch davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya ta’limida raqamli texnologiyalarni, xususan **Padlet** platformasini interfaol mikrodarslar yaratish jarayonida qo‘llashning metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – murakkab geografik tushunchalarni o‘quvchilarga bosqichma-bosqich, vizual va muloqotga asoslangan shaklda yetkazishdir. Padlet asosida tashkil etilgan darslar orqali o‘quvchilar mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarni yechish,

hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotda O‘zbekiston, Buyuk Britaniya, AQSh va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida geografiya ta’limida raqamli platformalar samaradorligini o‘rgangan olimlar ishlariga tayanilgan.

Аннотация: В данной статье освещены методические основы использования цифровых технологий, в частности платформы Padlet, в процессе создания интерактивных микроуроков по географии. Основная цель исследования – поэтапная передача сложных географических понятий учащимся в визуальной и коммуникативной форме. Уроки, организованные на основе платформы Padlet, способствуют развитию у учащихся навыков самостоятельного мышления, анализа, решения проблемных ситуаций и работы в сотрудничестве. В исследовании опираются на труды учёных из Узбекистана, Великобритании, США и стран Юго-Восточной Азии, изучавших эффективность цифровых платформ в преподавании географии.

Annotation: This article highlights the methodological foundations of using digital technologies—particularly the Padlet platform—in creating interactive micro-lessons in geography education. The main goal of the study is to convey complex geographical concepts to students step by step, using visual and communication-based approaches. Through lessons organized on Padlet, students develop skills in independent thinking, analysis, problem-solving, and collaboration. The research is based on the works of scholars from Uzbekistan, the United Kingdom, the United States, and Southeast Asian countries who have studied the effectiveness of digital platforms in geography education.

Kalit so‘zlar: Padlet, mikrodars, raqamli ta’lim, interfaol metod, geografiya ta’limi, zamonaviy pedagogika, o‘quv motivatsiyasi, metodika, vizual kontent, o‘quv faoliyatini individuallashtirish.

Ключевые слова: Padlet, микроурок, цифровое образование, интерактивный метод, преподавание географии, современная педагогика, учебная мотивация, методика, визуальный контент, индивидуализация учебной деятельности.

Keywords: Padlet, micro-lesson, digital education, interactive method, geography education, modern pedagogy, learning motivation, methodology, visual content, individualization of learning activities.

Kirish

XXI asr ta'lim jarayoni o'quvchilarni **raqamli tafakkurga** ega, mustaqil tahlilchi sifatida shakllantirishni talab etadi. Ayniqsa, geografiya fanida tabiat qonuniyatlari, landshaft tizimlari, iqlim dinamikasi, ekologik jarayonlar kabi murakkab tushunchalar o'quvchidan fazoviy fikrlash va tasavvur qilish qobiliyatini talab qiladi (1). Shu bois ta'limda **mikrodars texnologiyalari** va **interfaol raqamli platformalar**, jumladan **Padlet**dan foydalanish o'quv jarayonini bosqichma-bosqich, faol, ijodiy va muhokamaga asoslangan shaklda tashkil etish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyot uchun raqamli ta'lim" dasturi (2023)da ham ta'limda raqamli vositalardan samarali foydalanish zarurati ta'kidlangan. Padlet - bu onlayn interfaol devor bo'lib, o'qituvchilarga matn, video, rasm, xarita, audio va havolalarni birlashtirgan **mikrokontent** yaratish imkonini beradi (2).

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tadqiqot **eksperimental-amaliy** xarakterga ega bo'lib, O'zbekistonning uchta umumta'lim maktabida 8–9-sinf o'quvchilari ishtirokida sinov-tajriba darslari o'tkazildi. Darslar **Padlet** platformasida tuzilgan **mikrodars bloklari** orqali olib borildi. Har bir mikrodars quyidagi bosqichlarda tashkil etildi:

Motivatsion bosqich – qisqa video, xarita yoki savol orqali mavzuga kirish.

Tushuncha bloklari – murakkab geografik atamalarni rasm, diagramma yoki animatsiyalar

orqali tushuntirish.

Interfaol topshiriqlar – o'quvchilarning o'z fikrlarini Padlet devorida yozish, baham ko'rish.

Tahlil bosqichi – guruh muhokamasi va savol-javob shaklida fikr almashish.

Yakuniy refleksiya – o‘quvchilar o‘z bilimini test yoki mini-esse orqali baholashadi.

Tadqiqotda **eksperimental va nazorat guruhlarida** dars samaradorligi **pre- va post-testlar** orqali aniqlanib, statistik tahlil o‘tkazildi.

Padlet vositasida yaratilgan interfaol mikro-darslar misollarida quyidagi mavzular tanlandi:

“Atmosfera bosimi va shamollar tizimi”;

“Yer po‘stining tuzilishi”;

“Ekologik muammolar va ularning global ta’siri”;

“Iqlim o‘zgarishi va inson faoliyati”;

“O‘zbekiston tabiiy resurslari”.

Ilovada quyidagi materiallar keltiriladi:

- 1) Padlet platformasida yaratilgan mikrodars namunalarining ekran tasvirlari;
- 2) Eksperimental dars jarayonidan fotolavhalar;
- 3) O‘quvchilarning fikr-mulohazalari namunasi;
- 4) Pre- va post-test natijalarining jadvali;
- 5) O‘qituvchi uchun mikrodars yaratish bo‘yicha yo‘riqnom

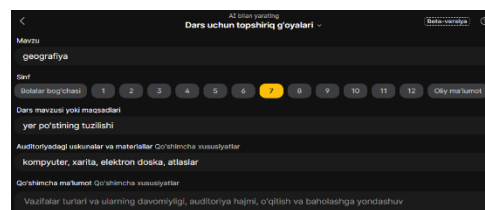
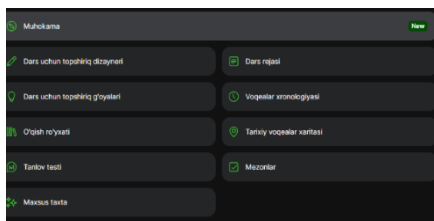

1-rasm “Padlet” ilovasining ko‘rinishi

2-rasm.

“Padlet” ilovasiga kirish

uchun topshiriq g'oyalari

5-rasm. Sinf faoliyati uchun g'oyalar

Muhokama

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, **Padlet platformasida interfaol mikrodarslar yaratish** geografiya fanining murakkab mavzularini o'quvchilarga soddalashtirilgan, vizual va muloqotga asoslangan shaklda tushuntirishda samarali vosita hisoblanadi. Mazkur yondashuv an'anaviy dars shakllaridan farqli o'laroq, o'quvchini passiv axborot qabul qiluvchi emas, balki faol tadqiqotchi, tahlilchi va fikr bildiruvchi sifatida shakllantiradi.[3,4]

Padlet muhitida yaratilgan mikrodarslar o'quvchilarning bilim olish jarayonini modullashtiradi. Ya'ni, har bir mikroblok ma'lum bir tushunchani yoritishga mo'ljallangan bo'lib, ularning ketma-ketligi "murakkabdan soddaga", "nazariyadan amaliyotga" tamoyiliga asoslanadi. Bu esa Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasiga mos keladi, chunki o'quvchilar o'z imkoniyatlariga yaqin darajadagi topshiriqlarni bajarish orqali yangi bilimni faol o'zlashtiradi.[1.5]

Tajriba davomida aniqlangan eng muhim jihatlardan biri - **mikrodarsning qisqaligi va interfaolligi** o'quvchilarda diqqatni saqlab turish, yangi tushunchalarni tez idrok etish va ularni amaliy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini rivojlantirganidir. Bu holat Zainuddin & Keumala (2021) tomonidan ilgari surilgan "microlearning loop" modeli bilan hamohangdir. Unga ko'ra, qisqa, lekin

takrorlanuvchi o'quv sikllari o'quvchilarning ongida bilimlarni uzoq muddatli xotiraga mustahkam joylashini ta'minlaydi.

Shuningdek, Padletning **vizual kollaborativ muhiti** geografiya faniga xos tasviriy tafakkurni rivojlantiradi. O'quvchilar xaritalar, diagrammalar, fotosuratlar, ekologik jarayonlar videosi yoki sun'iy yo'ldosh tasvirlarini bir devor sahifasida jamlab, o'zlarining fikr va tahlillarini qo'shganlar. Bu jarayon, konstruktivistik yondashuvga ko'ra, har bir o'quvchi bilimni o'z tajribasi asosida qayta qurish imkonini bergan .[3]

Eksperimental va nazorat guruhlari o'rtasidagi farq ham muhim nazariy xulosalarni beradi. Nazorat guruhi an'anaviy darslarda murakkab geografik atamalarni tushunishda qiynalgan bo'lsa, Padlet orqali o'tilgan darslarda o'quvchilar bu atamalarni ko'rish, eshitish va yozish orqali o'zlashtirganlar. Bu multimodal o'rganish yondashuvi Mayerning "multimedia learning" nazariyasini tasdiqlaydi ,ya'ni bilimni bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish va interaktiv bajarish orqali mustahkamlash samaradorligi yuqori bo'ladi.

O'zbekiston ta'lim amaliyotida bu metodikaning qo'llanishi hali nisbatan yangilik bo'lsa-da, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar Padlet muhitida darslarni tashkil etishda o'quvchilarning ijodkorligini oshirish, ularni baholash va o'zaro fikr almashuvini ta'minlash imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Murodovning raqamli texnologiyalar orqali geografiya darslarini takomillashtirishga oid izlanishlarida ham interfaollik va o'quvchi ishtiroki o'qitish sifatining asosiy omillari sifatida e'tirof etilgan.[1,2]

Biroq, bu metodikaning tatbiqida ayrim **muammolar va cheklovlar** ham kuzatildi:

-Internet tezligi va texnik vositalarning yetarli emasligi ayrim maktablarda samaradorlikni pasaytirgan;

-O'qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi bir xil emasligi tufayli ba'zi darslarda platformaning barcha imkoniyatlari to'liq qo'llanilmagan;

-O'quvchilarning mobil qurilmalardan foydalanish madaniyati, vaqtni to'g'ri taqsimlash masalalarida pedagogik nazorat zarurati aniqlangan.

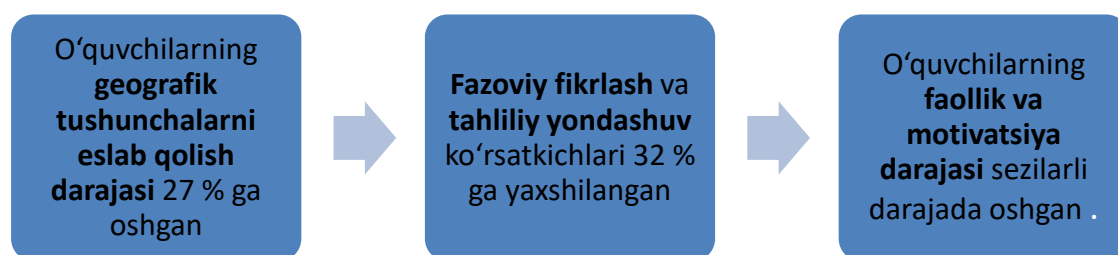
Shunga qaramay, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, to'g'ri metodik yondashuv asosida Padlet orqali tashkil etilgan mikrodarslar geografiya ta'limini **shaxsga yo'naltirilgan, muammoli va innovatsion** ta'lim modeli sifatida rivojlantiradi.

Xalqaro miqyosda bu natijalar **Lim Wang (2022)** tomonidan ilgari surilgan "interactive digital pedagogy" konsepsiyasini qo'llab-quvvatlaydi. Unga ko'ra, o'quv jarayonida o'qituvchi axborot manbai emas, balki o'quvchi faoliyatini boshqaruvchi fasilitatorga aylanadi. Padlet asosida mikrodarslarni tashkil etish aynan shu modelning amaliy ko'rinishidir.

Shunday qilib, **Padlet asosidagi mikroo'qitish** geografiya ta'limida nafaqat murakkab tushunchalarni soddalashtirish, balki o'quvchida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish, hamkorlikda o'rganish madaniyatini rivojlantirish, refleksiya qilishni o'rgatish kabi ko'plab pedagogik maqsadlarni ham amalga oshiradi.[2,3]

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Padlet asosida o'tkazilgan mikrodarslarda:

Shuningdek, o'quvchilar Padlet orqali o'z fikrlarini yozma va vizual tarzda ifodalash, jamoaviy ishlash va bir-birining ishlarini baholash imkoniyatiga ega bo'lganlar. Bu jarayon **samarali differensial o'qitish** imkonini bergan.

Chet el tajribalari ham bu yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, **G. Roberts (University of London, 2020)** tadqiqotida Padlet geografiya

fanida o'quvchi ishtirokini 40 % ga oshirganligi qayd etilgan. **Zainuddin & Keumala (2021, Malaysia)** esa mikrodars asosidagi Padlet muhitini “short learning cycles” (qisqa o'quv sikllar) sifatida talqin qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, **Padlet platformasida interfaol mikrodarslar yaratish:**

-Murakkab geografik tushunchalarni vizual, interaktiv va bosqichma-bosqich o'rgatish imkonini beradi;

-O'quvchilarning faolligi, tahliliy fikrlash va muloqot kompetensiyasini rivojlantiradi;

-Geografiya fanining **STEAM** yondashuvlari bilan integratsiyasini kuchaytiradi;

-Raqamli pedagogika uchun moslashuvchan va tejamkor model sifatida tavsiya etiladi.

Ushbu metodika O'zbekiston umumta'lim maktablarida geografiya o'qitish sifatini oshirishda hamda “Raqamli ta'lim” strategiyasi maqsadlarini amalga oshirishda samarali vosita bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Roberts, G. (2019). Digital Geography and Interactive Learning: Engaging Students through Padlet. London: Routledge.

2.Zainuddin, Z.,Keumala, C.(2021).The Effectiveness of Padlet-based Microlearning in Geography Education. Malaysian Journal of Learning and Instruction, 18(3), 45–62.

3.Murodov, B. (2023). Raqamli texnologiyalar yordamida geografiya ta'limini takomillashtirish. Toshkent: Fan va ta'lim nashriyoti.

Lim, C. P.,Wang, L. (2022). Interactive Pedagogy in Digital Classrooms. Springer Nature.

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4670-son qarori (2023-yil).
“Raqamli iqtisodiyot uchun raqamli ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.”

5.Karimova, N. (2024). Maktab geografiyasi darslarida interfaol metodlar tizimi. Toshkent: O‘zMU nashriyoti.

INKLYUZIV TA’LIMNI O‘QITISHDAGI MUAMMO VA ULARNI YECHIMLARI

Allanazarova Nargiza Taxirovna

Xorazm viloyati Gurlan tumani 24-maktab psixologi

Annotatsiya: Sharqning mashxur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniylarning tarbiyaning maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta'limning ta'siri tug‘risidagi qarashlari inklyuziv talim rivojlanishining metodologik bazasi xisoblanadi. Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga nisbatan maxsus segregatsion ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo‘l qo‘ymaslik g‘oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga e'tiborning yanada yaxshilanishiga olib keldi.

Kalit so‘zlar: Ta'lim, bolalar, nogironlar, maxsus ta'lim, umumiy ta'lim, inklyuziv ta'lim, ijtimoiy ajratish, maktab, nogironlar, yaxlit, jins, umumiy ta'lim muassasalari.

KIRISH

Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni

amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'lim madaniyati! Salamanka deklaratsiyasiga muvofiq xar bir o'quvchi xususiyatlarini isloh qilishni qo'llab-quvvatlovchi va ma'qullovchi dalil sifatida qaraladi. Uning maqsadlari jinsi, irqi, madaniyati, ijtimoiy millati, dini, individual imkoniyati va qobiliyati farqlar sabab ijtimoiy segregatsiya oldini olish uchun emas. Biroq, kontseptsiya universal foydalanish uchun yaroqsiz bo'lib chiqdi. Dunyo tajribasiga ko'ra, maktablarda kiritish ko'pincha tengdoshlari bilan birga o'rta maktablarda nogironlar ta'lim sifatida qaraladi (Judi Kugel'mas) biroq, inklyuziv ta'lim mohiyati bilim va bilim hali jamiyatda etarli emas. "Inklyuziv "va" integrallashgan " terminlari ko'pincha bir xil ma'noda ishlatiladi.

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va usmirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yunaltilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruxiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;
- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik xuquqini kafolatlash;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va saglom bolalarning extièjlarini qondirish, ijtimoiy xaètga erta moslashtirish;
- imkoniyati cheklangan bolalar va usmirlarni oilalardan ajramagan xolda yashash xuquqini ruèbga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyatti cheklangan bolalar va usmirlarga nisbatan dustona va mexr-muxabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Inklyuziv ta'limning muammolari. Ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ xujjatlarida qayd qilinmaganligi; Nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabat; Imkoniyati cheklangan bolalarning hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosi; Imkoniyati cheklangan bolalarning maktabda ko'rinmaslik muammosi; Moddiy mablag' muammolari; Ta'lim

muassasalarini moslashtirish; Sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi; Kambag'allik; Jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish; Imkoniyati cheklangan bolalarning boshqalarga qaramligi; Favqulodda vaziyatlar , mojarolar, qochoqlar; Kadrlar masalasidagi muammolar. Haqli savol tug'iladi, nima uchun imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim tizimiga jalb etish kerak? Yuqorida keltirilgan dalillarni hal etib inklyuziv ta'lim tizimiga o'tishga qanday zaruriyat bor?

Darhaqiqat, bu ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish oson kechmaydi.

Ammo bu ta'lim tizimining nafli jixati juda ko'p ular sirasiga qo'yidagilar kiradi:

- ✓ Inklyuziv ta'lim qashshoqlik iskanjasidan qutilishga imkon beradi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;
- ✓ Kamsitishlarni oldini oladi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim yanada inklyuzivlikka olib keladi.

Inklyuziv ta'limning prinsiplari: 1. Insonning qadr qimmati, uning qobiliyati va yutug'iga bog'liq emas. 2. Har bir inson o'ylash va xis qilish qobiliyatiga ega. 3. Har bir kishi eshitish va muloqot qilish qobiliyatiga ega. 4. Har bir kishi bir\biriga muxtoj. 5. Shaxsning to'liq va haqiqiy ta'lim olishi faqat real hamkorlikda amalga oshadi. 6. Hamma kishilar o'z tengdoshlarini qo'llab quvvatlashga muxtoj. 7. Hamma ta'lim oluvchilarni yutuqqa erishishiga ularning nimadir qila olmasligi emas , balki nimanidir qila olishidir. 8. Hamkorlik qilish kishi ha'etini har tomonlama ko'chaytiradi. Inklyuziv ta'lim tizimi qo'yidagi ta'lim muassasalarni o'z ichiga oladi; maktabgacha umuta'lim, umu o'rta ta'lim, o'rta maxsus kasb-xunar va oliy ta'lim. Bu ta'lim muassasalarining maqsadi bolalarning ta'lim olishi va kasb-xunarga tay'rlashda ularning o'rtasidagi to'siqlikni bartaraf etib ochiq ta'lim muxitini yaratishdan iborat. Umumta'lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi

integratsiyalashgan ta'lim tizimidan uzinig mazmun – mohiyati, maqsadi, vazifalari va xarakat dasturi bilan farqlanadi.

Bolaning tarbiya va o'quv faoliyatida orqada qolishi psixik funksiyalarni o'zlashtirmaganligi natijasidir. Masalan, bolaning kiyim kiyishida ketmaketlikning buzilishi uning xotirasi zaifligidan emas, balki ushbu jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan malakalarni egallamaganligi tufayli ro'y beradi. Bunday psixik muammoni psixoreksiyalash usullari bilan birga bolaga kiyimlarni to'g'ri ketmaketlikda kiyish tasvirlangan rasmlar taqdim etilishi mumkin. L.S.Vigotskiy ijtimoiy muhit sog'ligi imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun birinchi darajali ahamiyatga egadir, degan g'oyani ilgari suradi. Xuddi shuningdek, u imkoniyati cheklangan bolalarning rivojlanishini ildizi yomon o'simlikka o'xshatadi. «Uning ingichkagina ildizlari oziqlantiruvchi tuproqning qatlamlari va shakliga mos kelmaydi. Ular o'zo'zicha tuproqning oziqa beruvchi qatlamlariga yetib borolmay, quruq va zaharli qatlamga kirib qoladi. Bunday o'simlik muvofiq sharoitlarda gullashi mumkin edi, biroq odatdagi sharoitda taraqqiyotning cho'qqisiga yetmasdan, bujmayib so'lib qoldi», deydi. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini har bir millat va elatning o'ziga xos tomonlari, milliy an'analari, urf-odatlar, davlatning maqsad-vazifalari hamda tarbiyalanuvchilarning ruhiy va jismoniy rivojlanishidagi xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Imkoniyati cheklangan bolalarda kattalar bolaning rayiga, mustaqil bo'lishiga qarshi turmasdan, mumkin qadar istagi, intilishiga yordam bersalar, uning shaxsini shakllantirish jarayonidagi qiyinchiliklar o'z-o'zidan barham topadi. Imkoniyati cheklangan bolada o'jarlik, qaysarlik, itoatsizlik xususiyatlari paydo bo'lishi bu kattalarning haddan tashqari paypaslaganliklari oqibatida vujudga keladi. Psixolog olimi L.M.Krijanovskaya imkoniyati cheklangan bolalarning inklyuziv ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya berishda psixologik korreksiyalash metodlari orqali tarbiyalash yo'llarini keng yoritib bergan. Uning fikricha, inklyuziv ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya ishlarining samarali bo'lishi, yaxshi yutuqlarga erishishda maktab

psixologi, pedagog, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi uzviy bog'langan bo'lishi
lozim

Inklyuziv ta'lim tizimida jahon miqyosida amaliyotga joriy qilish borasida bugungi kunga qadar ham juda ko'plab muammolar va to'siqlar mavjud. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi: Salbiy munosabat; Hamjamiyatda ko'rinmaslik; Moddiy mablag' muammolari; Jismoniy moslashtirish; Sinfdagi o'quvchilar soni; Qaramlik; Jinsiy belgilarga qarab kamsitish; Favqulodda vaziyatlar, mojarolar va qochoqlar. Salbiy munosabat-maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim muassasalari tizimida ta'lim tarbiya olishlari uchun eng katta to'siq bo'lsa kerak. Salbiy munosabat muammosining mazmuni shundaki, ota-onalar, hamjamiyat a'zolari, o'qituvchilar, umumta'lim muassasalari hodimlari, boshqaruv organlaridagi hatto maxsus ehtiyojli bolalarning o'zlaridagi umumta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya olishlariga nisbatan qashiliklari va buni istamasliklaridir. Bunga sabab nogironlarga nisbatan insonlardagi noto'g'ri fikr, ular to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligi, nogiron bolalarning chegaralangan muhitda o'sganligi va boshqalardir. Hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosining mazmuni shundaki, ko'pincha ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ota-onalar tomonidan qattiq bekitiladi. Ularni uyga qamab hyech kimga ko'rsatmaydilar, ro'yxatga olish jarayonida nogiron bolasi to'g'risida hyech bir ma'lumot berilmaydi. Natijada ko'plab nogiron bolalar hamjamiyatda ishtirok etishdan mahrum bo'ladilar.

Ular to'g'risida hyech bir ma'lumotni bo'lmasligi ta'lim-tarbiya muassasalariga qatnamasliklariga olib keladi.

XULOSA

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislariga murojaat qilinsa va

maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olibib borilsa abatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Выготский Л.С. Дефект и сверхкомпенсация. // «Проблема дефектологии». М., 1996. –С. 42.
2. Крыжановская Л.М. Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования. Пособие для психологов и педагогов. – М.: «Владос», 2013. 83-б.
3. Maktablar hamma uchun – Save the children – 2002y. 20\23 bet
4. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.
5. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468474 P.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA HISSIY BARQARORLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI.

Masharipova Donoxon Jumanazarovna

Xorazm viloyati PMM

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim

metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy barqarorlikni shakllantirishning nazariy va amaliy ahamiyati yoritilgan. Hissiy barqarorlik – bolaning hissiyotlarini boshqara olish, stressli holatlarda o'zini tuta

bilish hamda ijobiy munosabatni saqlab qolish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Shuningdek, hissiy barqarorlikni rivojlantirishda o‘yin, san’at, musiqa va muloqot vositalarining roli ko‘rsatib o‘tiladi.

Аннотация: В статье рассматривается теоретическое и практическое значение поддержания эмоций у детей дошкольного возраста. Эмоциональное принятие трактуется как принятие эмоций, контроль стресса и поддержание отношений. Показана роль игры, искусства, музыки и общения в улучшении эмоций.

Abstract : This article highlights the theoretical and practical importance of forming emotional stability in preschool children. Emotional stability is interpreted as the ability of a child to manage his emotions, control himself in stressful situations, and maintain a positive attitude. It also shows the role of play, art, music, and communication tools in developing emotional stability. The article also provides practical recommendations for the systematic organization of emotional education in preschool educational institutions.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, hissiy barqarorlik, tarbiya, ruhiy rivojlanish, ijobiy muhit, tarbiyachi roli.

Ключевые слова: дошкольный возраст, эмоциональный иммунитет, воспитание, психическая, психологическая среда, роль воспитателя.

Keywords: preschool age, emotional stability, education, mental development, positive environment, educator role.

Maktabgacha yosh inson hayotidagi eng muhim davrlardan biridir. Aynan shu davrda bolaning shaxsiyati, hissiyoti va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi. Shu sababli bolalarda hissiy barqarorlikni tarbiyalash tarbiyaviy jarayonning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Hissiy barqarorlik — bu bolaning turli vaziyatlarda o‘z his-tuyg‘ularini boshqara olish, stressli holatlarga bardosh bera olish, shuningdek, ijobiy

emotsiyalarni ustun tutish qobiliyatidir. Bunday fazilatlar bolaning sog‘lom psixik rivojlanishiga, atrofdagilar bilan samimiy munosabatlar o‘rnatishiga, o‘qishga bo‘lgan qiziqishining ortishiga va kelajakda muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy barqarorlikni shakllantirishda oila, tarbiyachi va ijtimoiy muhitning roli beqiyosdir. Kattalar bolaga mehr-muhabbat, e‘tibor va tushunish bilan munosabatda bo‘lishlari zarur. Ertaklar, rolli o‘yinlar, musiqiy mashg‘ulotlar, san‘at va muloqot orqali bolalar o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etishni o‘rganadilar.

Shuningdek, tarbiyachilar bolalarda ijobiy emotsional muhitni yaratish, ularni o‘z hislarini so‘z orqali ifodalashga o‘rgatish va jamoada muloqot madaniyatini rivojlantirish orqali hissiy barqarorlikni mustahkamlashlari mumkin. Hissiy barqarorlik — bu bolaning kelajakdagi ruhiy salomatligi va ijtimoiy muvaffaqiyatining asosi hisoblanadi. Shu bois, maktabgacha ta‘lim tizimida bu yo‘nalishga alohida e‘tibor qaratish, bolalarning hissiy dunyosini boyitish va ularni ijobiy ruhda tarbiyalash eng muhim vazifalardan biridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy barqarorlikni ta‘minlash — bu ularning ruhiy sog‘lomligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida to‘liq shakllanishi uchun zarur jarayondir. Hissiy barqarorlikni rivojlantirish maqsadida tarbiyachilar, ota-onalar va psixologlar tomonidan bir qator samarali usullar qo‘llaniladi:

Ijobiy psixologik muhit yaratish.

Bolaning o‘zini xavfsiz va qadrlangan his qilishi uning hissiy holatiga bevosita ta‘sir qiladi. Mehrga, e‘tiborga boy, tinch va quvonchli muhit hissiy barqarorlikni shakllantirishning eng muhim omilidir.

O‘yin faoliyatidan foydalanish.

O‘yin — bu bolaning asosiy faoliyat turi bo‘lib, u orqali bola o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etadi, boshqarishni o‘rganadi va ijtimoiy rollarni sinab ko‘radi. Rolli o‘yinlar, dramatizatsiya, psixologik o‘yinlar (masalan, “Kayfiyatni top”, “Men qandayman?”) hissiy muvozanatni mustahkamlashda samaralidir.

San'at terapiyasi usullarini qo'llash.

Rasm chizish, loy bilan ishlash, qo'shiq aytish, raqsga tushish kabi ijodiy faoliyatlar bolada ijobiy emotsiyalarni uyg'otadi va stressni kamaytiradi. Bu jarayonlar bolaga o'z ichki kechinmalarini ifoda etish imkonini beradi.

Emotsional muloqotni rivojlantirish.

Bolani o'z hislarini so'z bilan ifodalashga o'rgatish muhimdir. Masalan, "Sen hozir xafa bo'lyapsan, to'g'rimi?", "Qanday his qilyapsan?" kabi savollar orqali bola o'z holatini anglaydi va boshqalar hissiyotiga ham e'tibor berishni o'rganadi.

Stressni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish.

Nafas olish mashqlari, tinchlantiruvchi musiqa, meditatsion o'yinlar bolaga tinchlanish va o'zini nazorat qilishni o'rgatadi. Bu usullar, ayniqsa, haddan tashqari hayajonlangan yoki asabiy bolalar uchun foydalidir.

Namuna orqali tarbiya.

Kattalarning o'zini tutishi — bola uchun eng muhim o'rnakdir. Agar ota-ona yoki tarbiyachi hissiyotlarini muvozanatda ushlasa, muammolarga tinchlik bilan yondashsa, bola ham shunday xatti-harakatni o'zlashtiradi.

Ijobiy rag'bat va maqtov.

Bolaning har qanday kichik yutug'ini e'tirof etish, uni ijobiy so'zlar bilan rag'batlantirish o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi va ijobiy hissiyotlarni mustahkamlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy barqarorlikni ta'minlash uzluksiz, mehrga asoslangan tarbiyaviy jarayondir. Bolaning his-tuyg'ularini tushunish, ularni to'g'ri yo'naltirish va ijobiy muhit yaratish orqali tarbiyachilar hamda ota-onalar bolani ruhiy jihatdan sog'lom, barqaror va ijtimoiy faol shaxs sifatida voyaga yetkazishlari mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyachi — bu nafaqat bilim beruvchi, balki bola hayotidagi eng yaqin insonlardan biri, uning ruhiy holatiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy shaxsdir. Shu bois tarbiyachining bolalarda hissiy barqarorlikni shakllantirishdagi o'рни nihoyatda muhimdir.

Avvalo, tarbiyachi bolaga mehr va e'tibor bilan yondashishi, unga doimiy ravishda ijobiy munosabat bildirish orqali ishonchli muhit yaratishi zarur. Bola o'zini xavfsiz va qadrlangan his qilganida, unda ijobiy hissiyotlar shakllanadi, bu esa hissiy barqarorlikning asosi hisoblanadi.

Tarbiyachi har bir bolaning hissiy holatini kuzatib borishi, ularning kayfiyatidagi o'zgarishlarni sezishi va zarur hollarda yordam ko'rsatishi lozim. Masalan, bola xafa bo'lsa, tarbiyachi uni yupatish, tushuntirish yoki o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifodalashga o'rgatish orqali ruhiy muvozanatni tiklaydi.

Shuningdek, tarbiyachi mashg'ulotlarda va o'yin jarayonlarida ijobiy emotsiyalarni rag'batlantiruvchi usullardan foydalanadi. Ertak o'qish, rolli o'yinlar, musiqiy faoliyat va san'at mashg'ulotlari orqali bolalar o'z his-tuyg'ularini erkin ifoda etadilar. Bu jarayonlarda tarbiyachining yo'l-yo'riq ko'rsatishi, mehr bilan boshqaruvi katta ahamiyatga ega. Tarbiyachining shaxsiy namunasi ham muhim omil hisoblanadi. Bola ko'pincha kattalarning xatti-harakatlarini kuzatib, ularni o'zlashtiradi. Shuning uchun tarbiyachi o'z hissiyotlarini boshqarish, muammoli vaziyatlarda sokinlikni saqlash, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabi fazilatlarni namoyon etishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyachi — bu bolalarning hissiy dunyosini shakllantiruvchi, ularni mehr va sabr bilan qo'llab-quvvatlovchi shaxsdir. Uning samimiy munosabati, ijobiy muhit yaratish mahorati va bolalarga bo'lgan ishonchi hissiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tarbiyachining professional mahorati, emotsional madaniyati va pedagogik sezgirligi maktabgacha ta'lim jarayonining eng muhim tarkibiy qismi sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Fayzullayev. Sh., Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi. O'quv qo'llanma. Samarqand-2020.
2. Hasanboyeva.O, Xoliqov.D; "Oila pedagogikasi" T., "Aloqachi", 2007, 122-123 —betlar

3. Qodirova.F, Toshpo‘latova.Sh, Qayumova. N, A‘zamova.M; Maktabgacha pedagogika. “Tafakkur”nashriyoti.Toshkent-2019. 429-bet.
4. Quchqorova N.M, Nuraddinova R.S.Ilk qadam davlat o‘quv dasturi namunasida o‘tkaziladigan mavzuli faoliyatlarni tashkil etish. –O‘quv qo‘llanma. Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze,17-b uy. “BOOKMANY PRINT”, TOSHKENT-2022. 42-bet.
5. Sodiqova Sh. “Maktabgacha pedagogika”.“Tafakkur sarchashmalari”. T: 2013 y.324b.
6. <https://www.pedagoglar.uz>

**ОПЫТ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В
СТАРШИХ КЛАССАХ НА ОСНОВЕ КОМАНДНОГО ПРОЕКТА
(ГРУППОВАЯ РАБОТА: ПРЕЗЕНТАЦИЯ, ПОСТЕР, СОЗДАНИЕ
ВИДЕОРОЛИКА)**

Худайбердиева Феруза Абдукахаровна
Методист русского языка и литературы отдела
Методического обслуживания Центра
педагогического мастерства Джизакской области

Annatasiya: Ushbu maqola jamoaviy loyihaga integratsiyalashgan zamonaviy guruh ish usullaridan foydalangan holda o'rta maktabda rus tilini o'qitish tajribasini o'rganadi. Asosiy e'tibor loyiha faoliyatini amaliy amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, unda talabalar birgalikda turli xil media mahsulotlarni, jumladan taqdimotlar, plakatlari va videolarni yaratadilar. Bu yondashuv nafaqat rus tili va adabiyoti bo'yicha bilimlarni chuqurlashtiribgina qolmay, balki 21-asrning asosiy kompetensiyalarini, masalan, muloqot ko'nikmalari, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash va raqamli savodxonlikni rivojlantirishini o'rganadi. U jamoaviy loyihani tashkil etish bosqichlarini, guruhlar ichida rollarni belgilashni

va yakuniy mahsulotlarni yaratishda olingan natijalarni baholash usullarini tavsiflaydi.

Аннотация: Данная работа посвящена освещению опыта преподавания русского языка в старших классах с использованием современных методов групповой работы, интегрированных в командный проект. Акцент сделан на практической реализации проектной деятельности, в рамках которой учащиеся совместно создают различные медиапродукты: презентации, постеры и видеоролики. Рассматривается, как такой подход способствует не только углублению знаний по русскому языку и литературе, но и развитию ключевых компетенций XXI века, таких как коммуникативные навыки, умение работать в команде, критическое мышление и цифровая грамотность. Описываются этапы организации командного проекта, распределение ролей в группах и методы оценки результатов, полученных в ходе создания заявленных продуктов.

Annotation: This article examines the experience of teaching the Russian language in secondary school using modern group work methods integrated into a collective project. The main focus is on the practical implementation of project activities, in which students jointly create various media products, including presentations, posters, and videos. This approach not only deepens knowledge of the Russian language and literature, but also develops key 21st century competencies, such as communication skills, teamwork, critical thinking, and digital literacy. It describes the stages of organizing a collective project, defining roles within groups, and methods for evaluating the results obtained when creating final products.

Kalit so'zlar: integratsiya, aksent, media mahsulotlar, plakatlar, raqamli savodxonlik, muloqot qobiliyatlari.

Ключевые слова: интегрирование, акцент, медиапродукты, постеры цифровая грамотность, коммуникативные навыки .

Key words: Integration, accent, media products, posters, digital literacy, communication skills.

Введение

Преподавание русского языка в старших классах (обычно 9-11 классы) требует современных и эффективных подходов, перехода от традиционных методов к активным и интерактивным формам обучения, нацеленным на развитие не только предметных знаний (грамматика, лексика, синтаксис), углубляли бы знания и совершенствовали навыки учащихся, но и готовили их к реалиям XXI века. Традиционные методы часто оказываются недостаточными для формирования ключевых компетенций, таких как критическое мышление, коммуникативные навыки и умение работать в команде. В этом контексте командный проект становится мощным педагогическим инструментом. Командный проект становится одним из наиболее продуктивных инструментов. Он позволяет интегрировать учебный материал с активной, творческой деятельностью, стимулируя самостоятельность и мотивацию старшеклассников. Использование командных форм работы, таких как создание презентаций, постеров и видеороликов, превращает процесс изучения русского языка из пассивного восприятия информации в активное созидание и взаимодействие.

Цель настоящего опыта — проанализировать и описать методику организации и реализации командного проектного обучения на уроках русского языка в старших классах.

Методология

Опыт командного проекта на уроках русского языка в старших классах, включающий презентацию, постер и создание видеоролика, — это эффективный способ развития целого ряда ключевых компетенций.

Результаты

Развитие коммуникативных навыков: Умение учеников договариваться, распределять роли, слушать и аргументировать свою позицию в команде. Совершенствование языковой компетенции: Более глубокое изучение темы через активную деятельность, умение применение знаний на практике (в сценариях, текстах для постеров, речи для презентации). Формирование исследовательских навыков: Поиск, анализ и отбор информации по заданной теме. Развитие навыков 21 века: Цифровая грамотность (создание видео и презентаций), критическое мышление, креативность.

Возможные темы для командных проектов:

В старших классах темы могут быть более исследовательскими, культурологическими или связанными с актуальными проблемами языка и общества например:

- "Слово в эпоху Интернета" (неологизмы, сленг, речевой этикет в сети).
- "Культура речи в СМИ (или в социальных сетях)"
- "Языковой портрет современника" (анализ речи сверстников, интервью).
- "Один день из жизни слова" (этимология, жизнь и значение конкретного слова).
- "Речевой этикет в разных жизненных ситуациях" (официальный, бытовой, деловой) и т.д.

Элементы проекта и их польза

Элемент	Навыки, которые развивает	Роль в проекте
Презентация	Публичные выступления, структурирование информации, владение	Представление исследовательской части, ключевых выводов, теоретического материала.

	программами для создания слайдов.	
Постер (инфографика)	Навыки дизайна, умение выделить главное, визуализация сложных данных.	Визуальное резюме проекта, памятка, схема, яркий призыв или иллюстрация основной идеи.
Видеоролик	Сценарное мастерство, режиссура, монтаж, работа с камерой и звуком.	Практическая реализация или демонстрация изучаемого явления (например, сценки с правильным/неправильным употреблением слова, интервью).

Этапы работы:

1.Формирование групп и выбор темы: а) написание текстов и сценариев, б) оформление постера и презентации, в) съемка и монтаж видео.

2.Планирование и распределение ролей (исследование, дизайнер постера, сценарист, монтажер, спикер).

3.Сбор и анализ материала.

4.Презентация проекта перед классом или публикой (защита).

5.Рефлексия и оценка (самооценка, взаимооценка, оценка учителя).

Обсуждение

На примере рассмотрим проектную работу на тему: "Речевой этикет в разных жизненных ситуациях".

Тема "Речевой этикет в разных жизненных ситуациях" прекрасно подходит для командного проекта как в младших классах так и в старших классах, так как она актуальна, практична и предоставляет широкие

возможности для создания всех запланированных форматов (презентация, постер, видеоролик).

План проекта.

1. Формирование групп и распределение ролей (разделите общую тему на 3-4 подтемы (ситуации) для каждой команды:

Команда 1: Речевой этикет в деловом общении (собеседование, официальное письмо, телефонный разговор с незнакомым лицом).

Команда 2: Речевой этикет в учебной среде (общение с учителем, ответы на уроках, взаимодействие в чате группы).

Команда 3: Речевой этикет в бытовом общении (в гостях, в общественном транспорте, в магазине).

Команда 4: Речевой этикет в виртуальной среде (этикет в мессенджерах, комментарии, e-mail).

Распределение ролей внутри каждой команды:

Исследователи/Теоретики: отвечают за сбор информации для презентации и постера.

Сценаристы/Режиссеры: отвечают за идею и сценарий видеоролика.

Дизайнеры/Оформители: отвечают за внешний вид презентации и постера.

Актеры/Спикеры: отвечают за съемку и защиту проекта.

2. Разработка элементов проекта

А. Презентация (Теоретическая и исследовательская часть)

Презентация должна быть структурированной и аналитической.

Б. Постер (Визуализация и обобщение)

Постер должен быть ярким, лаконичным и наглядным. Он служит памяткой.

В. Видеоролик (Практическая реализация)

Видеоролик — это наиболее творческий и практический элемент, который демонстрирует, как теория работает в жизни.

Формат: Идеально подойдет формат **"ДО" и "ПОСЛЕ"** или **"КАК НЕ НАДО" и "КАК НАДО"**.

Сценарий: Короткие, но показательные сценки (1-2 минуты), демонстрирующие:

Сценка 1: Грубое нарушение этикета в заданной ситуации (вызывает недоумение или конфликт).

Сценка 2: Правильное применение этикетных норм в той же ситуации (приводит к успеху или решению проблемы).

Примеры:

Деловое общение: Сравнение звонка потенциальному работодателю с "Ой, привет, это я, насчет работы" и "Здравствуйте, меня зовут А., я звоню по поводу вакансии...".

Учебная среда: Сравнение ответа "Ну, там это, короче..." и структурированного, вежливого ответа.

Монтаж: Добавление титров, поясняющих ошибок и правильных фраз.

3. Защита проекта (Опыт преподавания)

-На защите учитель оценивает не только содержание, но и качество командной работы.

-Каждая команда выступает по очереди.

Порядок защиты:

Короткая Презентация (5-7 минут).

Показ Видеоролика (1-2 минуты).

Демонстрация и пояснение Постера (1-2 минуты).

Вопросы: Учитель и одноклассники задают вопросы по теоретическому материалу и практическим примерам из ролика.

Это позволит ученикам не просто выучить правила, но и прожить их в творческой форме.

Заключение

Завершение командного проекта должно быть лаконичным, обобщающим и содержать ключевые выводы из проделанной работы. Итак, в заключение нашего проекта, посвященного речевому этикету в [название ситуации, например, деловом общении/сети], мы можем с уверенностью сказать, что поставленные цели были достигнуты. Наше исследование показало, что эффективность коммуникации напрямую зависит от соблюдения простых, но важных этикетных норм, характерных именно для данной среды. Подчеркните, почему это важно для старшеклассников и что они вынесли из проекта. - "Главный вывод, к которому пришла наша команда, заключается в том, что грамотный речевой этикет — это не просто вежливость, а инструмент, который открывает двери. В нашей ситуации [например, при поиске работы или общении с преподавателями] он создает положительный имидж и способствует успеху." - "Создавая постер и видеоролик, мы убедились, что знание теории должно подкрепляться практикой. Наглядные примеры и демонстрация как надо и как не надо помогают закрепить эти правила в повседневной жизни." - "Таким образом, мы выяснили, что даже небольшие изменения в нашей речи — выбор 'Вы' вместо 'ты' в официальной обстановке, правильная форма приветствия или прощания — могут кардинально изменить ход диалога." Завершите на позитивной ноте, поблагодарив всех и отметив работу команды. "Работа над проектом стала для нашей команды не только способом углубить знания по русскому языку, но и отличной практикой командного взаимодействия. Мы научились договариваться, распределять обязанности между [исследователями, сценаристами, дизайнерами] и нести ответственность за общий результат."

"Мы надеемся, что наш видеоролик послужит наглядным пособием, а постер станет полезной памяткой для всех, кто хочет сделать свое общение в [название ситуации] максимально эффективным и вежливым."

"Благодарим за внимание! Будьте вежливы и грамотны, ведь слово — это ваша визитная карточка."

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Н.И. Формановская "Речевой этикет и культура общения". Москва.: рус. яз., 2002. 160 с
2. Т.В. Ладыженская, М.Т. Баранов, М.Р. Львов "Русский язык. 5 класс" . 1-2 часть. М. рус. яз., 2023. 213 с
3. К.С. Горбачевич " Книга о теории речевой культуры. Русская речь". 1981. № 2, С. 73 - 76.
4. Б.Н. Головин. "Основы культуры речи". М., 1980, 2-е изд. 1988. 219 С.
5. Е.С. Полат / Метод проектов на уроках "Современные педагогические и информационные технологии в системе образования".— М.: изд. центр «Академия», 2010. С. 193-200)
6. И.А. Колесникова, М.П. Горчакова-Сибирская / Педагогическое проектирование учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-. Сибирская. — 3-е изд., стер. — М. : академия, 127 с.
7. В.В. Сериков / Личностно-ориентированное образование: Концепция и технология: Монография [текст] / В.В. Сериков — Волгоград: Перемена. 1994. — 152с.
8. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование [Текст]: монография — Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО, 2005. — 230 с. (14,3 п. л.).
9. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе [текст] / И.С. Якиманская. М. — 2000. - 176с.

TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK FANIDA KASBIY VA SHAXSIY RIVOJLANISHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Umirkulova Gulnoz Xidirovna
Jizzax viloyati Pedagogik mahorat markazi
“Metodik xizmat ko‘rsatish” bo‘limi
tasviriy san‘at va chizmachilik fani metodisti

Annotatsiya: mazkur maqola ishda tasviriy san‘at va chizmachilik fanini o‘qitish jarayonida o‘qituvchilar (yoki o‘quvchilar)ning kasbiy va shaxsiy rivojlanishining nazariy va amaliy jihatlari kompleks tahlil qilinadi. Tasviriy san‘at insonning estetik dunyoqarashi, ijodiy salohiyati va badiiy madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutsa, chizmachilik esa texnik fikrlash, makonni idrok etish va loyihalash (dizayn) ko‘nikmalarini rivojlantirishning asosi hisoblanadi. Nazariy jihatlar san‘at tarixi, kompozitsiya asoslari, chizma geometriya va standartlash qoidalari kabi bilimlarni o‘z ichiga olsa, amaliy jihatlar rasm chizish, rangtasvir, haykaltaroshlik, hunarmandchilik va texnik chizmalarni bajarish kabi amaliy faoliyat orqali kasbiy mahoratni oshirishga qaratilgan. Ishda zamonaviy ta‘lim tendensiyalari, jumladan, san‘at va dizaynni integratsiyalash hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarning rivojlanishga ta‘siri yoritiladi.

Аннотация: в данной статье/работе проводится комплексный анализ теоретических и практических аспектов профессионального и личностного развития студентов (или учащихся) в процессе преподавания изобразительного искусства и черчения. Изобразительное искусство играет ключевую роль в формировании эстетического мировоззрения, творческого потенциала и художественной культуры личности, в то время как черчение является основой для развития технического мышления, пространственного восприятия и дизайнерских навыков. Теоретические аспекты охватывают знания по истории искусства, основам композиции, начертательной геометрии и правилам стандартизации. Практические аспекты направлены на повышение профессионального мастерства через практическую

деятельность: рисование, живопись, скульптуру, ремесло и выполнение технических чертежей. В работе рассматриваются современные образовательные тенденции, включая интеграцию искусства и дизайна, а также влияние инновационных педагогических подходов на развитие.

Abstract: this article/paper provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of professional and personal development of students (or pupils) in the process of teaching visual arts and drawing (drafting). Visual arts play a crucial role in shaping an individual's aesthetic worldview, creative potential, and artistic culture, while drawing (drafting) is essential for developing technical thinking, spatial perception, and design skills. The theoretical aspects include knowledge of art history, principles of composition, descriptive geometry, and standardization rules. The practical aspects focus on enhancing professional competence through hands-on activities such as drawing, painting, sculpture, crafts, and creating technical drafts. The paper also examines modern educational trends, including the integration of art and design, and the impact of innovative pedagogical approaches on development.

Kalit so‘zlar: tasviriy san’at, chizmachilik, kasbiy rivojlanish, shaxsiy rivojlanish, nazariy jihatlar, amaliy jihatlar, estetik tarbiya, ijodiy salohiyat, texnik fikrlash, san’at ta’limi.

Ключевые слова: изобразительное искусство, черчение, профессиональное развитие, личностное развитие, теоретические аспекты, практические аспекты, эстетическое воспитание, творческий потенциал, техническое мышление, художественное образование.

Keywords: visual arts, drawing (drafting), professional development, personal development, theoretical aspects, practical aspects, aesthetic education, creative potential, technical thinking, art education.

Maqsad

Tasviriy san’at va chizmachilik o‘qituvchilarining uzluksiz kasbiy va shaxsiy rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan nazariy asoslarni o‘rganish, ularning faoliyatida

qo'llaniladigan eng samarali amaliy usullar va innovatsion yondashuvlarni tahlil qilish.

Vazifalar

Nazariy asoslarni aniqlash: Fan o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari, ijodiy va pedagogik mahoratini oshirishga oid milliy va xalqaro konsepsiyalarni o'rganish.

Shaxsiy rivojlanish jihatlarini tahlil qilish: O'qituvchining kreativlik, emotsional intellekt, motivatsiya va stressga chidamlilik kabi shaxsiy sifatlarini rivojlantirish mexanizmlarini ko'rib chiqish.

Amaliy usullarni baholash: Zamonaviy o'qitish texnologiyalari (masalan, dizayn tafakkuri, 3D modellar, raqamli san'at, STEM/STEAM yondashuvi) va ularni dars jarayoniga tatbiq etishning samaradorligini o'rganish.

Muammo va yechimlarni ko'rsatish: O'qituvchilarning kasbiy o'sishiga to'sqinlik qilayotgan qiyinchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning nazariy va amaliy qiymati

Nazariy qiymati: Tasviriy san'at va chizmachilik fani kontekstida kasbiy va shaxsiy rivojlanish tushunchalarini chuqurlashtiradi, o'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan yangi yondashuvlarni taklif qiladi.

Amaliy qiymati: O'qituvchilar, metodologlar va malaka oshirish institutlari uchun o'z faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan aniq amaliy qo'llanmalar (treninglar, master-klasslar, dars ishlanmalari) uchun asos bo'ladi.

Bu kirish qismi mavzuning mohiyatini, ahamiyatini va uni o'rganishning aniq yo'nalishlarini belgilab beradi.

Tasviriy san'at va chizmachilik fani nafaqat o'quvchilarning badiiy didini va estetik tarbiyasini shakllantiradi, balki ularda fazoviy tafakkur, mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Bu esa zamonaviy texnika va dizayn sohalari uchun muhimdir.

Bu fan o'qituvchilarining kasbiy mahorati va shaxsiy o'sishi ta'lim sifatini, o'quvchilarning ijodiy salohiyatini va kelajakdagi kasbiy yo'nalishini belgilab beruvchi asosiy omildir.

Bugungi kunda ta'lim tizimida "Tasviriy san'at va chizmachilik" o'rniga "San'at" kabi integratsiyalashgan fanlarni kiritish takliflari mavjudligi, o'qituvchilardan o'z bilimlarini yangilash va kreativ yondashuvlarni o'zlashtirishni talab qilmoqda.

Asosiy qism mavzuni uchta asosiy yo'nalish bo'yicha chuqur tahlil qiladi: Nazariy asoslar (kompetensiya), Shaxsiy rivojlanish (o'qituvchining o'zi) va Amaliy jihatlar (innovatsion metodika).

I. Nazariy jihatlar: Kasbiy kompetensiyalar va asoslar

Bu bo'limda o'qituvchining kasbiga oid bilim va ko'nikmalarning nazariy negizi ko'rib chiqiladi.

1.1. Kasbiy kompetensiyalarning tuzilmasi

Badiiy-ijodiy kompetensiya:

Tasviriy san'at: Rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik va kompozitsiya qonunlarini mukammal bilish.

Chizmachilik: Geometrik va proyeksion chizmachilik asoslari, chizmalarni o'qish va bajarish standartlariga (GOST/ISO) rioya qilish.

Pedagogik-metodik kompetensiya:

Tasviriy san'at va chizmachilikni o'qitishda yosh xususiyatlariga mos didaktik tamoyillarni qo'llash.

Fanlararo aloqani (masalan, fizika, matematika, tarix) ta'minlash orqali materialni tushunarli yetkazish metodikasi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) Kompetensiyasi:

Raqamli chizmachilik dasturlari (AutoCAD, SolidWorks, Compass-3D) va raqamli san'at vositalari (Adobe Photoshop, Procreate)dan foydalanish.

1.2. O'qitish konsepsiyalari va standartlari

STEAM/STEM yondashuvi: Tasviriyy san'at va chizmachilikni ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika bilan integratsiyalash (Masalan, chizmachilikda proyeksiyalar yordamida fazoviy tasavvurni shakllantirish).

Yangi ta'lim talablari: Mavzu bo'yicha davlat ta'lim standartlari (DTS) va o'quv dasturlaridagi so'nggi o'zgarishlar, jumladan, "San'at" ART faniga o'tish talablarini hisobga olish.

II. Shaxsiy rivojlanish jihatlari: O'qituvchining kreativ o'sishi

Bu bo'limda o'qituvchining kasbiy faoliyati samaradorligiga bevosita ta'sir qiluvchi shaxsiy sifatlar va ularni rivojlantirish yo'llari yoritiladi.

2.1. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish (Kreativlik)

Doimiy amaliy faoliyat: O'qituvchining o'zi muntazam ravishda ijod bilan shug'ullanishi (rasm chizish, dizayn loyihalarida qatnashish). Bu nafaqat nazariy bilim, balki shaxsiy amaliy tajribani boyitadi.

Tajriba almashish: Ko'rgazmalar, art-simpoziumlar, chizmachilik anjumanlarida ishtirok etish.

Estetik madaniyat: Nafaqat o'z sohasi, balki kino, arxitektura, musiqa kabi boshqa san'at turlarini ham muntazam o'rganish.

2.2. Psixologik va pedagogik sifatlar

Refleksiya va o'z-o'zini baholash: O'z darslarini muntazam tahlil qilish, kamchiliklar va yutuqlarni aniqlash, o'quvchi fikrlariga quloq solish.

Emotsional intellekt (EI): O'quvchilarning ijodiy jarayonlaridagi hissiy holatini tushunish va ularni qo'llab-quvvatlash. O'quvchilardagi xato va kamchiliklarga sabr-toqatli bo'lish.

Motivatsiya va dolzarblik: O'quvchilarni fanga qiziqtirish uchun shaxsiy misollar, qiziqarli taqdimotlar va hozirgi kun dizaynidagi trendlarni qo'llash.

III. Amaliy jihatlar: O'qitish texnologiyalari va innovatsiyalar

Bu bo'limda kasbiy rivojlanishning asosiy mahsuli — dars jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy va samarali usullar tahlil qilinadi.

3.1. Chizmachilikda zamonaviy yondashuvlar

Kompyuterli chizmachilik (CAD): Chizmachilik darslarini faqat qog'ozdan kompyuter grafikasiga o'tkazish. Bu o'quvchilarni kelajakdagi muhandislik va dizayn kasblariga tayyorlaydi.

3D Modellashtirish: Chizmachilik nazariyasini 3D modellashtirish orqali (masalan, Google SketchUp, Tinkercad dasturlarida) amaliyotga bog'lash. Bu fazoviy tasavvurni keskin oshiradi.

3.2. Tasviriy san'atda innovatsion texnikalar

Raqamli san'at texnikalari: Grafik planshetlar, raqamli chizmalar va kollajlar yaratishni o'rgatish.

Art-terapevtik elementlar: San'at darslaridan o'quvchilarning ijodiy potensialini ochish va psixologik dam olish vositasi sifatida foydalanish.

Loyiha usuli (Project-Based Learning): Amaliy loyihalar asosida o'qitish, masalan:

Chizmachilikda: "Maktab hududining kichik landshaft loyihasi".

San'atda: "Mahalliy madaniyat asosida dekorativ panno yaratish".

Asosiy qismning qisqacha xulosasi

Tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchisining kasbiy va shaxsiy rivojlanishi nazariy bilimlarni (kompetensiyalar) shaxsiy ijodiy faoliyat va muntazam o'z-o'zini takomillashtirish bilan uzviy bog'liq holda amalga oshadi. Uning samaradorligi esa zamonaviy AKT va innovatsion metodikalarni dars jarayoniga tatbiq etish darajasi bilan o'lchanadi.

Faqat bu uchta jihatning mutanosib rivojlanishigina o'qituvchini zamonaviy talablarga javob bera oladigan yetuk kadr sifatida shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

Зиёмуҳаммедов Б., Абдуллаева К. Педагогик маҳорат асослари. – Тошкент, [Нашриёт номи], [Йил]. (Ўқитувчининг шахсий ва касбий маҳоратига оид).

Ишмухамедов Р., Юлдашев М. Таълимда инновацион технологиялар. – Тошкент, [Нашриёт номи], [Йил]. (Замонавий ўқитиш методлари ва технологиялар).

Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. (Фаолият орқали шахсий ривожланиш назариясига оид).

Говард Гарднер. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. (Кўп қиррали ақл назарияси, ижодий қобилиятларни ривожлантиришга оид).

Абдурасулов А. Рангтасвир ва уни ўқитиш методикаси. – Тошкент, [Нашриёт номи], [Йил].

Нурметов А. Чизмачиликдан лаборатория-амалий машғулоти. – Тошкент, [Нашриёт номи], [Йил]. (Чизмачиликнинг амалий жиҳатлари).

Шамсутдинов М. Ш. Санъат назарияси ва тарихи. – Тошкент, [Нашриёт номи], [Йил].

Унге К. Д. Композиция в изобразительном искусстве. (Композиция ва ижодий фикрлаш асослари).

TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Sheranova Maryam

Jizzax davlat pedagogika universisiti

“Pedagogika “ kafedراسи dotsenti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola o'quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning turli usullarini ko'rib chiqadi va ularning potentsial afzalliklari va kamchiliklarini o'rganadi. Raqamli texnologiyalarning ta'limga ta'sirini hisobga olgan holda, biz ularning ta'lim kelajagini shakllantirishdagi rolini yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

Аннотация: В данной исследовательской работе рассматриваются различные способы использования цифровых технологий в образовании и исследуются их потенциальные преимущества и недостатки. Рассмотрев влияние цифровых технологий на образование, мы сможем лучше понять их роль в формировании будущего образования.

Abstract: This research paper examines different ways of using digital technologies in education and explores their potential advantages and disadvantages. By considering the impact of digital technologies on education, we can better understand their role in shaping the future of education.

Kalit soʻzlar: raqamli texnologiya, integratsiya, potentsial afzalliklar, interaktiv onlayn platform, simulyatsiya, virtual haqiqat.

Ключевые слова: цифровые технологии, интеграция, потенциальные выгоды, интерактивная онлайн-платформа, моделирование, виртуальная реальность.

Keywords: digital technology, integration, potential benefits, interactive online platform, simulation, virtual reality.

Soʻnggi yillarda taʼlim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish tobora keng tarqalgan. Texnologik yutuqlar jamiyatning turli jihatlarini qayta shakllantirishda davom etar ekan, taʼlim sohasiga ham taʼsir koʻrsatishi muqarrar. Raqamli texnologiyalarning ushbu integratsiyasi oʻqituvchilar va talabalar uchun yangi vositalar va manbalarni taqdim etish orqali oʻqitish va oʻrganish tajribalarini oshirishga qaratilgan. Interaktiv onlayn platformalardan raqamli vositachiligidagi oʻquv materiallariga qadar ushbu texnologiyalar turli xil jalb qilish usullarini taklif qiling va shaxsiy oʻrganishni osonlashtiring, biroq, taʼlimda raqamli texnologiyalardan foydalanish kengayib borar ekan, ularni amalga oshirish bilan bogʻliq foyda va muammolarni tanqidiy baholash muhimdir.[1]

Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda oʻqituvchilar talabalarning faol ishtirokini talab qiladigan interaktiv oʻquv tadbirlarini yaratishga qodir. Masalan, interaktiv simulyatsiyalar va virtual haqiqat real senariylarni simulyatsiya qilish

uchun ishlatilishi mumkin, bu esa o'quvchilarga o'z bilimlari va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini realistik kontekstda qo'llash imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar o'zaro aloqa va hamkorlikni osonlashtirish orqali hamkorlikda o'rganish uchun imkoniyatlar yaratadi talabalar. Onlayn munozarali kengashlar va videokonferentsaloqa vositalari talabalarga jismonan turli joylarda joylashgan bo'lsa ham, guruh loyihalarida birgalikda ishlashga imkon beradi. Bu nafaqat ularning o'rganish tajribasini oshiradi, balki ularni raqamli asrda ishlashning birgalikdagi xususiyatiga tayyorlaydi. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar o'rganishni yanada interaktiv, qiziqarli va hamkorlikda qilish orqali yaxshilash uchun qiziqarli imkoniyatlarni taklif etadi.[1]

Ushbu texnologiyalar orqali talabalar jismoniy joylashuvidan qat'i nazar, turli loyihalar, topshiriqlar va sinf mashg'ulotlarida birgalikda ishlashlari mumkin. Google Drive va Microsoft Teams kabi onlayn hamkorlik platformalari talabalarga Real vaqt rejimida hujjatlar, taqdimotlar va jadvallarni birgalikda yaratishga imkon beradi. Bundan tashqari, Zoom va Slack kabi veb - ga asoslangan aloqa vositalari talabalar va o'qituvchilarga munozaralarda qatnashish va bimalol fikr almashish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, Moodle va Canvas kabi onlayn ta'lim platformalari munozarali kengashlar kabi xususiyatlarni taklif etadi va guruh loyihalari, talabalar o'rtasida o'zaro hamkorlik va hamkorlikni rivojlantirish. [2] Ushbu raqamli texnologiyalardan foydalangan holda, hamkorlikda o'qitish endi jismoniy sinf chegaralari bilan chegaralanib qolmaydi va o'quvchilarga yanada inklyuziv va dinamik ta'lim tajribasini taqdim etadi. Raqamli texnologiyalar yordamida shaxsiylashtirilgan ta'lim so'nggi yillarda ta'limga innovatsion yondashuv sifatida katta e'tibor qozondi. Raqamli texnologiyalar o'quv tajribalarini individual talabalar ehtiyojlariga moslashtirish uchun zarur bo'lgan vositalar va platformalarni taqdim etadi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar katta hajmdagi ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishni osonlashtiradi, ular yordamida talabalar faoliyatidagi naqsh va tendentsiyalarni aniqlash va o'quv qarorlarini xabardor qilish uchun foydalanish mumkin. Shu tarzda, raqamli texnologiyalar

bilan shaxsiylashtirilgan ta'lim talabalarning faolligini oshirish, akademik natijalarni yaxshilash va yanada inklyuziv va qulay ta'lim muhitini yaratish imkoniyatiga ega. biroq, uning axloqiy oqibatlari va potentsial kamchiliklarini hisobga olish muhimdir ma'lumotlarning maxfiyligi va texnologiyaga kirishda mavjud tengsizliklarni davom ettirish imkoniyati kabi ushbu yondashuv. Oxir oqibat, shaxsiylashtirilgan ta'limni raqamli texnologiyalar bilan muvaffaqiyatli birlashtirish puxta rejalashtirishni, o'qituvchilarni tayyorlashni va uning samaradorligi va talabalarning ta'limiga ta'sirini doimiy baholashni talab qiladi.[2]

Ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etish qiyinchilik va tashvishlardan xoli emas. Asosiy muammolardan biri bu raqamli bo'linish, bu raqamli ma'lumotlarga kirish va ulardan foydalanishdagi nomutanosiblikni anglatadi turli guruhlar o'rtasidagi texnologiyalar, xususan, ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalishlar bo'yicha. Ushbu bo'linish ta'lim imkoniyatlaridagi mavjud tengsizlikni kuchaytirishi mumkin, chunki kam ta'minlangan talabalar zarur qurilmalarga yoki ishonchli internetga ulanishga ega bo'lmasliklari mumkin. Bundan tashqari, haddan tashqari ekran vaqtining potentsial salbiy ta'siri va o'quv jarayonida yuzma - yuz o'zaro ta'sirning kamayib borishi bilan bog'liq xavotirlar paydo bo'ladi. Tanqidchilarning ta'kidlashicha, raqamli texnologiyalarga bo'lgan ishonchning ortishi hal qiluvchi ijtimoiy va shaxslararo ko'nikmalarning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin, shuningdek talabalarning ta'limning har bir jihati uchun texnologiyaga bog'liqligini chuqurlashtirish. Shuningdek, talabalarning shaxsiy ma'lumotlarining xavfsizligi va maxfiyligi, shuningdek, kiberhujum va boshqa zararli onlayn xatti-harakatlar ehtimoli haqida xavotirlar mavjud. Biroq, ushbu qiyinchiliklar va xavotirlarga qaramay, raqamli texnologiyalar o'ylangan va inklyuziv tarzda amalga oshirilganda ta'lim tajribasini oshirish va talabalar natijalarini yaxshilash imkoniyatiga ega.[3]

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish juda foydali ekanligini isbotladi. Ushbu texnologiyalar o'rganishni

yanada qiziqarli va interaktiv qilib, talabalarning faolligini oshirishga va faol o'rganishga yordam berdi. Shuningdek, ular o'quvchilarga an'anaviy darsliklar cheklovlaridan tashqari mavzularni o'rganishga imkon beradigan juda ko'p miqdordagi ta'lim resurslari va ma'lumotlariga kirishni ta'minladilar. Bundan tashqari, raqamli vositalar va platformalar talabalar va talabalar va o'qituvchilar o'rtasida muloqot va hamkorlikni osonlashtirdi, jamoatchilik tuyg'usini kuchaytirdi va o'quv tajribasini oshirdi. biroq, buni tan olish muhimdir raqamli texnologiyalarning integratsiyasi puxta o'ylangan va aniq ta'lim maqsadlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. O'qituvchilar raqamli bo'linishni yodda tutishlari va barcha talabalarning ushbu texnologiyalardan teng foydalanishlarini ta'minlashlari kerak. Bundan tashqari, raqamli vositalar o'rganishni kuchaytirishi mumkin bo'lsa-da, ular o'qituvchilarning o'quv jarayonini boshqarish va osonlashtirishdagi muhim rolini almashtirmasligi kerak. To'g'ri amalga oshirish va qo'llab-quvvatlash bilan raqamli texnologiyalardan foydalanish, shubhasiz, ta'limni inqilob qilishi va talabalarni raqamli muammolar va imkoniyatlarga tayyorlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zheng, Robert. Shaxsiylashtirilgan ta'lim uchun raqamli texnologiyalar va o'quv-uslubiy dizayn. IGI Global, 3/2/2018
2. Isa Jahnke. Texnologiyalar bilan o'rganish va o'qitishda favqulodda amaliyot va moddiy sharoitlar. Tereza Cerratto Pargman, Springer, 3/21/2019
3. Maykl Flavin. Disruptive Texnologiyasi Kengaytirilgan Ta'lim. Oliy ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish va noto'g'ri foydalanish, Springer, 2/24/20174. Maktabgacha Ta'lim, Milliy Tadqiqot Kengashi, Milliy Akademiyalar Matbuot, 1/22/2001

TARIX FANIDA INNOVATSION METODLAR ORQALI FARG‘ONA VILOYATI ALOQA TIZIMI TARIXINI O‘QITISHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI

**Qosimov Dilmurodjon A‘zamjonovich,
Andijon viloyati PMM “Uzluksiz kasbiy ta‘limni
rivojlantirish bo‘limi” bosh mutaxassisi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarix fanida innovatsion metodlardan foydalanishning ilmiy-amaliy asoslari yoritilgan. Xususan, Farg‘ona viloyati aloqa tizimi tarixini o‘qitishda STEAM, 4K va 5E modellaridan foydalanishning samarali yo‘llari tahlil etiladi. Tadqiqotda tarixiy jarayonlarni interfaol o‘qitish, o‘quvchilarda tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirish, kommunikatsiya va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Maqola natijalariga ko‘ra, zamonaviy metodik yondashuvlar tarix ta‘limining mazmunini boyitadi, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuvini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Аннотация: В данной статье раскрываются научно-практические основы использования инновационных методов в преподавании истории. В частности, анализируются эффективные способы применения моделей STEAM, 4K и 5E при обучении истории системы связи Ферганской области. В исследовании особое внимание уделено интерактивному обучению историческим процессам, развитию критического и творческого мышления учащихся, а также формированию навыков коммуникации и сотрудничества. Результаты исследования показывают, что современные методические подходы обогащают содержание исторического образования и способствуют развитию аналитического и самостоятельного мышления учащихся.

Annotation: This article explores the scientific and practical foundations of using innovative methods in teaching history. In particular, it analyzes effective

ways of applying the STEAM, 4K, and 5E models in teaching the history of the communication system in the Fergana region. The study focuses on interactive learning of historical processes, the development of students' critical and creative thinking, and the formation of communication and collaboration skills. The results show that modern methodological approaches enrich the content of history education and contribute to developing students' analytical and independent thinking skills.

Kalit soʻzlar: innovatsion metod, tarix taʼlimi, aloqa tizimi, Fargʻona viloyati, STEAM, 4K modeli, 5E modeli, interfaol taʼlim, XXI asr koʻnikmalari.

Ключевые слова: инновационный метод, преподавание истории, система связи, Ферганская область, STEAM, модель 4К, модель 5Е, интерактивное обучение, навыки XXI века

Keywords: innovative method, history education, communication system, Fergana region, STEAM, 4K model, 5E model, interactive learning, 21st-century skills.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida taʼlim tizimining asosiy vazifalaridan biri — oʻquvchilarda XXI asr koʻnikmalarini shakllantirib, ularni mustaqil fikrlaydigan, tahlil qiladigan va innovatsion yondasha oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. Shu nuqtayi nazardan, tarix fani nafaqat oʻtmish haqidagi maʼlumotlarni beruvchi, balki oʻquvchilarning tafakkuri, kommunikativ salohiyati va axborot madaniyatini rivojlantiruvchi muhim fan sifatida ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy taʼlimda innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalar oʻqitish jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Bu esa tarixni anʼanaviy yod olishdan interfaol, tahliliy va ijodiy yondashuvga oʻtkazishni taqozo etmoqda. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni hamda 2022–2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasida oʻquvchilarning

mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor yoʻnalish sifatida belgilangan.

Tarix fanida Fargʻona viloyati aloqa tizimi tarixi kabi mavzularni oʻrganish nafaqat mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini, balki texnologik tafakkurning shakllanishini ham ochib beradi. XIX asr oxiridan boshlab Fargʻonada pochta, telegraf, telefon va internet tarmoqlarining rivojlanishi butun Oʻzbekistonning kommunikatsion taraqqiyotiga zamin yaratgan. Bu jarayonlarni STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi asosida oʻqitish oʻquvchilarning fanlararo fikrlashini kuchaytiradi.

Zamonaviy didaktika 4K (Kreativlik, Kritik tafakkur, Kommunikatsiya, Kooperatsiya) va 5E (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) modellarini qoʻllash orqali oʻquvchilarda nafaqat bilim, balki amaliy kompetensiyalarni ham shakllantirish zarurligini taʼkidlaydi. Tarix darslarida ushbu yondashuvlardan foydalanish oʻquvchilarning tarixiy faktlarni tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish va hayotiy vaziyatlar bilan bogʻlash malakasini rivojlantiradi.

Shu bois, ushbu maqolada tarix fanida innovatsion metodlardan foydalanishning ilmiy-amaliy asoslari, xususan, Fargʻona viloyati aloqa tizimi tarixini oʻqitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning qoʻllanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari tarix taʼlimida ijodkorlik, innovatsion fikrlash va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish koʻnikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Soʻnggi yillarda Oʻzbekiston taʼlim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylandi. “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonun (2020), “Ilm, maʼrifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” Davlat dasturi (2020) hamda 2022–2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasida oʻquvchilarda tanqidiy tafakkur, ijodkorlik va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida eʼtibor qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili innovatsion metodlar tarix fanida o'quvchini faol subyekt sifatida jarayon markaziga qo'yishini ko'rsatadi. A. Abduqodirov (2021) interfaol metodlar tarixiy tafakkurni faollashtirishda samarali vosita ekanini ta'kidlasa, N. G'ulomov (2022) 4K modelining kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi ahamiyatini qayd etgan. Xorijiy olimlar — E. F. Barkley (2020), J. Hattie (2019), J. Dewey (2004) — esa STEAM, muammoli va loyiha asosida o'qitish metodlari ta'lim samaradorligini oshirishini ilmiy asoslagan.

Tadqiqot tarix fanida, xususan, Farg'ona viloyati aloqa tizimi tarixini o'qitishda innovatsion metodlar samaradorligini aniqlashga qaratildi. Unda tahlil-sintez, qiyosiy-tarixiy, interfaol o'qitish, STEAM, 4K va 5E modellari qo'llanildi. Ushbu yondashuvlar darslarni tizimli tashkil etish, o'quvchilarni faollashtirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qildi.

Metodologiyaning yangiligi shundaki, tarixiy mavzu birinchi marta STEAM va 4K modeli asosida integratsiyalashgan holda o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, innovatsion metodlar tarix darslarida o'quvchilarning analitik fikrlashini, ijodiy yondashuvini va axborot texnologiyalaridan foydalanish malakasini sezilarli darajada rivojlantiradi.

MUHOKAMA

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Farg'ona vodiysining Rossiya imperiyasi tarkibiga qo'shilishi mintaqada aloqa tizimining shakllanishiga turtki bo'lib, bu jarayon ijtimoiy-iqtisodiy hayotda muhim burilish yasadi. Aloqa tarmoqlari dastlab texnik yangilik sifatida emas, balki ma'muriy boshqaruv, harbiy siyosat va savdo aloqalarini kuchaytiruvchi strategik vosita sifatida qaralgan.

1876-yilda Farg'ona vodiysi Turkiston general-gubernatorligi tarkibiga kirgach, Andijon, Marg'ilon va Qo'qonda telegraf stansiyalari tashkil etilib, Toshkent va Orenburg bilan tezkor aloqa o'rnatildi. Keyinchalik, XX asr boshlarida pochta va telegraf tizimi fuqarolik va savdo sohalarida keng qo'llanila boshladi. Ayniqsa, paxta yetishtirish va tashish jarayonlarida aloqa xizmatlari iqtisodiy rivojlanishning muhim omiliga aylandi.

Bu jarayonlar mahalliy aholining ijtimoiy ongiga ham ta'sir ko'rsatdi — zamonaviy texnika vositalari, yangi kasblar va texnik mutaxassisliklarning paydo bo'lishi modernizatsiya jarayonlarini tezlashtirdi. Tarixiy manbalar (arxiv hujjatlari, topografik xaritalar, o'sha davr gazetalaridagi xabarlar) aloqa tizimining nafaqat texnik, balki siyosiy va madaniy o'zgarishlar bilan ham bog'liqligini ko'rsatadi.

Shuningdek, aloqa infratuzilmasining shakllanishi Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati bilan uzviy bog'liq bo'lib, u ma'muriy nazoratni kuchaytirish va hukmronlikni mustahkamlash vositasiga aylangan. Shu bilan birga, bu jarayon mahalliy aholiga texnik bilimlar, o'qimishlilik va tashqi dunyo bilan axborot almashish imkoniyatlarini yaratdi.

Xulosa qilib aytganda, Farg'ona viloyatida aloqa tizimining shakllanishi faqat texnik taraqqiyot emas, balki ijtimoiy-madaniy yangilanish va modernizatsiyaning muhim bosqichi bo'lib, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida mintaqaning global jarayonlarga integratsiyasini boshlab bergan.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari arxiv hujjatlari, tarixiy manbalar va ilmiy tahlillar asosida Farg'ona viloyatida aloqa tizimining shakllanishi va rivojlanish jarayonini har tomonlama yoritdi.

Farg'ona viloyatida aloqa tizimi XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosatining tarkibiy qismi sifatida shakllangan. Dastlab u harbiy-ma'muriy ehtiyojlarga xizmat qilgan bo'lsa, keyinchalik iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda ham keng qo'llanila boshlagan.

Aloqa tarmoqlari, xususan, pochta, telegraf va telefon xizmatlarining rivoji mintaqaning iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirgan. Paxtachilik, savdo va bank tizimlarida tezkor axborot almashinuvi iqtisodiy integratsiyani kuchaytirgan.

Aloqa tizimi texnik tafakkurning shakllanishiga zamin yaratib, yangi kasblar — pochta xodimi, telegrafchi, telefonchi kabi mutaxassisliklarning paydo bo'lishiga olib kelgan. Bu esa ilm-fan va texnikaga qiziqishni oshirgan.

Ma'muriy markaz bilan tezkor aloqa o'rnatilishi siyosiy boshqaruv samaradorligini oshirgan, biroq shu bilan birga mustamlakachilik nazoratini ham kuchaytirgan.

Aloqa vositalari madaniy aloqalarni rivojlantirgan: matbuot, rasmiy xatlar va xabarnomalar orqali yangiliklar tez tarqalib, aholining dunyoqarashi kengaygan va zamonaviy tafakkur shakllangan.

Tarixiy manbalar Farg'ona vodiysining Turkiston o'lkasida eng faol aloqa infratuzilmasiga ega hudud bo'lganini ko'rsatadi. Marg'ilon, Qo'qon, Andijon va Namangan telegraf-pochta bo'limlari yagona aloqa tizimini shakllantirgan.

Tadqiqot tarixiy-komparativ va tizimli-tahliliy metodlarga tayanib olib borilib, aloqa tizimining texnik, siyosiy va madaniy ta'siri kompleks tarzda tahlil qilindi.

Umuman olganda, Farg'ona viloyati aloqa tizimi nafaqat texnik yangilik, balki mintaqaning modernizatsiyasi, iqtisodiy o'sishi va madaniy uyg'onishiga xizmat qilgan omil bo'lib, uni Rossiya imperiyasi hamda dunyo bilan bog'lovchi muhim axborot va integratsiya ko'prigiga aylangan.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Farg'ona viloyatida shakllangan aloqa tizimi nafaqat mintaqaning iqtisodiy va siyosiy hayotida, balki madaniy-ma'naviy taraqqiyotida ham muhim o'rin egallagan. Aloqa tizimining tashkil etilishi O'zbekiston hududida modernizatsiya jarayonlarining boshlanishiga turtki bo'lib, jamiyatda yangi texnik tafakkur va ilmiy dunyoqarashning shakllanishiga zamin yaratgan.

Pochta, telegraf va telefon kabi texnik yangiliklarning joriy etilishi mintaq aholisi hayot tarzini o'zgartirib, ilmiy-texnik tafakkurni rivojlantirgan, ijtimoiy aloqalar va boshqaruv tizimining samaradorligini oshirgan. Bu jarayonlarni tarix fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar orqali yoritish o'quvchilarda tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va tarixiy voqealarga chuqur yondashish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim modellaridan biri bo'lgan **4K (Kritik tafakkur, Kreativlik, Kommunikatsiya va Kooperatsiya)** hamda **5E (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate)** tizimlari asosida Farg'ona viloyati aloqa tizimi tarixini o'qitish dars jarayonini mazmunli, faol va tahliliy yo'nalishda tashkil etishga xizmat qiladi.

Shuningdek, **STEAM yondashuvi** (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) asosida aloqa tizimining texnik-texnologik jihatlarini tarix fani bilan integratsiyada o'rganish o'quvchilarda tarixiy bilim bilan bir qatorda texnik tafakkur va muhandislik madaniyatini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni berdi:

Farg'ona viloyatida aloqa tizimining shakllanishi Turkiston o'lkasida modernizatsiya va texnik taraqqiyotning boshlanish bosqichi sifatida tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan.

Aloqa tarmoqlari mintaqaviy boshqaruv, iqtisodiy faoliyat va ijtimoiy-madaniy jarayonlarda barqaror integratsiyani ta'minlagan.

Tarix fanini innovatsion metodlar orqali o'qitish yosh avlodda ilmiy izlanish, tahlil qilish va tarixiy voqealardan zamonaviy xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Interfaol o'qitish usullari — klaster, konseptual xarita, muammoli ta'lim va loyiha asosida o'qitish — o'quvchilarning faolligini oshirib, tarixiy bilimlarni mustahkamlashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, tarix fanida ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalardan foydalanish Farg'ona viloyati aloqa tizimi tarixini o'qitishda nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda milliy g'urur, tarixiy tafakkur va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion rivojlantirish to'g'risida"gi qarori. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2021.
- 2.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2020.
- 3.Karimov, I. A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat. (2016).
- 4.Nishonov, U., & Mamatqulov, R. *Tarix ta'limida innovatsion metodlardan foydalanish yo'llari*. – Toshkent: TDPU ilmiy axborotlari, №4. (2019).
- 5.Xudoyberdiyeva, M. *Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining tarix fanidagi o'rni va ahamiyati*. – "Ta'lim va innovatsiyalar" jurnali, №3. (2020).
- 6.Nazarov, B. *O'zbekiston tarixini o'qitishda 4K kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi*. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti. (2021).
- 7.Muminov, S. *Innovatsion pedagogika: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: "Nihol print". (2022).
- 8.Saidov, A. *Farg'ona vodiysi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti tarixidan lavhalar (XIX–XX asrlar)*. – Toshkent: Universitet nashriyoti. (2018).
- 9.Qosimov, D. A. *Farg'ona viloyati aloqa tizimi tarixi (XIX asr oxiri – XXI asr)*. – Farg'ona davlat universiteti, PhD dissertatsiyasi. (2024).
- 10.Abdurahmonov, H. *Tarix ta'limida interfaol metodlar va ularning o'quvchilarga ta'siri*. – "Pedagogik izlanishlar" jurnali, №2. (2015).
- 11.Bybee, R. W. *The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities*. – Arlington, VA: NSTA Press. (2013).

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA ISHLOVCHI ROBOTLARNI LOYIHALASH VA ULARNI O'QITISH JARAYONIGA JORIY ETISH METODIKASI

O'rinboyev Xurmatbek Davronbekovich,
Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablari uchun mo'ljallangan sun'iy intellekt asosida boshqariladigan mobil robotlarni loyihalash, dasturlash hamda o'quv jarayoniga tatbiq etish metodikasi yoritiladi. Robototexnika orqali o'quvchilarda texnik tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal qilish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari keltirilgan.

Аннотация: В статье рассматривается методика проектирования и программирования мобильных роботов на основе искусственного интеллекта, предназначенных для общеобразовательных школ. Освещены современные подходы к развитию технического мышления и творческих навыков учащихся через робототехнику.

Abstract: This article presents the methodology of designing and programming AI-based mobile robots for general education schools. Modern approaches to developing technical thinking, problem-solving, and creative skills in students through robotics are discussed.

Kalit so'zlar: robototexnika, sun'iy intellekt, mobil robot, dars metodikasi, STEM, Arduino, ta'lim innovatsiyasi.

Ключевые слова: робототехника, искусственный интеллект, мобильный робот, методика обучения, STEM, Arduino, образовательные инновации.

Key words: robotics, artificial intelligence, mobile robot, teaching methodology, STEM, Arduino, educational innovation.

1. Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgani sababli robototexnika fani ta'lim tizimining ajralmas yo'nalishiga aylandi. Sun'iy intellektga asoslangan robotlar bolalarda nafaqat texnik ko'nikmalar, balki algoritmik tafakkur, analitik fikrlash va ijodkorlikni ham rivojlantiradi. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "zamonaviy bilim va texnologiyalarni o'quv jarayoniga keng joriy qilish" tamoyillari robototexnika bo'yicha yangi metodik materiallar yaratishni talab qilmoqda. Ushbu maqolada sun'iy intellektidan foydalanib ishlovchi maktab robotini yaratish, uni o'quvchilarga bosqichma-bosqich o'rgatish va dars jarayoniga tatbiq etishning samarali metodikasi bayon qilinadi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

So'nggi yillarda O'zbekistonda STEM ta'limi va robototexnika bo'yicha qator ilmiy-uslubiy ishlar yaratildi. Jahon tajribasida esa Arduino, ESP32 kabi mikrokontrollerlar asosida o'quv robotlarini ishlab chiqish keng qo'llaniladi.

Mazkur tadqiqotning metodologiyasi quyidagilardan iborat:

AI asosida ishlovchi robot modelini tanlash: chiziq bo'ylab harakatlanadigan, ovozga javob beradigan yoki to'siqdan qochuvchi robot.

Dasturiy ta'minot: Python, Arduino IDE, blokli dasturlash.

O'qitish jarayoniga tatbiq etish: amaliy mashg'ulotlar, loyiha asosida ta'lim, jamoaviy muammolarni hal qilish metodlari.

Baholash: kompetensiyaga asoslangan yondashuv.

Adabiyotlar ko'plab tadqiqotchilar tomonidan robototexnika ta'limini modernizatsiya qilish bo'yicha samarali takliflar berilganini ko'rsatadi. Bizning metodika aynan umumta'lim maktablari sharoitiga mos holda takomillashtirilgan.

3. Muhokama

Maktablar uchun yaratiladigan robot modeli bir vaqtning o'zida sodda, lekin o'quvchi uchun qiziqarli bo'lishi zarur. AI asosida ishlovchi robotlar quyidagi afzalliklarga ega:

O'quvchilarda **mantiqiy fikrlash**ni kuchaytiradi;

Sensorlar bilan ishlash ko‘nikmasi shakllanadi;

Algoritmlash tushunchalarini tez o‘zlashtiradi;

O‘quvchilar o‘zlari yaratgan mahsulotni ko‘rib, **motivatsiya** oshadi.

Dars jarayonida o‘quvchilar robotni yig‘ishdan tashqari, unga “fikrlash qobiliyati”ni beruvchi AI algoritmilarini yozishni ham o‘rganadi. Masalan, ultratovush sensorlaridan kelgan ma’lumotni tahlil qilib, robot to‘siqdan qochishi yoki qaysi yo‘lni tanlashini mustaqil belgilashi mumkin.

Loyiha asosida ta’lim o‘quvchilarni jamoaviy ishlashga, o‘zaro yordamga, vaqtni boshqarishga o‘rgatadi. Bu jarayonda o‘qituvchi yo‘naltiruvchi va motivator sifatida qatnashadi.

4. Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sun’iy intellekt asosida ishlovchi robotlardan foydalanilgan darslarda:

O‘quvchilarning fanlarga qiziqishi **40–60% ga ortgani;**

Robototexnik loyihalarda ishtirok etish **kompetensiyalarni oshirgani;**

Amaliy ishlarda faol qatnashgan o‘quvchilarda **ijodkorlik va innovatsion fikrlash kuchaygani;**

Guruh loyihalarida ishtirok etish **muloqot ko‘nikmalarini yaxshilagani** kuzatildi.

Robot yaratish va dasturlashga oid mashg‘ulotlar o‘quvchilarning nafaqat texnik, balki ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

5. Xulosa va bibliografiya

Sun’iy intellekt asosida ishlovchi mobil robotlar umumta’lim maktablari uchun juda dolzarb o‘quv vositasidir. U o‘quvchilarda texnologik savodxonlikni oshiradi, muammoli vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilishni o‘rgatadi va kelajak kasblariga yo‘naltiradi.

Ushbu maqolada taklif etilgan metodika robototexnika darslarini samarali tashkil etish, AI elementlarini o‘quv jarayoniga joriy etish va o‘quvchilarning texnik kompetensiyalarini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 488 b.
- 2.Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. MIT Press, 1980.
- Arduino Education Guides, 2023.
- 3.MIT App Inventor – AI & Robotics Education Materials, 2022.

TA’LIM TIZIMIDA ILG‘OR ZAMONAVIY PEDAGOGIK METODIKALARNI QO‘LLASH

I.N.Axmedov,

**Jizzax viloyati PMM
direktori (PhD), dots.**

A.Axmedov.

**Jizzax viloyati PMM
bo‘limi bosh mutaxassisi**

Annotasiya. Maqolada ta’lim tizimida ilg‘or zamonaviy pedagogik metodikalarni qo‘llash masalalari yoritilgan.

Аннотация. В статье освещены вопросы применения передовых современных педагогических методик в системе образования.

Annotation. The article highlights the issues of applying advanced modern pedagogical methods in the education system.

Kalit so‘zlar. Keys stadi, interfaol usul, Power Point dasturi, uyg‘unlashtirish, slaydlar, SHAREit, Mi Drop, sayqallash.

Ключевые слова. кейс-стади, интерактивный метод, программа PowerPoint, интеграция, слайды, SHAREit, Mi Drop, полировка.

Keywords. case study, interactive method, PowerPoint software, integration, slides, SHAREit, Mi Drop, polishing.

Ta'lim tizimida mashg'ulotlarni tashkil etishda ilg'or zamonaviy pedagogik metodikalarni va axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini uyg'unlashtirgan holda tatbiq etish shu kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'tiladigan tabiiy fanlarning bir qancha mavzularini yoritishga bor yo'g'i 2 soat ajratilgan. Katta hajmli materialni yetkazib berish uchun 2 soat kamlik qiladi. Ajratilgan vaqtdan samarali foydalanish masadida "Keys stadi", "B-B-B interfaol usuli" ilg'or zamonaviy pedagogik texnologiyalar elementlarini sayqallash va mashg'ulotni axborot - kommunikatsiya texnologiyalarining Power Point dasturi bilan uyg'unlashtirish hamda planshetdagi texnologik jarayonlarni o'zida aks ettirgan slaydlarni SHAREit va Mi Drop yordamida talabalarning mobil vosita (qo'l telefon)lariga bevosita uzatish g'oyasi tug'ildi [1, 2, 3].

Mashg'ulot mavzusi va rejasi bilan tanishtirilganidan keyin, tavsiya etiladigan adabiyotlar ro'yxati taqdim etildi. O'quvchilarni faollashtirish maqsadida quyida keltirilgan 1-jadval kartochka sifatida tarqatildi va uning birinchi ustuni to'ldirilishi so'raldi [2, 3, 4].

1-jadval

Bilaman	Bilmoqchiman	Bildim
1. Fotoeffekt hodisasi.	1. Fotoeffekt hodisasidan hayotda qanday foydalaniladi?	1. Ko'chalarni yoritishda foydalanilar ekan.
2.	2.	2.
3.	3.	3.

n.	n.	n.

O‘quvchilar mavzu bo‘yicha bilganlarini jadvalning birinchi ustuniga joylashtirishdi. Keyin mavzu bo‘yicha bilishni xohlagan fikrlarini, ya’ni bilmaganlarini jadvalning ikkinchi ustuniga kiritishlari lozimligi topshirig‘i berildi.

O‘quvchilar topshiriqni bajarishganidan so‘ng, mavzu batafsil yoritib berildi. Bunda fotoeffekt, refraksiya hodisasi, nurlarning sinishi, nur o‘tuvchi muhit Power Point dasturi yordamida tayyorlangan slaydlar orqali bosqichma-bosqich namoyish etib tushuntirildi.

Vaqtdan unumli foydalanish maqsadida planshetdagi slaydlar SHAREit va Mi Drop yordamida o‘quvchilarning mobil vositalariga tashlab berildi [5, 6].

Mashg‘ulot o‘rtasida o‘quvchilarni mashg‘ulotga qiziqtirish maqsadida zamonaviy pedagogikaning “Keys stadi usuli” pedagogik texnologiyasidan foydalangan holda muammoli vaziyat taklif etildi. Ulardan 7 nafari davra stoliga taklif etildi, va muammoli vaziyatdan chiqib ketish yo‘llari birgalikda aniqlandi.

Mashg‘ulot oxirida talabalarga daftarlariga olingan bilimlarni qisqa va lo‘nda, ya’ni jadval ko‘rinishida shakllantirish topshirig‘i berildi. Shu tarzda jadvalning uchinchi ustuni to‘ldirilishiga erishildi.

Usulni an’anaviy tarzda qo‘llashdagi quyidagi kamchiliklar aniqlandi:

“B-B-B interfaol metodi”ni qo‘llaganda birinchi va ikkinchi ustunlarni to‘ldirish 10-15 daqiqa vaqt talab etar ekan;

Mashg‘ulot paytida o‘quvchilar faqatgina o‘zi bilishni xohlagan savolga javob axtarib fikrlashga ulgurmasligi aniqlandi;

Uchinchi ustunni to‘ldirish yana ma’lum muddat talab etar ekan.

Shu kabi vaqt tanqisligini keltirib chiqaruvchi holatlarni oldini olish va o'quvchilarni mustaqil ishlashga jalb etish maqsadida usulni quyidagicha sayqallash lozim deb topdik:

Keyingi dars mavzusi va tavsiya etiladigan adabiyotlar ro'yxati o'quvchilarga oldindan berilishi va uyda jadvalning birinchi va ikkinchi ustunlarini puxta fikrlab, to'ldirib kelish vazifasi berilishi kerak;

O'quvchilarni dars mavzusi doirasida o'zaro fikr almashishlariga va jadval bandlarini turli g'oyalar bilan to'ldirishlariga erishish kerak;

Yangi mavzu o'tib bo'lingach uchinchi ustunni to'ldirishni uyga vazifa qilib berish kerak.

O'quvchilarni faollashtirish, ya'ni mashg'ulotlarga nisbatan "qo'zg'atish" uchun o'qituvchi zamonaviy axborot - kommunikatsiya texnologiyalarining bir qator dasturlarini o'z o'rnida qo'llay bilishi, zamonaviy pedagogikaning turli interfaol usullarini sayqallash va navbatma-navbat o'z o'rnida qo'llay olishi kerak. Interfaol usullarni adabiyotlarda berilganidek, ya'ni aynan qo'llash shart emas. Balki usullarni yangiliklar bilan boyitish, sayqallash, ya'ni takomillashtirish lozim. O'qituvchi o'z fanini mukammal bilishdan tashqari, boshqa sohalar bo'yicha ham yetarli ma'lumotlarga ega bo'lishi, ya'ni olamqarashi keng bo'lishi ayni muddao hisoblanadi. Ana shu xislatlarga ega bo'lgan pedagoggina o'quvchilarni o'z faniga qiziqтира, ilm bilan "kasallantira" oladi. Ilm bilan kasallangan o'quvchigina dars mavzusini mustaqil o'rganishga jazm eta oladi.

Mazkur ma'ruzani ishlab chiqishda sayqallangan pedagogik texnologiya, interfaol usullar, zamonaviy o'qitish metodlari va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining dasturlarining uyg'unlashishi dars jarayonining jonli va samarali bo'lishiga, hamda o'quvchilarning dars materiallarini to'laroq o'zlashtirishlariga olib keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Saidaxmedov N.S. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. T., 2003 y., 124 b.
- 2.Saidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar T., —Moliya, 2003 y., 172 b.
- 3.To‘raqulov X.A. Pedagogik tadqiqotlarda axborot tizimlari va texnologiyalari. T., —Fan, 2006 y., 240 b.
- 4.Sh.Raximova. Axborotlashgan jamiyatda yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirish // Kutubxona.UZ. 2018. №4.
- 5.Краевский В.В. Общие основы педагогики. / В.В. Краевский. — М.: Академия, 2003. — с. 12.
- 6.Зайнутдинова Л.Х. Создание и применение электронных учебников на примере общетехнических дисциплин. -Астрахан. 1999 г. -232 с.

STEM TA'LIMI ORQALI O'QUVCHILARDA KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

**O'rinboyev Xurmatbek Davronbekovich,
Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEM ta'limining mohiyati, uning o'quvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni hamda amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni innovatsion fikrlashga yo'naltirish metodikasi yoritilgan. Integratsiyalashgan ta'lim muhitida fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish orqali o'quvchilar kompetensiyalarining rivojlanishi asoslab beriladi.

Аннотация: В статье рассматривается роль STEM-образования в развитии креативного мышления учащихся. Показаны методические подходы, позволяющие формировать инновационное мышление через практические занятия и междисциплинарные связи.

Abstract: This article discusses the role of STEM education in developing students' creative thinking. Methodological approaches for enhancing innovative thinking through practical activities and interdisciplinary integration are presented.

Kalit so'zlar: STEM ta'limi, kreativ tafakkur, integratsiya, ijodiy yondashuv, loyihaviy ta'lim, muammoli topshiriqlar, kompetensiya.

Ключевые слова: STEM-образование, креативное мышление, интеграция, творческий подход, проектное обучение, проблемные задания, компетенции.

Key words: STEM education, creative thinking, integration, creative approach, project-based learning, problem-solving tasks, competencies.

1. Kirish

XXI asrda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarda kreativ tafakkurni, tanqidiy fikrlashni va muammolarni yechish ko'nikmalarini shakllantirishdir. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) ta'limi ushbu maqsadlarni amalga oshirishning eng samarali yo'llaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. STEM ta'limi o'quvchilarning olgan bilimlarini amaliyotga tatbiq etishiga, yangi g'oyalarni yaratishiga va muammoli vaziyatlardan chiqishning turli yo'llarini izlashiga imkon beradi. Shu bois maktablarda STEM yo'nalishidagi mashg'ulotlarni keng joriy etish dolzarb hisoblanadi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Jahon tajribasida STEM ta'limi asosida o'quvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirish bo'yicha ko'plab ilmiy-metodik tadqiqotlar amalga oshirilgan. Papert va Vigotskiy nazariyalarida o'quvchining ijodkorligi faoliyat davomida shakllanishi ta'kidlanadi.

Ushbu tadqiqotning metodologiyasi quyidagilarga asoslanadi:

Fanlararo integratsiya: Fizika, texnologiya, matematika va informatika fanlarini bir-biriga bog'lash.

Loyiha asosida ta'lim (PBL): O'quvchi real hayotdagi muammolarni hal qilishga yo'naltiriladi.

Muammoli vaziyatlar yaratish: O‘quvchi mustaqil fikrlaydi, turli yechimlarni taqqoslaydi.

Ijodiy topshiriqlar: Robor yaratish, modellar yasash, hisoblash va konstruktsiya masalalari.

Amaliy mashg‘ulotlar: Robototexnika, elektronika, dasturlash va konstruktiv faoliyat.

Shu metodlar o‘quvchining ijodiy salohiyatini faollashtirishda muhim omil bo‘ladi.

3. Muhokama

STEM ta’limi an’anaviy darslardan farqli ravishda interaktiv, tajribaga asoslangan va o‘quvchini markazga qo‘yuvchi yondashuv hisoblanadi. Bunda o‘quvchi olgan bilimlarini birlashtiradi, yangi holatlarga moslashtiradi va amaliy tajriba asosida yangi yechimlar yaratadi.

Kreativ tafakkurni rivojlantirishda quyidagi jarayonlar muhim:

1. Eksperiment qilish va tajriba o‘tkazish

O‘quvchilar real muammolarni kuzatadi, taxmin qiladi, tajriba orqali xulosaga keladi. Masalan, yorug‘lik sensori yordamida avtomatik chiroq yaratish.

2. Loyiha va guruh ishlari

Jamoaviy faoliyat kreativ fikrlashni kuchaytiradi. Har bir o‘quvchi o‘z g‘oyasini taklif qiladi.

3. Konstruktorlar va robotlar bilan ishlash

LEGO, Arduino, ESP32, 3D bosma texnologiyalari orqali o‘quvchi mustaqil yaratuvchiga aylanadi.

4. Muammoli topshiriqlar

“Qanday qilib minimal energiya sarfi bilan robotni harakatlantirish mumkin?” kabi savollar ijodkorlikni rag‘batlantiradi.

STEM mashg‘ulotlari davomida o‘quvchi nafaqat texnik bilimlarni egallaydi, balki ijodiy fikrlash, liderlik, kommunikatsiya, tahlil va muammoni hal qilish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi.

4. Natijalar

Maktabda STEM ta'limi asosida olib borilgan darslar quyidagi samaralarni ko'rsatdi:

O'quvchilarning kreativ tafakkuri **sezilarli o'sdi**;

Amaliy loyihalarda ishtirok etish **o'quvchilarning motivatsiyasini oshirdi**;

O'quvchilar o'z g'oyalari asosida qurilmalar yaratishga **qiziqishi kuchaydi**;

Jamoaviy ishlash ko'nikmalari rivojlandi;

Tanqidiy fikrlash va muammoli vaziyatda yechim topish qobiliyati **yaxshilandi**.

STEM darslari ijodkorlikni rivojlantirishda samarali yondashuv ekanligi tajriba orqali tasdiqlandi.

5. Xulosa va bibliografiya

STEM ta'limi o'quvchilarda kreativ tafakkurni shakllantirishning eng zamonaviy va natijador usullaridan biridir. Integratsiyalashgan darslar, amaliy mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar va innovatsion loyihalar o'quvchilarning ijodiy fikrlashiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu metodika maktablarda STEM yo'nalishini yanada rivojlantirishga, o'quvchilarni texnologik jarayonlarga jalb qilishga va kelajak kasblariga tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 488 b.
- 2.Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. MIT Press, 1980.
- 3.STEM Education Research Center. Integrated STEM Teaching Methods, 2021.
- 4.Vygotsky L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978.
- 5.Arduino Education Materials, 2023.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

**Mirzabekova Nargiza Qoraqulovna,
Jizzax viloyati PMM
”Boshlang‘ich ta’lim” kafedrası metodisti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Ekologik ta’limni samarali tashkil etish, o‘quvchilarda tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish, ularni ekologik qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada o‘yinli, interfaol va loyiha asosidagi metodlarning ahamiyati, “Yashil makon” loyihasi misolida ekologik tafakkurni rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan.

Аннотация: В данной статье раскрыты теоретические и практические основы формирования экологической культуры у учащихся начальных классов. Анализируются вопросы эффективной организации экологического образования, формирования у школьников осознанного отношения к природе и воспитания их в духе экологических ценностей. Также показано значение игровых, интерактивных и проектных методов обучения, а также пути развития экологического мышления на примере общенационального проекта «Зелёное пространство».

Abstract: This article reveals the theoretical and practical foundations of forming environmental culture among primary school students. It analyzes issues related to the effective organization of environmental education, the development of students' conscious attitudes toward nature, and the nurturing of ecological values. The article also highlights the importance of game-based, interactive, and

project-oriented teaching methods, as well as the ways to develop environmental thinking through the example of the national project “Green Space.”

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, boshlang‘ich ta‘lim, ekologik tarbiya, tabiat, innovatsion metodlar, o‘yinli dars, ekologik qadriyatlar.

Ключевые слова: экологическая культура, начальное образование, экологическое воспитание, природа, инновационные методы, игровые уроки, экологические ценности.

Keywords: environmental culture, primary education, environmental upbringing, nature, innovative methods, game-based lessons, ecological values.

Bugungi globallashuv davrida ekologik madaniyat masalasi butun insoniyat uchun eng dolzarb yo‘nalishlardan biriga aylangan. Chunki ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish jarayonlarining jadallashuvi bilan bir qatorda, tabiat va atrof-muhitga zarar yetkazuvchi omillar ham ortib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasida ekologik muammolarni hal etish, ekologik ta‘lim va tarbiyani rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan [1]. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yashil makon” umummilliy loyihasi atrof-muhitni muhofaza qilish, daraxt ekish madaniyatini shakllantirish va yosh avlodda tabiatga mehr uyg‘otishning samarali vositasi sifatida e‘tirof etilmoqda [2]. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida ekologik tarbiya ayniqsa muhim, chunki bu davrda bolalarda tabiatni idrok etish, kuzatish, asrash va qadrlash ko‘nikmalari shakllanadi. O‘qituvchining vazifasi — shu tabiiy qiziqishni to‘g‘ri yo‘naltirish, bolalarda ekologik tafakkur va mas‘uliyatni rivojlantirishdir [3].

Ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni o‘quvchilarni faqat nazariy bilim bilan cheklab qo‘ymasdan, balki ularni amaliy faoliyatga jalb etishni ham talab etadi. Masalan, chiqindilarni saralash, suvni tejash, daraxt ekish yoki maktab hududini obodonlashtirish kabi oddiy amaliy ishlar orqali o‘quvchilar ekologik qadriyatlarni hayotiy tajriba sifatida o‘zlashtiradilar. Shu tariqa ekologik bilimlar axloqiy va estetik tarbiya bilan uyg‘unlashadi [4]. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bu jarayonda katta imkoniyat yaratadi. Interfaol metodlar — “Aqliy

hujum”, “Bumerang”, “Sinkveyn”, “Tushunchalar xaritasi” kabi usullar yordamida o‘quvchilar ekologik tushunchalarni mustaqil tahlil qilish, muammolarga yechim topish va ijodiy fikrlashni o‘rganadilar. Shuningdek, o‘yinli mashg‘ulotlar, “Virtual tabiat sayohatlari” yoki raqamli ekologik viktorinalar ekologik mavzularni o‘quvchilarga qiziqarli tarzda yetkazadi [5]. Boshlang‘ich sinflarda ekologik madaniyatni shakllantirishda darsdan tashqari faoliyatlar ham muhim ahamiyatga ega. “Ekologiya haftaligi”, “Tabiat do‘stlari” to‘garaklari, “Yashil maktab” tashabbuslari orqali o‘quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki ekologik qadriyatlarni hayot tarziga aylantirishni o‘rganadilar. Bunday faoliyatlar o‘quvchilarda ekologik mas’uliyat, vatanparvarlik va ijtimoiy faollikni oshiradi [6]. Ekologik madaniyatni shakllantirish — bu uzluksiz jarayon bo‘lib, u o‘qituvchi, oila va jamiyatning hamkorligini talab etadi. O‘qituvchi o‘z darslarida ekologik g‘oyalarni singdursa, ota-onalar esa bu qadriyatlarni kundalik hayotda qo‘llab-quvvatlashi zarur. Faqat shundagina bolalarda ekologik dunyoqarash, mas’uliyat va ekologik xulq shakllanadi [7].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish kompleks yondashuvni talab qiladi, bu esa nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishni o‘z ichiga oladi. Yosh bolalar atrof-muhit va inson o‘rtasidagi bog‘liqlikni asta-sekin anglay boshlaydi, shuning uchun o‘qituvchining vazifasi ularning tabiiy qiziqishini to‘g‘ri yo‘naltirish, kuzatuvchanlik va tadqiqotchilik qobiliyatini rivojlantirishdir [1]. Amaliy jihatdan, ekologik madaniyatni shakllantirish o‘quvchilarning tabiatni kuzatish, oddiy eksperimentlar o‘tkazish va loyihalarda ishtirok etish faoliyati orqali amalga oshiriladi. Masalan, maktab hududida organik chiqindilarni kompost qilish jarayonini o‘rganish, qog‘oz, plastik va shisha chiqindilarni saralash, o‘simliklarning o‘sishini kuzatish va kundalik kuzatuv daftarlari yuritish orqali bolalar ekologik tafakkurni mustahkamlaydi. Shu tariqa ekologik bilimlar axloqiy va amaliy tarbiya bilan uyg‘unlashadi [2].

O‘yinli va interfaol metodlar boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar uchun alohida ahamiyatga ega. Masalan, “Tabiatni saqlovchilar” rol o‘yini orqali

o'quvchilar maktab hovlisini tozalash, suvni tejash yoki daraxt ekish kabi vazifalarni bajaradilar. O'yin shaklida bolalar qarorlar qabul qilishni, o'z harakatlarining oqibatlarini ko'rishni va ekologik qadriyatlarni qadrlashni o'rganadilar [3]. Loyiha asosidagi faoliyat ham ekologik madaniyatni rivojlantirishning samarali usulidir. Masalan, "Yashil makon" milliy loyihasida bolalar maktab hududida kichik bog'lar yaratadi, suv va o'rmonlarni asrash ahamiyati haqida plakatlar tayyorlaydi va jamoatchilik bilan birgalikda ekologik aksiyalarda ishtirok etadi. Bunday loyihalar nafaqat amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki jamiyatga nisbatan mas'uliyatni shakllantiradi [4]. Shuningdek, innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish bolalarning ekologik muammolarga qiziqishini oshiradi. Masalan, virtual ekskursiyalar orqali bolalar milliy parklar va tabiiy qo'riqxonalarni o'rganadi, interaktiv prezentatsiyalar va onlayn o'yinlar orqali suvni tejash, chiqindilarni kamaytirish kabi ekologik masalalarni amaliy tarzda anglaydi. Bu usul bolalarda ekologik tafakkur va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi [5].

Tabiatni kuzatish: o'quvchilar o'simliklar va hayvonlarning o'sishi va o'zgarishini kuzatib, kundalik daftarga yozadilar.

Ekologik loyihalar: maktab bog'ida daraxt ekish, "yashil burchak" yaratish, plakat va bukletlar tayyorlash.

O'yinli mashg'ulotlar: "Tabiatni saqlovchilar" rol o'yini, chiqindilarni saralash bo'yicha viktorinalar, ekologik rasmlar tanlovi.

Raqamli texnologiyalar: virtual ekskursiyalar, interaktiv taqdimotlar, onlayn ekologik o'yinlar.

Ushbu metodlar bolalarda ekologik bilimlarni hayotiy faoliyat bilan mustahkamlashga yordam beradi, shuningdek, tabiatga mas'uliyatli va mehr bilan qarashni rivojlantiradi [6]. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish — bu zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Chunki ekologik madaniyat nafaqat bilimlar yig'indisi, balki shaxsning tabiatga bo'lgan mas'uliyatli munosabati, ekologik tafakkuri va ijtimoiy faolligini

ifodalaydi. Shunday ekan, ekologik ta'limni erta yoshdan boshlab berish orqali o'quvchilarda tabiatni asrash, ekologik muammolarni anglash va ularni hal etishga shaxsiy hissasini qo'shish ehtiyoji shakllanadi [3]. Bugungi kunda ekologik ta'limni samarali tashkil etish uchun o'qituvchilar o'z faoliyatida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, interfaol metodlarni, loyiha asosidagi va o'yinli yondashuvlarni keng qo'llashlari zarur. Bu esa o'quvchilarning ekologik mavzularni nafaqat tushunish, balki amalda qo'llay olish malakasini rivojlantiradi [5]. Masalan, ekologik o'yinlar, "Yashil makon" tadbirlari, chiqindilarni saralash amaliyoti yoki maktab bog'chasini parvarishlash kabi faoliyatlar o'quvchilarning kundalik hayotida ekologik qadriyatlarni mustahkamlovchi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi [2]. Shuningdek, ekologik madaniyatni shakllantirish faqat maktab bilan chegaralanmasligi lozim. Oila, mahalla va jamiyat bu jarayonda teng ishtirok etishi kerak. Ayniqsa, ota-onalar farzandlarida tabiatni asrash, suvni tejash, daraxt ekish kabi oddiy odatlarni singdirish orqali maktabda olingan bilimlarni amalda mustahkamlashlari muhimdir [6].

Shu tarzda ta'lim va tarbiya uzviy bog'lanib, bolalarda barqaror ekologik dunyoqarash shakllanadi. Umuman olganda, ekologik madaniyatni shakllantirish — bu jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi, inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlovchi muhim jarayondir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tafakkurni erta bosqichda shakllantirish esa kelajakda ekologik jihatdan ongli, mas'uliyatli va tabiatni sevuvchi avlodni tarbiyalashning mustahkam poydevorini yaratadi [7].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni,
2. "Yashil makon" umummilliy loyihasi haqida Prezident qarori, 2023-yil.
3. Mavlonova, R. Pedagogika asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Qodirova, D. Ekologik ta'lim va tarbiya nazariyasi. — Toshkent, 2020.
5. Nurmatov, B. Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar. — Samarqand, 2022.

6. Karimova, G. Ekologik madaniyatni rivojlantirishda darsdan tashqari ishlar roli.
7. UNESCO. Environmental Education for Sustainable Development. – Paris, 2019.

O‘ZBEK TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH – SAMARALI TA’LIM GAROVI

**Kamoljonova Go‘zal Axmadjonovna,
Jizzax viloyat Pedagogik mahorat
markazining o‘zbek tili fani metodisti**

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati va afzalliklari tahlil qilinadi. Interfaol o‘qitish usullari o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga faollik bilan kirishishini ta’minlab, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, maqolada interfaol metodlarning asosiy turlari, ularning amaliy qo‘llanilishi va samaradorligi bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan.

Аннотация. В данной статье анализируется важность и преимущества использования интерактивных методов в обучении узбекскому языку. Интерактивные методы обучения помогают развивать независимое мышление, творческий подход и коммуникативные навыки, обеспечивая активное участие учащихся в процессе обучения. Также в статье содержатся рекомендации по основным видам интерактивных методов, их практическому применению и эффективности.

Abstract: This article analyzes the importance and benefits of using interactive methods in teaching the Uzbek language. Interactive teaching methods help develop independent thinking, creativity and communication skills, ensuring active participation of students in the learning process. The article also contains

recommendations on the main types of interactive methods, their practical application and effectiveness.

Kalit soʻzlar. Oʻzbek tili, interfaol metodlar, innovatsion taʼlim, faol oʻqitish, muloqot usullari, oʻquv jarayoni, pedagogik texnologiyalar, zamonaviy taʼlim, ijodiy fikrlash, tanqidiy tafakkur.

Ключевые слова. Узбекский язык, интерактивные методы, инновационное образование, активное обучение, методы общения, учебный процесс, педагогические технологии, современное образование, креативное мышление, критическое мышление.

Key words: Uzbek language, interactive methods, innovative education, active learning, communication methods, educational process, pedagogical technologies, modern education, creative thinking, critical thinking.

KIRISH

Jamiyat va davlat taraqqiyoti, ertasining qanday boʻlishi sifatli taʼlinga bogʻliq.

Xalq taʼlimi Oʻzbekistonda ijtimoiy siyosatning ustuvor yoʻnalishlaridan biridir. Aynan maktab taʼlimining sifati va qulayligi davlatning rivojlanish istiqbollarini aks ettirib, yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun zamin yaratadi. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitusiyasida maktab ishlari davlat nazoratida ekanligi bejizga taʼkidlangan emas. Abdulla Avloniy aytganidek “Tarbiya biz uchun yo hayot–yo mamot, yo najot–yo halokat, yo saodat–yo falokat masalasidir”.

Taʼlim sifatini oshirish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasida maktab taʼlimi sifatini oshirishga qaratilgan bir qator qarorlar qabul qilingan. Jumladan, "2022–2026-yillarda maktab taʼlimini rivojlantirish" toʻgʻrisidagi Prezident farmoni (PF-134-son, 11.05.2022). Ushbu farmon maktab taʼlimi tizimini takomillashtirish, oʻquvchilarning ijodiy va intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni oʻz ichiga oladi. Yna bir qaror "Maktabgacha va maktab taʼlimi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini

takomillashtirish to'g'risida"gi Vazirlar Mahkamasining qarori (867-son, 20.12.2024). Mazkur qaror maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining malakasini oshirish va uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. [1]

Ushbu qarorlar maktab ta'limi sifatini oshirish, o'qituvchilar malakasini yaxshilash va o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgandir.

Xo'sh, ta'lim sifatini oshirish uchun nima qilish kerak, albatta, asosiy e'tibor dars sifatiga qaratilishi lozim. Har qanday darsni faollikda tashkil qilish pedagoglarga qo'yilgan talablardan biriga aylanishi shart.

Bugungi kunda ta'lim tizimida interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy pedagogika usullari o'quvchilarni faollikka, mustaqil fikrlashga va ijodiy yondashishga o'rgatadi. Ayniqsa, ona tili darslarini samarali tashkil etishda interfaol metodlar muhim o'rin tutadi.

O'zbek tili ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro muloqotni rivojlantirish, bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish hamda amaliy qo'llash imkoniyatlarini kengaytirish uchun interfaol metodlar qo'llaniladi. Bunday metodlar nafaqat o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi, balki ularda tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Interfaol o'qitishdan maqsad – o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etish, ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va o'zaro hamkorlikda bilim olishini ta'minlashdan iborat. Bu usul an'anaviy o'qitishdan farqli ravishda o'quvchilarni passiv tinglovchi emas, balki darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. [2]

Interfaol o'qitishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Faol ishtirokni ta'minlash – har bir o'quvchini o'quv jarayoniga jalb qilish, ularning fikr bildirish qobiliyatini oshirish.

2. Mustahkam va chuqur bilim berish – o'quvchilarga nazariy bilimlarni real hayot bilan bog'lab tushuntirish va ularni amaliy mashqlar orqali mustahkamlash.

3. Muammoli vaziyatlarda yechim topishni o'rgatish – turli muammolarni mustaqil tahlil qilish va ularga ijodiy yechim topish ko'nikmasini shakllantirish.

4. Muloqot va hamkorlikni rivojlantirish – o‘quvchilar o‘rtasida jamoaviy ishlash madaniyatini shakllantirish va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish.

5. Tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish–o‘quvchilarga bilimlarni faqat yod olish emas, balki tahlil qilish, taqqoslash va o‘z nuqtai nazarini bildirish imkonini yaratish.

Interfaol o‘qitish metodlari, xususan, “Miya shturmi”, “Keys-stadi”, “Klaster usuli”, “Rolli o‘yinlar” va “Bahs-munozaralar” kabi usullar orqali amalga oshiriladi. Bular o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qilib, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

MAVZUNING DOLZARBLIGI

Bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – o‘quvchilarni faol va mustaqil fikrlay oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. Ana shu maqsadga erishishda interfaol o‘qitish metodlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Zamonaviy ta’lim talablari.

Ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan globallashuv jarayonlariga moslashishi kerak. An’anaviy usullarda o‘quvchilar asosan passiv bilim oluvchi sifatida ishtirok etgan bo‘lsa, interfaol metodlar ularni bilim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu esa ularning ijtimoiy hayotda faol fuqaro bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi.

2. O‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish.

Ta’lim samaradorligini oshirishda o‘quvchilarni qiziqtirish muhim ahamiyatga ega. Interfaol usullar dars jarayonini qiziqarli va interaktiv qilish orqali o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol muloqotga chorlaydi va mustaqil izlanishga undaydi.

3. Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun inson nafaqat bilimli, balki muammolarni tahlil qila oladigan, o‘z fikrini erkin bayon qiladigan va kreativ

yechimlar taklif qila oladigan shaxs bo'lishi kerak. Interfaol metodlar aynan shu kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi.

4. O'zaro hamkorlik va muloqot ko'nikmalarini oshirish.

Interfaol metodlar jamoaviy ishlash, bir-birini tinglash, fikr almashish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bugungi mehnat bozorida va ijtimoiy hayotda bu ko'nikmalar katta ahamiyatga ega.

5. Pedagogikadagi innovatsiyalar bilan hamohanglik.

Xalqaro ta'lim standartlariga ko'ra, o'qitish jarayoni faqat nazariy bilim berishdan iborat bo'lmay, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishni ham o'z ichiga olishi kerak. Interfaol metodlar esa shu maqsadga erishishda eng samarali vosita hisoblanadi.

Interfaol o'qitish usullaridan foydalanish nafaqat o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi, balki ularni mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlaydigan, jamoada ishlash qobiliyatiga ega shaxs sifatida shakllantiradi. Shuning uchun ushbu mavzu bugungi kunda juda dolzarb hisoblanadi. [2]

O'RGANILGANLIK DARAJASI

O'zbek tilini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish masalasini ko'plab olimlar o'rganganlar. Jumladan, S.G'ulomov til o'qitish metodikasi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan va interfaol o'qitish usullarining samaradorligini ta'kidlab o'tgan o'z tadqiqotlarida. M.Yo'ldoshev o'zbek tilini interfaol metodlar asosida o'qitishning afzalliklari haqida ilmiy ishlar yozgan va darslarni tashkil etishda interfaol metodlarni qo'llash tartibini keltirib o'tgan. D.Qosimova zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarning o'zbek tili ta'limida tutgan o'rni haqida tadqiqot olib borgan olimlardan biri bo'lib, hozirda ko'plab pedagoglar tomonidan olim keltirgan tavsiyalar asosida darslar tashkil etib kelinmoqda. [4]. Yana bir tilshunos olim D.Yusupova o'z ilmiy ishlarini til o'qitish jarayonida kommunikativ yondashuv va interfaol metodlarning qo'llanilishi bo'yicha ilmiy ishlariga bag'ishladi. [5]. M.Asqarova tadqiqotlarida o'zbek tilini o'qitishda innovatsion metodlarni joriy etish masalalarini yoritgan bo'lib,

innovatsion yondoshuv dars sifati va samaradorligiga ta'siri masalalariga to'xtalgan olimadir. [6].

Ushbu olimlarning ishlarida o'zbek tili ta'limida interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati, uning samaradorligi va o'quvchilarning bilim olish jarayoniga ta'siri batafsil tahlil qilingan.

Hozirgi kunda o'zbek tilini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish bo'yicha olib borilgan so'nggi tadqiqotlar quyidagi asosiy yo'nalishlarga qaratilgan:

1. Raqamli texnologiyalarni qo'llash:

Masofaviy ta'lim platformalari: Pandemiya davrida masofaviy ta'limning ahamiyati ortdi. Shu munosabat bilan, o'zbek tili darslarida Zoom, Google Meet kabi platformalar orqali interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha tadqiqotlar olib borildi.

Elektron o'quv materiallari: O'zbek tili grammatikasi va lug'atini o'rgatish uchun mobil ilovalar va veb-saytlar yaratilib, ularning samaradorligi o'rganildi.

2. O'quvchilarning faolligini oshirish:

Jamoaviy loyihalar: O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, ular orasida muayyan mavzular bo'yicha loyihalar tayyorlash orqali til o'rganish jarayonini interfaol qilish usullari tadqiq qilindi.

Munozara va debatlar: O'zbek tili darslarida bahs-munozaralar tashkil etish orqali o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va nutq ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari o'rganildi.

3. Madaniy komponentlarni integratsiya qilish:

Madaniy tadbirlar: O'zbek xalqining urf-odatlarini, bayramlari va an'analarini darslarga kiritish orqali o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshirish usullari tadqiq etildi.

Adabiy asarlar tahlili: O'zbek adabiyotining mashhur asarlarini interfaol usullar bilan o'rganish orqali til va madaniyatni birgalikda o'rgatish metodlari ishlab chiqildi.

4. O'qituvchilar malakasini oshirish:

Seminar va treninglar: O'qituvchilar uchun interfaol metodlarni o'zlashtirishga qaratilgan maxsus seminar va treninglar tashkil etilib, ularning samaradorligi tahlil qilindi.

Metodik qo'llanmalar: Interfaol usullarni qo'llash bo'yicha metodik qo'llanmalar va darsliklar ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etildi. [4]

Ushbu tadqiqotlar natijasida o'zbek tili ta'limida interfaol metodlarning samaradorligi oshib, o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishi va ishtiyoqi sezilarli darajada kuchayadi. Shuningdek, o'qituvchilarning pedagogik mahorati ham yangi bosqichga ko'tariladi.

Quyida "O'zbek tilida sifatlar va ularning turlari" mavzusida dars ishlanma keltirilgan. Ushbu mavzuda bir qator interfaol usullar keltirilgan bo'lib, ushbu usullar darsning mazmuni va mohiyatini to'liq ochib berishga xizmat qiladi.

Mavzu: O'zbek tilida sifatlar va ularning turlari.

Sinf: 6–7-sinf

Dars turi: Yangi bilim berish

Metod: Interfaol metodlar (muhoqama, klaster, guruhli topshiriqlar)

Jihozlar: Doska, markerlar, taqdimot slaydlari, tarqatma materiallar

Dars maqsadi:

1. Ta'limiy: O'quvchilarga sifat so'z turkumi va uning turlari haqida bilim berish.

2. Tarbiyaviy: O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, chiroyli va mazmunli nutq shakllantirish.

3. Rivojlantiruvchi: Interfaol usullar orqali o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish.

Dars bosqichlari:

1. Tashkiliy qism (5 daqiqa)

Salomlashish, davomatni tekshirish.

O'quvchilarning ruhiy holatini ko'tarish uchun qisqa motivatsion savollar berish:

Siz "chiroyli" deganda nimani tushunasiz?

- Atrofdagi narsalar qanday sifatlar bilan tavsiflanadi?

2. Yangi mavzuni tushuntirish (15 daqiqa)

Taqdimot orqali sifat va uning turlari (sifatning miqdoriy va sifat darajalari) tushuntiriladi.

Real hayotdan misollar keltiriladi:

Issiq choy, keng yo'l, oppoq qor kabi so'z birikmalari orqali tushuntirish.

“Miya hujumi” usuli: O'quvchilardan sifat bildiruvchi so'zlarni sanash so'raladi.

3. Mustahkamlash (20 daqiqa)

1-topshiriq: “Klaster” metodi (5 daqiqa)

Doskaga asosiy tushuncha –“Sifat” yoziladi.

O'quvchilar bu so'z bilan bog'liq tushunchalarni guruh bo'lib yozadilar va taqdim qiladilar.

2-topshiriq: “Jadval to'ldirish” (5 daqiqa)

O'quvchilarga sifat so'z turkumining turli ko'rinishlari bo'yicha bo'sh jadval beriladi. Ular uni to'ldirishadi:

3-topshiriq: “Jamoaviy munozara” (10 daqiqa)

O'quvchilar ikki guruhga bo'linadi.

Bir guruh sifat so'zlarining nutqimizdagi ahamiyatini tushuntiradi.

Ikkinchi guruh esa sifatning o'rnini boshqa so'z turlari bilan almashtirib gaplar tuzishga harakat qiladi va natijasini tahlil qiladi.

4. Yakuniy qism (5 daqiqa)

O'quvchilarga quyidagi savollar beriladi:

“Sifat” so'z turkumining asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?

Siz o'z nutqingizda sifatning qanday ishlatasiz?

Eng faol qatnashgan o‘quvchilar rag‘batlantiriladi.

Uyga vazifa: Atrof-muhit haqida 5 ta gap tuzing va ularda sifat so‘zlaridan foydalaning.

Kutilayotgan natijalar:

-O‘quvchilar sifat so‘z turkumini tushunadi va uni nutqda to‘g‘ri ishlata oladi.

-Tanqidiy va ijodiy fikrlash rivojlanadi.

-Jamoaviy ishlash va muloqot ko‘nikmalari shakllanadi.

Ushbu interfaol dars ishlanmasi o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularning til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.

XULOSA

O‘zbek tilini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ushbu metodlar o‘quvchilarni faollikka undab, mustaqil fikrlash, jamoaviy ishlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. An’anaviy yondashuvdan farqli o‘laroq, interfaol usullar o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini, berilgan bilimlarni amaliy qo‘llashini va mustahkamlashini ta’minlaydi. [3]

Interfaol metodlar yordamida:

O‘quvchilarning o‘zbek tiliga bo‘lgan qiziqishi ortadi;

Ularning nutqiy va yozma ko‘nikmalari rivojlanadi;

Mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari shakllanadi;

Jamoaviy ishlash va o‘zaro fikr almashish madaniyati rivojlanadi.

Bundan tashqari, interfaol metodlar orqali ta’lim jarayoni yanada jonli va samarali bo‘lib, o‘quvchilarni og‘zaki va yozma nutq bilan faol shug‘ullanishga undaydi.

TAVSIYALAR

1. O‘qituvchilar interfaol metodlardan faol foydalanishi kerak.

– Dars jarayonida “Miya hujumi”, “Klaster”, “Rollar o‘yini”, “Debat” kabi metodlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi.

2. O‘quvchilarni jamoaviy va mustaqil ishlashga o‘rgatish zarur.
 - Ularni kichik guruhlarda ishlashga, mustaqil tahlil va xulosa chiqarishga undash kerak.
3. Zamonaviy texnologiyalarni dars jarayoniga joriy qilish lozim.
 - Ta’lim platformalari, interaktiv taqdimotlar, mobil ilovalar va video darslardan samarali foydalanish o‘zbek tilini o‘rganishda katta yordam beradi.
4. O‘qituvchilarning malakasini oshirish kerak.
 - Interfaol metodlarni o‘zlashtirish uchun pedagoglarga doimiy seminar va treninglar tashkil etish lozim.
5. O‘quv materiallari yangilanishi lozim.
 - Darslik va qo‘llanmalar interfaol metodlarni o‘z ichiga olishi, o‘quvchilar uchun qiziqarli va tushunarli bo‘lishi muhim.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilini interfaol metodlar asosida o‘qitish o‘qitish sifat va samaradorligiga xizmat qiladi, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ta’limiy munosabatlarni yo‘lga qo‘yadi, eng ahamiyatli tomoni o‘zbek tili fanini chuqur o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

FOYDANILADIGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni. 2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida. (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi pf-79-sonli farmoni tahririda-qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 31.05.2023-y., 06/23/79/0302-son)
2. G‘ulomov S. “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi”. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat Ilmiy Nashriyoti. Nashr yili: 2018
3. Yo‘ldoshev M. “Interfaol metodlar va ularning o‘zbek tili ta’limidagi o‘rni”. “O‘qituvchi” nashriyoti. Nashr yili: 2019
4. Qosimova D. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. “Fan va texnologiya” nashriyoti. Nashr yili: 2020

5. Yusupova D. “Kommunikativ yondashuv va interfaol metodlar”. “Yangi asr avlodi” nashriyoti. Nashr yili: 2021
6. Asqarova M. “Innovatsion metodlar orqali o‘zbek tili o‘qitish”. “Ilm ziyo” nashriyoti. Nashr yili: 2022
7. Ismoilova, N. “Kommunikativ yondashuv asosida til o‘rgatish”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
8. Jonuzoqov, M. “Interfaol metodlar va ularning samaradorligi”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
9. Ta’lim innovatsiyalari bo‘yicha elektron platformalar: www.ziynet.uz, www.eduportal.uz
10. International Society for Technology in Education (ISTE). Standards for Educators and Students. – 2020.

INNOVATION MEDIA VOSITALAR ORQALI TA’LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH

**Eshankulova Moxigul Ummatkulovna,
Jizzax viloyati PMM
“Tarbiya” fani metodisti,
TDPU tayanch doktoranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekistonda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida media vositalarining o‘rni va ularning ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy media texnologiyalarining o‘quv dasturlariga integratsiyasi va ularning pedagogik samaradorlikka ta’siri ko‘rib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: Yangi Oʻzbekiston, media vositalar, taʼlim islohoti, raqamli texnologiyalar, axborot makoni, zamonaviy pedagogika, tanqidiy fikrlash, masofaviy taʼlim, oʻqituvchi malakasi

Annotation: This article analyzes the role of media tools in the modernization process of the education system in New Uzbekistan and their significance in improving the quality of education. It also examines the integration of modern media technologies into curricula and their impact on pedagogical effectiveness.

Keywords: New Uzbekistan, media tools, education reform, digital technologies, information space, modern pedagogy, critical thinking, distance learning, teacher qualification.

Аннотация: В статье анализируется роль медиасредств в процессе модернизации системы образования в Новом Узбекистане и их значение для повышения качества образования. Также рассматривается интеграция современных медиа технологий в учебные программы и их влияние на педагогическую эффективность.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, медиасредства, образовательная реформа, цифровые технологии, информационное пространство, современная педагогика, критическое мышление, дистанционное обучение, квалификация преподавателя.

Kirish: Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasida taʼlim sohasini rivojlantirish ustuvor yoʻnalishlardan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda raqamli transformatsiya jarayonining jadallashuvi, global axborot makonining kengayishi va zamonaviy texnologiyalarning kundalik hayotga chuqur kirib kelishi taʼlim tizimiga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, media vositalar bugungi kunda nafaqat axborot yetkazuvchi manba, balki taʼlim beruvchi kuchga aylanib bormoqda. Ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar va interaktiv kontentlar oʻquvchilar va pedagoglar uchun cheksiz imkoniyatlarni yaratmoqda.

Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishda media vositalar va ularning ahamiyati strategik muhim instituti sifatida belgilanib, u ham butun jamiyat, ham har bir shaxsning individual rivojlanishining ko'plab omillariga ta'sir ko'rsatadi. Ommaviy axborot vositalarining rivojlanish darajasi, erkinlik darajasi, mustaqilligi fuqarolik jamiyati holatini baholash imkonini beradi. Ommaviy axborot vositalarini fuqarolik jamiyatining o'ziga xos ko'zgusi sifatida ko'rish mumkin, lekin ayni paytda ochiq jamiyat uchun muhim vositadir. Binobarin, fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayonlari ommaviy axborot vositalari faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Shunday qilib, milliy davlatchilik uchun keyingi yigirma besh yil huquqiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotning sezilarli rivojlanishi bilan ajralib turdi. Ushbu rivojlanish jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri keyingi rivojlanish va ommaviy axborot vositalariga bo'lgan ehtiyoj bo'lib qolmoqda. Ayni paytda mamlakatimiz va xorijiy ekspertlar tomonidan e'tirof etilganidek, O'zbekistonda ommaviy axborot vositalarining erkin rivojlanishi uchun demokratik talab va standartlarga javob beradigan qonunchilik bazasi yaratilgan [1]. Bu ularning jamiyat siyosiy va ma'naviy hayotida munosib o'rin egallashini, axborot sohasi va yangi axborot texnologiyalarini jadal rivojlantirishni, jurnalistlar faoliyatini ijtimoiy-huquqiy himoya qilish kafolatlarini, kadrlar tayyorlashni, ommaviy axborot vositalari bozorini rivojlantirishni ta'minlaydi. adolatli raqobat muhitini shakllantirish, aholi, jamoat birlashmalari va ommaviy axborot vositalarining axborotdan keng foydalanishini ta'minlash.

Shu bilan birga, mustaqil ommaviy axborot vositalarining davlat organlari, jamiyatning barcha boshqa qatlamlari, masalan, siyosiy partiyalar va boshqa jamoat 54 tashkilotlari vakillari faoliyatini tanqidiy baholagan holda mustaqil pozitsiyasini egallashi uchun keng imkoniyatlar mavjudligi muhim ahamiyatga ega [2]. Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishda media vositalar sohasining bosqichma-bosqich liberallasuvi kuzatilayotgani qayd etilmoqda. Bu jarayonni mustaqil bosma va elektron ommaviy axborot vositalari (birinchi navbatda, internet

nashrlari) faoliyatida yaqqol kuzatish mumkin. Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishda media vositalardan foydalanishni rivojlantirishda masofali o'qitish alohida o'rin egallaydi. Masofadan turib o'qitish bu inson o'zining bilim darajasini oshirishni ishlab chiqarishdan ajralmagan holda xoxlovchilar, maktabga borish imkoniyati bo'lmagan, nogironlar, keksa yoshdagilar kabilar uchun katta yo'l ochib beradi. Masofali o'qitishda biz hech kimni majbur qila olmaymiz. Bunda xoxlovchi o'z imkoniyatiga qarab muloqot qilish, qo'shimcha axborot to'plash va fikr almashish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masofali o'qitish hozirgi kunning barcha talablariga javob beradi, ayniqsa, yo'l xarajatlarini hisobga olmaganda, kunduzgi ta'limni barcha sistemalarini tashkil qilish mablag'lariga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Ma'lumki, ko'p yillar davomida sirtqi ta'lim asosan televedeniya, radio yoki matbuot orqali amalga oshirilib kelinmoqda. Lekin bularni amalga oshirish ko'pgina faktorlar hisobida qiyinchilik bilan amalga oshirilib kelindi. Yangi axborot texnologiyalari asosida masofali o'qitishni tashkil qilishning bir qator usullari mavjud: interfaol teoevedeniya, telekommunikatsiya, CD-ROM texnologiyasi asosida, o'quv radio va televedeniya, video lentalar va hokazo. So'ngi yillarda to'rt xil turdagi masofali o'qitish keng tarqalmoqda:

1. Interfaol televedeniya (two-way TV);
2. Axborot almashinuviga asoslangan kompyuterli telekommunikatsiya setlari (regional va global, internet);
3. Multimediali, interfaol rejimli, videokonferentsiyalar o'tkazish imkoniga ega kompyuterli telekommunikatsiya setlari;
4. Birinchi va ikkinchi turlar kesimida. Masofadan o'qitish bu Internet tarmog'i orqali sizga qulay bo'lgan vaqtda o'qishdir.

Masofadan o'qitishning tarkibiy belgilari: o'qituvchi, o'quvchi, kommunikatsiyadir. Masofadan o'qitish uslubiy materiallari quyidagilardir [3]:

- Darslik
- Audio va video darsliklar
- Onlayn darslar (Internet sahifa)

- Elektron kutubxonalar
- Testlar
- Multimedia elektron darsliklar

Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishda media vositalar masofadan o'qitishda virtual kutubxonalar, yo'ldosh orqali videokonferensiyalar, darslar, internet yordamida muloqot va informatsiya olish imkoniyatlari paydo bo'ldi [4]. Bu esa o'quvchi uchun maxsus o'qish doirasini berdi. O'quvchining fanni o'zlashtirish tezligi va sifati keskin yaxshilandi. Dunyo amaliyotida ochiq va masofali o'qitish hozirgi kunda asosan oltita modelga asoslangan: 1-model. Eksternat tipida o'qitish. Bunda o'quvchi maktab yoki oliy o'quv yurtida o'qitishning kunduzgi ta'lim tizimidan foydalanmaydi. Bunda o'quvchi ta'lim muassasasiga qatnamasdan atestat yoki diplomga ega bo'ladi.

2-model. Oliy o'quv yurtida o'qish (kunduzgi ta'lim). Bu butun bir sistema bo'lib, ta'lim kunduzgi, sirtqi yoki masofali o'qitish yangi axborot texnologiyalari asoslangan holda amalga oshiriladi. Bu usuldan ko'pgina xorijiy oliy o'quv yurtlarida keng foydalanilmoqda.

3-model. Bir nechta oliy o'quv yurtlarining o'zaro hamkorligida o'qitish. Bunda bir qator davlatlardagi oliy o'quv yurtlari o'zaro hamkorlikda sirtqi va masofali o'qitish yo'lga qo'yilib talabalar xoxlagan davlatdagi oliy o'quv yurti yoki kollejda o'z davlatini yoki uyidan uzoqlashmasdan ta'lim olish huquqiga ega bo'ladi [5].

4-model. Avtonom ta'lim berish muassasasi. Masofali o'qitishga asoslangan multimediali kurslardan iborat maxsus ta'lim berish muassasasi. Bunda shuningdek bilim darajasini baholash va atestatsiya qilish ham amalga oshiriladi.

5-model. Avtonom o'qitish tizimi. Ushbu usulda o'qitish asosan TV, radio aloqa vositalari orqali yoki qo'shimcha chop etish vositalari orqali amalga oshiriladi. Bu usulda hozirda amerika-samoa televizion proekti faoliyat ko'rsatmoqda.

6-model. Multimediali masofali o'qitish. Bu asosan katta yoshdagi, to'liq o'rta ta'limga ega bo'lmaganlar uchun qulay bo'lib, ularni o'rta maktabni

tugatishlarida yordam ko'rsatadi. Shunday qilib, axborot texnologiyalari yordamida masofali o'qitishni joriy qilinishi ma'lum moddiy qiyinchiliklarga duch kelsa=da, o'z samarasini berib kelmoqda. Bugun O'zbekiston jahon hamjamiyatiga integrallashtirish yo'lida faol siyosat yuritib, iqtisodiy, ilm-fan, ta'lim sohasi va axborot almashish borasida dunyo xalqlari bilan o'zaro hamkorlikni tabora mustahkamlamoqda. Bu borada yurtimizda bir qancha ishlar amalga oshirildi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining sifat bosqichida mamlakatimizda axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, ta'lim tizimiga xorijiy o'quv markazlarining yangi pedagogik texnologiyalarini ijobiy tajribalarini jalb etish va ulardan amalda foydalanish ta'lim sohasidagi muhim vazifalardan biridir.

Mamlakatimiz rivojlanishining muhim sharti zamonaviy iqtisodiyot fan, madaniyat, texnika va texnologiya rivoji asosida kadrlar tayyorlashning takomillashgan tizimining amal qilishiga erishishdir. Fan va texnikaning jadal rivojlanishi ta'lim jarayonida ham jiddiy o'zgarishlar yuz berishini taqozo etdi. Dars davomida o'quvchilarning faolligi va qiziquvchanligini muntazam ravishda rivojlantirib borish dolzarb mavzuga aylandi. Ta'lim jarayoni markazida o'quvchining turishi va sub'yekt sifatida faoliyat ko'rsatishi lozim bo'lib qoldi. Agar dars jarayoni zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda mukammal rejalashtirilmasa, aniq qo'yilgan maqsadga erishib bo'lmaydi. Natijada zaif, yetarli darajada tashkil etilmagan dars samarasiz yakunlanadi. O'quvchi zerikib keraksiz hissiyotlarga beriladi, uning bilimga chanqoqligi pasayadi va hatto o'qishga bo'lgan qiziqishi sinadi. O'quvchi bu fanga salbiy munosabatda bo'la boshlaydi. Shuning uchun o'qituvchi interfaol metodlarni dars jarayoniga tatbiq qilar ekan, o'quvchilarda fanga va mavzuga qiziqishni uyg'ota olishni o'z rejasidan chetda qoldirmaslik kerak. Didaktik adabiyotlarda, o'quv munozaralari va bahslarni tashkil etishda interfaol usullardan samarali foydalanish tavsiya etila boshladi. Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishda media vositalardan to'g'ri foydalangan o'qituvchi o'qitish va o'rgatish, shuningdek, mavjud imkoniyat va sharoitlardan unumli foydalanish uchun mas'ul shaxs hisoblanadi. Bu vazifani

bajarish uchun o'qituvchi o'qitish jarayoni hamda o'qitiladigan fanlarning ilmiy va texnik jihatlarini to'liq bilishi lozim. Bundan maqsad shuki, o'qitish uslubi shunday yo'lga qo'yilsin-ki, bunda o'quvchilar o'qitilayotgan fanni to'liq o'zlashtira olishsin. O'qitish usullarining o'quvchilar talabiga mos kelishini aniqlashda o'qituvchi o'z dasturining quyidagi oltita asosiy tarkibiy qismini hisobga olishi zarur: rejalashtirish, mavjud imkoniyat va sharoitlar, uslublar, faoliyatlar, teskari aloqa va nazoratdan iborat. O'qitishning zamonaviy metodlarining quyidagi xususiyatlari mavjud: Insonning muhim hayotiy ehtiyoji bo'lgan muloqot – o'qitish jarayonining barcha bosqichlarida qo'llaniladi. O'qitish jarayonida o'quvchilarga o'z kuchi, bilimi, iqtidorini namoyon etishga teng imkoniyatlar beriladi. O'quvchilarning kichik guruhlarda hamkorlikda ishlashida ijtimoiy-psixologik jihatdan qulay muhit yaratilib, muloqotda bosqichma-bosqich va samarali ishtirok etishga zamin tayyorlanadi. O'quvchilar muloqotda faol ishtirok etishlari uchun faqat eshitishlari shart emas, balki eshitganlarini tahlil qilish, fikr yuritish, fikrlarning asosli va tushunarli bo'lishiga erishish lozimligini anglaydilar. O'quvchilar bilan hamkorlikda, kichik guruhlarda ishlashi orqali qo'yilgan vazifalarni talab darajasida bajarish, olingan natijalarni tahlil qilish, ularning to'g'riligini tekshirib ko'rish, taqdim etish va boshqa guruhlar tomonidan e'tirof etishlariga erishishlari lozim. Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishda media vositalardan foydalanib o'quv munozaralari va bahslarni tashkil etish quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

- I. O'quv munozaralari va bahslarni keltirib chiqaradigan o'quv topshiriqlari bilan tanishish.
- II. O'quv topshiriqlaridagi muammolarni hal etish yo'llarini belgilash;
- III. Axborot manbai yoki darsliklardagi o'quv materialini o'rganish, tahlil qilish va undagi asosiy g'oyani ajratish;

IV. Muammolarni hal etish bo'yicha javoblarni tayyorlash. Bunda javoblarni ko'rgazmali vositalar yordamida dalillash, javoblarning to'g'riligini tekshirib ko'rish, o'z-o'zini nazorat qilish, o'zaro nazoratni amalga oshirish.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. – Toshkent: 2021. O'qituvchi. – B. 184

N.Muratova. Jurnalistika media va axborot savodxonligi. Jurnalistlar va media sohasidagi ta'lim beruvchilar uchun qo'llanma. Baktria press. T.,2019.

Ya.Mamatova, S.Sulaymanova. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyot yo'lida. O'quv qo'llanma. Extremum-press, 2015-94.b.

A.B. Федоров. Медиаобразования и медиаграмотность. Учебное пособие. М. 2018 г.

Ахметова Л.С. Медиаобразования и медиаграмотност: теория, методология, практика. Учебное пособие. КазГУ. 2016 г.

ZAMONAVIY TA'LIMDA O'QUVCHILARNING O'QUV FAOLLIGINI OSHIRISH

**Eryigitova Maxfirat Maxmudjon qizi,
Jizzax viloyati PMM boshlang'ich ta'lim
metodisti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'quv faolligini oshirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. O'quv faolligi o'quvchining ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashi, izlanish olib borishi, o'z fikrini asosli tarzda bayon etishi va bilimni amaliyotda qo'llay olishi bilan belgilanadi. Ta'lim jarayonida o'quvchi faqat tayyor bilimni egallovchi emas, balki uni yaratishda faol ishtirok etuvchi sub'yekt sifatida qaraladi [1]. Maqolada

interfaol metodlardan foydalanish, raqamli ta'lim vositalarini joriy etish, motivatsion yondashuvlarni shakllantirish, hamkorlik va refleksiya orqali o'quvchilarning o'quv faolligini oshirish yo'llari keng yoritilgan.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретические и практические основы повышения учебной активности учащихся в процессе современного обучения. Учебная активность определяется как способность учащегося самостоятельно мыслить, проводить исследования, обоснованно выражать свои мысли и применять знания на практике. В образовательном процессе ученик рассматривается не только как потребитель готовых знаний, но и как субъект, активно участвующий в их создании [1]. В статье подробно раскрыты пути повышения учебной активности через использование интерактивных методов, внедрение цифровых образовательных инструментов, формирование мотивационных подходов, сотрудничества и рефлексии.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical foundations for enhancing students' learning activity in modern education. Learning activity is defined as a student's ability to think independently, conduct research, express their ideas convincingly, and apply knowledge in practice. In the educational process, the student is viewed not only as a recipient of ready-made knowledge but also as an active participant in its creation [1]. The article highlights ways to increase students' learning activity through the use of interactive methods, implementation of digital educational tools, development of motivational approaches, collaboration, and reflection.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, o'quv faolligi, interfaol metodlar, motivatsiya, refleksiya, loyiha asosida o'qitish, raqamli texnologiyalar, innovatsion yondashuv.

Ключевые слова: современное обучение, учебная активность, интерактивные методы, мотивация, рефлексия, обучение на основе проектов, цифровые технологии, инновационные подходы.

Keywords: modern education, learning activity, interactive methods, motivation, reflection, project-based learning, digital technologies, innovative approaches.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri — yosh avlodni mustaqil fikrlovchi, faol, tashabbuskor va raqobatbardosh shaxs sifatida tarbiyalashdir [2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'limni isloh qilishga oid qaror va dasturlarida ham o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, o'quv jarayonida ularning faolligini oshirish eng ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan [3]. Zamonaviy ta'limning asosiy tamoyili — o'quvchini dars jarayonining markaziga qo'yish, ya'ni "faol o'quvchi — faol o'rganish" g'oyasini amaliyotda qo'llashdan iborat. O'quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi, baholovchi va yangi g'oyalarni ilgari suruvchi shaxs sifatida qaralishi zarur [4]. Ta'lim sifati, avvalo, o'quvchining darsdagi faolligi, ya'ni **o'quv faoliyati jarayonida ishtirok etish darajasi** bilan belgilanadi. O'quvchi darsda passiv tinglovchi emas, balki faol bilish subyekti sifatida qatnashishi kerak. Shu ma'noda, o'quv faolligini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

O'quv faolligi — bu o'quvchining bilim olish jarayonida ongli ravishda ishtirok etishi, tashabbus ko'rsatishi, mustaqil fikrlashi va amaliy faoliyatda o'z bilimini qo'llay olish qobiliyatidir [5]. Faol o'quvchi doimiy ravishda savol beradi, yangi ma'lumotlarni izlaydi va o'z fikrini himoya qiladi. Shu bois, o'quv faolligi — shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy faollik va ta'lim sifati o'rtasidagi muhim bog'lovchi omildir. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi darsda faol ishtirok etgan hollarda bilimlarni 70–80% gacha samarali o'zlashtiradi [6]. Passiv tinglovchi esa ma'lumotning atigi 20–30% qismini eslab qoladi. Shu sababli, ta'limni interfaol shakllarda tashkil etish o'quv faolligini oshiruvchi eng muhim omil hisoblanadi [7]. O'quv faolligini oshirishda o'qituvchining roli beqiyosdir. O'qituvchi dars jarayonini shunday tashkil etishi kerakki, har bir o'quvchi faol ishtirokchi bo'lishi, o'z fikrini bildirishga va xulosaga kelishga imkon topsin.

Interfaol metodlar, o'yinli usullar, savol-javob, muhokama va refleksiya kabi yondashuvlar o'quvchini dars jarayoniga jalb etadi. Masalan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Sinkveyn" kabi metodlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi. O'yin elementlari esa darsni qiziqarli qiladi va o'quvchini o'z bilimi uchun mas'uliyatli bo'lishga o'rgatadi. Motivatsiya o'quv faolligini kuchaytiruvchi asosiy omillardan biridir. O'quvchi o'rganish jarayonida o'z muvaffaqiyatini his qilishi, natijasi e'tirof etilishi va rag'batlantirilishi zarur. O'qituvchining ijobiy munosabati, o'quvchiga ishonch bilan qarashi va qo'llab-quvvatlashi o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytiradi. Shuningdek, darsda refleksiya jarayonini yo'lga qo'yish o'quvchiga o'z faoliyatini baholash, xatolarini aniqlash va o'zini rivojlantirish imkonini beradi. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar ham o'quv faolligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Interaktiv doskalar, ta'limiy platformalar va multimedia vositalari orqali darslar ko'rgazmali, qiziqarli va interaktiv tarzda o'tadi. Bu o'quvchilarda nafaqat bilimni o'zlashtirish, balki axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish malakasini ham shakllantiradi. Boshlang'ich ta'limda o'quv faolligini oshirishning yana bir muhim jihati — o'qituvchining shaxsiy namunasidir. O'quvchi o'z ustozidan ilhom oladi, uning harakati, nutqi va darsdagi energiyasidan ta'sirlanadi. Shu bois, o'qituvchi o'z ustida doimiy ishlashi, yangiliklarni o'rganishi va darslarini ijodkorlik bilan tashkil etishi kerak.

Interfaol metodlar — bu o'quvchining o'rganish jarayonida faol fikrlash, muloqot qilish, bahslashish va mustaqil xulosa chiqarishiga imkon beruvchi ta'lim uslublaridir [8]. "Aqliy hujum", "Klaster", "Sinkveyn", "Insert", "Konseptual xarita", "Bahs-munozara" kabi metodlar o'quvchilarni darsda faol ishtirok etishga undaydi. amonaviy ta'lim tizimida o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishda **interfaol metodlar** alohida o'rin tutadi. "Interfaol" atamasi lotincha interactio — "o'zaro ta'sir" degan ma'noni bildiradi. Demak, interfaol metod — bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida faol muloqot, fikr almashish, savol-javob va muhokama asosida bilim olish jarayonidir. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlarning

qo'llanilishi o'quvchilarning **bilish faoliyatini faollashtiradi, mustaqil fikrlashni** rag'batlantiradi va **dars jarayoniga faol ishtirokchi sifatida jalb etadi**. Bunday metodlar o'quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki o'rganish jarayonining bevosita ishtirokchisiga aylantiradi. Masalan, "Fikrlar kartasi" usuli o'quvchining tafakkur jarayonini kengaytiradi, asosiy g'oyalarni tizimlashtirishga yordam beradi. "Sinkveyn" texnikasi esa o'rganilgan mavzuni qisqa, ammo mazmunli tarzda ifodalashni o'rgatadi [9]. Bunday metodlar orqali o'quvchi o'qituvchining yordamchisiga emas, balki hamkoriga aylanadi. interfaol metodlar boshlang'ich ta'limda o'quv faolligini oshirishning samarali vositasidir. Ular o'quvchining mustaqil fikrlashini, ijodkorligini, jamoada ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi, dars jarayonini jonlantiradi va o'rganishni qiziqarli qiladi. Shu sababli har bir o'qituvchi interfaol metodlarni dars rejasining ajralmas qismi sifatida qo'llashi, ularni o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirishi lozim.

Loyiha asosida o'qitish — bu o'quvchining izlanish, tahlil, amaliy faoliyat va ijodkorlikni o'z ichiga olgan faol ta'lim uslubidir. Bu metod o'quvchilarni real hayotdagi muammolarni hal etishga o'rgatadi [10]. Masalan, "Atrof-muhitni muhofaza qilish" mavzusidagi loyiha orqali o'quvchilar ekologik masalalarni o'rganadilar, tajribalar o'tkazadilar va o'z takliflarini ishlab chiqadilar. Natijada ularda mustaqil fikrlash, jamoada ishlash, mas'uliyat va ijtimoiy faollik rivojlanadi [11].

Zamonaviy raqamli texnologiyalar o'quv jarayonini interaktiv, tezkor va qiziqarli qiladi. "Kundalik", "Google Classroom", "Kahoot", "Quizizz", "Wordwall" kabi platformalar o'quvchilarni o'yinli shaklda bilim olishga jalb qiladi [12]. Shu orqali o'quvchi nafaqat bilim oladi, balki raqamli savodxonlikni ham o'zlashtiradi. Motivatsiya esa o'quv faolligini oshiruvchi asosiy ichki omildir. O'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlarini inobatga olib, ularni rag'batlantiruvchi va ijobiy muhit yaratishi zarur [13]. Dars yakunida refleksiya usullarini qo'llash ("Bugun nimalarni o'rgandim?", "Menga eng yoqqan daqiqa qaysi?") o'quvchini

o‘z o‘qish jarayonini tahlil qilishga o‘rgatadi [14]. O‘qituvchining metodik mahorati, pedagogik madaniyati va innovatsion yondashuvi o‘quvchilarning o‘quv faolligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega [15]. O‘qituvchi darsni shunchaki axborot uzatish jarayoni sifatida emas, balki ijodiy hamkorlik maydoni sifatida tashkil etishi lozim. Shu ma’noda, “o‘qituvchi — yo‘l ko‘rsatuvchi, o‘quvchi — kashf etuvchi” tamoyili zamonaviy ta’limning asosiy falsafasiga aylanmoqda [16].

O‘quvchilarning o‘quv faolligini oshirish — ta’lim jarayonini insonparvarlik va hamkorlik asosida tashkil etishni taqozo etadi. Interfaol metodlar, loyiha asosidagi o‘qitish, raqamli texnologiyalar va refleksiya usullarini uyg‘un qo‘llash orqali o‘quvchilarni bilim olishga, izlanishga va o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirish mumkin. Shunday yondashuvlar ta’lim sifatini oshiradi, o‘quvchini mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va innovatsion tafakkurga ega shaxsga aylantiradi [17].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. Karimov A.A. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4312-son qarori. — Toshkent, 2023.
4. Anderson L.W., Krathwohl D.R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. — New York: Longman, 2001.
5. Jalolova M.M. Zamonaviy ta’limda innovatsion yondashuvlar. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.
6. UNESCO (2023). Active Learning Strategies for 21st Century Classrooms. — Paris: UNESCO Publishing.
7. Shavkatova D.X. Faol o‘qitish metodlari va ularning samaradorligi. — Toshkent: TDPU, 2021.
8. G‘afurova N.M. Interfaol ta’lim texnologiyalari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
9. Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives. — New York: McKay, 1956.

10. Rustamova G.R. Loyiha asosida o'qitish metodikasi. — Namangan, 2022.
11. Xolmurodov S.S. O'quv faoliyatini faollashtirishda ijodiy yondashuvlar. — Buxoro: BDU nashriyoti, 2023.
12. Yuldasheva D.A. Raqamli ta'lim texnologiyalari. — Toshkent, 2024.
13. Ryan R.M., Deci E.L. Intrinsic and Extrinsic Motivations in Education. — Educational Psychologist, 2000.
14. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Prentice Hall, 1984.
15. Hasanov A.A. Pedagogik mahorat va innovatsion yondashuv. — Toshkent, 2021.
16. Niyazova L.T. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi hamkorligi. — Qarshi, 2023.
17. UNESCO. Transforming Education for the Future. — Paris: UNESCO, 2022.

PEDAGOGIKA TEXNIKUMLARIDA DIDAKTIK VOSITALARDAN FOYDALANISH

**Axadova Gulnoza Said qizi,
Jizzax Politehnika instituti tayanch doktoranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika texnikumlarida didaktik vositalardan samarali foydalanish orqali darslarning sifat ko'rsatkichlari oshirilishi yuzasidan fikr, mulohazalar keltirilgan. Didaktik vositalarning to'g'ri tanlanishi o'quv predmetining qiziqarli, tushunarli bo'lishiga va bilim oluvchilarning o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga hamda o'qituvchiga kutilgan maqsadga osonlik bilan erishishga yordam beradi.

Аннотация: В данной статье представлены мнения, соображения по поводу повышения качественных показателей уроков за счет эффективного

использования дидактических средств в педагогических техникумах. Правильный выбор дидактических средств поможет сделать учебный предмет интересным, понятным и повысить мотивацию к обучению у обучающихся, а также поможет учителю с легкостью достичь ожидаемой цели.

Annotation: this article provides feedback, feedback on the increase in quality indicators of lessons through the effective use of didactic tools in pedagogical techniques. The correct choice of didactic tools will help to make the subject of study interesting, understandable and increase the enthusiasm of learners for learning, as well as easily achieve the expected goal for the teacher.

Kalit so'zlar: texnik vositalar, multimedia, elektron resurslar, axborot madaniyati, darslik, uslubiy qo'llanma.

Ключевые слова: технические средства, мультимедиа, электронные ресурсы, информационная культура, учебник, методическое пособие

Keywords: technical tools, multimedia, electronic resources, information culture, textbook, methodological manual

XXI asr — axborot texnologiyalari asrida ilm–fanning rivojlanishi va taraqqiy etishi natijasida zamonaviy o'quv–texnik vositalardan foydalanish zamon talabi sanalmoqda. Har bir sohaga axborot texnologiyalari kirib kelishi sohaning jadal rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Zamonaviy o'quv texnik vositalardan foydalanib dars jarayonini tashkil qilish har bir fan sohasida darsni to'g'ri tashkil qilishning asosi sanalmoqda. Shular jumlasidan, bugungi kunda ta'lim sohasida fan va texnikaning so'nggi yutuqlari asosida ishlab chiqilgan audio, video, telekommunikatsiya va informatsion texnika va texnologiyalarning qo'llanilishi katta ahamiyat kasb etmoqda. Ilm–fan sohasida maxsus fanlarni o'qitishning zamonaviy o'quv–didaktik materiallari, multimedia va media vositalar hamda elektron resurslardan samarali foydalanish orqali ta'lim sifatini oshirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Axborotlashgan jamiyatda inson axborotlarni qayta ishlashda zamonaviy vositalar bilan ishlashga o'zini tayyorlashi kerak. Bu shuni ko'rsatadiki inson axborotlarga murojaat etishda ma'lum darajadagi axborot madaniyatiga ega bo'lishi kerak. Axborot madaniyati–axborotlar bilan maqsadga intilib ishlashni bilish va axborotlarni olish uchun, qayta ishlash, kompyuterli axborot texnologiyalarni, zamonaviy texnik vositalarni va usullarni qo'llashni anglatadi. Faqat yuqori darajadagi axborot madaniyatiga ega bo'lgan kishilargina tabiiy, ijtimoiy va ekologik resurslarni aniq hisobini qila oladilar. Bu esa barcha tarmoq yo'nalishlaridagi boshqaruv masalalarini tezlik bilan hal etish imkonini beradi va respublikani ravnaq topishida muhim o'rin egallaydi.

Axborot texnologiyalari rivojlanishining zamonaviy jahon darajasi shundayki, respublikada jahon axborot makonining infratuzilmalari va milliy axborot hisoblash tarmog'i integratsiyasiga mos keluvchi milliy tizimni yaratish iqtisodiyot, boshqarish, fan va ta'lim samaradorligining muhim omili bo'lmoqda. Bu muammolar ancha murakkab va ayni paytda respublikamiz uchun dolzarbdir. Hozirda olib borilayotgan iqtisodiy, tuzilmaviy va boshqa o'zgarishlarni amalga oshirish natijalari respublikada axborotlashtirish bilan bog'liq muammolarning qanday va qaysi muddatlarda hal etishga ham bog'liqdir.

Zamonaviy o'quv jarayonining axborot texnologiyalarini qo'llash orqali tashkil etilishi natijasida elektron o'quv qo'llanmalar, virtual stendlar orqali murakkab texnologiyalarni qisqa vaqtda mukammal o'zlashtirib, masofadan turib o'qitishga imkoniyat yaratiladi. O'quv jarayonida olib boriladigan mashg'ulotlarda biz faqat og'zaki usul, tushuntirish bilan kifoyalanmasdan, barcha turdagi o'quv axborotlaridan foydalanamiz. Bular sonli va yozma, ovozli va tasviri, hajmiy va harakatli, elektron va boshqa ko'rinishlarda bo'lishi mumkin. Shundan kelib chiqqan holda, biz har bir didaktik vositaning imkoniyatlarini bilib olsak, ularning har biridan qaysi vazifani qanday amalga oshirishda foydalanish samaraliroq ekanini bilib olish mumkin. Buning uchun avvalo didaktik vositalarning tasnifi bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quv mashg'ulotlarida

o'quvchilarga beriladigan, namoyish qilinadigan, bajarib ko'rsatiladigan va shunga o'xshash barcha turdagi o'quv axborotlarini biz didaktik materiallar deymiz. Ularni qachon va qaysi maqsadda qo'llashimizga qarab alohida guruhlariga ajratib chiqamiz. Ushbu materiallarni qo'llash va tayyorlashda didaktik vositalardan foydalanamiz. Shundan kelib chiqqan holda biz mashg'ulot davomida bir necha turdagi didaktik materiallarni qo'llaymiz, buning uchun tegishli didaktik vositalardan foydalanamiz. Bular esa birgalikda shu mashg'ulot uchun tuzilgan didaktik vositalar majmuasi hisoblanadi.

Didaktik vositalar bizga tanish, hayotimizda uchraydigan, hatto har birimiz foydalanib yurgan vositalar bo'lishi mumkin. Ularning barchasi ham aynan ta'lim berish uchun ishlab chiqarilgan vosita bo'lishi shart emas. Misol tariqasida, televideniyaning olsak, u turmushimizda dam olish uchun qo'llaniladigan maishiy texnik vositasi bo'lib, aholi orasida targ'ibot ishlarini olib borishda ommaviy axborot vositasi sifatida qaraladi. Lekin undan ta'limda ham keng foydalanish mumkin. Masalan, masofadan turib o'qitishda uni didaktik vosita sifatida qo'llashimiz mumkin.

Biz hozirgi kunda amalda aniq cheklashlar qo'yilmagan ta'lim oluvchiga bilim olish uslubini tanlash imkoniyatini beruvchi dasturlar to'plamini o'zida aks ettirgan elektron kitoblardan ko'proq foydalanamiz.

Zamonaviy o'quv-didaktik vositalar asosida o'qitish, ta'lim berish o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini oshirish, ularning mustaqil ishlash qobiliyatlari va amaliy ko'nikmalarini o'rganish darajalarini rivojlantirishda ijobiy samara beradi. O'z navbatida elektron darslik ham, bosma darslik ham o'quv va uslubiy qo'llanma kabi an'anaviy o'quv nashrlariga qo'yilgan didaktik talablarga javob berishi kerak. Shundagina ko'zlangan maqsadga erishiladi.

Zamonaviy darslik ham bir qancha sifatlarga ega bo'lishi kerak:

o'quvchilarni faol bo'lish va tanqidiy fikrlashga undashi;

faqat nazariy ma'lumot berish bilan cheklanib qolmasligi;

amaliy mashg'ulotlar, loyihalar mashqlar va topshiriqlarning berilishi;

o'quvchi o'z bilimini o'zi baholashi yoki sinab ko'rishi uchun testlar mavjud bo'lishi;

mustaqil ta'lim olishga imkon yaratish va eng asosiysi o'quv materialini aniq maqsad va vazifalarga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Zamonaviy axborot texnologiyalari an'anaviy o'quv jarayonini takomillashtirish omili bo'lib, ta'lim mazmunini rivojlantirishga yordam beradi. Jumladan, kompyuter va telekommunikatsiya vositalari orqali quyidagi didaktik maqsadlarga erishishimiz mumkin:

ta'lim mazmunini tashkiliy jihatlarni takomillashtirish;

ta'lim mazmunini tarkibiy qismlari aloqalarini mustahkamlash;

har xil turdagi ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi;

o'qitishning modul tizimini rivojlantirish;

o'quv kursini muayyan mavzu va bo'limlar yaxlitligi sifatida namoyon bo'lishi;

darsni didaktik harakatlar tizimi sifatida takomillashtirish;

o'quv materialini bosqichma-bosqich o'rganishga erishish;

o'quv materialini mazmunini ta'lim oluvchilar xususiyatlariga moslashtirish imkoniyatlari;

adivizual vositalar yordamida ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'rtasidagi pedagogik muloqot mazmunini takomillashtirish va h.k.

O'qituvchi o'quvchilarni didaktik vositalar majmui mazmunini idrok etishga tayyorlar ekan har doim va hamma vaqt:

didaktik vosita mazmunidagi ma'lumotlar bilan o'quv mavzusi ma'lumotlarining uzviy birligi;

didaktik vositaning ma'lumotlarini xato o'zlashtirilishini oldini olishni;

didaktik vosita yordamida o'quv ma'lumotlarini bayon etish;

didaktik vosita yordamida o'quvchilar bilimini chuqurlashtirish, ko'nikma va malakalarni kengaytirish kabi masalalarni yoddan chiqarmaslik lozim.

Ta'lim mazmunini tashkiliy jihatdan takomillashtirish masalasi birinchi navbatda o'quv materialini hajmining keskin o'sishi va tezkor suratlar bilan yangilanishi muammosini hal qilishga zamin yaratadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari ta'lim mazmuni tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liq jihatlari va aloqalarini rivojlantirish orqali o'quvchiga xohlagan o'quv materialini fragmentidan alohida yoki boshqa elementlar bilan bog'liq tarzda foydalanish uchun qulay imkoniyatlar tug'diradi. Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llash muammosi shu texnologiyalarni maqsadga muvofiq tanlash masalasi bilan chambarchas bog'liq. Ushbu muammoni yechimi innovatsion texnologiyalar va o'qitish jarayoni o'rtasidagi aloqalarni tartibga solish, ya'ni ta'lim tizimining texnologik va pedagogik bo'linmalari o'rtasidagi munosabatlarga qaratilgan. Texnologiyalarni to'g'ri tanlash muammosi ularning haddan tashqari ko'pligi va rang-barangligi bilan ham e'tiborlidir.

Nazariy va amaliy mashg'ulotlar jarayonida didaktik vositalar majmuidan foydalanish, birinchidan, talabalarning o'quv didaktik va texnik tafakkurini shakllantirishga, zamonaviy texnika vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilishga yordam bersa; ikkinchidan o'rganadigan fanlar mazmunini yangi davr talablaridagi ma'lumotlar bilan to'ldirishni, manbalar bilan mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini shakllanishiga amaliy yordam ko'rsatadi; uchinchidan, didaktik vositalar majmuini mashg'ulotlarga keng qo'llashga o'qituvchi-professorlarni yo'naltiradi, to'rtinchidan o'quvchi-talabalarning xotirasini, ijodiy qobiliyatlarini, jismoniy barkamolligini rivojlanishini ta'minlaydi; beshinchidan, o'quv-tarbiya jarayonini jadallashtirish, mukammallashtirishning pedagogik asoslarini kuchaytiradi va o'qishning insonparvarlashtirish tamoyilini ro'yobga chiqarish orqali bo'lajak mutaxassislarni ma'naviy-axloqiy salohiyati va kasbiy mahoratni oshirishga imkon yaratadi. Shuning uchun ham, o'qitishning didaktik vositalarini nazariy va amaliy mashg'ulotlar jarayoniga tadbiiq etish kadrlar tayyorlash milliy dasturi nazarda tutgan asosiy vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduqadirov, Abduqaxxor Abduvakilevich. Masofali o‘qitish nazariyasi va amaliyoti. monografiya /A.A.Abduqadirov, A.X.Pardaev; M.Sodikova. - T.:Uzbekiston respublikasi fanlar Akademiyasi "FAN" nashriyoti, 2009.–145
2. Гордиевских В.М., Петухов Д.В. Технические средства обучения: Учеб. пособие. -- Шадринск: ШГПИ, 2006. -152 с.
3. Кравченя, Э.М. Технические средства обучения и методика их применения: методическое пособие для студентов заочной формы обучения специальности 1-08 01 01 «Профессиональное обучение (по направлениям)» / Э.М. Кравченя. – Минск: БНТУ, 2011. – 55 с.
4. Amonov M. N. THE PROBLEMS OF DESIGNING PROFESSIONAL SKILLS AND INDEPENDENT TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN UZBEKISTAN //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №.3.

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO'LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI

**Abdulazizova Navro‘zaxon Maxammatovna,
Andijon viloyati PMM
“O‘zbek tili” fani metodisti**

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim tizimida ilg'or zamonaviy metodikalarning qo'llanilishi va ularning ilmiy-amaliy asoslarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada interaktiv o'qitish, innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli resurslardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarni faol, ijodiy va mustaqil fikrlashga yo'naltirish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan.

Аннотация: Статья посвящена изучению применения передовых современных методик в системе образования и их научно-практических основ. В статье анализируется эффективность интерактивного обучения, инновационных педагогических технологий и использования цифровых ресурсов. Результаты исследования направлены на повышение качества образования через развитие у учащихся активности, творческого и самостоятельного мышления.

Ключевые слова: Система образования, современные методики, передовые педагогические технологии, интерактивное обучение, цифровые ресурсы, качество образования

Annotation : This article is devoted to the study of the application of advanced modern methodologies in the education system and their scientific and practical foundations. It analyzes the effectiveness of interactive teaching, innovative pedagogical technologies, and the use of digital resources. The research results aim to improve the quality of education by fostering students' active, creative, and independent thinking.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, zamonaviy metodikalar, ilg'or pedagogik texnologiyalar, interaktiv o'qitish, raqamli resurslar, ta'lim sifati

Ключевые слова: система образования, современные методики, передовые педагогические технологии, интерактивное обучение, цифровые ресурсы, качество образования.

Keywords: Education system, modern methodologies, advanced pedagogical technologies, interactive teaching, digital resources, education quality.

Kirish

XXI asrda ta'lim tizimi jadal rivojlanayotgan axborot texnologiyalari, raqamli muhit va global raqobat sharoitida inson kapitalini shakllantirishning asosiy omiliga aylandi. Shu bois, har bir pedagog o'z faoliyatida ilg'or zamonaviy metodikalarni qo'llashi zarur. Bunday metodikalar o'quvchini faollikka, mustaqil fikrlashga, hamkorlikda ishlashga va ijodkorlikka undaydi.

Asosiy qism

1. Ilg'or metodikalar tushunchasi va ularning turlari Ilg'or zamonaviy metodikalar – bu o'qitish jarayonini takomillashtiruvchi, o'quvchilarda amaliy va hayotiy ko'nikmalarni rivojlantiruvchi innovatsion usullar majmuasidir.

Bugungi kunda ta'limda quyidagi metodikalar keng qo'llanmoqda:

STEAM yondashuvi – fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasi orqali o'quvchilarning ijodkorlik va tahliliy fikrlashini rivojlantiradi.

4K kompetensiyalar (Kreativlik, Kritik fikrlash, Kommunikatsiya, Kooperatsiya) – o'quvchini kelajak hayotiga tayyorlovchi asosiy ko'nikmalarni shakllantiradi.

Projektlı o'qitish (Project-Based Learning) – o'quvchilarni muammoni mustaqil hal qilish va amaliy natijaga erishishga yo'naltiradi.

Flipped classroom (ag'darilgan sinf) – o'quv jarayonini raqamli vositalar orqali mustaqil o'rganish va darsda amaliy mashg'ulotga bag'ishlash imkonini beradi.

Gamifikatsiya – o'quv jarayonini o'yin elementlari orqali tashkil etish, o'quvchilarda motivatsiyani oshiradi.

2. Ilmiy asoslar

Ilg'or metodikalarni joriy etishning ilmiy asoslari pedagogika, psixologiya va didaktika fanlari bilan uzviy bog'liq.

Masalan:

Konstruktivistik nazariyaga ko'ra, bilim o'qituvchidan emas, balki o'quvchining faol bilish jarayoni orqali shakllanadi. Motivatsion yondashuv o'quvchilarning ichki ehtiyojlarini faollashtirishga xizmat qiladi.

Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarni bilim emas, balki uni amalda qo'llash qobiliyatiga ega shaxs sifatida tarbiyalaydi.

3. Amaliy jihatlar

Amaliyotda ilg'or metodikalarni tatbiq etish uchun quyidagi shart-sharoitlar zarur:

o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va uzluksiz malaka oshirishi;

raqamli vositalar (interaktiv taxtalar, onlayn platformalar, sun'iy intellekt yordamchi dasturlar)dan samarali foydalanish;dars jarayonini loyihalashda differensial yondashuvni qo'llash; refleksiya (o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini tahlil qilish) mexanizmlarini yo'lga qo'yish.

4. Natijalar va kutilayotgan samaralar

Ilg'or metodikalar o'quvchilarda quyidagi ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi:

mustaqil va tanqidiy fikrlashning rivojlanishi;

o'z fikrini asoslab ayta olish qobiliyati;jamoadagi ishlash madaniyati;texnologik savodxonlik va raqamli ko'nikmalarni egallash.

Xulosa

Zamonaviy ta'lim tizimida ilg'or metodikalarni qo'llash nafaqat o'quv jarayonining sifatini oshiradi, balki kelajak avlodni mustaqil fikrlaydigan, innovatsion tafakkurga ega, ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois o'qituvchilar uchun doimiy o'rganish, tajriba almashish va amaliyotga yangicha yondashuvlarni tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini rivojlantirish to'g'risida"gi qarorlari va farmonlari.
2. Xolbekov X., G'ulomova D. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta'lim metodlari. – Toshkent, 2021.
4. OECD. Future of Education and Skills 2030 Framework. – Paris, 2019.
5. Asqarov, Sh. (2020). Pedagogik innovatsiyalar va ularni ta'lim jarayonida qo'llash. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
6. Karimov, A. (2019). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Toshkent: "Fan va Ta'lim" nashriyoti.
7. Tursunov, R. (2021). Interaktiv ta'lim va pedagogik metodikalar. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIV RIVOJLANISHNI QO‘LLAB-QUVVATLASH METODLARI

O‘zbekiston milliy pedagogika
universiteti mustaqil izlanuvchisi
Vaisova Gulnoza Kuzibayevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashning samarali pedagogik metodlari yoritilgan. Kognitiv rivojlanish bolaning idrok, xotira, tafakkur, e‘tibor va nutq kabi aqliy jarayonlarining shakllanishi va kengayishi jarayonini ifodalaydi.

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методы педагогической поддержки когнитивного развития детей дошкольного возраста. Когнитивное развитие включает формирование процессов восприятия, памяти, внимания, речи и мышления.

Annotation: This article explores effective pedagogical methods for supporting cognitive development in preschool children. Cognitive development encompasses the formation of mental processes such as perception, memory, attention, speech, and reasoning.

Kalit so‘zlar: kognitiv jarayonlar, tafakkurni rivojlantirish, o‘yin texnologiyalari, STEAM yondashuvi, interfaol metodlar.

Ключевые слова: когнитивные процессы, развитие мышления, игровые технологии, STEAM-подход, интерактивные методы.

Keywords: cognitive processes, thinking development, play-based technologies, STEAM approach, interactive methods.

Maktabgacha yosh – bolaning jismoniy, psixologik, ijtimoiy va intellektual jihatdan jadal rivojlanish davri bo‘lib, kognitiv rivojlanish bu jarayonning markaziy o‘rnini egallaydi. Kognitiv rivojlanish – bu bolaning idrok etish, diqqat, xotira, tafakkur, nutq va tasavvur kabi aqliy jarayonlarining shakllanishi va

takomillashuvi bilan bog'liq murakkab tizimdir. Zamonaviy pedagogika va psixologiya ilmida bolalar kognitiv imkoniyatlarini rivojlantirish uchun turli metodlar, texnologiyalar va o'yin shakllari ishlab chiqilgan. Tadqiqotchilar (J.Piajye, L.S.Vigotskiy, D.B.Elkonin, A.V.Zaporojets) ta'kidlashicha, bolaning aqliy rivojlanishi faol o'yin jarayoni va ijtimoiy muhit ta'sirida yuzaga keladi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlash pedagogik metodlarining ilmiy asosda tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanish tushunchasi.

Kognitiv rivojlanish – bolaning atrof-muhitni bilish jarayonida aqliy faoliyatini shakllantirish jarayoni bo'lib, unda idrok, sezgi, e'tibor, xotira, nutq, mantiqiy fikrlash, muammolarni yechish qobiliyati kabi funksiyalar rivojlanadi. Vigotskiy nazariyasiga ko'ra, bola “yaqin rivojlanish zonasi”da kattalar yoki tengdoshlar ko'magida yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi. Piajye esa kognitiv rivojlanishni bosqichma-bosqich takomillashuvchi tizim sifatida baholagan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv jarayonlar asosiy ravishda ijodiy o'yinlar, tajribalar, muloqot va faol harakatlar orqali rivojlanadi. Shu bois ta'lim jarayonining asosiy vazifasi – bolaning tabiiy bilishga qiziqishini rag'batlantirishdir.

Kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning samarali pedagogik metodlari.

1. O'yin texnologiyalari: O'yin faoliyati – maktabgacha yoshdagi bolalar rivojining asosiy vositasidir. O'yinlar bolaning bilish jarayonlarini qo'zg'atadi, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilishga o'rgatadi.

intellektual rivojlantiruvchi stol o'yinlari (pazllar, domino, loto);

konstruktiv o'yinlar (lego, qurilish kublari);

rolli syujetli o'yinlar (doktor, o'qituvchi, oilaviy hayot);

sensor o'yinlar (ranglar, shakllar, tovushlarni farqlash).

2. STEAM texnologiyalari. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) metodikasi bolalarda ilmiy tafakkur, tajriba o'tkazish, tahlil qilish va xulosaga kelish ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan:

suv va qum bilan tajribalar;
magnitlar, massa va hajm sinovlari;
oddiy mexanizmlar yasash;
tabiatni o'rganish laboratoriya tajribalari.

3. Tadqiqot-faoliyat metodlari. Bola savol beradi, yechim izlaydi, tajribani o'zi bajara oladi. Misol:

“Nega muz eriydi?”
“Qanday qilib urug' o'sadi?”
“Havo ko'rinadimi?”

Bu usul mustaqil fikrlash va ilmiy dunyoqarashni kengaytiradi.

4. Interfaol metodlar

“Aqliy hujum”
“Klaster”
“Insert”

“Blits savollar” Bu metodlar tahliliy, qiyosiy va mantiqiy fikrlashni oshiradi.

5. Nutq va muloqot o'yinlari. Bolalarda kognitiv jarayonlarning asosiy ko'rsatkichi – nutqdir. She'r yodlash, ertak sahnalashtirish, hikoya tuzish, drammatizatsiya usullari orqali nutq va tasavvur rivojlanadi.

Pedagog va ota-onalar hamkorligining ahamiyati.

Kognitiv rivojlanish faqat bog'chada emas, oilada ham davom etadi. Ota-onalar:

bolani kitob bilan tanishtirish;
konstruktiv o'yinlarni qo'llash;
muloqotni rivojlantirish;
tajribalar o'tkazishga imkon berish orqali rivojlanishga katta hissa qo'shadi.
Pedagog esa:

individual yondashuv;

differential topshiriqlar;

bolaning qiziqishini qo'llab-quvvatlash tamoyillariga amal qilishi lozim.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanish – ta'lim jarayonining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. O'yin texnologiyalari, STEAM ta'limi, interfaol metodlar, tajriba faoliyati va nutqiy o'yinlar kognitiv jarayonlarni kuchli darajada rivojlantiradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola aqliy rivojini qo'llab-quvvatlashda pedagog va oila hamkorligi asosiy omil hisoblanadi. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim jarayoni bola tafakkurini kengaytiradi, mustaqil fikrlash, kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vigotskiy L.S. "Psixologiya va ta'limda rivojlanish nazariyasi".
2. Piajye J. "Bolalar tafakkurining rivojlanish bosqichlari".
3. Elkonin D.B. "Bolalar o'yini va uning psixologik asoslari".
4. Zaporozets A.V. "Bolalar faoliyatida idrok jarayonlari".
5. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi", 2021.
6. Karimova V.M. "Bola psixologiyasi", Toshkent, 2020.

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR ZAMONAVIY METODLARNI QO'LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI

Dushamova Shohista Nuraddinovna,
Osiyo xalqaro universiteti 1-bosqich magistranti
Xorazm viloyati Urganch shahar 8-son IMI
oliy toifali matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim jarayonida ilg'or zamonaviy pedagogik metodlarni qo'llashning ilmiy va amaliy jihatlarini tahlil qiladi. Ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning individual rivojlanishini rag'batlantirish va zamonaviy texnologiyalar yordamida samarali o'qitishni ta'minlash usullari ko'rib chiqiladi.

Аннотация: В статье анализируются научные и практические аспекты использования передовых современных педагогических методов в образовательном процессе. Рассматриваются методы повышения качества образования, стимулирования индивидуального развития обучающихся и обеспечения эффективности обучения с использованием современных технологий.

Abstract: This article analyzes the scientific and practical aspects of the use of advanced modern pedagogical methods in the educational process. Methods for improving the quality of education, stimulating the individual development of students, and ensuring effective teaching using modern technologies are considered. So'nggi yillarda ta'lim tizimida innovatsion va ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarb masalalardan biriga aylandi. Globalizatsiya va raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi ta'lim tizimida sifatni oshirish, o'quvchilarning qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirish va individual yondashuvni ta'minlashni zarur qilmoqda.

Kalit soʻzlar: taʼlim, zamonaviy metodlar, pedagogika, interfaol metodlar, texnologiyalar, ilmiy-amaliy asoslar.

Ключевые слова: образование, современные методы, педагогика, интерактивные методы, технологии, научно-практические основы.

Key words: education, modern methods, pedagogy, interactive methods, technologies, scientific and practical basics.

Taʼlim jarayonida ilgʻor zamonaviy metodlarni qoʻllash oʻquvchilarning bilim olish jarayonini samarali qilish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, shuningdek, motivatsiyani oshirishga xizmat qiladi. Shu munosabat bilan, zamonaviy metodlarning ilmiy-amaliy asoslarini oʻrganish taʼlim tizimining rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Ilgʻor zamonaviy metodlarning nazariy asoslari

Zamonaviy taʼlim metodlari oʻquv jarayonini interfaol, individual va ijodiy faoliyatga yoʻnaltirishga qaratilgan. Ilmiy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, oʻquvchilarning faol bilim olish usullari (problemali oʻqitish, loyiha asosida oʻqitish, masofaviy va raqamli texnologiyalar) bilimni mustahkamlash va mustaqil fikrlash koʻnikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ilmiy nazariyalar, xususan Vygotskiy, Piaget, Bruner kabi olimlarning pedagogik kontseptsiyalari ilgʻor metodlarning asosiy printsiplarini belgilaydi:

oʻquvchi faoliyatini markazga qoʻyish;

bilimni amaliy kontekstda qoʻllash;

oʻquvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar psixologik va ijtimoiy jihatlarni hisobga oladi, yaʼni har bir oʻquvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda oʻquv jarayoni tashkil etiladi.

2. Ilgʻor metodlarning amaliy jihatlari

Amaliyotda zamonaviy metodlar quyidagi shakllarda qoʻllanadi:

Interfaol metodlar – guruh ishlari, muhokamalar, rolli oʻyinlar oʻquvchilarning bilimni faol oʻzlashtirishiga yordam beradi. Bu metodlar

o'quvchilarni mavzuga jalb qiladi va ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Loyiha asosida o'qitish – talabalar mustaqil tadqiqot olib boradi va natijalarni taqdim etadi. Bu metod o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantiradi, muammolarni hal etish va ijodiy yondashuvni rag'batlantiradi.

Raqamli texnologiyalar va masofaviy ta'lim – elektron resurslar, virtual laboratoriyalar, onlayn testlar va simulyatsiyalar o'quv jarayonini interfaol va qiziqarli qiladi. Shu bilan birga, o'quvchilar istalgan joydan bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Individual yondashuv – har bir o'quvchining qobiliyat va qiziqishlariga moslashtirilgan o'quv jarayoni o'quvchilarning muvaffaqiyatini oshiradi va o'zini rivojlantirishga undaydi.

Integratsiyalashgan o'qitish – fanlararo aloqalarni kuchaytirish orqali mavzularni real hayotga bog'lash, o'quvchilarda keng qamrovli bilimni shakllantirishga yordam beradi.

Ilmiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ushbu metodlarni uyg'un qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

3. Ilmiy-amaliy asoslar

Zamonaviy metodlarni qo'llash quyidagi ilmiy-amaliy asoslarga tayanadi:

Pedagogik tadqiqotlar – ilg'or metodlarning samaradorligi empirik tadqiqotlar orqali tasdiqlangan. Masalan, interfaol metodlar va loyiha asosida o'qitish o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Psixologik asoslar – o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqish va motivatsiyasini hisobga olish. Bu, ayniqsa, individual yondashuv va interfaol metodlarni qo'llashda muhimdir.

Texnologik imkoniyatlar – kompyuter va mobil qurilmalar yordamida interfaol darslar tashkil qilish, virtual laboratoriyalar va onlayn platformalardan foydalanish.

Baholash tizimi – o‘quv jarayonining natijadorligini muntazam baholash va metodlarni takomillashtirish, o‘quvchilarning rivojlanish darajasini aniqlash imkonini beradi.

Ushbu ilmiy-amaliy asoslar pedagoglarga metodlarni asosli ravishda tanlash va ularni samarali qo‘llash imkonini yaratadi.

Xulosa

Ta’lim tizimida ilg‘or zamonaviy metodlarni joriy etish nafaqat o‘quv jarayonini samarali qiladi, balki o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ilmiy-amaliy asoslar pedagogik qarorlarni asosli qilish va metodlarni optimal tanlash imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va individual yondashuv kombinatsiyasi ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish va texnologiyalardan foydalanish ilg‘or pedagogik tajribalarni amaliyotga joriy qilishning samarali yo‘llari sifatida qaraladi. Bu esa o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

Shamsiev, M. (2020). Pedagogik texnologiyalar va zamonaviy ta’lim metodlari. Toshkent: O‘zbekiston.

Islomov, A. (2018). Innovatsion pedagogika: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan.

Jonson, D. & Arends, R. (2016). Learning to Teach. New York: McGraw-Hill.

Fullan, M. (2013). The New Meaning of Educational Change. London: Routledge.

5.Kuznetsova, E. (2021). “Zamonaviy ta’lim metodlarining samaradorligi.” Pedagogical Research Journal, 34(2), 45-53.

6.Sultonov, B. (2019). “O‘zbekiston maktablarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish.” Ta’lim va Innovatsiya, 7(1), 12-20.

7.Hattie, J. (2009). “Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement.” London: Routledge.

8.UNESCO. (2020). Innovative pedagogies for effective learning.
<https://unesdoc.unesco.org>.

9.OECD. (2021). Education 2030: Future of Learning.
<https://www.oecd.org/education/>

TARIX FANINI O'QITISHDA ILMIY METODLARNI QO'LLASH

**Kadamova Qizlarxon Uktamboy qizi,
Xorazm viloyati PMM, "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi"
kafedrası o'qituvchisi**

Annotasiya: Ushbu maqolada Tarix fanini o'qitishda ilmiy yondashgan holda mavzuni to'liq yoritib berish va mavzuni yoritish davomida o'quvchilarning tarixiy mavzularni, voqealarni tahlil qila olishi, mavzuning samaradorligini va bugungi kunga ahamyatini o'qituvchi tomonidan yoritilib berilishida voqealarning sabab-oqibat aloqalarini tahlil qilishda ilmiy metodlarning qo'llanilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bugunki kunda zamonaviy ta'limda ham tahlil metodlarini qo'llash o'qituvchi tomonidan mavzuni yoritib berishda samaradorlikka erishishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Tarix, metod, kreativ fikr, zamonaviy ta'lim, 7 "E", interaktiv, tushuntirish.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность полного раскрытия темы с использованием научного подхода к преподаванию истории, а также способность учащихся анализировать исторические события и явления в ходе изучения темы, а также использование научных методов для анализа причинно-следственных связей событий в процессе преподавания истории, что обеспечивает эффективность и актуальность темы для сегодняшнего дня. В современном образовании применение

аналитических методов также помогает учителю добиться эффективности раскрытия темы.

Ключевые слова: История, метод, творческое мышление, современное образование, 7 «Э», интерактив, объяснение.

Abstract In this article, it is important to fully cover the topic with a scientific approach in teaching History, and to ensure that students are able to analyze historical topics and events during the course of covering the topic, and to use scientific methods in analyzing the cause-and-effect relationships of events in the teacher's coverage of the effectiveness and relevance of the topic to today. Today, in modern education, the use of analytical methods also helps the teacher achieve effectiveness in covering the topic.

Keywords: History, method, creative thinking, modern education, 7 "E", interactive, explanation.

Kirish

Bugungi kunda ijtimoiy – gumanitar fanlar doirasida tarix fani bilimlarini chuqur o'rgatishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki tarix fani yoshlarni ma'naviy axloqiy ,siyosiy madaniyatini oshirish ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash , kelajakda vatanimizning ravnaqi uchun teran fikrlovchi yoshlarni tarbiyalashda tarix fanining ahamiyati kattadir.Bugungi kunda zamonaviy ilm – fan va yuqori texnologiyalarni mukammal egallash har qanday davlat va jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi shartiga aylanib borayotganligi hech kimga sir emas .¹[Sh.M.Mirziyoyev Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari .394-bet] .Shuni inobatga olgan holda , ta'limdagi islohotlar ta'lim va tarbiya samaradorligini yaxshilash bilan birga , ilmiy asoslangan zamonaviy metodik usullardan foydalanishni taqoza qilmoqda . Kelajak avlodni voqealar ketma – ketligini yod olish emas balki ularning sabab-oqibat aloqalarini ilmiy asosda tahlil qilishda mavzu haqida qisman bo'lsada to'liq shakilda o'rganib , o'rganilgan mavzu yuzasidan xulosalar chiqarishga undaydi. Shu bois mavzuni yoritib berishda tarixshunoslik ,manbashunoslik, taqqoslash va analitik tahlil metodlarini qo'llash bugungi kunda zamonaviy ta'lim berish talablariga asoslangan holda bo'lishiga

yordam beradi. Shuningdek metodologik yondashuv o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida sog'lom raqobat yani yangicha fikrlash, ilmiy izlanish va zamon talablariga mos holda dars jarayonlarini tashkil qilishga undaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Manbalarda tarix fanida mavzularni yoritishda ilmiy metodlarni qo'llash va uning samaradorligi bugungi kungacha juda ko'plab maqolalar va adabiyotlarda yoritib berilgan. Jumladan Salaydinov Ma'rufjonning " Tarix fanini o'rganishda metod va metodologiya " maqolasida metodlar tarix ta'limida qanday qo'llanilishi va ularning nazariy asoslari haqida o'rganilgan.

Kamol Rahmonovning " Jahon tarixi fanini o'qitishda innovasiya va interfaol metodlarni tadbiq etish " nomli metodik qo'llanmada ham tarix o'qitish metodikasi ,pedagogik texnologiya va innovasiya tushunchasiga oid tavsiyalar berib o'tilgan.

Normatova Feruzaning " Tarix fanini o'qitishda samarali interaktiv metodlardan foydalanishing ahamiyati " nomli maqolasida ham tarix fanini o'qitishda samarali interaktiv metodlardan foydalanish dars vaqtida va darsdan tashqarida ijodiy izlanuvchanlik qobiliyatini shakllantirishi haqida fikrlar berilgan.

Natijalar:

Tarix fanini o'qitishda ilmiy metodlardan foydalanishda kutiladigan natijalar shundan iboratki : mustaqil fikr yuritish, sabab – oqibatni topish, tarixiy jarayonlarni tizimli o'rganishga va ular haqida ma'lumotlar almashishga harakat qiladi.Shu bilan birga tarixiy jarayonlarni vaqt ketma – ketligi (xronologiya), makon (geografik hudud) ,siyosiy , iqtisodiy va madaniy omillar bilan bog'lab tahlil qilishni o'rganadi.O'rganilgan ma'lumotlariga ko'ra ularni tasniflash asosli xulosalar chiqarish jarayonini o'zlashtiradi .Mustaqil izlanish ilmiy adabiyotlar orqali o'qituvchi tomonidan qiziqtirilgan mazvu yuzasida kengroq ma'lumotlar o'qib o'rganishiga ham sabab bo'ladi.Tarixiy tushunchalarni ham foydalanilgan metod orqali aniq,puxta va tizimli o'zlashtiradi. Ta'lim berish ya'ni dars jarayoni ham qiziqarli , faol va interaktiv bo'lishini ta'minlaydi.

Muhokama: Metodlarga asoslangan holda dars jarayonlarini tashkil qilinishi pedagogdan mahorat va o'z ustida ishlashni talab qiladi. Chunki ilmiy metodlardan foydalangan o'qituvchi darsni puxta rejalashtiradi, darsni tizimlashtirish faktlarni tanlash, mavzuni to'liq ochib berishga harakat qiladi. O'quvchilar bilan ishlash jarayonida ham samaradorlikka erishadi. Bugungi kunda ta'lim berish jarayonida samarali va mavzuni keng qamrovda ochib berishga yordam bera oladigan metodlardan biri bu "7 E" va "5 E" metodlarini qo'llash samarali, mavzuni yoritishda keng qamrov asosida yoritishga yordam beradi.

"7 E" metodi.

- Elicit- oldingi bilimlarni aniqlash.
- Engage- diqqatni jalb qilish.
- Explore- izlanish.
- Explain- tushuntirish.
- Elaborate- qo'shimcha chuqurlashtirish.
- Evaluate- baholash.
- Extend- bilimlarni kengaytirish.

Bu metod solishtirish va mavzuni muhokama qilish bo'limini kuchaytiradi.

Ta'lim berish jarayonida ko'proq o'quvchining ishtirokiga va fikrlar almashinuviga sabab bo'ladi. O'quvchining ilgari mavjud tushunchalarini faollashtiradi, izlanishga asoslangan o'qitish va olingan bilimlarini real vaziyatlarda qo'llashga hizmat qiladi.

Xulosa: Samarali metodlardan foydalanib dars jarayonini tashkil qilishda o'qituvchining va o'quvchining ya'ni ilm oluvchi, ilm beruvchi tomonlarning o'z ustida ishlashiga, fikrlar almashinuvi va yangi g'oyalar, bilimlar, takliflar va xulosalarini o'rganilishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarni dars jarayoniga jalb qilinishi dars jarayonida fikrlarini bilimlarini erkin bayon qila olishiga zamin yaratadi. Bugungi kun yoshlarini zamonaviy ilmiy tafakkurga

yo'naltiradi. Natijada tarix fani ta'lim tizimida analitik fikrlashni shakllantiruvchi asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.M.Mirziyoyev Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari .394-bet T.2019
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini rivojlantirish to'g'risida"gi qarorlari va farmonlari.
3. Salaydinov Ma'rufjonning Tarix fanini o'rganishda metod va metodologiya
4. Kamol Rahmonovning " Jahon tarixi fanini o'qitishda innovasiya va interfaol metodlarni tadbiq etish " metodik qo'llanma Buxoro 2022-yil
5. Normatova Feruzaning "Tarix fanini o'qitishda samarali interaktiv metodlardan foydalanishing ahamiyati " maqolasi.

O`QUVCHILARDA SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA KO`NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH, SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING HOZIRGI HOLATI VA IJTIMOIIY- IQTISODIY TARAQQIYOTGA TA'SIRI

**K.Iskandarov,
Xorazm viloyati PMM "Aniq va
tabiiy fanlar metodikasi" kafedrası
katta o'qituvchisi.**

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, mashinaviy o'rganish, raqamli iqtisodiyot, neyron tarmoqlar, avtomatlashtirish, etik muammolar.

Ключевые слова: искусственный интеллект, машинное обучение, цифровая экономика, нейронные сети, автоматизация, этические вопросы.

Keywords: artificial intelligence, machine learning, digital economy, neural networks, automation, ethical issues.

XXI asrning eng muhim texnologik yutuqlaridan biri sun'iy intellekt (SI)dir. U global iqtisodiy o'sish, innovatsion rivojlanish va jamiyatning raqamli transformatsiyasida strategik ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi o'n yilliklarda SI dasturlari inson tafakkuriga xos bo'lgan vazifalarni bajarish qobiliyatiga ega bo'lib, tibbiyot, transport, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Sun'iy intellektning nazariy asoslari

Sun'iy intellekt — bu inson tafakkuri elementlarini kompyuter tizimlarida modellashtirishga qaratilgan ilmiy yo'nalish bo'lib, uning mohiyati algoritmlar, matematik modellar va neyron tarmoqlarga asoslanadi. SI texnologiyalarining asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

1. Mashinaviy o'rganish

Mashinaviy o'rganish algoritmlari mavjud ma'lumotlar asosida mustaqil xulosa chiqarish va kutilgan natijani bashorat qilish imkonini beradi. U nazoratli, nazoratsiz va mustahkamlovchi o'rganish turlariga bo'linadi.

2. Sun'iy neyron tarmoqlar

Neyron tarmoqlar inson miyasining biologik neyronlariga o'xshash matematik model bo'lib, tasvirni qayta ishlash, tabiiy tilni tushunish va murakkab muammolarni hal qilishda yuqori samaradorlikka ega.

3. Tabiiy tilni qayta ishlash

Bu yo'nalish SIga inson nutqini tahlil qilish, tushunish va generatsiya qilish imkonini beradi. Chatbotlar, virtual yordamchilar hamda tarjima tizimlari ushbu texnologiyaga asoslangan.

Sun'iy intellektning iqtisodiyotga ta'siri. Ishlab chiqarishda avtomatlashtirish

SI texnologiyalari sanoat korxonalarida jarayonlarni optimallashtiradi, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va inson xatolari ehtimolini minimal darajaga tushiradi. Avtomatlashtirilgan tizimlar real vaqt rejimida kuzatuv olib borib, logistika jarayonlarini ham takomillashtiradi.

Xizmat ko'rsatish sohasida transformatsiya

Bank, sug'urta, transport va savdo tarmoqlari SI yordamida katta ma'lumotlar tahlili, mijozlar segmentatsiyasi hamda xavf-xatarlarni aniqlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Innovatsion iqtisodiy model

Raqamli iqtisodiyotda SI yangi biznes modellarining shakllanishi, startaplar rivoji va intellektual xizmatlar bozorining kengayishiga zamin yaratadi.

Tibbiyot va ta'limda sun'iy intellektning o'rni

Tibbiyotda qo'llanilishi

kasalliklarni erta aniqlash,

rentgen va KT tasvirlarini tahlil qilish,

jarrohlik robotlari yordamida aniq operatsiyalar bajarish.

Bu jarayonlar diagnostika aniqligini oshiradi va davolash sifatini yaxshilaydi.

Ta'lim sohasida qo'llanilishi

SI asosidagi tizimlar individual ta'lim dasturlarini yaratadi, o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qiladi va moslashtirilgan o'quv strategiyalarini taklif etadi. Bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Etik va huquqiy muammolar

Sun'iy intellektning keng qo'llanilishi bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqda:

ma'lumotlar maxfiyligi,

algoritmik kamsitish xavfi,

javobgarlik masalalari,

avtomatlashtirish natijasida mehnat bozoridagi o'zgarishlar.

Ushbu muammolar SI tizimlarini joriy etishda nazorat va monitoring mexanizmlarini takomillashtirishni talab qiladi.

Sun'iy intellekt rivojlanishining istiqbollari

Kelajakda SI quyidagi yo'nalishlarda keng rivojlanishi prognoz qilinmoqda:

avtonom transport tizimlari,

aqlli shaharlar infratuzilmasi,
shaxsiylashtirilgan tibbiyot,
global ekologik muammolarni yechish bo'yicha algoritmik yechimlar.

SI taraqqiyoti inson faoliyatining barcha jabhalarida samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Xulosa

Sun'iy intellekt texnologiyalari zamonaviy jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va ilmiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Uning imkoniyatlari keng bo'lishiga qaramay, etik va huquqiy masalalar ham yetarli darajada o'rganilishini talab qiladi. SI ning oqilona joriy etilishi jamiyat taraqqiyotini tezlashtirishi, kelajakda yangi kasb va texnologiyalarning yuzaga kelishiga zamin yaratishi kutilmoqda.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shoisayeva, D. S. Suniy intellekt texnologiyalarning ta'limda xususan til o'rganishda qo'llanilishi. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiya material. (2023). conference.uzswlu.uz
2. Mahammadiyeva, M. Sun'iy intellekt yordamida o'zbek tilidagi matnlarni tahlil qilish usullari. "IQRO Indexing" jurnal maqolasi. [Worldly Journals](http://WorldlyJournals.com)
3. Xolmanova, Z. "Sun'iy intellekt: BORIS" — Kompyuter lingvistikasi: muammolar, yechimlar, istiqbollar. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, ilmiy-an'amliy konferensiya. [TDOTU](http://TDOTU.uz)(2023).
4. Sun'iy intellekt va adabiy ta'lim. Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali. Maqola mualliflari — Gulnora Xayrullayeva va b. [Worldly Journals](http://WorldlyJournals.com)(2024).
5. Sultonov, I. Q. Sun'iy intellekt yordamida talabalar o'rtasida millatlararo muloqotni rivojlantirish. Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal. universaljurnal.uz

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO'LLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY AHAMIYATI

**K.Iskandarov,
Xorazm viloyati PMM "Aniq va
tabiiy fanlar metodikasi" kafedrası
katta o'qituvchisi.**

Kalit so'zlar: zamonaviy metodika, interfaol o'qitish, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta'lim, STEAM, innovatsion texnologiyalar.

Ключевые слова: современная методика, интерактивное обучение, компетентностный подход, цифровое образование, STEAM, инновационные технологии.

Keywords: modern methodology, interactive teaching, competency-based approach, digital education, STEAM, innovative technologies.

Ilg'or zamonaviy metodikalarni qo'llashning nazariy-metodik asoslari, interfaol yondashuvlar, STEAM integratsiyasi, kompetensiyaga asoslangan ta'lim modeli hamda raqamli texnologiyalar o'quvchi faoliyatiga juda katta ta'sir qiladi. Innovatsion metodlar ta'lim jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga va kreativ yondashuvlarni qo'llashga yo'naltiradi. Tadqiqot natijalari ilg'or metodlar zamonaviy ta'limning samaradorligini oshirishda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Globalashuv jarayonlari, raqamli transformatsiya va yangi avlod kompetensiyalariga bo'lgan ehtiyoj ta'lim tizimini chuqur isloh qilishni talab qilmoqda. An'anaviy o'qitish usullari zamonaviy o'quvchi va talabalarning ehtiyojlarini to'liq qondira olmayapti. Shu sababli ilg'or zamonaviy metodlar — interfaol ta'lim, loyiha asosida o'qitish, STEAM, raqamli texnologiyalar va

kompetensiyaga asoslangan yondashuv — ta'lim sifatini oshirishning asosiy vositasiga aylanmoqda.

Ilg'or zamonaviy metodlarning nazariy asoslari

1. Interfaol ta'lim metodlari

Interfaol metodlar o'quvchilarning faol muloqot, tahlil va mustaqil fikrlash jarayoniga jalb qilinishini ta'minlaydi. Eng ko'p qo'llaniladigan metodlardan:

“Aqliy hujum”

“Debat”

“Teskari sinf”

“Klaster”

“Loyiha asosida o'qitish”

Interfaollik o'quvchi shaxsini faollashtirish va darsning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

2. STEAM yondashuvi

STEAM — fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiyalashgan holda o'qitish metodidir. Bu yondashuv:

kreativ fikrlashni rivojlantiradi, amaliy loyihalar bajarishga yo'naltiradi, fanlararo bog'liqlikni mustahkamlaydi, o'quvchilarni real muammolarni hal qilish jarayoniga jalb qiladi.

3. Kompetensiyaviy yondashuv

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim bilimlarni yodlashdan ko'ra, ularni amalda qo'llashga urg'u beradi. Uning asosiy tarkibiy qismlari:

tanqidiy fikrlash, muammo yechish ko'nikmasi, kommunikativ kompetensiya,

raqamli savodxonlik.

Bu yondashuv zamonaviy mehnat bozoriga mos kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

4. Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rni

Raqamli ta'lim vositalari:

onlayn platformalar (Moodle, Google Classroom) sun'iy intellekt asosidagi o'quv dasturlari virtual laboratoriyalar multimedia materiallar dars jarayonini interaktiv, innovatsion va qulay qiladi.

Zamonaviy metodlarning amaliy samarasi O'quvchilarning darsga qiziqishi oshadi

Interfaol metodlar o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol qatnashuvchiga aylantiradi.

Amaliy ko'nikmalar shakllanadi STEAM va loyiha asosidagi ta'lim real hayotiy vaziyatlarga moslashgan amaliy tajribani shakllantiradi.

Ijodkorlik va tanqidiy fikrlash rivojlanadi

Raqamli va interfaol metodlar ijodiy yondashuv, yangi g'oyalar ishlab chiqish va muammo yechish ko'nikmalarini kuchaytiradi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida sog'lom pedagogik muloqot shakllanadi

Zamonaviy metodlarda o'qituvchi — fasilitator, yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi sifatida namoyon bo'ladi.

Muammolar va tavsiyalar doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish

Texnik vositalar kamligi → maktablarda raqamli infratuzilmani kuchaytirish

Raqamli savodxonlik pastligi → o'quvchi va o'qituvchilar uchun treninglar o'tkazish

O'quv dasturlarining eskirganligi → integrativ dasturlarni joriy etish

Xulosa

Ilg'or zamonaviy metodikalarni ta'lim jarayoniga joriy etish ta'lim sifatini oshirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Interfaol metodlar, STEAM integratsiyasi, raqamli ta'lim vositalari va kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarda kreativlik, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi. Innovatsion metodlarni tizimli asosda qo'llash kelajak avlodning raqobatbardosh bo'lishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.To'raqulov, S. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Fan va texnologiya. (2021).
- 2.Qodirova, D., & Rasulov, A. Interfaol metodlarning ta'lim samaradorligidagi o'rni. *Pedagogika jurnali*, 4(2), 35–42. (2020).
- 3.Abdullayev, R. STEAM yondashuvning o'quvchi kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli. *UzPFITI ilmiy axborotnomasi*, 3(1), 44–50. (2022).
- 4.Karimova, N. Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi. *Zamonaviy ta'lim*, 6(3), 11–18. (2023).
- 5.Yo'ldosheva, M. Kompetensiyaga asoslangan ta'limning nazariy asoslari. *Ta'lim va innovatsiya*, 5(1), 22–29. (2022).

ONE STEP FROM COMPLEXITY TO SIMPLICITY

**Ismoilov Zafar, Komilov Diyorbek,
Razzoqberdiyev Shaxzodbek,
Presidential school in Khiva, Uzbekistan**

Annotatsiya: Kasrlar va uning hisob-kitoblari jamiyatimizdagi eng yorqin aql egalari uchun ham juda qiyin vazifadir. Biz ularga yechim topish uchun kurashamiz. Biroq, matematiklar sifatida biz doimiy ravishda ushbu qiyin muammolarni hal qilishga va oddiy echimlarni yaratishga intilamiz. An'anaviy usullarda kasrlar ko'pincha mavhum sifatida taqdim etiladi. Bu nazariy tushunish va uning amaliy qo'llanilishi o'rtasidagi uzilishga olib kelishi mumkin. Ushbu tadqiqot matematika ta'limining doimiy rivojlanib borayotgan sohasiga va o'qituvchilar va o'quvchilarning zamonaviy o'rganish usullari va ehtiyojlariga moslashishi zarurligiga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: Taqqoslash, o'rganish, fanga qiziqish, Kembrij o'quv dasturi, usullar, klassik usul, oddiy usul, davriy son, kasr.

Аннотация: Дроби и вычисления с ними — сложная задача даже для самых блестящих умов нашего общества. Нам трудно найти решение. Однако, будучи математиками, мы постоянно стремимся решать эти сложные задачи и находить простые решения. Традиционные методы часто представляют дроби как нечто абстрактное. Это может привести к разрыву между теоретическим пониманием и практическим применением. Данное исследование вносит вклад в постоянно развивающуюся область математического образования и необходимость адаптации как учителей, так и учащихся к более согласованным современным методам обучения и потребностям.

Ключевые слова: сравнение, обучение, интерес к науке, Кембриджская программа, методы, классический метод, простой метод, периодическое число, дробь. Периодическая десятичная дробь.

Abstract: Fractions and the calculations of it, is a daunting task to even some of the brightest minds in our society. We struggle to find a solution to them. However, as mathematicians, we continuously strive to solve these difficult problems and create simple solution. Traditional techniques often present fractions as abstract. This might lead to a disconnection between the theoretical understanding and the practical applications of it. This research contributes to the ever-evolving field of Mathematics education and the need that both teachers and learners need to adapt to better-aligned contemporary learning techniques and needs.

Key words: comparison, learning, interest in science, Cambridge curriculum, methods, classical method, simple method, periodic number, fraction. Recurring decimal.

INTRODUCTION

Mathematics is concerned with the spatial forms of objects in the material world and the quantitative relationships between them. We continuously strive to understand this relationship, and we rely on scientific methods as the predominant

tool of research. These research methods are also fundamental to the teaching of mathematics. In this article, we will explore a transition from a very complex method of calculating fractions to decimals, as well as from decimals to fractions, to a much simpler method and solution. This will illustrate how mathematical methodology can assist as a pathway to greater understanding of complex calculations. By using these methods, teachers can engage with students in a more classroom friendly way, and making it more easier for the learners to grasp the complex calculations involved in developing a genuine interest in decimal to fraction calculations, as well as from fractions to decimals.

Explanation of Key words:

Comparison. In mathematics, comparison refers to the process of determining the relationship between two or more mathematical objects, such as numbers, quantities, functions, or shapes, by evaluating their differences, sizes, or properties. It involves comparing these objects to identify how they are similar, different, greater, or smaller relative to each other. In general, comparison helps to understand relative sizes, behaviours, or relationships in mathematical contexts.

Fraction: A fraction is a way to represent a part of a whole or a division of something into equal parts. It consists of two numbers:

1. **Numerator** (the top number): It represents how many parts we have.
2. **Denominator** (the bottom number): It shows how many equal parts the whole is divided into.

Recurring decimal: It is a decimal that repeats forever, for example $0.\dot{3} = 0.333333\dots$,

Terminating decimal: A terminating decimal is a decimal that has a finite number of digits after the decimal point, for example 0.5 and 0.25.

DISCUSSION AND RESULTS

As stated earlier, this article will compare two different means of calculating fractions to decimals, and decimals to fractions. In our research, we continuously see learners struggle with the method given by various textbooks on how to get from a recurring decimal, for example $0.\dot{3}$ to the final answer of $\frac{1}{3}$. The text books in question fails to acknowledge that recurring decimals have all a fundamental starting point, and that recurring decimals have merely a different, yet simple way of writing it. Below is an example of how the current text books perform these calculations, and alongside it, is the much easier, less complex method.

According to the method given in the book	Method in a simpler way.
$0.\dot{3} = 0.333 \dots$ $0.333\dots=A$ $0.333\dots=A/*10$ $3.333\dots=10A$ $9A=3$ $A=\frac{1}{3}$ $0.\dot{3} = \frac{1}{3}$	$0.\dot{a} = \frac{a}{9}$ $0.\dot{3} = \frac{3}{9} = \frac{1}{3}$
$0.2\dot{3} = 0.23333 \dots$ $0.2333\dots=B$ $0.2333\dots=B/*100$ $23.3333\dots=100B \text{ (1)}$ $0.2.333\dots=B/*10$	$0.a\dot{b} = \frac{\overline{ab} - \overline{a}}{90}$ $0.2\dot{3} = \frac{23 - 2}{90} = \frac{21}{90} = \frac{7}{30}$

$2.3333...=10B \quad (2)$ $(1)-(2) \quad 90B=21$ $B=\frac{21}{90}=\frac{7}{30}$ $0.2\dot{3}=\frac{21}{90}=\frac{7}{30}$	
$0.54\dot{2}=0.54222 \dots$ $0.54222...=A$ $0.54222...=A/*1000$ $542.222...=1000A \quad (1)$ $0.54222...=A/*100$ $54.222...=100A \quad (2)$ $(1)-(2) \quad 900A=488$ $A=\frac{488}{900}=\frac{122}{225}$	$0.ab\dot{c}=\frac{\overline{abc}-\overline{ab}}{900}$ $0.54\dot{2}=\frac{542-54}{900}=\frac{488}{900}=\frac{122}{225}$
$0.6\dot{2}\dot{1}=0.6212121 \dots$ $0.62121...=B$ $0.62121...=B/*1000$ $621.211...=1000B$ (1) $0.62121...=B/*10$ $6.2121...=10B$ (2) $(1)-(2) \quad 990B=615$ $B=\frac{615}{990}=\frac{41}{66}$	$0.a\dot{b}\dot{c}=\frac{\overline{abc}-\overline{a}}{990}$ $0.6\dot{2}\dot{1}=\frac{621-6}{990}=\frac{615}{990}=\frac{41}{66}$

$B = \frac{41}{66}$	
$0.26\dot{4}\dot{5} = 0.264545 \dots$ $0.264545 \dots = A$ $0.264545 \dots = A / 10000$ $2645.4545 \dots = 10000A \quad (1)$ $0.264545 \dots = A / 100$ $26.4545 \dots = 100A \quad (2)$ $(2) - (1) \quad 9900A = 2619$ $A = \frac{2619}{9900} = \frac{291}{1100}$	$0.\overline{abcd} = \frac{\overline{abcd} - \overline{ab}}{9900}$ $0.26\dot{4}\dot{5} = \frac{2645 - 26}{9900} = \frac{2619}{9900} = \frac{291}{1100}$

I would ask you to pay more serious attention to the above table.

You might think that a formula has been introduced for each case, but it's actually quite simple, and the idea follows a general pattern.

$$1) 0.\dot{a} = 0.\overline{aaa} \dots = X$$

$$a.\overline{aaa} \dots = 10X$$

$$9X = a$$

$$X = \frac{a}{9}$$

$$0.\dot{a} = \frac{a}{9}$$

$$2) 0.a\dot{b} = 0.abbb \dots = X$$

$$\overline{ab}.bb \dots = 100X$$

$$a.bbbb = 10X$$

$$90X = \overline{ab} - a$$

$$X = \frac{\overline{ab} - a}{90}$$

For example, let's write a larger periodic number.

$$0.357\dot{6}8\dot{2}4$$

To convert this number into a simple decimal form, it is enough to write the number 9 in the denominator of the number written in the decimal position for numbers with dots, and 0 for numbers written without dots. In the picture, we subtract the number without dots from the number in the fractional part.

$$0.357\dot{6}8\dot{2}4 = \frac{3576824 - 357}{9999000} = \frac{3576467}{9999000}$$

and thus, we were able to convert any complex periodic number into a simple fraction.

Now, if we go through this situation in a simple classical way, it will take a lot of time and will make the students bored.

This method does not work with the whole part of the number, but only with the fractional part, because the period is always in the fractional part.

$$4.\dot{2} = 4\frac{2}{9}$$

$$3.5\dot{8} = 3\frac{58 - 5}{90} = 3\frac{53}{90}$$

Note that the work process has become much lighter and easier.

Now let me introduce all my ideas in general.

$0.\dot{a} = \frac{a}{9}$	1) $0.\dot{4} = \frac{4}{9}$ 2) $0.\dot{7} = \frac{7}{9}$ 3) $0.\dot{9} = 1$
$0.\dot{a}\dot{b} = \frac{\overline{ab}}{99}$	1) $0.\dot{2}\dot{3} = \frac{23}{99}$ 2) $0.\dot{1}\dot{5} = \frac{15}{99}$ 3) $0.\dot{4}\dot{6} = \frac{46}{99} = \frac{23}{33}$
$0.\dot{a}\dot{b}\dot{c} = \frac{\overline{abc}}{999}$	$0.\dot{1}\dot{2}\dot{3} = \frac{123}{999} = \frac{41}{333}$
$0.a_1a_2a_3 \dots a_n = \frac{a_1a_2a_3 \dots a_n}{999 \dots 9}$ 9 lar soni-nta	$0.\dot{1}\dot{2}\dot{3} \dots \dot{k} = \frac{\overline{123 \dots k}}{999 \dots 9}$ 9lar soni- k ta
$0.a\dot{b} = \frac{\overline{ab} - a}{90}$	$2.4\dot{5} = 2\frac{45 - 4}{90} = 2\frac{41}{90}$
$0.ab\dot{c} = \frac{\overline{abc} - \overline{ab}}{900}$	$4.28\dot{7} = 4\frac{287 - 28}{900} = 4\frac{259}{900}$
$0.a\dot{b}\dot{c} = \frac{\overline{abc} - a}{990}$	$1.5\dot{7}\dot{8} = 1\frac{578 - 5}{990} = 1\frac{573}{990}$

CONCLUSION

In today's fast-paced educational environment, students are increasingly looking for ways to quickly and effectively solve examples and problems, especially in subjects like science and mathematics. The key to engaging students in mathematics lies in presenting complex problems in a more approachable and understandable manner. By breaking down intricate problems into simpler, more

manageable steps, teachers can help students not only grasp the concepts more easily but also foster a deeper interest in the subject. Adopting this simplified teaching method enhances the overall effectiveness of lessons and significantly improves the quality of students' mathematical knowledge, making learning both more efficient and enjoyable.

REFERENCES

- 1) "Elementary Number Theory " M W.Baldoni,C. Ciberto,G.M.Piantini
2006 year 42-page
- 2) "Quantum Revised " Sarvesh Kverma 2020 year 48- page.
- 3) DSSSB Trainer Graduate Teacher Maths 2021year 17- page
- 4) Cambridge IGCSE Maths student's book 2018 year (Also for
Cambridge IGCSE (9-1)) 27-31 page
- 5) "Mathematics" Coursebook 8 Greg Byrd,Lynn Byrd and Cris Pearce
2013 73- page

IV SHO‘BA.

XALQARO TADIQIQOTLAR VA STEAM YONDASHUVINI MAKTAB TA‘LIMIGA TATBIQI VA UNING AHAMIYATI.

ZAMONAVIY TA‘LIMDA BAHOLASHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI

**Polvonova Yulduzxon Saparboyevna,
Xorazm viloyati PMM akademik faoliyat bo‘yicha
direktor o‘rinbosari**

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada zamonaviy ta‘lim tizimida baholashning innovatsion texnologiyalari, ularning o‘quv jarayonidagi o‘rni, talaba faoliyatini aniqlashdagi imkoniyatlari, shuningdek, raqamli baholash tizimlarining afzalliklari va ular orqali ta‘lim natijalarini o‘lchashning yangi paradigmatlari yoritiladi. O‘zbekistonda oliy va umumiy o‘rta ta‘limda amalga oshirilayotgan islohotlar, kompetensiyaviy yondashuv, PISA kabi xalqaro baholash dasturlari bilan uyg‘unlik, baholashning tashxislovchi, rivojlantiruvchi va motivatsion funksiyalari keng sharhlanadi. Shuningdek, sun‘iy intellekt, masofaviy ta‘lim platformalari, e-portfolio, learning analytics, adaptiv testing, gamifikatsiya va blokcheyn asosidagi baholash kabi ilg‘or texnologiyalarning imkoniyatlari ilmiy-nazariy asoslangan holda tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion baholash, raqamli ta‘lim, kompetensiyaviy yondashuv, learning analytics, adaptiv testing, gamifikatsiya, e-portfolio, sun‘iy intellekt, PISA, baholash texnologiyalari, diagnostika, formatif baholash, summativ baholash.

ANNOTATION: This article discusses innovative assessment technologies in the modern education system, their role in the learning process, their capabilities in determining student performance, as well as the advantages of digital assessment systems and new paradigms for measuring educational outcomes through them. The reforms being implemented in higher and general secondary education in

Uzbekistan, the competency approach, compatibility with international assessment programs such as PISA, and the diagnostic, developmental and motivational functions of assessment are widely commented on. The possibilities of advanced technologies such as artificial intelligence, distance learning platforms, e-portfolio, learning analytics, adaptive testing, gamification and blockchain-based assessment are also analyzed on a scientific and theoretical basis.

Keywords: innovative assessment, digital education, competency approach, learning analytics, adaptive testing, gamification, e-portfolio, artificial intelligence, PISA, assessment technologies, diagnostics, formative assessment, summative assessment.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются инновационные технологии оценки в современной системе образования, их роль в процессе обучения, возможности в определении успеваемости учащихся, а также преимущества цифровых систем оценки и новые парадигмы измерения образовательных результатов с их помощью. Широко обсуждаются реформы, реализуемые в системе высшего и общего среднего образования в Узбекистане, компетентностный подход, совместимость с международными программами оценки, такими как PISA, а также диагностическая, развивающая и мотивационная функции оценки. Также на научно-теоретической основе анализируются возможности передовых технологий, таких как искусственный интеллект, платформы дистанционного обучения, электронное портфолио, аналитика обучения, адаптивное тестирование, геймификация и оценка на основе блокчейна.

Ключевые слова: инновационная оценка, цифровое образование, компетентностный подход, аналитика обучения, адаптивное тестирование, геймификация, электронное портфолио, искусственный интеллект, PISA, оценочные технологии, диагностика, формирующее оценивание, итоговое оценивание.

Zamonaviy ta'lim tizimi jadal rivojlanayotgan raqamli muhit, global o'zgarishlar, zamonaviy kasb-hunarlar va kompetensiyaviy yondashuv talablariga mos ravishda o'zgarib bormoqda. Baholash jarayoni esa ta'lim sifatini belgilovchi eng asosiy bo'g'inlardan biri bo'lib, uning to'g'ri tashkil etilishi nafaqat bilim darajasini, balki talabaning fikrlash madaniyati, mas'uliyati, kreativligi va mustaqil faoliyati shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy baholash tizimlari ta'lim jarayonidagi o'zgarishlarni to'liq ifoda eta olmasligi sababli, bugungi kunda baholashning innovatsion shakllari va texnologiyalariga ehtiyoj keskin ortdi. Innovatsion baholash tizimi o'qituvchi va o'quvchi munosabatida ochiqlik, shaffoflik, obyektivlik, tezkorlik va individual yondashuv imkoniyatlarini yaratadi.

Dunyo miqyosida ta'lim jarayonini baholash kompetensiyaviy yondashuvga asoslanmoqda. Kompetensiya faqat bilim emas, balki uni real vaziyatda qo'llay olish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, kommunikativ va ijodiy ko'nikmalarni namoyon etish kabi omillarni ham qamrab oladi. Shu bois baholashning zamonaviy texnologiyalari ko'proq jarayonning o'zini baholash (formativ baholash), talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish, uning o'z-o'zini baholash kompetensiyasini rivojlantirish, elektron portfoliolarni shakllantirish, analitik ma'lumotlar asosida pedagogik qaror qabul qilishga yo'naltirilgan. An'anaviy reyting tizimi o'rniga rivojlantiruvchi (rivojlanishni kuzatadigan), differensial (individual imkoniyatlarga moslashgan) va diagnostik (kutilgan natijalarga mosligini aniqlovchi) baholash turli innovatsion vositalar orqali takomillashtirildi. Zamonaviy baholashning eng muhim yo'nalishlaridan biri bu raqamli baholash tizimlaridir. Raqamli texnologiyalar yordamida testlar, kompleks topshiriqlar, loyihalar, taqdimotlar, laboratoriya ishlari kabi turli faoliyat natijalari tezkor va obyektiv tarzda baholanadi. Masalan, Learning Management System (LMS) tizimlari – Moodle, Google Classroom, Edmodo, Canvas, Microsoft Teams va boshqa platformalar nafaqat topshiriqlarni baholash, balki ta'lim jarayonini monitoring qilish, individual o'sishni tahlil qilish, o'qituvchi va talaba o'rtasida interaktiv aloqani kuchaytirish imkonini beradi. Learning Analytics texnologiyasi

orqali talabalarning faolligi, maqsadga yo'naltirilganligi, qaysi mavzularda qiyinalayotgani, qaysi topshiriq turlarida yuqori natijaga erishayotgani real vaqt rejimida aniqlanadi. Bu esa o'qituvchiga shaxsga yo'naltirilgan pedagogik strategiyalarni tanlashga yordam beradi.

Innovatsion baholashning yana bir yo'nalishi — adaptiv testing texnologiyasidir. Adaptiv testlash sun'iy intellekt elementlari yordamida talabaning bilim darajasiga mos tarzda murakkablikni oshirib yoki kamaytirib, individual baholash imkoniyatini yaratadi. Talaba test davomida kuchli yoki zaif tomonlarini aniqlaydi, o'qituvchi esa natija orqali aniq tahlilga ega bo'ladi. Bunday test tizimlari zamonaviy oliy ta'limda keng qo'llanilmoqda. Xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS, IELTS va boshqa turdagi baholash tizimlari aynan adaptiv baholashga asoslanishi bilan pedagogik jarayonni obyektivlashtiradi. E-portfolio texnologiyasi o'quvchi yoki talabaga o'zining o'quv faoliyati natijalarini tizimli ravishda jamlash, rivojlanish tarixini aks ettirish va o'z kompetensiyalarini namoyish qilish imkonini beradi. E-portfolio talabaning yutug'i, loyihalari, ilmiy ishlari, amaliyot natijalari va boshqa faoliyatini o'z ichiga oladi. Bu baholash shakli talabaning doimiy o'sib boruvchi salohiyatini ko'rsatadi va an'anaviy ball tizimidan farqli o'laroq, ko'nikma va tajribalarni chuqur tahlil qilishga yordam beradi. Zamonaviy baholashning eng jozibali shakllaridan biri — **gamifikatsiya asosidagi baholash**dir. Gamifikatsiya — o'yin elementlari orqali ta'lim jarayonini qiziqarli, motivatsion va samarali qilish metodidir. Masalan, ball yig'ish, badge, reytinglar, daraja oshirish, missiyalar bajarish, onlayn musobaqalar, virtual mukofotlar kabi elementlar talabaning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, yosh avlodda raqamli madaniyat yuqori bo'lgani uchun gamifikatsion baholash ularga mos psixologik va motivatsion mexanizmlarni ishga soladi.

Yana bir muhim texnologiya — bu **blokcheyn asosidagi baholash tizimlaridir**. Blokcheyn texnologiyasi baholash natijalarining o'zgarishsiz saqlanishi, akademik halollikni ta'minlash, diplom va sertifikatlarning soxtalashtirilishining oldini olishda juda katta ahamiyatga ega. Ko'plab yetakchi

davlatlar oliy ta'limda raqamli diplomlar va baholarni blokcheyn tizimiga o'tkazishni boshladi. Bu jarayon ta'limning shaffofligini oshiradi. Masofaviy ta'limning keng rivojlanishi baholashga yangi talablar qo'ydi. Endilikda **onlayn proktorlik** texnologiyasi yordamida masofaviy testlar adolatli o'tkazilib, talabaning shaxsini aniqlash, monitoring qilish, test jarayonini kuzatish imkoniyati yaratildi. Sun'iy intellektga asoslangan proktorlik tizimlari test davomida chet faoliyatlarni aniqlab, baholashning halolligini ta'minlaydi. Bu texnologiya pandemiya davridan so'ng butun dunyo oliy ta'limida standartga aylandi.

Bundan tashqari, zamonaviy baholash **ko'p mezonli rubrikalar** asosida ham takomillashtirilmoqda. Rubrika — bu aniq mezonlar bo'yicha differensial baholash jadvali bo'lib, talaba bajaradigan topshiriqning har bir jihatini adolatli va shaffof baholash imkoniyatini yaratadi. Rubrikalar o'qituvchi uchun obyektivlikni, talaba uchun esa talablarni oldindan bilish imkonini beradi. Bu ayniqsa loyiha ishlari, esse, taqdimotlar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari, ijodiy vazifalar uchun juda muhim. **Sun'iy intellekt** ta'lim texnologiyalariga jadal kirib kelmoqda. AI yordamida baholash avtomatlashtirilmoqda: matnlarni tekshirish, grammatikani aniqlash, plagiatni aniqlash, grafik topshiriqlarni tanish, talaba ishlaridagi mantiqiy xatolarni aniqlash va boshqa funksiyalar ta'lim sifatini oshiradi. ChatGPT kabi AI-modellar orqali talabalar yozgan matnlarning mazmuniy sifatini, argumentatsiyasini, differensiasiyasini tahlil qilish mumkin. AI asosidagi baholash o'qituvchining vaqtini qisqartirib, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Innovatsion baholash tizimlari shuningdek **psixometrik yondashuvlarga** asoslanadi. Psixometriyada test topshiriqlarining ishonchliligi, murakkablik darajasi, diskriminatsion koeffitsienti va boshqa ko'rsatkichlar aniqlanadi. Bu natijada ta'lim sifati, testning obyektivligi va adolatliligi kafolatlanadi. Yana bir muhim jihati shundaki, psixometrik tahlil yordamida zamonaviy ta'lim tizimida baholashning statistika asosida takomillashtirilgan modeli shakllanadi. Shuningdek, baholashning innovatsion texnologiyalari shaxsning o'z-o'zini baholash va refleksiya qilish ko'nikmalarini shakllantirishga ham e'tibor qaratadi.

Bugungi kunda talabaning faqat o'qituvchi tomonidan baholanishi emas, balki uning o'zi tomonidan mustaqil baholashi ham kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talablaridan biri bo'ldi. O'z-o'zini baholash varaqalari, reflektiv kundaliklar, reflektiv savollar, SWOT tahlil kabi instrumentlar yordamida talaba o'zining o'zgarish dinamikasini kuzatadi, kuchli va zaif jihatlarini anglaydi, ta'lim jarayonidagi faoliyatini ongli ravishda boshqaradi.

Zamonaviy baholashning innovatsion texnologiyalari O'zbekiston ta'lim tizimida ham keng joriy etilmoqda. PQ-3775, PQ-4884, OTMLar reytingi, xalqaro baholash tizimlariga qo'shilish, raqamli ta'lim platformalarini joriy etish va ta'lim sifatini oshirish bo'yicha davlat siyosatlari baholash tizimining yangilanishiga turtki bermoqda. Bunda baholashning adolatli, shaffof, tizimli va kompetensiyaviy yondashuvga asoslanishi eng muhim tamoyil sifatida ko'rilmogda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'limda baholashning innovatsion texnologiyalari ta'lim sifatini oshirishning eng muhim vositasidir. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, learning analytics, adaptiv testlash, e-portfolio, gamifikatsiya, onlayn proktorlik, blokcheyn va rubrikalar kabi zamonaviy yondashuvlar nafaqat natijani, balki o'quv jarayonini ham chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Bu esa o'qituvchi va talaba munosabatida ochiqlikni ta'minlaydi, motivatsiyani oshiradi, ta'lim jarayonini individuallashtiradi. Innovatsion baholash texnologiyalari orqali talabaning bilimini emas, balki uning kompetensiyasini baholashga o'tilmoqda. Bu esa zamonaviy ta'limning global talablariga to'liq mos keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева, Н. Инновационные технологии в педагогической оценке : монография. — Ташкент : Фан, 2020. — 215 с.
2. Андреев, А. А. Дидактические основы электронного обучения. — Москва : Академия, 2019. — 268 с.
3. Ахмедов, Ж. Педагогик diagnostika va monitoringning nazariy asoslari. — Тошкент : Иқтисод-Молия, 2021. — 184 б.

4. Беспалько, В. П. Педагогические технологии в контексте современной образовательной практики. — Москва : Просвещение, 2018. — 304 с.
5. Блум, Б. Таксономия образовательных целей. — Москва : Педагогика, 2019. — 352 с.
6. Гершунский, Б. С. Философия образования для XXI века. — Москва : Педагогическое общество России, 2018. — 432 с.
7. Даниярова, Г. Zamonaviy baholashning pedagogik asoslari // Ta'lim va innovatsiya jurnali. — 2022. — №4. — Б. 45–53.

IJOD MAKTABLARINI XALQARO STANDARTLARGA MOSLASHTIRISH

**Abdullayev Nodirbek Atamuratovich,
Ogahiy ijod maktabi direktori**

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ijod maktablari faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirish borasida mamlakatimizda amalga oshirilgan davlat siyosati, infratuzilma mazmuni, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va boshqaruv tizimidagi islohotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, tizimdagi mavjud muammolar va kelajak istiqbollari xalqaro tajribalar asosida ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.

Kalit soʻzlar: ijod maktablari, xalqaro standartlar, ta'lim islohoti, kreativ pedagogika, kompetensiya, malaka oshirish.

ABSTRACT: This article examines reforms carried out in Uzbekistan to align creative schools with international educational standards, evaluates the outcomes achieved, and identifies remaining challenges. The study focuses on institutional measures, curriculum modernization, professional development for arts educators, infrastructure upgrades, and the expansion of international cooperation. Based on comparative analysis with international models, the paper proposes recommendations for harmonizing national and international assessment mechanisms, strengthening teacher training, ensuring sustainable financing, and developing reliable methodologies for evaluating students' creative achievements.

Keywords, creative schools, international standarts, educational reforms, International Baccalaureate (IB), Cambridge Assessment, teacher professional development, education quality, digital infrastructure, competency-based learning, creative assessment.

АННОТАЦИЯ: В статье анализируются реформы, проведённые в Узбекистане в целях приведения творческих школ в соответствие с международными образовательными стандартами, оцениваются достигнутые результаты и выявляются существующие проблемы. В центре внимания-институциональные меры, модернизация учебных программ, повышение квалификации педагогов искусств, обновление инфраструктуры и расширение международного сотрудничества. На основе сопоставления с международными моделями (включая подходы IB, а также лучшие практики художественных школ) даются рекомендации по гармонизации национальных и международных механизмов оценки, укреплению системы подготовки педагогов, обеспечению устойчивого финансирования и разработке методик оценки творческих достижений учащихся.

Ключевые слова: творческие школы, международные стандарты, образовательные реформы, International Baccalaureate (IB), Cambridge Assessment, повышение квалификации педагогов, качество образования, цифровая инфраструктура, компетентностное обучение.

KIRISH

Globallashuv jarayonida intellektual iqtisodiyotning tez sur'atlar bilan rivojlanishi ta'lim tizimiga ilg'or, innovatsion yondashuvlarni jalb etish zaruratini talab qilmoqda. Ayniqsa, bu jarayonda ijodiy tafakkurga ega yoshlarni tarbiyalovchi ijod maktablarining roli sezilarli darajada ortmoqda. Mamlakatimizda ushbu yo'nalishni huquqiy jihatdan rivojlantirish bo'yicha muhim tashkiliy, pedagogik va normativ islohotlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlarning in'ikosi sifatida tashkil qilingan ijod maktablari XXI asr kompetensiyalarining eng muhim yo'nalishlari deya qaralayotgan ijodkorlik,

mustaqil fikrlash, fanlararo integratsiya va loyiha asosida o'qitish masalalarini o'quv jarayoniga tizimli olib kirishga imkon beruvchi ta'lim platformalaridan biridir. Ijod maktablari yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, iqtidorli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda ularni barkamol shaxs sifatida Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, fidoyilik, keng dunyoqarashga ega komil inson bo'lishga intilish ruhini singdirishga urg'u qaratgan holda Yangi O'zbekistonning dunyo bilan tillasha oladigan hur fikrli yoshlarini tarbiyalash maqsadini ilgari suradi. Dunyo standartlariga javob bera oladigan yangi avlod maktablariga ehtiyojning yuqoriligi va globallashtirilgan texnika asrida o'zlikni saqlab qolish masalasi har qanday iqtisodiy inqirozdan xavfliroq ekanligini anglash barobarida Prezident ta'lim muassasalari negizida tashkil qilingan ushbu o'quv dargohlari bugun Ixtisoslashtirilgan maktablar agentligi tizimidagi eng natijadorligi yuqori maktablar sifatida faoliyat yuritmoqda. Jumladan, 2023-2024 va 2024-2025-o'quv yilida OTM ga kirish imtihonlari natijalariga ko'ra top-10 maktablar reytingida kuchli o'ntalikdan joy olgan ijod maktablari sonining ortib borishi fikrimiz dalilidir. Shu bilan birga hukumatimiz tomonidan yaratilayotgan qulayliklar va imtiyozlar, moliyaviy resurslarga qaramay, qilinishi lozim bo'lgan ishlar talaygina ekanligi, tizimda faoliyat yuritayotgan muassasalar faoliyatiga bildirilayotgan tanqidiy qarashlarning mavjudligi islohotlarning natijadorlik darajasini oshirish yo'llarini ilmiy tadqiq qilish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi ijod maktablari faoliyatini yanada samarador qilish maqsadida amalga oshirilayotgan ishlar, jumladan, ijod maktablarini xalqaro standartlarga moslashtirish borasida qilinishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar mexanizmini tahlil qilishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish doirasida bir qancha vazifalar belgilab olindi:

- ijod maktablarini rivojlantirish maqsadida sohaga oid hukumat qarorlari va maqsadga erishilganlik darajasini o'rganish;

- tizimda faoliyat olib borayotgan o'qituvchi-murabbiylarning iqtisodiy holatini yaxshilashga qaratilgan imtiyozlar ko'lami va samaradorlikka ta'sirini o'rganish;
- Agentlik tizimidagi ijod maktablari o'quvchilari va ustozlar jamoasi o'rtasida sog'lom raqobat va ijodiy hamkorlik masalalarining to'g'ri yo'lga qo'yilganligi masalasini o'rganish;
- xalqaro standartlarga asoslangan ta'lim muhitini yaratish yuzasidan takliflar berish.

Ushbu tahliliy fikrlar ijod maktablari faoliyatini yanada rivojlantirish va xalqaro talablarga moslashtirish masalalariga yechim topish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

“Ta’limga e’tibor – kelajakka e’tibor“ sifatida davlat siyosati darajasida qaralayotgan mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan o’zgarishlar bevosita va bilvosita yoshlar va ularning sifatli ta’lim olishlariga yo’naltirilganligi bilan ahamiyatlidir. 2017-yildan e’tiboran tashkil qilina boshlangan ijod maktablari qisqa muddatlarda son va sifat jihatidan optimallashtirilib, sohaga oid huquqiy asoslar ishlab chiqildi. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yil 9-sentabrdagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi “Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligini tashkil etish to’g’risida”gi Farmoni asosida ijod maktablari faoliyatini boshqaruvchi mustaqil tuzilma tashkil etildi. Ayni damda ushbu Agentlik ta’lim muassasalari uchun ta’lim standartlarini, pedagoglarning malaka mezonlarini va o’quv jarayoniga qo’yiladigan metodik talablarni yagona mexanizm asosida tartibga solib kelmoqda. Agentlik mavjud 9 ta ijod maktabini san’at, adabiyot, musiqa va dramaturgiya yo’nalishlari bo’yicha maxsus auditoriyalar, zamonaviy studiyalar, loyiha va ijod laboratoriyalari bilan jihozlash ishlarini amalga oshirish bilan birga ta’lim sifatiga qo’yiladigan talablarning bajarilishi bilan bog’liq vazifalarga ham e’tibor qaratib kelmoqda. O‘z

navbatida, ijod maktablari infratuzilmasi xalqaro ijodiy maktablar (Korea Arts High School, Singapore School of the Arts va boshqalar) talablariga mos ravishda loyihalashtirilgani holda milliy qadriyat va an'analar asosida faoliyat yuritadi.

Ijod maktablarini salohiyatli pedagog kadrlar bilan ta'minlash va ularning raqobatbardoshlik ko'rsatkichini oshirish maqsadida xalqaro treninglar, ijodiy mahorat darslari, xorijiy mutaxassislar bilan qo'shma seminarlar, raqamli metodik resurslardan foydalanish amaliyoti muntazam yo'lga qo'yildi. Pedagoglar kasbiy mahoratini sertifikatlash tizimi birmuncha takomillashtirilishi natijasida kasbiy kompetensiyalarni baholash jarayoni shaffoflashdi. O'quv dasturlari juda qisqa muddatlarda kompetensiyaga asoslangan yondashuv, kreativ pedagogika, muammoli vaziyatlarni hal qilish, loyihaga asoslangan ta'lim kabi metodlar asosida qayta ishlab chiqildi va dunyo standartlariga yaqinlashtirildi. Mazkur jarayon OECD, Creative Thinking Framework, UNESCO, Arts Education Guidelines kabi xalqaro me'yoriy hujjatlar asosida mahalliy koloritga moslashtirildi. Ijodiy jarayonlarning o'ziga xosligi hisobga olinib, raqamli o'quv muhitini yaratish maqsadida virtual ijodiy studiyalar, grafik dizayn platformalari, audiovizual laboratoriyalar amaliyotga joriy qilindi. Xalqaro hamkorlik jug'rofiyasining kengayishi esa mazkur tizimdagi eng yaxshi islohotlardan biri sifatida ko'rilmogda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-apreldagi PQ-147-sonli qaroriga muvofiq, ijod maktablari mos ravishda O'zbekistonning dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari: AQSH, Xitoy Xalq Respublikasi, Buyuk Britaniya, Germaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Fransiya, Birlashgan Arab Amirliklari va Turkiyada faoliyat olib borayotgan elchixonalariga biriktirilishi natijasida mazkur elchixonalarning ijodiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik shartnomalari yo'lga qo'yildi. O'zbekiston Respublikasining xorijiy davlatlardagi elchixonalari zimmasiga xorijiy til bo'yicha kamida ikkitadan mutaxassisni ta'lim muassasasiga jalb qilish, ijod maktablarining xorijiy davlatlardagi xalqaro maktablar bilan o'quvchi almashish dasturini yo'lga qo'yish, ijod maktablaridan kamida 50 nafar o'qituvchinining ilg'or xorijiy ta'lim muassasalarida malaka oshirishlarini tashkil

qilish; pedagoglar va o'quvchilarning turli yo'nalishdagi xalqaro konferensiyalar, anjumanlar, fan olimpiadalari, tanlovlar, ixtisoslikka oid ko'rgazmalarda ishtirok etishini tashkil qilish vazifalari yuklatildi.

MUHOKAMA

Amalga oshirilgan islohotlarning ilmiy tahlili natijasida qo'lga kiritilgan kuchli jihatlar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Markazlashgan boshqaruv tizimi ta'lim sifatining yagona standart asosida shakllanishini ta'minladi.

2. Pedagoglar malakasini oshirish dasturlarining kengayishi ta'lim jarayonida kreativ yondashuvni kuchaytirdi.

3. Infratuzilma modernizatsiyasi ijodiy faoliyatning sifatini sezilarli oshirdi.

4. Raqamli texnologiyalar kirib kelishi o'quvchilarning xalqaro kreativ ta'lim muassasalar bilan integratsiyasini kuchaytirdi.

5. Xalqaro hamkorlik ijod maktablarining global reytinglarda tanilishiga zamin yaratdi.

O'z navbatida tizimli faol hamkorlikni cheklovchi bir qancha omillar ham mavjud:

1. Hududlar o'rtasida infratuzilma va resurs taqsimotida nomutanosibliklar mavjud.

2. Malakali ijodiy pedagoglar yetishmovchiligi davom etmoqda.

3. Xalqaro o'quv dasturlarini to'liq moslashtirish jarayonida uslubiy materiallar bazasi hali yetarli emas.

4. O'quvchilarning ijodiy yutuqlarini baholash mezonlari to'liq standartlashtirilmagan.

5. Barqaror moliyalashtirish mexanizmlari to'liq shakllanmagan.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqqan holda ijod maktablarini xalqaro talablarga moslashtirishni nazarda tutadigan bir qancha takliflarni ilgari surish mumkin:

Avvalo, ijod maktablari uchun milliy kreativ ta'lim standartlarini ishlab chiqish lozim. Bundan tashqari, xalqaro akkreditatsiya jarayonlarini yo'lga qo'yish, milliy iqtisodiyot, kreativ ta'lim va innovatsiya birligiga asoslangan milliy ta'lim modelini yaratish; tanqidiy fikrlash va yaratuvchanlikka qaratilgan fikrlash uslubini o'quv dasturlariga kiritish, ijod maktablarini bosqichma-bosqich xalqaro talablarga moslashtirishning samarali usullarini ishlab chiqish, ijod maktablari o'quvchilarini o'z ijodiy faoliyatini tijoratlashtirishga o'rgatish va amaliy yordam kurslarini tashkil qilish kabi yondashuvlar kutilgan natijaga erishishni tezlashtirishi mumkin. Albatta, har qanday islohotning muvaffaqiyati shu jarayon ishtirokchilarining shaxsiy fidokorligiga bog'liq ekanligini ham unutmaslik lozim.

XULOSA

Ijod maktablarini xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar zamon talablariga javob beruvchi innovatsion ta'lim tizimining huquqiy, ilmiy-metodik va texnologik asoslarini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi. Biroq tizimni global ijodiy-intellektual bozor bilan to'liq integratsiya qilish uchun o'quv dasturlarini xalqaro talablarga moslashtirish, pedagoglar salohiyatini kuchaytirish, raqamli ijodiy tizim yaratish va barqaror moliyalashtirish mexanizmlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatning xalqaro maydondagi imijini shakllantirishga bevosita aloqador bo'lgan salohiyatli yoshlarni tarbiyalab beruvchi mazkur ta'lim modeli uzoq yillar innovatsion iqtisodiyot qurilishiga sifatli xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 9-martdagi 194-son Qarori. "Ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida". (Vazirlar Mahkamasi, 2019).
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori №141 (11.03.2020). "Ijod maktablari va ixtisoslashtirilgan maktablarda o'quv rejalari va o'quv dasturlarini

yangidan ishlab chiqish hamda ularda interaktiv tarzda chuqurlashtirib o‘qitish haqidagi taklifga rozilik”. (Lex.uz).

3. PQ-5188 (19.07.2021) - Prezident qarori: Ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish masalalari (Lex.uz).

4. Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligi tomonidan e’lon qilingan “2020–2025 yillarda ijod maktablari faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi” (Agentlik/Portal PIIMA, 2020).

5. PQ-147(01.04.2024) – Prezident qarori: Ijod maktablari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida(Lex.uz)

6. <https://portal.piima.uz>

7. <https://kun.uz>

MAKTABLARDA STEAM YONDASHUVINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK VA AMALIY JIHATLARI

**A.J.Ro‘ziyev,
Jizzax PMM direktori o‘rinbosari
(PhD), dotsent**

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM yondashuvining maktab ta’limidagi ahamiyati va tatbiqi ko‘rib chiqilgan. STEAM ta’limi fanlarni integratsiyalashgan holda o‘qitish orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktablarda STEAM yondashuvining samarali qo‘llanilishi, loyiha asosida o‘qitish metodlari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali ta’lim sifatining oshishi tasvirlangan. Shuningdek, STEAM ta’limining ijobiy jihatlari, o‘qituvchilarning malakasini oshirish zarurati va maktablarning moddiy-texnik bazasini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Maqola o‘quvchilarning 21-asr ko‘nikmalari bilan ta’minlanishi va zamonaviy hayotga tayyorlanishini

ta'minlashda STEAM yondashuvining muhim o'rni haqida ilmiy asoslangan fikrlarni jamlagan.

Kalit so'zlar: STEAM ta'limi, integratsiyalashgan o'qitish, maktab ta'limi, loyiha asosida o'qitish, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muammolarni hal qilish, zamonaviy texnologiyalar, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение и применение STEAM-подхода в школьном образовании. STEAM-образование способствует развитию критического мышления, креативности и навыков решения проблем у учащихся посредством интегрированного обучения предметам. Описывается эффективное применение STEAM-подхода в школах, повышение качества образования за счет использования проектных методов обучения и современных технологий. Также даются рекомендации о положительных сторонах STEAM-образования, необходимости повышения квалификации учителей и улучшения материально-технической базы школ. В статье обобщены научно обоснованные взгляды на важную роль STEAM-подхода в формировании у учащихся навыков XXI века и их подготовке к современной жизни.

Ключевые слова: STEAM-образование, интегрированное обучение, школьное образование, проектное обучение, критическое мышление, креативность, решение проблем, современные технологии, знания и умения учащихся.

Abstract: This article examines the importance and application of the STEAM approach in school education. STEAM education serves to develop students' critical thinking, creativity, and problem-solving skills through integrated teaching of subjects. The effective application of the STEAM approach in schools, the improvement of the quality of education through the use of project-based teaching methods and modern technologies is described. It also provides recommendations on the positive aspects of STEAM education, the need to improve the skills of teachers, and the improvement of the material and technical

base of schools. The article summarizes scientifically based views on the important role of the STEAM approach in providing students with 21st century skills and preparing them for modern life.

Keywords:STEAM education, integrated teaching, school education, project-based teaching, critical thinking, creativity, problem-solving, modern technologies, students' knowledge and skills.

Kirish

STEAM yondashuvi—bugungi ta'lim tizimida innovatsion metodlardan biri bo'lib, fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san'at (Art) va matematika (Mathematics) fanlarini o'zaro integratsiyalashgan holda o'qitishdan iborat. An'anaviy ta'lim usullaridan farqli o'laroq, STEAM yondashuvi o'quvchilarda nafaqat nazariy bilimlar, balki real hayot bilan bog'liq amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Maktablarda STEAM integratsiyalashgan ta'lim shakli o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini, ijodkorligini va muammoni mustaqil hal qilish qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. STEAM yondashuvi maktab ta'limiga taniqli innovatsion metod bo'lib, fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) birlashtiradi. Ushbu yondashuv maktablarda o'quvchilarni ilmiy-texnik bilimlarni nafaqat nazariy, balki amaliyotda qo'llashga o'rgatadi. STEAM ta'limi bolalarning tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, loyihalashtirish va tajriba asosida o'rganishni rag'batlantiradi.

Maktablarda STEAM ta'limi darslarni fanlararo integratsiya asosida, mavzular bo'yicha olib borish orqali o'quvchilarni real hayotdagi vazifalarni bajarishga tayyorlaydi, muhandislik va texnologiya yo'nalishlariga qiziqishni oshiradi. STEAM ta'limining maktabda tadbiq etilishida rivojlantiruvchi markazlar (til va nutq, ilm-fan va tabiat, san'at, qurish-yasash va konstruksiyalash) orqali turli sohalar integratsiyalangan holda amalga oshiriladi. Har bir darsda o'quvchilar zamonaviy industriyalarning modellarini yaratib, sinovdan o'tkazib,

takomillashtiradi. Bu jarayon ularni amaliy ko'nikmalar bilan birga tanqidiy va ijodiy fikrlashga o'rgatadi. Shunday qilib, STEAM yondashuvi maktab ta'limini yanada qiziqarli, zamonaviy va samarali qiladi.

Ushbu maqolada STEAM yondashuvining maktab ta'limida qo'llanilishi tajribaviy va nazariy usullar orqali tahlil qilindi. Tadqiqot davomida maktablarda STEAM metodikasini joriy etishning turli shakllari, dasturlar va amaliy yondashuvlar o'rganildi. Qator maktablar misolida STEAM loyiha asosida ta'lim berishning samaradorligi baholandi. Ma'lumotlar o'quvchilar faoliyati, darslardagi amaliy mashg'ulotlar va o'quvchilarning mustaqil ishlarini kuzatish orqali yig'ildi.

Natijalar

STEAM ta'limi maktablarda o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirdi, ularning ijodiy va tanqidiy tafakkuri sezilarli darajada rivojlandi. O'quvchilar guruhda ishlash va muammolarni amaliy loyihalar orqali hal qilishga ko'nikib, o'rganish jarayonida faol ishtirok etdilar.

STEAM yondashuvi yordamida o'quvchilar nazariy bilimlarni kundalik hayotdagi muammolarni yechishda qo'llay olishlarini ko'rsatishdi. Shu bilan birga, maktablarning material-texnika bazasini yangilash va o'qituvchilar malakasini oshirish zarurati aniqlangan.

Muhokama

STEAM ta'limi an'anaviy ta'lim usullariga nisbatan samaraliroq ekanligi ko'plab ilmiy tadqiqotlarda tasdiqlangan. O'quvchilarni fanlarni alohida emas, balki integratsiyalashgan holda o'rganishga yo'naltirish ularning umumiy bilim doirasini kengaytiradi. Biroq, STEAM ta'limini to'liq joriy etish uchun maktablarda zamonaviy uskunalar, o'qituvchilar uchun maxsus tayyorgarliklar, dars rejalarning moslashtirilishi talab qilinadi. Kelajakda STEAMni yanada rivojlantirish uchun texnologiyalarni doimiy yangilash va ilg'or tajribalarni joriy etish zarur.

Maktabda STEAM dars rejasini tuzishda avvalo o'quv natijalari va maqsadlarini aniq belgilash kerak. Dars rejasi o'quvchilar nimani o'rganishi,

qanday amal va ko'nikmalarni egallashi lozimligini ko'rsatadi. Har bir dars uchun o'quv materiallari va topshiriqlar oldindan tayyorlanadi, masofadan o'qitish bo'lsa, buning uchun ham o'quvchilarga reja taqdim etiladi.

STEAM darslari mavzularga asoslangan bo'lib, fanlararo integratsiya amalga oshiriladi. Bu degani, fanlar alohida emas, balki bir mavzu doirasida birlashtiriladi, masalan, tabiiy fanlar, matematika, muhandislik va san'at birgalikda o'rganiladi. Dars jarayonida o'quvchilar amaliy loyihalar qurib, tajriba o'tkazadilar, tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Dars rejasida shuningdek, o'qituvchi tomonidan o'ziga beriladigan savollar keltiriladi: nimani o'rgatmoqchiman, o'quvchilar materialni qanday darajada o'zlashtiradi, qanday yordam bera olaman. Har bir darsdan so'ng o'quvchilarning mustaqil ishlashiga yo'l qo'yiladi, ularga harakat xaritasi taqdim etiladi. Reja tuzishda haftalik dars jadvali, zarur material va uskunalar hamda masofadan o'qitish sharoitida natijalarni baholash mezonlari kiritilishi kerak. Shu tarzda tuzilgan

STEAM dars rejasi o'quv jarayonini interaktiv, amaliy va samarali tashkil qilishga xizmat qiladi.

Masofaviy STEAM darsni tashkil qilish uchun avvalo internetga ulangan qulay platforma tanlanadi, masalan, Zoom, Google Meet, yoki o'quv portallari. Dars rejasi asosida kerakli ta'lim materiallari: video, matn, taqdimot va topshiriqlar elektron formatda tayyorlanadi.

O'quvchilarga dars oldindan reja va harakat xaritasi bilan taqdim etiladi, ular mustaqil ishlash imkoniga ega bo'lishadi. Dars davomida o'qituvchi maslahatchi rolida ishtirok etib, o'quvchilarga savol-javob, guruh muhokamalari orqali o'rganishni kuchaytiradi. Amaliy loyihalar va tajriba ishlarini masofaviy sharoitda tashkil etish uchun virtual laboratoriyalar, simulatsiyalar yoki uy sharoitida bajariladigan vazifalar qo'yiladi. Baholash esa onlayn testlar, loyihalar taqdimoti va o'zaro tahlil orqali amalga oshiriladi.

Masofaviy STEAM darslarni tashkil qilayotganda o'quv materiallarining interaktiv va ko'rgazmali bo'lishiga, shuningdek, o'qituvchining o'quvchilarni nazorat qilish, rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishiga e'tibor berish zarur. Shu bilan birga, o'quvchilarni texnik qo'llab-quvvatlash va internetga kirish imkoniyatlarini ta'minlash ham muhimdir.

Masofaviy STEAM dars tashkiloti internet texnologiyalari asosida interaktiv, amaliy va talabalarni faol jalb qiluvchi shaklda rejalashtiriladi, dars materiallari oldindan tayyorlanib va mustaqil ishlash imkoniyatlari yaratilib, o'qituvchilar tomonidan doimiy nazorat hamda yordam ko'rsatiladi.

Onlayn STEAM darsini baholash uchun baholash mezonlari va rubrikasi oldindan aniqlanadi, bunda nafaqat bilim, balki amaliy ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va hamkorlik ko'nikmalari ham hisobga olinadi. Baholashda o'quvchining loyihalar yaratishi, muammolarni hal qilishdagi yondashuvi, amaliy tajriba natijalari, shuningdek guruh ichidagi faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Rubrika ko'pincha baholash mezonlarini bosqichma-bosqich, ya'ni "mukammal", "qoniqarli", "yo'qotishlar bilan" kabi darajalarga ajratib taqdim etadi.

STEAM baholash rubrikasida quyidagi asosiy mezonlar kiritilishi mumkin: Fan va texnologiya bilimlari (nazariy bilimlar va ularni amalda qo'llash); Muhandislik va texnik ko'nikmalar (loyiha yaratish va sinovdan o'tkazish); San'at va ijodkorlik (dizayn, prezentatsiya va innovatsion yondashuv); Matematika va tahlil (ma'lumotlarni baholash va hisoblash); Hamkorlik va kommunikatsiya (guruh ishidagi ishtirok va fikr almashish). Baholash online testlar, taqdimotlar, loyihalar va o'zaro baholash orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'qituvchi mustaqil o'quv faoliyatini, hamda loyiha ishlarining sifatini baholaydi va o'quvchilarga qimmatli fikr-mulohazalar beradi. Shu tarzda onlayn

STEAM darslari o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini chuqur va keng qamrovda baholaydi, ularni yanada rivojlantirishga yo'naltiradi.

STEAM yondashuvi maktab ta'limida xalqaro va milliy ta'lim tizimlarida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali metod hisoblanadi. U fanlarni integratsiyalangan tarzda o'qitishni ta'minlab, amaliy loyiha ishlariga katta urg'u beradi.

Maktablarda STEAM ta'limini joriy qilish bo'yicha asosiy usullar quyidagilardan iborat:

Ta'lim berishni fanlar (aniq fanlar, texnologiya, muhandislik va boshqalar) bo'yicha alohida emas, balki mavzular asosida integratsiyalashgan holda olib borish. Bu o'quvchilarning turli sohalarni bog'lash va ko'p qirrali fikrlash qobiliyatini oshiradi. Rivojlantiruvchi markazlar shaklida interaktiv va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish, jumladan, ilm-fan va tabiat, san'at, qurish-yasash va konstruksiyalash kabi sohalarni birlashtirish.

O'quvchilarga zamonaviy sanoat va texnologiya modellari ustida loyiha va eksperimentlar amalga oshirish imkonini yaratish orqali nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish.

Tanqidiy tafakkur va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun sinovdan o'tkazish, tahlil va yangilash jarayonlarini darslar tarkibiga kiritish.

Maktablarda o'qituvchilarning malakasini oshirish va STEAM metodikasi bo'yicha maxsus kurslarni tashkil qilish orqali ta'lim sifatini yaxshilash.

Zamonaviy texnologiyalar (raqamli vositalar, kompyuter dasturlari, virtual laboratoriyalar)dan foydalanish orqali masofaviy va onlayn STEAM darslarini samarali tashkil etish.

STEAM yondashuvining maktab ta'limida qo'llanilishining ijobiy jihatlari quyidagilardan iborat:

Fanlarni integratsiyalashgan holda o'qitish o'quvchilarning turli fanlar bo'yicha kompleks ko'nikma va bilimlarni oshiradi.

O'quvchilarni tanqidiy fikrlashga, muammolarni hal qilishga va o'z bilimlarini real hayotda qo'llashga undaydi.

Amaliy loyiha va tajriba asosida ta'lim berilishi o'quvchilarning ijodkorlik va innovatsion salohiyatini rivojlantiradi.

O'quvchilarda mustaqil va jamoaviy ishlash ko'nikmalari shakllanadi, bu ularning ijtimoiy va kommunikativ qobiliyatlarini oshiradi.

STEAM darslari o'quvchilarning fanlarga qiziqishini oshiradi, zamonaviy texnologiyalarni o'rgatadi va kelajak kasblariga tayyorlaydi.

Raqamli va interaktiv o'qitish usullari yordamida ta'lim jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo'ladi.

STEAM yondashuvi yordamida farqli o'quv uslublari va qobiliyatlari uyg'unlashtirilib, har bir o'quvchiga shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasi taqdim etiladi.

O'quvchilar ekologik va global muammolarni anglashga va ularni hal qilishga qaratilgan loyihalarda faol ishtirok etadilar.

Shunday qilib, STEAM yondashuvi maktab ta'limini zamonaviy, interaktiv va amaliy yo'nalishda rivojlantiradi, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini keng qamrovda oshirishga xizmat qiladi.

STEAM yondashuvi maktab ta'limining sifatini oshirib, o'quvchilarni 21-asr talablari darajasida tayyorlashga xizmat qiladi, ularni hayotiy va professional muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Xulosa

STEAM yondashuvi maktab ta'limining samaradorligini oshirib, o'quvchilarni zamonaviy jamiyat talablari darajasida tayyorlaydi. Bu ta'lim turi nafaqat fanlarga qiziqishni oshiradi, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Maktablarda STEAM metodikasi asosida darslarni tashkil etish, o'qituvchilarni malakasini oshirish va zarur infratuzilmani yaratish orqali ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin. Xulosa qilib aytganda, STEAM

yondashuvi maktab ta'limida fanlarni interaktiv, loyihaviy va amaliy usullar orqali o'rgatishni ta'minlab, o'quvchilarning ijodiy va texnik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Brown, A. (2019). "Interdisciplinary Approaches in STEAM Education". New York: Routledge.
2. Land, M. H. (2013). "Full STEAM Ahead: The Benefits of Integrating the Arts into STEM". *Procedia Computer Science*, 20, 547-552.
3. National Science Foundation (NSF). (2018). "STEM to STEAM: Integrating Arts into Science Education". Washington, DC.
4. Yakmanovich, R. (2020). "STEAM ta'limi va uning innovatsion metodlari". Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.
5. Karimov, B. (2021). "Zamonaviy ta'limda STEAM yondashuvi". Samarqand: Ilmiy Nashrlar Markazi.
6. Shoxafizova, N. (2025). "STEAM ta'limining shakllanish tarixi va rivojlanish bosqichlari". *Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn institutining ilmiy jurnali*, 65(2), 256-259.
7. Sidiqova, Y. S. (2025). "STEAM ta'lim texnologiyasini tadbiq etishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish". *Asia International Conference Proceedings*.

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕТОДИК В ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ИНОСТРАННЫХ УЧАЩИХСЯ В ЯЗЫКОВОМ КЛУБЕ РКИ

**Старостина Екатерина Сергеевна,
методист проекта “ЗОР!” (“КЛАСС”)
Государственного педагогического университета имени
А.И. Герцена Российской Федерации.**

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы формирования межкультурной компетенции (МКК) у иностранных

учащихся и анализируются возможности целенаправленного развития МКК в формате языкового клуба по русскому языку как иностранному с использованием инновационных технологий и методик. Обоснована значимость МКК в обучении РКИ и описана структура этой компетенции. Приводится анализ деятельности языкового клуба как метода формирования МКК (на примере тематического занятия «Новый год» и других культурных мероприятий). Особое внимание уделено внедрению современных подходов – цифровых ресурсов, медиатехнологий, STEAM-подхода и др. – в практику работы клуба.

Ключевые слова: межкультурная компетенция; русский язык как иностранный; языковой клуб; инновационные технологии; цифровые ресурсы; STEAM.

Abstract. The article examines the theoretical foundations of developing intercultural competence (ICC) among foreign students and analyzes the possibilities of its purposeful formation within a Russian as a foreign language conversation club using innovative technologies and teaching methods. The significance of ICC in teaching RFL is substantiated, and the structure of this competence is described. The activities of the conversation club are analyzed as an effective method for developing ICC (using the thematic meeting “New Year” and other cultural events as examples). Special attention is given to the integration of modern approaches—digital resources, media technologies, the STEAM approach, and others—into the club’s practical work.

Keywords: intercultural competence; Russian as a foreign language; conversation club; innovative technologies; digital resources; STEAM.

Annotatsiya. Maqolada xorijiy talabalar orasida madaniyatlararo kompetensiyani (MKK) shakllantirishning nazariy asoslari ko‘rib chiqiladi hamda uni rus tili chet tili sifatida o‘qitiladigan suhbat klubi formatida innovatsion texnologiyalar va metodlar orqali maqsadli rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

RTS o'qitish jarayonida MKCning ahamiyati asoslab beriladi va ushbu kompetensiyaning tuzilmasi bayon etiladi. Suhbat klubining faoliyati MKCni shakllantirish usuli sifatida tahlil qilinadi (masalan, "Yangi yil" mavzusidagi klub mashg'uloti va boshqa madaniy tadbirlar misolida). Ayniqsa raqamli manbalar, media texnologiyalar, STEAM yondashuvi va boshqa zamonaviy metodlarni klub ishiga integratsiya qilishga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo kompetensiya; rus tili chet tili sifatida; suhbat klubi; innovatsion texnologiyalar; raqamli resurslar; STEAM.

Введение

В современной методике обучения иностранным языкам формирование межкультурной компетенции (МКК) рассматривается как одна из ключевых задач. Преподавание русского языка как иностранного (РКИ) предполагает не только развитие языковых знаний и умений, но и подготовку студентов к успешному взаимодействию с носителями иной культуры, поскольку даже при хорошем владении языком без учета культурных различий неизбежны недопонимание и коммуникативные сбои.

Межкультурная компетенция в общем виде определяется как комплекс знаний, умений, навыков и установок, необходимых для эффективного общения представителей разных культур.

Это интегративное личностное качество включает когнитивный компонент (знания о собственной и чужой культурах, социокультурных нормах), аффективный (установки открытости, толерантности, уважения), коммуникативный (владение языком с учетом культурного контекста), поведенческий (навыки адаптивного поведения в межкультурной среде) и рефлексивный (способность к анализу собственного опыта и преодолению стереотипов).

Параллельное развитие всех компонентов обеспечивает не только успешное языковое продвижение, но и более глубокую интеграцию иностранных учащихся в русскую культуру.

Аудиторные занятия по РКИ, как правило, имеют более формальный характер и ограничены учебной программой, что не всегда позволяет в достаточной мере знакомить учащихся с живой культурой иноязычного общества и культурами других народов. В этих условиях особую значимость приобретают внеаудиторные формы работы, прежде всего языковые (разговорные) клубы, создающие пространство для неформального общения и межкультурного обмена.

Языковой клуб выступает как регулярная форма внеаудиторной работы, в рамках которой учащиеся встречаются для общения на русском языке вне строгих рамок урока.

Неформальная среда снижает тревожность, помогает преодолеть языковой барьер и способствует формированию положительного отношения к языку и культуре. Как отмечал А. Н. Щукин: «внеаудиторная деятельность является значительным резервом обучения и важным средством поддержания интереса к изучаемому языку».

Преимущества разговорного клуба проявляются, прежде всего, в развитии коммуникативной компетенции: студенты получают возможность регулярно использовать язык в ситуациях, максимально приближенных к реальному общению, что особенно ценно для тех, кто испытывает затруднения в спонтанной речи. Одновременно клубная деятельность способствует формированию

МКК: участие представителей разных национальностей создает условия для непосредственного обмена культурным опытом, обсуждения традиций, праздников, стереотипов, что развивает толерантность и навыки взаимодействия в многонациональной группе.

Дополнительным преимуществом является тематическая гибкость: занятия могут быть посвящены актуальным и значимым для учащихся темам (праздники, молодежная культура, современные медиа и др.), что повышает мотивацию и расширяет кругозор. Включение элементов игр, конкурсов,

творческих заданий усиливает эмоциональное вовлечение, а обращение к материалам культуры (праздники, фольклор, литература, аудио- и видеотексты) помогает соотносить языковые формы с культурными смыслами.

Таким образом, языковой клуб можно рассматривать как важную среду формирования межкультурной компетенции иностранных учащихся: он обеспечивает интенсивную речевую практику, поддерживает мотивацию и создаёт реальные условия для освоения норм и ценностей иной культуры. В дальнейшем рассмотрим, каким образом деятельность такого клуба и внедрение инновационных технологий (цифровых ресурсов, медиатехнологий, элементов STEAM и геймификации) позволяют целенаправленно усиливать процесс формирования МКК.

Пример тематического занятия: «Новый год в разных странах»

Одним из эффективных способов формирования межкультурной компетенции (МКК) во внеаудиторной работе является организация разговорных клубов по темам, насыщенным культурным содержанием. В качестве примера рассмотрим занятие языкового клуба на тему «Новый год в разных странах» для студентов уровня А2–В1. Данная встреча была специально разработана для развития МКК через знакомство с практиками празднования Нового года в различных культурах и организацию межкультурного диалога на русском языке.

Педагогический и инновационный потенциал темы

Выбор новогодней тематики обусловлен её высоким образовательным и инновационным потенциалом. Во-первых, Новый год обладает богатым культурным содержанием: знакомство с традициями празднования Нового года в России (украшение ёлки, праздничные блюда, обмен подарками, новогодние фильмы и телепередачи и др.) позволяет иностранным учащимся глубже понять ценности и повседневные практики принимающей культуры. Во-вторых, обсуждение темы праздника создаёт благоприятные условия для

развития коммуникативных навыков: студенты делятся собственным опытом, сравнивают национальные традиции, обмениваются оценками и мнениями; подобное взаимодействие стимулирует диалог и способствует росту уверенности в речевой практике.

В-третьих, праздничный контекст обеспечивает высокий мотивационный эффект: позитивные эмоции, игровые форматы и творческие задания (викторины, конкурсы, ролевые сценки) делают обучение более привлекательным и запоминающимся. При этом новогодняя тематика позволяет интегрировать элементы современных подходов:

- медиадидактики (использование аудио- и видеоматериалов, онлайн-сервисов);
- геймификации (игровые механики, квесты, элементы соревнования);
- STEAM-подхода (творческая и проектная деятельность, работа с цифровыми ресурсами и визуальными артефактами);
- коммуникативного и культурно-ориентированного подходов.

Обсуждение праздника охватывает разные виды речевой деятельности (чтение текстов о традициях, аудирование видеоматериалов, устные диалоги, написание поздравлений), что способствует комплексному развитию языковой компетенции. Наконец, ключевую роль играет межкультурный компонент: сопоставление новогодних обычаев разных стран формирует у студентов готовность воспринимать культурное многообразие как ценность, развивает уважение к иным традициям и навыки толерантного взаимодействия. Таким образом, новогодняя тема выступает своеобразным «мостиком» между языковым обучением, культурным просвещением и внедрением инновационных технологий.

Структура занятия и методы проведения

Рассматриваемое занятие включало несколько взаимосвязанных этапов, каждый из которых был направлен на развитие различных компонентов МКК (когнитивного, аффективного, коммуникативного, поведенческого и

рефлексивного) с опорой на современные методические подходы. Цель встречи формулировалась как развитие межкультурной компетенции иностранных студентов посредством обсуждения новогодних традиций, примет и зимних развлечений разных стран. Задачи включали: расширение страноведческих знаний (когнитивный компонент), воспитание толерантности и любознательности (аффективный компонент), отработку языковых и поведенческих моделей межкультурного общения (коммуникативный и поведенческий компоненты), а также развитие навыков рефлексии.

1. Подготовка пространства (аффективный и поведенческий компоненты, элемент STEAM: Art). На подготовительном этапе преподаватель совместно со студентами оформлял аудиторию: вырезались бумажные снежинки, развешивались гирлянды, серпантин, звучала новогодняя музыка. Учащимся предлагалось принести традиционные новогодние украшения из своих стран и кратко рассказать об их значении. Подобная совместная творческая деятельность соотносится с компонентом Art в STEAM-подходе, формирует позитивный эмоциональный фон, снижает коммуникативные барьеры и способствует сплочению группы.

2. Вступительное общение (коммуникативный и аффективный компоненты). В начале встречи ведущий (преподаватель) организовывал краткое знакомство: участники представлялись, новички рассказывали о себе либо их представляли одногруппники. Этот этап носил характер коммуникативного «разогрева», нацеленного на установление доверительной атмосферы и формирование безопасного пространства для дальнейшего взаимодействия.

3. Актуализация лексики: геймификация вводного этапа. Для введения и активизации ключевой лексики по теме была проведена командная викторина с загадками о новогодних символах, сопровождаемыми картинками. Команды соревновались, кто быстрее даст правильный ответ

(например: «К нам домой под Новый год кто-то из лесу придёт, вся пушистая, в иголках, а зовут ту гостью... (ёлка)»). Игровой формат, включающий элемент соревнования, является примером геймификации: он повышает мотивацию, способствует запоминанию лексики, развивает навыки командного взаимодействия и поддерживает высокий уровень вовлечённости.

4. Основной этап: межкультурный обмен и медиатехнологии. Центральный блок занятия был построен на сочетании медиадидактики, коммуникативного подхода и элементов STEAM.

– Сначала участники просмотрели короткий видеоролик о новогодних обычаях в разных странах, после чего последовала дискуссия по содержанию (вопросы на понимание, анализ сходств и различий). Использование видеоматериалов здесь выступало как пример медиатехнологий, обеспечивающих мультимодальный ввод и визуализацию культурных реалий.

– Затем представители национальных групп представили свои новогодние традиции (или традиции разных народов России), что обеспечило «живой» межкультурный обмен.

– Отдельно обсуждалось понятие новогодних примет: преподаватель ввёл термин, предложил список распространённых русских примет, после чего студенты сопоставили их с поверьями собственной культуры.

– Далее была затронута тема зимних развлечений: на основе иллюстраций и обсуждения выделялись типичные российские зимние активности (катание на санках, игра в снежки, посещение ёлок и т.д.), которые сравнивались с национальными традициями отдыха.

– В формате мини-проекта участникам предложили спланировать зимние каникулы в России, используя аутентичный онлайн-сервис-афишу мероприятий (сайт KudaGo). Работа с цифровым ресурсом в малых группах иллюстрирует компонент Technology и Engineering в STEAM-подходе:

студенты искали информацию, выбирали события и составляли маршрут праздничных выходных, аргументируя свои решения на русском языке.

Такой многоаспектный основной блок обеспечил одновременное развитие когнитивного (новые культурные знания), аффективного (осмысление различий и ценностей других культур), коммуникативного (взаимодействие в многонациональной группе) и поведенческого компонентов МКК (практика поведения в условиях межкультурного общения).

5. Рефлексия и завершение (рефлексивный компонент, элементы геймификации). В заключение была проведена рефлексивная активность: студентам раздали чек-листы с незавершёнными фразами («В новом году я обязательно начну...», «Я собираюсь отказаться от...»), которые они заполняли, опираясь на содержание занятия, а затем озвучивали в группе. Данное задание способствовало закреплению лексики и развитию рефлексивного компонента МКК.

Дополнительно, по возможности, организовывалась короткая игра-бродилка: команды разгадывали загадки и мини-кроссворды, чтобы получить подсказку о месте спрятанного символического подарка от Деда Мороза. Этот элемент геймификации усиливал эмоциональный эффект, формировал опыт совместного достижения цели и завершал занятие на позитивной ноте.

Обобщение результатов

В ходе занятия использовался комплекс активных методов, ориентированных на максимальное вовлечение студентов и системное развитие МКК. Игровые приёмы (викторина, загадки, квест) повышали мотивацию и интерес к теме. Проектные элементы (подготовка мини-презентаций, планирование досуга по онлайн-афише) развивали навыки самостоятельного поиска и анализа культурно значимой информации. Коммуникативные задания обеспечивали реальную практику межкультурного диалога, а визуальные и мультимедийные средства облегчали восприятие материала. Работа с

онлайн-ресурсами приближала языковую деятельность к условиям цифровой среды и формировала у студентов опыт сотрудничества в мультимодальном формате.

Внедрение инновационных технологий в работу языкового клуба по РКИ существенно расширяет возможности формирования межкультурной компетенции иностранных учащихся. Опыт проведения тематических занятий показывает, что сочетание культурно-ориентированных материалов с игровыми, цифровыми и проектными форматами одновременно развивает языковые навыки и формирует уважительное отношение к иной культуре. Интеграция медиатехнологий, геймификации и элементов STEAM способствует комплексному развитию когнитивного, аффективного, коммуникативного, поведенческого и рефлексивного компонентов МКК.

Таким образом, сочетание традиционного коммуникативного подхода с инновационными методиками делает формирование межкультурной компетенции более результативным. Языковой клуб, оснащённый современными инструментами, выступает важным средством развития не только речевой компетенции, но и толерантности, открытости и готовности к общению в многонациональном мире XXI века.

YOSHLARDA INTERNETGA TOBELIKNING PSIXOLOGIK ASORATLARINI OLDINI OLIISH MEXANIZMLARI

Xusainboy Bekchanov
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti Pedagogika va psixologiya
kafedrası dotsenti, ps.f.b.f.d (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqola internet va uning yoshlar psixologiyasiga ta'sirini, xususan, internetga tobelikning rivojlanishi natijasida depressiyaga moyillikning ortishi borasidagi ilmiy nazariy ma'lumotlar berilagan bo'lib yoshlar o'rtasidagi internetga tobelikning psixologik asoratlari, shu jumladan, depressiya

va bezovtalik holatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, tobelikning oldini olish usullari, psixologik yondashuvlar va samarali strategiyalar haqida mulohozalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Internet, tobelik, yoshlar, psixologik asoratlar, depressiya, bezovtalik, psixologik yordam, stress, ijtimoiy tarmoqlar.

Аннотация: В данной статье представлены научно-теоретические сведения об интернете и его влиянии на психологию молодёжи, в частности, об усилении склонности к депрессии, возникающей в результате развития интернет-зависимости. Анализируются психологические последствия интернет-зависимости среди молодёжи, включая депрессию и состояния тревожности. Также обсуждаются методы профилактики зависимости, психологические подходы и эффективные стратегии.

Ключевые слова: Интернет, зависимость, молодёжь, психологические последствия, депрессия, тревожность, психологическая помощь, стресс, социальные сети.

Annotation: This article presents scientific and theoretical information about the Internet and its impact on the psychology of young people, particularly the increased susceptibility to depression resulting from the development of Internet addiction. It analyzes the psychological consequences of Internet dependence among youth, including depression and anxiety conditions. The article also discusses methods for preventing addiction, psychological approaches, and effective strategies.

Keywords: Internet, addiction, youth, psychological consequences, depression, anxiety, psychological support, stress, social networks.

Zamonaviy dunyoda hayotimizni internet va ijtimoiy tarmoqlarsiz tasavvur qilishimiz qiyinroq kechadi, shuningdek barcha yosh vakillari internetdan har xil maqsadlarda foydalanishadilar,

Bugungi kunda internet yoshlarning hayotiga chuqur kirib bormoqda va bu jarayonning psixologik asoratlari tobora kengayib, internetga bo'lgan tobelik yoshlar o'rtasida tez tarqalib, ko'plab salbiy oqibatlarga olib kelmoqda. Ayniqsa,

internetda vaqt o'tkazish, ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lish, doimiy onlayn bo'lish yoshlarning psixologik holatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon yoshlarni depressiya, bezovtalik, stress va o'zini izolyatsiya qilish kabi muammolar bilan yuzma-yuz qilmoqda.

Internetga bo'lgan tobelik yoshlar orasida ijtimoiy aloqalarning kamayishiga, o'zaro muloqotning pasayishiga va real hayotdagi muammolarni yechish o'rniga, virtual dunyoga qochishga olib keladi. O'z navbatida, bu psixologik muammolarni kuchaytiradi, bu esa yoshlarning barkamol shaxsh bo'lib rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Yoshlarda o'zini izolyatsiya qilish, o'ziga nisbatan past baho berish va ijtimoiy tarmoqlarda boshqalar bilan solishtirish kabi holatlar ko'payib boradi. Psixologik jihatdan, internetga bo'lgan tobelikning asosiy sababi - bu yoshlarning o'zini ifodalash va dunyoqarashni shakllantirishdagi muammolaridan biri sanalib, virtual dunyo, real hayotdagi muammolardan qochishga yordam beradi, lekin vaqt o'tishi bilan bu holat depressiyaga olib kelishi mumkin. Shuning uchun yoshlar o'rtasida psixologik yordam ko'rsatish, ularga ijtimoiy muloqot va real dunyo bilan bog'lanishning ahamiyatini tushuntirish juda muhimdir.

Shuningdek, yoshlar o'rtasida internetga tobelikni oldini olish uchun turli psixologik usullarni qo'llash zarur. Psixologik treninglar, o'z-o'zini anglashni rivojlantirish, vaqtni boshqarish ko'nikmalarini o'rgatish va ijtimoiy faoliyatni rag'batlantirish internetga bo'lgan tobelikning salbiy ta'sirini kamaytiradi. Ota-onalar va o'qituvchilar internetga tobelikka qarshi ta'sir ko'rsatish uchun yoshlar bilan faol muloqot qilishlari, ularga sog'lom psixologik muhit yaratishga yordam berishlari zarur.

Psixologik yordamga ehtiyoj sezadigan yoshlar uchun maxsus individual maslahatlar, guruh terapiyalari va psixoterapevtik mashg'ulotlar o'tkazilishi mumkin. Yoshlarni ijtimoiy tarmoqlarda muntazam muloqot qilishga majburlashdan ko'ra, ularga haqiqiy hayotdagi munosabatlarni, do'stlikni va o'zaro aloqalarni qadrlashni o'rgatish zarur. Bu, o'z navbatida, internetga bo'lgan

tobelikni kamaytiradi va yoshlarni ijtimoiy izolyatsiyadan qutqarishga yordam beradi.

Yoshlarni onlayn dunyo bilan haqli ravishda muloqot qilishga o'rgatishning yana bir muhim yo'li bu – onlayn xavfsizlikni tushuntirishdir. Internetda xavfsiz xatti-harakatlarni o'rgatish, axborotdan qanday to'g'ri foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kabi mavzularni yoshlar bilan doimiy ravishda muhokama qilish muhimdir.

Bu yoshlarni virtual dunyoda o'zlarini xavfsiz his qilishlariga yordam beradi va ularga internetdan foydalanganda qiyinchiliklarga duch kelishining oldini oladi. Internetga tobelikni kamaytirish uchun ota-onalar o'z farzandlariga vaqtni to'g'ri taqsimlashni o'rgatishlari kerak. Ota-onalar bilan ochiq muloqot qilish va internetda qaysi kontentlarga kirishlarini nazorat qilish yoshlar uchun katta ahamiyatga ega. Shuningdek, ularning ijtimoiy faolligini, jismoniy mashg'ulotlarga va boshqalar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqotga vaqt ajratishlarini rag'batlantirish muhimdir.

Internetning yoshlar uchun salbiy oqibatlarining oldini olishda yana bir muhim jihat – ta'lim tizimining roli. Maktablarda, ayniqsa boshlang'ich sinflarda, o'quvchilarga internetdan qanday maqsadli va foydali foydalanish haqida o'rgatish kerak. Bunda, o'qituvchilar faqat darslar o'tkazish bilan cheklanmasdan, o'quvchilarga internetda vaqtni qanday sarflash, qaysi manbalarni ishonchli deb bilish va qanday muammolarni hal qilishni o'rgatishlari zarur.

Yoshlar orasida internetga tobelikning oldini olishda ijtimoiy yordam tizimi muhim rol o'ynaydi. Jamiyatda internetning salbiy ta'sirlarini tushunish va yoshlar uchun sog'lom virtual muhitni yaratish zarur. Buning uchun davlat organlari, pedagogik tashkilotlar va psixologlar birgalikda yoshlarni internetga bo'lgan tobelikdan saqlash uchun ma'rifiy va sog'lomlashtiruvchi dasturlarni ishlab chiqishlari kerak.

Yoshlarni internetda foydali va ilmiy maqsadlarda foydalanish uchun rag'batlantirish muhimdir.

Ularni onlayn ta'lim platformalariga jalb qilish, ilmiy resurslardan foydalanishga o'rgatish, ijtimoiy mas'uliyatni oshirish va ongli internet foydalanuvchilari bo'lishga undash yoshlarning psixologik salomatligini yaxshilaydi.

Yoshlar uchun internetni o'z bilimlarini oshirish, yangi mahoratlarni egallash, kreativ va ijodiy faoliyatlarni rivojlantirish manbai sifatida ishlatish imkoniyatlarini yaratish zarur. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda doimiy ravishda o'zini salbiy baholash va o'ziga tobelikni kuchaytiradigan postlar va kontentlar yoshlar uchun zararli bo'lishi mumkin. Shuning uchun psixologlar va pedagoglar o'quvchilarni, o'smirlarni ijtimoiy tarmoqlarda haqiqiy va foydali axborot izlashga, o'zlarining ongli va ijodiy salohiyatlarini namoyon qilishga undashlari lozim.

Internetdan faqat ma'lumot olish va bilimlarni rivojlantirish uchun foydalanish nafaqat yoshlarning psixologik salomatligini yaxshilaydi, balki ularning ijtimoiy hayotini ham mustahkamlashga yordam beradi. Bundan tashqari, onlayn dunyo va real dunyo orasidagi muvozanatni saqlash ham muhim masala. Yoshlarni real hayotdagi muloqot, jismoniy faoliyat, sport va boshqa ijtimoiy faoliyatlarga jalb qilish zarur. Internetda o'tkaziladigan vaqtni cheklash va haqiqiy hayotdagi faollikni oshirish yoshlarning psixologik barqarorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, o'quvchilarga o'z vaqtini rejalashtirishni o'rgatish, internetdagi vaqtni to'g'ri boshqarish va salbiy oqibatlardan saqlanish uchun motivatsiya berish muhimdir.

Yoshlarning internetga bo'lgan tobeligini kamaytirish uchun yana bir muhim jihat - ular bilan samarali va o'zaro ishonchga asoslangan aloqalar o'rnatishdir. Ota-onalar va o'qituvchilar bolalar bilan doimiy muloqot qilishlari, ular qanday onlayn faoliyatlar bilan shug'ullanishlarini va bu faoliyatlarning ularning ruhiy holatiga qanday ta'sir qilayotganini bilib olishlari zarur.

Bu jarayon yoshlarni psixologik jihatdan himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, yoshlarni virtual dunyoda ham ijtimoiy qoidalariga, axloqiy

me'yorlarga rioya qilishga o'rgatish lozim. Internetda bo'lishning o'ziga xos xavf-xatarlarini tushuntirish, xavfsiz onlayn muhit yaratish yoshlarning psixologik barqarorligini ta'minlashda muhim omildir.

Bundan tashqari, yoshlar uchun internetda vaqtni tashkil qilishda jismoniy faollikni ham kiritish zarur. Ularni sportga, san'at va boshqa ijtimoiy tadbirlarga jalb qilish internetga bo'lgan tobelikni kamaytirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, internetning yoshlar hayotiga ta'siri zamonamizda tobora ko'proq ahamiyat kasb etib, ularning internetga bo'lgan tobeligi, psixologik salomatligi va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ro'rsatadi. Biroq, bu muammolarga qarshi samarali choralar ko'rish orqali psixologik yordam, ta'lim resurslarini ma'naviy va jismoniy rivojlanishga moslashtirish, hamda ota-onalar va o'qituvchilarning yoshlar bilan samarali muloqoti bu jarayonning samarali bo'lishini ta'minlaydi. Internet va uning ta'siridan himoya qilishda barcha jamiyat a'zolarining birgalikdagi sa'y-harakatlari yoshlarning ruhiy barqarorligini saqlashga yordam beradi. Bu yoshlarni nafaqat internetning salbiy ta'siridan himoya qilish, balki ularning kelajakda sog'lom va baxtli hayot kechirishlarini ta'minlash uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Войскунский А.Е. Актуальные проблемы зависимости от интернета // Психологический журнал, 2004. № 1.
- 2.Кимберли С.Янг. Диагноз - интернет-зависимость // НарКом [сайт]. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.narcom.ru/ideas/common/15.html/> (дата обращения: 10.06.2020).
- 3.Сидоров Н.А., Графов А.А. Глобализация и ее влияние на развитие рынка бытовых услуг // Вестник Самарского государственного экономического университета. Самара, 2012. № 5 (91).

PISA VA TIMSS XALQARO TADQIQOTLARI NATIJALARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

**Turg'unova Nigora Dilshod qizi,
JDPU o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada PISA va TIMSS xalqaro tadqiqotlari natijalari asosida o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga oid muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotlarda aniqlangan tendensiyalar, o'qitish-o'rganish jarayonida kreativlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari va dars jarayonida zamonaviy metodlarni qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, o'zbek maktablarida ilgari surilayotgan xalqaro tajribalar va metodik tavsiyalar ham keltiriladi.

Kalit so'zlar : kreativ fikrlash, o'quvchilarning rivojlanishi, dars jarayonida metodika, xalqaro tajribalar, raqamli texnologiyalar

Аннотация: В статье рассматривается, как международные исследования PISA и TIMSS дают представление о развитии креативного мышления учащихся. Анализируются выявленные тенденции, механизмы поддержки креативности в процессе обучения и возможности применения современных методов. Также приводятся международные практики и методические рекомендации, релевантные для узбекских школ.

Ключевые слова: креативное мышление, развитие учащихся, методика обучения, международный опыт, цифровые технологии

Annotation: This paper analyses how the international studies PISA and TIMSS provide insights for developing students' creative thinking. The trends identified, mechanisms for supporting creativity in teaching and learning processes, and the possibilities of applying modern methods in classroom practice are all considered. In addition, international practices and methodological recommendations relevant to Uzbek schools are discussed.

Key words: creative thinking, student development, classroom methodology, international practices, digital technologies

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvi mazkur davrda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, global ta'lim maydonida o'zgaruvchan sharoitlarda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash maqsadida ijodiy fikrlash (kreativ fikrlash) muhim malakaga aylangan. Shu nuqtai nazardan, xalqaro ta'lim baholari sifatida tanilgan

PISA va TIMSS tadqiqotlari ta'lim tizimlari, o'quvchilar va o'qitish metodikalari haqida muhim ma'lumotlar beradi. Ushbu maqola PISA va TIMSS natijalarini tahlil qilgan holda, o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ilgari surishni maqsad qilgan.

PISA va TIMSS xalqaro tadqiqotlari o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. PISA dasturi, asosan, 15 yoshli o'quvchilarga yo'naltirilgan bo'lib, ularning kundalik hayotdagi vaziyatlarda bilim, tafakkur va muammolarni hal etish qobiliyatini o'lchaydi. Bu tadqiqotning asosiy maqsadi nafaqat fan va matematika bo'yicha bilim darajasini aniqlash, balki o'quvchilarning o'z fikrini ifodalash, muammoni turlicha yondashuv orqali yechish va ijodiy qarorlar qabul qilish salohiyatini ham baholashdan iborat. Shu bilan birga,

TIMSS tadqiqoti 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va fan bo'yicha natijalarini tahlil qiladi. TIMSS sinf dasturi kontekstida amalga oshirilgani sababli, u o'quvchilarning o'qitish jarayonida olingan bilimlarini va yuqori darajali fikrlash ko'nikmalarini aniqlash imkonini beradi.

Kreativ fikrlash – bu o'quvchining yangi va original g'oyalar yaratish, ularni baholash va takomillashtirish qobiliyati bo'lib, zamonaviy ta'lim jarayonida alohida o'rin tutadi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori natijaga erishgan mamlakatlarda o'quvchilarning kreativ fikrlash salohiyati dars jarayonida doimiy qo'llab-quvvatlanadi. Bu qo'llab-quvvatlash esa ochiq savollar, muammoli vazifalar, loyiha ishlari va guruh ishlari orqali amalga oshiriladi. Shu tarzda,

o'quvchilar o'z fikrini erkin ifodalay oladi, turli qarashlarni tahlil qiladi va yangi yechimlarni ishlab chiqadi.

PISA va TIMSS tadqiqotlarining natijalari o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga doir bir qator imkoniyatlarni taqdim etadi. Masalan, TIMSS savollari yuqori darajali fikrlash ko'nikmalarini aniqlashga yordam beradi. Bu esa o'qituvchilarga dars jarayonida o'quvchilarga murakkab, lekin ijodiy yondashuvni talab qiluvchi vazifalarni berish imkonini beradi.

PISA natijalari esa o'quvchilarning turli vaziyatlarda fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini o'rganishga yordam beradi. Shu ma'lumotlar asosida o'qituvchilar darslarni o'quvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantiradigan tarzda rejalashtira oladi.

O'zbek maktablarida ham xalqaro tajribalarni tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni ta'lim jarayoniga kiritish orqali darslarni yanada interaktiv, qiziqarli va kreativ fikrlashni rag'batlantiradigan shaklda tashkil etish mumkin.

Masalan, o'quvchilarga virtual laboratoriyalar, interaktiv loyiha ishlari va muammoli vazifalar taqdim etish orqali ular o'z bilimlarini amalda sinab ko'rishi mumkin. Shu bilan birga, o'qituvchilar darsda shaxsiy, juft va guruh ishlari orqali o'quvchilarning ijodiy salohiyatini kuzatib, baholash tizimida faqat natija emas, jarayon va fikr mulohazani ham hisobga olishlari zarur.

Bundan tashqari, o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishda maktab va ta'lim boshqaruvchilari ham muhim rol o'ynaydi. Maktab ichida strategik reja ishlab chiqish, o'qituvchilarni muntazam kasbiy rivojlantirishga jalb qilish va xalqaro tadqiqot natijalarini tahlil qilish orqali darslarda ijodiy yondashuvni kuchaytirish mumkin. Shu tarzda, o'quvchilar mustaqil fikrlashga, turli yechimlarni izlashga va yangi g'oyalarni yaratishga o'rganadi.

Shuningdek, baholash tizimi orqali o'quvchilarning kreativ fikrlashini rag'batlantirish ham muhim hisoblanadi. PISA va TIMSS namunalaridan kelib chiqib, test va topshiriqlarga ochiq vazifalar, loyiha ishlari va reflektiv savollar

kiritilishi tavsiya etiladi. Bu usullar o'quvchilarga faqat bilimni yodlash emas, balki o'rganilgan bilimni yangi vaziyatlarda qo'llash imkonini beradi. Shu bilan birga, o'quvchilar o'z fikrini mustaqil ravishda ifodalaydi, muammolarni turlicha yondashuv bilan hal qiladi va ijodiy qarorlar ishlab chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, PISA va TIMSS tadqiqotlari o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan samarali vosita hisoblanadi. Ular o'qituvchilarga dars jarayonida turli metodlarni qo'llash, o'quvchilarga murakkab va ijodiy vazifalarni berish hamda baholash tizimini optimallashtirish imkonini beradi. Shu tarzda, o'zbek maktablari o'quvchilarning fikrlashini mustahkamlash va ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish yo'lida xalqaro tajribadan samarali foydalanishi mumkin.

Yuqorida ko'rib o'tilganidek, PISA va TIMSS tadqiqotlari mamlakatlar ta'lim tizimlarida o'quvchilarning fikrlashini — ayniqsa kreativ fikrlashni — rivojlantirish uchun muhim ma'lumot manbai hisoblanadi. Ushbu tadqiqotlar orqali aniqlangan qobiliyatlar, metodik yondashuvlar va baholash tizimlari o'z maktablarimizda ham qo'llanilishi mumkin. O'z navbatida, o'qituvchilar va ta'lim boshqaruvchilari bu natijalarni e'tiborga olib, darslarni kreativ fikrlashga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishlari lozim. Shunday qilib, o'z o'quvchilari orasida mustaqil fikrlash, yangicha yondashuv va ijodkorlikni rag'batlantirishga erishish mumkin.

Kelgusida esa, o'zbek maktablari amaliyotida PISA va TIMSS ko'rsatkichlari bilan solishtirish, o'quvchilarning kreativ fikrlash salohiyatini milliy kontekstda chuqur tahlil qilish va maxsus metodikalar ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Vincent-Lancrin S., González-Sancho C., Bouckaert M. Fostering Students' Creativity and Critical Thinking. OECD Publishing, 2019. (oecd.org)
- 2.Gelmez Burakgazi S., Reiss M. J. "Exploring creative thinking skills in PISA: an ecological perspective on high-performing countries." Frontiers in Psychology, 2025. (frontiersin.org)

3. Gradini E., Lubis N. A., Firmansyah B. Yustinaningrum va boshq. "Analyzing Students' Higher Order Thinking Skills Using TIMSS-Like Questions." 2019. (researchgate.net)
4. Abdurashidova M. Integration of Artificial Intelligence into Educational Process in Uzbekistan. 2024.
5. UNICEF Uzbekistan. Educational Technology Use in Uzbek Schools. 2025. (unicef.org)

O‘ZBEKISTONDA XALQARO TADQIQOTLAR VA STEAM YONDASHUVINING UMUMTA’LIM MAKTABLARIGA TATBIQ ETILISHI VA UNING AHAMIYATI

**Xotamova Sayyora Najmiddinovna,
JDPU “Pedagogika” kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya Ushbu maqolada xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS va PIRLS tadqiqotlarining mohiyati, ularning ta’lim sifatini baholashdagi o‘rni hamda O‘zbekiston ta’lim tizimiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining mazmuni, uning afzalliklari va maktab ta’limiga joriy etish istiqbollari tahlil etilgan. Maqolada xalqaro tajribalar asosida O‘zbekiston maktab ta’limida STEAM metodologiyasini samarali joriy etish yo‘llari ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro tadqiqotlar, PISA, TIMSS, PIRLS, STEAM, ta’lim sifati, innovatsiya, kompetensiya, integratsiya, metodologiya.

Аннотация В статье рассматриваются международные исследования качества образования — PISA, TIMSS и PIRLS, их значение в оценке образовательных достижений и влияние на систему образования Узбекистана. Также анализируется подход STEAM (наука, технология, инженерия, искусство, математика), его преимущества и перспективы внедрения в школьное образование. В работе представлены пути

эффективной реализации STEAM-методики в образовательных учреждениях на основе международного опыта.

Ключевые слова: международные исследования, PISA, TIMSS, PIRLS, STEAM, качество образования, инновации, компетенции, интеграция, педагогика.

Annotation This article explores the essence and importance of international assessment programs such as PISA, TIMSS, and PIRLS, focusing on their impact on the quality of education in Uzbekistan. The STEAM approach (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) is analyzed in terms of its benefits, principles, and prospects for integration into the school education system. The paper also outlines effective strategies for implementing STEAM methodology in schools based on international best practices.

Keywords: international research, PISA, TIMSS, PIRLS, STEAM, education quality, innovation, competencies, integration, methodology

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifa — o'quvchilarda mustaqil fikrlash, amaliy muammolarni hal etish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Jahon ta'lim maydonida bu jarayonni baholashda xalqaro tadqiqotlar muhim o'rin tutadi. Ular orqali ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi hamda davlatlar o'z strategiyalarini qayta ko'rib chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ham xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni — xususan, STEAM ta'limini joriy etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu yondashuv o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash va ularni global mehnat bozoriga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tadqiqotlarning mazmuni va vazifasi

Xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimini obyektiv tahlil qilish, o'quvchilarning bilim darajasini xalqaro standartlar bilan taqqoslash imkonini beradi.

PISA – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlardan funksional savodxonligini baholaydi.

TIMSS – 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlardan bilimini tekshiradi.

PIRLS – boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va tushunish ko'nikmalarini o'lchaydi.

Bu tadqiqotlar natijalariga qarab mamlakatlar o'z o'quv dasturlarini takomillashtiradi, o'qitish metodlarini yangilaydi va o'quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim siyosatini ishlab chiqadi.

O'zbekiston PISA-2022 tadqiqotida ilk bor qatnashgan bo'lib, natijalar tahlili o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va amaliy masalalarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi. Shu bois, ta'limda innovatsion metodika —

STEAM yondashuvini joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

STEAM yondashuvining nazariy asoslari

STEAM yondashuvi — bu fanlararo integratsiyaga asoslangan ta'lim tizimi bo'lib, o'quvchining shaxsiy rivojlanishi va amaliy faoliyatini uyg'unlashtiradi.

Uning asosiy tamoyillari quyidagilardir:

Integratsiya – fanlararo bog'liqlikni ta'minlash:

Ijodkorlik – o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini oshirish;

Amaliyotga yo'naltirish – nazariy bilimlarni real hayotdagi muammolar bilan bog'lash;

Texnologik savodxonlik – zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish;

Jamoda ishlash – hamkorlikda o'rganish va muammolarni birgalikda hal etish.

STEAM yondashuvi orqali o'quvchi faqat tayyor bilimni emas, balki uni qo'llash, sinovdan o'tkazish va o'z loyihasini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM yondashuvining tatbiqi

O'zbekistonda STEAM ta'limini joriy etish bo'yicha so'nggi yillarda qator amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Prezident maktablari, Ijod maktablari, IT maktablarda STEAM laboratoriyalari tashkil etildi;

“STEAM O'zbekiston” loyihasi orqali o'quv dasturlari ishlab chiqildi;

O'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari yo'lga qo'yildi;

Robototexnika, dasturlash, raqamli texnologiyalar bo'yicha tanlovlar muntazam o'tkazilmoqda.

Bu jarayonlar o'quvchilarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularni ijodkorlikka undash va xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qilmoqda.

Xalqaro tajribalar asosida STEAM yondashuvini takomillashtirish yo'llari

Dunyoning yetakchi ta'lim tizimlariga ega bo'lgan mamlakatlar — Finlyandiya, Yaponiya, Singapur, Janubiy Koreya va AQSh tajribasi shuni ko'rsatadiki, STEAM yondashuvi ta'lim sifatini oshirishda muhim omildir.

Bu davlatlarda:

o'quv jarayoni loyihaviy ta'lim tamoyillari asosida tashkil etiladi;

o'qituvchilarning kasbiy rivoji uchun maxsus STEAM markazlari faoliyat yuritadi;

amaliy laboratoriyalar va raqamli ta'lim muhitlari keng qo'llaniladi;

gender tenglik va qizlarning STEM fanlariga jalb etilishiga alohida e'tibor qaratiladi.

O'zbekiston uchun ham ushbu tajribalardan foydalanish orqali ta'limda innovatsion modelni shakllantirish imkoniyati mavjud.

STEAM yondashuvining natijalari va istiqbollari

STEAM yondashuvi ta'lim jarayonida bir qator ijobiy natijalarga olib keladi:

o'quvchilarda muammolarni tahlil qilish va yechish qobiliyati shakllanadi;
ijodkorlik va tadqiqotchilik ko'nikmalari rivojlanadi;
fanlarga qiziqish ortadi;
kasbiy yo'naltirish tizimi samaraliroq bo'ladi;
ta'lim jarayoni hayot bilan bog'liq bo'ladi.

Kelgusida O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM yondashuvini yanada kengaytirish, o'quvchilarning xalqaro loyihalarda ishtirokini ta'minlash, pedagoglar malakasini oshirish va mahalliy innovatsion dasturlar yaratish zarur

Xulosa

Xalqaro tadqiqotlar natijalari O'zbekiston ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, STEAM yondashuvini maktab ta'limiga joriy etish — o'quvchilarning XXI asr kompetensiyalariga ega bo'lishini ta'minlaydi. Ta'limni modernizatsiya qilish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish va innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish O'zbekistonning xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallashiga xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023.
- 2.Mullis, I.V.S., Martin, M.O. TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Boston College, 2020.
- 3.Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P. PIRLS 2021 International Results in Reading. Boston College, 2022.
- 4.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi "Ta'lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etish to'g'risida"gi qarori.
- 5.O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Milliy o'quv dasturi konsepsiyasi. Toshkent, 2023.
- 6.Abdullayeva D., Jo'rayev A. "Zamonaviy ta'limda STEAM yondashuvining o'rni." Ta'lim va Innovatsiyalar jurnali, 2022-yil.

- 7.D. Kolb. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall, 2015.
8. Fullan M. Leading in a Culture of Change. San Francisco: Jossey-Bass, 2014.
9. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
10. Ministry of Preschool and School Education of Uzbekistan. STEAM Uzbekistan Program Report. Tashkent, 2024.

STEAM YONDASHUVI ORQALI O‘QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

**Axmedova Nargiza,
Jizzax viloyati PMM
biologiya fani metodisti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining o’rni, uning o’quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyaga asoslangan bo’lib, o’quvchilarda muammolarni hal etish, hamkorlikda ishlash, ijodkorlik va amaliy tafakkur ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etishning afzalliklari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo’yicha takliflar keltirilgan. Shuningdek, tajriba natijalari asosida STEAM yondashuvining o’quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi samaradorligi tahlil qilingan. Natijalar shuni ko’rsatadiki, STEAM ta’limi o’quvchilarni faqat bilim oluvchidan ijodiy fikrlovchi, innovatsion g’oyalar ishlab chiqara oluvchi shaxs sifatida shakllantirishda muhim o’rin tutadi.

Kalit so‘zlar: STEAM, ijodiy fikrlash, integratsiya, innovatsion ta’lim, loyiha asosida o’qitish, muammoli o’qitish.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль подхода STEAM (наука, технология, инженерия, искусство, математика) в современной системе образования, его значение в развитии творческого и критического мышления у студентов с научной и теоретической точки зрения. Подход STEAM основан на междисциплинарной интеграции и служит для развития у студентов навыков решения проблем, совместного, творческого и практического мышления. В статье представлены преимущества внедрения подхода STEAM в систему образования Узбекистана, существующие проблемы и предложения по их устранению. Также на основе результатов эксперимента анализируется эффективность подхода STEAM в развитии творческого мышления у студентов. Результаты показывают, что STEAM-образование играет важную роль в формировании студентов из просто учащихся в творческих мыслителей, способных генерировать инновационные идеи.

Ключевые слова: STEAM, творческое мышление, интеграция, инновационное образование, проектное обучение, проблемное обучение.

Abstract: This article examines the role of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approach in the modern education system and its significance in developing students' creative and critical thinking skills. The STEAM approach is based on interdisciplinary integration and aims to develop students' abilities in problem-solving, collaboration, creativity, and practical thinking. The paper discusses the advantages of implementing STEAM education in Uzbekistan's school system, identifies existing challenges, and provides recommendations for effective integration. Experimental results demonstrate that the STEAM approach significantly enhances students' creative thinking abilities, increases engagement in learning, and fosters innovation-oriented mindsets. Consequently, STEAM education plays a crucial role in shaping students as not only knowledge receivers but also as creative thinkers and innovators capable of applying their knowledge in real-life contexts.

Keywords: STEAM, creative thinking, integration, innovative education, project-based learning, problem-based learning.

XXI asr ta'limining asosiy maqsadi — o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bugungi kunda dunyo ta'lim tizimida bu maqsadga erishishning samarali vositalaridan biri sifatida STEAM yondashuvi keng qo'llanilmoqda.

STEAM — bu fanlararo integratsiyaga asoslangan ta'lim modeli bo'lib, Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika) sohalarini bir butun tizim sifatida o'rgatishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv o'quvchini faqat bilim egasi emas, balki bilimni amaliyotda qo'llay oladigan, yangi g'oyalar yarata oladigan shaxs sifatida tarbiyalaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Ta'lim tizimida STEAM yo'nalishlarini rivojlantirish to'g'risida"gi qarori ham ushbu yo'nalishning dolzarbligini tasdiqlaydi. Shu bois, maktablarda STEAM integratsiyasi orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

1. STEAM yondashuvining mohiyati va afzalliklari: STEAM yondashuvi o'quvchilarga bilimni tayyor shaklda berish emas, balki uni tadqiqot, kuzatuv, tajriba, loyiha orqali o'zlashtirishni taklif etadi. Bu esa o'quvchida:

- tahliliy fikrlash;
- ijodiy yondashuv;
- hamkorlikda ishlash;
- muammoni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Misol uchun, fizika darsida "quvvatni tejash" mavzusini o'rganayotganda o'quvchilar energiyani tejovchi uy loyihasini yaratish orqali nafaqat fizik qonunlarni, balki muhandislik, dizayn va matematik hisob-kitoblarni ham o'zlashtiradilar. Shu jarayonda ular ijodiy fikrlash, muammoga turli burchaklardan yondashish, hamkorlikda yechim topish tajribasini egallaydilar.

2. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda fanlararo integratsiyaning roli

Ijodiy fikrlashning asosi — turli fanlar oʻrtasidagi bogʻliqlikni anglay olishdir. STEAM yondashuvi aynan shu integratsiyani taʼminlaydi. Masalan:

Matematika va sanʼat: geometrik shakllar asosida dekorativ dizaynlar yaratish;
Texnologiya va biologiya: ekologik toza mahsulot ishlab chiqarish gʻoyalarini ishlab chiqish; Muhandislik va fizika: robototexnika asosida harakatlanuvchi modellar yasash.

Bu kabi integratsion loyihalar orqali oʻquvchilar oʻz gʻoyalarini amalda sinab koʻrishadi, yangi yechimlar topishga intilishadi va natijada ijodiy tafakkur faoliyatga aylanadi.

3. STEAM taʼlimida oʻqituvchining roli

STEAM yondashuvi oʻqituvchidan yangi kompetensiyalarni talab qiladi.

Anʼanaviy dars oʻtkazishdan farqli ravishda, oʻqituvchi:

yoʻl-yoʻriq koʻrsatuvchi va hamkor sifatida harakat qiladi;

oʻquvchilarni mustaqil izlanishga undaydi;

loyihaviy va muammoli taʼlim texnologiyalaridan foydalanadi.

Masalan, oʻqituvchi darsda “Shahar transport tizimini yaxshilash” mavzusida loyiha topshirigʻi beradi. Oʻquvchilar muammo tahlilini, matematik hisob-kitoblarini, ekologik jihatlarini oʻrganib, oʻz yechimlarini taqdim etadilar. Bu jarayon oʻquvchini passiv tinglovchidan faol yaratuvchiga aylantiradi.

4. STEAM orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish tajribasidan

Oʻzbekistonning bir qator maktablarida tajriba tariqasida oʻtkazilgan STEAM loyihalari (masalan, “Yosh muhandislar”, “Innovatsion laboratoriyalar”, “Robototexnika klublari”) oʻquvchilarda ijodiylik darajasining sezilarli oshganini koʻrsatdi.

Tajriba natijalariga koʻra:

-oʻquvchilarning mustaqil fikrlash darajasi 25–30% ga oshgan;

-darslarda ishtirok faolligi 40% ga ortgan;

-ilmiy loyihalarda ishtirok etuvchi oʻquvchilar soni ikki baravar koʻpaygan.

Bu natijalar STEAM yondashuvi o'quvchilarda ijodiy fikrlashni samarali rivojlantiruvchi mexanizm ekanini ko'rsatadi.

5. Muammolar va yechimlar

STEAM ta'limini keng joriy etishda quyidagi muammolar mavjud:

- o'qituvchilarning STEAM metodologiyasi bo'yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasligi;
- texnik baza va laboratoriyalar yetishmasligi;
- o'quv dasturlarining to'liq integratsiyalashmaganligi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun:

- o'qituvchilar uchun maxsus STEAM malaka oshirish kurslarini tashkil etish;
- maktablarda "mini-lab" laboratoriyalarini joriy etish;
- xalqaro tajribani milliy dasturlar bilan uyg'unlashtirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, STEAM yondashuvi o'quvchilarda nafaqat fanlar bo'yicha bilimlarni, balki hayotiy muammolarni hal etish, ijodiy fikrlash va innovatsion yechimlar topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bois, maktab ta'limida ushbu yondashuvni tizimli joriy etish — raqobatbardosh, kreativ va zamonaviy avlodni tarbiyalashning muhim omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Ta'lim tizimida STEAM yo'nalishlarini rivojlantirish to'g'risida"gi qarori.
- 2.Yakman, G. (2008). "STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education."
- 3.Beers, S. (2011). 21st Century Skills: Preparing Students for Their Future.
- 4.Xolmatova, N. (2022). "STEAM yondashuvi asosida o'quvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirish tajribasi." Ta'lim va innovatsiyalar jurnali.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA SUN'IY INTELLEKT VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING STEAM TA'LIMIDA QO'LLANILISHI: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR

**Asqarov Faxritdin Abdusharipovich,
Xorazm viloyati PMM
katta o'qituvchi**

**“Sun’iy intellekt, raqamli savodxonlik, innovatsiya va tadqiqot - bugungi
yoshlarimiz uchun eng muhim yo`nalishlardir. Bizning maqsadimiz -
jamiyatimizni bilimli va raqobatbardosh avlod orqali dunyoga tanilishidir.”**

Mirziyoyev Sh.M.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston umumta’lim maktablarida sun’iy intellekt (SI) va axborot texnologiyalarining STEAM ta’limiga tatbiq etilishining nazariy hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Raqamli ta’lim platformalari - EduMarket, Moodle, ChatGPT, Google AI, Scratch va Arduino dasturlaridan foydalanish misolida SI texnologiyalarining o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, tahliliy yondashuvini va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirishda sun’iy intellekt asosidagi metodlarning o‘rni ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, STEAM, axborot texnologiyalari, raqamli ta’lim, innovatsiya, metodika.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты внедрения искусственного интеллекта и информационных технологий в систему STEAM образования общеобразовательных школ Узбекистана. На примере цифровых платформ EduMarket, Moodle, ChatGPT, Google AI, Scratch и Arduino показано влияние ИИ на развитие творческого мышления, аналитических и исследовательских навыков учащихся. Также анализируется роль искусственного интеллекта в повышении цифровой компетенции педагогов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, STEAM, информационные технологии, цифровое образование, инновация, методика.

Abstract: This article explores the theoretical and practical aspects of integrating artificial intelligence (AI) and information technologies into the STEAM education system of Uzbekistan's general schools. Using examples from EduMarket, Moodle, ChatGPT, Google AI, Scratch, and Arduino, it highlights the impact of AI tools on developing students' creative thinking, analytical skills, and research abilities. The study also discusses the role of AI in improving teachers' digital competence.

Key words: artificial intelligence, STEAM, information technologies, digital education, innovation, methodology.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimi jadal raqamlashtirilmoqda. Prezidentning 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-sonli qarorida "Ta'lim xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini raqamli vositalar asosida qo'llab-quvvatlash" zarurligi ta'kidlangan. Shu munosabat bilan sun'iy intellekt (SI) va axborot texnologiyalarini o'qitish jarayoniga joriy etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

STEAM ta'limi konsepsiyasi (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) zamonaviy fanlar integratsiyasiga asoslangan bo'lib, u o'quvchilarning muammoli fikrlash, tadqiqot olib borish, ijodkorlik va texnik ko'nikmalarini uyg'un rivojlantirishni ko'zda tutadi. Sun'iy intellekt esa bu yondashuvni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. AI texnologiyalari yordamida o'quvchilar tajriba modellarini yaratadi, virtual laboratoriyalar orqali tajriba o'tkazadi va algoritmik fikrlashni o'rganadi.

O'zbekiston maktablarida so'nggi yillarda EduMarket, Moodle, Google Workspace for Education, Khan Academy, ChatGPT, Scratch va Arduino kabi

platformalardan foydalanish amaliyoti kengaymoqda. Bu esa o'quv jarayonini interaktiv, tahliliy va shaxsga yo'naltirilgan shaklga keltirmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mazkur tadqiqotning ilmiy-metodik asosini quyidagi manbalar tashkil etadi:

- UNESCO (2023) tomonidan e'lon qilingan "AI in Education: Policy and Practice" hisobotida sun'iy intellektni ta'lim tizimiga integratsiyalash strategiyasi;
- OECD (2022) tomonidan ishlab chiqilgan "Future of Education and Skills 2030" konsepsiyasi;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-231-son qarori va 2022–2026-yillarga mo'ljallangan "Raqamli O'zbekiston" dasturi.

Tadqiqotda metodologik asos sifatida quyidagilar qo'llanildi:

1. Tizimli yondashuv: ta'lim jarayonida AI vositalarining o'qituvchi-o'quvchi-platforma o'zaro munosabatlarini tahlil qilish;
2. Eksperimental metod: AI vositalarini qo'llagan o'quvchilar bilan an'anaviy usulda o'qitilgan o'quvchilar natijalarini solishtirish;
3. Analitik metod: xalqaro tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish.

Adabiyot tahlili shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt vositalari STEAM darslarida o'quvchilarni faqat bilim oluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Misol uchun, Moodle tizimi o'quvchilarning o'zlashtirishini kuzatish, ChatGPT esa interaktiv muloqot va muammoli topshiriqlarni yechishda yordam beradi. Google AI asosida ishlab chiqilgan "Teachable Machine" dasturi esa o'quvchilarga mashinani mustaqil o'rgatish imkonini beradi.

Muhokama

Raqamli platformalarning ta'limdagi qo'llanilishi bir nechta yo'nalishda o'z samarasini bermoqda:

1. O'quvchilarda tahliliy va ijodiy fikrlashni shakllantirish:
 - Scratch dasturi yordamida o'quvchilar dasturlash asoslarini o'rganib, o'z loyihalarini yarata oladi;

– Arduino platformasi orqali fizika, robototexnika va elektronika bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'tkaziladi;

– ChatGPT o'quvchilarga ingliz tili, tarix, matematika kabi fanlarda mustaqil savol-javob mashqlarini bajarishga yordam beradi.

2. O'qituvchining roli o'zgarishi:

– Endilikda o'qituvchi bilim manbai emas, balki "raqamli yo'l boshchi" vazifasini bajaradi.

– EduMarket yoki Moodle platformalaridagi SI yordamchilari o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini avtomatik tahlil qiladi.

3. Amaliy integratsiya misollari:

– Xorazm viloyatidagi ayrim maktablarda "STEAM laboratoriyalari"da ChatGPT yordamida matematika muammolari yechimini izlash amaliyoti joriy etilgan.

– Toshkent shahridagi Prezident maktabida Arduino asosida "aqlli suv tizimi" loyihasi yaratilgan.

– Andijon viloyatida esa Google AI yordamida "Raqamli biologiya" loyihasi sinovdan o'tkazilgan.

Bu misollar ta'limda sun'iy intellekt va axborot texnologiyalarining real tatbiq etilayotganini ko'rsatadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

SI va raqamli platformalar asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning STEAM fanlariga qiziqishi 45-60% gacha oshadi.

O'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy yechim topish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi.

O'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi oshadi - ular SI asosidagi vositalardan samarali foydalanishni o'rganadi.

Eng muhim natija - o'quv jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyili kuchayadi.

Masalan, ChatGPT platformasida o'quvchilar o'z darajasiga mos savollar orqali interaktiv dars o'tishadi. Moodle tizimi esa ularning javoblarini avtomatik tahlil qilib, o'qituvchiga real vaqtli hisobot beradi. Bu jarayonlar an'anaviy baholashga qaraganda ancha aniqlik va tezlik beradi.

Xulosa

Sun'iy intellekt va axborot texnologiyalarini O'zbekistonning umumta'lim maktablari uchun tatbiq etish - nafaqat texnik, balki pedagogik inqilobdir.

SI asosida ta'limni shaxsga yo'naltirish, o'quvchilarda raqamli savodxonlikni oshirish, o'qituvchilarning metodik kompetensiyasini rivojlantirish kabi jarayonlar mamlakat ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Kelgusidagi ustuvor vazifalar:

1. Har bir viloyatda AI asosidagi STEAM laboratoriyalarini yanada ko'paytirish.
2. Mahalliy ta'lim platformalarini (masalan, EduMarket) SI modullar bilan boyitish.
3. O'qituvchilarni "sun'iy intellektni dars jarayonida qo'llash" bo'yicha malakasini oshirish va qayta tayyorlash.
4. O'quvchilarning ijodiy g'oyalarini SI asosida startap loyihalarga aylantirishga ko'maklashish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". - Toshkent: O'zbekiston, 2021. - 76-78 b va 131 b.
2. UNESCO. "AI in Education: Policy and Practice". - Paris, 2023. - 44-47 b va 63-64 b.
3. OECD. "Future of Education and Skills 2030". - Paris, 2022. - 55-58 b.
4. Xodjayev B. "STEAM yondashuvi va sun'iy intellekt asosida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari". - Toshkent, 2024. - 22-24 b va 39-40 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-231-son qarori, 2024-yil 21-iyun. - 2-3 b.
6. EduMarket.uz - Raqamli ta'lim platformasi (2024).
7. Moodle.org - Learning Management System (2025).

PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENTLIK SHAKLLANISHIDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI

**Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna,
Xorazm viloyati PMM
“Pedagogika,psixologiya va ta’lim texnologiyalari”
kafedrasi mudiri v.v.b**

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllanishida interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati qay darajada ekanligi to‘g‘risida taklif va tavsiyalar berilgan. Chunki pedagog dars jarayonida o‘quvchilar bilan ishlashida ilmiylikka, odob-axloq qoidalariga, bilim, ko‘nikma, malakalarni rivojlantirishga e’tibor qaratish orqali ularni jamiyatda o‘z o‘rnini topishida asosiy yetakchi kuch hisoblanadi va bunda interfaol metodlardan mazmunli, maqsadli qo‘llay olish malakasini oliy ta’limda professor-o‘qituvchilardan ilm olish jarayonida ham nazariy, ham amaliy dars faoliyatida o‘zida shakllantirib boradi.

Kalit so‘z: kasbiy kompetentlik, ijtimoiy kompetentlik, shaxsiy kompetentlik, maxsus,psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion, kommunikativ, ekstremal, texnologik kompetentlik,interfaol.

Аннотация: В данной научной статье представлены предложения и рекомендации о важности использования интерактивных методов в формировании профессиональной компетентности педагогов. Поскольку преподаватель является основной движущей силой в работе со студентами на уроке, ориентируясь на научность, этику, развитие знаний, умений и компетенций, то компетентность осмысленно и целенаправленно использовать интерактивные методы формируется как в теоретической, так и в практической деятельности на уроке в процессе получения знаний от профессорско-преподавательского состава вузов.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, социальная компетентность, личностная компетентность, специальная, психологическая,

методическая, информационная, креативная, инновационная, коммуникативная, экстремальная, технологическая компетентность, интерактивная.

Abstract: This scientific article provides suggestions and recommendations on the importance of using interactive methods in the formation of professional competence in teachers. Because the teacher is the main driving force in working with students in the lesson process, focusing on scientificity, ethics, and the development of knowledge, skills, and competencies, and in this, the competence to meaningfully and purposefully use interactive methods is formed in both theoretical and practical lesson activities in the process of receiving knowledge from professors and teachers in higher education.

Keywords: professional competence, social competence, personal competence, special, psychological, methodological, informational, creative, innovative, communicative, extreme, technological competence, interactive.

Pedagogik kompetentlik o'qituvchining o'quvchilarga bilim va ko'nikmalarni samarali yetkazish qobiliyatidir. U ta'lim jarayonini tashkil qilish, o'quvchilarni rag'batlantirish va individual yondashuvni talab qiladi. Bu kompetentlik o'qituvchining darsni qiziqarli va tushunarli qilishida muhimdir.

Bugungi kunda kadrlar buyurtmachilari tomonidan qo'yilayotgan eng kata talablardan biri mutaxassislarning raqobatbardoshligidir. Mehnat bozorida raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Xo'sh, kompetentlik nima?

Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o'zidaqanday kompetentlik sifatlarini yorita olishi zarur? Ayni o'rinda shu va shunga yondosh g'oyalar yuzasidan so'z yuritiladi. Inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita "qobiliyat" ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori

darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta’lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan’anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o’zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o’zaro munosabatlarda yangi yo’l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to’la ma’lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik – ko’p qirrali va ko’p jihatli tushuncha, u jamiyatda sodir bo’luvchi o’zgarishlarga mos ravishda o’zgaradi hamda turli nuqtayi nazarlar ostida ko’riladi. O’qituvchining “kasbiy kompetentligi” tushunchasi mazmuniga zamonaviy yondashuvlar tahlili ko’rsatishicha, mazkur muammo hozirgi vaqtda uning talqiniga turlicha mazmun baxsh etuvchi, mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan faol o’rganilmoqda.

Ye.V.Bondarevskaya kasbiy kompetentlik tushunchasini uning asosiy komponenti hisoblangan, “ta’limda hunarmandni” emas, balki yuqori madaniyatli mutaxassisni shakllantirishga yordam beradigan “pedagogik madaniyat” tushunchasi bilan bog’laydi. Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis: o’z bilimlarini izchil boyitib boradi; yangi axborotlarni o’zlashtiradi; davr talablarini chuqur anglaydi; yangi bilimlarni izlab topadi; ularni qayta ishlaydi va o’z amaliy faoliyatida samarali qo’llaydi.

O’zbekistonda pedagogning kasbiy kompetentligi, uning o’ziga xos jihatlari o’rganilgan bo’lib, ular orasida B.Nazarova tomonidan olib borilgan tadqiqot o’ziga xos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchining fikriga ko’ra pedagogga xos kasbiy kompe

tentlik negizida quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi:

Tarkibiy asoslar

Kasbiy-pedagogik kompetentlikka ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi.

Gnoseologik jihatdan kasbiy ta'lim natijasi talabalarning o'quv-bilish faoliyatiga, o'zlashtirgan bilim, ish-harakat usullari va shaxsiy fazilatlaridan amalda foydalanishga, talabalar tomonidan topshiriqlarni muntazam ravishda bajarilishiga bog'liq bo'lib, talabalarning aqliy rivojlanganlik darajasi ular tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ish-harakat usullari hajmiga mos bo'ladi

O'zini-o'zi tahlil etish gnoseologiya, psixologiyada bilish va amaliy faoliyatga doir barcha harakatlarni o'z ichiga oladi, pedagogikada esa, tadqiq qilinayotgan narsa-hodisalarning alohida tarkibiy qismlarga ajratish qonuniyat va usullarini o'zida aks ettiruvchi bilish jarayoni sifatida ifoda etiladi. Bugungi kunda innovasion pedagogik jarayonlar oliy ta'lim muassasasi o'quv faoliyatining muhim komponentlaridan biriga aylanib bormoqda. Chunki innovasion pedagogik jarayonlar ta'lim xizmatlari bozorida nafaqat u yoki bu ta'lim muassasasining raqobatbardosh bo'lishiga asos yaratadi, balki oliy ta'limni modernizatsiyalash sharoitida professor-o'qituvchi va talaba shaxsini intensiv rivojlantirish,

Oliy ta'limni modernizatsiyalash sharoitida professor-o'qituvchi va talablarning birgalikdagi faoliyati va muloqotini demokratlashtirish, ta'lim-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish, talabani faol ta'lim olish hamda o'zini har tomonlama shakllantirib borishga yo'naltirish, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan texnologiyalar, metod va vositalarini takomillashtirish hamda modernizatsiyalash,

ta'limning moddiy texnika bazasini mustahkamlash kabi vazifalarni bajaradi, pedagoglarning kasbiy mahorati, ularning ijodkorligi, izlanuvchanligining rivojlanish yo'nalishlarini aniqlaydi, talabalarning shaxs sifatida kamol topishida muhim o'rin tutadi.

Talaba o'qituvchi sifatida ta'lim jarayonini tashkil qilar ekan, albatta mavzuni yoritishda qaysidir metod va usullarga murojaat qiladi. Bunda o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olib, darsda metodlarni qo'llash mahorati o'sha amaliyot jarayonida amaliyot rahbari yordamida talabada rivojlanadi, shuning uchun amaliyotda qanchalik faollik, mas'uliyat bilan yondoshilsa, o'zida o'qituvchi sifatida kasbiy kompetentlikni rivojlantiradi. Zamonaviy ta'limda interfaol metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarda erkin fikrlash, liderlik, tashabbuskorlik, ijodkorlik kabi sifatlar shakillanadi.

Interfaol metodlar o'zi nima? qanday ahamiyatga ega ? shularga to'xtalib o'tsak.

Interfaol metodlar – ta'lim oluvchini faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi o'qitish usullaridir. Bu metodlarning ahamiyati shundaki, ular ta'lim jarayonida o'quvchini faol ishtirok etishiga undaydi va uni jarayon markaziga qo'yadi. Bunday metodlar orqali ta'lim oluvchi muammolarni birgalikda hal qiladi, fikr almashadi va o'z bilimlari bilan amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etadi. Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li – bu mashg'ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish deb hisoblanmoqda. Xo'sh, interfaol metodlarning o'zi nima? Ular qanday didaktik imkoniyatlarga ega? Ta'lim jarayonida interfaol metodlarning o'rinli, maqsadga muvofiq qo'llanilishi qanday samaralarni kafolatlaydi? Quyidagi ana shu kabi savollarga qisqacha javob topiladi.

“Interfaol” tushunchasi ingliz tilida “interact”(rus tilida “interaktiv”) tarzida ifodalanib, lug'aviy nuqtai nazardan “inter” – o'zaro, “act” – harakat qilmoq kabi ma'nolarni anglatadi. Interfaol ta'lim – talabalarning bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini tashkil etishga

asoslanuvchi ta'lim. Interfaollik talabalarning bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklari.

Mantiqiy nuqtai nazardan interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy sub'ektlarning suhbat (dialog), o'zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatni olib borishlarini ifodalaydi. Mantiqiy nuqtai nazardan interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy sub'ektlarning suhbat (dialog), o'zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatning olib borishlarini ifodalaydi.

Interfaol ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari – o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in bahs-munozalar, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda echimlarni birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda o'quvchilarning o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, "o'qituvchi – o'quvchi – o'quvchi guruhi"ning o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo'llab-

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O'zbekiston, 2017. – B.103.
- 2.Mustafoeva D.A. Ixtisoslik fan o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish. Pedagogika fanlari buyicha falsafa doktori dissertatsiyasi (PhD). - T.: 2020. B. -154
- 3.Mahmudov N. M. O'qituvchi nutq madaniyati. Darslik. – T.: O'zbekiston milliy kutubxonasi, 2007. – 185 b.
- 4.Turg'unov S.T., Daniyarov B.X., Umaralieva M.A., SHodmonova SH.S. O'qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish. - T.: «Sanostandart», 2012. -73-b.
- 5.Xodjaev B.X. Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish: Dis. ... ped. fan. dok. – T., 2016. B.314.

TA'LIMDA INTERFAOL METODLAR: MOHIYATI, TURLARI, VA TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI.

**Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna,
Urganch davlat pedagogika instituti
I bosqish magistranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada interfaol metodlarning zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni va ular orqali o'quvchilarda 4K kompetensiyalari (kreativlik, kommunikativlik, tanqidiy fikrlash, hamkorlik) hamda 5E modeli (aniqlash, tushuntirish, izohlash, baholash, qo'llash)ni rivojlantirishning ahamiyati tahlil etiladi. Pedagoglar tomonidan interfaol metodlardan maqsadli va to'g'ri foydalanish o'quvchilarning dars jarayoniga faol jalb etilishi, mustaqil fikrlashi va ijodkorligini oshirishga xizmat qilishi ko'rsatib o'tiladi. Maqolada mavjud muammolar — darslarda interfaol texnologiyalarni yetarli qo'llamaslik, o'quvchi faolligining pastligi va metodlar bo'yicha pedagoglarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi kabi masalalar yoritilib, ularning yechimlari sifatida metodik yondashuvni takomillashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va dars jarayonini innovatsion metodlar asosida qayta tashkil etish taklif etiladi. Tadqiqot natijalari interfaol metodlar ta'lim samaradorligini oshirishda, o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil ekanini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: ta'lim, metodika, ta'lim vositalari, didaktika, mashg'ulot, mutafakkirlar, faoliyat, 4K kompetensiyalari, 5E modeli, zamonaviy usullar, interfaol usul.

Аннотация: В данной статье анализируется роль интерактивных методов в современном образовательном процессе и важность развития у студентов компетенций 4К (креативность, коммуникация, критическое мышление, сотрудничество) и модели 5Э (идентификация, объяснение, интерпретация, оценка, применение) посредством них. Показано, что целенаправленное и правильное использование преподавателями

интерактивных методов способствует активному вовлечению студентов в процесс обучения, развитию их самостоятельности мышления и креативности. В статье обозначены существующие проблемы – недостаточное использование интерактивных технологий на уроках, низкая активность студентов и недостаточная методическая подготовка преподавателей, и предложены пути их решения: совершенствование методического подхода, повышение квалификации преподавателей и реорганизация процесса обучения на основе инновационных методов. Результаты исследования обосновывают, что интерактивные методы являются важным фактором повышения эффективности образования и формирования компетенций у студентов.

Ключевые слова: образование, методика, средства обучения, дидактика, занятие, мыслители, деятельность, компетенции 4К, модель 5Е, современные методы, интерактивный метод.

Abstract: This article analyzes the role of interactive methods in the modern educational process and the importance of developing 4K competencies (creativity, communication, critical thinking, collaboration) and the 5E model (identification, explanation, interpretation, evaluation, application) in students through them. It is shown that the purposeful and correct use of interactive methods by teachers contributes to the active involvement of students in the learning process, their independent thinking and creativity. The article highlights the existing problems - insufficient use of interactive technologies in lessons, low student activity and insufficient training of teachers in methods, and proposes to improve the methodological approach, improve the qualifications of teachers and reorganize the learning process based on innovative methods as their solutions. The results of the study substantiate that interactive methods are an important factor in increasing educational efficiency and forming competencies in students.

Keywords: education, methodology, teaching aids, didactics, lesson, thinkers, activity, 4C competencies, 5E model, modern methods, interactive method.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qitish metodlarini takomillashtirish, dars samaradorligini oshirish va o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir. An'anaviy o'qitish metodlari ko'proq o'qituvchi markazli bo'lib, o'quvchini passiv tinglovchiga aylantiradi. Bugungi kunda esa ta'limning asosiy talabi — o'quvchilarni faol, ijodkor, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishdir. Shu sababli interfaol metodlardan foydalanish mazkur maqsadlarga erishishda eng samarali yo'llardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Interfaol metod -(tushunchasi ing. tilida “interact”(rus tilida “interaktiv”) tarzida ifodalanib, lug'aviy nuqtai nazardan “inter” – o'zaro, “act” – “harakat qilmoq” kabi ma'nolarni anglatadi) o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, faol ishtiroki va hamkorlikda o'rganishini ta'minlovchi pedagogik texnologiyalar majmuasidir. Ushbu metodlar o'quvchi shaxsining rivojlanishiga, uning kommunikativ salohiyatini kuchaytirishga, bilimni amaliyotga tatbiq etish ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi.

Interfaol metodlarning asosiy mohiyati — o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida faol muloqot, o'quvchilar o'rtasida hamkorlik, fikr almashish, tajriba o'rganish va dars jarayonida faollikning ta'minlanishidir.

Interfaol metodlar: o'quvchi faolligini oshiradi; o'quvchilarning bir-biri bilan hamkorlikda ishlashini rag'batlantiradi; darsni qiziqarli, mazmunli va samarali qiladi; bilim, ko'nikma va kompetensiyalarning chuqur o'zlashtirilishiga yordam beradi; tanqidiy fikrlash jarayonini kuchaytiradi. Bundan tashqari, interfaol metodlar ta'lim jarayonining markaziga o'quvchini qo'yadi. Bu esa shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Zamonaviy ta'lim amaliyotida interfaol metodlarning ko'plab turlari mavjud. Ulardan eng samaralilari quyidagilardir:

1. "Aqliy hujum"

O'quvchilarning tezkor fikrlashi, yangicha g'oyalar ishlab chiqishi va erkin fikr bildirishini rivojlantiradi.

2. "Klaster" metodi

Murakkab tushunchalarni tizimlashtirish, mantiqiy bog'liqliklarni aniqlash va fikrlarni guruhlashga yordam beradi.

3. "Bumerang"

Guruhlararo o'zaro fikr almashish va taqdimot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. "Insert"

Matn bilan ishlash, axborotni tasniflash va tahlil qilishni o'rgatadi.

5. Kichik guruhlarda ishlash

Hamkorlik, muloqot, ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

6. "Fishbone", "Konseptual xarita"

Muammo sabablarini aniqlash, tahlil qilish va yechim ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Bu metodlar ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini kuchaytirib, ularni mustaqil xulosa chiqarishga undaydi.

"Fishbone" metodi (Ishikava diagrammasi)

Metod mohiyati:

"Fishbone" — muammoning sabablarini aniqlash va tahlil qilish uchun ishlatiladigan grafik metod. Diagramma baliq suyagi ko'rinishida bo'ladi: bosh qismida asosiy muammo, "suyaklar"da esa sabablari yoziladi.

Qachon qo'llanadi?

Muammo kelib chiqish sabablarini aniqlashda

Jarayonlarni tahlil qilishda

Muammoni bartaraf etish bo'yicha aniq yo'nalish topishda

Fishbone metodiga

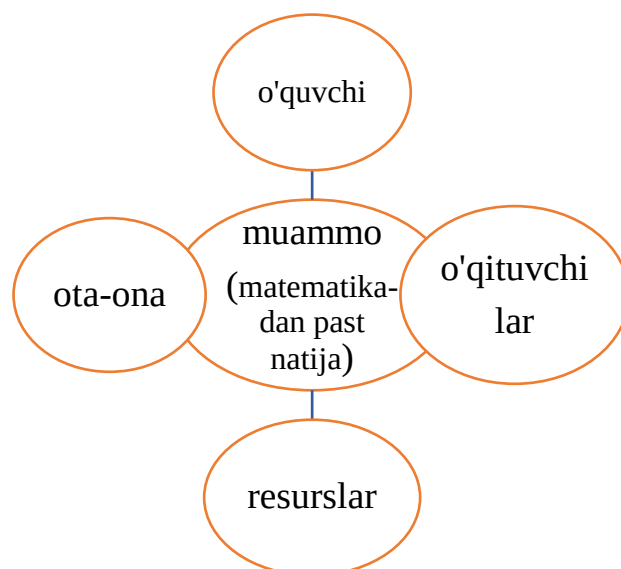
Muammo: O‘quvchilarda matematika fanidan past natijalar.

Sabablar: O‘quvchi omillari, darsga qiziqish past, uy vazifalarini bajarmaslik

O‘qituvchi omillari, darsni tushuntirish uslubi, monoton, individual yondashuv yetishmasligi

Ota-ona omillari: uyda nazorat yo‘qligi, qo‘shimcha mashg‘ulotlar tashkil etilmasligi

Resurslar: o‘quv qurollari yetishmasligi, texnik vositalar kamligi

Konseptual xarita — biror mavzudagi tushunchalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadigan grafik tuzilma. Unda markaziy tushuncha bo‘ladi va unga bog‘langan kichik g‘oyalar tarmoqlanib chiqadi. Quyidagi xollarda qo‘llaniladi:

Yangi mavzuni tushuntirishda, tushunchalar o‘rtasidagi munosabatni ko‘rsatishda,

dars oxirida umumlashtirish uchun.

Konseptual xaritaga namuna: Mavzu: “Ekologiya”

Bugungi raqamli jamiyatda o‘quvchilarning quyidagi 4K kompetensiyalariga ega bo‘lishi muhim:

Kreativlik – yangicha fikrlash, noodatiy yechim topish.

Kommunikativlik – samarali muloqot qilish, o‘z fikrini aniq ifodalash.

Tanqidiy fikrlash – ma’lumotni tahlil qilish, baholash va asosli xulosa chiqarish.

Hamkorlik – jamoada ishlash, o‘zaro yordam va mas’uliyatni bo‘lishish.

Interfaol metodlar aynan shu kompetensiyalarni shakllantirishning eng samarali vositasidir. Masalan, “Aqliy hujum” kreativlikni oshirsa, guruhli ishlash hamkorlikni kuchaytiradi, “Insert” tanqidiy fikrlashni shakllantiradi, taqdimotlar esa kommunikativlikni rivojlantiradi.

5E modeli — muammoli vaziyat asosida o‘qitishni tashkil qilishga qaratilgan didaktik yondashuv bo‘lib, quyidagi bosqichlardan iborat:

Engage (aniqlash),

Explore (tushuntirish),

Explain (izohlash),

Elaborate (baholash)

Evaluate (qo‘llash)

Interfaol metodlar ushbu bosqichlar bilan tabiiy uyg‘unlikda qo‘llanadi.

Masalan:

“Aqliy hujum” — Engage bosqichida o‘quvchilarni faollashtiradi;

Kichik guruhlarda ishlash — Explore va Explain bosqichlarining asosini tashkil qiladi;

“Klaster” — Elaborate bosqichida ma’lumotlarni qayta ishlashga yordam beradi;

“Insert” — Evaluate bosqichida bilimni mustahkamlaydi.

Demak, interfaol metodlar 5E modelining samarali ishlashida muhim vosita hisoblanadi.

Bugungi ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishda bir qator muammolar mavjud: asosiy muammolar: o‘qituvchilarning interfaol metodlar bo‘yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasligi. Darslarni an’anaviy uslubda o‘tishga odatlanib qolgan pedagoglar. Texnik vositalar, didaktik materiallarning yetishmasligi.

O'quvchilarning dars jarayonida passiv bo'lishi. Vaqtni samarali boshqarishdagi qiyinchiliklar.

Yechimlar: o'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini takomillashtirish;
Maktabda metodik qo'llanmalar va interfaol materiallar bazasini yaratish;
Dars jarayonida innovatsion texnologiyalarni keng qo'llash;
O'quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo'naltiruvchi topshiriqlarni ko'paytirish; Darsni rejalashtirishda vaqtni to'g'ri taqsimlash.
Bu yechimlar ta'lim jarayonining sifatini oshiradi hamda interfaol metodlardan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

Interfaol metodlar zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ular o'quvchilarning bilimni chuqur o'zlashtirishiga, kompetensiyalarini rivojlantirishiga hamda dars jarayonida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Interfaol metodlar 4K kompetensiyalari va 5E modeli bilan uyg'un holda qo'llanganda, ta'lim samaradorligi yanada ortadi. Shuningdek, pedagoglarning maqsadli, ongli va metodik asoslangan yondashuvi bu jarayonning muvaffaqiyatini belgilab beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlardan muntazam foydalanish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Avlayev O.U., Jo'rayeva S.N., Mirzayeva S.P. "Ta'lim metodlari" o'quv-uslubiy qo'llanma, "Navro'z" nashriyoti, Toshkent – 2017.
2. Amanova A.N. O'zbekistondagi gen muhandisligi sohasining istiqbollari va mavzuni o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish. "Journal of Natural Science" №2(7) 2022 y.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi.: Nasaf, 2000.
4. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. T.: O'qituvchi, 2004 yil.

PEDAGOGIKA TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA IJODIY YONDASHUVLAR ORQALI YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH

UO'K:37065

**Palvannazirova Yulduz Hasanboy qizi,
Urganch davlat pedagogika insituti tayanch doktoranti,
Xorazm viloyati PMM o'qituvchisi**

Annotatsiya: ushbu tezis pedagogika ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar va ijodiy yondashuvlar orqali yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning zamonaviy usullarini o'rganadi. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni, interaktiv vositalar va virtual platformalar yordamida oilaviy mas'uliyat, axloqiy qadriyatlar va munosabatlarni o'rgatish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Shuningdek, ijodiy yondashuvlarning yoshlarda hissiy intellekt, empatiya va ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalar va ijodiy usullarni integratsiyalashning amaliy qo'llanilishi va kelajakdagi istiqbollari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar. Raqamli texnologiyalar, ijodiy yondashuvlar, interaktiv ta'lim, hissiy intellekt, virtual simulyatsiya.

Аннотация: данная тезисная работа посвящена изучению современных методов подготовки молодежи к семейной жизни в педагогических образовательных учреждениях с использованием цифровых технологий и креативных подходов. Анализируется роль цифровых технологий в образовательном процессе, возможности применения интерактивных инструментов и виртуальных платформ для обучения семейной ответственности, этическим ценностям и межличностным отношениям.

Также рассматривается значимость креативных подходов в развитии у молодежи эмоционального интеллекта, эмпатии и творческого мышления.

Обсуждаются практическое применение интеграции цифровых технологий и креативных методов, а также перспективы их развития в будущем.

Ключевые слова. Цифровые технологии, креативные подходы, интерактивное обучение, эмоциональный интеллект, виртуальная симуляция.

Abstract: this thesis explores modern methods of preparing youth for family life in pedagogical educational institutions through the use of digital technologies and creative approaches. It analyzes the role of digital technologies in the educational process, the possibilities of using interactive tools and virtual platforms to teach family responsibilities, ethical values, and interpersonal relationships. Additionally, the significance of creative approaches in developing emotional intelligence, empathy, and creative thinking among youth is examined. The practical application of integrating digital technologies and creative methods, as well as their future prospects, are discussed.

Keywords. Digital technologies, creative approaches, interactive learning, emotional intelligence, virtual simulation.

Kirish

Hozirgi kunda jamiyatning rivojlanishi va globallashuv jarayonlari oilaviy hayotga tayyorlashda yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Pedagogika ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar va ijodiy yondashuvlardan foydalanish yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tezisda raqamli texnologiyalar va ijodiy metodlarning ta'lim jarayonidagi o'rni, ularning yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashdagi samaradorligi va amaliy qo'llanilishi muhokama qilinadi.

Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rni Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi. Interaktiv darslar, onlayn platformalar, virtual auditoriya va mobil ilovalar yoshlarga oilaviy hayotning turli jihatlarini bo'yicha bilim va ko'nikmalarni oson va qiziqarli tarzda o'zlashtirish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarning afzalliklari

1. Interaktivlik: Raqamli platformalar orqali yoshlar real hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

2. Moslashuvchanlik: Onlayn kurslar va darslar istalgan vaqtda va joyda o'quvchilar uchun qulay bo'lgan tarzda taqdim etiladi.

3. Keng qamrovlik: Internet resurslari orqali global tajribalarni o'rganish va mahalliy xususiyatlarni hisobga olgan holda ta'limni moslashtirish mumkin.¹⁶

Raqamli texnologiyalarni qo'llashda mavjud muammolar Raqamli texnologiyalarni ta'limda qo'llashda bir qator muammolar mavjud, jumladan ular quyidakilardir

1. Ta'lim muassasalarida yetarlicha zamonaviy jihozlarning yo'qligi, barca auditoriyalar kompyuter bilan ta'minlanmaganli interaktiv doskalar, virtual haqiqat (VR) vositalari va boshqa zamonaviy jihozlarning yetishmasligi raqamli texnologiyalarni samarali qo'llashga to'sqinlik qiladi.

2. Pedagoglarning raqamli savodxonlik darajasining pastligi. Buning natijasida Pedagoglar uchun raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan qisqa muddatli va uzoq muddatli treninglar tashkil qilish.

3. Yoshlarning raqamli resurslardan noto'g'ri foydalanishi. Yoshlar raqamli resurslardan ko'pincha o'yin-kulgi, ijtimoiy tarmoqlar yoki boshqa maqsadlarsiz foydalanishadi, bu esa ta'lim jarayonida ularning diqqatini chalg'itadi va samarasiz foydalanishga olib keladi.¹⁷

2. Ijodiy yondashuvlarning oilaviy hayotga tayyorlashdagi ahamiyati Ijodiy yondashuvlar yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda muhim o'rin tutadi, chunki ular o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yechim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, loyiha asosidagi ta'lim va guruhli

¹⁶Olimova O. "Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rni" // Research and Implementation. – 2024. – T.

¹⁷Tojimatovich J. V., Shahloxon K. "Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rni va roli" Central Asian Journal of Academic Research. – 2024. – T

muhammolar yoshlarga oilaviy hayotda duch keladigan muammolarni ijodiy tarzda yechishni o'rgatadi.

Ijodiy metodlarning turlari

Loyiha asosidagi ta'lim: O'quvchilar oilaviy hayotga oid loyihalarni ishlab chiqish orqali amaliy bilimlarga ega bo'ladi.

Rolli o'yinlar: Oilaviy munosabatlar va vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali yoshlar empatiya va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.

San'at va ijodiy faoliyatlar: Musiqa, rasm chizish va adabiy ijod orqali yoshlarning hissiy intellekti rivojlanadi.¹⁸

Ijodiy yondashuvlarning samaradorligi

Ijodiy yondashuvlar yoshlarda o'z-o'zini anglash, mas'uliyat va oilaviy munosabatlarga hurmatni shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijodiy faoliyatlarda ishtirok etgan yoshlar stressli vaziyatlarda yaxshiroq yechim topishadi va oilaviy hayotda barqaror munosabatlarni saqlashga qodir bo'ladi.

3. Raqamli texnologiyalar va ijodiy yondashuvlarning integratsiyasi

Raqamli texnologiyalar va ijodiy yondashuvlarni birlashtirish yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda eng samarali natijalarni beradi. Masalan, virtual reallik (VR) texnologiyalari yordamida oilaviy hayotdagi turli stsenariylarni simulyatsiya qilish mumkin, bu esa o'quvchilarga real hayotiy tajribalarni sinab ko'rish imkonini beradi. Shu bilan birga, ijodiy loyihalar raqamli platformalarda amalga oshirilishi mumkin, masalan, oilaviy byudjetni boshqarish bo'yicha mobil ilovalar ishlab chiqish.

Amaliy misollar

Onlayn simulyatorlar: Oilaviy konfliktlarni hal qilish bo'yicha interaktiv dasturlar.

¹⁸ Valisherovna U. M. "Ta'lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish" //Образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – Т

Mobil ilovalar: Oilaviy moliyaviy rejalashtirish va vaqtni boshqarish bo'yicha ilovalar.

Virtual guruh loyihalari: O'quvchilar guruhlarga bo'linib, oilaviy hayotga oid muammolarni hal qilish bo'yicha loyihalar ishlab chiqadi.¹⁹

Xulosa.

Pedagogika ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar va ijodiy yondashuvlardan foydalanish yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda yangi imkoniyatlar ochadi. Ushbu yondashuvlar yoshlarda mas'uliyat, mustaqil fikrlash va ijodiy yechim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni samarali qo'llash uchun pedagoglarning malakasini oshirish va ta'lim muassasalarini zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash zarur. Kelajakda ushbu yondashuvlarni yanada rivojlantirish va integratsiyalash orqali yoshlarni oilaviy hayotga yanada samarali tayyorlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Olimova O. Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rni //Research and Implementation. – 2024. – T. 2. – №. 10. – 3-5. B
2. Tojimamatovich J. V., Shahloxon K. "Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rni va roli" Central Asian Journal of Academic Research. – 2024. – T. 2. – №. 6-1. 99 102.B
3. Nazarov R. "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy tajriba va innovatsiya" Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2022. – T. 1. – №. 5. – B 125-128.
4. Sunnatillo Meliqoziyevich S. I. Ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari qo'qon universiteti xabarnomasi. – 2023. – 152-155.B
5. Valisherovna U. M. Ta'lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish //Образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – T. 22. – №. 8. - 152-156 B

JADID ADABIYOTI PEDAGOGIK QADRIYATLARI VA ULARNING ZAMONAVIY YOSHLAR TARBIYASIDAGI RO‘LI

**Davlatnazarova Ziyodabonu Muxtorbek qizi,
Xorazm viloyati PMM “Pedagogika, psixologiya va ta’lim
texnologiyalari” kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada jadid adabiyotidagi asosiy pedagogik qadriyatlarni va ularni zamonaviy ta’lim kompetensiyalari bilan uyg’unlashtirish modeli tahlil qilinadi. Jadid adabiyoti asarlari asosida janriy-funksional tahlili o‘tkazilib, darsliklarning tarbiyaviy mexanizmlari ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Jadid adabiyoti, zamonaviy ta’lim, pedagogik qadriyat, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В статье анализируются основные педагогические ценности джадидской литературы и модели их интеграции с современными образовательными компетенциями. На примере произведений джадидской литературы проводится жанрово-функциональный анализ и раскрываются воспитательные механизмы учебников.

Ключевые слова: Современная литература, современное образование, педагогическая ценность, образовательная эффективность.

Annotation: The article analyzes the main pedagogical values in Jadid literature and the model of their integration with modern educational competencies. Based on the works of Jadid literature, a genre-functional analysis is conducted and the educational mechanisms of textbooks are shown.

Keywords: Modern literature, modern education, pedagogical value, educational effectiveness.

Kirish

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuzaga kelgan jadidchilik harakati ta’limni jamiyatni modernizatsiya qilishning bosh harakatlantiruvchi kuchi sifatida ko‘rdi. Maktab, matbuot, teatr, noshirlik va

jamoatchilik ishlari bir-birini to'ldiruvchi tarbiyaviy ekotizim sifatida talqin qilindi; bunda bilim (ma'rifat) axloqiy qadriyatlar bilan birga, amaliy mehnat, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ong bilan bog'lab berildi.

Jadid adabiyoti strukturasida roman va qissa ijtimoiy-tarixiy saboq platformasini, etik drammalarning sahnaviy laboratoriyasini, she'riyat estetik-axloqiy sezgirlikning tarbiya vositasini, publitsistika dalillashuv va fuqarolik faolligining muloqot maydonini, risola va darsliklar esa kundalik kompetensiyalarni (odob, til, hisob, oilaviy-huquqiy savod) shakllantirish vositasini yaratdi. Bunday ko'p kanalli yondashuv bugungi kompetensiyaviy ta'lim paradigmasi, ijtimoiy-emotsional o'qitish, media savod va fuqarolik ta'limi bilan metodologik uyg'unlikka ega. Avloniy, Behbudiy, Fitrat, Qodiriy, Cho'lpon, Munavvarqori, Ibrat kabi adib va ma'rifatchilarning asarlarini o'qish zamonaviy ta'limning asosiy kompetensiyalarini - tanqidiy fikr, muloqot, hamkorlik, ijod, axloqiy mulohaza va identitet - ni tarixiy tajriba zaminida shakllantirish imkonini beradi. Shuningdek, jadid merosi milliy o'zlikning til, tarix, an'ana va estetik meros orqali mustahkamlanishini ko'zlaydi; bu, globallashtirish sharoitida yoshlar identitetini muvozanatda saqlash uchun muhim.

Adabiyotlar tahlili

Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari jadidlarning axloqiy konseptini me'yoriy va amaliy jihatdan tizimlashtiradi. Yaxshi-yomon xulq, mehnat, halollik, sahovat, vijdon, mehr-oqibat singari kategoriyalar o'quvchi hayotidagi konkret vaziyatlar bilan bog'lanadi. Jadid konsepsiyada axloq ta'limdan ajralmas: bilim axloqiy maqsad bilan to'ldirilgandagina ijtimoiy foyda beradi. Bu yondashuv bugungi SEL tamoyillari bilan mos: o'quvchida o'zini anglash, boshqalarni tushunish, mas'uliyatli qaror qabul qilish kabi ko'nikmalar axloqiy tushunchalar orqali mustahkamlanadi.

Jadidlar ilmni amaliy muammo yechishga qaratilgan ijtimoiy vazifa sifatida talqin etadi. Fan-texnika, matematika, tabiiy fanlar hamda til-tarixni integrativ o'qitish, tajriba va mulohazaga asoslangan o'qitish (inquiry) taklif etiladi. "Ilm

jamiyat manfaatiga xizmat qilmasa, o'likdir" g'oyasi ilmning utilitar va fuqarolik jihatini ta'kidlaydi. Bu qarash bugun STEAM, loyihaviy ta'lim va tadqiqotga yo'naltirilgan metodlar bilan bevosita uyg'un.

Jadidlar uchun milliy ruh va jamiyat birligining tayanchi millat tili bo'lgan. Tilni fonetik-sintaktik savod bilan badiiy didga bog'lab o'qitish nafaqat kommunikativ, balki estetik tarbiyani ham rivojlantiradi. Tarixiy xotira (roman va qissalarda) hamda an'ana (she'riyat va sahna) zamonaviy bilimlar bilan sintez qilinadi. Ibratning ko'p tillilik haqidagi ishlari (lug'atlar, husnixat) esa milliy ildizlarni saqlagan holda madaniyatlararo muloqotni yo'lga qo'yish g'oyasini ifodalaydi.

Fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy adolat: Behbudiy dramaturgiyasi hamda Fitrat publitsistikasi islohot, adolat, ijtimoiy javobgarlik, matbuot erkinligini dolzarb masala sifatida qo'yadi. Ijtimoiy konfliktlar va dalilga tayanish madaniyati yoshlarni faollikka, mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasiga chorlaydi. Publitsistik matnlar orqali fakt-chek, statistik ma'lumotlardan foydalanish, nutq etikasi kabi ko'nikmalar rivojlanadi.

Jadid adabiyotida mehnat qadriyat darajasiga ko'tariladi, hunar va intizom ijtimoiy muvaffaqiyatning sharti sifatida talqin etiladi. Ijodkorlik ma'rifatning tabiiy natijasi, jamiyatni yangilashning vositasi hisoblanadi.

Qodiriy romanlaridagi ko'p nuqtai nazarli tarixiy tasvir va Fitratning "munozara" janridagi uslubi sabab-oqibat tahlili, pozitsiyalarni solishtirish, dalilni baholash, qarshi fikr bilan muloqot madaniyatini shakllantiradi. Bu, o'z navbatida, ilmiy savod va demokratik muloqot etikasini mustahkamlaydi.

Fitratning "Oila" asari ayollar ta'limi, ota-onalik mas'uliyati, huquqiy-me'yoriy savod kabi masalalarni ilmiy asoslaydi. Bu qadriyatlar bugungi gender tenglik, inkluziv ta'lim, ota-onalar bilan hamkorlik konsepsiyalari bilan mos tushadi.

Muhokama

Jadid adabiyotida kognitiv-kommunikativ kompetensiyalar ifoda etilgan. Qodiriy, Cho'lpon roman va qissalarida tarixiy jarayonlar, ijtimoiy qatlamlar, qadriyatlar to'qnashuvini yoritadi; bu, sabab-oqibat zanjirini tahlil qilish, kontekstual fikrlash va matnlararo aloqalarni ko'rish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Cho'lpon, Elbek she'riy metafora, ritm, obraz orqali til sezgirligini o'stirishini, nutq madaniyati va estetik idrokni boyitishni aytib o'tadi. Bular kommunikativ kompetensiyalar - aniq ifoda, tinglash, argumentatsiya - ni amaliy mashq qiladi. Behbudiy dramalarida real konfliktlar va oqibatlar orqali etik mulohaza jarayonini jonlantiradi: muammoni aniqlash, qiymatlarni solishtirish, natijalarni bashorat qilish va mas'uliyatli tanlov ekanini ilgari suradi.

Avloniyning odobiy bo'limlari hissiy-axloqiy leksikani kengaytiradi, empatiya va o'zini boshqarish ko'nikmalariga xizmat qiladi.

Avloniy, Fitrat, Munavvarqori darsliklarida odob qoidalari, sog'liq va gigiyena, til va hisob, oilaviy-huquqiy savod bo'yicha kundalik hayotda zarur bo'lgan ko'nikmalarni beradi. Shaxsiy moliyaviy intizom, mehnat madaniyati va jamoaviylik qadriyat sifatida mustahkamlanadi.

Natija

Jadid adabiyoti namoyandasi Avloniy tarbiyaning inson hayotidagi ahamiyatini yuksak baholaydi va quyidagicha fikr bildiradi: vujud tarbiya orqali baquvvat bo'ladi, fikr tarbiya orqali yorishadi, axloq tarbiya bilan go'zallashadi, zehn esa tarbiya orqali charxlanadi. Avloniy tarbiyani bolaning tug'ilgan kundan boshlab berish lozimligini ta'kidlaydi. U bolaga: jismoniy tarbiya, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiyaberish zarur deb hisoblaydi. Bola ilimli va odobli bo'lishi uchun unga yaxshi xulq-atvor o'rgatish muhimligi alohida ta'kidlanadi. Avloniy tarbiyaning ahamiyatini quyidagi misra orqali ifodalaydi:

“Tug'ub tashlov ila bo'lmas bola, bo'lgay balo sizga,

Vujudi tarbiyat topsa, bo'lur ul rahnamo sizga”.

Bu misralarda bolani tarbiya qilmay tashlab qo'yish jamiyat uchun xavf tug'dirishi, to'g'ri tarbiya berilgan bola kelajakda yo'l boshchi bo'lishi mumkinligi

uqtiriladi. Abdulla Avloniyning ilm-ma'rifat va axloqqa doir fikrlari juda chuqur tahlil va talqinni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning har bir maktab binosida yozib qo'yilishi shart ekanligini alohida ta'kidlagan, olimning pedagogik qarashlarini yaxlit tarzda o'zida aks ettirgan quyidagi g'oya esa hech qachon o'z salmog'i hamda ahamiyatini yo'qotmaydi:

“Tarbiya bizlar uchun yo hayot -yo mamot, yo najot -yo halokat, yo saodat -yo falokat masalasidir”

Shu bois, zamonaviy ta'lim siyosati va amaliyotida jadidchilik adabiyotini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, pedagoglarni ushbu sohada muntazam ravishda tayyorlash va ta'lim jarayoniga integratsiya qilish zarurdir. Bunday yondashuv ta'lim jarayonining sifatini sezilarli darajada oshirish, o'quvchilarning to'g'ri tarbiya topishlarini va ularni kelajakdagi hayotga muvaffaqiyatli tayyorlash imkonini beradi.

Xulosa

Zamonaviy ta'lim jarayonida jadid adabiyoti pedagogik qadriyatlarining yaxlit tizimi - axloqiy me'yorlar, ilmiy-ma'rifiy yondashuv, milliy o'zlik, fuqarolik mas'uliyati, mehnat va ijob, tanqidiy fikr, gender-inkluzivlik - zamonaviy kompetensiyaviy ta'lim modeliga tabiiy ulanadi. Janrlararo funksional taqsimot tarbiya maqsadlarini ko'pkanalli tarzda ro'yobga chiqaradi: roman tarixiy-sotsial saboqni, drama, she'riyat estetik-axloqiy sezgirlikni, risola esa amaliy-huquqiy savodni shakllantiradi.

Bu sintez yoshlar shaxsiy axloqiy barqarorligini ta'minlaydi, fuqarolik ong va media savodni kuchaytiradi, til va estetik kompetensiyalarni yuksaltiradi, global maydonda raqobatbardosh, lekin o'z ildizlariga sodiq identitetni shakllantirishga xizmat qiladi. Jadid merosi, shu bois, nafaqat tarixiy xotira, balki zamonaviy ta'limni yangilovchi, tarbiyani ma'no bilan to'ldiruvchi metodologik manbadir.

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakatining asosiy maqsadi jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan yosh avlodni tarbiyalash va innovatsion

islohotlarni joriy etishdan iborat edi. Ular ta'lim va ma'rifat orqali aholining turmush tarzini yaxshilash hamda ma'naviy ongini yuksaltirishni o'z oldilariga dolzarb masala qilib qo'yganlar va buni amalga oshirganlar.

Shunday ekan, zamonaviy ta'lim siyosatida ta'limni zamonaviy usullar bilan isloh qilish kerak. Yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etib, tez va samarali o'qitish, zamonaviy fanlarni o'rgatish hamda millatni ilg'or taraqqiyot yo'liga olib chiqish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jadidchilik harakati tarixi va ta'siri. Ilmiy maqolalar to'plami.- Toshkent: Fan 2015
2. Odob-axloq kitobi/Jadid adabiyoti namoyondalari: M. Behbudiy va boshq.- Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. __192b
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2020). Ta'limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar [Metodik qo'llanma]. Toshkent.
4. Avloniy, A. "Turkiy guliston yoxud axloq. " Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. -96b. 5-15-betlar
5. Behbudiy, M. " Padarkush va tanlangan publitsistika. " Toshkent: O'zbekiston. (1913/2011).
6. Fitrat, A. "Oila." Toshkent: Ma'naviyat. . (1917/2022)..
6. BuxDU ilmiy ishlari. Jadid ma'rifatparvarlarining ilmiy merosini o'rganish va ta'limga transfer. Buxoro: BuxDU. (2023–2025).

KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING ROLI

**Narimanova Fazilat Davlatyorovna,
Xorazm viloyati PMM
“Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası
o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining o‘rni, uning o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyaga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarda muammolarni hal etish, hamkorlikda ishlash, ijodkorlik va amaliy tafakkur ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etishning afzalliklari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar keltirilgan. Shuningdek, tajriba natijalari asosida STEAM yondashuvining o‘quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi samaradorligi tahlil qilingan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, STEAM ta’limi o‘quvchilarni faqat bilim oluvchidan ijodiy fikrlovchi, innovatsion g‘oyalar ishlab chiqara oluvchi shaxs sifatida shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar: STEAM, ijodiy fikrlash, integratsiya, innovatsion ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, muammoli o‘qitish.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль подхода STEAM (наука, технология, инженерия, искусство, математика) в современной системе образования, его значение в развитии творческого и критического мышления у студентов с научной и теоретической точки зрения. Подход STEAM основан на междисциплинарной интеграции и служит для развития у студентов навыков решения проблем, совместного, творческого и практического мышления. В статье представлены преимущества внедрения подхода STEAM в систему образования Узбекистана, существующие

проблемы и предложения по их устранению. Также на основе результатов эксперимента анализируется эффективность подхода STEAM в развитии творческого мышления у студентов. Результаты показывают, что STEAM-образование играет важную роль в формировании студентов из просто учащихся в творческих мыслителей, способных генерировать инновационные идеи.

Ключевые слова: STEAM, творческое мышление, интеграция, инновационное образование, проектное обучение, проблемное обучение.

Abstract: This article examines the role of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approach in the modern education system and its significance in developing students' creative and critical thinking skills. The STEAM approach is based on interdisciplinary integration and aims to develop students' abilities in problem-solving, collaboration, creativity, and practical thinking. The paper discusses the advantages of implementing STEAM education in Uzbekistan's school system, identifies existing challenges, and provides recommendations for effective integration. Experimental results demonstrate that the STEAM approach significantly enhances students' creative thinking abilities, increases engagement in learning, and fosters innovation-oriented mindsets. Consequently, STEAM education plays a crucial role in shaping students as not only knowledge receivers but also as creative thinkers and innovators capable of applying their knowledge in real-life contexts.

Keywords: STEAM, creative thinking, integration, innovative education, project-based learning, problem-based learning.

Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida kreativ fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish masalasi ustivor vazifalardan biriga aylangan. Ta'limdagi global o'zgarishlar raqamli texnologiyalarning jadalrivojlanishi, axborot oqimining ortishi pedagoglardan yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ya'ni innovatsion axborot – kommunikatsiya va interaktiv usullar - kreativ fikrlashni

rivojlantirishning muhim vositasiga aylanmoqda. Maqolaning maqsadi - ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali talaba-o'quvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini taxlil qilishdir.

1.Kreativ fikrlash tushunchasi va uning ahamiyati.

Kreativ fikrlash-bu insonning yangi g'oyalar yaratish ,mavjud muammolarga standart bo'lmagan yechim topish innavatsion yondashuvni qo'llash qobiliyatidir.Kreativ fikrlovchi shaxs bilimni faqat qabul qiluvchi emas,balki uni qayta ishlab yangi g'oyalar yaratishda faol ishtirok etuvchidir.Bugungi mehnat bozorida aynan shu ko'nikmalar yuqori baholanadi.

2.Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning imkoniyatlari.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonini samarali tashkil etish,o'quvchilarni faol ishtirokchilarga aylantirish va ularda mustaqil fikrlashni shakllantirishni ko'zda tutadi. Ular quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

-Interaktiv usullar:O'quvchilarning ijodiy fikrlashini faollashtiradi.

-Axborot kommunikasiya texnologiyalari:

Multimediya,onlayn platformalar,virtual laboratoriyalar o'quvchilarni qiziqtiruvchi muhit yaratadi.

-Loyihaviy faoliyat texnologiyalari:O'quvchilarni mustaqil ravishda ma'lumot to'plash,tahlil qilish va yangicha g'oyalar ishlab chiqishga undaydi

-STEM ta'lim texnologiyasi:fan,texnologiya ,muhandislik,san'at va matematika integratsiyasi asosida ijodiy yechim topish ko'nikmasini rivojlantiradi.

3.Kreativ fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalarning ta'sir mexanizmi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim oluvchida faqat bilim emas,balki:

-mustaqil qaror qabul qilish;

-tanqidiy va tizimli fikrlash;

-innavotsion yechim taklif qilish;

-jamoaviy ishlash kabi ko`nikmalarni shakllantiradi.

Bunday yondashuvda o`qituvchi faqat axborot manbai emas, balki jarayonni boshqaruvchi, yo`naltiruvchi, motivatsiya beruvchi shaxs sifatida namoyon bo`ladi. O`qitish jarayonida o`quvchilar real muammoni hal etishga qaratilgan ijodiy faoliyat olib boradilar. Bu jarayonda ularda mas`uliyat, tashabbuskorlik va kreativ fikrlash rivojlanadi.

4. Amaliy tavsiya

Kreativ fikrlash samarali rivojlantirish uchun quyidagilar tavsiyalar etiladi:

1. Dars jarayonida interaktiv va innovatsion usullarning muntazam foydalanish.

2. AKT asosidagi ta`lim resurslarini yaratish va ulardan faol foydalanish.

3. O`quvchilarga mustaqil izlanish va ijodiy ishlanmalar tayyorlash uchun imkoniyatlar yaratish.

4. Kreativ g`oyalarni rag`batlantirish tizimini joriy etish. (tanlovlar, ilmiy loyihalar, standartlarlar)

Xulosa.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy pedagogic texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular ta`lim jarayonining faol, ijodiy va shaxsga yo`naltirilgan shaklga olib chiqadi.

Har bir pedagog zamonaviy texnologiyalarni bilish va ularni to`g`ri qo`llash orqali o`quvchilarning ijodiy salohiyatini to`la ro`yobga chiqarish mumkin. Shuningdek, kreativ fikrlashga yo`naltirilgan ta`lim tizimi kelajakda raqobatbardosh, mustaqil va innovatsion fikrlaydigan avlodni tarbiyalashning asosiy garovi hisoblanadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev. A. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat"-Toshkent: Fan, 2022y

2. Safarova N. "Innovatsion ta`lim texnologiyalari".-Toshkent :Ta`lim nashiryoti, 2023y

3.UNESCO.Teaching and Learning for Greaativity.-PARIJ,2021y

4.O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta`lim sohasida innovatsiyalarni rivojlantirish Konsepsiyasi to`g`risida”gi qarori.-Toshkent ,2020y

ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O`SMIRLIK DAVRIDA KUZATILADIGAN AGRESSIV XULQ-ATVOR VA ULARNING O`RGANILGANLIK DARAJASI.

**Allaberganov Navro`zbek Baxrom o`g`li,
Xorazm viloyati PMM
“Pedagogika, psixologiya va ta`lim texnologiyalari”
kafedrası o`qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy psixologik tadqiqotlarda o`smirlik davrida kuzatiladigan agressiv xulq-atvorning mohiyati va unga ta`sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Agressivlik shaxs rivojlanishining murakkab psixologik jarayoni sifatida izohlanadi. Tadqiqotda agressiv xulq-atvorning asosiy shakllari — jismoniy, og`zaki, bilvosita va o`z-o`ziga yo`naltirilgan agressiya turlari yoritilgan. Shuningdek, o`smirlik davrida agressiyaning kelib chiqishida emotsional beqarorlik, oilaviy muhit, ijtimoiy tarmoqlar va tengdoshlar guruhi ta`sirining o`rni ko`rsatilgan. Maqolada agressivlikni kamaytirishning zamonaviy yo`llari — kognitiv-behavioral terapiya, art-terapiya va oilaviy psixoterapiya usullari tavsiya etilgan.

**Kalit so`zlar:** o`smirlik, agressiv xulq-atvor, psixologik omillar, emotsional beqarorlik, korreksiya, psixoterapiya.

Аннотация: В статье анализируется сущность агрессивного поведения подростков и факторы, влияющие на его проявление в современных психологических исследованиях. Агрессивность рассматривается как сложный психологический процесс, возникающий в ходе развития личности. Раскрыты основные формы агрессивного поведения — физическая, вербальная, косвенная и аутоагрессия. Показана роль эмоциональной

неустойчивости, семейной среды, социальных сетей и влияния группы сверстников в формировании агрессивных реакций. В статье также представлены современные методы снижения агрессивности, включая когнитивно-поведенческую терапию, арт-терапию и семейную психотерапию.

Ключевые слова: подростковый возраст, агрессивное поведение, психологические факторы, эмоциональная неустойчивость, коррекция, психотерапия.

Abstract: This article analyzes the essence of aggressive behavior among adolescents and the factors influencing it in modern psychological research. Aggression is viewed as a complex psychological process arising during personality development. The main forms of aggressive behavior — physical, verbal, indirect, and self-directed aggression — are described. The study highlights the role of emotional instability, family environment, social networks, and peer influence in the development of aggressive reactions. The article also presents modern approaches to reducing aggression, including cognitive-behavioral therapy, art therapy, and family psychotherapy.

Keywords: adolescence, aggressive behavior, psychological factors, emotional instability, correction, psychotherapy.

Kirish

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, axborot oqimining tezlashuvi, texnologiyalarning hayotimizga chuqur kirib borishi natijasida shaxs, ayniqsa o'smir shaxsining psixik va ijtimoiy rivojlanish jarayonlari o'ziga xos o'zgarishlarga uchramoqda. O'smirlik davri inson ontogenezida muhim o'tish davri bo'lib, unda shaxsning o'zini anglash, mustaqillikka intilish, ijtimoiy me'yorlarni qabul qilish jarayonlari jadallashadi.

Shu bilan birga, bu davrda affektiv barqarorlikning yetarli darajada shakllanmaganligi, ijtimoiy-psixologik omillar ta'siri ostida agressiv xulq-atvor holatlarining kuchayishi kuzatiladi. Psixologiya fanida "agressiv xulq-atvor"

tushunchasi ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan turlicha talqin qilinadi. G‘arb psixologiyasi vakillari (Z. Freyd, K. Lorens, A. Bandura, D. Dollard, N. Miller va boshqalar) agressiyani biologik instinktlar yoki ijtimoiy o‘rganilgan model sifatida izohlaydilar.

Mahalliy olimlar (B. G‘aniyev, N. Xo‘jayev, G. Qodirova, G. Qarshiboyeva va boshqalar) esa agressivlikni shaxsning ijtimoiy-madaniy tajribasi, oilaviy munosabatlar hamda tarbiyaviy muhit bilan bevosita bog‘liq psixik holat sifatida ko‘radilar. Maqolada o‘smirlik davrida agressiv xulq-atvorning psixologik mohiyati, uning turlari, shakllanish omillari, hamda zamonaviy psixologik tadqiqotlarda o‘rganilganlik darajasi ilmiy tahlil qilinadi.

O‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari

O‘smirlik davri — bu 11–16 yosh oralig‘idagi psixofiziologik o‘zgarishlar, shaxsiy “Men” konsepsiyasining shakllanishi va ijtimoiy o‘z-o‘zini anglashning jadallashuvi bilan kechuvchi bosqichdir. L.S. Vigotskiy bu davrni “inqiroz davri” deb atagan, chunki unda bola shaxsiy o‘shishning yangi sifat bosqichiga o‘tadi. D.B. Elkonin o‘smirlikni “shaxsning ijtimoiy mavqeini qayta belgilovchi” bosqich sifatida ta’riflagan.

O‘smirlik davrining asosiy psixologik xususiyatlariga quyidagilar kiradi:
emotsional beqarorlik va hissiyotlarning kuchayishi;
mustaqillikka intilish va o‘z fikrini himoya qilish ehtiyoji;
o‘zini ijtimoiy guruhda namoyon etish istagi;
rolli identifikatsiya va “Men” konsepsiyasining shakllanishi;
ijtimoiy me’yorlarga qarshi chiqish tendensiyalari. Aynan mana shu xususiyatlar o‘smir shaxsida agressiv xulq-atvorning namoyon bo‘lishiga psixologik zamin yaratadi.

Agressiv xulq-atvorning psixologik mazmuni

Agressiya (lot. aggressio — “hujum qilish”) — bu inson tomonidan boshqa shaxsga yoki jamiyat me’yorlariga qarshi yo‘naltirilgan faoliyat turi bo‘lib, unda

salbiy emotsiyalar, tajovuzkor niyatlar va zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar ifodalanadi.

Psixologiyada agressiv xulq-atvorni quyidagicha tasniflash mumkin:

Jismoniy agressiya — urish, itarish, zarar yetkazish.

Og'zaki agressiya — haqorat, qichqirish, la'natlash.

Bilvosita agressiya — mish-mish, ig'vo, boshqalarni bir-biriga qarshi qo'yish.

O'z-o'ziga yo'naltirilgan agressiya — o'zini ayblash, o'ziga zarar yetkazish, depressiv holatlar. A. Banduraning "ijtimoiy o'rganish nazariyasi"ga ko'ra, o'smirlar agressiv xatti-harakatlarni kuzatuv orqali, ya'ni modellashtirish yo'li bilan o'zlashtiradilar. Televizion zo'ravonlik, kompyuter o'yinlari, ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy kontentlar o'smirlar uchun namuna rolini o'ynaydi.

O'smirlik davrida agressivlikning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda agressiv xulq-atvorning shakllanishi biologik, psixologik va ijtimoiy omillar birligi natijasi sifatida qoraladi.

Biologik omillar:

nerv tizimining qo'zg'aluvchanligi;

gormonal o'zgarishlar (androgenlar, adrenalini);

temperament tipi (xolerik, sangvinik).

Psixologik omillar:

o'zini past baholash;

emotsional beqarorlik;

stress holatlari;

kommunikativ ko'nikmalarning yetishmasligi.

Ijtimoiy omillar:

oiladagi nizoli munosabatlar;

zo'ravonlik tajribasi;

ijtimoiy tarmoqlardagi tajovuzkor kontent;

tengdoshlar guruhi bosimi.

O'zbekistonlik psixolog G. Qarshiboyeva (2022) tadqiqotlariga ko'ra, o'smirlarning 48 foizi o'z muammolarini agressiv tarzda hal etishga moyillik bildirgan, bu esa oilaviy qo'llab-quvvatlash va psixologik yordam tizimining yetarli emasligidan dalolat beradi.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda agressivlikning o'rganilishi

So'nggi yillarda agressiv xulq-atvor masalalari bir qator zamonaviy yo'nalishlarda tadqiq etilmoqda:

Nevropsixologik yondashuv — agressiyaning miya faoliyati, neyron tarmoqlar, gormonal fond bilan bog'liqligini o'rganadi (R. Davidson, J. LeDoux).

Ijtimoiy-psixologik yondashuv — shaxs va guruh o'rtasidagi ijtimoiy o'zaro ta'sir natijasida agressivlik shakllanishini tahlil qiladi (A. Bandura, D. Zillmann).

Kognitiv-behavioral yondashuv — agressiv fikrlash stereotiplari va ularga qarshi kognitiv korreksiya usullarini ishlab chiqadi (A. Beck, R. Novako).

Ekopsixologik yondashuv — axborot muhiti, raqamli ommaviy madaniyatning o'smir psixikasiga ta'sirini o'rganadi.

Mahalliy tadqiqotlar orasida N. Na'halboyeva (2021), G. Qodirova (2020), B. G'aniyev (2019) va G. Qarshiboyeva (2023)larning ishlari o'smirlik davrida agressivlikning oilaviy, ijtimoiy va pedagogik determinantlarini aniqlashga qaratilgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, oila ichidagi hissiy sovuqlik, ota-onaning befarqligi, va pedagogik e'tiborsizlik o'smirlarda tajovuzkorlikning psixologik bazasini yaratadi.

Agressiv xulq-atvorning ijtimoiy oqibatlari

O'smirlik davrida nazorat qilinmagan agressivlik quyidagi oqibatlarga olib kelishi mumkin: maktab muhitida nizolar, zo'ravonlik va mobbing holatlari; o'qish motivatsiyasining pasayishi; ijtimoiy izolyatsiya yoki antisotsial guruhlariga qo'shilish; jinoyat sodir etishga moyillik; ruhiy nosog'lomlik va o'z joniga qasd qilish xavfi. Bundan tashqari, o'smirlik davrida agressivlikning kuchayishi jamiyatda umumiy ijtimoiy beqarorlik, oilaviy nizolar va pedagogik muhitdagi

stressni oshiradi. Shu bois bu muammoni erta aniqlash, diagnostika va korreksiya mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarbdir.

O'smirlarning agressivligini diagnostika qilish metodlari

Zamonaviy psixologik diagnostika agressivlikni baholash uchun turli metodikalardan foydalanadi:

Bass – A. Darki “Agressiya shkalasi”;

K. Kettel shaxs testi (16PF);

Lusher rang testi — emotsional beqarorlikni aniqlash uchun;

R. Plutchik – G. Kellerman “Affect” diagnostikasi;

O'smirning o'zini baholash shkalalari (R. Coopersmith).

O'zbekiston ta'lim tizimida bu metodikalar psixologik xizmat amaliyotida tobora keng qo'llanilmoqda. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning 30–35 foizi o'rtacha darajadagi agressiv xulqqa, 12–15 foizi esa yuqori darajadagi tajovuzkorlikka ega.

Agressiv xulq-atvorni korreksiya qilishning zamonaviy yondashuvlari

Agressivlikni kamaytirish bo'yicha psixologik korreksiya ishlari quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Kognitiv-behavioral terapiya (CBT) — o'smirlarning salbiy fikr va his-tuyg'ularini o'zgartirishga qaratilgan;

Art-terapiya — rasm, musiqa, drama orqali emotsiyalarni ifodalash va ichki ziddiyatni bartaraf etish;

Trening texnologiyalari — kommunikativ kompetensiya va ijtimoiy moslashuvni rivojlantirish;

Oilaviy psixoterapiya — oila a'zolari o'rtasidagi hissiy aloqalarni tiklash;

Mediatorlik va konfliktologiya usullari — nizolarni konstruktiv hal etishga o'rgatish.

Bugungi kunda O'zbekiston maktab va kollejlarda psixologlar tomonidan “Stressni boshqarish”, “Pozitiv muloqot”, “Zo'ravonliksiz xulq” mavzularida trening dasturlari joriy etilmoqda.

Agressiv xulq-atvorni profilaktika qilishning pedagogik asoslari
Profilaktika choralari quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslanadi:
ijobiy kommunikativ muhit yaratish;
empatiya va tolerantlikni rivojlantirish;
ijtimoiy foydali faoliyatga jalb etish;
o'smirlarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish;
ota-onalar bilan muntazam psixopedagogik hamkorlik.

Pedagogik jarayonda o'smirlar bilan individual yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, konstruktiv muloqot muhitini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'smirlik davridagi agressiv xulq-atvor — bu shaxsiy, psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro ta'sirining murakkab natijasidir. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar ushbu holatni faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki o'smir shaxsining ichki qarama-qarshiliklarini ifodalovchi psixik mexanizm sifatida ham ko'rib chiqmoqda. Shu bois, agressivlikni boshqarish, ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirish, oilaviy va maktab muhitini ijobiylashtirish, hamda psixologik xizmat tizimini takomillashtirish bugungi kun psixologiyasi va pedagogikasining eng dolzarb masalalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
2. Dollard, J., Miller, N. Frustration and Aggression. Yale University Press, 1939.
3. Beck, A. Cognitive Therapy and the Emotional Disorders. New York, 1976.
2. Qarshiboyeva G.A. (2023). O'smirlik davrida agressiv xulqni psixologik korreksiya qilish omillari. Toshkent: TDPU.
3. Na'halboyeva N. (2021). O'smirlarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida oila omillari. Toshkent.
4. G'aniyev B. (2019). Psixologik korreksiya nazariyasi va amaliyoti. Toshkent.
5. Qodirova G. (2020). O'smirlik psixologiyasi. Toshkent: O'qituvchi.
6. Lorenz, K. On Aggression. Harcourt, 1966.
7. Zillmann, D. Hostility and Aggression. Hillsdale, 1994.

THE ADOPTION AND INTEGRATION OF ENGLISH-DERIVED LOANWORDS AND LEXICAL INNOVATIONS IN UZBEK WITHIN DIGITAL COMMUNICATION CONTEXTS

**Polvannazirova Sevara Khasanboy kizi,
Khorezm Ma'mun academy, Khiva, Uzbekistan**

Abstract The rise of the online environment has significantly increased the adoption of English loanwords and neologisms in the Uzbek language. This article examines the integration of English terms through digital platforms, social media, and online media, analyzing their linguistic impact and the formation of new words. Practical examples of loanwords and neologisms are presented in tables to illustrate their usage and adaptation. The article proposes strategies to balance global influences with the preservation of Uzbek linguistic heritage.

Key words: loanword, linguistic heritage, social media, interactions, online environment

Introduction. The global expansion of the internet and social media has intensified linguistic interactions, with English, as a global lingua franca, influencing languages worldwide, including Uzbek. In online environments, English loanwords like “smartfon,” “kontent,” and “trend” are increasingly prevalent in Uzbek communication. This phenomenon raises questions about linguistic evolution, identity, and the balance between global integration and cultural preservation.

Research Methodology. The study employs a qualitative analysis of English loanwords and neologisms in Uzbek, focusing on data from social media platforms (e.g., Instagram, Telegram, YouTube), online forums, and digital media. The analysis includes perspectives from global linguists to contextualize the Uzbek case within broader linguistic trends. Practical examples are organized in tables to demonstrate the integration and adaptation of English terms.

The Role of the Online Environment in Linguistic Borrowing. The online environment serves as a primary conduit for English loanwords entering Uzbek. Social media platforms and digital content expose users to global terminology, particularly in technology, entertainment, and lifestyle domains. Kadirova (2020) notes that digital communication accelerates lexical borrowing, with terms like “blogger,” “hashtag,” and “vayner” (from “viner”) becoming common among Uzbek youth.

Global linguists like Crystal (2019) argue in the book “*Language and the Internet*” that the internet fosters “linguistic globalization,” where dominant languages like English permeate smaller languages through digital media. Crystal emphasizes that this process is particularly pronounced in languages with active online communities, as seen in Uzbek. However, notable uzbek linguist Makhmudov (2022) warns that excessive borrowing may overshadow native Uzbek vocabulary, potentially diluting linguistic identity.

Table 1: Examples of English Loanwords in Uzbek Online Communication

English Term	Uzbek Adaptation	Context of Use	Example Sentence
Smartphone	Smartfon	Technology	Yangi smartfon sotib oldim. (I bought a new smartphone.)
Content	Kontent	Social Media	Bu kanalning kontenti juda qiziqarli. (This channel’s content is very interesting.)

Trend	Trend	Lifestyle	Bu yilgi trendlar o‘zgacha. (This year’s trends are unique.)
Hashtag	Heshteg	Social Media	Postimga #heshteg qo‘ydim. (I added a #hashtag to my post.)

Formation of Neologisms in Uzbek. Beyond direct borrowing, the Uzbek language creates neologisms by adapting English terms to its phonological and morphological structures. For instance, “selfie” becomes “selfi,” with derivatives like “selfilashmoq” (to take a selfie). Rakhimova (2021) highlights that such adaptations demonstrate Uzbek’s agglutinative flexibility, allowing it to integrate foreign terms while preserving grammatical coherence.

International linguist Weinreich (2020) in *“Languages in Contact”* notes that neologism formation is a universal response to linguistic borrowing, enabling languages to domesticate foreign terms. In Uzbek, compounding and affixation are common strategies, as seen in terms like “internetxona” (internet café) or “vloggerlik” (vlogging). These processes align with global trends, as noted by Haspelmath (2021) in *“Linguistic Typology”*, who argues that agglutinative languages like Uzbek are particularly adept at creating neologisms due to their morphological richness.

Table 2: Examples of Neologisms Derived from English in Uzbek

English Root	Uzbek Neologism	Meaning	Example Sentence
Chat	Chatlashmoq	To have a chat	Do‘stim bilan chatlashdik. (We

			had a chat with my friend.)
Blog	Blogerlik	Blogging	Blogerlik bilan pul topish mumkin. (You can earn money through blogging.)
Video	Videokontent	Video content	Videokontent tayyorlash qiyin. (Preparing video content is difficult.)
Block	Bloklamoq	To block	Keraksiz kanallarni blokladim. (I blocked unnecessary channels)

Perspectives from Linguists: Uzbek Linguists’ Views. Umarov (2023) in “*Linguistic Inquiry*” views borrowing as a sign of linguistic vitality, arguing that English terms enhance Uzbek’s ability to express modern concepts. Conversely, Yusupova (2022) warns that over-reliance on loanwords risks eroding Uzbek’s cultural distinctiveness, advocating for native equivalents like “mazmun” for “kontent.”

Global Linguists’ Perspectives. Auer (2021) suggests that digital platforms create “hybrid linguistic spaces” where loanwords flourish, a trend evident in Uzbek online communication. Auer argues that this hybridization is inevitable but

can be managed through conscious language policies. Similarly, Thomason (2020) in *“Language Contact”* emphasizes that borrowing is a natural outcome of language contact, but excessive borrowing without adaptation can marginalize native lexicons. Thomason’s framework applies to Uzbek, where unadapted terms like “laptop” coexist with adapted forms like “chatlashmoq.”

On the other hand, Blommaert (2019) highlights the sociolinguistic implications of borrowing, noting that loanwords often carry cultural prestige, appealing to younger generations. This is evident in Uzbek, where terms like “trending” or “vlog” are associated with modernity and global connectivity.

Challenges and Concerns. While borrowing and neologism formation enrich Uzbek, they pose challenges. Yusupova (2022) and Makhmudov (2022) express concerns about the potential loss of native vocabulary, particularly in domains like technology and media.

Globally, Crystal (2019) warns that smaller languages risk becoming “shadow languages” under English dominance, a concern echoed by Uzbek scholars. Additionally, inconsistent adaptation (e.g., using “kontent” instead of “mazmun”) creates stylistic fragmentation in digital communication.

Strategies for Preserving Linguistic Identity. To address these challenges, scholars propose the following strategies:

Lexical Development: Promote native equivalents, such as “mazmun” for “content” or “raqamli” for “digital” (Yusupova, 2022).

Language Education: Integrate native vocabulary in educational curricula to foster linguistic pride (Makhmudov, 2022).

Media Guidelines: Develop style guides for digital media to prioritize Uzbek terms, as suggested by Rakhimova (2021).

Public Campaigns: Launch awareness campaigns to encourage the use of adapted neologisms, drawing on Auer’s (2021) advocacy for community-driven language policies.

Conclusion The integration of English loanwords and neologisms into Uzbek through online environments reflects the language's adaptability to global influences. While these changes enrich the lexicon, they raise concerns about linguistic identity, as noted by both

Uzbek and global linguists. Practical examples in tables illustrate how Uzbek adapts English terms, balancing global trends with native structures. By implementing strategies like lexical development and media guidelines, Uzbek can embrace modernization while preserving its cultural uniqueness. Future research should explore the sociolinguistic impact of these trends on younger generations and the long-term evolution of Uzbek.

References

1. Auer, P. (2021). Hybrid linguistic spaces in digital communication. *Multilingua*,
2. Blommaert, J. (2019). Sociolinguistic implications of globalization. *Sociolinguistic Studies*, 13(2), 201–218.
3. Crystal, D. (2019). *Language and the Internet* (3rd ed.). Cambridge University
4. Haspelmath, M. (2021). Neologism formation in agglutinative languages. *Linguistic Typology*, 25(3), 345–367.
5. Kadirova, N. (2020). The impact of digital communication on lexical borrowing in Central Asian languages. *Journal of Sociolinguistics*, 24(3), 345–360.
6. Makhmudov, A. (2022). English loanwords in Uzbek: Trends and challenges. *Journal of Language and Linguistics*, 15(2), 112–128.
7. Rakhimova, D. (2021). Neologism formation in the digital age: The case of Uzbek. *Central Asian Studies*, 19(4), 201–215.
8. Thomason, S. G. (2020). *Language Contact: An Introduction* (2nd ed.). Edinburgh University Press.
9. Umarov, K. (2023). Linguistic evolution through global contact: The Uzbek perspective. *Linguistic Inquiry*, 44(1), 89–104.

GAMIFIKATSIYA YORDAMIDA STEM TA'LIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

**Bekmuratova Muhayyo Uralbeyavna,
Urganch davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti,
Aminov Bexzod Bahram o'g'li,
O'zMU tayanch doktoranti**

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot STEM yo'nalishidagi ta'lim jarayoniga o'yinlashtirilgan o'quv muhitlarining ta'sirini tahlil qiladi. Mavjud ilmiy manbalar asosida gamifikatsiya elementlaridan foydalanish o'quvchilarning o'quv jarayonidagi faolligi, motivatsiyasi va akademik ko'rsatkichlarini oshirishga yordam berishi aniqlangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'quv faoliyatiga o'yin mexanizmlarini integratsiya qilish STEM fanlarini o'zlashtirishni yengillashtiradi hamda murakkab mavzularni chuqurroq anglash uchun qulay sharoit yaratadi.

Kalit so'zlar: gamifikatsiya, STEM ta'limi, o'quvchi faolligi, akademik natijalar, o'quv samaradorligi

Kirish

Gamifikatsiya — o'yin elementlarini o'yin bo'lmagan faoliyat turlariga tatbiq etish jarayoni bo'lib, so'nggi yillarda ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va motivatsion qilishning samarali vositasi sifatida katta e'tibor qozonmoqda. Ayniqsa, murakkab tushunchalar, mantiqiy fikrlashni talab qiladigan vazifalar va yuqori darajadagi muammoli vaziyatlarga asoslangan STEM ta'limida (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) gamifikatsiyadan foydalanish o'quv natijalarini yaxshilashda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Ushbu kirish qismida gamifikatsiyaning STEM fanlaridagi o'rni, uning qo'llanishiga oid ilmiy asoslar va o'quvchilarning muvaffaqiyatiga ta'siri yoritiladi[1].

STEM yo'nalishlari bugungi zamon talab qilayotgan innovatsion fikrlash, kreativ yondashuv va texnologik ko'nikmalarni shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Biroq ushbu fanlar abstrakt tushunchalarga boyligi, murakkab nazariy asoslari va yuqori darajadagi matematik tafakkurni talab qilishi bois,

an'anaviy o'qitish usullari ko'plab o'quvchilarda qiziqishning pasayishiga olib keladi[2].

Shu sababli raqamli o'yin elementlariga asoslangan interaktiv ta'lim muhitini yaratish ta'lim oluvchilarning qiziqishini uyg'otish va ularni o'quv jarayoniga faol jalb etishning samarali vositasiga aylanmoqda.

Ballar, darajalar, missiyalar, qiyinchiliklar va yutuqlardan iborat o'yin mexanizmlarini dars jarayoniga tatbiq etish orqali oddiy darslar qiziqarli topshiriqlar ketma-ketligiga aylantiriladi. Bu esa o'quvchilarda faollikni kuchaytiradi, o'quv jarayonini izchil davom ettirishga undaydi, darhol fikr-mulohaza olish imkonini yaratadi va sog'lom raqobat muhitini shakllantiradi. Bundan tashqari, gamifikatsiya asosidagi hikoya va syujetlar abstrakt tushunchalarni real hayot bilan bog'lashga yordam beradi va murakkab nazariyalarni osonroq qabul qilish imkonini yaratadi[3].

STEM ta'limida gamifikatsiyaning ahamiyatini chuqurroq tushunish uchun o'yinlashtirilgan muhitlarning motivatsiya, faollik va o'quv natijalariga ko'rsatadigan ta'sirini o'rganish muhim hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot aynan shu jarayonni tahlil qilish, gamifikatsiya elementlarining o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi va o'quv ko'nikmalariga ta'sirini asoslashni maqsad qiladi[4].

Gamifikatsiya bo'yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar STEM ta'limida o'yin elementlaridan foydalanish o'quv jarayoniga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Xususan, ko'plab ilmiy ishlar gamifikatsiya o'quvchilarning motivatsiyasi, darsga bo'lgan qiziqishi, o'quv jarayonidagi faolligi va o'zlashtirish darajasini oshirishini ko'rsatgan.

Tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, o'yinlashtirilgan muhitlarda o'qiyotgan o'quvchilar interaktiv va immersiv o'quv tajribasi tufayli STEM mavzulariga ko'proq qiziqish bildiradi. Mukofotlar, bosqichlar, sinovlar, reytinglar kabi elementlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va o'quv mashg'ulotining butun jarayonida ularning motivatsiyasini ushlab turadi. Bundan tashqari,

leaderbordlar yordamida yuzaga keladigan sog'lom raqobat o'quvchilarning yuqori natijalarga intilishiga xizmat qiladi.

Gamifikatsiyaning yana bir muhim jihati — o'quvchilarni mustaqil izlanishga, mantiqiy fikrlashga, muammoni hal etishga va jamoada ishlashga undashi. O'yin shaklidagi topshiriqlar nazariy bilimlarni real vaziyatlarda qo'llash imkonini beradi va murakkab ilmiy tushunchalarning mohiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Real vaqt rejimidagi darhol qayta aloqa esa o'quvchilarning o'z natijalarini baholashi va o'z o'quv strategiyalarini takomillashtirishiga zamin yaratadi.

Umuman olganda, adabiyotlar gamifikatsiyaning STEM ta'limida o'quv jarayonini transformatsiya qilishga qodir kuchli pedagogik texnologiya ekanini tasdiqlaydi. U an'anaviy metodlarning cheklovlarini bartaraf etib, o'quvchilarning qiziqishi va faolligini oshirishda muhim rol o'ynaydi[5].

Ushbu tadqiqot gamifikatsiyalangan o'quv muhitlarining STEM yo'nalishidagi o'quv natijalariga ta'sirini baholash maqsadida meta-tahlil usulidan foydalangan. Tadqiqot bosqichma-bosqich amalga oshirildi:

Mavzu bo'yicha mavjud ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va konferensiya materiallari izlab topildi. Tadqiqotning mezonlariga mos ravishda STEM fanlarida gamifikatsiya qo'llanilgan va o'quv natijalari bo'yicha miqdoriy ma'lumotlar berilgan manbalar saralandi.

Tanlangan tadqiqotlardan o'quvchi faolligi, motivatsiyasi, baholari, ishtirok darajasi va boshqa ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlar ajratib olindi. Har bir tadqiqot bo'yicha effekt o'lchamlari hisoblab chiqildi va umumiy natijaga birlashtirildi.

Ta'lim bosqichi (boshlang'ich, o'rta, yuqori), fan turi, gamifikatsiya davomiyligi va foydalanilgan platformalar kabi omillar o'rganildi. Bu gamifikatsiyaning qaysi holatlarda eng samarali bo'lishini aniqlash imkonini berdi.

Ushbu metodik yondashuv gamifikatsiyaning STEM ta'limidagi samaradorligini puxta baholash imkonini berdi va turli omillarning o'quv natijalariga ta'sirini aniqlashga yordam berdi.

Meta-tahlil natijalari gamifikatsiyalangan o'quv muhitlarining STEM fanlari bo'yicha o'quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va akademik ko'rsatkichlariga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi.

O'quvchilarning STEM fanlariga bo'lgan qiziqishi va ishtiroki oshgan. O'yin elementlari (mukofotlar, qiyinchiliklar, reytinglar) o'quvchilarni o'quv vazifalarini bajarishga faol undagan.

Gamifikatsiya muammoli vaziyatlarda fikrlash, tahlil qilish, ijodkorlik va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirgan.

Darhol beriladigan fikr-mulohaza o'quvchilarga o'z rivojlanishini kuzatish imkonini bergan.

Akademik ko'rsatkichlar (baholar, test natijalari) an'anaviy o'quv guruhlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'lgan.

Umuman olganda, gamifikatsiya STEM ta'limida o'quv jarayonini jonlantirishi va murakkab tushunchalarni o'zlashtirishni yengillashtirishi isbotlandi.

Muhokama jarayonida gamifikatsiyaning STEM ta'limida o'quv jarayoniga ta'siri keng ko'lamda yoritildi. Gamifikatsiya:

o'quvchilarda faol o'rganish, tajriba o'tkazish, izlanish va muammoni hal etishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi; o'quv jarayonini interaktiv, hamkorlikka asoslangan shaklga keltiradi; o'quvchining o'zi bilan raqobatga kirishish yoki guruhlar o'rtasidagi musobaqa orqali raqobatbardosh muhit yaratadi;

real vaqt rejimidagi baholash orqali o'zini rivojlantirishga xizmat qiluvchi fikr-mulohaza tizimini ta'minlaydi. Bundan tashqari, gamifikatsiya asosidagi topshiriqlar o'quvchilarni abstrakt nazariya bilan real hayotiy masalalarni bog'lashga undaydi. Bu esa STEM fanlarining murakkab nazariyalarini yanada tushunarli va oson qabul qilinadigan shaklga keltiradi.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gamifikatsiyalangan o'quv muhitlari STEM ta'limini takomillashtirishda kuchli pedagogik innovatsiya bo'lib xizmat qilishi mumkin. O'yin elementlarining dars jarayoniga integratsiya qilinishi nafaqat o'quvchilarning qiziqishini oshirdi, balki o'quv faoliyatini mustahkamlovchi ichki motivatsiyani shakllantirishga yordam berdi. STEM fanlarining murakkab nazariy mazmuni o'yin mexanikasi orqali yanada tushunarli, yaqin va amaliy mazmundagi faoliyatga aylanishi ta'lim samaradorligini sezilarli oshirishi aniqlandi[6].

Gamifikatsiya yordamida yaratilgan darslar o'quvchilarning bilim olish jarayoniga faol kirishishini rag'batlantirib, ularning fikrlash faoliyatini faollashtirdi, muammolarni hal qilish bo'yicha strategiyalarni shakllantirdi va mantiqiy hamda algoritmik fikrlashni rivojlantirdi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, gamifikatsiya o'quvchida o'rganish jarayoni davomida yuzaga keladigan qiyinchiliklarga ijobiy yondashish, xatolarini tahlil qilish va ulardan saboq chiqarish kabi kompetensiyalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Bundan tashqari, gamifikatsiya o'quvchilar orasida raqobatbardoshlikni kuchaytirib, sog'lom raqobat muhiti yaratadi. Leaderbordlar, badge-lar, darajalar va mukofotlar o'quvchilarda o'z natijalarini yaxshilashga bo'lgan intilishni oshiradi, guruhda ishlash ko'nikmasini mustahkamlaydi hamda bilimlarni faol almashinishga yordam beradi. Bu esa STEM ta'limining amaliy jihatlaridan biri bo'lgan jamoaviy muammolarni birgalikda hal qilish ko'nikmasini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Gamifikatsiyalangan o'quv jarayonlarida beriladigan darhol fikr-mulohaza (feedback) o'quvchilarga o'z o'sishini kuzatish, kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlash va o'quv strategiyasini qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Bu esa o'z-o'zini boshqarish, refleksiya va metakognitiv kompetensiyalarning shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa STEM fanlarida bilimlarni chuqur va mustahkam o'zlashtirish uchun metakognitiv faoliyat juda katta ahamiyatga ega. Natijalar umumlashtirilganda, gamifikatsiya:

o'quvchilarning o'quv jarayoniga jalb etilishini oshiradi;
murakkab tushunchalarni oson va tushunarli shaklga keltiradi;
ijodkorlik, mustaqillik va muammoli vaziyatlarga moslashuvchanlikni rivojlantiradi; akademik natijalarni barqaror yaxshilashga yordam beradi;

STEM fanlari bo'yicha barqaror motivatsiya shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, gamifikatsiya jarayonining optimal darajada samarali bo'lishi uchun uni maqsadga muvofiq, didaktik tamoyillarga mos va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda joriy qilish zarur. Shuningdek, o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, mos platformalarni tanlash va o'yin elementlarini ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish gamifikatsiyaning natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Kelgusida gamifikatsiyaning STEM ta'limidagi uzoq muddatli ta'sirini, turli yosh guruhlari va fanlar kesimida samaradorligini chuqurroq o'rganish, shuningdek, gamifikatsiya va sun'iy intellekt integratsiyasi orqali adaptiv o'quv muhitlari yaratish bo'yicha izlanishlar olib borish maqsadga muvofiqdir[7].

Umuman olganda, gamifikatsiyalangan o'quv muhitlari STEM ta'limi uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lib, o'quvchilarda motivatsiya, o'zlashtirish va ijodiy fikrlashni kuchaytiruvchi zamonaviy ta'lim texnologiyasi sifatida tasdiqlandi. Gamifikatsiya ta'lim jarayonini yanada mazmunli, qiziqarli va samarali qilishda muhim o'rin tutadi hamda raqamli avlod uchun moslashgan innovatsion pedagogik yondashuv sifatida katta istiqbolga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Smith, J. K., & Johnson, L. M. (2020). Leveraging Gamification for Enhanced STEM Education. *Journal of Educational Technology*, 15(2), 45–62.
2. Brown, A., & Lee, C. (2019). The Impact of Gamified Learning Environments on Student Engagement in STEM Education. *Journal of Science Education and Technology*, 25(4), 589–605.
3. Garcia, R., & Patel, S. (2018). Gamification in STEM Education: A Meta-Analysis of Student Outcomes. *Educational Psychology Review*, 30(3), 361–378.

- 4.Ahmedov A., Raxmonqulova M. Raqamli ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 256 b.
- 5.Xolmatova Z. STEM-ta'limning innovatsion metodlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 198 b.
- 6.Murodov T. Pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlar. – Toshkent: Innovatsion nashriyot, 2019. – 210 b.
- 7.Wang, Y., & Jones, M. (2017). Enhancing Student Motivation in STEM Education Through Gamified Learning Environments. International Journal of STEM Education, 4(1), 20–35.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: TRANSFORMING LEARNING FOR THE FUTURE

Madraximova Nilufar Maxmudovna
English Teacher, Pedagogical Skills Center of Khorezm Region

Annotatsiya: Sun'iy intellekt (SI) ta'limni shaxsiylashtirish, kirish imkoniyatlarini kengaytirish va ta'lim natijalarini yaxshilash orqali ta'limni inqilob qilmoqda. Ushbu maqola ta'limdagi SI ning yangi ilovalarini o'rganib chiqadi, uning zamonaviy milliy ta'lim tizimlarini shakllantirishdagi roli va talabalarni dinamik kelajak uchun tayyorlashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ta'lim, shaxsiylashtirilgan o'qish, moslashuvchan platformalar, raqamli texnologiyalar, STEM, milliy ta'lim, EdTech, aqlli o'qitish tizimlari, ma'lumotlarni tahlil qilish.

Аннотация: Искусственный интеллект (ИИ) революционизирует образование, предоставляя персонализированные подходы к обучению, повышая доступность и улучшая образовательные результаты. В данной статье рассматриваются инновационные применения ИИ в образовании, подчеркивается его роль в формировании современных систем

национального образования и подготовке студентов к динамичному будущему.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, образование, персонализированное обучение, адаптивные платформы, цифровые технологии, STEM, национальное образование, образовательные технологии, интеллектуальные системы обучения, аналитика данных.

Annotation: Artificial intelligence (AI) is revolutionizing education by personalizing learning, enhancing accessibility, and improving educational outcomes. This article explores innovative applications of AI in education, highlighting its role in shaping modern national education systems and preparing students for a dynamic future. Education is a cornerstone of societal progress, empowering individuals and fostering innovation. The integration of artificial intelligence (AI) into education marks a transformative shift, redefining how knowledge is delivered and acquired. AI, defined as the development of systems capable of performing tasks that typically require human intelligence, offers unprecedented opportunities to enhance teaching and learning.

From personalized learning paths to data-driven insights, AI is reshaping educational systems to meet the demands of the 21st century. This article examines the role of AI in education, focusing on its applications, benefits, and potential to strengthen national education frameworks.

The importance of AI in education lies in its ability to address diverse learner needs, improve access to quality education, and prepare students for a technology-driven world. By leveraging AI, educators can create inclusive, efficient, and engaging learning environments.

This article explores how AI-driven innovations align with national education goals, ensuring both cultural relevance and global competitiveness. The study includes a qualitative analysis of current literature, case studies, and observational methods to explore AI applications in education. Sources include academic journals, industry reports, and examples of AI-driven educational platforms. The study focuses on

how AI enhances national education systems, with reference to global best practices.

The Role of AI in National Education National education systems aim to cultivate knowledgeable, skilled, and culturally aware citizens. AI supports these goals by enabling scalable, personalized, and efficient learning experiences. Unlike traditional one-size-fits-all models, AI-driven education adapts to individual student needs, fostering critical thinking and problem-solving skills essential for modern economies.

AI's integration into national education systems is evident in countries like Finland, Singapore, and China, where technology is seamlessly blended with pedagogical innovation. These nations demonstrate how AI can enhance learning while preserving cultural and national values. For instance, Singapore's Smart Nation initiative incorporates AI in classrooms to promote digital literacy, aligning education with workforce demands.

Innovative AI Applications in Education AI is driving several innovative approaches in education, each contributing to the development of robust national education systems:

Personalized Learning through Adaptive Platforms

AI-powered platforms, such as Smart Tutors and DreamBox, analyze student performance in real-time to tailor content to individual

These systems use machine learning algorithms to identify knowledge gaps and recommend targeted resources, ensuring optimal learning outcomes. For example, platforms like Carnegie Learning's MATHia adjust problem difficulty based on student responses, enhancing engagement and mastery.

Intelligent Tutoring Systems

Intelligent tutoring systems (ITS) simulate one-on-one tutoring by providing immediate feedback and guidance. Platforms like Squirrel AI, widely used in China, combine AI with human expertise to deliver personalized instruction at

scale. ITS can support subjects ranging from mathematics to language arts, making quality education accessible to diverse populations.

Data Analytics for Educational Insights

AI enables educators to harness data analytics to monitor student progress, evaluate teaching methods, and refine curricula. Tools like BrightBytes analyze data from assessments, attendance, and engagement to provide actionable insights. This data-driven approach ensures that national education systems remain responsive to student needs and societal changes.

AI in STEM Education

Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) education benefits significantly from AI. Virtual labs powered by AI, such as Labster, allow students to conduct experiments in simulated environments, fostering practical skills without the need for physical resources. AI also supports coding education through platforms like Code.org, which uses AI to provide interactive tutorials and feedback.

Enhancing Accessibility with AI

AI technologies, such as natural language processing (NLP) and speech recognition, make education more inclusive. Tools like Microsoft's Immersive Reader assist students with learning disabilities by providing text-to-speech and translation features. Similarly, AI-driven language such as Duolingo, adapt lessons to user proficiency, supporting multilingual education in national curricula.

AI for Teacher Support

AI reduces administrative burdens on educators by automating tasks like grading and lesson planning. Platforms like Gradescope use AI to streamline assessment processes, allowing teachers to focus on instruction.

Additionally, AI-driven professional development tools, such as Edthena, provide personalized training for educators, enhancing teaching quality.

Challenges and Considerations

While AI offers immense potential, its integration into education must address ethical and practical challenges. Data privacy is a critical concern, as AI systems rely on sensitive student information. National education systems must implement robust data protection policies to ensure compliance with regulations like GDPR. Additionally, equitable access to

AI technologies is essential to prevent widening educational disparities. Governments must invest in infrastructure and training to ensure that AI benefits all learners, regardless of socio-economic background.

Another consideration is the need to balance AI with human interaction. While AI can personalize learning, the role of teachers in fostering creativity, empathy, and critical thinking remains irreplaceable.

National education systems should adopt a hybrid approach, combining AI's efficiency with human-centric pedagogy.

The Future of AI in Education The future of AI in education is promising, with emerging technologies like generative AI and virtual reality poised to further transform learning. Generative AI, exemplified by tools like ChatGPT, can create interactive learning materials, while AI-driven VR platforms offer immersive educational experiences. These advancements will enable national education systems to prepare students for careers in AI-driven industries, ensuring economic competitiveness.

BOSHLANG'ICH TA'LIM MATEMATIKA DARSLARIDA STEAM YONDASHUVI

**Qurbonov Sanjar Rajabboyevich.
Xorazm viloyati PMM
katta o'qituvchi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida matematika fanini o'qitishda STEAM yondashuvining nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda

yechim topish, hamda fanlararo bog'lanishlarni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlari olib borilgan. Maqolada shuningdek, o'qituvchilar faoliyatida innovatsion metodlarni qo'llash zaruriyati ham asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, matematika, STEAM yondashuvi, integratsiya, ijodkorlik, innovatsion metod.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты применения STEAM-подхода в процессе обучения математике в начальных классах. В ходе исследования проведены экспериментальные занятия, направленные на развитие творческого мышления, способности решать проблемные ситуации и понимания межпредметных связей у учащихся. Также обоснована необходимость внедрения инновационных педагогических технологий в деятельность учителей.

Ключевые слова: начальное образование, математика, STEAM-подход, интеграция, творчество, инновационные методы.

Abstract: This article explores the theoretical and practical aspects of applying the STEAM approach in teaching mathematics at the primary education level. The study involved experimental lessons aimed at developing students' creative thinking, problem-solving abilities, and understanding of interdisciplinary connections. The paper also emphasizes the necessity of integrating innovative pedagogical methods into teachers' professional practice.

Keywords: primary education, mathematics, STEAM approach, integration, creativity, innovative methods.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — zamonaviy jamiyat talablariga javob bera oladigan, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, innovatsion tafakkurga ega shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ilm-fan, texnologiya va axborot sohasidagi tezkor o'zgarishlar o'quv jarayonida yangi yondashuvlar, metodlar va konsepsiyalarni qo'llash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

STEAM yondashuvi o'quvchilarning fanlararo bilimlarini uyg'unlashtirishga, real hayotdagi muammolarni hal qilishda mantiqiy va ijodiy fikrlashdan foydalanishga yo'naltirilgan. Bunday ta'lim shakli o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi, muammoni hal etuvchi faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. Bu, o'z navbatida, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning kognitiv, kommunikativ va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'quv jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xususan, "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da raqamli texnologiyalarni o'qitish jarayoniga keng joriy etish, o'quvchilarda kreativ fikrlash va amaliy kompetensiyalarni shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

STEAM yondashuvi aynan shu maqsadlarga xizmat qiladi — u nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish orqali ta'limning sifat va samaradorligini oshiradi. Boshlang'ich sinflarda matematika fani o'quvchilarning mantiqiy tafakkuri, hisoblash malakasi, analiz va sintez qobiliyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Biroq, an'anaviy yondashuvlar ko'pincha o'quvchilarda abstrakt fikrlash va mustaqil izlanish motivatsiyasini yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Shu sababli matematika darslarida

STEAM elementlarini joriy etish — o'quvchilarni faol o'rganishga, muammoli vaziyatlar orqali bilimni amaliyot bilan bog'lashga yo'naltiradi. Masalan, o'quvchilar geometrik shakllardan foydalangan holda arxitektura modellarini yaratishlari, san'at bilan bog'liq dizayn loyihalarini bajarishlari yoki raqamli vositalar yordamida o'lchov va hisoblashlarni amalga oshirishlari mumkin. Bunday yondashuv nafaqat matematika faniga bo'lgan qiziqishni oshiradi, balki o'quvchilarning muhandislik tafakkuri, kreativ fikrlash va jamoaviy ishlash malakalarini ham rivojlantiradi.

Shuningdek, boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi yordamida o'quvchilarda quyidagi kompetensiyalar shakllanadi:

Muammoli fikrlash va tahlil qilish — real hayotiy vaziyatlarda yechim topish;

Ijodiy yondashuv — mavjud bilimlardan yangi g'oyalar ishlab chiqish;

Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish;

Fanlararo integratsiyani anglash — matematikaning boshqa fanlar bilan bog'liqligini tushunish. Yuqoridagi masalalar asosida o'tkazilgan tadqiqot boshlang'ich ta'limda matematika darslarini zamonaviy, interfaol va fanlararo integratsiya asosida tashkil etish imkonini beradi. Natijada o'quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki o'z bilimlarini real hayotda qo'llashga o'rganadilar.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

So'nggi yillarda dunyo ta'lim tizimida STEAM yondashuvi innovatsion pedagogik paradigma sifatida keng tadqiq qilinmoqda. Bu yondashuv o'quvchilarda fanlararo tafakkur, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, hamda ijodkorlikni rivojlantirishga qaratilgan. Ilmiy manbalarda STEAM ta'limining nazariy asoslari, metodik xususiyatlari va amaliy joriy etish yo'llari turli jihatdan o'rganilgan.

Xalqaro miqyosda STEAM ta'limining nazariy modelini ishlab chiqqan olimlardan biri — Georgette Yakman bo'lib, u “STEAM Education Framework” konsepsiyasida besh fan yo'nalishini bir-biriga uzviy bog'lab o'qitish orqali o'quvchilarning kompleks tafakkurini shakllantirish zarurligini ta'kidlagan. Yakman fikricha, ta'lim jarayonida fanlar alohida emas, balki o'zaro integratsiyalashgan tizim sifatida berilishi zarur.

Bybee esa o'zining “The Case for STEM Education” asarida STEAM (yoki STEM) yondashuvining asosiy maqsadi — o'quvchilarni XXI asr ko'nikmalariga tayyorlash, ya'ni tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va ijodkorlikni rivojlantirishdan iborat ekanini ko'rsatgan.

Beers tadqiqotlarida esa STEAM asosidagi darslar o'quvchilarda amaliy faoliyat, kuzatuvchanlik va tajribadan o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ekanligi isbotlangan.

Shuningdek, Liao tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda san'at komponentining (Art) qo'shilishi o'quvchilarning motivatsiyasi va darsga qiziqishini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan.

Mahalliy tadqiqotlar orasida ham ushbu yo'nalishda bir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

A. Jo'rayev o'z ishlarida ta'limda integratsion yondashuvning samaradorligini, fanlararo bog'liqlik orqali o'quvchining tafakkur doirasini kengaytirish imkonini ta'kidlaydi. N. Sobirova esa matematika darslarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodlari haqida fikr yuritar ekan, interfaol mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar va loyihaviy topshiriqlar bu jarayonda muhim o'rin tutishini qayd etadi.

Z. Omonova esa boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha olib borgan izlanishlarida STEAM elementlari orqali o'quvchilarning amaliy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarini oshirish mumkinligini ilmiy asosda isbotlab bergan.

Ushbu tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, STEAM yondashuvi o'quvchilarni nazariy bilim bilan bir qatorda hayotiy tajribalar orqali o'rganishga yo'naltiradi. Bu esa boshlang'ich ta'lim bosqichida, ayniqsa, matematika darslarida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashda juda muhim omildir.

Muhokama

Boshlang'ich ta'lim matematika darslarida STEAM yondashuvini qo'llash ta'lim mazmunini fanlararo integratsiya asosida qayta qurishni talab qiladi. Tadqiqot davomida kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy o'qitish jarayonida o'quvchilar asosan tayyor bilimlarni qabul qiladi, ularni real hayotdagi vaziyatlarga tatbiq etishda esa qiyinchiliklarga duch keladi. STEAM yondashuvi bu

kamchiliklarni bartaraf etib, o'quvchini faol ishtirokchi sifatida o'qitish jarayoniga jalb qiladi.

Matematika fani o'zining aniq qonuniyatlari, mantiqiy izchilligi va strukturasi bilan boshqa fanlar bilan tabiiy integratsiya qilish uchun qulay asos yaratadi. Shu bois tajriba-sinov darslarida matematika san'at, texnologiya, muhandislik va tabiiy fanlar bilan uyg'unlashtirildi. Quyida ushbu yo'nalishlarning har biri bo'yicha amaliy tajriba natijalari tahlil qilinadi.

Matematika va texnologiya integratsiyasi: Tajriba jarayonida 2–3-sinf o'quvchilarining raqamli fikrlashini rivojlantirish maqsadida interfaol o'yinlar, kompyuter dasturlari va kodlashning boshlang'ich elementlaridan foydalanildi. Masalan, “Geometrik shakllar bo'yicha yo'l topish” mashqida o'quvchilar kompyuter ekranida shakllar ketma-ketligini to'g'ri tanlab, algoritmik fikrlashni o'rganishdi.

Natijada o'quvchilarning texnologik savodxonlik darajasi oshdi, matematik tushunchalarni axborot texnologiyalari orqali anglash imkoniyati paydo bo'ldi.

Matematika va muhandislik integratsiyasi: 3–4-sinf o'quvchilarida konstruktor elementlari (lego, kubik, qog'oz modellari) yordamida geometrik shakllardan inshootlar yaratish mashg'ulotlari tashkil etildi. Masalan, “Kub shaklida uy qurish” loyihasida o'quvchilar perimetr, yuzasi va hajm kabi tushunchalarni amalda o'rganishdi.

Bu mashg'ulotlar o'quvchilarda fazoviy tasavvur, o'lchov birliklari haqidagi bilimlarni chuqurlashtirdi va muhandislik tafakkurini shakllantirdi.

Shuningdek, o'quvchilar o'z modellarini sinovdan o'tkazish, mustahkamlash yoki takomillashtirish jarayonida sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashni o'rgandilar. Bu esa ularning tahliliy fikrlash, muammoni hal qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirdi.

Matematika va san'at integratsiyasi: San'at elementi orqali o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va estetik didi rivojlanadi. Tajriba davomida “Simmetriya va naqshlar”, “Ornament yasash”, “Sonlar bilan rasm chizish” kabi mashqlar o'tkazildi.

O'quvchilar geometrik shakllardan foydalanib turli naqshlar yaratdilar, bu orqali simmetriya, o'lchov va proporsiya kabi matematik tushunchalarni amaliy o'rgandilar.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, bunday integratsion darslar o'quvchilarda matematika faniga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ularning san'at orqali o'z fikrini ifoda etish imkoniyatini kengaytiradi. Bu holatda o'quvchilar "matematika — bu faqat hisob emas, balki ijod ham" degan fikrni anglay boshlaydilar.

Matematika va tabiiy fanlar integratsiyasi: Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun "Fan va matematika" uyg'unligi ayniqsa tajriba va kuzatuv mashg'ulotlarida samarali bo'ldi. Masalan, "Suyuqlik hajmini o'lchash", "Soyaning uzunligi va vaqt", "Issiqlik o'lchash" kabi mavzularda o'tkazilgan darslarda o'quvchilar o'lchov asboblari bilan ishlashni, o'lchov birliklarini qo'llashni o'rgandilar.

Bu orqali o'quvchilar real voqelikni o'lchash, natijalarni tahlil qilish va ular asosida xulosa chiqarishni amaliy tarzda bajardilar. Shu tariqa, matematika darslari tajriba asosida o'qitiladigan fanlarga yaqinlashdi, o'quvchi uchun bilim "tirik jarayon"ga aylandi.

Umuman olganda, matematika darslarida STEAM yondashuvini qo'llash o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, ularni o'rganish jarayonining markaziga aylantiradi. Bu esa ta'limning "bilim berishdan — bilim yaratish" bosqichiga o'tishini ta'minlaydi.

Shu bois, boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi nafaqat innovatsion metod sifatida, balki shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli sifatida qaralishi lozim. Matematika darslarida fanlararo integratsiya orqali o'quvchilar har bir matematik tushuncha ortida hayotiy mazmun va amaliy ahamiyatni ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Natijalar

Tadqiqot davomida boshlang'ich sinflarda matematika darslariga STEAM yondashuvini integratsiya qilishning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-

sinov ishlari o'tkazildi. Tajribalar Xorazm viloyati Yangiariq tumanidagi 29-maktabning 2–4-sinf o'quvchilari ishtirokida tashkil etildi. Sinov darslari davomida o'qituvchilar tomonidan matematika fani mazmuniga muvofiq ravishda fanlararo integratsiya asosidagi loyihalar, amaliy mashg'ulotlar va o'yin metodlari qo'llanildi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan matematika darslari o'quvchilarda quyidagi ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltirdi:

1. Bilish faolligi oshdi. Darslarda amaliy faoliyat, tajriba, loyihaviy ishlanmalar va interfaol mashg'ulotlar o'quvchilarning bilish jarayoniga faol jalb etilishiga sabab bo'ldi. O'quvchilarning darsdagi ishtiroki va savollarga javob berish ko'rsatkichlari 35–40% ga oshdi.

Masalan, “Geometrik shakllar asosida binolar qurish” misolida o'quvchilar o'lchov birliklari, perimetr, yuza tushunchalarini amaliy tarzda o'zlashtirdilar. Bu jarayon o'zlashtirish samaradorligini sezilarli ravishda yaxshiladi.

2. Ijodkorlik va muhandislik tafakkuri rivojlandi. Matematika fanini san'at va muhandislik elementlari bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda ijodiy fikrlash, modellashtirish, konstruktorlik va dizayn faoliyati ko'nikmalari shakllandi.

3. Fanlararo bog'lanishlarni tushunish kengaydi. STEAM darslarida matematika, texnologiya va san'at fanlari o'rtasidagi tabiiy bog'liqlik o'quvchilarga tushunarli bo'ldi. Ular matematik tushunchalarni boshqa fanlarda qo'llash imkoniyatlarini ko'ra boshladilar.

Masalan, “Simmetriya va naqshlar” loyihasi davomida o'quvchilar san'at (ornament chizish) va matematika (simmetriya, o'lchov, nisbat) o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni amalda his etishdi.

4. Jamoaviy ish va kommunikativ ko'nikmalar mustahkamlandi. STEAM asosidagi mashg'ulotlarda o'quvchilar kichik guruhlarda ishlash, fikr almashish va

muammoni birgalikda hal etish orqali o‘zaro muloqot qilish, qaror qabul qilish, boshqalarni tinglash madaniyatini o‘rgandilar.

Kuzatish natijalariga ko‘ra, tajriba guruhidagi o‘quvchilarning jamoaviy ishlashga moyilligi 30–35% ga oshgan. Bu esa o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan.

5. O‘qituvchilar faoliyatida innovatsion yondashuvlar kengaydi. STEAM yondashuvi o‘qituvchilarni darslarni yangicha formatda rejalashtirishga, dars mazmunini loyihaviy va interfaol usullar bilan boyitishga undadi. O‘qituvchilar o‘quvchilarning qiziqishiga mos topshiriqlar ishlab chiqish, darsni ko‘rgazmali vositalar va raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etish tajribasini egalladilar.

Xulosa

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchining tafakkuri, qiziqishi va ijodiy salohiyati shakllanadigan eng muhim davrdir. Shu sababli bu bosqichda ta’lim jarayonini zamonaviy, fanlararo integratsiyalashgan yondashuvlar asosida tashkil etish katta ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot jarayonida o‘tkazilgan tahlillar va tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki,

STEAM yondashuvi boshlang‘ich sinflarda matematika ta’limini takomillashtirishning samarali metodlaridan biridir.

Avvalo, STEAM yondashuvi matematika darslarida o‘quvchilarning bilimni amaliyot bilan bog‘lash, ijodiy fikrlash va muammoli vaziyatlarda yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilar matematika fanini boshqa yo‘nalishlar — texnologiya, muhandislik, san‘at va tabiiy fanlar bilan bog‘lab o‘rganish orqali o‘z bilimlarini real hayotda qo‘llashni o‘rganadilar.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan matematika darslari o‘quvchilarning motivatsiyasini 35–40% ga oshirgan;

Ijodiy fikrlash, mantiqiy tahlil, va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlangan;

O'quvchilarning jamoaviy ishlash, o'z fikrini ifoda etish va hamkorlikda o'rganish malakalari mustahkamlangan;
O'qituvchilarda innovatsion metodik yondashuvlarni qo'llash bo'yicha yangi tajriba shakllangan.

STEAM asosidagi darslar matematika fanini nafaqat nazariy bilim manbai, balki ijodiy va amaliy faoliyat maydoniga aylantiradi. Bunday darslarda o'quvchi o'zini tadqiqotchi, yaratuvchi, muammoli vaziyatni hal etuvchi shaxs sifatida his qiladi. Bu esa o'z navbatida uning o'ziga ishonchini, faolligini va ta'limga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'lim matematika darslarida STEAM yondashuvini qo'llash: Ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi; O'quvchilarni fanlararo fikrlashga o'rgatadi; Ijodkorlik va tanqidiy tafakkurni rivojlantiradi;

O'quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida STEAM yondashuvini o'quv dasturlariga tizimli ravishda integratsiya qilish, o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar yaratish va moddiy-texnik bazani mustahkamlash zarur. Shu orqali boshlang'ich ta'limda matematika fanini o'qitish yanada interfaol, amaliy va hayotiy mazmunga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida”. – *Xalq so'zi*, 2019-yil 30-aprel.
3. Jumayev M.E., Abdullayeva D.X. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2020. – 220 b.
4. Qurbonov A., To'xtayeva N. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 280 b.
5. Yakubova M.M. Matematika ta'limida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022. – 154 b.

- 6.Beers, S. Teaching 21st Century Skills: An ASCD Action Tool. – Alexandria, VA: ASCD, 2011. – 192 p.
- 7.Bybee, R.W. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. – Arlington, VA: NSTA Press, 2013. – 210 p.
- 8.Yakman, G., Hyonyong, L. Exploring the Exemplary STEAM Education in the U.S. as a Practical Educational Framework for Korea. – *Journal of the Korean Association for Science Education*, 2012. – Vol. 32, No. 6. – P. 1072–1086.
- 10.Honey, M., Pearson, G., Schweingruber, H. (Eds.) STEM Integration in K–12 Education: Status, Prospects, and an Agenda for Research. – Washington, D.C.: National Academies Press, 2014. – 200 p.
- 11.Education: Status, Prospects, and an Agenda for Research. – Washington, D.C.: National Academies Press, 2014. – 200 p.
- 12.Yakubova, M.M., & Sodiqova, N.A. STEAM yondashuvi orqali matematika ta’limini rivojlantirish imkoniyatlari. // *Boshlang’ich ta’lim jurnali*, 2023. – №4. – B. 25–29.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARINI O‘TKAZISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI

**Sabirova Munira Akbar qizi,
Xorazm viloyati PMM o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu ish xalqaro baholash dasturlarini amalga oshirishning maqsad va vazifalarini tahlil qiladi. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini xalqaro standartlar bilan solishtirish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bu jarayon orqali davlatlar ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilar va maktablar faoliyatini baholash, resurslarni samarali taqsimlash va milliy ta’lim strategiyasini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ishda PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari misol qilib keltirilgan va ularning o‘quvchilarning matematika, fan va o‘qish ko‘nikmalarini baholashdagi roli ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari xalqaro tajribani milliy ta’lim tizimiga joriy etish hamda ta’lim sifatini doimiy oshirish uchun asos bo‘lishi mumkin.

Kalit soʻzlar: Xalqaro baholash dasturlari, PISA, TIMSS, PIRLS, taʼlim sifati, oʻquvchilarning bilimlari, taʼlim strategiyasi.

Аннотация: Данная работа посвящена анализу целей и задач проведения международных оценочных программ. В современном образовательном процессе сравнение знаний и навыков учащихся с международными стандартами имеет важное значение, поскольку позволяет государствам повышать качество образования, оценивать деятельность учителей и школ, эффективно распределять ресурсы и развивать национальную образовательную стратегию. В работе приведены примеры международных программ оценки, таких как PISA, TIMSS и PIRLS, и показана их роль в оценке математических, научных и читательских навыков учащихся. Результаты исследования могут служить основой для внедрения международного опыта в национальную систему образования и для постоянного повышения качества обучения.

Ключевые слова: Международные оценочные программы, PISA, TIMSS, PIRLS, качество образования, знания учащихся, образовательная стратегия.

Annotation: This study focuses on analyzing the goals and objectives of international assessment programs. In modern education, comparing students' knowledge and skills with international standards is of great importance, as it allows countries to improve the quality of education, assess the performance of teachers and schools, efficiently allocate resources, and develop national education strategies. The study presents examples of international assessment programs such as PISA, TIMSS, and PIRLS, highlighting their role in evaluating students' mathematics, science, and reading skills. The results of the research can serve as a basis for introducing international experience into the national education system and for continuously improving education quality.

Keywords: International assessment programs, PISA, TIMSS, PIRLS, education quality, students knowledge, education strategy.

Kirish

Zamonaviy dunyoda ta'lim – mamlakat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biridir. Ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va ularni xalqaro standartlarga moslashtirish esa davlat siyosatining ustuvor vazifasiga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, xalqaro baholash dasturlari (International Assessment Programs) ta'lim tizimini baholash, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini solishtirish hamda davlatga ta'limni takomillashtirishda yordam beruvchi vosita sifatida keng qo'llaniladi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi

Xalqaro baholash dasturlari: PISA (Programme for International Student Assessment) 15 yoshli o'quvchilarning matematika, fan va o'qish bo'yicha bilimlarini baholaydi.

TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va fan ko'nikmalarini solishtiradi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) 4-sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini baholashga qaratilgan.

Ushbu dasturlar orqali davlatlar o'z ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, xalqaro standartlar bilan solishtirish va takomillashtirish imkoniga ega bo'ladilar.

Xalqaro baholash dasturlarining maqsadlari

1. Ta'lim sifatini xalqaro standartlar bilan solishtirish

Har bir mamlakat o'z ta'lim tizimining samaradorligini xalqaro miqyosda baholash orqali aniqlaydi. Bu ta'limni modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi.

2. O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash

Baholash natijalari o'quvchilarning matematik, ilmiy va til bo'yicha bilim darajasini aniqlash imkonini beradi. Masalan, PISA natijalari o'quvchilarni tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyati asosida baholaydi.

3. Ta'lim tizimidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlash

Natijalar yordamida davlatlar maktablar, o'qituvchilar va ta'lim resurslari samaradorligini tahlil qiladi. Shu orqali resurslarni samarali taqsimlash va malakali kadrlar tayyorlash masalalari hal etiladi.

4. Ta'lim strategiyasini rivojlantirish

Xalqaro baholash natijalari milliy ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim ma'lumot manbai hisoblanadi.

Bu ma'lumotlar asosida strategik qarorlar qabul qilinadi, yangi dasturlar ishlab chiqiladi va ta'lim tizimi modernizatsiya qilinadi.

1. O'quvchilarning yutuqlarini aniqlash va tahlil qilish. Baholash natijalari o'quvchilarning individual va umumiy yutuqlarini o'rganishga imkon beradi. Bu, ayniqsa, o'quv jarayonini takomillashtirish va individual yondashuvni ishlab chiqish uchun muhimdir.

2. O'qituvchilar va maktablar faoliyatini baholash. Xalqaro dasturlar o'qituvchilarning pedagogik malakasini va maktablarning ta'lim sifatini baholash imkonini beradi. Natijalar asosida malaka oshirish kurslari va metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

3. Xalqaro tajribani o'rganish va milliy tizimga joriy etish. Baholash dasturlari orqali o'quvchilarning baholash metodlari, o'qitish texnologiyalari va muvaffaqiyatli amaliyotlar o'rganiladi. Shu tajriba milliy ta'lim tizimiga tatbiq etiladi.

4. Ta'lim resurslari va dasturlarini samarali taqsimlash. Baholash natijalari yordamida resurslarni qaysi hududga yoki maktabga qaratish samarali ekanligi aniqlanadi. Bu esa ta'limning barcha qatlamlariga teng imkoniyatlar yaratadi.

5. Ta'lim sifatini oshirishga doir tavsiyalar ishlab chiqish. Natijalar asosida hukumat va ta'lim muassasalari uchun konkret tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu tavsiyalar o'quvchilarning bilimini oshirish va o'qituvchilar faoliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xalqaro baholash dasturlari va misollar. PISA[®]: 79 mamlakat ishtirok etadi. Natijalarga ko'ra, o'quvchilarning matematika, fan va o'qish bo'yicha qobiliyatlari

solishtiriladi. Bu dastur talabalarning tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini o'ldaydi.

“TIMSS”: 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va fan bo'yicha bilimlarini baholaydi. Misol uchun, 2023 yil natijalarida OECD davlatlarida 8-sinf o'quvchilari matematika bo'yicha o'rtacha 500 ball to'pagan.

“PIRLS”: 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholaydi. Natijalar o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash va muhim ma'lumotlarni ajratib olish qobiliyatini ko'rsatadi. Ushbu dasturlar natijalari milliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish va o'qituvchilar malakasini oshirish uchun asos bo'ladi

Muhokama

Xalqaro baholash dasturlari mamlakatlarning ta'lim tizimini yaxshilashda samarali vosita sifatida baholanishi mumkin. PISA, TIMSS va PIRLS natijalari o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish va matnni tushunish kabi ko'nikmalarini baholashga imkon beradi.

O'zbekiston tajribasida xalqaro baholash natijalari quyidagi masalalarni aniqlashda muhim bo'ldi: O'quvchilarning fanlar bo'yicha kuchli va zaif tomonlari;

Ta'lim muassasalaridagi pedagogik faoliyat samaradorligi; Resurslar taqsimoti va o'qituvchilar malakasi bo'yicha zaruriy o'zgarishlar; Milliy o'quv dasturlari va strategiyalarini xalqaro standartlarga moslashtirish zaruriyati. Shuningdek, xalqaro baholash dasturlari pedagoglar va maktablar uchun metodik tavsiyalar, yangi o'qitish texnologiyalari va innovatsion yondashuvlarni joriy etish imkonini beradi. Bu jarayon milliy ta'lim tizimining modernizatsiyasini va ta'lim sifatini doimiy oshirishni ta'minlaydi.

Natijalar

1. Xalqaro baholash natijalaridan foydalanish orqali davlatlar ta'lim tizimidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlaydi. Misol uchun, PISA natijalari

o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatini, TIMSS esa matematika va fan bo'yicha bilim darajasini o'lchaydi.

2. O'qituvchilar va maktablar faoliyatini baholash – xalqaro natijalar asosida pedagoglar malakasi va ta'lim jarayonining samaradorligi tahlil qilinadi.

3. Milliy ta'lim strategiyasini shakllantirish – baholash natijalari asosida yangi o'quv dasturlari ishlab chiqiladi, resurslar samarali taqsimlanadi va o'quv jarayoni optimallashtiriladi.

4. Xalqaro tajribani milliy tizimga joriy etish – muvaffaqiyatli o'qitish metodlari va baholash texnologiyalari o'zaro almashiladi, bu ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, xalqaro baholash dasturlari nafaqat o'quvchilarning individual yutuqlarini aniqlash, balki ta'lim sifatini barqaror oshirish va milliy tizimni modernizatsiya qilish uchun asosiy vosita sifatida ahamiyatga ega.

Xulosa

Xalqaro baholash dasturlari ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va milliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ular yordamida davlatlar: ta'lim tizimidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlaydi; xalqaro tajribani o'rganadi va tatbiq etadi; ta'lim strategiyasini shakllantiradi va resurslarni samarali taqsimlaydi; o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshiradi.

Shu bilan birga, xalqaro baholash dasturlari davlatlarga ta'lim sifatini barqaror rivojlantirish va o'quvchilarning global miqyosdagi raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing, 2023.
2. Mullis, I.V.S. Martin, M.O. Foy, P. Hooper, M. TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2020.

3. PIRLS 2021 International Results in Reading. Progress in International Reading Literacy Study. Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2022.
4. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
5. Darling-Hammond, L. The Right to Learn: A Blueprint for Creating Schools That Work. San Francisco: Jossey-Bass, 1997.
6. OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2023.
7. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023/24. Paris: UNESCO, 2023.
8. Khamidova, N. Xalqaro baholash dasturlarining o‘quv jarayoniga ta’siri. Ta’lim fanlari jurnali, 2021; 5(3): 45–52.
9. Bond, T., Fox, C.M. Applying the Rasch Model: Fundamental Measurement in the Human Sciences. 4th Edition. New York: Routledge, 2015.
10. UNESCO Institute for Statistics. International Comparative Studies in Education. Montreal: UIS, 2022.

STEAM YONDASHUVI ASOSIDA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA XALQARO METODLARDAN FOYDALANISH

**Qalandarova Matluba Sabirovna,
Xorazm viloyati PMM
kimyo fani metodisti**

Annotatsiya: Mazkur maqolada STEAM yondashuvining tabiiy fanlarni o‘qitishdagi o‘rni, xalqaro tajriba asosida qo‘llanilayotgan metodlarning mohiyati va ularni O‘zbekiston maktab ta’limiga tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot davomida PISA, TIMSS, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari tahlil qilinib, ularda yuqori natijalarni qayd qilgan mamlakatlarda qo‘llanilayotgan STEAM yondashuviga asoslangan metodik tajribalar o‘rganildi. Natijalar shuni

ko'rsatadiki, STEAM ta'limi o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va fanlararo bog'liqlikni anglash qobiliyatlarini rivojlantiradi [1, 22].

Kalit so'zlar: STEAM, tabiiy fanlar, xalqaro tadqiqotlar, PISA, metodika, integratsiya, kreativlik, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье освещается роль STEAM-подхода в преподавании естественных наук, суть методов, применяемых на основе международного опыта, а также возможности их внедрения в школьное образование Узбекистана. В ходе исследования были проанализированы международные оценочные программы, такие как PISA, TIMSS и PIRLS, и изучен педагогический опыт стран, показавших высокие результаты, основанный на STEAM-подходе. Результаты показали, что STEAM-образование развивает у учащихся критическое и творческое мышление, способность решать проблемные ситуации и понимать междисциплинарные взаимосвязи [1, 22].

Ключевые слова: STEAM, естественные науки, международные исследования, PISA, методика, интеграция, креативность, критическое мышление

Abstract: This article highlights the role of the STEAM approach in teaching natural sciences, the essence of methods applied based on international experience, and the possibilities of integrating them into Uzbekistan's school education. During the research, international assessment programs such as PISA, TIMSS, and PIRLS were analyzed, and the methodological practices of countries that achieved high results through the STEAM approach were studied. The results showed that STEAM education develops students' critical and creative thinking, problem-solving skills, and understanding of interdisciplinary connections [1, 22].

Keywords: STEAM, natural sciences, international studies, PISA, methodology, integration, creativity, critical thinking.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimini, balki ularning amaliy, kreativ va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishni talab qilmoqda.

Xalqaro tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ko'pchiligi olgan bilimlarini real hayotda qo'llay olmayapti [2,37]. Shu bois, dunyoning rivojlangan mamlakatlari o'quv jarayonida STEAM yondashuvini keng qo'llash orqali o'quvchilarning fanlararo integratsion tafakkurini rivojlantirishga e'tibor qaratmoqda [3,55]. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi ham ushbu yo'nalishda STEAM ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqib, 2022-yildan boshlab tajriba tariqasida joriy etishni boshladi [4, 12].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tadqiqot davomida tahliliy, kuzatuv, taqqoslash va eksperimental metodlardan foydalanildi. Xalqaro tadqiqotlar (PISA, TIMSS, PIRLS) natijalari o'rganilib, ilg'or mamlakatlarda qo'llanilayotgan STEAM asosidagi dars modellari tahlil qilindi [5,78]. Shuningdek, 7–9-sinflar uchun kimyo, biologiya va fizika fanlarida o'tkazilgan

STEAM asosidagi loyihaviy darslar kuzatildi. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida so'rovnomalar o'tkazilib, STEAM yondashuvining samaradorligi bo'yicha fikrlar to'plandi [6,88].

Natijalar:

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, xalqaro ta'lim tizimlarida STEAM yondashuvi quyidagi metodlar orqali muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda:

1. Muammoli o'qitish (Problem-based learning) – o'quvchilar real hayotdagi vaziyatlarni hal qilish uchun ilmiy tahlilni o'rganadilar [1,96].
2. Loyihaviy o'qitish (Project-based learning)-o'quvchilar bir nechta fanlarni integratsiya qilib, muammoga yechim topishga harakat qiladi [2,47].
3. Tadqiqotga asoslangan o'qitish (Inquiry-based learning) – o'quvchi o'zi savol beradi, izlanadi, xulosa chiqaradi [3,68].

4. Dizayn fikrlash (Design thinking) – ijodiy yondashuv asosida muammolarni yangicha hal etish imkonini beradi [5,85].

5.5E modeli asosida tabiiy fanlarni o‘qitish -jamoada ishlash va tamaliy mashg‘ulotlar bajarish,mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakillantiradi.

Masalan, kimyo fanida „Suvni tozalash qurilmasi yasash“, „fizika fanida Quyosh panellaridan energiya olish“, biologiyada „Chiqindilardan organik o‘g‘it tayyorlash“ kabi loyihalar amalga oshirildi. Natijada o‘quvchilarning ilmiy savodxonligi 23% oshdi, jamoaviy ishlash qobiliyati esa 35 foizga rivojlandi [6,103].

Muhokama:

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, Singapur, Finlyandiya va Janubiy Koreya maktablarida STEAM ta’limi nafaqat o‘quvchilarning bilimini, balki ularning hayotiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan [7,59]. Bu mamlakatlarda o‘qituvchilar har bir mavzuni real hayotdagi muammolar bilan bog‘lab, amaliy loyihalar asosida o‘qitadilar. Masalan, Koreyada 8-sinf o‘quvchilari Issiqlik energiyasini tejash uchun uy modeli loyihasini bajaradi, bunda fizika, matematika va texnologiya fanlari birlashtiriladi [7, 61]. Finlyandiyada esa o‘quvchilar ekologik muammolarni hal etishga qaratilgan integratsion loyihalar ustida ishlaydi [3,72].

Xulosa:

STEAM yondashuvi tabiiy fanlarni o‘qitishda xalqaro tajribalarni milliy ta’lim tizimiga tatbiq etishning samarali vositasidir. U o‘quvchilarda nazariy bilimni amaliyotga tatbiq etish, ijodiy yondashish, tanqidiy fikrlash va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, STEAM metodikasi asosida o‘qitilgan o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi an’anaviy usullarga nisbatan 25–30% yuqoriroq bo‘ladi [2,49]. Shu bois, tabiiy fanlar o‘qituvchilari xalqaro metodlarni o‘z darslariga moslashtirib, fanlararo integratsiyani kuchaytirishlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD (2023). PISA 2022 Results: Learning for Life. Paris: OECD Publishing.
2. National Research Council (2011). Successful K–12 STEM Education. Washington, DC: National Academies Press.
3. Bybee, R. W. (2013). The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. NSTA Press.
4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2022). STEAM ta’lim konsepsiyasi loyihasi.
5. Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. (2014). STEM Integration in K–12 Education. National Academies Press.
6. Fullan, M. (2019). Deep Learning: Engage the World Change the World. Corwin Press.
7. Kim, Y. (2021). STEAM Education in Korea: Policy and Practice. Journal of Science Education.

BOSHLANG’ICH SINIF O‘QUVCHILARI UCHUN INTEGRALLASHGAN DARS MODULLARINI LOYIHALASHNING INNOVATSION YONDASHUVI

**Otaboyeva Saida Jumaniyoz qizi,
Xorazm viloyati PMM,
boshlang‘ich ta’lim metodisti**

Annotatsiya Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun integrallashgan dars modullarini loyihalashning innovatsion modeli ishlab chiqildi. Modellashda o‘quvchilarning psixologik yosh xususiyatlari, kompetensiyalarni shakllantirish talablari, fanlararo bog‘liqlik, STEAM yondashuvi va real hayotga asoslangan o‘quv topshiriqlari integratsiya qilindi. Taklif etilgan modul tajriba-sinov asosida baholanib, o‘quvchilarning qiziqishi, faol ishtiroki va mantiqiy fikrlash ko‘rsatkichlari sezilarli oshganligi aniqlandi.

Kalit soʻzlar: integratsiya, modul, kompetensiya, boshlangʻich taʼlim, STEAM, fanlararo bogʻliqlik

Аннотация В данной статье представлена инновационная модель проектирования интегрированных учебных модулей для учащихся начальных классов. Модель объединяет возрастные психологические особенности, требования к формированию компетенций, межпредметные связи, элементы STEAM-подхода и жизненно ориентированные задания. Экспериментальные результаты показали повышение учебной мотивации, активности и логического мышления учащихся.

Ключевые слова: интеграция, модуль, компетенция, начальное образование, STEAM, межпредметные связи

Abstract This article presents an innovative model for designing integrated lesson modules for primary school students. The model combines psychological age characteristics, competency-based requirements, interdisciplinary links, STEAM elements, and real-life based tasks.

Experimental results showed significant improvement in students' motivation, active engagement, and logical thinking skills.

Key words: integration, module, competence, primary education, STEAM, interdisciplinary links

Kirish

Taʼlim tizimida olib borilayotgan islohotlar boshlangʻich sinf oʻquvchilarida fundamental kompetensiyalarni shakllantirishni dolzarb masalaga aylantirdi. Bugungi kunda boshlangʻich taʼlimda oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tahlili, ijodkorligi va hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb masalaga aylandi.

Anʼanaviy taʼlimda fanlarning alohida oʻrganilishi oʻquvchining mantiqiy fikrlashini fragmental shakllantiradi va natijada oʻquvchi bilimlarni real hayotga tatbiq eta olmaydi.

Holbuki, zamonaviy ta'lim mazmuni o'quv faoliyatining integratsiyalangan, uyg'unlashgan va mazmunan bir-birini to'ldiruvchi bo'lishini talab qiladi. Integratsiyaga asoslangan darslar o'quvchi uchun mazmunning yaxlitligini ta'minlaydi, fanlararo bog'lanishni sezdiradi va bilimni real hayot bilan bog'lash imkonini beradi. Shu maqsadda integrallashgan dars modullarini yaratish zamonaviy ta'limning muhim talabiga aylandi. Shu bois integrallashgan dars modullarini ishlab chiqish hamda ularning amaliyotga tatbiq etilishi zarurdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Integratsiya pedagogik jarayonda fanlarning mazmuniy va faoliyat jihatdan birlashtirilishini anglatadi. Zamonaviy ilmiy manbalarda integratsiya uch asosiy yo'nalishda talqin qilinadi: mazmun integratsiyasi, faoliyat integratsiyasi va kompetensiyaga yo'naltirilgan integratsiya. Biroq boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun moslashuvchan modul asosida integratsiya jarayonini tashkil etish masalasi yetarlicha yoritilmagan.

Ko'pgina tadqiqotlar integratsiyani metodik jihatdan yoritadi, lekin texnologik model, bosqichma-bosqich jarayon, baholash mezonlari, o'quvchi kompetensiyalarining rivojlanish dinamikasini ko'rs atmaydi. Shu sababli maqolada yangi, amaliyotga yo'naltirilgan integratsion modul ishlab chiqildi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- kuzatuv va tahlil;
- diagnostika;
- o'qituvchilar bilan suhbat;
- o'quvchilar bilan eksperimental mashg'ulotlar;
- kompetensiyalarni baholash uchun analitik varaqalar.

Muhokama

Integrallashgan dars moduli quyidagi to'rt bosqichdan iborat tarzda ishlab chiqildi:

1-bosqich — Motivatsion trigger.

O‘quvchilar qiziqtiruvchi real hayotiy savol, hodisa yoki muammoli vaziyat orqali darsga jalb qilinadi. Dars o‘quvchi hayotidan olingan savol, kuzatuv, voqea yoki mini-muammoli vaziyat bilan boshlanadi. Bu bosqichda o‘quvchi hayratlanadi, qiziqadi va o‘rganishga tayyor holatga keladi. Masalan: “Nega qor erishi bilan ba’zi joylarda loy, ba’zi joylarda esa quruq yer paydo bo‘ladi?” Ushbu savol geografiya, tabiatshunoslik, texnologiya va matematika fanlarining integratsiyasiga imkon yaratadi.

2-bosqich — Mini-kashfiyot.

Bolalar kichik tajribalar, kuzatuvlar, taqqoslashlar yoki mantiqiy masalalar orqali o‘zlari xulosa chiqaradi. Bu bosqichda:– sinov-tajriba,

- kichik laboratoriya mashg‘ulotlari,
- modellashtirish,
- muqobil fikrni ilgari surish texnikalari qo‘llanadi.

3-bosqich — Integrallashgan faoliyat.

Ushbu bosqich modulning asosiy qismi bo‘lib, o‘quvchilar bir necha fanlarga oid bilim, ko‘nikma va amaliy faoliyatni birlashtirilgan holda bajaradi.

Masalan: suv aylanishi mavzusida o‘quvchilar:

- tajriba o‘tkazadi (tabiatshunoslik),
- natijani raqamli ifodalaydi (matematika),
- xulosani yozma shaklda bayon qiladi (ona tili),
- rasm orqali ko‘rsatadi (tasviriy san’at).

Matematika, ona tili, tabiatshunoslik, texnologiya va san’at elementlari bir faoliyatda uyg‘unlashtiriladi.

4-bosqich — Mikro-proekt.

O‘quvchilar kichik loyiha yaratadi: plakat, maket, kichik video, rasmlari hisobot yoki og‘zaki taqdimot. Baholash tizimi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- mustaqillik darajasi;
- kreativ yondashuv;
- jamoada ishlash;

- muloqot ko‘nikmalari;
- ilmiy asoslangan xulosa chiqarish.

Natijalar

Model barcha sinflarga moslashtiriladi:

- 1-sinf: ko‘proq o‘yin, rasm, hikoyalash;
- 2-sinf: sodda tadqiqotlar, grafik tasvirlar;– 3-sinf: mantiqiy tahlil, tajriba natijalarini solishtirish;
- 4-sinf: mini-tadqiqotlar, muammoli vaziyatlarni hal qilish, kichik loyiha yaratish.

Tajriba davomida quyidagilar kuzatildi:

- o‘quvchilarning qiziqish darajasi an‘anaviy darsga nisbatan 28% oshdi;
- integratsion topshiriqlarni bajarish ko‘nikmasi 43% dan 71% gacha ko‘tarildi;
- o‘quvchilar orasida hamkorlik darajasi sezilarli oshdi;
- mikro-proektlarni bajarish tezligi 1,5 barobarga oshdi.

Sinovda qatnashgan o‘qituvchilar quyidagi afzalliklarni qayd etdi:

- dars mazmuni bolalar uchun jonli va qiziqarli bo‘ldi;
- o‘quvchilar faol ishtirokchi sifatida jarayonga jalb qilindi;
- modul ko‘p vaqt talab qilmaydi, aksincha rejalashtirishni osonlashtiradi;
- ta’lim samaradorligi oshdi.

Xulosa

Integrallashgan dars modullarini boshlang‘ich ta’limda qo‘llash o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini, ijodkorligini, hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mualliflik modeli ta’lim amaliyotida keng qo‘llansa, o‘quv jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida modulning elektron platformasi, video-darsliklari va metodik qo‘llanmalari ishlab chiqilishi tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.” — T.: “O‘zbekiston”, 2017. — 488 b.
2. Pedagogik integratsiya bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar. — Toshkent, 2021.
3. Primary Education: International Approaches and Research. — London, 2020.

FIZIKA O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA AKTDAN FOYDALANISHNING INNOVATSION MODELI: PISA BAHOLASH MEZONLARI BILAN UYG‘UNLASHGAN YONDASHUV

**Iskandarov Azizbek Shavkatovich,
Xorazm viloyati PMM
matbuot xizmati rahbari**

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak fizika o‘qituvchilarini tayyorlash jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) integratsiya qilishning innovatsion modeli hamda uning PISA baholash mezonlari bilan uyg‘unlashgan yondashuvi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqotda AKT asosidagi o‘quv muhitining o‘ziga xos xususiyatlari, virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar va PISA formatidagi topshiriqlarning pedagogik samadorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, modelning bo‘lajak fizika o‘qituvchilarida raqamli pedagogik kompetensiyalarni, analitik fikrlashni hamda ilmiy-tadqiqot faoliyati elementlarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Natijalar AKTga asoslangan yondashuvning o‘quv jarayoni sifatini oshirishda samarali ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, PISA, fizika ta’limi, innovatsion pedagogik model, virtual laboratoriya, raqamli simulyatsiya, pedagogik kompetensiya.

Аннотация: В статье научно обоснована инновационная модель интеграции информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в

процесс подготовки будущих учителей физики в соответствии с оценочными критериями PISA. Представлены особенности цифровой образовательной среды, эффективность использования виртуальных лабораторий, цифровых симуляций и заданий формата PISA для развития профессиональных компетенций будущих педагогов. Особое внимание уделено формированию цифровой педагогической компетентности, аналитического мышления и элементов исследовательской деятельности. Результаты исследования подтверждают высокую эффективность ИКТ-ориентированного подхода в повышении качества физического образования.

Ключевые слова: Информационно-коммуникационные технологии, PISA, физическое образование, инновационная педагогическая модель, виртуальная лаборатория, цифровая симуляция, педагогическая компетентность.

Abstract: This article provides a scholarly justification for an innovative model that integrates information and communication technologies (ICT) into the training of future physics teachers in alignment with PISA assessment criteria. The study elaborates on the characteristics of ICT-based learning environments and evaluates the pedagogical effectiveness of virtual laboratories, digital simulations, and PISA-style tasks in developing teacher professional competencies. Particular emphasis is placed on enhancing digital pedagogical competence, analytical thinking, and elements of scientific inquiry among prospective physics teachers. The findings confirm that ICT-oriented instructional approaches significantly contribute to improving the quality of physics education.

Key words: Information and communication technologies, PISA, physics education, innovative pedagogical model, virtual laboratory, digital simulation, teacher professional competence.

Kirish

Hozirgi davrda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar pedagogik jarayonni modernizatsiya qilish, o'qituvchilarning raqamli va kasbiy

kompetensiyalarini rivojlantirish, fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarni keng qo'llashni talab etmoqda.

Xususan, fizika fani o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, tadqiqot olib borish ko'nikmalari, mantiqiy tahlil qilish va real hayotiy vaziyatlarga ilmiy yondashish salohiyatini shakllantiruvchi asosiy fanlardan biri hisoblanadi. Shu bois fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish, ta'lim jarayoniga ilg'or pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish bugungi kunda strategik ahamiyatga ega.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) jadal sur'atlarda rivojlanishi fizika ta'limi sifatini tubdan yaxshilash uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, mobil sensor qurilmalar, raqamli o'quv platformalari va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari fizika fanini o'qitishda an'anaviy yondashuvlarni yangi bosqichga ko'taradi. Bo'lajak fizika o'qituvchisi bu vositalardan samarali foydalana olish, ularga metodik jihatdan to'g'ri integratsiya qilish va o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur.

Bundan tashqari, fizik savodxonlikni baholash bo'yicha xalqaro mezonlar, xususan PISA (Programme for International Student Assessment) dasturi ta'lim sifatini baholashda global standart sifatida e'tirof etilgan. PISA fizik savodxonlikning asosiy ko'rsatkichlari – ilmiy hodisalarni izohlash, ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish, dalillar asosida xulosa chiqarish – o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimini, balki hayotiy vaziyatlarda fizik qonunlarni qo'llay olish qobiliyatini ham o'lchaydi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarning PISA mezonlaridan xabardor bo'lishi, ularga mos ta'lim metodlarini qo'llashi va o'quvchilarni xalqaro talablar asosida tayyorlashi dolzarb masaladir.

Fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida AKT va PISA yondashuvining uyg'unlashuvi o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi, o'qituvchi kompetensiyalarini mustahkamlaydi, dars jarayonini ilmiy-tadqiqotga

yo'naltirilgan shaklda tashkil etish imkonini beradi. Mazkur maqolada aynan shu integratsiyalashgan yondashuvning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilinadi, AKTga asoslangan ta'lim modeli va uning

PISA mezonlari bilan mushtarakligi yoritiladi, modelning amaliy mexanizmlari va ta'lim jarayonidagi afzalliklari asoslab beriladi.

Shu tariqa, tadqiqotning dolzarbligi fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalarni samarali integratsiya qilish hamda xalqaro baholash tizimlari talablariga javob beradigan kompetensiyalarni shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Maqolada taklif etilgan innovatsion model zamonaviy fizika ta'limini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi.

Tadqiqot mavzusi. Bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning innovatsion modeli va ushbu modelning PISA xalqaro baholash mezonlari bilan integratsiyalashuviga asoslangan metodologiyasi hisoblanadi.

Mazkur mavzu doirasida fizika ta'limida raqamli pedagogika tamoyillari, virtual laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar, multimediya resurslari, sun'iy intellektga asoslangan o'quv platformalari, raqamli o'quv muhiti va AKTning boshqa zamonaviy vositalarining o'qituvchi tayyorlash jarayoniga ta'siri chuqur ilmiy tahlil qilinadi.

Shuningdek, PISA baholash dasturining fizik savodxonlikka oid talablari, kompetensiyaviy yondashuvi, real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlari va axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirishga qaratilgan mezonlari bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayoniga qanchalik mos ekanligi o'rganiladi. Mavzu aynan AKT vositalari yordamida PISA formatidagi kompetensiyalarni shakllantirish, baholash va rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Tadqiqot davomida AKT va PISA integratsiyasi asosida fizika o'qituvchilari uchun innovatsion ta'lim modeli yaratish, ushbu modelning samaradorligini aniqlash, raqamli ta'lim muhiti orqali o'qituvchilarda metakognitivlik, analitik

fikrlash, ilmiy tadqiqotga tayyorlik, mustaqil o'rganish va o'z faoliyatini baholay olish (metarefleksiya) kabi yuqori darajadagi kompetensiyalarni shakllantirish masalalari alohida o'rganiladi.

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy ta'lim tizimida fizika fanini o'qitish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) samarali qo'llash ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish va o'quvchilarning ilmiy, amaliy hamda tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bugungi kunda PISA xalqaro baholash dasturi o'quvchilarning fizik savodxonligini nafaqat nazariy bilimlar, balki real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, ilmiy tadqiqotlar olib borish va dalillar asosida xulosa chiqarish qobiliyati bilan baholaydi.

Shuning uchun bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida AKT vositalarini PISA mezonlari bilan uyg'unlashtirish zarurati dolzarb hisoblanadi. Bu yondashuv o'qituvchiga zamonaviy raqamli pedagogik kompetensiyalarni, metako'nikmalarni (metarefleksiya, mustaqil tadqiqot, o'z-o'zini boshqarish) shakllantirish va ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini beradi. Shu bois mazkur tadqiqot ta'lim sifatini oshirish va bo'lajak fizika o'qituvchilarini xalqaro talablar darajasida tayyorlashga xizmat qiladigan dolzarb ilmiy masala sifatida ahamiyatlidir.

Tadqiqot maqsadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi-bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) integratsiya qilgan innovatsion modelni ishlab chiqish va uni PISA xalqaro baholash mezonlari bilan uyg'unlashtirish orqali o'qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyalarini shakllantirishdir.

Tadqiqotning asosiy e'tibori AKT vositalarining ta'lim jarayonida samarali qo'llanishi, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalarning o'qituvchi tayyorlashdagi pedagogik ahamiyati, shuningdek, PISA formatidagi topshiriqlar orqali metako'nikmalar va analitik fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan.

Tadqiqot predmeti. Obyekt doirasida ta'lim jarayonining metodik va amaliy jihatlarini, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va PISA formatidagi topshiriqlar

yordamida o'qituvchi kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyatlari o'rganiladi. Shu bilan birga, raqamli savodxonlik, metako'nikmalar va analitik fikrlash kabi yuqori darajadagi pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirish samaradorligi tadqiqot obyekti sifatida tahlil qilinadi.

Tadqiqot vazifalari. Bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida AKTning pedagogik va metodik imkoniyatlarini tahlil qilish.

PISA xalqaro baholash mezonlari asosida fizika ta'limida o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvlarni aniqlash. AKT vositalari (virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, multimediya resurslari) yordamida o'qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlarini ishlab chiqish. Innovatsion pedagogik modelning amaliy samaradorligini baholash va PISA formatidagi topshiriqlar bilan uyg'unligini aniqlash. Bo'lajak fizika o'qituvchilarida metako'nikmalar (metarefleksiya, mustaqil tadqiqot, o'z-o'zini boshqarish) va analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga ko'maklashadigan metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Loyiha ishi davomida quyidagi usullardan foydalaniladi: Tadqiqot ishida nazariy usullar sifatida mavzu bo'yicha ilmiy adabiyotlar, maqolalar va metodik qo'llanmalar tahlil qilinadi hamda AKT va PISA yondashuvlari bo'yicha mavjud nazariy asoslar o'rganiladi. Amaliy usullar orqali esa bo'lajak fizika o'qituvchilarining kompetensiyalari so'rovnomalar va testlar yordamida aniqlanadi, shuningdek, virtual laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar va elektron manbalar tayyorlanadi hamda amaliy qo'l ishlari va dars ishlanmalari sinovdan o'tkaziladi.

Mavzuning bugungi kun o'quvchisi uchun muhimlik darajasini aniqlash Zamonaviy o'quvchi uchun fizika fanini chuqur va amaliy yo'nalishda o'rganish juda muhim, chunki u ilmiy tafakkur, analitik fikrlash va real hayotiy vaziyatlarda muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. AKT vositalari va PISA formatidagi topshiriqlar o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish

imkonini beradi, shuningdek, raqamli savodxonlik va mustaqil tadqiqot olib borish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Shu sababli, mazkur tadqiqot mavzusi bugungi kun o'quvchisi uchun nafaqat fan bilimlarini, balki zamonaviy dunyo talablariga mos kompetensiyalarni rivojlantirish nuqtai nazaridan yuqori darajada ahamiyatga ega.

Kutilayotgan natijalar

Bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida AKT vositalarini PISA mezonlariga moslashtirib qo'llash o'qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyalarini, metako'nikmalarini va analitik fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o'qituvchilar dars jarayonini samarali tashkil eta oladi, virtual laboratoriyalar va interaktiv simulyatsiyalardan foydalangan holda o'quvchilarning fizik savodxonligini rivojlantiradi hamda xalqaro ta'lim standartlariga mos tayyorlangan malakali mutaxassislarni yetishtirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism: Tadqiqot doirasida bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida AKT vositalarining pedagogik va metodik ahamiyati, virtual laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar va multimediya resurslarining samarali qo'llanishi tahlil qilinadi. Shu bilan birga, PISA xalqaro baholash mezonlariga mos yondashuvlar orqali o'quvchilarning fizik savodxonligi, analitik fikrlash qobiliyati va metako'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari o'rganiladi.

Nazariy tahlil va amaliy tadqiqotlar birlashtirilgan holda innovatsion pedagogik modelning samaradorligi sinovdan o'tkaziladi, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalari va dars jarayonini boshqarish qobiliyati baholanadi. Shu yo'l bilan tadqiqot ilmiy asoslarni aniqlash, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish va bo'lajak o'qituvchilarni xalqaro standartlarga mos tayyorlash imkonini beradi.

Muhokama

Tadqiqot jarayonida AKT vositalaridan foydalanish bilan bir qatorda **virtual reallik (VR) ko'zoynaklari** yordamida fizika darslarini vizual va immersiv shaklda tashkil etish imkoniyatlari o'rganildi. VR texnologiyalari o'quvchilarni

real hayotda kuzatish qiyin bo'lgan fizik jarayonlar bilan bevosita "ishtirokchi" sifatida tanishtiradi. Masalan, elektromagnit to'lqinlarning tarqalishi, atom tuzilishi, mexanik harakat yoki astronomik hodisalarni 3D formatda ko'rish o'quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga yordam berdi.

PISA mezonlariga moslashtirilgan topshiriqlarni VR muhitida bajarish o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, sabab-oqibatni aniqlash, eksperimentni boshqarish va qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni kuchaytirgani kuzatildi. Bo'lajak o'qituvchilarda esa VR darslarini loyihalash, texnologiyani metodik jihatdan to'g'ri qo'llash va o'quvchi-faollikni oshirish bo'yicha kompetensiyalar shakllandi.

Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy tahlillar, pedagogik tajribalar, PISA mezonlari asosida o'tkazilgan diagnostik jarayonlar hamda AKT vositalari-xususan, **virtual ko'zoynaklar, simulyatsiya platformalari, raqamli laboratoriyalar, moslashuvchan o'quv modullari**-ning qo'llanilishi natijasida bir qator muhim ilmiy-amaliy xulosalar shakllandi.

Birinchidan, **VR texnologiyasi bilan boyitilgan fizika darslari** o'quvchilarning fazoviy tasavvurini, murakkab jarayonlarni modellashtirish ko'nikmasini va fizik hodisalarni real sharoitga yaqinlashtirilgan tarzda tushunib olish imkonini sezilarli darajada kengaytirishi aniqlandi. Virtual ko'zoynaklardan foydalanish mashg'ulotlari an'anaviy laboratoriya ishlariga nisbatan xavfsizroq, arzonroq va yuqori motivatsiyani ta'minlashi kuzatildi.

Xulosa

Yig'ma tahlillar shuni ko'rsatdiki, fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida AKT texnologiyalaridan samarali foydalanish-ayniqsa virtual ko'zoynaklar, raqamli laboratoriyalar, 3D-simulyatsiya va interaktiv o'quv platformalarini joriy etish-zamonaviy fizika ta'limining asosiy talabiga aylangan. Bu texnologiyalar o'quv jarayonini nafaqat vizuallashtiradi, balki murakkab fizik hodisalarni chuqur, aniq va tajribaga yaqin tarzda anglash imkonini yaratadi.

Olib borilgan tadqiqot davomida ishlab chiqilgan AKT-ga asoslangan innovatsion tayyorlov modeli PISA baholash mezonlari bilan uyg'unlashtirilgan holda bo'lajak fizika o'qituvchilarida ilmiy savodxonlik, analitik fikrlash, model yaratish, dalil asosida xulosa chiqarish kabi kompetensiyalarni shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Mazkur model amaliy mashg'ulotlarda VR texnologiyalaridan foydalangan holda fizika darslarini talabalarning faol ishtirokiga yo'naltirilgan, media-pedagogika tamoyillariga asoslangan shaklda tashkil etish imkonini berdi.

Virtual ko'zoynaklar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning fan bo'yicha qiziqishini oshirib, fazoviy tasavvurlarini rivojlantirishi, xavfsiz sharoitda murakkab tajribalarni bajarishni ta'minlashi bilan o'z afzalliklarini namoyon qildi. Natijalar shuni tasdiqladiki, AKT vositalari bilan uyg'unlashgan yondashuv talabalarning metodik tayyorgarligini kuchaytirib, ularni xalqaro baholash talablariga mos tarzda ta'lim berishga tayyorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, fizika o'qituvchilarini tayyorlash jarayoniga AKT va VR texnologiyalarini, ayniqsa PISA mezonlari bilan uyg'unlashtirilgan holda joriy etish-kelajakda raqobatbardosh, innovatsion fikrga ega, tajriba va tahlilga tayangan pedagoglarni shakllantirish uchun eng samarali yondashuvlardan biri ekanligi aniqlandi. Ushbu model ta'lim sifati, o'quvchilarning fizik savodxonligi va o'qituvchining kasbiy mahoratini izchil oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy asos sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Karimov, B. Fizika o'qitish metodikasi: zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.
- 2.Qodirov, M. Ta'lim jarayonida AKTdan foydalanishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2021.
- 3.OECD. PISA 2025 Science Framework. – Paris: OECD Publishing, 2024.
- 4.Mayer, R. E. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2021.
- 5.Burdea, G., & Coiffet, P. Virtual Reality Technology. – Wiley, 2020.

- 6.Xolmatov, A. Fizika ta'limida virtual laboratoriyalarning o'rni. – O'zbekiston pedagogika jurnali, 2023, №4.
- 7.UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2020.
- 8.Yusupova, M. VR texnologiyalarining o'quv jarayonidagi samaradorligi. – Pedagogik innovatsiyalar jurnali, 2023, №1.

IJTIMOIIY BARQARORLIK VA SHAXS IJTIMOIYLASHUVI: DURKHEIM NAZARIYASI NUQTAYI NAZARIDAN

**Xudayberganov Azizbek Obidjonovich,
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
1-kurs mustaqil izlanuvchi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada sotsiologik bosqichning shaxs ongini tushuntirishdagi nazariy ahamiyati yoritiladi. Émile Durkheimning ijtimoiy faktlar, kollektiv ong va ijtimoiy mehnat taqsimoti haqidagi qarashlari tahlil qilinib, shaxs va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ilmiy asosda tushuntiriladi. Maqolada o'z joniga qasd qilish fenomenining sotsiologik talqini, ijtimoiy nazorat va integratsiya jarayonlarining shaxs xulq-atvoriga ta'siri izohlanadi. Natijada, ijtimoiy barqarorlik va shaxsning ijtimoiylashuvi o'rtasidagi muvozanatning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: sotsiologik bosqich, Émile Durkheim, ijtimoiy faktlar, kollektiv ong, ijtimoiy nazorat, anomiya, ijtimoiylashuv.

Аннотация: В данной статье рассматривается теоретическое значение социологического этапа в объяснении сознания личности. Анализируются взгляды Эмиля Дюркгейма на социальные факты, коллективное сознание и разделение труда, раскрывается взаимосвязь между личностью и обществом. Особое внимание уделяется социологической интерпретации самоубийств, а также влиянию социального контроля и интеграции на поведение индивида.

В результате обосновывается важность поддержания равновесия между социальной стабильностью и процессом социализации личности.

Ключевые слова: социологический этап, Эмиль Дюркгейм, социальные факты, коллективное сознание, социальный контроль, аномия, социализация.

Abstract: This article explores the theoretical significance of the sociological stage in explaining human consciousness. Émile Durkheim's concepts of social facts, collective consciousness, and the division of labor are analyzed to explain the interconnection between the individual and society. The paper also discusses Durkheim's sociological interpretation of suicide, as well as the impact of social control and integration on individual behavior. As a result, the importance of balancing social stability with the individual's socialization process is substantiated.

Keywords: sociological stage, Émile Durkheim, social facts, collective consciousness, social control, anomie, socialization.

Kirish.

XIX asrning ikkinchi yarmida ijtimoiy tafakkur rivojida yangi bosqich yuzaga keldi. Bu davrda insonning xulq-atvori va ongini faqat psixologik omillar orqali tushuntirish yetarli emasligi ma'lum bo'ldi. Ijtimoiy hayot o'zining mustaqil qonuniyatlariga ega bo'lgan murakkab tizim sifatida talqin qilina boshladi. Aynan shu tarixiy sharoitda Émile Durkheim ijtimoiy voqelikni "ijtimoiy faktlar" sifatida tushuntirish nazariyasini ishlab chiqdi va shaxs hamda jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yangicha yondashuvda izohlashga kirishdi.

Durkheimning konsepsiyasiga ko'ra, shaxsning qarashlari, xatti-harakati va qarorlari jamiyat tomonidan shakllantirilgan me'yorlar, qadriyatlar va kollektiv ong mahsulidir. Shaxsni ijtimoiy tizimdan ajratib o'rganish uning haqiqiy mohiyatini tushunishga to'sqinlik qiladi.

Shu boisdan, sotsiologik bosqich ilm-fan uchun shaxsni jamiyat kontekstida tadqiq etish zarurligini nazariy jihatdan asoslab berdi va ijtimoiy munosabatlarning shaxs ongiga ta'sirini ilmiy tahlil qilishga keng yo'l ochdi.

Asosiy qism. XIX asrning ikkinchi yarmida ijtimoiy tafakkur rivojida yangi bosqich — sotsiologik bosqich yuzaga keldi. Ushbu davrda inson ongini va xulq-atvorini faqat psixologik omillar orqali tushuntirish yetarli emasligi aniqlandi. Ijtimoiy hayot mustaqil qonuniyatlarga ega murakkab tizim sifatida qaraldi. Aynan shu sharoitda Émile Durkheim ijtimoiy voqelikni "ijtimoiy faktlar" sifatida tushuntirish nazariyasini ishlab chiqdi va shaxs hamda jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yangi yondashuvda izohlashga kirishdi.

Durkheimning fikricha, shaxsning qarashlari, xatti-harakati va qarorlari jamiyat tomonidan shakllantirilgan me'yorlar, qadriyatlar va kollektiv ong mahsulidir. U shaxsni ijtimoiy tizimdan ajratib o'rganish uning haqiqiy mohiyatini tushunishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli sotsiologik bosqich shaxs ongini jamiyat kontekstida tahlil qilish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Sotsiologik bosqich shaxs ongini tushuntirishda tub burilish yasagan nazariy davr bo'lib, Émile Durkheimning ilmiy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bu davr ijtimoiy tafakkurda yangi konseptual yondashuvlarning shakllanishiga olib keldi.

Durkheim birinchi bo'lib ijtimoiy voqelikni mustaqil obyektiv tizim sifatida tasvirlab, uni individual ongning mahsuli sifatida emas, balki undan tashqarida va unga nisbatan majburiy kuchga ega bo'lgan tizim sifatida tushuntirdi. Uning asosiy g'oyasi shundan iborat ediki, insonning xulqi, qarashlari va hayotiy qarorlari shunchaki shaxsiy psixologik jarayonlar natijasi emas, balki jamiyat tomonidan yaratilgan me'yorlar, qadriyatlar va kollektiv ong mahsulidir. Shu sababli shaxsni jamiyatdan ajratib o'rganish uning haqiqiy mohiyatini tushunishga to'sqinlik qiladi.

Bu yondashuv psixologiya va sotsiologiya fanlari o'rtasida nazariy sintezni ta'minlab, shaxsiy va ijtimoiy hodisalar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib berdi.

Durkheim o'zining mashhur "Ijtimoiy mehnat taqsimoti to'g'risida" (De la division du travail social, 1893) asarida shunday yozadi: "Ijtimoiy faktlarni individual ongdan tashqarida va unga nisbatan majburiy kuchga ega bo'lgan hodisalar sifatida ko'rish zarur."²⁰ Bu fikr ijtimoiy faktlar nazariyasining asosiy tamoyiliga aylandi. Unga ko'ra, ijtimoiy hayotni tushuntirishda birlamchi sabablarni shaxsiy xususiyatlarda emas, balki ijtimoiy tuzilma va munosabatlarda izlash lozim. Durkheim individualizmni rad etib, shaxs xulqi va qarashlarini tushunishda ijtimoiy determinantlarni asosiy mezon sifatida ko'rsatadi. Shu orqali u sotsiologiyani mustaqil ilmiy soha sifatida shakllantirishga ulkan hissa qo'shdi. Bu yondashuv nafaqat nazariy, balki amaliy tadqiqot metodologiyasida ham yangi bosqichni boshlab berdi. Bugungi kunda ijtimoiy psixologiya va pedagogika ham Durkheimning shu qarashlaridan ilhomlanadi.

Durkheim jamiyatni o'z qonuniyatlari asosida yashaydigan mustaqil tizim sifatida ko'rdi va shunday deydi: "Jamiyat – bu o'ziga xos realitet, u o'z qonunlariga ega va uni shaxsning psixologik jarayonlari bilan cheklab bo'lmaydi."²¹ Bu qarash jamiyatni shunchaki shaxslar yig'indisi deb bilgan klassik yondashuvlardan tubdan farq qiladi.

U ijtimoiy qonuniyatlarni tabiat qonunlari kabi obyektiv kuchga ega deb e'tirof etdi. Shu bois shaxsning xatti-harakatlarini ijtimoiy tizim talablariga moslashish jarayoni sifatida ko'rdi. Bu yondashuv shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada chuqurroq tushuntirish imkonini berdi. Natijada ijtimoiy nazorat, institutlar va me'yorlarning shaxs tarbiyasidagi o'rni ilmiy asosda mustahkamlandi. Zamonaviy sotsiologiya ham jamiyatni "sui generis" – o'ziga xos, mustaqil voqelik sifatida izohlaydi.

Durkheimning tadqiqotlari nafaqat nazariy, balki amaliy ijtimoiy tahlillarga ham asos bo'ldi. U shaxsning xulq-atvori, ayniqsa o'z joniga qasd qilish kabi hodisalarni ijtimoiy kontekstda tahlil qildi va shunday yozdi: "O'z joniga qasd

²⁰ Durkheim É. De la division du travail social. (2 addition). – Paris. PUF. 1991. p. 7

²¹ Durkheim É. Les règles de la méthode sociologique. (Seizième édition). – Paris. UQAC. 1967. p. 52

qilish ko‘rsatkichi nafaqat individual psixologiyaning mahsuli, balki jamiyatdagi integratsiya va regulatsiya darajasining ko‘rsatkichi hisoblanadi.”²² Unga ko‘ra, iqtisodiy beqarorlik, ijtimoiy izolyatsiya, anomiya holatlari shaxs psixologiyasiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Bu yondashuv ijtimoiy hodisalarni statistik usullarda o‘rganishga zamin yaratdi. Masalan, Durkheimning o‘z joniga qasd qilish haqidagi tadqiqotlari jamiyatdagi integratsiya darajasi pasaygan davrlarda bu ko‘rsatkich oshishini ilmiy asosda isbotlab berdi. Natijada ijtimoiy siyosatni ishlab chiqishda statistik tahlil va ijtimoiy psixologik yondashuvlarning ahamiyati oshdi.

Durkheimning kollektiv ong haqidagi qarashlari shaxsni jamiyat bilan bog‘lovchi yana bir muhim konsepsiya bo‘ldi:

“Kollektiv ong — bu jamiyatning umumiy e‘tiqod va tuyg‘ularining yig‘indisi bo‘lib, u shaxsiy ongdan ustundir.”²³ Bu qarash jamiyatning ma‘naviy hayoti shaxs ongidan ustun turishini va shaxs xulqi, qadriyatlari, e‘tiqodlari aynan shu kollektiv ong ta‘sirida shakllanishini ko‘rsatadi.

Kollektiv ong yosh avlodni ijtimoiylashtirishda asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois ta‘lim va tarbiya tizimi nafaqat bilim berish, balki jamiyatning ma‘naviy tizimiga mos shaxsni shakllantirish vazifasini ham bajaradi. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika aynan shu g‘oyaga tayanib, yoshlarning ijtimoiy rollarini to‘g‘ri bajarishga tayyorlaydi.

Durkheimning axloqiy hayot haqidagi qarashlari ham alohida ahamiyatga ega: “Jamiyatning axloqiy hayoti shaxslar tomonidan emas, balki kollektiv ong tomonidan boshqariladi.”²⁴ Bu g‘oya axloqiy tizimni subyektiv qarorlar yig‘indisi sifatida emas, balki obyektiv ijtimoiy majburiyat sifatida talqin qiladi.

Shaxsning axloqiy qarashlari jamiyat bilan aloqasi darajasiga qarab shakllanadi. Shu sababli axloqiy tarbiya jarayoni ijtimoiy tizimning ajralmas qismi sifatida

²² Durkheim E. Suicide. – London. Routledge. 2002. P. 47

²³ Durkheim E. Les formes élémentaires de la vie religieuse. – Paris. Alcan. 1912. p. 129

²⁴ Durkheim É. De la division du travail social. (2 édition). – Paris. PUF. 1991. p. 120

qaraladi. Bu qarash zamonaviy etika va sotsiologiyada ham dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki axloqiy me'yorlarning zaiflashuvi ijtimoiy beqarorlikni kuchaytirishi mumkin. Demak, axloqiy tarbiya ijtimoiy barqarorlikning kafolati sifatida ko'riladi.

Durkheimning jamiyat va shaxs o'rtasidagi muvozanat haqidagi qarashlari ham muhim xulosa beradi: "Jamiyat inson uchun tashqi kuch bo'lib, uni o'z me'yorlariga bo'ysundiradi."²⁵ Bu yondashuv shaxsning mustaqilligini tan olgan holda, uni ijtimoiy qoidalar doirasida ko'rish zarurligini ko'rsatadi.

Erkinlik va majburiyat o'rtasidagi muvozanat jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida talqin qilinadi. Durkheimning ushbu qarashlari shaxsni faqat individual xususiyatlar asosida emas, balki jamiyat bilan o'zaro aloqada o'rganish zarurligini ilmiy asoslab berdi. Bu nazariya ijtimoiy psixologiya, huquqshunoslik va pedagogikaga ham bevosita ta'sir ko'rsatib, ularning rivojlanishiga zamin yaratdi.

Xulosa. Birinchidan, sotsiologik bosqich inson ongini va xulq-atvorini tushuntirishda tub burilish yasagan nazariy davr bo'lib, Émile Durkheimning ilmiy qarashlari bu jarayonda yetakchi o'rin tutadi. U ijtimoiy faktlar tushunchasini nazariy asoslab, shaxsni faqat individual psixologik jarayonlar orqali emas, balki ijtimoiy tizim kontekstida o'rganish zarurligini ta'kidladi. Bu yondashuv shaxs va jamiyat o'rtasidagi uzviy aloqalarni ilmiy jihatdan tahlil qilish imkonini yaratdi va sotsiologiyani mustaqil fan sifatida shakllantirdi.

Ikkinchidan, Durkheimning kollektiv ong nazariyasi shaxsning qarashlari, qadriyatlari va xulqini jamiyatning umumiy e'tiqod va me'yorlari belgilashini ko'rsatadi. Bu fikr yosh avlodni ijtimoiylashtirish, tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etish va ijtimoiy institutlar faoliyatini yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Kollektiv ongning ustunligi shaxsiy qarorlarni ham jamiyatdagi mavjud normalarga moslashishga undaydi va shu tariqa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi.

²⁵ Durkheim É. Les règles de la méthode sociologique. (Seizième édition). – Paris. UQAC. 1967. p. 89

Uchinchidan, Durkheimning ijtimoiy mehnat taqsimoti, ijtimoiy nazorat va anomiya haqidagi qarashlari jamiyatdagi integratsiya va regulyatsiya darajasini tushuntirishda fundamental ahamiyatga ega. U o'z joniga qasd qilish hodisasini statistik tahlil qilib, jamiyatning ijtimoiy sog'lomligi va barqarorligini o'lchash mezonini ishlab chiqdi. Bu ilmiy yondashuv keyinchalik ijtimoiy tadqiqotlar metodologiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatdi va sotsiologiyada empirik ma'lumotlarning ahamiyatini oshirdi.

Durkheim ijtimoiy faktlar va kollektiv ong tushunchalari orqali shaxs va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ilmiy asosda yoritadi. Uning fikricha, shaxsning qarashlari va xulq-atvori jamiyat tomonidan shakllantirilgan qadriyatlar, me'yorlar va ijtimoiy nazorat orqali belgilanadi. Shu bilan birga, maqolada o'z joniga qasd qilish fenomeni kabi murakkab ijtimoiy hodisalar ijtimoiy integratsiya va nazorat darajasi bilan bog'liq ekanligi ko'rsatildi.

Durkheim jamiyatni mustaqil ijtimoiy tizim sifatida qaraydi va uning qonuniyatlari shaxs psixologiyasidan ustun turadi. Shaxsning ijtimoiylashuvi jamiyatning barqarorligi va integratsiyasini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon orqali shaxs o'zini jamiyatning ajralmas qismi sifatida his etadi, bu esa ijtimoiy mehnat taqsimoti va axloqiy hayot orqali mustahkamlanadi.

Nihoyat, Durkheimning qarashlari nafaqat XIX–XX asr ilm-fani uchun, balki bugungi kunda ham dolzarbdir. Shaxs erkinligi va ijtimoiy majburiyat o'rtasidagi muvozanat, axloqiy tizimning jamiyat barqarorligidagi o'rni, kollektiv ongning shaxsiy ongga ta'siri – bular zamonaviy ijtimoiy fanlarda ham asosiy tadqiqot mavzulari bo'lib qolmoqda. Shuning uchun, sotsiologik bosqichni chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo'lib, ijtimoiy siyosat, ta'lim va psixologiya sohalarida qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Durkheim E. De la division du travail social. (2 adition). – Paris. PUF. 1991. p. 466

2. Durkheim É. — Les règles de la méthode sociologique. (Seizième édition). — Paris. UQAC. 1967. p. 157
3. Durkheim E. Suicide. — London. Routledge. 2002. P. 426
4. Durkheim E. Les formes élémentaires de la vie religieuse. — Paris. Alcan. 1912. p. 647
5. Durkheim É. Education et sociologie. — Paris. Alcan. 1922. p. 162

ВАЖНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ

**Хасанов Умрбек Озод угли,
Студент 4-курса ТГЮУ
факультета Международного
права и сравнительного
правоведения**

Аннотация. Роль Международного Суда ООН является неотъемлемой частью нашей повседневной жизни. В статье обоснуется история возникновения международного правового института разрешение споров и его деятельность на сегодняшний день

Ключевые слова: МС ООН, Статут МС ООН, Регламент, Секретариат, Производство по спорным делам, Консультативное производство. Международный Суд Организации Объединённых Наций считается единственным международным судебным органом, который рассматривает споры о территориальной целостности, коммерческие споры, споры, вытекающие из дипломатических иммунитетов между государствами.

Кроме этого, суд может выносить решения о законности арбитражных решений по делам, в отношении которых он обладает юрисдикцией.

Для начала хотел бы начать с истории данного органа, так как многие придерживаются суждения, что Международный Суд является первым судом международного уровня которая решает споры между государствами, но де-

факто оно является правопреемником Постоянной палаты международного правосудия учреждённой Лига Нацией. Permanent Court of International Justice²⁶, так было названо международный суд Лига наций который был учрежден 1920 году и который осуществлял свою деятельность до роспуска 1946 г. Во время своей деятельности, Палата достигло наилучших результатов, доказав что международные споры можно решать через право, а не через силу. Если сравнить деятельность суда до роспуска и после можно заметить, что в начальном этапе эффективность суда была намного выше и имело уважение государств-участников. Несмотря на событие, которые привели роспуска Палаты, оно смогло оправдать себя и наложила путь для урегулирования остальных споров глобального уровня. 24 октября 1945 году, после принятия

Устава ООН, Международный Суд как один из основных органов организации приступил к своей деятельности. Свое функционирование Международный суд осуществляет на основании Статута, который является неотъемлемой частью Устава ООН. Также для урегулирования процедурной части был создан специальный регламент.

Статут Международного Суда ООН. Проект Статута было утверждено 24 июня 1946 года, однако ожидало своего принятия в международном уровне. После 24 октября того же года Статут Международного Суда вступило в силу. Статут состоит из пяти глав и семидесяти статьей. Каждая глава предназначено определенным функциям Секретариата Суда, о его составе, компетенции, организационным моментам и ссылок к международным нормам.

У Суда имеется две основные функции:

²⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Permanent_Court_of_International_Justice

-разрешение в соответствии с международным правом юридических споров, переданных ему на рассмотрение государствами (функция по спорным делам)

-вынесение консультативных заключений по правовым вопросам, направляемым ему должным образом на то уполномоченными международными органами и организациями (консультативная функция). Перед тем как перейти к задачам и функциям суда, стоило бы начать диалог с правами и полномочиями Суда, которые закреплены в Статуте МС ООН. Первым и самым важным является их независимость от любых государств включая и свою страну. В статье 17 Статута МС ООН говорится, что никто из членов Суда не может исполнять обязанностей представителя, поверенного или адвоката. То есть Члены Суда не имеет право заниматься другими адвокатскими деятельностью.

Следующим необычным правам является право на неприкосновенность, иными словами права на дипломатический иммунитет. В течение своей деятельности Суды имеют неприкосновенность от судебных преследований и от ареста за действия, совершенные в рамках служебных обязанностей.

Судьи самостоятельно выбирают президента и вице-президента Суда. Каждый Судья имеет один равный голос. После судебных заседаний могут вносить свои мнения к решению Суда. А также каждый

Судья имеет право участвовать во всех судебных заседаниях.

Во второй главе Статута МС ООН²⁷ обозначается компетенция самого суда. Глава раскрывает такие понятия как сторона спора, юрисдикция суда, процедура рассмотрения иска и обязательство решений. Суд компетентен заниматься рассмотрением спора лишь в случае, если заинтересованные²⁸

²⁷ СТАТУТ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН

²⁸ Коротко о Международном Суде ООН (1500 слов)

государства признали его юрисдикцию одним или из следующих способов:

- заключив между собой специальное соглашение о вынесении спора на рассмотрение Суда;

- следуя юрисдикционной оговорке, т.е. обычно в случае, если они являются сторонами договора, содержащего положение, по которому при разногласиях относительно его толкования или применения одно из них может передать спор на рассмотрение

Суда; более 300 договоров или конвенций содержат положение подобного рода;

- в силу односторонних заявлений, сделанных ими в соответствии со Статутом, когда каждое государство согласилось с обязательным характером юрисдикции Суда в случае спора с другим государством, сделавшим аналогичное заявление. В настоящее время сохраняют силу заявления 73 государств, ряд из которых содержат оговорки об исключении некоторых категорий споров;

- если государство не признало юрисдикцию Суда на момент, когда против него было подано заявление, это государство может признать юрисдикцию в отношении данного конкретного дела, что позволит Суду его рассматривать, поскольку таким образом он будет обладать юрисдикцией со дня ее признания на основе правила *forum prorogatum*²⁹.

Согласно статье 36 п.1 Статута МС ООН страны участники в любое время могут передать дела в юрисдикцию суда, если же спор касается:

- толкование договора

- любого вопроса международного права

²⁹ лат. «юрисдикция по согласию») — это принцип международного права, согласно которому Международный Суд ООН может приобрести юрисдикцию над спором даже если на момент подачи иска государство-ответчик её не признавало, при условии, что это государство впоследствии согласится на рассмотрение дела

-наличия факта, который если он будет установлен, представит собой нарушение международного обязательства

-характера и размеров возмещения, причитающегося за нарушение международного обязательства.

Однако после вынесения решения МС ООН по конкретному делу, стороны обязуются выполнить его, если они являются стороной дела. В статье 94 Устава ООН так и пишется, что каждый член Организации обязуется выполнить решение Международного Суда по тому делу, в котором он является стороной. Во второй части сообщается что в случае, какая-либо сторона в деле не выполнит обязательства, возложенного на нее решением

Суда, другая сторона может обратиться в Совет Безопасности, который может, если признает это необходимым, сделать рекомендации или решить о принятии мер для приведения решения в исполнение.

Это означает, что стороны исполняют решение Суда в полном объеме и добросовестно. После препровождения решения стороны сразу же вступают в переговоры относительно порядка его исполнения. Если стороны не могут достичь согласия в течение Число месяцев, любая из сторон может просить Суд о вынесение дополнительного решения для определения порядка исполнения его решения.

Наглядным примером решения спора суда на основании статьи 36³⁰ (1), является кейс *Frontier Dispute (Burkina Faso/Niger)*³¹. Спор касался демаркации участка границы между Буркина-Фасо и Республикой Нигер. Обе стороны решили обратиться в Международный Суд ООН на основании специального соглашения, после чего у суда появилась юрисдикцию над этим делом. Суд принял решение назначить 3 экспертов для разрешения спора на основании статьи 7 Статута МС ООН. Окончательное решение по

³⁰ Statute of the International Court of Justice

³¹ United Nations Treaty Series (UNTS), vol. 2707, No. I-47966.

делу было принято в 2013³² году и удовлетворила ходатайства сторон. Заключение, стороны приняли исполнять решение суда на основании 60 статьи Статута МС ООН. Регламент Международного Суда ООН. 14 апреля 1978 года был принят Регламент МС ООН, который вступил в силу 1-июля 1978 года. Регламент подразделяется на четыре части Первый раздел включает в себя сведения о составе и структуре суда , на какой срок избирается Судьи, порядок их избрания и замена их *ad hoc* судьями в установленном порядке. Во второй части первого раздела даются сведения о сроках Председателя и Вице-председателя его избрания, метод проведения выборов, осуществления своего руководства В третьей части первого раздела речь идет о Камере упрощенного судопроизводства. Состав камеры состоит из пяти членов и два заместителя которые избираются ежегодно. В четвертой части первого раздела говорится о дополнительных обязанностях и правах Председателя, о порядке проведения совещания в закрытом порядке.

Часть II Секретариат (Registry)

Секретарь — главный административный сотрудник Суда. Он ведёт всю переписку, регистрирует дела, хранит документы, уведомляет стороны о заседаниях и решениях. Заместитель секретаря помогает ему и замещает при необходимости. Секретариат обеспечивает переводы, протоколирование заседаний, публикацию решений и консультативных заключений, а также взаимодействие с ООН и государствами. Это своего рода «мозг и руки» суда, обеспечивающие техническую и организационную сторону правосудия

Часть III Производство по спорным делам (Contentious proceedings)

Данная часть является самой объемной частью Регламента. Оно включает в себя такие стадии как:

-подачи и регистрации иска

³² ICJ Judgment, 16 April 2013
<https://www.icj-cij.org/node/103272>

- письменная стадия
- устная стадия
- Доказательства и эксперты
- Решение
- Толкование и пересмотр решений

Часть IV Консультативное производство (Advisory Proceedings)

Консультативное производство это порядок по которому Суд дает консультативные заключения. Под консультативными заключениями понимается мнения Суда в отношении определенного дела. Заключение, которое Суд дает не является обязательным для исполнения, однако учитывается. В статье 96 Устава ООН говорится;

-Генеральная Ассамблея или Совет Безопасности могут запрашивать от Международного Суда консультативные заключения по любому юридическому вопросу. Другие органы Организации Объединенных Наций и специализированные учреждения, которым Генеральная Ассамблея может дать в любое время разрешение на это, также могут запрашивать консультативные заключения

Суда по юридическим вопросам, возникающим в пределах их круга деятельности. Следующим важным документом которые дополняют Регламент Суда это конечно же которые были приняты после нескольких ревизий судов. Каждая директива является необходимой частью процедуры судебного разбирательства. На данный момент их число 12, но все же их значимость бесценно. Суд может издавать практические директивы чтобы облегчить процедуру по делам. В основном они издаются после нескольких повторяющихся ошибок по определенным процессом. Или же Суд может дать толкование к своему Регламенту для уточнения определенных моментов

Международный Суд ООН после вступления в силу своего Статута, начал активно заниматься судопроизводством. В период с 1946 до 2025 года

Судом было рассмотрено множество споров вытекающие из разных конфликтов.

Первым громким делом который Суд взял на свое распоряжение считается спор “Великобритания против Албании”, разрешение которого привело к масштабным изменениям международного права. Спор возник из-за взрывов мин, в результате которых пострадал несколько британских военных кораблей, проходивших через пролив Корфу в 1946 году, когда они подорвались в территориальных водах Албании, которые считались очищенными от мин(после второй мировой войны).В результате взрыва экипаж корабля погибла, а корабли получили повреждения. Англия обвинила в этом Албанию за то, что якобы государства специально установило с помощью третьего государства после того, как завершилось операции по разминирования. Из-за того, что, данной спор раньше рассматривался Организацией Объединенных Наций, по рекомендации Совета Безопасности было передано на рассмотрение Международного Суда. В данном деле было принято 3 основных решений которые определили судьбу спора.

Первое решение касался юрисдикции и допустимости дела к Суду. Правительство Албании приняло юрисдикцию Суда доброжелательно и направила свой акцепт 2 июля 1947 года.

Второе решения была связано с проблемной стороной дело³³. В нем говорилось, что Албания является виноватым за взрыв и за потеря жизни экипажа корабля. Однако, Суд не согласился с мнением о том, что Албания сама установила мины, или наняла другого государства (Военно-морские силы Югославии) для выполнения этой задачи. С другой стороны, суд постановил, что мины не могли быть установлены без ведома правительства Албании. В этом случае он, в частности, указал, что исключительный контроль, осуществляемый государством в пределах своих границ, может

³³ <https://www.icj-cij.org/case/1>

сделать невозможным представление прямых доказательств фактов, влекущих за собой его международную ответственность. Государству, являющемуся жертвой, в этом случае должно быть предоставлено более широкое право на использование выводов, основанных на фактах и косвенных доказательствах; такие косвенные доказательства должны рассматриваться как имеющие особое значение, когда они основаны на ряде фактов, связанных между собой и логически ведущих к единому выводу. Албания, со своей стороны, подала встречный иск против Соединенного Королевства. Она обвинила последнее в нарушении суверенитета Албании, направив военные корабли в территориальные воды Албании и в проведении операций по разминированию в албанских водах после взрывов. Суд не удовлетворил первую из этих жалоб, но постановил, что Соединенное Королевство воспользовалось правом беспрепятственного прохода через международные проливы. С другой стороны, он постановил, что разминирование нарушило суверенитет Албании, поскольку оно было осуществлено вопреки воле правительства Албании. В частности, она не приняла концепцию “самопомощи”, на которую ссылалось Соединенное Королевство для оправдания своего вмешательства.

В третьем решении, который была вынесена 15 декабря 1949 года, Суд определил сумму возмещения, причитающуюся Великобритании, и обязал Албанию выплатить 844,000 фунтов стерлингов³⁴.

Несмотря на то, что спор в проливе Корфа была первым громким делом Суда, оно оправдало свою реорганизацию. После него Суд рассмотрел множество дел связанных с политическими преступлениями, повстанческими силами государств, мандатом Лига Наций, преступлениями агрессии, геноцида и другие. Стремление Суда, разрешить спор в разных

³⁴ Judgment - Assessment of the amount of compensation due from the People's Republic of Albania to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (247)

сферах международного права возвышало его престиж и завоевало доверие государств.

На сегодняшний день Суд активно занимается разрешением споров международного права и содействует во многих спорах, предоставляя консультативные решения ООН и Совета Безопасности.

Одним из последних и заметных дел, который суд принял консультативное решение, это дело между Палестиной и Израилем. На основании запроса направленной со стороны Генеральной Ассамблеи ООН в 2022 году, суд взял в свое производство все события происходившие территории Палестины на счет оккупированных территориях Израиля в Палестине³⁵.

В своем обращении Генеральная Ассамблея ООН запросила дать правомерное решение на следующие вопрос:

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Permanent_Court_of_International_Justice

СТАТУТ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН

<https://www.icj-cij.org/case/1>

2.Коротко о Международном Суде ООН (1500 слов)

3.United Nations Treaty Series (UNTS), vol. 2707, No. I-47966

ICJ Judgment, 16 April 2013

4.Judgment - Assessment of the amount of compensation due from the People's Republic of Albania to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (247)

5.Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem

6.Obligations of Israel in relation to the Presence and Activities of the United Nations, Other International Organizations and Third States in and in relation to

³⁵ Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem

the Occupied Palestinian Territory Advisory Opinion of International Court of Justice

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR O'QUV MOTIVINI RIVOJLANTIRISHDA OILAVIY MUHITNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

**Vapayeva Yulduz Batirbayevna,
Xorazm viloyati Yangibozor tuman IMI psixologi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik rivojlanishiga oilaviy muhitning o'rni tahlil qilinadi. Bolaning emotsional holati, ijtimoiy intellekti, o'ziga bo'lgan ishonchi va shaxsiy rivojlanishida ota-onasi tomonidan hissiy qo'llab-quvvatlanish va psixologik xavfsizlik kabi omillarning bolaning ruhiy salomatligiga ta'siri izohlangan.

Kalit so'zlar: ta'lim, psixik jarayonlar, kichik maktab yoshi, oila, ota-ona munosabati, shaxsiy rivojlanish, kasb-hunar, o'quv motivati, ijtimoiy muhit, emotsional holat.

Аннотация: В статье анализируется роль семейной среды в психологическом развитии детей младшего школьного возраста. Показано влияние таких факторов, как эмоциональное состояние, социальный интеллект, уверенность в себе и личностное развитие ребёнка, а также эмоциональная поддержка и психологическая безопасность, получаемые от родителей, на его психическое здоровье.

Ключевые слова: образование, психологические процессы, младший школьный возраст, семья, родительские отношения, личностное развитие, профессия, мотивация обучения, социальная среда, эмоциональное состояние.

Abstract: This article analyzes the role of the family environment in the psychological development of young school-age children. It explains the impact of

factors such as the emotional state, social intelligence, self-confidence, and personal development of the child, as well as the emotional support and psychological security received from parents, on the child's mental health.

Key words: education, psychological processes, early school age, family, parental relationship, personal development, profession, learning motivation, social environment, emotional state.

Insonning shaxs bo'lib shakllanishi juda murakkab jarayondir. Bu jarayon tashqi ta'sirlar hamda ichki kuchlar ta'sirida sodir bo'ladi. Tashqi omillarni insonni o'rab turgan tabiiy va ijtimoiy muhit, ichki omillarni esa biologik, irsiy omillar tashkil etadi. Tashqi omillar bevosita ta'lim jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir va u shaxs psixik taraqqiyotining asosi bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, muayyan bir ijtimoiy tajribani, hamda jamiyatda o'z o'rnini egallashiga yordam beradi. Shaxs ta'lim jarayonida dunyoviy, ilmiy bilimlarni o'zlashtiradi, fan asoslarini puxta egallaydi, ijod qilish, ishlab chiqarish sohalari bilan tanishadi.

O'zida ijtimoiy ta'sirlar yordamida ma'naviy-ahloqiy sifatlarni tarbiyalab boradi. Shaxsda o'zlashtirilgan bilim, faoliyat ko'nikmalari va hayotiy tajriba asosida kasbiy mahorat ham shakllanib boradi. Kichik maktab yoshidagi bolaning emotsional holati, ijtimoiy intellekti, o'ziga bo'lgan ishonchi va shaxsiy rivojida ota-onalar bilan farzandlar o'rtasidagi muloqot sifati, hissiy qo'llab-quvvatlash, psixologik xavfsizlik kabi omillar bolaning ruhiy salomatligiga kuchli ta'sir etadi.

Oila– kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o'zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi. Oila hamda ta'lim muassasasi o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar ikki tomonlama aloqadorlik xususiyatiga ega. Oilaviy munosabatlar – ota-onalar yoki bolaning kamoloti uchun mas'ul bo'lgan shaxslar (buva-buvilar) hamda farzandlar o'rtasida turli yo'nalishlarda tashkil etiluvchi munosabatlardir. Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi.

Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari mazmunan boyib boradi, real hayot mohiyatini chuqurroq anglash, ya'ni, farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini kurish holati ro'y beradi.

Axloq- kishilarning tarixan tarkib topgan xulq-atvori, yurish-turishi, xatti-harakati, ijtimoiy va shaxsiy hayotdagi o'zaro munosabati, shuningdek, jamiyatga bo'ladigan munosabatlarini tartibga solib turadigan barqaror, muayyan me'yor va qoidalar yig'indisi. Bola o'zidagi axloqiy sifatlarni dastlab oilada shakllantirib boshlaydi.

Tarbiya-o'qituvchi va ta'lim oluvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladigan va rivojlanadigan uzluksiz jarayon.

Bunda ota-onaning, xususan, oilaviy munosabatlarning, oiladagi psixologik iqlimning o'rni alohida. Chunki ta'lim jarayoniga kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik rivojlanishiga oilaviy muhitning ijobiyligi chambarchas bog'liq. Shuningdek, psixologik xizmatning tashkil etilishi o'quvchining individual-psixologik (bilish jarayonlari) xususiyatlarni o'rganish bilan birga, shaxsning har tomonlama kamol topishi, uning ham ma'naviy, ham aqliy rivojlanishi, oilada sog'lom psixologik iqlimni yuzaga chiqarish, kichik maktab yoshidan bolada qobiliyatlarini namoyon etishi uchun tegishli ta'limiy hamda tarbiyaviy, ma'naviy-ruhiy sharoitni yaratish bilan bog'liq. Dastlab o'quvchilarning qiziqishlari, iste'dodi va qobiliyatini aniqlab olsak. Shundan kelib chiqib o'quvchilarni maktabga, darslarga qiziqtirish, fan to'garakalariga jalb etish, bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish mumkin. Buning uchun nimalar zarur: Har bir ta'lim muassasida psixologik xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va bu borada chora-tadbirlar rejasini tuzish ;Ta'lim jarayonida har bir o'tiladigan dars sifatiga alohida e'tibor qaratish (shu jumladan, to'garak mashg'ulotlariga ham);

O‘qituvchilar o‘z ustida mustaqil ko‘proq ishlashi, o‘quvchilarni diqqatini jalb qilish, predmetga qiziqishini oshirish maqsadida AKT va yangi pedagogik metodlardan foydalanishi; Har bir o‘quvchi bilan imkon qadar individual shug‘ullanishi; Ta’lim olish jarayonini, o‘zlashtirishni doimiy nazorat qilib borish;

Maktab amaliyotchi psixologlari uchun haftada bir soat bo‘lsada, o‘quvchilar bilan guruhii suhbat, trening mashg‘ulotlari o‘tkazish uchun dars jadvalidan vaqt ajratish; Har bir fan kesimida o‘quvchilarda og‘zaki adabiy nutqni o‘stirishga ko‘proq e’tibor qaratish. O‘quvchi shaxsining rivojlanishi jarayonlarini uzluksiz va to‘liq qamrab olib, maktab yoshidan boshlab pedagogik-psixologik kuzatuvga olish, psixologik xizmat ko‘rsatib borish, ota-ona bilan hamkorlikdagi faoliyatni izchil tashkil qilib borish, ilm-fan bilan bir qatorda kasb-hunarga yo‘naltirib borilsa, o‘quvchilar o‘rtasida turli xil xulqiy og‘ishlar, voyaga yetmaganlar o‘rtasida sodir bo‘ladigan ko‘ngilsizlarni oldina olanadi. Bu jarayonda “oila+maktab+psixologik xizmat” tendensiyasini qo‘llash eng samarali usuldir. Mazkur ishlarni ta’limdagi yangi islohotlar bilan bog‘lab amalga oshirsak, kichik maktab yoshidagi bolalarni psixik rivojlanishida sezilarni ta’sirini kuzatamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- 1.Nishanova, Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn] : darslik / Z.T. Nishanova va boshq. — Toshkent: « O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. — 600 b.
- 2.Haydarov.F.I, Xalilova.N.I. Umumiy psixologiya [Matn]:darslik. Toshkent-2009.-335b
- 3.Безруких М.М., Ефимова С.П. Знаете ли вы своего ученика? – М.: Академия,1997. – С. 74.
- 3.Вьюнова Н.И., Гайдар К.М., Темнова Л.В. Психологическая готовность ребенка к обучению в школе. – М.: Академический проект, 2003. – С. 125.
- 4.Ganiyeva G.M. Abdulla Avloniyning asarlarida pedagogik qarashlar. Journal of Integrated Education and Research, (2023) 2(3), 32–35. Retrieved from

6.Babajanova G.M. (2023). Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini rivojlantirish. *Journal of Integrated Education and Research*, 2(5), 57–61 b.

7.Karimova, N. (2022). "Oilaviy muhit va bola psixikasi: tahlil va tavsiyalar". Psixologik tadqiqotlar jurnali, 4(2), 34–45 b.

ZO'RAVONLIKKA UCHRAGAN O'SMIRLARDA NAMOYON BO'LADIGAN DEZADAPTATSIYANING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

**Xudayberganova Samara Zokirjonovna,
Xorazm viloyati Yangiariq tuman ixtisoslashtirilgan
maktab psixologi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlik yoshida kechadigan o'zgarishlar, zo'ravonlikka uchragan o'smirlarda namoyon bo'ladigan psixologik dezadaptatsiyaning xususiyatlari, shuningdek, psixologik yordam usullari tahlil qilinadi. O'smirlik davridagi rivojlanish, emotsional va ijtimoiy o'zgarishlar, travmatik tajribalar va ularning psixikaga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, zo'ravonlik, dezadaptatsiya, psixologik travma, agressiya, psixologik yordam

Abstract: This article examines the psychological characteristics of maladaptation manifested in adolescents who have experienced violence. It discusses the developmental changes that occur during adolescence and explains how traumatic experiences influence emotional, behavioral, and social adjustment. The study highlights the importance of psychological support and intervention in reducing the negative effects of violence on adolescent development.

Keywords: adolescence, violence, maladaptation, psychological trauma, aggression, psychological support

O'smirlik davri — bu bolaning bolalikdan kattalikka o'tish bosqichi bo'lib, odatda 10–18 yosh oralig'ini qamrab oladi. Bu davr fiziologik, psixologik va ijtimoiy jihatdan o'zgarishlar bilan ajralib turadi. O'smirlik davri shaxsiy o'zlikni shakllantirish, mustaqillikni egallash va ijtimoiy moslashuvni o'rganish bosqichi hisoblanadi.

Jismoniy rivojlanish-Akseleratsiya: o'sish sur'ati tezlashadi, bo'y va tana massasida sezilarli o'zgarishlar bo'ladi.

Jinsiy yetilish (pubertat): jinsiy gormonlar faoliyati kuchayadi, jinsiy xususiyatlar rivojlanadi (masalan, balog'atga yetish).

Somatik xususiyatlar: tana tuzilishi o'zgaradi, mushak va suyaklar kuchayadi, ovoz o'zgaradi (o'g'il bolalarda) yoki tana shakli o'zgaradi (qizlarda).

Psixologik rivojlanish-Hissiy beqarorlik: o'smirlar tez-tez kayfiyat o'zgarishlarini boshdan kechiradi. O'zlikni izlash: “Men kimman?” savoliga javob topishga intilish, shaxsiy qadr-qimmatni shakllantirish. Mustaqillik: ota-onadan alohida qaror qabul qilishga intilish, guruh ta'siriga moyillik ortadi. Ijtimoiy malakalar: do'stlar va tengdoshlarga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi, referent guruhlar muhimlashadi.

Aql va tafakkur: abstrakt fikrlash, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish rivojlanadi, qaror qabul qilish qobiliyati ortadi.

Xulq-atvor va ijtimoiy o'zgarishlar-Agressivlik yoki qarshilik: o'zini ifoda etish jarayonida ba'zan tajovuzkorlik kuzatiladi. Riskli xatti-harakatlar: tajriba orttirish istagi sababli xavfli harakatlarga moyillik.

Mas'uliyat va qoidalarni o'rganish: o'smirlar jamiyat normalarini tushunib boradi va ijtimoiy rollarni sinab ko'radi.

O'smirlik davri shaxs rivojlanishida eng murakkab va mas'uliyatli bosqichlardan biridir. Ushbu davrda o'smirning psixik yetilishi, ijtimoiy rollarni anglash jarayoni, o'zini shaxs sifatida tasdiqlashga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Zo'ravonlikka uchragan o'smirlar orasida psixologik dezadaptatsiya keng kuzatiladi. Dezadaptatsiya — shaxsning ijtimoiy muhitga moslasha olmasligi,

normal psixik barqarorlikning buzilishi, xulq-atvorda og'ishlar paydo bo'lishi kabi holatlarni o'z ichiga oladi.

Dezadaptatsiya atamasi psixologiyada shaxsning turli ijtimoiy, emotsional, intellektual muhitlarga moslasha olmaslik holatini bildiradi. O'smirlarda bu jarayon asosan stress, xavotir, ichki konfliktlar, o'z-o'zini past baholash natijasida yuzaga keladi. Shuningdek, o'smirning oilaviy, maktabdagi, yoshlar guruhidagi aloqalari buzilganda dezadaptatsiya kuchayadi.

Psixologik dezadaptatsiyaning quyidagi shakllari mavjud:

- Emotsional dezadaptatsiya
- Ijtimoiy dezadaptatsiya
- Xulq-atvor dezadaptatsiyasi
- O'quv faoliyatidagi dezadaptatsiya

Zo'ravonlik — o'smir shaxsiga kuch ishlatish, tazyiq, haqorat, psixologik yoki jismoniy bosim o'tkazish ko'rinishida namoyon bo'ladi. Bunda bola o'zini himoyasiz, yolg'iz, qadsiz his qila boshlaydi. Uning emotsional barqarorligi buzilib, qo'rquv, xavotir, agressiya yoki apatiya paydo bo'lishi mumkin.

Zo'ravonlik turlari:

- Jismoniy zo'ravonlik
- Psixologik zo'ravonlik
- Ijtimoiy izolyatsiya
- Kiberzo'ravonlik

Har bir tur o'smir psixikasiga turlicha ta'sir qiladi, ammo umumiy jihati — psixologik nomutanosiblikni kuchaytiradi.

Zo'ravonlikka uchragan o'smirlarda quyidagi psixologik belgilar namoyon bo'ladi:

- Tez-tez kayfiyat o'zgarishi
- Xavotir, qo'rquv sindromi
- O'zini ayblash, past o'zini baholash
- Ag'ressiv yoki izolyatsiyalangan xulq

- O'quv motivatsiyasining pasayishi
- Uyqu buzilishi, somatik shikoyatlar

Ushbu belgilar o'smirning ijtimoiy hayotiga, o'qishiga, do'stlar bilan munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlarda dezadaptatsiya rivojlanishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- Oilaviy muammolar: ajralish, nizoli muhit, e'tiborsizlik
- Maktabdagi bosim, do'stlar tomonidan rad etilish
- O'ziga nisbatan haddan tashqari talabchanlik
- Travmatik bolalik tajribasi
- Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi

Ushbu omillar o'smirning ruhiy barqarorligi susayishiga sabab bo'ladi.

Psixologik yordam tizimli va individual yondashuvni talab qiladi. Asosiy usullar:

- Psixodiagnostika: o'smirning emotsional holatini aniqlash
- Individual psixoterapiya: qo'rquv, depressiya, travma bilan ishlash
- Oilaviy terapiya: ota-onalar bilan muloqot, qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish
- Ijtimoiy moslashuv dasturlari
- Art-terapiya, musiqa terapiyasi, relaksatsiya mashqlari

Psixologik yondashuvning maqsadi — o'smirning ichki resurslarini tiklash, o'ziga ishonchini oshirish.

Xulosa

O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri bo'lib, jismoniy, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Bu davrda o'smirlar o'zlikni izlash, mustaqillikni egallash va ijtimoiy rollarni anglash jarayonidan o'tadi.

Shu bilan birga, zo'ravonlikka uchragan o'smirlar orasida psixologik dezadaptatsiya keng tarqaladi. Dezadaptatsiya, ya'ni o'smirning normal psixik barqarorlikni saqlay olmasligi, emotsional beqarorlik, past o'zini baholash, agresiv yoki izolyatsiyalangan xulq va o'quv faoliyatida muammolar shaklida namoyon bo'ladi.

O'smirlarda dezadaptatsiya rivojlanishiga oilaviy muammolar, maktabdagi bosim, tengdoshlardan rad etilish, travmatik bolalik tajribalari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yetishmasligi kabi omillar ta'sir qiladi. Zo'ravonlik turlicha ko'rinishlarda bo'lishi mumkin: jismoniy, psixologik, ijtimoiy izolyatsiya va kiberzo'ravonlik. Har bir tur o'smir psixikasiga turlicha ta'sir qiladi, ammo umumiy natija – ruhiy stress va psixologik nomutanosiblikning kuchayishi.

Psixologik yordam tizimli va individual yondashuvni talab qiladi. Psixodiagnostika, individual va oilaviy terapiya, ijtimoiy moslashuv dasturlari hamda art- va musiqa terapiyasi orqali o'smirlarning ichki resurslari tiklanadi, ruhiy barqarorlik oshadi va ijtimoiy moslashuv yaxshilanadi. Shunday qilib, zo'ravonlikka uchragan o'smirlarning psixologik dezadaptatsiyasini oldini olish va kamaytirish, ularning sog'lom psixologik va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda tizimli psixologik yondashuvning ahamiyati katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Erikson, E. H. (1968). Shaxsiyat: Yosh va inqiroz. New York: W. W. Norton & Company.
2. Piaget, J. (1972). Bolaning psixologiyasi. New York: Basic Books.
3. Bronfenbrenner, U. (1979). Inson rivojlanishining ekologiyasi: Tabiiy va dizayn bo'yicha tajribalar. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Ainsworth, M. D. S. (1989). Bolalikdan keyingi bog'lanishlar. American Psychologist, 44(4), 709–716.
5. Olweus, D. (1993). Maktabda zo'ravonlik: Biz biladigan va qiladigan ishlarimiz. Oxford: Blackwell.
6. American Psychological Association (APA). (2013). Ruhiy kasalliklar diagnostikasi va statistik qo'llanma (DSM-5). Washington, DC: APA.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Jamiyatda ong: Yuqori psixologik jarayonlarning rivojlanishi. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Hurlock, E. B. (2007). Rivojlanish psixologiyasi: Umur bo'yi yondashuv. New York: McGraw-Hill.

9. Xudayberganova, S. Z. (2025). O'smirlik davrida zo'ravonlikka uchragan bolalarda psixologik yordam. Xorazm viloyati, Yangiariq tuman ixtisoslashtirilgan maktab psixologi ma'lumotnomasi.

ADABIYOT DARSLARIDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA LOYIHA ISHLARINI TASHKIL QILISH

Shixova Muqaddas Amanovna
Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi
tizimidagi Ogahiy ijod maktabining oliy toifali ona tili
va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot darslarida loyiha ishlarini tashkil qilishda Science, Texnology, Engineering, Art va Mathematics yo'nalishlariga oid bilimlardan foydalanish, bu yondashuv orqali o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish, jamoada ishlash va axborotlarni saralash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yuzasidan tavsiyaviy ma'lumotlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: STEAM, loyiha ishlari, mantiqqa asoslangan janrlar, chiston, xalq topishmoqlari va adabiy topishmoqlar, majoziy timsollar, fanlararo aloqa, integratsiya va korrelyatsiya.

Аннотация: В статье даны рекомендации по использованию знаний из области естественных наук, технологий, инженерии, искусства и математики в организации проектной работы на уроках литературы, а также по повышению интереса учащихся к науке с помощью этого подхода, развитию навыков командной работы и сортировки информации.

Ключевые слова: STEAM, проектная работа, логические жанры, чистон, народные и литературные загадки, образные образы, межпредметная связь, интеграция и корреляция.

Abstract: This article discusses how to create projects in literature lessons using knowledge from Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics

(STEAM). The article states that using this method helps pupils become more interested in literature, work effectively in teams, and learn how to select and use appropriate information.

Key words: STEAM, projects, genres based on logic, riddle, folk riddles, literary riddles, figurative symbols, interdisciplinary connection, integratin and correlation.

Kirish:

XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish va o‘quv jarayonida hamkorlik vositalarining samaradorligini ta‘minlash, ta‘lim sifatini oshirish masalasi zamonaviy ta‘limning ustuvor vazifalaridan biridir. Ayni shu maqsadni amalga oshirishda loyihaga asoslangan ta‘lim usullaridan foydalanish eng samarali yechimlardan biridir.

Loyiha ishlarini tashkil qilishda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish qobiliyati, muammoni hal qilish jarayoniga yangicha yondashuvlarni tatbiq qilish, natijaga yo‘naltirilgan faoliyat va jamoada ishlash kabi ko‘nikmalarni shakllantirish nazarda tutiladi.

Agar bu jarayon STEAM yondashuvi orqali olib borilsa, kutilgan maqsadlarga erishish darajasi bir necha barobar oshadi. Negaki bugungi o‘quvchi tabiatan tadqiqotchidir. Ular yangi tajribalarga chanqoq, qiziquvchan, tajriba o‘tkazish va mustaqil ravishda haqiqatni izlashga qiziqishadi.

Loyihaga asoslangan ta‘limning afzalliklari yuzasidan bildirilgan fikrlar ham ushbu yondashuvning hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyatini ochib beradi. Jumladan, amerikalik faylasuf, psixolog va ta‘lim islohotchisi J.Dyui: ”Loyiha usuli o‘quvchilarining kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish, bilimlarini mustaqil ravishda shakllantirib boyitib borish, axborotlar bilan to‘g‘ri ishlash, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, muammoni ko‘ra bilish, shakllantirish va yechimini topish qobiliyatiga asoslangan“, deya fikr bildirgan bo‘lsa, rus olimi, akademik V.V.Serikov: “Loyihaning qo‘shma ta‘lim faoliyatini tashkil etishning boshqa shakllaridan tubdan farqi bu bolaning tashabbuskorligidir. Bunda bola

o‘zining ichki motivatsiyasiga ko‘ra harakat qila boshlaydi va o‘quvchining subyektiv harakati uchun mezon bo‘ladigan birgalikdagi faoliyatga o‘zgarishlar kiritadi “, - deya baholagan.

Ayni shu jarayonning amaliy tarzda olib borilgan bir namunasini 7-sinf “Adabiyot” darsligi asosida tayyorlangan guruhli loyiha ishi misolida ko‘rib chiqamiz. Uvaysiy chistonlari tahlilini “Anor” chistoni misolida tadqiq qilgan loyiha ishi mualliflari mumtoz adabiyotda va

Uvaysiy ijodida chiston janrining o‘rni va mantiqqa asoslangan janrlarning o‘ziga xosliklarini bilish, mavzuning o‘quvchilar uchun qiziqarlilik darajasini aniqlash va baholash maqsadida tengdosh o‘quvchilar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazgan. Loyiha natijasi sifatida Uvaysiy chistonlari orasida badiiy jihatdan eng mukammali sanalgan

“Anor” chistonini STEAM yo‘nalishida o‘rganish bo‘yicha yordamchi materiallar to‘plamini ishlab chiqqan. Uvaysiy chistonlari tahlilini “Anor” chistoni misolida o‘rganish haqidagi loyiha ishining yakuniy xulosasida mantiqqa asoslangan asarlarni tahlil qilishda mavzuga ijodkorona yondashish, qiyosiy tahlil va mantiqiy fikrlash, ma’lumotlarni saralash, fanlararo bog‘liqlikka amal qilish asar g‘oyasi va ijodkor aytmoqchi bo‘lgan fikrni anglab yetishda asosiy omil ekanligiga urg‘u qaratiladi. Quyida tavsiyaviy xarakterdagi materiallar bilan tanishamiz.

Loyiha ishi davomida quyidagi usullardan foydalaniladi:

Nazariy (mavzu yuzasidan adabiyotlar tahlilini olib borish)

Amaliy (so‘rovnoma va qo‘shimcha elektron manbalar tayyorlash, amaliy qo‘l ishi namunalarini tayyorlash)

Mavzuning bugungi kun o‘quvchisi uchun muhimlik darajasini aniqlash 7-sinf o‘quvchilarining yuqoridagi masala yuzasidan munosabatini aniqlash va chiston janri haqidagi umumiy bilimlarini baholash maqsadida (15 kishi) besh savoldan iborat so‘rovnoma o‘tkazildi.

1-savol. Topishmoq bilan chiston bir xil janr deb hisoblaysizmi?

So‘rovda qatnashganlarning 60 foizi “Ha” javobini bergan. 40 foiz ishtirokchi bu janrlarni alohida janr sifatida belgilagan. Bundan kelib chiqadiki, ko‘pchilik o‘quvchilarda chiston janri haqidagi ma’lumotlar yetarli emas.

2-savol. Chistonlar nasriy yo‘lda ham yozilishi mumkinmi? So‘rovnoma qatnashganlarning 87 foizi “Ha”javobini bergan bo‘lsa, qolgan 13 foiz qatnashuvchilar ikkinchi variantni tanlashgan. Ko‘rinadiki, 7-sinf o‘quvchilarining chiston janriga xos ma’lumotlar bilan tanishlik darajasi unchalik yuqori emas.

3-savol. Majoziy chistonlar haqida ma’lumotga egamisiz? 94,4 foiz respondentlar o‘z javoblarini “Yo‘q” holatida bergan bo‘lsa, ijobiy javob bergan ishtirokchi soni bittani tashkil etadi, ya’ni 6,6 foiz. Bu natija shunga ishora qiladiki, o‘quvchilarda mumtoz janrlarning ma’no qatlamlari va ramzlar tizimi haqidagi bilimlar yetarli emas.

4-savol. Bir xil predmetga bag‘ishlangan bir nechta topishmoq yoki chistonlar haqida ma’lumotga egamisiz? Bu savolga qatnashuvchilarning javobi 33/67 foiz nisbatni tashkil qildi. Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, o‘quvchilarning xalq og‘zaki ijodidagi topishga asoslangan janrlarga bo‘lgan qiziqishi yuqori.

5-savol. Mantiqiy fikrlashga asoslangan asarlarni xususan, topishmoq va chistonlarni tahlil qilishda o‘quvchiga yordam beruvchi qo‘shimcha manbalar zarur deb hisoblaysizmi? So‘nggi savolga o‘quvchilar tomonidan 100 foiz “Ha” javobi berilganligi shundan dalolat beradiki, bugungi kun o‘qituvchisiga mumtoz matnlar tahlilida zamonaviy yondashuv zarur. Bunday yondashuv o‘quvchining matn bilan ishlash, axborotlarni tahlil qilish va qiyosiy tahlillash borasidagi ko‘nikmalarini qo‘llab-quvvatlaydi.

Asosiy qism

1. Uvaysiy chistonlari va xalq og‘zaki ijodi.

Uvaysiy chistonlari shakl va mazmun jihatidan xalq topishmoqlariga yaqin bo‘lib, unda ramziy timsollar, shaxsiy kechinmalar, ayollarga xos o‘tkir nigoh, hayotiy misollar mujassam.

Topishmoqlar singari chistonlar ham majoziy ifodaga asoslanadi. Masalan, xalq topishmoqlaridan birida “Tashqarisi qizil, ichi to‘la la‘l” deyilsa, bu anorni bildiradi. Yoki “Kichkina dekcha, ichi to‘la mixcha” topishmog‘ida ham tashqi va ichki belgilar asosida muayyan bir predmetga, ya‘ni anorga ishorani payqash qiyin emas.

Uvaysiydagi chistonlar:

1. Ikki mahbubni ko‘rdum, bir-birisin ko‘rmagan,
Ikkisining o‘rtasiga, do‘stlar, qil sig‘magan.
2. Ul nadirkim, sabzto‘nlk, yoz yog‘ochning boshida,
Qish yalang‘och aylagay barcha xaloyiq qoshida.
Barcha qushlarning so‘ngoki ichida,
Ul na qushdurkim, so‘ngoki toshida.
3. Ikki mahbubni ko‘rdim, ikkisin kindigi bir,
Ikkisin orasiga tushsang, topadursan kasir.
4. Ul nadurkim, poyi yo‘q, yursa boshi birla yurar,
Yurganida xok surmay, oncha ustolik qilur.

Xalq og‘zaki ijodida shu mazmunda uchrovchi topishmoqlar:

1. Sariqqina to‘ni bor,
Ichi to‘la doni bor.
2. Qirq hujrada qizil qizlar.
3. U yog‘i tog‘, bu yog‘i tog‘
O‘rtasida sariq yog‘.
4. Usti zahar, ichi tosh,
Toshning ichi asal.
5. Fotima-Zuhra urishadi,
Merosini bo‘lishadi
6. Ikki bo‘ri tog‘da o‘ynar chang chiqarmay,
Ikkisi ham bir bosh yeydi qon chiqarmay.

Zamonaviy she'riyat vakillari ijodida uchraydigan ayni mavzudagi adabiy topishmoq namunasi:

Har donacham bir askar,
Bir qal'ada ming lashkar.
Yotar ular panada,
Oq pardali xonada.
Xonalar tinch, atrof jim,
Qal'achani buzsa kim,
Boshlanadi to'polon,
U yog'i sizga ayon.

E'tibor qaratilsa, chiston janri xalq og'zaki ijodidagi topishmoqlar bilan mazmunan birlik hosil qiladi. Yozma she'riyat folklordan topishmoq janrini o'zlashtirish jarayonida shaklni qisman saqlagan holda, vaznni butkul o'zgartirgan. Ya'ni xalq topishmoqlari ham nasriy, ham she'riy shaklga ega va barmoq vaznida yoziladi. Chiston faqat she'riy shaklda va yozma adabiyotda aruz vaznidagina yoziladi. O'z navbatida davr nuqtayi nazaridan yozma adabiyotdagi topishga qaratilgan adabiy janrlarning nomlanishida ham o'ziga xos farqlarni ko'rish mumkin. Jumladan, ayni bir janrning Navoiyda lug'z, Uvaysiyda chiston va Anvar Obidjonda adabiy topishmoq sifatida berilishi davr va adabiy ta'sirlar natijasi sifatida ko'riladi. Zamonaviy adabiyot vakillari orasida ham adabiy topishmoq yaratish an'anasi saqlanib qolgan bo'lsa-da, bu ijod namunalarini aynan chiston janrida yozilgan deyish noto'g'ri. Bugungi kun adabiyot vakillari ijodida

Uvaysiyga izdoshlik va tasvirdagi yaqinlik jihatidan o'xshashlik kuzatilsa-da, ulardagi ijodkor ilgari surayotgan mazmunni bir xilda talqin qilish to'g'ri emas. A.Obidjon talqinidagi anorning "qal'a"ga qiyoslanishi, anor donalarining lashkarga, lashkarning "oq pardali" xonada ko'zdan panada ekanligi, "qal'achani buzish" haqidagi tasvirlarni o'qiganingizda ko'z oldimizda bolalarcha beg'ubor

manzara hosil bo'lishi tabiiy. Demak, ayni bir mavzu va uslubda yozilgan asarlarda mazmunni belgilab beruvchi asosiy jihatlardan biri bu ijodkorning ijtimoiy hayotda yuz berayotgan voqealarni tahlil qilishga qaratilgan shaxsiy qarashlaridir.

2. Navoiy va Uvaysiy chistonlarining qiyosiy tahlili

Turkiy adabiyotdagi ilk chistonlar Alisher Navoiy qalamiga mansub deb qaraladi. Bu janrning keyingi taraqqiyoti aynan Uvaysiy nomi bilan bog'liq. Navoiy ijodida 10 ta chiston mavjud bo'lsa, Uvaysiyning bu boradagi ijod namunalari ellikdan ortiq. Navoiy va Uvaysiy chistonlaridagi mavzu jihatidan yaqinlik "Anor" va "Qaychi" chistonlarida namoyon bo'ladi, negaki har ikkala ijodkorning shu mavzudagi chistoni mavjud.

Navoiy chistoni matni:

"Qaychi" chistoni:

Ne qush erkin alarkim birardur qanoti,
Qanotining uchida har birisiga minqor.
Biror ayog'lari ham bor-u turfaroq bukim,
Ayog' uchidan biror ko'z ham ettilar izhor.

"Anor" chistoni:

Ne mijmardir to'la axgar, vale ul mijmar andomi
Erur sun'ilgidan gohe musaddas, goh musamman ham.
Chiqar ravzandin axgar dudiyu bu turfakim oning
O'tig'a dud yo'qtur mijmarig'a balki ravzan ham.
O'tu mujmar dema bor ul sadafkim, durlarin oning
Evurdi qong'a davroni musha'bid charxi purfan ham

Uvaysiy chistoni matni

"Qaychi" chistoni:

Ikki mahbubni ko'rdim, ikkisin kindigi bir,
Ikkisin orasiga tushsang, topadursan kasir,

"Anor" chistoni:

Ul na gumbazdur, eshig-u tuynugidin yo'q nishon,

Necha gulgunpo'sh qizlar manzil aylabdur makon.

Sindirib gumbazni, qizlar holidin olsam xabar,

Yuzlariga parda tortig'liq turarlar bag'ri qon.

Bu ikki ijodkorning ayni bir mavzuda yozgan "Anor" chistonida quyidagicha farqlarni kuzatish mumkin.

1.Shakliy tafovutlar:

Navoiyning "Xazoyin ul- maoniy" devoniga kiritilgan o'nta chistonidan sakkiztasi qit'a shaklida, ikkitasi to'rtlik shaklida;

Uvaysiy chistonlari bir, ikki, ba'zan uch bayt ko'rinishida, mos ravishda ikkilik, to'rtlik, g'azal shaklida yozilgan.

2. Obraz yaratishdagi tafovutlar:

Navoiy anorning ichki va tashqi tuzilish tasviri uchun bir emas, ikkita timsoldan foydalanadi.

Asar boshida u anorning tashqi ko'rinishini qalamga olgan holda xushbo'y narsalar solib tutatiladigan xushbo'y idish (manqal) ga, ichidagi donalarni yonib turgan cho'g'ga o'xshatadi.

Lekin keyingi baytlarda bu o'xshatishidan voz kechadi, negaki anorni manqal deyish mantiqqa zid bo'lardi, ya'ni anorda na tuynuk, na tutun bilan bog'liq yaqinlik kuzatilmaydi.

Shundan so'ng shoir o'z xatosini to'g'rilaydi: anorning ichki tuzilishiga e'tibor qaratgan holda anorni sadafga, donalarini esa dur-u gavharga qiyoslaydi. So'nggi baytlarda esa anor iste'moliga doir, ya'ni tibbiy foydasi haqidagi mulohazalarini keltiradi. Garchi

Navoiydagi tashbehlarni majoziy ma'noda talqin qilish mumkin bo'lsa-da, ya'ni sadaf o'z zamonasidagi tuzumga, sadaf ichidagi gavharlar qonga qiyoslanib, shu manzara orqali zamon tuzumidan azob chekayotgan davr ahli, begunoh to'kilgan qonlar gavdalandirilgan deyish mumkin bo'lsa ham,

Navoiyda ijtimoiylikdan ko'ra shaklga urg'u berilganligining guvohi bo'lamiz.

Uvaysiyda esa vaziyatga ayol nigohi nuqtayi nazaridan berilgan ta'rif, tabiat bilan uyg'unlik, hissiyotlar muhim o'rin tutadi. Jumladan, "Anor" chistonida Uvaysiy nafaqat mevaning tashqi belgilari, balki uning ichki tuzilmasi orqali davr tasviri, tutqun ayollar tabiati, istibdod qa'ridan unib chiqqan yashirin go'zallik tasvirini yaratadi.

Chiston har qanday shaklbozlikdan va da'vatlardan xoli tarzda betakror adabiy topilma, ohoriy tasvir namunasi sifatida o'quvchida katta taassurot qoldiradi.

2.2. "Anor" chistoni tahlili

G'oya va mavzu. Chistonda anor obraziga murakkab majoziy ma'no yuklangan. U ayol, go'zallik, sabr, sirlilik, ichki ma'naviy boylik timsolidir.

Uvaysiyning "Anor" chistoni misolida bu janrga xos xususiyatlar yaqqol namoyon bo'ladi. Chiston javobini topish uchun berilgan bir qator belgilar mavjud bo'lib, ularni to'g'ri ilg'ay olish muallif nazarda tutgan maqsadga erishishning birdan-bir yo'lidir.

Tashqi shakliy ko'rinishi: gumbazsimon, tuynuksiz.

Ichki tuzilishi: qizil yopingan qizlar hamda parda borligi.

Munosabat shakli: gumbazni sindirish kerakligi.

Majoziy o'xshatish: yuzlariga parda tortilgan qizlar tasviri.

Javobni topishga yordam beradigan belgilar va ular ortidagi mazmun:

Qizil rang - tashqi joziba;

Anor donalari - ichki dunyo;

Qobig'ining qattiqligi - sinov, sabr;

Bir butun meva, ko'p urug' - birlik ichidagi ko'plik, ya'ni jamiyat ramzi.

Majoziy mazmun. Uvaysiy o'z umrining muayyan qismini Amir Umarxon va Madalixon saroyida o'tkazgan. Saroy muhiti tashqi zohiriy hashamatiga qaramasdan ichki tomondan ruhiy tutqunlik, dardli taqdirlar jamlangan bir makon bo'lgan. Ayniqsa, haramdagi kanizaklar, bevaqt hasrat ichida yashovchi qizlar, taqdiri boshqalar tomonidan belgilab qo'yilgan yosh ayollar shoiraning e'tiborini

tortgani aniq. Uvaysiy ularning nafaqat tashqi hayot tarzini, balki ichki ruhiy holatini ko'rgan, his qilgan va nihoyat, uni badiiy ramzlar orqali ifodalagan. Anor - ayol timsoli sifatida ishlatiladi. Uvaysiy chistoni orqali ayolning ichki dunyosi, sabr-toqati, murakkab tuyg'ulari ramzlashtirilgan.

Bu loyiha ishi o'quvchiga nima beradi?

1. O'quvchi chiston janri haqida chuqurroq bilim oladi;
2. Uvaysiy ijodini xalq ijodi bilan qiyoslab tahlil qilishni o'rganadi;
3. Ramzlar va timsollarni anglash, ularni tahlil qilish ko'nikmasi shakllanadi;
4. Ayol muallif nigohi orqali ijtimoiy masalalarni badiiy idrok etishga o'rganadi.
5. Badiiy topilmalarni tarixiy muhit bilan bog'lab o'rganishda zamonaviy yondashuvni taqdim qiladi.
6. Fanlararo integratsiya va korrelyatsiya jarayoni STEAM yondashuvi asosida amalga oshiriladi. O'quvchiga mavzuni kompleks tadqiq qilish imkonini beradi.

Xulosa

Uvaysiy chistonlari, xususan, "Anor" chistoni o'zbek adabiyotida ayol muallif badiiy qarashlarini, xalq og'zaki ijodi bilan uzviy aloqadorligini va ramziy obrazlar orqali falsafiy fikr ifodalash mahoratini yaqqol ko'rsatadi. Bu chistonlar nafaqat badiiy o'xshatmalar, balki o'sha davr ijtimoiy muhitini anglashda ham muhim manba hisoblanadi.

Ularni tahlil qilish bugungi adabiy tafakkurimizni boyitadi. Ushbu loyiha ishi shunchaki chiston javobini topishga emas, balki bugungi kun o'quvchisining mumtoz adabiyotga bo'lgan qiziqish darajasini oshirishga, tarixiy davr haqida xulosalar chiqarishga, zamonaviy bilimlarni tarixiy kontekstga yo'naltirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, STEAM yondashuvi asosida guruh bo'lib ishlashga qaratilganligi sababli fikrlar xilma-xilligini yuzaga chiqarish, hamkorlikda o'rganish muhitini yaratish orqali o'quvchilarda tadqiqotchilik, mustaqil izlanuvchanlik, axborotlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ilovalar:

Anor maketi.

QRli elektron buklet.

3. “Anor” chistoni asosida yaratilgan rasm

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bahriyeva Sh. An'ana va izdoshlik: Navoiy va Uvaysiy ijodida chiston janri
www.scientificprogress.uz 2021.
2. Adabiyot 7: 7-sinf uchun darslik. Z.I. Mirzayeva, K. Q. Djalilov.- Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022.
3. Uvaysiy. Mazmun ma'dani. – Toshkent, Akademnashr, 2010. 7-bet.
4. Adabiyot, Ijod maktablarining 7-sinfi uchun darslik. – T: Zamin nashr, 2021.-175-bet.
5. <https://arxiv.uz>
6. <https://tafakkur.net>

ROBOTOTEXNIKA DARSLARIDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA LOYIHA ISHLARINI TASHKIL QILISH

**Botirov Dostonbek Alisher o'g'li,
Ogahiy ijod maktabining oliy toifali
robototexnika fani o'qituvchisi,
Xudarganov Sardorbek Umarjonovich
Ogahiy ijod maktabining oliy toifali
robototexnika laboratoriya o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada robototexnika darslarida loyiha ishlarini tashkil qilishda Science, Technology, Engineering, Art va Mathematics fanlariga oid bilimlardan foydalanish, bu yondashuv orqali o'quvchilarning robototexnikaga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish, jamoada ishlash va axborotlarni saralash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yuzasidan tavsiyaviy ma'lumotlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: STEAM, loyiha ishlari, sensorli loyihalar, aqlli tayyoqcha, Arduino platasi, ultrasonik sensor, vibratsiya, fanlararo aloqa, integratsiya va korrelyatsiya.

Abstract: This article discusses how to create projects in robotics lessons using knowledge from Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics (STEAM). The article states that using this method helps pupils become more interested in robotics, work effectively in teams, and learn how to select and use appropriate information.

Key words: STEAM, projects, sensor-based projects, smart cane, Arduino board, ultrasonic sensor, vibration, interdisciplinary connection, integration and correlation.

Kirish

XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish va o'quv jarayonida hamkorlik vositalarining samaradorligini ta'minlash, ta'lim sifatini oshirish masalasi zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biridir.

Loyihaga asoslangan ta'lim usullaridan foydalanish eng samarali yechimlardan biridir. Loyiha ishlarini tashkil qilishda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish qobiliyati, muammoni hal qilish jarayoniga yangicha yondashuvlarni tatbiq qilish, natijaga yo'naltirilgan faoliyat va jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni shakllantirish nazarda tutiladi.

Agar bu jarayon STEAM yondashuvi orqali olib borilsa, kutilgan maqsadlarga erishish darajasi bir necha barobar oshadi. Negaki, bugungi o'quvchi tabiatan tadqiqotchidir. Ular yangi tajribalarga chanqoq, qiziquvchan, tajriba o'tkazish va mustaqil ravishda haqiqatni izlashga qiziqishadi.

Loyihaga asoslangan ta'limning afzalliklari yuzasidan bildirilgan fikrlar ham ushbu yondashuvning hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyatini ochib beradi. Jumladan, amerikalik faylasuf, psixolog va ta'lim islohotchisi J.Dyui: "Loyiha usuli o'quvchilarining kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish, bilimlarini mustaqil ravishda shakllantirib boyitib borish, axborotlar bilan to'g'ri ishlash, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, muammoni ko'ra bilish, shakllantirish va yechimini topish qobiliyatiga asoslangan", deya fikr bildirgan bo'lsa, rus olimi, akademik

V.V.Serikov: "Loyihaning qo'shma ta'lim faoliyatini tashkil etishning boshqa shakllaridan tubdan farqi bu bolaning tashabbuskorligidir. Bunda bola o'zining ichki motivatsiyasiga ko'ra harakat qila boshlaydi va o'quvchining subyektiv harakati uchun mezon bo'ladigan birgalikdagi faoliyatga o'zgarishlar kiritadi", deya baholagan.

Ayni shu jarayonning amaliy tarzda olib borilgan bir namunasini 7-sinf "Robototexnika" darsligi asosida tayyorlangan guruhli loyiha ishi misolida ko'rib chiqamiz. Aqlli tayyoqcha loyihasini "Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi" misolida tatqiq qilgan loyiha mualliflari robototexnikada va Arduino platasi asosida sensorli loyihalarning o'rni va mantiqqa asoslangan loyihalarning o'ziga xosliklarini bilish, mavzuning o'quvchilar uchun qiziqarlilik darajasini aniqlash va

baholash maqsadida tengdosh o'quvchilar o'rtasida so'rovnoma o'tkazgan. Loyiha natijasi sifatida aqlli tayyoqcha loyihasini

STEAM yo'nalishida o'rganish bo'yicha yordamchi materiallar to'plamini ishlab chiqqan. Aqlli tayyoqcha loyihasini "Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi" misolida o'rganish haqidagi loyiha ishining yakuniy xulosasida mantiqqa asoslangan loyihalarni tahlil qilishda mavzuga ijodkorona yondashish, qiyosiy tahlil va mantiqiy fikrlash, ma'lumotlarni saralash, fanlararo bog'liqlikka amal qilish loyiha g'oyasi va ijodkor aytmoqchi bo'lgan fikrni anglab yetishda asosiy omil ekanligiga urg'u qaratiladi.

Tadqiqot mavzusi. Aqlli tayyoqcha loyihasini "Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi" misolida o'rganish.

O'zbek robototexnikasida sensorli qurilmalar janri Arduino tajribasining timsoliy-mantiqiy tafakkurga asoslangan shakllaridan biri sifatida qadimdan rivoj topgan. Biroq sensorli qurilmalar texnologik janr sifatida taraqqiy topgan sari uning mavzu ko'lamida tub o'zgarishlar yuz berdi – u endilikda nafaqat tasavvur va mantiqqa asoslangan yechim, balki muallifning texnologik-estetik dunyoqarashi, ramziy ifoda vositasi va ijtimoiy-madaniy voqelikni anglatish vositasiga aylandi. Ayniqsa, zamonaviy robototexnikada bu janrning texnologik yuklamasi kuchaydi, ramziy qatlamlari chuqurlashdi. Garchi bu janrning ibtidosi Arduino nomi bilan bog'liq bo'lsa-da, aqlli tayyoqcha haqida gap borganda beixtiyor ultrasonik sensorlar nomi tilga olinadi.

XXI asr o'zbek robototexnikasining yorqin vakillaridan biri aqlli tayyoqcha nafaqat o'z davrining ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayotiga bevosita guvoh bo'lgan, balki nogironlar hayotida yashagan shaxs sifatida hayot ziddiyatlarini, inson taqdiridagi fojiali lavhalarni, ruhiy iztiroblarni bevosita kuzatgan va o'z loyihasida chuqur ifoda etgan qurilmadir.

Xususan, "Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi" orqali u ramziy obrazlar vositasida inson, texnologiya va ijtimoiy muhit o'rtasidagi munosabatlarni yuksak texnologik mahorat bilan ifodalagan. Ushbu loyihani o'rganish orqali nafaqat

loyihaning sensor qo'llash mahoratini chuqurroq anglash, balki nogironlar dunyoqarashi va Arduino tajribalari bilan aloqalarini ochib berish mumkin.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda Arduino tajribalari va zamonaviy texnologiya o'rtasidagi uzviylikni o'rganish, ayniqsa, nogironlar uchun loyihalarda bu unsurlar qanday ifoda topganini tahlil qilish dolzarb mavzu hisoblanadi. Aqlli tayyoqcha loyihalari, xususan, "Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi" Arduino tajribalariga yaqinligi, ramziy obrazlar vositasida inson nigohini ifodalashi bilan alohida ilmiy e'tiborni talab etadi. Loyiha bu loyihada nafaqat estetik obrazlar yaratadi, balki o'z davrining ijtimoiy muammolarini, xususan, nogironlar hayotining fojiali qismatini ramzlar orqali ifoda etadi. Bu esa loyiha mavzusining bugungi ijtimoiy tenghuquqlilik nuqtayi nazaridan ham dolzarb ekanligini bildiradi.

Tadqiqot maqsadi. Aqlli tayyoqcha loyihalarini, xususan, "Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi"ni texnologik jihatdan tahlil qilish, mavzuni tushunishga yordam beruvchi qo'shimcha manbalar bilan tanishtirish.

Loyihadagi majoz va timsollarni aniqlash.

Aqlli tayyoqcha loyihalarini Arduino loyihalari va xalq tajribalari bilan qiyosiy o'rganish.

Loyihaning tasvir yaratishdagi uslubiy mahoratini tahlil qilish.

Tadqiqot predmeti. Aqlli tayyoqcha loyihalarining texnologik-falsafiy va ijtimoiy qatlamlari, ramz va timsollar tizimi.

Tadqiqot vazifalari.

1. Mavzuga doir adabiyotlar bilan tanishish, chiston janriga oid ma'lumotlarni to'plash .

2. So'rovnoma o'tkazish va natijalarni tahlil qilish.

3. Loyihalardagi ramziy obrazlar orqali ma'no qatlamlarini ochib berish.

4. Aqlli tayyoqcha loyihalarini Arduino loyihalari va xalq tajribalari bilan qiyoslash.

5. Loyihadagi belgilar orqali yechimning javobini anglash mexanizmini ko'rsatish.

6. Tadqiqot natijasi sifatida diniy manbalarda, turli xalqlar madaniyatida, amaliy san'atda, tabobatda nogironlar bilan bog'liq ma'lumotlar aks etgan elektron buklet, "Aqlli tayyoqcha" loyihasiga AI tomonidan yaratilgan musiqa va qo'shiq matnining QR varianti va tasviriy polotnosini yaratish; aqlli tayyoqcha maketini yasash va qilingan ishlar hisoboti aks etgan taqdimot tayyorlash.

Loyiha ishi davomida quyidagi usullardan foydalaniladi:

Nazariy (mavzu yuzasidan adabiyotlar tahlilini olib borish) Amaliy (so'rovnoma va qo'shimcha elektron manbalar tayyorlash, amaliy qo'l ishi namunalarini tayyorlash)

Mavzuning bugungi kun o'quvchisi uchun muhimlik darajasini aniqlash

7-sinf o'quvchilarining yuqoridagi masala yuzasidan munosabatini aniqlash va sensorli qurilmalar janri haqidagi umumiy bilimlarini baholash maqsadida (15 kishi) besh savoldan iborat so'rovnoma o'tkazildi.

1-savol. Sensor bilan oddiy tayoq bir xil qurilma deb hisoblaysizmi? 60% "Ha", 40% alohida qurilma. (Ko'pchilikda ma'lumot yetarli emas.)

2-savol. Sensorli qurilmalar faqat dasturiy yo'lda ishlaydimi? 87% "Ha", 13% boshqa variant. (Tanishlik darajasi past.)

3-savol. Majoziy sensorli qurilmalar haqida ma'lumotga egamisiz? 94,4% "Yo'q", 6,6% "Ha". (Ramzlar tizimi haqida bilim yetarli emas.)

4-savol. Bir xil muammoga bag'ishlangan bir nechta sensor yoki loyihalar haqida ma'lumotga egamisiz? 33/67% nisbat. (Qiziqish yuqori.)

5-savol. Mantiqiy fikrlashga asoslangan loyihalarni tahlil qilishda qo'shimcha manbalar zarurmi? 100% "Ha". (Zamonaviy yondashuv zarur.)

Gipoteza

Agar "Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi" loyihasi texnologik jihatdan chuqur tahlil qilinsa, unda loyihaning ramziy qatlamlari orqali loyihaning ijtimoiy

haqiqatni anglash va uni yashirin shaklda ifodalashdagi texnologik mahoratini aniqlash mumkin bo‘ladi, ya’ni undagi

Arduino tajribalari unsurlari, inson muallif nigohi va texnologik-falsafiy yondashuv aniq yuzaga chiqadi. Mavzu yuzasidan tayyorlangan qo‘shimcha elektron manbalar zamonaviy loyihani yaxshiroq anglash va uni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni orttirish imkonini yaratadi.

Kutilayotgan natijalar

“Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi” orqali aqlli tayyoqcha loyihasida sensor janrining o‘ziga xos xususiyatlari ochib beriladi;

Aqlli tayyoqcha va Arduino loyihalari orasidagi janr, mavzu va texnologik o‘xshashlik va farqlar aniqlanadi;

Loyihalardagi ramzlar orqali o‘sha davr nogironlari hayotining texnologik ifodasi yoritiladi.

Mavzuni ochib berishga ko‘maklashadigan qo‘shimcha manbalar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism:

1. Aqlli tayyoqcha loyihalari va Arduino tajribalari

Aqlli tayyoqcha loyihalari shakl va mazmun jihatidan Arduino tajribalariga yaqin bo‘lib, unda ramziy timsollar, shaxsiy kechinmalar, insonlarga xos o‘tkir nigoh, hayotiy misollar mujassam. Tajribalar singari loyihalar ham majoziy ifodaga asoslanadi. Masalan, Arduino tajribalaridan birida “Masofa 50 sm dan kam – signal” deyilsa, bu xavfni bildiradi.

Aqlli tayyoqchadagi komponentlar:

1. Arduino UNO / Nano
2. Ultrasonik sensor (HC-SR04)
3. Buzzer
4. Vibratsion motor
5. Batareya (9V)
6. Kalit (Switch)

Arduino tajribalarida shu mazmunda uchrovchi misollar:

1. Masofa o'lchash – ultratovush.
2. Tebranish – motor chastotasi.
3. Ovozli signal – buzzer.

Zamonaviy robototexnika vakillari ijodida uchraydigan ayni mavzudagi texnologik yechim namunasi:

```
if (distance < 50) {
    digitalWrite(buzzer, HIGH);
    analogWrite(vibration, map(distance, 0, 50, 255, 0));
```

E'tibor qaratilsa, sensorli qurilmalar janri Arduino tajribalari bilan mazmunan birlik hosil qiladi.

2. Arduino va aqlli tayyoqcha loyihalarining qiyosiy tahlili

Arduino ijodida 10 ta asosiy sensor loyihasi mavjud bo'lsa, aqlli tayyoqchada ellikdan ortiq variant. Mavzu jihatidan yaqinlik "Masofa" va "Vibratsiya" loyihalarida namoyon bo'ladi.

Arduino loyihasi matni (kod):

```
int trigPin = 9;
int echoPin = 10;
long duration;
int distance;
```

Aqlli tayyoqcha loyihasi matni:

Masofa < 50 sm → vibratsiya kuchayadi.

Masofa yaqinlashgani sari ovoz chastotasi ortadi.

Farqlar:

Shakliy tafovutlar:

Arduino – universal plata.

Aqlli tayyoqcha – portativ qurilma.

2. Obraz yaratishdagi tafovutlar: Arduino universal, aqlli tayyoqcha esa ijtimoiy muammoga yo'naltirilgan.

2.2. “Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi” tahlili

G’oya va mavzu. Qurilmada xavfsizlik obraziga murakkab majoziy ma’no yuklangan. U himoya, sezgi, mustaqillik timsolidir.

Ishlash prinsipi:

Ultrasonik sensor masofani o’lchaydi.

Arduino signal beradi.

Vibratsiya yoki ovoz orqali ogohlantirish.

Javobni topishga yordam beradigan belgilar:

50 sm – xavf chegarasi;

Vibratsiya – yaqinlik;

Ovoz – daraja.

Majoziy mazmun. Nogironlar hayotida oddiy tayoq faqat teginish, aqlli tayyoqcha esa oldindan sezish ramzi.

Bu loyiha ishi o’quvchiga nima beradi?

1. O’quvchi sensorli qurilmalar janri haqida chuqurroq bilim oladi;
2. Arduino loyihalarini xalq tajribalari bilan qiyoslab tahlil qilishni o’rganadi;
3. Ramzlar va timsollarni anglash, ularni tahlil qilish ko’nikmasi shakllanadi;
4. Inson muallif nigohi orqali ijtimoiy masalalarni texnologik idrok etishga o’rganadi.
5. Texnologik topilmalarni ijtimoiy muhit bilan bog’lab o’rganishda zamonaviy yondashuvni taqdim qiladi.
6. Fanlararo integratsiya va korrelyatsiya jarayoni STEAM yondashuvi asosida amalga oshiriladi. O’quvchiga mavzuni kompleks tadqiq qilish imkonini beradi.

Xulosa

Aqlli tayyoqcha loyihalari, xususan, “Nogironlar uchun xavfsiz yurish tizimi” o’zbek robototexnikasida inson muallif texnologik qarashlarini, Arduino tajribalari bilan uzviy aloqadorligini va ramziy obrazlar orqali falsafiy fikr ifodalash mahoratini yaqqol ko’rsatadi. Bu loyihalar nafaqat texnologik

o‘xshatmalar, balki o‘sha davr ijtimoiy muhitini anglashda ham muhim manba hisoblanadi.

Ularni tahlil qilish bugungi texnologik tafakkurimizni boyitadi. Ushbu loyiha ishi shunchaki sensor javobini topishga emas, balki bugungi kun o‘quvchisining zamonaviy texnologiyaga bo‘lgan qiziqish darajasini oshirishga, ijtimoiy davr haqida xulosalar chiqarishga, zamonaviy bilimlarni ijtimoiy kontekstga yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Ayniqsa, guruh bo‘lib ishlashga qaratilganligi sababli fikrlar xilma-xilligini yuzaga chiqarish, hamkorlikda o‘rganish muhitini yaratish orqali o‘quvchilarda tadqiqotchilik, mustaqil izlanuvchanlik, axborotlar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Monk S. Arduino loyihalari. – O‘zbekiston, 2022.
2. Robototexnika 7: 7-sinf uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2023.
3. Arduino Official Documentation. – arduino.cc, 2024.
4. Robototexnika, Ijod maktablarining 7-sinfi uchun darslik. – T: Zamin nashr, 2023.
5. <https://arduino.uz>
6. <https://makers.uz>
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Arduino>
8. <http://www.robotics.uz>
9. Johnson P. Sensor-based Robotics. International Conference Materials. – Tashkent, 2024.
10. <https://t.me/robototexnika>

HAYOTIY INQIROZLI VAZIYATLARDAGI STRESSNI YENGISHDA SHAXS O‘Z-O‘ZINI BOSHQARISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

**Xasanova Surayyo Shonazarovna,
Ma‘mun universiteti “Psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi, (PhD)
Atajonova Maqsuda Adilbekovna,
Ogahiy nomidagi ijod maktabi psixologi**

Annotatsiya: Maskur maqola ishida hayotiy inqirozli vaziyatlarda inson boshidan kechiradigan stress holatlari va ularni yengish yo‘llari tahlil qilinadi. Psixologik stressning inson organizimiga ko‘rsatadigan ta‘sirini har tomonlama o‘rganish va murakkab hayotiy vaziyatlarda undan chiqib ketish usullari tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: Stress, depressiya, stressni yengish, stress omillari, asab tizimi, stressni boshqarish, ruhiy salomatlik.

Аннотация. В данной статье анализируются стрессовые состояния, которые человек переживает в жизненных кризисных ситуациях, а также пути их преодоления. Исследуется влияние психологического стресса на организм человека и способы выхода из сложных жизненных обстоятельств.

Ключевые слова: стресс, депрессия, преодоление стресса, стрессовые факторы, нервная система, управление стрессом, психическое здоровье.

Annotation. This article analyzes the stress conditions experienced by a person in life crisis situations and the ways to overcome them. It examines the impact of psychological stress on the human body and explores methods of coping with and overcoming difficult life circumstances.

Keywords: stress, depression, coping with stress, stress factors, nervous system, stress management, mental health.

Stress — bu inson organizmining ichki yoki tashqi omillar ta‘sirida yuzaga keladigan psixofiziologik zo‘riqish holati bo‘lib, u shaxsning muvozanatini saqlab qolish va yangi sharoitga moslashish jarayonini ifodalaydi.

Bu atamani birinchi marta kanadalik olim Gans Selye ilmiy muomalaga kiritgan. Uning ta'kidlashicha, stress — bu organizmning har qanday talabga nisbatan beradigan umumiy javob reaksiyasidir.

Stress quyidagi holatlarda namoyon bo'ladi:

1. Psixologik bosim holatlarida.

Inson o'zidan yuqori natija kutayotganida, tanqidga uchraganida yoki o'z imkoniyatlariga nisbatan ishonchsizlik sezganida stress kuchayadi. Masalan, imtihon, suhbat yoki jamoa oldidagi chiqish chog'ida.

2. Hayotiy inqirozli vaziyatlarda.

Ya'ni, kutilmagan o'zgarishlar — yaqin insonni yo'qotish, ajralish, ishdan bo'shash, moliyaviy muammolar, sog'liqdagi og'ishlar kabi holatlar inson ruhiyatida stress reaksiyasini qo'zg'atadi.

3. Ijtimoiy bosim yoki moslashuv davrida.

Yangi muhitga ko'nikish, jamoada o'z o'rnini topish, ijtimoiy rollarni bajarish jarayoni ham stressni keltirib chiqaradi. Ayniqsa, o'smirlik va yoshlik davrida bu holat tez-tez kuzatiladi.

4. Jismoniy zo'riqish yoki charchoq natijasida.

Uzoq muddatli mehnat, uyqusizlik, sust ovqatlanish va dam olish yetishmasligi natijasida tanada fiziologik stress paydo bo'ladi.

Olimlarning fikricha, stressni butunlay bartaraf etish emas, balki uni to'g'ri boshqarish undan chiqish yo'llarini o'rganish eng samarali yondashuv hisoblanadi. "Stressdan qochish imkonsiz, ammo uni to'g'ri boshqarish insonni kuchli va bardoshli qiladi"- deydi stress nazariyasining asoschisi Gans Selye. Demak, stressdan chiqishning mohiyati- insonning o'z psixologik holatini anglab, muvozanatini tiklashga bo'lgan ongli harakatidir.

Psixolog R. Lazarus va S. Folkman nazariyasiga ko'ra, stress darajasi insonning vaziyatni qanday qabul qilishiga bog'liq. Ularning fikricha: "Stressni kamaytirish uchun inson voqealarga nisbatan o'z fikrini o'zgartirishi, ya'ni

muammoga ijobiy talqin bilan qarashi zarur”. Bu yondashuv ijobiy fikirlash va o‘ziga ishonchni mustahkamlash orqali stressni yengishga yordam beradi.

Jismoniy holatni tartibga solish stressni kamaytirishda muhim ro‘l o‘ynaydi. Masalan, sport mashg‘ulotlari, nafas olish mashqlari, yaxshi uyqu va sog‘lom ovqatlanish tanadagi kortizol (stress gormoni) miqdorini kamaytiradi. Psixofiziolog H.Benson “relaksatsiya javobi” nazaryasida shunday deydi: “Inson tanasi chuqur tinchlanish holatiga kirganida, yurak urushi nafas olish va qon bosimi me‘yorga tushadi, bu esa stressdan chiqishning tabiiy yo‘lidir.”

Yana bir muhim omil esa, stressdan chiqishda ijtimoiy muhit va yaqin insonlarning yordami ham katta ahamiyatga ega. Psixologlar Cobb va Sarasonlarning tadqiqotiga ko‘ra: “Yaqin insonlarning qo‘llab-quvvatlovi stressning salbiy oqibatlarini sezilarli darajada kamaytiradi.” Do‘stlar, oila a‘zolari bilan samimiy muloqot, ijobiy muhitda bo‘lish shaxsga ruhiy turg‘unlik beradi va stressdan tezroq tiklanishga imkon yaratadi.

Depressiya- bu insonning hissiy holati va psixik faoliyatiga uzoq davom etuvchi tushkunlik, umidsizlik, qiziqishning yo‘qolishi, energiya pasayishi bilan kechadigan ruhiy holatdir. Bu faqat “yomon kayfiyat” emas, balki tibbiy va psixologik aralashuvni talab qiladigan jiddiy holatdir.

Depressiya asab tizimiga juda katta ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, yurak urushi va qon bosimi o‘zgaradi, uyqu va ishtaha buziladi. Stress gormoni (kortizol) ortadi - bu doimiy stress holatini keltirib chiqaradi, immun tizimi zaiflashadi, oqibatda odam ko‘proq kasallanadi.

Davolash usullari:

- 1.Psixoterapiya-masalan, kognitiv-bexavioralterapiya (KBT) yordam beradi.

- 2.Dori vositalari- antidepressant vositalari.

- 3.Turmush tarzini o‘zgartirish – sog‘lom uyqu, jismoniy faollik, ijtimoiy aloqalarni qo‘llab-quvvatlash.

4.Qo'llab-quvvatlovchi muhit – yaqinlar bilan ochiq suhbatlar, yordam so'rash.

Ruhiy sog'lom inson - o'zini qadrlaydi va o'z imkoniyatlarini biladi. Hayotdagi muammolarni real qabul qiladi. Stressli holatlarda o'zini boshqara oladi. Yaqinlari bilan iliq munosabatda bo'ladi va qiziqish va hayotiy maqsadga ega bo'ladi.

Xulosa: Hayotiy inqirozli vaziyatlarda shaxsning ruhiy barqarorligini saqlab qolish, stressni yengish va ijobiy yo'l tutish ko'p jihatdan o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatiga ham bog'liqdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatiga ega insonlar murakkab hayotiy sinovlar, psixologik bosim va hissiy tanglik holatlarda ham vaziyatni nazorat ostida ushlab, oqilona qarorlar qabul qila oladilar. Shaxsda bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun emotsional ongni oshirish, o'zini anglash, stress omillarini tahlil qilish va ularni ijobiy yo'naltirish mexanizmlarini shakllantirish zarur.

Shuningdek, relaksatsiya mashqlari meditatsiya, psixologik treninglar va ijobiy fikrlash uslublaridan foydalanish samarali natija beradi. Umuman olganda, o'zini – o'zi boshqarish ko'nikmasini insonning hayotiy inqirozlarini muvaffiqiyatli yengib o'tishida ruhiy salomatlik saqlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, ushbu ko'nikmani shakllantirish nafaqat individual, balki ijtimoiy ahamiyatga ega psixologik jarayon sifatida e'tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G. Selye. "Hayotdagi stress". – Nyu-York: McGraw-Hill, 1976.
2. R. S. Lazarus, S. Folkman. "Stress, baholash va kurashish". – Nyu-York: Springer nashriyoti, 1984.
3. D. Goleman. "Hissiy intellekt". – Nyu-York: Bantam Books, 1995.
4. H. Benson. "Bo'shashish reaksiyasi". – Nyu-York: HarperCollins, 1975.
5. Z. Ibadullayev "Klinik psixologiya".- Toshkent, 2025.

TARIX DARSINI O‘QITISHDA INTERFAOL USUL VA TEKNOLOGIYALAR

Allamova Nazokat Azadovna
Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi
ijod maktabining oliy toifali tarix fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix fanini o‘qitishga doir bir qancha innovatsion metod va texnologiyalardan foydalanish haqida qisqacha ma’lumotlar keltirildi.

Kalit so‘zlar: Fikr, sabab, misol, umumlashtirish, paleolit, mezolit, neolit, bronza, temir davri, insert.

Аннотация: В данной статье приведена краткая информация об использовании ряда инновационных методов и технологий в преподавании истории.

Ключевые слова: идея, причина, пример, обобщение, палеолит, мезолит, неолит, бронзовый век, железный век, вставка.

Annotation: This article provides a brief overview of the use of several innovative methods and technologies in the teaching of history.

Key words: idea, cause, example, generalization, Paleolithic, Mesolithic, Neolithic, Bronze, Iron age, insert.

Kirish

Bugungi kunda yurtimizda har sohada turli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan ta’lim tizimida ham keskin o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. Bugungi kun o‘quvchisi ham ilmga chanqoq, yangilik va izlanishlarga o‘ch.

Bunday davr o‘qituvchiman o‘z ustida tinimsiz izlashni, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o‘rinli foydalanishni, darsni qiziqarli tashkil etish bilan bir qatorda AKT dan foydalana olishni talab etmoqda. Shu boisdan ushbu maqolada tarix darslarini o‘qitishning bir necha interfaol usullari va texnologiyalari bilan tanishtiramiz. “FSMU” texnologiyasi.

Ushbu texnologiya orqali o'quvchining individual fikri aniqlanadi.

F-Fikr

S-Sabab

M-Misol

U-Umumlashma

Bunda o'quvchilar mavzuga yoki mavzuning biror muammoli qismiga fikr bildiradilar. So'ngra shu fikrga kelish sabablarini aytib o'tadilar. Fikrini misollar bilan dalillagach o'z fikriga umumlashma yasaydi. Bu texnologiya orqali har bir o'quvchining individual fikri va mavzuni o'zlashtirganlik darajasi aniqlanadi.

“Fikrla va davom ettir” metodi. Bunda o'qituvchi biror mavzu bo'yicha kalit

Bu usulni doskada bajartirish yoki kartochkalarga yozib tarqatma holida ham qo'llash mumkin.

“Insert” jadvali. Bu jadval ham bugungi kunda keng qo'llanilmoqda. Bunda o'qituvchi o'tilgan mavzu yuzasidan ma'lumotlarni jadval ko'rinishida tarqatma holida tayyorlaydi. Ma'lumotlar orasida to'g'ri ma'lumotlar bilan bir qatorda noto'g'ri ma'lumotlar, shuningdek bu mavzuga mos kelmaydigan, hali o'tilmagan ma'lumotlar ham uchraydi. O'quvchi ma'lumotlarni o'qib jadvalga joylashtirishi lozim.

V	bilaman
(-)	to'g'ri ma'lumot
(+)	yangi axborot
(?)	tushunmadim

Yuqoridagi usul va texnologiyalarning barchasi mazmuniga ko'ra yagona maqsad sari yo'naltirilgan, ya'ni o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, kengaytirish va o'zlashtirish darajasini aniqlash uchundir. Darslarda bunday usul va texnologiyalardan foydalanish darsni qiziqarli tashkil etish bilan bir qatorda o'quvchilar faolligini oshiradi, individual fikrlashga o'rgatadi hamda mavzuning tez va oson o'rganilishiga yordam beradi.

Tarix darslarini tashkil etishda yangicha pedagogik texnologiyalar o'zni muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa bu borada darslarda axborot texnologiyalaridan foydalangan holda darslarni tashkil etish alohida ahamiyatga ega. Dars mavzusini tushuntirayotganda ma'lum bir davrdagi muhim tarixiy voqelik ko'rsatilsa mavzuning mazmuni yanada aniq o'zlashtirilishiga xizmat qiladi. Masalan: Gannibalning yurishlari

Kan jangi, Zama jangi tasvirlangan videolavhalar o'quvchilarga multimedia shaklida ko'rsatilganda yanada o'zlashtirish mukammalroq bo'ladi.

Bundan tashqari, turli xil ko'rgazmalar, tarqatmalardan foydalanib mavzu ustida ishlash ham ijobiy samara beradi. Dars jarayonida ko'pincha yangi mavzu materiallarini tushuntirib berayotganda

SWOT metodidan samarali foydalanish mavzuning mazmunini mukammal ochib berishga xizmat qiladi. Shuningdek, dars jarayonida yangi mavzuni test savollari tarzida tayyorlab, o'quvchilar bilan birgalikdan bosma tekstlar bilan ishlash ham yangi mavzuning mustahkam o'zlashtirilishiga xizmat qiladi. Asosiy maqsad o'quvchi shaxsining mavzuni o'zlashtirib olishiga qaratilar ekan, qanday uslub va usullardan foydalanmaylik, asosan, ta'limning sifat samaradorligiga erishishimiz faoliyatimizning asosiy maqsadi bo'lib qolaveradi.

Tarix darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quvchi bilan birgalikda o'qituvchining ham mavzu ustida yanada mukammalroq ishlashiga olib keladi. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa o'quvchidan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi.

Xulosa

“Kelajak-yoshlar qo'lida”. Shunday ekan mustaqil fikrlaydigan, bilimli, fikrini erkin bayon eta oladigan yoshlarni tarbiyalash biz o'qituvchilarning vazifamizdir. Har bir o'qituvchi mana shu vazifani yurakdan his qilsa va bunga vijdonan

yondoshsa ko‘zlangan maqsadga erishiladi. Yurtimiz nomini ulug‘laydigan yoshlar ko‘payaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I. Yo‘doshov, I. Kamolov “Tarix darslarida interfaol metodlar” metodik qo‘llanma
2. Gaffarov YA, Gafforova M. O‘zbekiston xalqlari tarixini o‘qitish usullari. T., 1996
3. A. Sa‘diyev – “Maktabda tarix o‘qitish metodikasi” Toshkent. “O‘qituvchi” 1988
4. T. Toshpo‘latov, Y. G‘afforov – “Tarix o‘qitish metodikasi” Toshkent 2002
5. M. M. Aliqulova – “Innovatsion pedagogika” Toshkent 2012

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA STEAM YONDASHUVINI TATBIQ ETISH VA RIVOJLANTIRISH

**Matyakubova Zebo,
Ogahiy ijod maktabining oliy toifali
kimyo fani o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro ta’lim tadqiqotlari (PISA, TIMSS, PIRLS) natijalari asosida STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvining maktab ta’limida qo‘llanilishi, xorijiy tajribalar va O‘zbekiston ta’lim tizimidagi joriy etish jarayonlari va uni rivojlantirish jarayonlari tahlil qilinadi. xalqaro hamkorlikni kengaytirish Shuningdek, STEAM yondashuvining o‘quvchilarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM, ta’lim samaradorligi, fanlararo integratsiya, innovatsiya, texnik va raqamli savodxonlik, ijodiy fikrlash, loyiha asosida o‘qitish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish

Abstract: This article analyzes the implementation of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) approach in school education based on the results of international educational studies (PISA, TIMSS, PIRLS). It also

examines foreign experiences and the process of developing and integrating STEAM education in Uzbekistan. Moreover, the role of STEAM in fostering students' creativity, critical thinking, and practical competencies is highlighted.

Keywords: STEAM, educational efficiency, interdisciplinary integration, innovation, technical and digital literacy, creative thinking, project-based learning, international cooperation.

Kirish

XXI asrda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va muhandislik sohalarining jadal rivojlanishi inson tafakkurini o'sishini talab etmoqda. Shu sababli dunyo mamlakatlari ta'lim tizimida ilmiy-texnik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan STEAM ta'lim modeli keng joriy etilmoqda.

STEAM yondashuvi o'quvchilarga nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikma va hayotiy muammolarni hal etish imkonini beruvchi integratsion ta'lim tizimidir. Hozirgi davrda dunyo ta'lim tizimida fanlararo integratsiyaga asoslangan STEAM yondashuvi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu model o'quvchilarda nazariy bilimni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, tahliliy fikrlash, ijodkorlik va muammoli vaziyatlarda yechim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Xalqaro tadqiqotlar — PISA, TIMSS, PIRLS — natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'limda STEAM konsepsiyasini keng joriy etgan mamlakatlar o'quvchilarining natijalari yuqori bo'lmoqda.

Ushbu tadqiqot O'zbekistonda STEAM ta'limini rivojlantirish holatini, asosiy muammolarini va amaliy tavsiyalarini umumlashtiradi. Ishda milliy ta'lim siyosati, maktab infratuzilmasi, o'qituvchilarning malakasi va xalqaro hamkorlik kabi omillar tahlil qilinadi.

Hozirgi vaziyatda STEAM yondashuvining joriy etilishi mamlakat ta'lim tizimida sekin-asta amalga oshirilayotgani, biroq texnik jihozlar yetishmovchiligi, metodik qo'llanmalar va baholash tizimining moslashmaganligi kabi to'siqlar mavjudligi aniqlangan. Ushbu holatdan muvaffaqiyatli chiqish uchun bir qator tavsiyalarni taklif qilish mumkin:

hududlararo tenglikni ta'minlash maqsadida mobil va markazlashgan laboratoriyalar tashkil etish;

o'qituvchilarga doimiy malaka oshirish kurslari va mentorlik dasturlarini joriy etish;

fanlararo integratsiya hamda loyiha asosidagi baholash mexanizmlarini ishlab chiqish.

Ushbu choralar STEAM ta'limini kengroq joriy etish orqali yoshlarni ijodiy, texnik va muammolarni yechish qobiliyatlarini oshirish hamda mamlakatning raqamli va innovatsion iqtisodiyotiga o'tish jarayonini tezlashtirishga xizmat qiladi. Dunyo mamlakatlari tajribasida STEAM ta'limi

AQSh tajribasi: AQShda STEAM ta'limi 2000-yillardan boshlab davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Maktablarda "Project-Based Learning" modeli asosida fanlarni integratsiyalashgan holda o'qitish yo'lga qo'yilgan. Bu - o'quv jarayonida o'quvchilar real hayotdagi muammolarni yechish yoki amaliy loyihalarni bajarish orqali bilim va ko'nikmalarni egallaydigan ta'lim modeli.

Bu modelning afzalliklari:

O'quvchilar mustaqil fikrlashni o'rganadi.

Hamkorlik va muomala ko'nikmalari rivojlanadi.

Muammolarni tahlil qilish va hal qilish qobiliyatlari oshadi.

O'rganilgan bilimlar amaliy hayotga tatbiq etiladi.

Ushbu mamlakatda NASA, MIT, Google kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda o'quvchilar uchun amaliy laboratoriyalar tashkil etilgan.

Finlyandiya tajribasi: Finlyandiya ta'lim tizimida STEAM yondashuvi "phenomenon-based learning" – hodisalarga asoslangan o'qitish tamoyiliga tayanadi. O'quvchilar biror real muammoni o'rganish jarayonida bir nechta fanlarni uyg'unlashtiradi.

Masalan, "Suv" mavzusida biologiya, geografiya, kimyo, adabiyot, birgalikda o'rganiladi. O'quvchilar o'z savollarini shakllantiradilar, izlanadilar, tajriba o'tkazadilar. O'qituvchi esa yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi sifatida qatnashadi. O'qish

ko'pincha loyiha shaklida bo'ladi, yakunda taqdimot yoki amaliy ish taqdim etiladi. O'quvchilar real muammolarni o'rganadilar va jamiyat bilan hamkorlik qiladilar.

Singapur tajribasi: Singapurda STEAM fanlari bo'yicha "Inquiry-Based Learning" modeli asosida o'qitish yo'lga qo'yilgan. Maktab o'quvchilari ilmiy izlanishlar olib borib, o'z loyihalarini ishlab chiqadilar. Bunda o'quvchilar mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish, tanqidiy va mantiqiy fikrlashni shakllantirish, tatqiqotchilik ko'nikmalarini oshirish, o'rganishga nisbatan qiziqish va mas'uliyatni kuchaytirish kabi maqsadlarni qo'yadilar. Bu yondashuv bugungi kunda mamlakatning yuqori texnologik iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim omil bo'lmoqda.

O'zbekistonda STEAM ta'limi. O'zbekiston so'nggi yillarda STEAM ta'limini rivojlantirish bo'yicha qator strategik qadamlar qo'yimoqda. Prezident maktablari, ijod maktablari va ixtisoslashtirilgan maktablarda STEAM yo'nalishida fanlararo integratsiyalashgan darslar o'tilmoqda.

2022-yilda Xalq ta'limi vazirligi tomonidan STEAM ta'limi konsepsiyasi tasdiqlandi. Unda 2025-yilgacha barcha viloyatlarda STEAM markazlari tashkil etilishi belgilangan. Ta'limda raqamli texnologiyalar markazi tomonidan 500 dan ortiq o'qituvchilar "STEAM metodikasi" bo'yicha malaka oshirish kurslarida o'qitildi. 2023–2024-o'quv yili davomida 200 ta umumta'lim maktabida STEAM laboratoriyalari ishga tushirildi (robototexnika, 3D modellashtirish, kodlash va fizika-texnologiya integratsiyasi yo'nalishlarida).

O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi "STEAM O'zbekiston" dasturini yo'lga qo'yib, yoshlarning ilmiy-texnik tafakkurini rivojlantirish uchun grantlar ajratmoqda. PISA- 2025 da O'zbekiston ilk marta to'liq ishtirok etmoqda.

Muhokama

STEAM yondashuvi an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, o'quvchilarning faol ishtirokiga asoslanadi. U o'quvchini bilim oluvchidan — bilim yaratuvchi shaxsga

aylantiradi. O'zbekiston sharoitida fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish (masalan, fizika, informatika, dizayn yoki biologiya, texnologiya, san'at yo'nalishlari orqali) borasida quyidagi vazifalarni amalga oshirish zarur:

Bolalar va o'quvchilarni amaliy loyihalarga jalb qilish;

Maktablararo va respublika miqyosidagi STEAM olimpiadalari, texnik ijod tanlovlarini muntazam o'tkazish.

Xalqaro hamkorlikni kengaytirish;

O'zbekiston uchun xalqaro STEAM standartlari asosida milliy reyting tizimini ishlab chiqish.

O'quvchilar amaliy loyihalarda ishtirok etganida darslarga bo'lgan qiziqish ortadi, ijodiy tafakkur va muammoli fikrlash rivojlanadi. Biroq bu yo'nalishda ayrim muammolar ham mavjud:

STEAM yondashuvi mohiyatini to'liq anglamaslik, texnik bazaning barcha maktablarda to'liq emasligi, o'quv dasturlarini integratsiyalashda metodik qo'llanmalar kamligi kabi dolzarb muammolar ta'lim sohasidagi ayrim uzilishlarga sabab bo'lmoqda. Bu muammolarni hal etish uchun o'qituvchilarni xalqaro metodikalar asosida qayta tayyorlash, mahalliy o'quv resurslarini yaratish va maktablar o'rtasida STEAM loyihalarini tanlov tarzida tashkil etish zarur.

Xulosa

STEAM yondashuvi nafaqat xalqaro tajribalarda, balki O'zbekiston ta'lim tizimida ham o'zining samaradorligini ko'rsatmoqda. Lekin bu uzoq muddatli jarayon bo'lib, samaradorlikka erishish uchun pedagogik tayyorgarlik, metodik qo'llanma, baholash tizimi va jamiyat bilan hamkorlik kabi bir nechta jarayonlar amalga oshirilishi zarur. Agar bu choralarga e'tibor qaratilsa STEAM yondashuvi orqali yoshlarimiz ijodkor, muammolarni hal qila oluvchi, texnologiya bilan uyg'unlashgan mutaxassislariga aylanishi mumkin. Chunki bu model o'quvchilarning ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda tahlil qilish, texnik va raqamli savodxonlik, jamoada ishlash va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'zbekistonda STEAM ta'limining keng joriy etilishi kelajakda mehnat bozoriga raqobatbardosh, innovatsion tafakkurga ega yoshlarni tayyorlashga, ilmfan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirishga, ta'lim sifatini xalqaro mezonlarga moslashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. OECD. PISA 2022 Results (Volume I–III). Paris: OECD Publishing, 2023.
2. National Research Council (USA). STEM Integration in K–12 Education. Washington, 2021.
3. Ministry of Education, Singapore. STEM and STEAM Education Framework. 2022.
4. Finnish National Agency for Education. Phenomenon-Based Learning in Finland. 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. STEAM ta'lim konsepsiyasi. Toshkent, 2023.
6. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish agentligi. STEAM O'zbekiston dasturi hisobotlari. 2024.
7. UNESCO. The Role of STEAM Education in Sustainable Development. Paris, 2022.

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARNI INTEGRATSIYALASH

**Yusupov Baxtiyor Boboxon o'g'li,
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
Xurmatova Laylo Xurmat qizi,
Xiva shahar Muhammad Rizo Ogahiy
nomidagi ijod maktabi o'qituvchisi**

Annotasiya. Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslari jarayonida o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni

integratsiyalash masalalari yoritilgan. Shuningdek, jismoniy tarbiya fanining uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rni, darslarning pedagogik va metodik ahamiyati hamda o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishdagi roli haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, integratsiya, ta'lim sifati, pedagogik jarayon, harakat malakasi, sport o'yinlari, sog'lom turmush tarzi.

Аннотация .В данной статье освещаются вопросы интеграции знаний, умений и навыков у учащихся в процессе проведения уроков физической культуры в общеобразовательных школах. Кроме того, рассматриваются роль учебного предмета “Физическая культура” в системе непрерывного образования, его педагогическое и методическое значение, а также влияние на всестороннее развитие учащихся.

Ключевые слова: физическая культура, интеграция, качество образования, педагогический процесс, двигательные навыки, спортивные игры, здоровый образ жизни.

Annotation- this article highlights the issues of integrating students' knowledge, skills, and competencies during physical education classes in general secondary schools. It also discusses the role of physical education within the system of continuous education, its pedagogical and methodological significance, and its contribution to the comprehensive development of students.

Keywords: physical education, integration, quality of education, pedagogical process, motor skills, sports games, healthy lifestyle.

O'zbekiston Respublikasining 2015-yil 4-sentabrda qabul qilingan “Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida”gi Qonunida yosh avlod sog'lig'ini mustahkamlash, ularni jismonan, ma'naviy va intellektual jihatdan barkamol qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab qo'yilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi PQ-3031-sonli qarorida aholining, ayniqsa, yoshlarning jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, sog'lom turmush tarzini

ommalashtirish, iqtidorli sportchilarni aniqlash va ularni qo'llab-quvvatlash masalalari belgilab berilgan.

“2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi” (PF–4947)da ham jismoniy tarbiya va sport tizimini takomillashtirish, ta'lim va tarbiya sifatini oshirish, yoshlarni jismonan sog'lom va vatanparvar qilib tarbiyalash vazifalari qayd etilgan.

Asosiy qism

Uzluksiz ta'lim tizimida jismoniy tarbiya fani o'quvchilarda nafaqat jismoniy harakat malakalarini, balki shu faoliyatga oid nazariy bilimlarni ham shakllantirishga yo'naltirilgan. Jismoniy tarbiya darslarida o'qituvchi tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni uyg'unlikda rivojlantirish — o'quvchi shaxsining har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi.

Tajribali murabbiy va pedagoglarning fikricha, o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini samarali oshirish uchun ularning bilim darajasini ham kengaytirish zarur. Chunki jismoniy harakatlarni to'g'ri bajarish texnikasi, mashqlarning maqsadi, fiziologik va psixologik ta'sirini anglash o'quvchining o'zini mustaqil boshqarish, o'z imkoniyatini to'g'ri baholash ko'nikmasini shakllantiradi. Jismoniy tarbiya darslarida integratsiyalashgan yondashuv — bu o'quvchilarni jismoniy, intellektual, estetik va axloqiy jihatdan uyg'un rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik tizimdir. Bunda o'qituvchi mashg'ulot davomida o'quvchining harakat faoliyatini boshqa fanlar (biologiya, anatomiya, gigiena, psixologiya)dagi bilimlar bilan bog'laydi.

O'quvchilarni jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan sog'lom rivojlantirish uchun dars jarayonida quyidagilarga e'tibor qaratish zarur: harakat tayanch tizimi, yurak-qon tomir va nafas olish tizimining faoliyatini yaxshilovchi mashqlarni tanlash; o'quvchilarga shaxsiy gigiena, to'g'ri ovqatlanish, chiniqish va dam olish madaniyatiga oid bilimlarni singdirish; jismoniy mashqlarni hayotiy harakat ko'nikmalari bilan bog'lash (masalan, yugurish, sakrash, uloqtirish, muvozanat

saqlash); sport o'yinlari orqali jamoada ishlash, intizom, hamkorlik, halollik kabi fazilatlarni tarbiyalash.

Jismoniy tarbiya darslarining turlari va ularning o'ziga xosligi

Jismoniy tarbiya darslari o'z maqsadi va vazifasiga ko'ra quyidagi turlarga ajratiladi:

1. Kirish darslari - yangi mavzularni tushuntirish va o'quvchilarni fanga qiziqtirishga xizmat qiladi.
2. Yangi materialni o'zlashtirish darslari – harakat texnikasini o'rgatish, yangi mashqlarni amaliy bajarishga yo'naltiriladi.
3. Aralash darslar – yangi materialni o'rganish bilan birga avvalgi bilimlarni mustahkamlashni o'z ichiga oladi.
4. Mustahkamlash va takomillashtirish darslari – ilgari o'zlashtirilgan mashqlarni takomillashtirish, texnik mahoratni oshirishga qaratilgan.
5. Yakuniy (nazorat) darslari – o'quvchilar bilim va ko'nikmalarini baholash maqsadida o'tkaziladi.

Boshlang'ich sinflarda ko'proq ko'rsatish va amaliy harakat orqali o'rgatish metodlari qo'llanilsa, yuqori sinflarda nazariy tushuntirish, tahlil va musobaqa elementlariga asoslangan yondashuv ustun bo'ladi.

Xulosa

Umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini samarali tashkil etish, avvalo, o'qituvchining darsga puxta tayyorgarligiga, ya'ni ilmiy asoslangan va uslubiy jihatdan to'liq ishlab chiqilgan dars konspektiga ega bo'lishiga bog'liq. Har bir darsning mazmuni o'quvchilarning yoshiga, jismoniy tayyorgarlik darajasiga va davr talablari asosida shakllantirilishi zarur. Bunda dars jarayonida yangi o'quv materialining bosqichma-bosqich o'zlashtirilishi, ilgari o'rgatilgan mashqlarni takomillashtirish va nazariy bilimlarni amaliy harakatlar bilan uyg'unlashtirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu kabi yondashuv o'quvchilarda jismoniy tarbiya faniga oid asosiy tushunchalar, harakat malakalari, texnik ko'nikmalar hamda sport intizomiga doir bilimlarning izchil shakllanishiga yordam beradi. Natijada

o'quvchilar jismoniy mashqlarni nafaqat bajarishni, balki ularning bajarilish mexanizmini, sog'liq uchun foydasini, xavfsizlik qoidalarini ham anglab boradilar. Bundan tashqari, jismoniy tarbiya jarayonida aralash tipdagi darslardan foydalanish, ya'ni bir dars davomida yangi materialni o'rganish, mavjud ko'nikmalarni mustahkamlash va nazariy bilimlarni berishni uyg'unlashtirish — o'quvchilarning faolligini oshiradi, darsning samaradorligini ta'minlaydi. Bunday yondashuv o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini orttiradi, ularni mustaqil fikrlashga, o'z harakatlarini tahlil qilishga o'rgatadi.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya o'qituvchisining boshqa fanlar bilan integratsiyalangan metodlardan foydalanishi ham dolzarbdir. Masalan, biologiya fanidan olingan bilimlar orqali mushaklar faoliyati, yurak-qon tomir tizimining ishlashi, gigiyena qoidalarining ahamiyati haqida tushunchalar berilishi mumkin. Matematika fanidagi elementlar esa mashqlarni takrorlash soni, vaqtni hisoblash, natijalarni tahlil qilishda qo'llaniladi. Mazkur integratsiyalangan yondashuv o'quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi, jismoniy tarbiya fanining ilmiy asoslarini chuqurroq anglashlariga zamin yaratadi.

Natijada, jismoniy tarbiya darslarida ilmiy-uslubiy yondashuv, integratsiya va aralash tipdagi dars shakllaridan samarali foydalanish o'quvchilarda jismoniy madaniyatni shakllantirish, sog'lom turmush tarzini ongli ravishda tanlash va uni kundalik hayot mezoniga aylantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida barkamol avlodni tarbiyalashda jismoniy tarbiya fanining o'rnini yanada mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A., Xonkeldiyev Sh.X. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. — Toshkent, 2005.
2. Salomov R.S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. I jild. — Toshkent, 2015.
3. Salomov R.S., Sharipov A.K. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. II jild. — Toshkent, 2015.
4. Usmonxo'jaev T.S., Qosimova M.U. 500 mashq va harakatli o'yinlar. 1–2 qism. — Toshkent, 1999.

5. Xo‘jayev F. Bolalar uchun milliy harakatli o‘yinlar. — Toshkent, 2015.
6. Xo‘jayev F. O‘smirlar uchun milliy harakatli o‘yinlar. — Toshkent, 2015.
- Internet manbalari: www.ziyounet.uz, www.pedagog.uz

INKLYUZIV TA’LIM: NAZARIY ASOSLARI, AMALIY IMKONIYATLARI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

**Rajabboyeva Mohira Muzaffar qizi,
Xorazm viloyati Yangibozor tumani
10-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’limning nazariy asoslari, uning dolzarbligi, amaliy imkoniyatlari hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalari yoritilgan. Maqolada inklyuziv ta’limning asosiy g‘oyasi – barcha bolalar jumladan nogironligi bo‘lgan shaxslarning birgalikda ta’lim olishi orqali ijtimoiy integratsiya, bag‘rikenglik va ijtimoiy adolat prinsplari mustahkamlanishi alohida ta’kidlangan. O‘zbekiston ta’lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan huquqiy, tashkiliy va pedagogik chora-tadbirlar yoritilib, resurs markazlari, psixologik-pedagogik xizmatlar, tyutorlik tizimi va mutaxassislar tayyorlashning ahamiyati ko‘rsatib berilgan. Shuningdek inklyuziv ta’limning ijtimoiy-iqtisodiy foydalari o‘quvchilarning psixologik barqarorligi va ijtimoiy moslashuviga ijodiy ta’siri ilmiy asosda izohlangan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, bag‘rikenglik, integratsiya, nogironligi bo‘lgan bolalar, inklyuziv yondashuv, ta’lim islohotlari, huquqiy baza, psixologik-pedagogik xizmat, tyutor, resurs markazlari, ijtimoiy moslashuv, innovatsion ta’lim.

Аннотация: В данной статье раскрываются теоретические основы инклюзивного образования, его актуальность, практические возможности и современные тенденции развития. Особое внимание уделено основной идее инклюзивного образования — укреплению принципов социальной

интеграции, толерантности и социальной справедливости посредством совместного обучения всех детей, включая детей с инвалидностью. Освещены правовые, организационные и педагогические меры, реализуемые в системе образования Узбекистана для внедрения инклюзивного подхода, а также значимость ресурсных центров, психолого-педагогических служб, тьюторской системы и подготовки специалистов. Кроме того, научно обосновано влияние инклюзивного образования на социально-экономические преимущества, психологическую устойчивость учащихся и их социальную адаптацию.

Ключевые слова: инклюзивное образование, толерантность, интеграция, дети с инвалидностью, инклюзивный подход, образовательные реформы, правовая база, психолого-педагогическая служба, тьютор, ресурсные центры, социальная адаптация, инновационное образование.

Annotation: This article highlights the theoretical foundations of inclusive education, its relevance, practical opportunities, and modern development trends. The main idea of inclusive education - strengthening the principles of social integration, tolerance, and social justice through the joint education of all children, including those with disabilities - is emphasized. The article discusses the legal, organizational, and pedagogical measures being implemented in Uzbekistan to introduce an inclusive approach, and demonstrates the importance of resource centers, psychological-pedagogical services, the tutoring system, and specialist training. Additionally, the socio-economic benefits of inclusive education, as well as its positive impact on students' psychological stability and social adaptation, are scientifically explained.

Keywords: inclusive education, tolerance, integration, children with disabilities, inclusive approach, educational reforms, legal framework, psychological-pedagogical service, tutor, resource centers, social adaptation, innovative education.

XXI asrda globallashuv, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, inson huquqlariga oid xalqaro konvensiyalarning qabul qilinishi ta'lim tizimida tub islohotlar olib borilishini talab etmoqda.

Shunday islohotlarning eng muhim yo'nalishlaridan biri — inklyuziv ta'limni to'liq joriy etishdir. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalar, jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslar, imkoniyati cheklangan yoshlar, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam vakillari, turli madaniy-etnik guruhlar vakillarining sifatli ta'lim olish huquqini teng asosda ta'minlaydigan ta'lim modeli hisoblanadi. Bugungi kunda butun dunyoda "hech kim e'tibordan chetda qolmaslik" tamoyili inson kapitalini rivojlantirishning bosh mezoni sifatida qaralmoqda. BMTning

"Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi konvensiyasi, YUNESKOning Inklyuziv ta'lim bo'yicha global tavsiyalari hamda aksariyat davlatlarda qabul qilingan taraqqiyot strategiyalari inklyuziv ta'limning davlat siyosatidagi ustuvor yo'nalishga aylanishiga xizmat qilmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda mazkur yo'nalishda normativ-huquqiy baza mustahkamlanib, inklyuziv ta'limning barcha bosqichlarda samarali yo'lga qo'yilishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi — barcha bolalar turli ehtiyojlarga ega bo'lsa ham, ular birgalikda o'qishi, tarbiyalanishi, rivojlanishi mumkin, degan tamoyilga tayanadi. Bu nafaqat nogironligi bo'lgan bolalar uchun qulay sharoit, balki jamiyatda o'zaro hurmat, bag'rikenglik, ijtimoiy integratsiyani kuchaytiruvchi jarayondir. Shuning uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, psixologik, madaniy va huquqiy dolzarblikka ega bo'lgan kompleks masala hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim tushunchasi pedagogik fanga XX asr oxirida kirib kelgan bo'lib, inson huquqlari, demokratik qadriyatlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalariga tayanadi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim bo'yicha so'nggi yillarda bir qator amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, professional

ta'lim va oliy ta'lim tizimlarida inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich joriy etish dasturlarining ishlab chiqilishi, ta'lim muassasalarida resurs markazlari, psixologik-pedagogik xizmatlar, logopedik xonalar, koryeptsiya markazlarining tashkil etilishi, maxsus pedagogika, tyutorlik, surdotarbiya, tiflopedagogika kabi yo'nalishlar bo'yicha malakali kadrlar tayyorlanishining kuchayishi.

Bugungi kunda qator umumta'lim maktablari, bog'chalar, kollejlari va oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv guruhlar faoliyat yuritmoqda. Bu esa imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatda o'z o'rnini topishi, bilim olishi va ijtimoiy hayotga integratsiyasi uchun qulay imkoniyat yaratmoqda.

Inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik jarayon, balki jamiyatning madaniy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nogironligi bo'lgan bolalar tengdoshlari bilan birga o'qiganda o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his qiladi, inklyuziv sinflarda tahsil olayotgan sog'lom bolalarda bag'rikenglik, empatiya, insonparvarlik rivojlanadi, ijtimoiy moslashuv jarayoni sezilarli darajada tezlashadi, ota-onalar va pedagoglarning ijtimoiy mas'uliyati oshadi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim ijtimoiy stigmani kamaytiradi, diskriminatsiya va kamsitilish holatlarini oldini oladi, yoshlarning turli ehtiyojlarga ega bo'lgan insonlarga nisbatan sog'lom munosabatini shakllantiradi.

Inklyuziv ta'lim — bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir. U bolalarning turli ehtiyojlarga ega bo'lishidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish, jamiyatda o'z o'rnini topish, to'laqonli fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish imkoniyatini yaratadi. O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning bosqichma-bosqich joriy qilinishi davlatning inson kapitaliga bo'lgan eng katta investitsiyasi hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limning amalga oshirilishi jamiyatda bag'rikenglik, mehr-oqibat, ijtimoiy birdamlikni kuchaytiradi. Bunday ta'lim modeli har bir insonga o'z qadri-qimmatini bilan yashash imkonini beruvchi, ijtimoiy adolatga tayangan demokratik jamiyat qurish sari muhim qadamdir. Shu bois inklyuziv ta'limni rivojlantirish

nafaqat pedagogik vazifa, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas omili sifatida qaraladi.

Inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim tizimini modernizatsiya qilish yo'lidagi islohotlar jarayonining bir bo'lagi, balki butun jamiyatning madaniy, axloqiy va ijtimoiy taraqqiyotini belgilovchi strategik ahamiyatga ega yo'nalishdir. Uning joriy etilishi o'z navbatida jamiyatning insonparvarlik tamoyillari, tenglik g'oyalari, ijtimoiy adolat va bag'rikenglik qadriyatlariga sodiqligini namoyon etadi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali davlat har bir fuqarosiga teng imkoniyatlar yaratish, uning qobiliyatidan qat'i nazar ta'lim jarayonida faol ishtirok etish huquqini ta'minlashga qaratilgan muhim vazifani ado etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni qo'llash o'quvchilarning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va mustaqil hayotga tayyorgarligini yaxshilaydi. Buning natijasida nogironligi bo'lgan bolalar jamiyatdan ajralib qolmaydi, aksincha, o'z tengdoshlari bilan birgalikda rivojlanish imkoniga ega bo'ladi.

Bunday sharoit esa nafaqat o'quvchilar uchun, balki o'qituvchilar, ota-onalar va keng jamoatchilik uchun yangi pedagogik madaniyatni shakllantiradi. Bu madaniyat – farqlarga hurmat, o'zaro yordam, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyatga tayangan madaniyatdir. Shuni alohida qayd etish lozimki, inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun faqatgina ta'lim muassasalarini texnik jihatdan moslashtirish yetarli emas. Bunda kasbiy malakaga ega bo'lgan pedagoglar, psixologlar, defektologlar, tyutorlar, logopedlarning uzluksiz malaka oshirishi, inklyuziv yondashuv bo'yicha amaliy tajribalar o'rtoqlashishi va zamonaviy metodikalardan foydalanishi muhim o'rin tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi samarali bo'lishi uchun kompleks yondashuv, ya'ni ta'lim muassasasi — oila — mahalla — davlat tashkilotlari hamkorligi asosida ishlash zarur.

Shuningdek, inklyuziv ta'limning rivojlanishi iqtisodiy jihatdan ham ahamiyatli bo'lib, nogironligi bo'lgan fuqaroning kelajakda mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirib borishi, o'zining mustaqil hayotini ta'minlash imkoniyatlari

kengayadi. Bu esa jamiyatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shadi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim — har bir bola uchun teng imkoniyatlar yaratish, jamiyatni yanada adolatli va barqaror taraqqiyot sari yetaklovchi eng samarali ta’lim modeli hisoblanadi. Inklyuziv ta’limni to‘liq joriy etish orqali biz inson qadrini ulug‘lash, barqaror rivojlangan, bag‘rikeng va demokratik jamiyatni shakllantirish yo‘lida muhim qadam qo‘yamiz. Shu bois inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lib qolishi zarur va bu boradagi tizimli ishlar kelajak avlodning ijtimoiy farovonligi va ma’naviy barkamolligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
- 2.O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
- 3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inson qadri uchun” tamoyili asosida nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi qarorlari.
- 4.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining inklyuziv ta’limni joriy etish va rivojlantirishga doir qarorlari va dasturlari.

XALQARO TADQIQOTLAR VA STEAM YONDASHUVINI MAKTAB TA'LIMIGA TATBIQI VA UNING AHAMIYATI

**Xoshimova Mohiniso Shuhratbekovna,
Andijon tumani 22-umumiy o'rta ta'lim maktabining
texnologiya fani o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro ta'lim tadqiqotlari (PISA, TIMSS, PIRLS va boshqalar) natijalarining O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ahamiyati, shuningdek, zamonaviy STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvining maktab ta'limiga tatbiqi masalalari tahlil qilinadi. Maqolada ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyalarini shakllantirishda xalqaro tajribalarning o'rni yoritiladi. STEAM yondashuvining o'quv jarayoniga integratsiyasi o'quvchilarning fanga qiziqishini oshirishi, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishi hamda innovatsion tafakkurni shakllantirishi isbotlab berilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro tadqiqotlar, PISA, TIMSS, PIRLS, STEAM ta'lim, integratsiya, kompetensiya, innovatsion yondashuv, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье анализируется значение результатов международных образовательных исследований (PISA, TIMSS, PIRLS и других) для системы образования Узбекистана, а также рассматриваются вопросы внедрения современного подхода STEAM (наука, технологии, инженерия, искусство, математика) в школьное образование. В статье освещается роль международного опыта в повышении качества образования, формировании у учащихся критического мышления, творческих способностей и навыков решения проблемных ситуаций. Доказывается, что интеграция STEAM-подхода в учебный процесс способствует повышению интереса учащихся к науке, развитию практических навыков и формированию инновационного мышления.

Ключевые слова: международные исследования, PISA, TIMSS, PIRLS, STEAM-образование, интеграция, компетенция, инновационный подход, критическое мышление.

Annotation: This article analyzes the significance of the results of international educational assessments (PISA, TIMSS, PIRLS, and others) for Uzbekistan's education system and examines the implementation of the modern STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) approach in school education. The paper highlights the role of international experience in improving education quality and developing students' critical thinking, creativity, and problem-solving skills. It is demonstrated that integrating the STEAM approach into the learning process increases students' interest in science, enhances practical skills, and fosters innovative thinking.

Keywords: international studies, PISA, TIMSS, PIRLS, STEAM education, integration, competence, innovative approach, critical thinking.

Kirish

So'nggi yillarda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dunyo miqyosida keng miqyosda olib borilmoqda. Xususan, OECD tomonidan o'tkaziladigan PISA (Programme for International Student Assessment), IEA tashkiloti tomonidan o'tkaziladigan TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) va PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqotlari o'quvchilarning savodxonlik darajasi, bilimni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini baholashga qaratilgan.

O'zbekistonning ushbu tadqiqotlarda ishtiroki mamlakat ta'lim tizimini jahon standartlari darajasiga olib chiqish uchun muhim turtki bo'ldi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim yondashuvlaridan biri bo'lgan STEAM ta'limini o'quv jarayoniga tatbiq etish ham xalqaro reytinglarda ijobiy natijalarga erishishda muhim rol o'ynaydi.

1. Xalqaro tadqiqotlarning maqsadi va ahamiyati

PISA, TIMSS, PIRLS tadqiqotlari o'quvchilarning bilim darajasini emas, balki bilimni real hayotda qo'llash qobiliyatini aniqlashga qaratilgan. Masalan:

PISA o'quvchilarning matematika, tabiiy fanlar va o'qish savodxonligini baholaydi;

TIMSS — matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'quv dasturlarining natijadorligini o'rganadi;

PIRLS esa o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini o'lchaydi.

Ushbu tadqiqotlar ta'lim sifatini baholashda xalqaro mezon bo'lib xizmat qiladi. Natijalarga asoslanib, mamlakatlar o'z ta'lim tizimlaridagi kamchiliklarni aniqlash, o'qitish metodikasini takomillashtirish, o'quv dasturlarini zamon talablariga moslashtirish imkoniga ega bo'ladi. 2.

STEAM yondashuvining mohiyati

STEAM yondashuvi — bu fanlararo integratsiyaga asoslangan o'qitish tizimi bo'lib, u Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Arts (san'at) va Mathematics (matematika) yo'nalishlarini o'z ichiga oladi.

STEAM yondashuvi orqali:

o'quvchilarda ijodkorlik va muhandislik tafakkuri shakllanadi;

amaliy tajriba asosida o'rganish kuchayadi;

fanlararo bog'liqlikni anglash imkoniyati paydo bo'ladi;

o'quvchilarning motivatsiyasi va qiziqishi ortadi.

Bu yondashuv an'anaviy o'qitishdan farqli ravishda o'quvchini markazga qo'yadi va uni faol ishtirokchi sifatida jalb etadi

3. Xalqaro tadqiqotlar natijalari asosida STEAM yondashuvini tatbiq etish zaruriyati

O'zbekiston 2022-yil PISA sinovlarida ilk bor qatnashganida, o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha natijalari OECD o'rtacha ko'rsatkichlaridan pastroq bo'lgan. Bu holat o'quvchilarda amaliy fikrlash,

muammolarni hal etish va tahliliy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

STEAM ta'limining joriy etilishi aynan shu kamchiliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Masalan, fan va texnologiya yo'nalishidagi darslar san'at elementi bilan boyitilsa, o'quvchilar nafaqat ilmiy tafakkur, balki estetik va ijodiy qarashlarni ham rivojlantiradi.

4. Maktab ta'limida STEAM yondashuvining amaliy tatbiqi

Maktab sharoitida STEAM yondashuvini quyidagi yo'nalishlarda tatbiq etish maqsadga muvofiq:

Integratsiyalashgan darslar - masalan, "Fizika va san'at", "Matematika va dizayn", "Texnologiya va ekologiya" kabi darslar.

Loyihaviy faoliyat — o'quvchilar kichik jamoalarda muammoli vazifalarni yechish orqali muhandislik fikrlashni rivojlantiradilar.

Robototexnika va kodlash mashg'ulotlari — amaliy ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

Laboratoriya va tajriba ishlari — nazariy bilimni hayotiy tajriba bilan bog'laydi.

Bunday yondashuv o'quvchilarning o'z fikrini asoslab berish, hamkorlikda ishlash, yangilik yaratish qobiliyatlarini oshiradi.

5. STEAM yondashuvining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati

Bugungi kunda dunyo iqtisodiyoti innovatsion rivojlanishga asoslanmoqda. Shu bois, maktab davridan boshlab yosh avlodda fan va texnologiyaga qiziqishni oshirish, yaratuvchan tafakkurni rivojlantirish davlat taraqqiyotining muhim omilidir.

STEAM yondashuvi:

raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash;

innovatsion iqtisodiyot uchun zarur kompetensiyalarni shakllantirish;

O'zbekistonning xalqaro ta'lim reytinglarida o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xalqaro tadqiqotlar natijalari O‘zbekiston ta’lim tizimini zamon talablariga mos ravishda modernizatsiya qilish zarurligini ko‘rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, STEAM yondashuvini maktab ta’limiga tatbiq etish o‘quvchilarning amaliy, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu yondashuv orqali ta’lim jarayoni interaktiv, amaliyotga yo‘naltirilgan va zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantiruvchi tizimga aylanadi. Natijada, o‘quvchilar nafaqat bilim egasi, balki kelajakdagi innovator va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *“STEAM ta’lim konsepsiyasi” loyihasi*. Toshkent, 2023.
- 2.Yakubov, Sh. (2023). “O‘zbekiston ta’lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etishning dolzarb masalalari.” *Ta’lim va Innovatsiya* jurnali, №4, 56–64-betlar.
- 3.OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*. Paris: OECD Publishing, 2023.
- 4.IEA. *TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science*. Boston College, 2020.

XAVFSIZLIKNI BAHOLASH VA FISHING TAHLILI

**Mavlanov Aziz Bagbekovich,
Xiva shahar Ogahiy ijod maktabi
Informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchisi**

Annotatsiya - Maqolada xavfsizlikni baholash va fishing tahlilining ayrim turlaridan foydalanish jihatlari ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola xavfsizlikni baholash bilan bog'liq muhim tushunchalarni o'rganadi va raqamli ma'lumotlarni mustahkamlash uchun samarali oldini olish usullarini taklif qiladi.

Xavfsizlikni har tomonlama baholash orqali tashkilotlar zararli ishtirokchilar uchun potensial kirish nuqtalari haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lishlari va ekspluatatsiya sodir bo'lishidan oldin ularni oldindan hal qilishlari mumkin.

Biz raqamli infratuzilmalarning sezgirligini baholash uchun ishlatiladigan turli xil xavfsizliklarni skanerlash vositalari, metodologiyalar va ramkalarni muhokama qilamiz. Bundan tashqari, ushbu maqola xavfsizlikning oldini olishning ajralmas qismi sifatida doimiy monitoring va javob berish imkoniyatlarini saqlab qolish muhimligini ta'kidlaydi. Kiberxavfsizlikning dinamik landshaftida tahdidlar tez rivojlanadi, bu esa mumkin bo'lgan buzilishlarni zudlik bilan aniqlash va ularga javob berish uchun real vaqt rejimida monitoringni talab qiladi. Bundan tashqari, maqola texnik va insoniy jihatlarni hisobga olgan holda xavfsizliklarni boshqarishga yaxlit yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Insoniy elementga murojaat qilish, jumladan, xodimlarni o'qitish va xabardorlikni oshirish, ijtimoiy muhandislik hujumlarining oldini olish va tashkilotlarda xavfsizlikdan xabardor madaniyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

1820-yilda birinchi kiberjinoyat qayd etildi. Hozircha elektron mashinalar uzoq yo'lni bosib o'tganini hisobga olsak, bu, albatta, unchalik qo'rqinchli emas. Suv va texnologiya kabi ma'lumotlar oqimi kundalik hayotimizning asosi bo'lib xizmat qiladigan dunyoda raqamli landshaftlarimiz xavfsizligi hech qachon muhimroq bo'lmagan. Kibermakonning tez kengayishi va kibertahdidlarning

tinimsiz evolyutsiyasi bilan raqamli infratuzilmamizdagi xavfsizliklarni tushunish va yumshatish katta tashvishga aylandi.

O‘zaro bog‘langan tizimlar va qurilmalarning murakkab tarmog‘i bo‘lgan internet o‘zini zamonaviy hayotning to‘qimalariga to‘qdi. Bu aloqa savdo va kundalik mavjudotning son-sanoqsiz jihatlarida inqilob qildi. Dunyo bo‘ylab milliardlab odamlarni bog‘laydigan Internet zamonaviy axborot jamiyatining asosiy ustuni hisoblanadi. 2023-yilda Shimoliy Yevropa internetdan foydalanadigan aholi ulushi bo‘yicha dunyo mintaqalari orasida birinchi o‘rinni egalladi. Norvegiya, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklarida hozirda aholining 99 foizi internetdan foydalanmoqda.

Xitoy, Hindiston va Qo'shma Shtatlardagi internet foydalanuvchilari boshqalardan oldinda. Shuningdek, boshqa rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar bu borada juda yuqori o‘rishni qayd etmoqda. Biroq bu raqamli mo‘jiza yengilmas emas; u, aslida, virtual zirhidagi iyaklarga to‘la. Ko‘pincha xavfsizliklar deb ataladigan bu chiyillashlar bugungi internet landshaftining eng muhim va belgilovchi jihatlaridan biri sifatida paydo bo‘ldi.

Zamonaviy dunyomiz evolyutsiyasining harakatlantiruvchi kuchi bo‘lgan texnologiya ikki qirrali qilich bo‘lib, ham yaxshi, ham dahshatli uchlariga xizmat qilishning ajoyib qobiliyatiga ega [1]. Hujumchi undan yomon maqsadda foydalanadi.

IT-da mavjud qurilmalar ham istisno emas; boshqa vositalar singari ular jinoyat o‘ljasi yoki jinoyat sodir etish vositasi sifatida ishlatiladi. Internet va o‘zaro bog‘langan kompyuter tizimlarining zamonaviy davrida jinoiy harakatlar xalqaro chegaralardan osongina oshib ketishi mumkin, ko‘pincha anonimlikning aldamchi kafanida yashiringan. Biz beixtiyor shaxsiy ma'lumotlarning katta qismini tez-tez oshkor qilamiz. Savol tug‘iladi: biz bu boy ma'lumotlar hech qachon noto‘g‘ri qo‘llarga tushmasligiga yoki yomon maqsadlarda foydalanilmasligiga amin bo‘lishimiz mumkinmi?

Kiberjinoyatlar ko'payishining muhim yo'llaridan biri zaif yoki nuqsonli dasturiy ta'minot tizimlaridan foydalanishdir. Raqamli dunyoning murakkab tarmog'ida tajovuzkorlar ko'pincha dasturiy ta'minot ilovalaridagi zaif tomonlar yoki kamchiliklarni aniqlaydilar va manipulyatsiya qiladilar, shu bilan ruxsatsiz kirish huquqiga ega bo'ladilar, ma'lumotlarni buzadi va potentsial vayronagarchilikni keltirib chiqaradi.

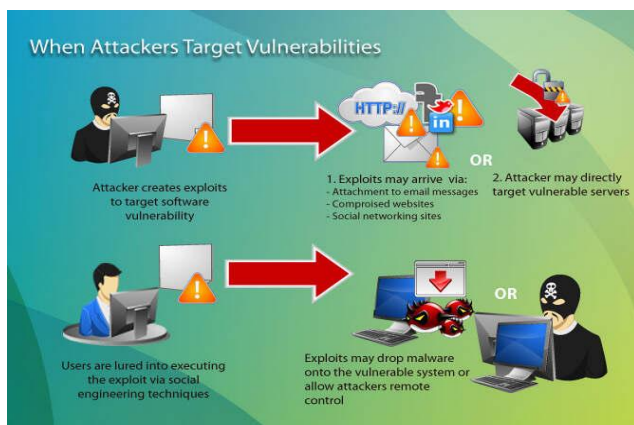
Ushbu xavfsizliklar turli manbalardan, jumladan, kodlash xatolaridan, eskirgan dasturiy ta'minotdan yoki hatto ishlab chiquvchilar ularni tuzatish imkoniyatiga ega bo'lgunga qadar xakerlar foydalanadigan oshkor etilmagan "nol kunlik" xavfsizliklardan kelib chiqishi mumkin [2]. Kiberjinoyatchilar ko'pincha ushbu dasturiy ta'minot xavfsizliklaridan foydalanish uchun zararli dasturlarni in'ektsiya qilish, tizimni buzish yoki ma'lumotlarni buzish kabi keng ko'lamli usullardan foydalanadilar. "Fig.1" bizga hujumchilar xavfsizliklarni qachon nishonga olgani haqida ma'lumot beradi.

II. MATERIALLAR VA USULLAR

Dunyo bo'ylab kiberjinoyatlarning xilma-xil turlari qayd etilgan va ba'zi diqqatga sazovor misollar kredit karta firibgarligi, elektron pochta firibgarligi, aldash firibgarligi, fiskal firibgarlik, kriptovirus hujumlari, kiberjosuslik, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash, foydalanuvchi interfeysini tuzatish va zararli dasturlardir. Keling, ushbu jinoiy harakatlar qanday amalga oshirilishini o'rganaylik.

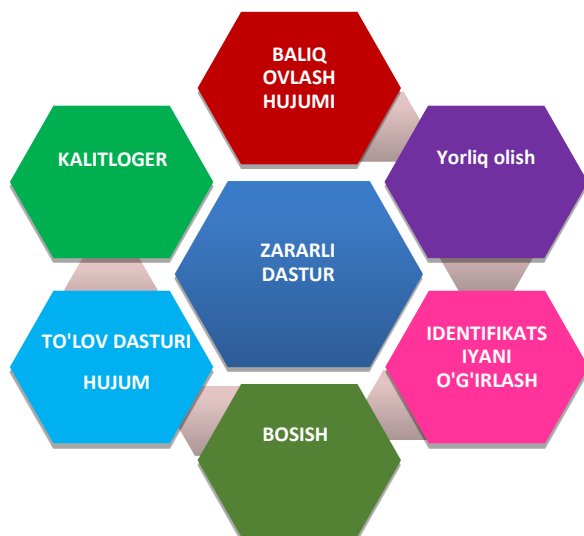
A. Fishing

Fishing ishonchli shaxs yoki tashkilot sifatida o'zini namoyon qilish orqali foydalanuvchi nomlari, parollar, kredit karta ma'lumotlari va shaxsiy ma'lumotlar kabi nozik ma'lumotlarni olishga soxta urinishlarni o'z ichiga oladi.

1. Hujumchilar xavfsizliklarni nishonga olganlarida.

Kiberjinoyatchilar odatda odamlarni qonuniy manba bilan o'zaro aloqada ekanligiga ishonitirish uchun elektron pochta, soxta veb-saytlar yoki ijtimoiy tarmoqlardagi xabarlar kabi turli xil taktikalardan foydalanadilar. Ushbu xabarlar ko'pincha qabul qiluvchilarni zararli havolalarni bosishga, zararli qo'shimchalarni yuklab olishga yoki maxfiy ma'lumotlarini oshkor qilishga undash uchun shoshilinch yoki jozibali tilni o'z ichiga oladi.

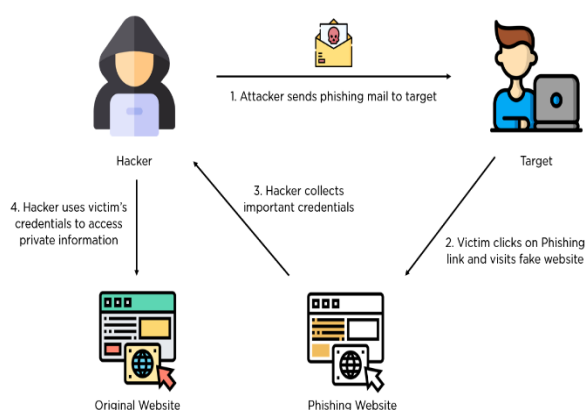
2. Kiber firibgarliklar.

B. Shaxsni noto'g'ri aniqlash

Shaxsni o'g'irlash, boshqa shaxsning shaxsiy ma'lumotlarini firibgarlik maqsadlarida suiiste'mol qilishning zararli harakati raqamli asrda muhim tahdid sifatida paydo bo'ldi. Identifikatsiyani o'g'irlash - bu ikkita asosiy usulga bo'linishi mumkin bo'lgan tushuncha: Ilovalarni firibgarlik va hisobni egallash. Shaxsni

o'g'irlash kontekstida tajovuzkorlar boshqalarning shaxsini o'z zimmlariga oladilar va undan noto'g'ri foydalanadilar. Ular bunga ilovalardan, xususan, ijtimoiy tarmoq saytlaridan ma'lumotlarga kirishga ruxsat so'ragan ilovalardan foydalanish orqali erishadilar.

Bu shuni anglatadiki, shaxsni o'g'irlash jismoniy shaxslar yoki yuridik shaxslar ko'pincha ushbu ilovalar orqali olingan shaxsiy ma'lumotlarni ruxsatsiz va zararli maqsadlarda manipulyatsiya qiladigan firibgarlik faoliyatini o'z ichiga oladi.

3. Fishing hujumining ta'rifi.

C. Keylogger

Foydalanuvchi tomonidan ma'lum bir kompyuter klaviaturasida qilingan har bir tugmachani bosib chiqarishni kuzatish va yozib olish uchun mo'ljallangan elektron qurilma yoki ixcham dasturiy ta'minot. Biz keyloggerlarni joylashtirishi mumkin bo'lgan turli aktyorlarni, jumladan, moliyaviy foyda olishga intilayotgan kiberjinoyatchilarni, kiberjosuslik bilan shug'ullanuvchi davlat homiyligidagi xakerlarni va maxfiy ma'lumotlarni oshkor qilmoqchi bo'lgan norozi insayderlarni tekshiramiz. Ushbu motivatsiyalarni tushunish samarali qarshi choralar va profilaktika strategiyalarini ishlab chiqish uchun juda muhimdir.

Esingizda bo'lsin, kiberjinoyatchilar doimiy ravishda o'z texnikasini rivojlantirmoqdalar, shuning uchun ehtiyotkor va xabardor fikrlashni saqlab qolish fishing hujumlaridan qochish uchun juda muhimdir.

Fishing hujumining qurboni bo'lmaslikka yordam beradigan ba'zi asosiy qadamlar:

Shubhali bo‘ling: Har doim kiruvchi elektron pochta xabarlari, xabarlar yoki ma'lumot so‘rovlariga ehtiyotkorlik bilan yondashing. Kiberjinoyatchilar sizning ishonchingizni qozonish uchun ko‘pincha ishonchli tashkilotlar yoki shaxslarni taqlid qilishadi.

Bosishdan oldin o‘ylab ko‘ring: elektron pochta yoki xabarlardagi havolalarni bosmang yoki qo'shimchalarni yuklab olmang, agar ularning qonuniyligiga mutlaqo ishonchingiz komil bo‘lmasa. Tanlashdan oldin URL manzilini qisqacha ko‘rish uchun kursoringizni giperhavlalar ustiga suring.

Yuboruvchini tekshiring: jo‘natuvchining elektron pochta manzilini yoki telefon raqamini diqqat bilan tekshiring. Agar u g‘ayrioddiy, noto‘g‘ri yozilgan yoki o‘zi da'vo qilgan tashkilotga mos kelmasa, ehtiyot bo‘ling.

URL manzilini tekshiring: Shaxsiy yoki moliyaviy ma'lumotlarni kiritishdan oldin veb-saytning URL manzilini ko‘rib chiqing. Xavfsiz ulanish uchun <https://> bilan boshlanishiga va domen nomi qonuniy tashkilot domeniga mos kelishiga ishonch hosil qiling.

Shoshilinch yoki tahdidli tildan ehtiyot bo‘ling: Fishing elektron pochta xabarlari ko‘pincha sizni tezkor choralar ko‘rish, manipulyatsiya qilish uchun shoshilinchlik yoki qo‘rquv tuyg‘usini yaratadi. Agar siz darhol harakat qilmasangiz, hisobingiz qulflanadi yoki o‘chiriladi deb da'vo qiladigan elektron pochta xabarlaridan ehtiyot bo‘ling. Shaxsiy ma'lumot uchun ikki marta tekshirish so‘rovlari:

Qonuniy tashkilotlar odatda elektron pochta yoki matnli xabar orqali parollar, ijtimoiy sug‘urta raqamlari yoki kredit karta ma'lumotlari kabi nozik ma'lumotlarni taqdim etishingizni so‘ramaydilar.

Pop-Up Windows-dan saqlaning: shaxsiy ma'lumot yoki kirish ma'lumotlarini so‘raydigan qalqib chiquvchi oynalardan ehtiyot bo‘ling. Ular sizning ma'lumotlaringizni o‘g‘irlash uchun ishlatilishi mumkin.

Manba bilan tasdiqlang: Agar siz maxfiy ma'lumotlar yoki harakatlarni so‘ragan elektron pochta yoki xabarni olsangiz (masalan, pul o‘tkazish), so‘rovni ishonchli kanal orqali tekshiring.

Tashkilot yoki shaxs bilan bevosita mustaqil ravishda topadigan aloqa ma'lumotlaridan foydalangan holda bog'laning (elektron pochta emas). Tushunchangizni kengaytiring: eng zamonaviy fishing taktikasi va tendensiyalaridan xabardor bo'ling. Bilim sizning eng yaxshi himoyangizdir. Shubhali elektron pochta xabarlarini avtomatik aniqlash va karantin qilish uchun elektron pochta filtrlaridan foydalaning: elektron pochta mijozingizda spamfiltrlarni yoqing. Fishing haqida xabar bering: Agar siz fishing elektron pochta xabarini olsangiz, bu haqda elektron pochta provayderingizga va tegishli organlarga xabar bering. Bunday harakat boshqalarni nishonga aylanishdan himoya qilishga yordam beradi.

Xodimlarni tayyorlash: Agar siz tashkilotning bir qismi bo'lsangiz, xodimlar fishing urinishlarini tan olish va hisobot berish bo'yicha treningdan o'tishlarini ta'minlang. Ko'pgina muvaffaqiyatli hujumlar xodimlarga qaratilgan fishing elektron pochta xabarlaridan kelib chiqadi.

A. Qalbaki fishing veb-saytini qanday aniqlash mumkin?

Veb-sahifaning veb-manzilining vakolatini tasdiqlang.

Qulf belgisini tekshiring.

Raqamli sertifikatni tekshirish orqali veb-saytning haqiqiylikini aniqlang.

Brauzer oynangizning yuqori o'ng yoki pastki burchagida joylashgan qulflash belgisida ikki marta bosish harakatini bajaring.

Fishing veb-saytlariga misollar:

www.gmail.com

www.icicibank.com

www.bankofindia.com

www.yahoo.com

B. Identifikatsiya o'g'rilari ko'pincha quyidagi turdagi ma'lumotlarni qidiradilar [8]:

Parol

Bank hisoblariga oid tafsilotlar

Kredit karta raqamlari Kontaktlar, videolar, tasvirlar, maxfiy hujjatlar va boshqalar kabi foydalanuvchining kompyuterida yoki mobil qurilmalarida joylashgan ma'lumotlar

Shaxsni noto'g'ri ishlatishning oldini olish. Identifikatsiyani suiiste'mol qilishning nazariy asoslarini tushunish samarali profilaktika choralarini ishlab chiqish, mas'uliyatli raqamli fuqarolikni qo'llab-quvvatlash va xavfsizroq onlayn muhitni targ'ib qilish uchun muhimdir.

Texnologiya rivojlanishda davom etar ekan, doimiy tadqiqotlar va fanlararo hamkorlik shaxsiyatdan noto'g'ri foydalanishning rivojlanayotgan landshaftidan oldinda bo'lish uchun juda muhimdir.

Shaxsni noto'g'ri ishlatishning oldini olish uchun quyidagilarga rioya qilish kerak:

Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qiling;

Parollaringizni himoya qiling;

Kredit kartani ishlatishda aqlli bo'ling;

Destroy/Shred kvitansiyalari talab qilinmaydi;

Yozuvlaringizni muntazam ravishda ko'rib chiqing;

Fishing havolalari bilan ehtiyot bo'ling;

Onlayn hisoblaringizni kuzatib boring;

Umumiy Wi-Fi-dan ehtiyot bo'ling.

C. Keyloggerlar tomonidan qo'llaniladigan umumiy usullar. Keyloggerlarni qanday aniqlash mumkin.

Keylogger o'zi yozib olgan ma'lumotlarni zararli aktyorga qaytarish uchun deyarli har qanday aloqa vositalaridan foydalanish imkoniyatiga ega [9].

Bu maqsadda keyloggerlar tomonidan qo'llaniladigan ba'zi keng tarqalgan usullar:

FTP yuklash: Keyloggerlar ma'lumotlarni FTP, fayl uzatish protokoli orqali yuborishni tanlashlari mumkin.

Elektron pochta: Ba'zi keyloggerlar to'plangan ma'lumotlarni elektron pochta orqali ehtiyotkorlik bilan yuborishadi.

IRC (Internet Relay Chat): Aloqa IRC kanallari orqali osonlashtirilishi mumkin.

HTTP POST: Keyloggerlar ma'lumotlarni yashirincha yuborish uchun HTTP POST so'rovlaridan foydalanishlari mumkin.

Qayta ulanish: Ba'zi hollarda tajovuzkor sizning buzilgan qurilmangizda ishlaydigan xizmatga ulanishni boshlaydi.

P2P tarmog'i: Keyloggerlar ma'lumotlarni uzatish uchun Gnutella yoki BitTorrent kabi Peer-to-Peer (P2P) tarmoqlaridan foydalanishlari mumkin.

Maxsus protokollar: TCP yoki UDP orqali ishlaydigan maxsus aloqa protokollari ma'lumotlarni to'g'ridan-to'g'ri tajovuzkorga uzatish uchun ishlatilishi mumkin.

Ushbu xizmatlarni nostandart portlarda ishlash uchun sozlash mumkinligini tushunish juda muhimdir. Bu aniqlashdan qochish uchun ataylab amalga oshiriladi, ya'ni IRC serveri odatdagi 6667 o'rniga 50321 portida ishlashi mumkin yoki FTP serveri standart 21 emas, balki 80 portda ishlashi mumkin. Ushbu moslashuvchanlik keyloggerlarga yashirin bo'lib qolish va kiberxavfsizlik uchun yanada jiddiy xavf tug'dirish imkonini beradi.

Keyloggerlarni qanday aniqlash mumkin:

Zamonaviy josuslarga qarshi dasturiy ta'minotdan foydalaning.

Antivirus dasturingiz bilan skanerdan o'tkazing, chunki u tizimingizdagi keyloggerlarni aniqlashi mumkin.

Keyloggerlardan o'zingizni oldini oling, Virtual kalit taxtasidan foydalaning.

Xulosa

Taqdim etilgan ma'lumotlarga asoslanib, bu yerda umumiy xulosa:

Kiberjinoyat turli shakllarda, jumladan, fishing, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash va keyloggerlar bilan keng tarqalgan muammo bo'lib, raqamli asrda katta xavf tug'diradi. Fishing maxfiy ma'lumotlarni olish uchun aldamchi taktikalarni o'z ichiga oladi, shaxsni o'g'irlash esa shaxsiy ma'lumotlarni firibgarlik maqsadlarida noto'g'ri ishlatadi. Keyloggerlar, boshqa tomondan, tugmachalarni jimgina yozib oling, bu turli zararli harakatlarni amalga oshirishga imkon beradi.

O'zingizni bu tahdidlardan himoya qilish:

Fishingdan xabardorlik: Keraksiz xabarlar va so'rovlarga shubha bilan qarang, havolalarni bosish yoki qo'shimchalarni yuklab olishdan oldin o'ylab ko'ring, jo'natuvchi ma'lumotlarini tekshiring va shoshilinch yoki tahdidli tilga tushib qolmaslik.

Soxta fishing veb-saytlari: veb-sayt manzillarining qonuniyligini tasdiqlang, qulflash belgisini tekshiring, raqamli sertifikatlarini tekshiring va veb-saytlarning haqiqiylikini ikki marta tekshiring.

Identifikatsiyani o'g'irlashning oldini olish: shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, parollarni himoya qilish, hisoblarni kuzatish va umumiy Wi-Fi bilan ehtiyot bo'lish. Keyloggerni aniqlash: Keyloggerlarni skanerlash uchun zamonaviy josuslarga qarshi dastur va antivirus dasturidan foydalaning. Qo'shimcha xavfsizlik uchun virtual klaviaturadan foydalanishni o'ylab ko'ring.

Bundan tashqari, rivojlanayotgan kibertahdidlar, fishing taktikasi va tendensiyalari haqida xabardor bo'lish raqamli xavfsizligingizni saqlashda juda muhimdir. Spamfiltrlardan foydalanish, fishing urinishlari haqida xabar berish va tashkilotlarda xodimlarni o'qitishni ta'minlash kibertahdidlarga qarshi samarali kurashish uchun faol choralardir.

Umuman olganda, kiberxavfsizlikning ilg'or amaliyotlari bilan birgalikda ehtiyotkor va xabardor yondashuv o'zingizni va ma'lumotlaringizni kiberjinoyatlarning doimiy rivojlanib borayotgan manzarasidan himoya qilish uchun juda muhimdir.

Umumiy kompyuterdan xavfsiz foydalanish uchun ehtiyot choralari:

Kirish ma'lumotlarini saqlamang;

Nozik ma'lumotlar ko'rsatilganda hech qachon kompyuterni qarovsiz qoldirmang;

Parolni saqlash funksiyalarini o'chiring;

Raqamli izingizni tozalang;

Umumiy kompyuterga bank ma'lumotlarini kiritishdan saqlaning;

Cyber Cafe Owner kompaniyasining eng so'nggi antivirus dasturlari bilan jihozlangan kompyuterini so'rang;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1 G. Nina, B. Sunit, “CYBER SECURITY. Kiber jinoyatlar, kompyuter sud ekspertizasi va huquqiy istiqbollarni tushunish”, Wiley India Pvt. Ltd., Ansari Road, Nyu-Dehli-110002, 45-59-betlar, Qayta chop etish: 2023 yil.
- 2 A. Richard, K. Patrik, Y. Samuel, “Dasturiy ta'minot zaifligini aniqlash usullari va vositalarini baholash: Review”, Xalqaro kompyuter ilovalari jurnali, 169-jild – №8, 2017 yil iyul, 22-27-betlar, doi:10.5120/ijca2017914750Žum.
- 3 B. Niryat, Rao Tula Ram M, “Kiber jinoyatlarni tergov qilish bo'yicha qo'llanma”. Hindiston ma'lumotlar xavfsizligi kengashi. Yangi Dehli – 110057, Hindiston. 59-70-betlar, 2011 yil mart oyida nashr etilgan.
- 4 A. Mavlanov, A. Mavlonov, Sh. Mavlonova, “USB xavfsizligi va uni ta'minlash mexanizmi, Ilm-fan va innovatsiyalarda”, 2023 yil 3-sonli maxsus nashr, 536-539-betlar, doi: 10.5281/zenodo.7857074
5. Bryus Middleton “Cyber Crime Field Handbook”, Auerbach nashriyoti, 137-138-betlar. 2002 yil CRC Press MChJ tomonidan.
6. Sh. Saba, B. Adil, “Cyber Crime - Techniques, Prevention and Cyber Insurance”, International Journal of Computing and Network Technology jurnalida, 2018 yil 23-26-betlar.
7. ME Pratiw, TA Lorosa, FW Wibowo, Sun'iy neyron tarmog'i “yordamida ” Fishing saytini aniqlash tahlili, Fizika jurnali: Konferentsiya seriyasi, 1140-jild, Elektr, elektron, informatika va kasbiy ta'lim bo'yicha xalqaro konferentsiya (ICE-ELINVO 2018) 2018 yil 13 sentyabr, Yogyakarta maxsus viloyati, Indoneziya Respublikasi, doi: 10.1088/1742-6596/1140/1/012048.
8. S. Ahmad, Mursidah, Aurora Fotimatuz Zahra, Fatham Mubina Iksir Gholi “Transchegaraviy kiber-moliyaviy jinoyatlarni isbotlash va ta'qib qilishda sud-tibbiyot usullarini qo'llash” Xalqaro kiberkriminologiya jurnali, 17-son, 1-yanvar, 2023-bet. 86-102

9. Arjun Singx, Pushpa Choudxari, Axilesh kumar singx, Dheerendra kumar Tyagi, "Keylogger Detection and Prevention", Journal of Physics: Conference Series, 2021, doi: 10.1088/1742-6596/2007/1/012005

10. Kevin D. Mitnik, Uilyam L. Simon, Stiv Voznyak "Aldash san'ati: insonning xavfsizlik elementini nazorat qilish".

O‘ZBEKISTON UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA’LIMNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI VA METODIK YONDASHUVLAR

**Bobojonov Oybek Polvonovich,
Xorazm viloyati PMM
akademik faoliyatni muofiqlashtirish
bo‘limi etakchi mutaxassisi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston umumta’lim maktablarida inklyuziv ta’limni joriy etishning dolzarb jihatlari, muammolar, mavjud huquqiy-me’yoriy baza, xalqaro tajribalar hamda amaliy yechimlar tahlil qilingan. Inklyuziv ta’limning mazmuni, maxsus pedagogik yondashuvlar, o‘qituvchilarning kompetensiyasi va ta’lim muassasalarida zarur sharoitlarni yaratish bo‘yicha metodik takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda statistika, hujjatlar tahlili, komparativ yondashuv va pedagogik eksperiment elementlaridan foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, maxsus pedagogika, ehtiyojga yo‘naltirilgan yondashuv, differensial o‘qitish, o‘qituvchi kompetensiyasi, adaptiv muhit, reabilitatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируются актуальные аспекты внедрения инклюзивного образования в общеобразовательных школах Узбекистана, изучаются проблемы, нормативно-правовая база, международный опыт и практические решения. Рассматриваются содержание инклюзивного обучения, специальные педагогические подходы, компетенции

учителей и методические рекомендации по созданию необходимых условий в школах.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, специальная педагогика, адаптивная среда, дифференцированное обучение, компетенции учителя.

Abstract: This article analyzes the key issues of implementing inclusive education in general secondary schools of Uzbekistan. It examines existing challenges, the legal framework, international practices, teachers' competencies, and methodological approaches required for effective implementation. Practical recommendations and data-driven conclusions are provided.

Keywords: Inclusive education, special pedagogy, adaptive environment, differentiated instruction, teacher competency.

Kirish

Globallashuv jarayonida barcha bolalarning teng ta'lim olish huquqi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib bormoqda. O'zbekistonda oxirgi yillarda inklyuziv ta'lim yo'nalishiga katta e'tibor qaratilib, "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonun, "Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi" hamda ta'lim standartlaridagi o'zgarishlar mazkur tizimni davlat miqyosida rivojlantirishga zamin yaratdi.

Inklyuziv ta'lim — bu nogironligi bo'lgan yoki turli rivojlanish ehtiyojlariga ega bolalarning boshqa o'quvchilar bilan teng sharoitda ta'lim olishini ta'minlaydigan pedagogik tizimdir. Ammo ushbu tizimni maktablarda joriy etish ko'plab tashkiliy, metodik va psixologik muammolarni hal etishni talab qiladi.

Mazkur maqolada aynan umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning amal qilishi, o'qituvchining roli, metodik ta'minot va xalqaro tajribalar asosida takliflar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Inklyuziv ta'lim bo'yicha ilmiy izlanishlar V.Vygotskiy, L.S.Rubinshteyn, M.Montessori va S. Salamanka deklaratsiyasi (1994) ta'riflarida keng yoritilgan. Bu

manbalarda farq qiluvchi rivojlanish darajasiga ega bolalarni bitta maktab tizimida qo‘llab-quvvatlashning psixologik-pedagogik mexanizmlari asoslab berilgan.

O‘zbekiston adabiyotlarida esa inklyuziv ta’limning huquqiy va tashkiliy asoslari ko‘proq yoritilgan bo‘lib, amaliy metodikalar bo‘yicha izlanishlar yetarli darajada emas. Shuning uchun mazkur maqolada:

komparativ tahlil — xalqaro tajribani O‘zbekiston sharoiti bilan taqqoslash;

pedagogik diagnostika — o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limga tayyorlik darajasini baholash;

kontent tahlil — me’yoriy hujjatlar va OTM ilmiy manbalari o‘rganildi;

kuzatish va suhbat — maktab amaliyotida real misollar yig‘ildi.

Ushbu metodlar inklyuziv ta’lim jarayonining ilmiy asoslangan bahosini shakllantirishga yordam berdi.

Muhokama

1. O‘zbekiston maktablarida mavjud holat

Respublikadagi aksariyat maktablarda hozircha to‘laonli inklyuziv muhit shakllanmagan. Amaldagi muammolar:

Jismoniy muhitning mos emasligi: panduslar, kenglashtirilgan eshiklar, maxsus jihozlar yetishmaydi.

O‘qituvchilarning tayyorgarligi yetarli emas: maxsus pedagogika bo‘yicha malaka oshirish kurslari kam.

Individual o‘quv rejalari joriy etilmagan yoki formallashgan.

Psixologik xizmatlar keng joriy qilinmagan.

Ota-onalar bilan tizimli ishlash sust.

Bu muammolar inklyuziv ta’lim samaradorligini keskin pasaytiradi.

2. Xalqaro tajriba

Koreya, Finlandiya, Kanada kabi davlatlarda inklyuziv ta’lim maktab siyosatining asosiy bo‘lagi sifatida shakllangan. Ularning tajribasi shuni ko‘rsatadiki:

har bir maktabda inklyuziv koordinator mavjud;

maxsus o'qituvchi + predmet o'qituvchisi tandemi bilan dars o'tiladi;
maktablar adaptiv texnik vositalar bilan to'liq ta'minlangan;
IEP — Individual Education Plan har bir o'quvchi uchun ishlab chiqiladi.
Ushbu yondashuvlar O'zbekistonda ham qo'llanishi mumkin.

3. O'qituvchining inklyuziv kompetensiyasi

Inklyuziv ta'lim jarayonida o'qituvchidan quyidagi kompetensiyalar talab etiladi:

differential va adaptiv dars o'tish ko'nikmalari;
psixologik ko'mak ko'rsatish tajribasi;
maxsus pedagogika elementlarini bilish;
kommunikativ moslashuvchanlik;
inkluziv sinfda strategik rejalashtirish.
Afsuski, amaliyotda ushbu kompetensiyalar to'liq shakllanmagan.

Natijalar

O'tkazilgan tahlil va kuzatuvlar asosida quyidagi natijalarga kelindi:

1. O'zbekiston maktablarida inklyuziv ta'lim uchun qonuniy baza mavjud, biroq amaliyotda ta'sirchan mexanizmlar yetarli emas.
2. Maktablarning 60–70 foizida jismoniy moslashtirish talab darajasida emas.
3. O'qituvchilarning 50 foizi inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega emas.
4. Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, inklyuziv muhitni shakllantirish uchun individual o'quv rejalari, moslashtirilgan metodlar va ko'p mutaxassisli jamoa zarur.
5. Ota-onalar bilan psixologik-pedagogik hamkorlik oshirilsa, o'quvchilar moslashuvi yuqori bo'ladi.

Xulosa va bibliografiya

Inklyuziv ta'lim — zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi. Maktablar bosqichma-bosqich inklyuziv muhitga o'tishi uchun quyidagi takliflar beriladi:

har bir hududda inklyuziv metodik markazlar tashkil etish;
o'qituvchilar uchun majburiy malaka oshirish kurslarini yo'lga qo'yish;

sinflarda maxsus ta'lim yordamchisi shtatini joriy etish;
IEP tizimini rasmiylashtirish va amaliy qo'llash;
maktablarda psixolog, logoped, defektologlar sonini oshirish;
ota-onalar bilan muntazam seminarlar tashkil etish.

Mazkur takliflar O'zbekiston umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonuni, 2020.
3. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, 2021.
4. UNESCO. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. 1994.
5. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: CSIE, 2011.
6. Florian L. The Sage Handbook of Special Education. London: Sage, 2014.

THE ROLE OF TEACHERS IN XXI CENTURY EDUCATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS

**Samadova Nilufar Baxadirovna,
Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi
tizimidagi Ogahiy ijod maktabining
oliy toifali ingliz tili fani o'qituvchisi**

Annotatsiya: XXI asr texnologik, ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar tufayli ta'lim dunyosini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda o'qituvchilar global, raqamli va

doimiy rivojlanib borayotgan jamiyatga moslasha oladigan o'quvchilarni tayyorlash vazifasi bilan yuzma-yuz turibdilar. Ularning roli oddiygina bilim yetkazib berishdan ko'ra, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratila boshladi. Biroq bu o'zgarishlar ijobiy natijalar bilan birga ko'plab qiyinchiliklarni ham keltirib chiqarmoqda: o'qituvchilarning yetarli malakaga ega emasligi, raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha tengsizlik hamda kuchli emotsional bosim shular jumlasidandir. Ushbu maqolada XXI asr ta'limida o'qituvchining yangi roli, mavjud asosiy muammolar va zamonaviy sinflarda o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun amaliy yechimlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, raqamli texnologiya, transformatsiya, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, zamonaviy sinf.

Аннотация: XXI век коренным образом изменил сферу образования благодаря стремительным технологическим, социальным и экономическим преобразованиям. Сегодня учителя стоят перед задачей подготовить учащихся к жизни в глобализированном, цифровом и постоянно развивающемся обществе. Их роль изменилась: вместо простого передачи знаний они должны развивать у учеников критическое мышление, креативность, умение сотрудничать и эффективно коммуницировать. Однако этот переход сопровождается множеством трудностей, включая недостаток подготовки, цифровое неравенство и эмоциональное давление. В данной работе рассматривается новая роль учителя в образовании XXI века, выделяются ключевые проблемы и предлагаются практические решения для укрепления позиции педагогов в современном учебном процессе.

Ключевые слова: Образование, цифровые технологии, трансформация, критическое мышление, креативность, сотрудничество, современный класс.

Abstract: The XXI century has transformed the world of education through rapid technological, social, and economic changes. Teachers today face the challenge of preparing students for a globalized, digital, and constantly evolving

society. Their role has shifted from transmitting knowledge to developing students' critical thinking, creativity, collaboration, and communication skills. However, this transition brings many difficulties, including lack of training, digital inequality, and emotional pressure. This paper explores the new role of teachers in XXI century education, identifies key problems, and offers practical solutions for empowering teachers in modern classrooms.

Key words: Education, digital technology, transformation, critical thinking, creativity, collaboration, modern classroom.

Introduction. The teaching profession is undergoing one of the greatest transformations in its history. In earlier decades, education was mainly focused on the transfer of information and the repetition of knowledge. Today, information is easily available on the internet, and students need to learn how to think, not only what to know.

The XXI century world demands people who can solve complex problems, work in teams, adapt to change, and use digital tools effectively. Teachers play a crucial role in developing these abilities. However, many teachers struggle to adjust their methods, deal with new technologies, and maintain motivation in a rapidly changing educational environment.

As UNESCO (2023) points out, teachers remain the most important factor in the quality of education, but they need better support, training, and recognition to meet the challenges of modern teaching.

The Changing Role of Teachers

In XXI century classrooms, the teacher is no longer the main source of knowledge. Instead, teachers have become facilitators, mentors, and guides. Their main task is to create learning environments where students can explore, collaborate, and apply knowledge creatively.

Key aspects of the modern teacher's role include:

- Facilitating learning – guiding students to discover and understand concepts rather than memorizing them.

- Integrating technology – using digital tools, online platforms, and artificial intelligence to personalize learning.

- Developing life skills – helping students build critical thinking, communication, and emotional intelligence.

- Promoting global awareness – preparing learners for multicultural communication and responsible citizenship.

This new vision of teaching requires flexibility, innovation, and continuous professional development — qualities that can be difficult to maintain without strong institutional and social support.

Main Problems Faced by Teachers

1 Lack of Digital Competence and Training

One of the biggest challenges for teachers is the rapid development of technology. Many educators were trained before digital learning became central to education. The sudden integration of online platforms, virtual classrooms, and AI tools — especially during and after the COVID-19 pandemic — has created a digital skills gap.

Without proper training, teachers often feel overwhelmed, using technology as a substitute for traditional methods instead of a meaningful learning tool.

2. Overload and Burnout

Modern teachers face growing administrative responsibilities, large class sizes, and constant assessment demands. They are expected to be educators, psychologists, digital experts, and community leaders all at once. This work overload leads to stress and burnout, reducing the quality of teaching and affecting teachers' well-being (OECD, 2021).

3. Inequality and Limited Resources

In many schools, there is a digital divide — some students and teachers have access to advanced technologies, while others lack basic infrastructure or internet

connection. This inequality makes it difficult to apply innovative teaching methods fairly across all classrooms, particularly in rural or low-income areas.

4. Resistance to Change

Some teachers and institutions remain attached to traditional, exam-oriented systems. Fear of losing control, uncertainty about new methods, or lack of institutional support can lead to resistance to pedagogical innovation. This prevents schools from developing more student-centered approaches.

5. Lack of Emotional and Social Support

Teachers are under increasing emotional pressure to support students' mental health, manage diverse classrooms, and handle behavioral challenges. Yet, in many systems, emotional support for teachers themselves is limited. As a result, teachers may feel isolated or undervalued, reducing motivation and creativity.

Possible Solutions for problems teachers facing

Despite these challenges, there are practical and effective solutions that can strengthen teachers' roles and make education more relevant to the 21st century.

1 Continuous Professional Development

The first step is to ensure that teachers have access to ongoing professional learning opportunities. This includes workshops, online courses, mentoring, and collaboration with colleagues. Professional development should not only focus on technology but also on pedagogy — helping teachers design lessons that promote creativity, collaboration, and problem-solving. According to Fullan and Langworthy (2014), teachers learn best through active, practical experiences that connect directly to classroom realities.

2 Integrating Technology Meaningfully

Technology should serve learning, not dominate it. Schools must help teachers understand how to integrate digital tools effectively — for example, using online simulations in science lessons, interactive platforms for language learning, or AI-based feedback systems. Teachers should also develop digital ethics and critical

digital literacy, guiding students to use technology responsibly, evaluate online information, and respect privacy.

3 Promoting Collaboration and Teacher Networks

Creating professional learning communities (PLCs) allows teachers to share experiences, exchange ideas, and solve problems together. Collaboration reduces isolation and encourages innovation. Teachers who work in supportive communities tend to be more motivated and open to change (Hord, 2009).

Online teacher networks — such as webinars and international conferences — also help educators stay connected globally, gaining new perspectives and resources.

4. Encouraging Innovation and Autonomy

Teachers should be trusted as professionals who can experiment, take risks, and innovate. When teachers have the autonomy to design their lessons creatively, they become more engaged and students learn more effectively. Educational leaders should celebrate experimentation, not punish mistakes.

Conclusion

The role of teachers in 21st-century education is both challenging and inspiring. Teachers are expected to prepare students for a world that is more dynamic, digital, and diverse than ever before. Yet, they face numerous difficulties — from lack of training and heavy workloads to limited resources and emotional stress.

The solution lies in empowering teachers: providing continuous professional learning, emotional support, and the freedom to innovate. Education systems must recognize that teachers are not only employees but leaders of change — the ones who bring innovation to life in the classroom.

As we look to the future, it becomes clear that no technology or reform can succeed without dedicated, skilled, and motivated teachers. Supporting them is not only a professional necessity but also a moral responsibility.

References

1. Fullan, M., & Langworthy, M. (2014). *A rich seam: How new pedagogies find deep learning*. Pearson.

2. Hord, S. M. (2009). Professional learning communities: Educators work together toward a shared purpose—Improved student learning. *National Staff Development Council*, 30(1), 40–43.
3. OECD. (2021). Teachers and school leaders as valued professionals. OECD Publishing.
4. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st-century skills: Learning for life in our times. Jossey-Bass.
5. UNESCO. (2023). Transforming education through teachers: Global report on the status of teaching. UNESCO Publishing.

MUNDARIJA

I SHO‘BA.....	3
XXI ASR KONIKMALARI ASOSIDA TA‘LIM-TARBIYA JARAYONININI TASHKIL ETISH	3
Salayev J.K. BOLALARDA TEJAMKORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA IQTISODIY AHAMIYATI	3
Axmedov I.N. XXI ASR KO‘NIKMALARIGA ASOSLANGAN TA‘LIM-TARBIYA: INNOVATSION YONDASHUVLAR ORQALI RIVOJLANISH STRATEGIYASI	8
Jabborov M.M. ZAMONAVIY TA‘LIMDA MIGRANT OILALARDAN BO‘LGAN O‘QUVCHILARDA TANQIDIY, IJODIY, KOMMUNIKATIV VA KOLLABORATIV KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA 4K MODELINI QO‘LLASH.....	15
Sabirova N.E. “TARBIYA” FANINI O‘QITISHDA BADIY ADABIYOTLARDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	23
Jumaniyozova T.M. FIZIKA VA IJTIMOY FANLARNI O‘QITISHDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI	31
Vaisov A.X. YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA PEDAGOG KADRLAR SALOHİYATINI OSHIRISH VA ULARNING IJTIMOY HIMOYA MEXANIZMLARI.....	35
Jumabayev X.K, Babajanov A.K. TA‘LIM TIZIMIGA YANGICHA YONDASHUVLARNI SAMARALI TATBIQ ETISH ORQALI SAMARADORLIKKA ERISHISH.....	44
Kenjayev Sh.M. KREATIVLIKDA MUVAFFAQIYATSIZLIK - BU O‘RGANISH JARAYONINING AJRALMAS QISMI	54
Atajonov U.A. IQTISODIYOT VA BIZNES FANLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVNING AFZALLIKLARI.....	59
Atadjanova G.M. MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH USULLARI	66
Bobojonova Sh.P. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	73
Abdullayev M.M. TA‘LIM TIZIMIDA O‘QUVCHILARDA TANQIDIY VA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METODLARI	80
Turaxujayeva M.N. MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVGA TAYANIB TA‘LIM MAZMUNINI BOSHQARISH	85

Шарипова Ш.Р. НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДИК В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ МЕТОДА «ПРЕДСТАВЬ СЕБЕ»)	90
Normurodova Sh.F. XXI ASR KOMPETENSIYALARI ASOSIDA OLIY TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI	94
Axmedova N.A. TARIX DARSLARIDA TADQIQOTGA YO'NALTIRILGAN INNOVATSION METODLAR INTEGRATSIYASI	98
II SHO'BA.	103
MAKTAB TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING BILIMI VA KO'NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA ROLI	103
Jumabayeva Sh.Sh., Yaxyayev S.J. TA'LIMDA KIBERXAVFSIZLIKNING AHAMIYATI.....	103
Imomova M.B. 8-SINF O'QUVCHILARINING BIOLOGIYA FANIDAN BILIM VA KO'NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI.....	108
Babadjanov A.K, Xolbayeva S.M. MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING BILIM VA KO'NIKMALARINI BAHOLASHDA NOAN'ANAVIY TESTLARNING AHAMIYATI	112
Anorboyev M. SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANGAN HOLDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH	116
Bobojonova Sh.P. TARBIYACHILARDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI.....	120
Matchonova N.D, Axmedova G. F. TA'LIM-TARBIYA JARAYONI- MILLATIMIZNING, XALQIMIZNING BUGUNI VA ERTANGI KUNI. IJODKORLIK-TA'LIM-TARBIYANING BOSH MAQSADI.....	125
Masharipov M.R. TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANISHI	135
Rudikova Yu.S. MAKTAB O'QUVCHILARINING BIOLOGIYA FANIDAN BILIM VA KO'NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	139
Boymatov B.X. O'QUVCHILARNING TABIIY FANLARDAN BILIM VA KO'NIKMALARINI BAHOLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI	145
Razzakova B.U. THE ROLE OF USING IPSATIVE ASSESSMENT IN ASSESSING STUDENTS' KNOWLEDGE AND SKILLS.....	151
III SHO'BA.	159

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO'LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI.....	159
Tajibayev M.A. TA'LIM TIZIMI VA ISHLAB CHIQUVCHI INTEGRATSIYASI- IQTISODIY O'SISHNING MUHIM OMILI.....	159
Yo'ldosheva M.A. TARBIYA FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH VA TARBIYAVIY JARAYONLARNI MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI.....	169
Tasbavov M.M. GEOGRAFIYA DARSLARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH	175
Sobirov Q.S. OMON MATJONNING "BERUNIY" DRAMASIDA BADIY IFODA VOSITALARI.....	179
Shixova I.O. TURLI YOSH DAVRLARIDA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI (KICHIK VA O'RTA MAKTAB YOSH DAVRLARI MISOLIDA).....	187
Nazarov S. XORAZMDA MATBUOT VUJUDGA KELISHINING TARIXIY ASOSLARI	198
Sobirov Q.S. OMON MATJONNING "BERUNIY" DRAMASIDA POLISEMIK BIRLIKLAR.....	202
Sapayeva S.V. XORAZM SHEVASIGA OID FOLKLOR VA LINGVOPOETIK MATNLARNING TURK TILINI O'RGANISHDAGI O'RNI HAMDA AHAMIYATI.....	210
Sabirova Sh.A. BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH ORQALI NOTIQLIKKA O'RGATISH	221
Qo'chqarova Sh, Qo'chqarova N. MATN USTIDA ISHLASH JARAYONIDA IJODIY TAFAKKURNI O'STIRISHNING O'RNI	231
Kadamova Q.U. TARIX FANINI O'QITISHDA ILMIY METODLARNI QO'LLASH.....	239
Jumaniyozova T.M, Masharipov M.E. KIBERXAVFSIZLIK VA MIJOZ MA'LUMOTLARINI HIMOYA QILISH: ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.....	244
Jumabayev A.T. O'QITUVCHI - SUN'IY ONG - O'QUVCHI: YANGI PEDAGOGIK HAMKORLIK MODELI	249
Begliyev S.R, Jumabayev X.K. BIOLOGIYA XONASI, TIRIK TABIAT BURCHAGI VA TABIATDAGI DARSDAN TASHQARI ISHLAR TASHKIL ETISH METODIKASI.....	255
Atayeva Z.R. "UCH ISHORA" METODINING O'QUVCHILAR BILIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI	259

Davletov R.M. DARS MASHG‘ULOTLARIDA DASTURLASHGA OID TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI .	264
Begliyev S.R, Jumabayev X.K. BIOLOGIYANI DARSLARIDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI	269
Babadjanov A.K, Jumabayev X.K. TA’LIM TIZIMIDA ILG‘OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO‘LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI.	275
Anyozova R.B. O‘ZBEK TILIDA TABIIY-BIOLOGIK BELGILARI ASOSIDA NOMLANGAN INSEKTONIMLAR.....	278
Allabergenova I.K. TA’LIM TIZIMIDA ILG‘OR XORIJIY O‘QITISH METODLARINI QO‘LLASHNING ILMIY VA AMALIY ASOSLARI.....	286
Xolbayev N.I. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA MUSIQA O‘RGATISHDA TABIIY TOVUSHLAR ASOSIDAGI “HISSIIY ESHITUV” TEXNOLOGIYASI	292
Sobirov S.U. XORAZMDA HAYKALTAROSHLIKNING PAYDO BO‘LISHI.	296
Xalbayev N. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY MUSIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARALI YO‘LLARI	301
Sobirov S.U. MINIATYURA SAN‘ATINING PAYDO BO‘LISHI VA SHARQDAGI DASTLABKI MINIATYURA MAKTABLARI.....	307
Davletov R.M. RAQAMLI TA’LIM SHAROITIDA METODIK VA DASTURIY TA’MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH.....	315
Sabirova M.A. BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHISINING ADABIY MATN USTIDA ISHLASHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHI	320
Rasulov S. KUTUBXONA – XAZINA.....	331
Qo‘chqarova Sh.A. MATN O‘QITISH JARAYONIDA UCHRAYDIGAN METODIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMI	337
Artikov J.O. UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA`LIMNI TASHKIL ETISH TARTIBI TO`G`RISIDAGI NIZOM TALABLARINING AMALIYOTDA QO`LLANILISHI. MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO`LLARI.....	345
Машарипова.....	354
Ш.Р. СОВРЕМЕННЫЙ ПЕДАГОГ В СОВРЕМЕННОМ ПРОСТРАНСТВЕ ОБРАЗОВАНИЯ.....	354

Murodova Z.R, Jumaniyozova Z.U. MAKTAB AXBOROT MUHITIDA INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANILISHI: MUAMMO VA YECHIMLAR	359
Jumaniyazova M.B. NEGA MAKTABLARDA PAHLAVON MAHMUD IJODINI O'RGANMAY QO'YDIK?	364
Masharipova D.	371
J. IJTIMOIIY-HISSIY RIVOJLANISH-SHAXSNING MUVAFFAQIYATLI SHAKLLANISH OMILI SIFATIDA	371
Djabborova H.M. INSHO VA RASMIY XATLAR YOZISHDA MANTIQUIY BOG'LOVCHILARNING AHAMIYATI.....	376
Davletova M.N. O'RTA OSIYO TARIXINI O'RGANISHDA MANBASHUNOSLIK ASOSI: XORAZM SOLNOMALARINING O'RNI.....	381
Ortiqova I.O, Ko'palova B.O. PADLET PLATFORMASIDA INTERFAOL MIKRO-DARSLAR YARATISH ORQALI MURAKKAB GEOGRAFIK TUSHUNCHALARNI MUSTAHKAMLASH METODIKASI	386
Allanazarova N.T. INKLYUZIV TA'LIMNI O'QITISHDAGI MUAMMO VA ULARNI YECHIMLARI.....	394
Masharipova D.J. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA HISSIY BARQARORLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	399
Худайбердиева Ф.А. ОПЫТ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В СТАРШИХ КЛАССАХ НА ОСНОВЕ КОМАНДНОГО ПРОЕКТА (ГРУППОВАЯ РАБОТА: ПРЕЗЕНТАЦИЯ, ПОСТЕР, СОЗДАНИЕ ВИДЕОРОЛИКА).....	404
Umirkulova G.X. TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK FANIDA KASBIY VA SHAXSIY RIVOJLANISHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI.	412
Sheranova M. TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	419
Qosimov D.A. TARIX FANIDA INNOVATSION METODLAR ORQALI FARG'ONA VILOYATI ALOQA TIZIMI TARIXINI O'QITISHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI	424
O'rinboyev X.D. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA ISHLOVCHI ROBOTLARNI LOYIHALASH VA ULARNI O'QITISH JARAYONIGA JORIY ETISH METODIKASI	432
Axmedov I.N, Axmedov A. TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR ZAMONAVIY PEDAGOGIK METODIKALARNI QO'LLASH.....	435
O'rinboyev X.D. STEM TA'LIMI ORQALI O'QUVCHILARDA KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	439

Mirzabekova N.Q. BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH	443
Kamoljonova G.A. O‘ZBEK TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH – SAMARALI TA‘LIM GAROVI.....	448
Eshankulova M.U. INNOVATSION MEDIA VOSITALAR ORQALI TA‘LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH	458
Eryigiova M.M. ZAMONAVIY TA‘LIMDA O‘QUVCHILARNING O‘QUV FAOLLIGINI OSHIRISH.....	465
Axadova G.S. PEDAGOGIKA TEXNIKUMLARIDA DIDAKTIK VOSITALARDAN FOYDALANISH.....	471
Abdulazizova N.M. TA‘LIM TIZIMIDA ILG‘OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO‘LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI	477
Vaisova G.K. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIV RIVOJLANISHNI QO‘LLAB-QUVVATLASH METODLARI	481
Dushamova Sh.N. TA‘LIM TIZIMIDA ILG‘OR ZAMONAVIY METODLARNI QO‘LLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI	485
Kadamova Q.U. TARIX FANINI O‘QITISHDA ILMIY METODLARNI QO‘LLASH.....	489
Iskandarov K. O‘QUVCHILARDA SUN‘IY INTELLEKT YORDAMIDA KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH, SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING HOZIRGI HOLATI VA IJTIMOIIY-IQTISODIY TARAQQIYOTGA TA‘SIRI.....	493
Iskandarov K. TA‘LIM TIZIMIDA ILG‘OR ZAMONAVIY METODIKALARNI QO‘LLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY AHAMIYATI.....	497
Ismoilov Z, Komilov D, Razzoqberdiyev Sh. ONE STEP FROM COMPLEXITY TO SIMPLICITY	500
IV SHO‘BA.....	509
XALQARO TADIIQIQTAR VA STEAM YONDASHUVINI MAKTAB TA‘LIMIGA TATBIQI VA UNING AHAMIYATI.....	509
Polvonova Y.S. ZAMONAVIY TA‘LIMDA BAHOLASHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI.....	509
Abdullayev N.A. IJOD MAKTABLARINI XALQARO STANDARTLARGA MOSLASHTIRISH.....	515
Ro‘ziyev A.J. MAKTABLARDA STEAM YONDASHUVINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK VA AMALIY JIHA TLARI.....	522

Старостина Е.С. ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕТОДИК В ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ИНОСТРАННЫХ УЧАЩИХСЯ В ЯЗЫКОВОМ КЛУБЕ РКИ.....	530
Bekchanov X. YOSHLARDA INTERNETGA TOBELIKNING PSIXOLOGIK ASORATLARINI OLDINI OLISH MEKANIZMLARI	539
Turg'unova N.D. PISA VA TIMSS XALQARO TADQIQOTLARI NATIJALARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH	545
Xotamova S.N. O'ZBEKISTONDA XALQARO TADQIQOTLAR VA STEAM YONDASHUVINING UMUMTA'LIM MAKTABLARIGA TATBIQ ETILISHI VA UNING AHAMIYATI.....	549
Axmedova N. STEAM YONDASHUVI ORQALI O'QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH.....	554
Asqarov F.A. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA SUN'IY INTELLEKT VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING STEAM TA'LIMIDA QO'LLANILISHI: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR.....	559
Jumaniyozova D.O. PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENTLIK SHAKLLANISHIDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI.....	564
Jumaniyozova D.O. TA'LIMDA INTERFAOL METODLAR: MOHIYATI, TURLARI, VA TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI.	570
Palvannazirova Y.H. PEDAGOGIKA TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA IJODIY YONDASHUVLAR ORQALI YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH	577
Davlatnazarova Z.M. JADID ADABIYOTI PEDAGOGIK QADRIYATLARI VA ULARNING ZAMONAVIY YOSHLAR TARBIYASIDAGI RO'LI	582
Narimanova F.D. KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING ROLI	588
Allaberganov N.B. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O'SMIRLIK DAVRIDA KUZATILADIGAN AGRESSIV XULQ-ATVOR VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI.....	592
Polvannazirova S.K. THE ADOPTION AND INTEGRATION OF ENGLISH-DERIVED LOANWORDS AND LEXICAL INNOVATIONS IN UZBEK WITHIN DIGITAL COMMUNICATION CONTEXTS	599
Bekmuratova M.U. GAMIFIKATSIYA YORDAMIDA STEM TA'LIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	605
Madraximova N.M. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: TRANSFORMING LEARNING FOR THE FUTURE	611

Qurbonov S.R. BOSHLANG'ICH TA'LIM MATEMATIKA DARSLARIDA STEAM YONDASHUVI.....	615
Sabirova M.A. XALQARO BAHOLASH DASTURLARINI O'TKAZISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI.....	625
Qalandarova M.S. STEAM YONDASHUVI ASOSIDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA XALQARO METODLARDAN FOYDALANISH	631
Otaboyeva S.J. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARI UCHUN INTEGRALLASHGAN DARS MODULLARINI LOYIHALASHNING INNOVATSION YONDASHUVI.....	635
Iskandarov A.Sh. FIZIKA O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA AKTDAN FOYDALANISHNING INNOVATSION MODEL: PISA BAHOLASH MEZONLARI BILAN UYG'UNLASHGAN YONDASHUV	640
Xudayberganov A.O. IJTIMOIIY BARQARORLIK VA SHAXS IJTIMOIIYLASHUVI: DURKHEIM NAZARIYASI NUQTAYI NAZARIDAN	649
Хасанов У.О. ВАЖНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ.....	656
Vapayeva Y.B. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR O'QUV MOTIVINI RIVOJLANTIRISHDA OILAVIY MUHITNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI.....	666
Xudayberganova S.Z. ZO'RAVONLIKKA UCHRAGAN O'SMIRLARDA NAMOYON BO'LADIGAN DEZADAPTATSIYANING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....	670
Shixova M.A. ADABIYOT DARSLARIDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA LOYIHA ISHLARINI TASHKIL QILISH	675
Botirov D.A. ROBOTOTEXNIKA DARSLARIDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA LOYIHA ISHLARINI TASHKIL QILISH.....	686
Xasanova S.Sh. HAYOTIY INQIROZLI VAZIYATLARDAGI STRESSNI YENGISHDA SHAXS O'Z-O'ZINI BOSHQARISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH	695
Allamova N.A. TARIX DARSINI O'QITISHDA INTERFAOL USUL VA TEXNOLOGIYALAR.....	699
Matyakubova Z. O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA STEAM YONDASHUVINI TATBIQ ETISH VA RIVOJLANTIRISH	702
Yusupov B.B, Xurmatova L.X. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARNI INTEGRATSIYALASH	707

Rajabboyeva M.Sh. INKLYUZIV TA'LIM: NAZARIY ASOSLARI, AMALIY IMKONIYATLARI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI.....	712
Xoshimova M.Sh. XALQARO TADQIQOTLAR VA STEAM YONDASHUVINI MAKTAB TA'LIMIGA TATBIQI VA UNING AHAMIYATI	718
Mavlanov A.B. XAVFSIZLIKNI BAHOLASH VA FISHING TAHLILI.....	723
Bobojonov O.P. O'ZBEKISTON UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI VA METODIK YONDASHUVLAR.....	734
Samadova N.B. THE ROLE OF TEACHERS IN XXI CENTURY EDUCATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS.....	738

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA’LIMI VAZIRLIGI**

XORAZM VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT

MARKAZI

XIVA SHAHRIDAGI PREZIDENT

MAKTABI

MUHAMMAD RIZO OGAPIY NOMIDAGI IJOD

MAKTABI

**TA’LIM TIZIMIGA INNOVATSION TEXNOLGIYALARNI TATBIQ
ETISH: MUAMMO VA YECHIMLAR**

mavzusidagi

Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi

MATERIALLARI

Muharrir: A.X.Vaisov (PhD), dotsent

Texnik muharrir: J.X. Shamuratov

Bosishga ruxsat etildi: 12.05.2025. Formati 60×84 ¼

Hajmi: 35, 5 b.t. Adadi: 100 nusxa. Buyurtma: № 17-T

Xorazm Ma'mun akademiyasi noshirlik bo'limi.

Xorazm Ma'mun akademiyasi kichik bosmaxonasida bosildi.

Bosmaxona manzili: Xiva shahri, Markaz-1